

SVATOVÁCLAVSKÝ SBORNÍK

NA PAMÁTKU 1000. VÝROČÍ SMRTI
KNÍŽETE VÁCLAVA SVATÉHO

II*2

PRAMENY X. STOLETÍ

LEGENDY KRISTIÁNOVY
O SVATÉM VÁCLAVU A SVATÉ LUDMILE

NAPSAL
VÁCLAV CHALOUPECKÝ

VYDAL
NÁRODNÍ VÝBOR PRO OSLAVU SVATOVÁCLAVSKÉHO
TISÍCILETÍ

TISKLA DYRYNKOVA TISKÁRNA V PRAZE

1939

PAMÁTCE JOSEFA PEKAŘE

ÚVOD

Zájem našich i cizích historiků soustředil se od dob, kdy profesor Pekař v své geniální práci »Nejstarší kronika česká« (1903) ukázal, že legenda Kristiánova není falsem století XIV., nýbrž skutečně památkou z konce X. století, zejména na určení stáří této legendy. Různými badateli bylo poukázáno na jisté nesourodosti v díle Kristiánově a dály se pokusy využití jich i proti Pekařovi. Méně pozornosti bylo věnováno funkční stránce Kristiána a našich starších legend vůbec, skutečnosti, že tyto jako literární a náboženské výtvořy po celý náš středověk žily a prodělávaly s dobou různé proměny. I kdybychom zjistili některé anachronismy v jednotlivostech, nesměla by nás věc udiviti. A bylo by chybou, kdybychom pro jedno — dvě slova, která se náhodou průběhem staletí do legendy dostala, zavrhovali skladbu jako celek. Sám Pekař byl si vědom toho, že svými pracemi o Kristiánovi historické a literární bádání o našich legendách neuzavřel. Není pak jisté na újmu Pekařovu průkopnickému dílu, pokusíme-li se jíti v jeho duchu a v jeho šlépějích dále, někdy snad proti Pekařovi, opravující tak a doplňující jeho skvělé poznatky a názory.

Legendy jsou čtení o životě svatých, kterých bylo užíváno při křesťanských bohoslužbách. Tyto měly velmi rozmanitý ráz, slavnostní neb méně slavnostní, byly krátké neb dlouhé, a podle toho upravován byl též obsah legend. Byly zkracovány i rozšiřovány. Dálo se tak rozmanitým způsobem. Nejprostší formou vytvoření rozsáhlejší legendy bylo postavení dvou legend o témže světci nebo světici vedle sebe. Setkáváme se s tímto zjevem v středověkých breviářích dosti často. Složitější a umělejší forma vedla k literárnímu zpracování dvou základních legend v legendu větší. Dálo se tak opět způ-

sobem ve středověku velmi obvyklým, totiž literární kompilací. Dvě legendy takto zpracované prostupují se jako mosaika a věty z jedné i z druhé legendy najdou se v literárním díle novém. Složitější je případ, kdy došlo k literárnímu spojení neb přepracování dvou legend již výše naznačeným způsobem kompilovaným a kdy rekonstrukce původních textů je dosti nesnadná. Ale legendy z důvodu náboženských a bohoslužebných byly též zkracovány. A sice opět v své původní formě neb ve formě už rozmanitým způsobem zkompilované. Tak žily pak vedle sebe legendy staré i novější, legendy rozmanitě rozšířené i zkrácené, celé svody legend i zase pouhé výtahy z těchto svodů. V legendách třeba dosti pozdního literárního zpracování objevují se pak v jednotlivostech rozmanité starožitnosti věcné, t. j. věty převzaté ze starších předloh, a opět legendy často mimořádného stáří byly v jednotlivostech pozměněny a upraveny podle potřeb doby a jejich cílů. Bylo by chybou na základě jednotlivostí, prozrazujících starobylé poměry politické, správní, hospodářské neb sociální, prohlásiti legendu za výtvar doby, do níž se svými věcnými starožitnostmi hlásí. Ale stejně bylo by nesprávným zavrhnouti legendu jako celek prostě proto, že ta která věta, prozrazující interpolaci neb změnu doby pozdější, by mohla býti pro takový ukvapený soud jistou oporou. Z toho, co výše stručně naznačeno, vyplývá dosti jasně, jak opatrně třeba postupovati při kritice legend. A že spolehlivým měřítkem pro určení stáří té které legendy může nám býti v prvé řadě její text v svém celku a zjištění neb stanovení závislosti textové, zpravidla bez ohledu na vlastní obsah historický. Pomocí studia textů jednotlivých legend, zachovaných často v dosti četných rukopisech, dospějeme také nejspíše k bezpečnému očištění legend od pozdějších příměšků a tudíž i k jejich spolehlivému jádru historickému.

Příkladem takové složité legendy může nám býti též legenda Kristiánova. Prozatím otázku jejího vzniku a jejího stáří můžeme nechat stranou. A stačí, když si uvědomíme, že jako celek je dochována v rukopisech z počátku XIV. stol. a pozdějších, v částech pak v rukopisech z XII. století a doby pozdější. (Již sama tato skutečnost mluví proti Dobrovskému, který v legendě spatřoval výtvar doby Karlovy

a jejího zájmu pro slovanskou bohoslužbu. Jestliže nejstarší text Kristiána je dochován v rukopise Jana z Dražic († 1343), nelze pokládati Kristiána za výplod obnovené úcty slovanských apoštolů za Karla IV.)

Obsahově je legenda Kristiánova věnována uctění knížete Václava Svatého. Pokud se jeho života, umučení a svatosti týče, jeví se nám, jak Pekař správně ukázal, jako literární zpracování dvou starších legend václavských, legendy totiž počínající slovy »*Crescente fide*« a legendy *Gumpoldovy*. Kompilací těchto dvou václavských legend z X. století s rozmanitými literárními i věcnými přídávky Kristiánovými vznikla *Kristiánova legenda václavská*. K legendě václavské je u Kristiána připojena jako velký historický úvod *velká legenda o svaté Ludmile*. Velká legenda o svaté Ludmile je však útvar dosti složitý. Obsahuje *umučení svaté Ludmily a přenesení jejích ostatků do kostela sv. Jiří*, kterážto legenda se vyskytá v našich středověkých rukopisech rovněž samostatně a byla, jak již Pekař ukázal, pramenem Kristiánovy legendy o sv. Ludmile. Je to legenda počínající slovy »*Fuit in provincia Bohemorum*«, jež známá je v poněkud odchylném zpracování též z textů staroslovanských jako »*prolog o sv. Ludmile*«. K legendě této připojena je dále a zase jakoby historickým úvodem legenda, jednáající o pokřestění knížete Bořivoje a jeho ženy Ludmily, kterou rovněž můžeme zjistiti v samostatném textu. Je to legenda počínající slovy »*Diffundente sole*«. (Legenda tato tvoří prvou část legendy »*Diffundenta sole*«, jak je vydána v Pramenech dějin českých. Druhá část této legendy, počínající slovy »*Factum est*« je homilií o sv. Ludmile, která se rovněž dosti často vyskytuje v rukopisech samostatně. Tato legenda, jak bude ještě níže ukázáno a jak již správně poznal Pekař, je v podstatě literárním zpracováním ludmilské legendy, počínající slovy »*Subtrahente se*«, která není ničím jiným, než úryvkem z legendy Kristiánovy.)

K legendě o pokřestění Bořivoje a Ludmily připojena je legenda či historická epizoda *o Strojnírovi*, jednáající o pohanské reakci v Čechách proti Bořivojovi a o jeho vypuzení ze země. Také tato legenda neb historická epizoda je známa z kroniky Dalimilovy a je na snadě, že oběma textům, Kristiánovu a Dalimilovu, byl podkladem text

starší, asi stejného obsahu věcného, jenž pravděpodobně existoval jako samostatné náboženské neb historické sepsání.

K zmíněné historii Bořivojově, jednající o jeho pokřestění, připojeno je v Kristiánovi dosti obsáhlé vyličení *počátků křesťanství na Moravě*, jednající o příchodu soluňských bratří na Moravu, zavedení slovanské bohoslužby v této zemi a konečně o sporech Cyrila a Metoděje s kurií římskou, vrcholících v slavném uznání slovanské bohoslužby pro země a lid, získané působením Cyrilovým a Metodějovým víře křesťanské. Na existenci podobného sepsání poukazuje též Kosmas a naznačuje, že je obsaženo v spise »*Privilegium Moraviensis ecclesie*«. Historie Cyrila a Metoděje, jak se s ní setkáváme u Kristiána, je nám známá rovněž samostatně z několika středověkých legend cyrilských, po latinsky sepsaných. Je pak dosti důvodů, abychom věřili v »*Privilegium Moraviensis ecclesie*« jako v samostatnou legendu či spíše v samostatný spis historického obsahu, obhajující slovanskou bohoslužbu v českém státě X. století, kterého užil Kristián a která se zachovala i v textech jiných.

Tak se nám jeví Kristián jako svod starších našich legend, jednajících o počátcích křesťanství v našich zemích, svod, počínající *historií svatých Cyrila a Metoděje* a jejich působení na Moravě, svod, ličící *počátky cyrilského křesťanství za Bořivoje a Ludmily* i jejich synů, a vrcholící v zbožné úctě knížete *Václava*. *Kristián* objeví se nám pak (podaří-li se nám dokázati samostatný vznik těchto legend) jako kompilátor starších předloh (ať už psal na konci století X. či později) a skutečný *tvůrce nejstarší kroniky české*, byť s příchutí legendární, jak jeho velikou legendu o svaté Ludmile a svatém Václavu v své prvotní práci šťastně nazval prof. Pekař.*) Podaří-li se nám pak znovu potvrditi názor Pekařův, že legenda Kristiánova byla napsána za života svatého Vojtěcha, jemuž je v prologu připsána, ob-

*) Samozřejmě ani Pekařovi nebylo tajno, že Kristián při svém napsání legendy o sv. Ludmile a o sv. Václavu použil značného počtu starších pramenů. »Bez velké námahy,« píše Pekař (Legenden I. c. 129), »dá se zjistiti, že autor legendy měl před sebou legendu sv. Cyrila a Metoděje, obširnou legendu o svaté Ludmile a z legend václavských »Crescente fide« a Gumpolda. Pekař však větší důraz než na rekonstrukci pramenů a na filiaci textovou klade na »důvody

jeví se nám stará naše historie v lepším světle, opřena o soudobé prameny X. století. A století X. rozhojněno bude netoliko cennými poznatky historickými, ale také literární tvorba v našich zemích dozná tím prodloužení a jaksi literárního zalidnění až do doby — budiž nám dovoleno napovědět tuto skutečnost předem — svatého Václava.

Kdyby se podařilo archeologii vykopávkami a jejich kritickým zhodnocením objeviti památky tak vzácné a pro náš kulturní i politický život jistě mimořádně důležité, jistě — abychom užili krásných a výstižných slov Pekařových — »u každého národa by tak úctihodné doklady starého života kulturního stály v popředí zájmu a pozornosti«. Snad význam těchto památek se nezmenší, jestliže je od rmutu času a »velkých omylů«, »které se o povaze našich legend udržely až do dneška«, očistí nikoliv archeologie, ale historická kritika. Či její metody jsou méně přesné, méně spolehlivé, méně průkazné? Nesmí nás mýlit, že tyto památky jsou dochovány až v textech pozdějších, ze století XIV. a XV. Texty staroslovanské jsou rukopisně dochovány z doby ještě mladší a přece jen nezmenšuje se tím víra v jejich pravost a spolehlivost. Ostatně i toto pozdní dochování našich legend, jednajících o rozšíření slovanské bohoslužby v českých zemích, má svou příčinu. Nepřátelský poměr římské i naší církve od samého konce XI. století k slovanské liturgii je zajisté dostatečným vysvětlením, proč památky ty byly před veřejným životem tajeny aneb proč žily v úpravě s hlediska církevního censurované, kde každá zmínka o slovanském křesťanství byla potlačena, a proč tyto pozůstatky dávné, pradávne naší minulosti objevují se až na konci doby přemyslovské a zejména v době Karlově, kdy nebylo již důvodu je skrývati. S jistými stopami po jejich literárním životě se setkáme, vzdor nepřízni času, přece jen i v starších stoletích. A při

vnitřní«, na prokázání historických jednotlivostí, podle nichž se mu Kristián jeví jako dílo z konce X. století.

Také O. Holder-Egger (Neues Archiv f. ält. deutsche Gesch. XXX.) pokládá Kristiána za kompilaci starších pramenů, totiž staré legendy o sv. Cyrilu a Metodějovi, legendy o sv. Ludmile (»Fuit in provincia Boemorum«), legendy o sv. Václavu »Crescente fide« a legendy Gumpoldovy, ovšem za kompilaci, která vznikla až v XII. století.

vší kritičnosti, zejména pak zbaveni předsudků, které od časů Dobrovského byly do naší starší historie vneseny, můžeme se pokusiti o důkaz jejich existence. Proti Dobrovskému a jeho cizím i domácím následovatelům. Ale přece jen v jeho duchu. A snad tyto nové »Kritische Versuche, die ältere böhmische Geschichte von späteren Erdichtungen zu reinigen« přinesou rozptýlení řady omylů, ke kterým dalo podnět slavné na svou dobu dílo Dobrovského.

Připisují-li pak tuto práci v žákovské úctě památce *Josefa Pekaře*, národního historika, který se svými pracemi, týkajícími se Kristiána, nejvíce zasloužil o pochopení a objevení tak vynikajícího údobí našich dějin, jako bylo století desáté, činím tak jako projev upřímné oddanosti žáka k učiteli, žáka, který krok za krokem mohl jíti po stopách mistra a plně sledovati jeho objevitelskou myšlenku. A jsem šťasten, že moje zkoumání otázky v základních poznatcích potvrzuje skvělou a průkopnickou jeho práci. Lituji jen, že nebylo mi možné, abych svoji knihu mohl předložiti Pekařovi, jako nejповоланějšímu jejímu kritickému posuzovateli.

I.
UMUČENÍ SVATÉ LUDMILY
(„FUIT IN PROVINCIA BOEMORUM“)
LEGENDA Z PRVÉ POLOVICE X. STOLETÍ,
SNAD Z DOBY SVATÉHO VÁCLAVA

vatá Ludmila byla v našem středověku vroucně oslavována legendami, líčícími její život a mučednickou smrt. Mezi nimi skladba, počínající latinsky slovy »*Fuit in provincia Boemorum*«, je asi nejrozšířenější. Známa je ve dvou sobě velmi blízkých zpracováních neboli recensích. V starším znění staroslověnském a mladším latinském.

Znění slovanské dochovalo se toliko v staroruských rukopisech Prologu. Počátky původní slovanské redakce Prologu sahají do polovice XII. století. Nejstarší texty proložní legendy o sv. Ludmile jsou z XIII. až XIV. století. Byla vydána v *Pramenech dějin českých* od J. Kolaře a před nedávnem v *Sborníku staroslovanských literárních památek o sv. Václavu a sv. Ludmile N. J. Serebrjanským*.

V znění latinském vyskytuje se legenda o umučení svaté Ludmily skoro ve třiceti středověkých rukopisech, převahou v našich zemích dochovaných, a domácího původu.¹

Z rukopisů legendy nejstarší je text drážďanský asi z rozhraní

¹ Podrobný výpočet rukopisů, jejich popis atd. viz při nově vydaném textu legendy níže v *Přílohách*.

XII. a XIII. století. Legenda je tu zapsána v rukopise, jenž obsahuje Letopisy kláštera sázavského² a pochází z téhož kláštera. Stáří a původ rukopisu byly příčinou, že text drážďanský pokládán byl vždy za nejlepší. Ale není. Z téhož rukopisu byla legenda vydána roku 1808 J. Menckem; odtud pak velmi často nazývá se v literatuře »legendou Menckenovou«. Znovu byla otištěna v Pramenech dějin českých I. a pak i lépe v Mon. Germ. hist. SS. XV./1., p. 572. (Tam připojen je též latinský překlad recense slovanské neboli Prologu o sv. Ludmile od *A. Brücknera*.)

Stáří drážďanského rukopisu, který kladen byl zpravidla do XII. století, určovalo i dobu vzniku legendy. Přirozeně nemohla býti považována za mladší než ze století XII. Tak na př. *J. Dobrovský* (Krit. Versuche II., 29) klade ji do XII. až XIII. století. Její vydavatel v Mon. Germ. hist. O *Holder-Egger* nevyslovil se o jejím stáří dosti určitě. Naznačil toliko, že se v ní asi neobráží historická skutečnost, ale spíše lidové podání doby pozdější. *Pekařovi*, který podrobně zkoumal poměr legendy »Fuit« ke Kristiánovi, bylo dobře patrné, že je mezi nimi úzký vztah a dále, že Kristián není ničím jiným než »vyumělkované rozšíření stylisticky mnohem prostější předlohy«. Dochází pak k závěru, že »Kristián a Menckova legenda, zřejmě pak i slovanský prolog o sv. Ludmile, vznikly ze ztracené legendy latinské o sv. Ludmile«. Při čemž v Kristiánovi zachovalo se celé znění (ovšem v rozšířeném zpracování) nezvěstné této práce, kdežto t. ř. legenda Menckenova užila pouze, asi poloviny ztraceného pramene. Vysoké stáří vzácné této skladby o svaté Ludmile dosvědčeno je podle Pekaře již rukopisem drážďanským, který byl psán v klášteře sázavském v sedmdesátých letech XII. století. Nicméně dle vši pravděpodobnosti ozývá se nám z tohoto rukopisu a z Kristiána ztracený pramen z druhé polovice, nejspíše asi ze sedmdesátých let, X. století.³

² Srv. *B. Bretholz*, Die Chronik der Böhmen des Cosmas von Prag, Mon. Germ. hist., SS. nova series, tom. II., Berolini 1923, str. LVIII, n., kde je popis rukopisu.

³ *Jos. Pekař*, Legenden, I. c., str. 204—212.

⁴ *Jos. Pekař*, Legenden, I. c., str. 70.

Pekařovi bylo již patrné, že sázavský (drážďanský) text nejen že nepodává legendu celou, ale že nemá ani čtení nejlepší, a je toliko »dosti vadnou kopií« textu původního.⁴

Oponenti Pekařovi, zejména *B. Bretholz* a *V. Novotný* přidrželi se staršího mínění Dobrovského, pokládajíce legendu »Fuit« za dílo XII. století, za legendu asi současnou s kronikou Kosmovou. V jejím sepsání spatřovali prvý ohlas národního probuzení, jevící se v úctě národních světců.

Převážná většina textů legendy »Fuit«, zachovaných v středověkých našich breviářích, svým rozsahem podobá se textu sázavskému v rukopise drážďanském. Mnohé z nich jsou ještě kratší. Jedině v rukopise fary kremnické z XV. století zachoval se nám celé »Umučení« svaté Ludmily, avšak přece jen bez »Přenešení« jejich ostatků z Tctína do Prahy. Tím aspoň pro »Umučení« získáváme text v stejném rozsahu, jak je pak literárně zpracován u Kristiána. Rukopisu kremnickému svým rozsahem se dosti blíží rukopis bibliotheky Czartoryskich v Krakově, rovněž z XV. století. Celý text ludmilské legendy v latinském zpracování, jak jej potom přejal Kristián, text, v němž by bylo obsaženo jak »Umučení«, tak »Přenešení«, nezachoval se v žádném známém rukopise doma ani v cizině.⁵ »Přenešení« svaté Ludmily zachovalo se sice ve velmi četných rukopisech našeho středověku ve formě samostatné legendy, počínající slovy »*Recordatus*«, nicméně studium všech těchto rukopisů potvrdilo jen poznatek Pekařův, že legenda »*Recordatus*« v převážné většině zmíněných textů není ničím jiným, než pouhým úryvkem z Kristiána.⁶ Toliko rukopis universitní knihovny pražské, sig. X. B. 12. ze století XV. činí výjimku. Znám byl již Dobrovskému, který jej pokládal za výtah z Kristiána. Je kratší a nemá charakteristických znaků legendy Kristiánovy a jeho zpracování »Přenešení«, počínající stejnými slovy »*Recordatus avie sue*«. V témž rukopise je také prvá část legendy

⁵ Děkuji tu p. *Maurice Coensovi* a Společnosti Bollandistů v Bruselu za jeho mimořádnou ochotu a laskavé zjištění, že ani v slavných sbírkách Bollandistů není známa legenda »Fuit« v rozsahu, jak čteme ji zpracovanou v legendě Kristiánově.

⁶ Srv. *Jos. Pekař*, *Legenden*, I. c., str. 84, 104.

»Fuit«. A tak kombinací rukopisu kremnického s rukopisem pražským můžeme textově rekonstruovati celou legendu »Fuit«, vypravující o životě, umučení sv. Ludmily i o přenešení jejich ostatků do Prahy. Legenda Kristiánova je nám při tom cennou oporou. Neboť Kristián měl před rukama celý text legendy a v celém jeho původním rozsahu zpracoval jej ve své široce založené legendě o sv. Ludmile a svatém Václavu. Text Kristiánův ověřuje nám tak původní text celé legendy Ludmilské a dokazuje také, že k ní patřilo i vypravování o translaci.

CELKOVÝ RÁZ LEGENDY A JEJÍ ROZSAH I OBSAH.

Pokusme se nyní na základě rukopisů, které známe, učiniti si jasnější představu o legendě, líčící utrpení a oslavu svaté Ludmily. Jsou to v první řadě tyto texty: *slovanský prolog o sv. Ludmile*, latinská legenda, počínající slovy »*Fuit in provincia Boemorum*«, jak dochovala se nám v nejuplnějším znění v rukopise kremnickém a pražském, konečně pak *Kristián*. Každému na první pohled je patrné, že mezi všemi třemi spisy je úzký vztah, jak co do obsahu, tak co do jeho slovního vyjádření.

Jaký byl obsahově rozsah původní legendy? Obsahovala původní legenda toliko »Umučení«, jak by tomu odpovídalo její znění v rukopise kremnickém, či také »Přenešení«, jak bychom mohli usuzovati podle Kristiána a podle slovanského Prologu? Vznikl Prolog jako výtah, zkrácení původní legendy latinské, či je snad latinské znění (»Fuit« a potom Kristián) zpracováním ztracené slovanské legendy o sv. Ludmile, která v zkrácené podobě zachovala se nám v slovanském Prologu?

Shody slovní i věcné mezi zněním latinským i slovanským jsou takové povahy, že musíme předpokládati i literárně a textově vztah velmi úzký. Buď že slovanský Prolog je toliko zkráceným zpracováním legendy latinské, anebo že latinské zpracování je toliko asi překladem původního textu staroslovanského, nyní ztraceného, z něhož pouhý výtah zachoval se nám v slovanském Prologu. Srovnáním obou znění dojdeme k poznání, jak si asi autor slovanského Prologu

při úpravě legendy počínal. Legenda o umučení svaté Ludmily při vší své literární prostotě měla přímo dramatickou stavbu. Tam, kde její děj vyvrcholil k osudovým a tragickým momentům, jednající osoby pro zvýšení dramatického účinku děje přecházejí k dialogu. Věc ta je dobře patrná v textu latinském. Naproti tomu slovanský Prolog dialogů nemá. Autor slovanského Prologu, který jinak obsahově i slovně sleduje vlastní děj legendy celkem shodně s texty latinskými, všechny dialogy z legendy vypustil a spokojil se prostou narací.

Naproti tomu má slovanský Prolog některé textové i věcné různosti, které nedovolují nám vysvětliti si vznik slovanského Prologu, jako by byl pouhým výtahem z dochovaného znění latinského, ať v legendě »Fuit« či v Kristiánovi. Jsou to pak údaje takové povahy, které prozrazují zřejmě dobrou znalost domácích poměrů českých, údaje, které se nemohly dostati do slovanského Prologu při jeho úpravě na vzdálené Rusi. Tak hned v první větě slovanského Prologu se píše, že Ludmila byla »ze země srbské« a »dcera srbského knížete«. Latinský text poznamenává toliko všeobecně, že Bořivoj kníže český (»in provincia Boemorum«) pojal za ženu Ludmilu »z jiné země«, dceru »knížete Slavibora«. Vynechání jména Slavibora, otce sv. Ludmily, dalo by se snadno vysvětliti úpravou původního textu na Rusi. Naproti tomu údaj o »srbské zemi« mohl se do legendy dostati toliko v Čechách, mohl jej tam zapsati toliko autor, jenž byl dobře obeznámen s českými poměry X. století, který věděl, že země, z níž pocházela sv. Ludmila, zvala se »zemí srbskou« a byla zvláštním knížetstvím, ať již samostatným či pod vrchním panstvím knížat pražských. Zpravidla má se za to, že zmíněnou srbskou zemí míní se Pšovsko, pozdější Mělnicko. Je to výklad Kristiánův. »Pšovany«, jako zvláštní kmen český, dosvědčuje nám též listina z roku 1086, popisující staré hranice pražské diecese.⁷ Kristián pak vykládá, že Ludmila byla dcerou knížete Slavibora »ze slovanské země, která ze starodávna zvala se Pšovskem a která podle hradu nedávno zbudovaného od současníků zve se Mělnickem«.⁸ Srby v sousedství Chorvatů připo-

⁷ *Cod. dipl. Bohemiae*, l. c. I. nr. 86.

⁸ *Kristián u Pekaře*, Legenden l. c. str. 94—95. Bořivoj »habuit eciam uxorem

míná i Konstantin Porfyrogenetos. Listina z roku 1086, jak již zmíněno, v sousedství českých Chorvatů jmenuje Pšovany.

Z toho bylo možno souditi, že snad starodávné Pšovsko bylo zemí srbskou. Proti tomu poznamenává Niederle,⁹ že »jazykové důvody nedovolují, abychom kraj až po Mělník připojili k oblasti srbské«, t. j. k jazykové oblasti Srbů lužických, v bezprostředním sousedství Čech. Snad bylo Pšovsko neb Mělnicko srbskou zemí toliko politicky, snad jde tu jen o mylný výklad Kristiánův. Kdybychom tudíž z důvodů Niederlem uvedených historickou interpretaci Kristiánovu (po němž ji opakuje Kosmas) nebrali doslova, bylo by možno myslet na zem Srbů lužických, kde vládl Slavibor; snad touto zemí míní se srbské Milsko. Ať již se však rozhodneme pro první či druhý výklad, v každém případě údaj slovanského Prologu prozrazuje geografické i historické vědomosti, které naprosto nemůžeme předpokládati u místně i časově velmi vzdáleného zkracovatele neb upravovatele slovanského Prologu na Rusi někdy ke konci XII. století.

Podobně je tomu i s jinou zajímavou podrobností, kterou nacházíme v slovanském Prologu, nikoli však v latinské recenzi legendy o svaté Ludmile, že totiž po své mučednické smrti na Tetíně »*nebyla pochována v kostele, ale pode zdí hradní*«. Latinské znění legendy se o této věci přímo nezmiňuje a toliko dodává, že Drahomíra, když dály se již zázraky nad hrobem Ludmiliným, poslala na Tetín, »*kde ctihodné její tělo bylo pohřbené*«, s rozkazem, aby nad jejím hrobem postaven byl kostel ku cti sv. Michala. (A stejně píše pak též Kristián.) Také tento údaj svědčí o velmi dobrých znalostech lokálních, které se nám dochovaly v slovanském Prologu, a které nemohly se dostat do textu teprve snad při jeho úpravě na Rusi.

nomine Ludmilam, filiam Slaviboris comitis ex provincia Sclavorum, que Psov antiquitus nuncupabatur, nunc a modernis ex civitate noviter constructa, Mielnik vocitatur«.

⁹ L. Niederle, Slované starožitnosti III. (Původ a počátky Slovanů západních), Praha, 1919, str. 192.

¹⁰ Srv. Jos. Pekař, Kronika, l. c. 33 n., Legenden str. 204 n. N. J. Serebrjanskij, Sborník staroslov. památek, l. c. str. 57 v poznámce, kde naznačuje, že »po-

Slovanský Prolog píše, že Bůh skrze sv. Ludmilu »ukázal znamení a divy na místě, kdež byla pohřbena«. O takových »divech a znameních«, jako že za noci zjevovaly se nad jejím hrobem »svíce hořící« (»plures cereos lampades lumine fulgentes«) mluví sice i recense latinská, nemá však zprávu o zázraku, že »slepec nějaký prozřel, dotknuv se prsti, kdež Ludmila ležela«. Věc ta dala by se sice vysvětliti případnou úpravou legendy na Rusi, neboť zázrak neobsahuje žádných konkrétních údajů, ale v souvislosti se zprávami výše uvedenými i se skutečností, že slovanský Prolog je vesměs zkrácením pramene, z něhož čerpal, je nutné předpokládati tyto podrobnosti již v původním textu, z něhož slovanský Prolog je odvozen.

Zkrátka srovnání obou znění, slovanského i latinského, vede nás k závěru, který naznačil již Pekař, podobně Serebrjanskij a který přijímá i Weingart¹⁰ (neznajíce ovšem ještě úplnějšího textu kremnického), že slovanský Prolog i legenda latinská čerpaly ze společného pramene, kterým asi byla *staroslovanská legenda o svaté Ludmile*, nyní v své úplnosti ztracená.¹¹ Legenda tato měla asi podrobnosti, které zachovaly se v slovanském Prologu, ale svým obsahem a literární stavbou blížila se asi více legendě »Fuit in provincia Boemorum«. Legenda »Fuit« vznikla tudíž jako překlad neb literární zpracování původní slovanské legendy o sv. Ludmile, z níž čerpal i staroruský Prolog. Zpracování latinské určeno bylo pro západní, snad bavorský neb saský svět, snad pořízeno bylo některým knězem bavorským neb saským, v zájmu rozšíření slávy prvé české světice i do těchto krajin a při tom pak vynechány byly některé údaje, které by křesťanský západ nezajímaly. Proto tedy píše se v latinském znění toliko povšechně a všeobecně, že »byl v české zemi kterýs kníže jménem Bořivoj«, jenž oženil se »s dcerou jiného knížete Slavibora z jiné

kus o rekonstrukci starosl. legendy o sv. Ludmile« (nebžijí o slova, nýbrž jen o soustavu) považuje »za proveditelný«. Vyznává pak, že k tomu cíli bylo by nutno vzít na pomoc nejbližší latinské legendy o sv. Ludmile, totiž t. ř. legendu Menckenovu (»Fuit in provincia Boemorum«) a Kristiána. — M. Weingart, První česko-církslov. legenda o sv. Václavu, l. c. 89. Weingart dříve (Byz. slav. II, 457) pochyboval o existenci ztracené česko-církslov. legendy o sv. Ludmile.

¹¹ Jos. Pekař, Legenden, l. c. str. 206.

země« neb provincie, aniž by se tato uváděla jménem. Proto také jeden i druhý kníže po západním způsobu jmenuje se »comes«; je to označení, které se v soudobých textech domácího původu nikde nevykytá, neboť i místo »princeps« píše se častěji »dux«, »ducatus« a »regnum«. Podobně, když v legendě »Fuit« činí se zmínka o Tetíně, píše se, že Ludmila odešla »in castellum quoddam«, na jakýs hrad, jenž Čechům byl přece dobře známý a pro ně významný. Vše to prozrazuje spíše upravovatelskou ruku cizince.

Tímto způsobem nejlépe si vyložíme, jak už Pekař naznačil, shody věcné i textové mezi legendou »Fuit« i slovanským Prologem.

*Legenda »Fuit in provincia
Boemorum«:*

Fuit in provincia Boemorum quidam comes, nomine Boriwoy, paganico adhuc more vivens, et accepit uxorem de alia provincia, filiam Zlawiboris comitis, nomine Ludmillam . . . Cumque morarentur ambo simul, divino nutu votoque compuncti, sacri baptismatis lavacrum una cum plebe sibi subiecta perceperunt.

Nati ergo sunt eis tres filii et tres filie et omne regum eorum . . . amplius crescebat. Boriwoy namque princeps triginta et sex vite sue annis expletis de hoc seculo migravit.

Legenda »Fuit«:

Tunc . . . consilium egit mater principis cum consiliariis suis iniquis et exosam cepit habere socrum suam Ludmillam . . . Tunc . . . Ludmilla, ut cognovit tale consilium . . . discessit a civitate Praga et venit in castellum quoddam, quod Tetyn nominatur. - - -

*Slovanský prolog
(v českém překladě):*

Blahoslavená *Ludmila* byla ze země srbské, *knížete* srbského dcera. Byla provdána za českého *knížete*, jménem *Bořivoje*. Nebyli tehdy ještě všichni pokřtěni. *Když pak byli spolu*, osvítily se jim oči srdce jejich a *byli pokřtěni* ve jméno Otce i Syna i Ducha svatého.

A zplodili tři syny a tři dcery.

Bořivoj pak, maje šestatřicet let z života tohoto odešel.

Slovanský Prolog:

Tehdy začala *pomýšleti máti Václava* zle proti *tchýni* své a všelijak hledala ji zahubiti.

Vědouc to Ludmila, odešla na jiný hrad, nazvaný Tetín

Mater novelli principis, facto consilio cum sceleratis, misit eos, ut eam perderent. Qui . . . perrexerunt in castellum Tetyn.

Snacha pak její se uradila se dvěma bojary a poslala je na Tetín, by zahubili tchýni její Ludmilu

Podobně je dosti věcných i textových shod mezi jinými místy obou textů. Na př. text, kde se líčí smrt Ludmilina:

Legenda »Fuit«:

Vespere autem facto, supradicti tyranni currentes ad domum eius, dirumpunt portas . . . frangunt ianuas et introeunt. . . . sed miserunt funem in guttur eius et eam strangulaverunt. Illa autem . . . expletis sexaginta et uno vite sue annis migravit ad dominum. Suscepit autem martirium . . . X Kalendaris Octobris septima sabati prima vigilia noctis.

Slovanský Prolog:

Když pak byl večer, obstoupili dvůr se zbraněmi a rozbili dveře a vešli do domu. Chopivše pak Ludmilu, vhodili provaz na hrdlo její a udusili ji.

A tak vzala konec života v den sobotní, v první hodinu noční, živši let šedesát a jedno léto.

Text slovanského Prologu proti legendě »Fuit« všady prozrazuje snahu, vyjádřiti obsah legendy se zřetelem k funkci a účelu prologu, slovy stručnějšími, s vynecháním všech přebytečných frází. Jinak však je mezi slovanskou a latinskou recensí shoda, jakou častěji nalézáme mezi odvozenými písemnostmi, které čerpaly ze společného pramene.

Slovanský Prolog končí zprávou o přenešení těla svaté Ludmily z Tetína do Prahy a jejím pohřbení v kostele sv. Jiří k podnětu Ludmilina vnuka, knížete Václava. V latinské recensí se nám zpráva o translaci dochovala však toliko v jediném rukopise. Latinské recense užil však Kristián, rozšířiv původní text různým krasořečněním a připojiv, podle svého zvyku, i některé poznámky rázu historického. A tak možno ze zmíněného rukopisu a z Kristiána podati souběžný text k zprávě o přenešení ostatků Ludmiliných, jak čte se v slovanském Prologu.

Recordatus:

Recordatus deinde avie sue beatus
Wenceslaus - - - *intulerunt autem eam*
in Pragam - - -
usque ad urbem Pragam - - - *corpus*
sacrum tumulavit. - - -
Anniversario . . . post translacionem
 - - - *ad declarandum meritum famule*
sue Christus insigne dignatus est ope-
rari prodigium.

Slovanský Prolog:

A od té doby se dály mnohé zázraky,
 o nichž slyše vnuk její *Václav*, pospí-
 šiv si, přenesl bábu svou do slavného
hradu Prahy a položil ostatky její
 v kostele svatého Jiří, kdež i nyní mno-
 há znamení a zázraky se dějí.

Z těchto úvah a kritického zkoumání dochovaných textů plynou zejména tyto závěry:

1. Byla tu stará legenda, jednající o umučení svaté Ludmily, legenda, která se textově nedochovala, byla však zpracována latinsky v legendě »Fuit« a v slovanském Prologu o svaté Ludmile.

2. Tato legenda obsahovala »umučení« světice i její »přenešení« do Prahy. »Umučení« čte se v latinském zpracování textu celkem úplně v legendě »Fuit«. »Přenešení« zachovalo se v souvislosti s »Fuit« aspoň v jednom rukopise. Celou legendu (tudíž »umučení« i »přenešení«) měl před rukama upravovatel slovanského Prologu, v latinském pak zpracování Kristián. »Translace« v Kristiánovi, byť tímto upravená a rozšířená, počínající slovy »Recordatus«, může nám ověřiti a do značné míry nahraditi ztracené zakončení legendy »Fuit«, která původně obsahovala nejen »passio« ale i »translatio« světice. Věc ta, jak ještě uvidíme, má důležitost též pro přesnější datování legendy.

3. Původní legenda o sv. Ludmile byla sepsána jazykem staroslovanským a jako literární projev doby náleží do rodiny našich písemných památek slovanských. Také tato okolnost má, jak ještě bude ukázáno, svůj význam pro bližší časové určení této písemnosti.

LITERÁRNÍ POMĚR LEGENDY K JINÝM SPISUM SOUDOBÝM.

Potvrzují věc netoliko důvody již výše naznačené, zejména skutečnost, že slovanský Prolog není výtahem ze znění latinského, z le-

gandy »Fuit«, ale dále poznatek, že v legendě, aspoň v jejím latinském zpracování, možno s bezpečností naléztí ohlasy staroslovanského Života sv. Metoděje.

Život sv. Metoděje:

Od toho dne velmi začalo růsti učení boží a duchovní množiti se . . . tím více i moravská země šířiti se počala na všechny strany a nepřátele svoje porážeti.

Legenda »Fuit«:

Et omne regnum eorum a die, quo baptismi gratiam perceperunt, amplius crescebat . . . Qui congregans sacerdotes et clericos, cepit esse in fide Christi devotus.

Původní »Umučení« svaté Ludmily vzniklo tudíž v době a v prostředí, kterému staroslovanské písemnictví bylo známé. Použití legendy o sv. Metodějovi při sepsání Umučení sv. Ludmily je pak zřejmým důkazem živé tradice cyrilometodějské v Čechách v století X.

LEGENDA »FUIT« A »CRESCENTE FIDE«.

Neméně důležitý pro vznik a datování legendy je však dále ohlas, který legenda o sv. Ludmile (»Fuit in provincia Bohemorum«) zanechala v pozdějších sepsáních legend václavských. Do úvahy přichází v prvé řadě stará, nejstarší latinská legenda václavská, počínající slovy »Crescente fide«. Legenda tato byla základem, jak již Pekař přesvědčivě ukázal, známé a slavné legendy Gumpoldovy, která na popud samého císaře Oty II. sepsána byla někdy kolem roku 975¹² a byla potom někdy kolem roku 1000 zpracována i jazykem staroslovanským.¹³ Ve všech těchto památkách setkáváme se přímo neb nepřímo s ohlasy naší legendy.

Legenda »Crescente fide« vypráví o životě a umučení sv. Václava. A toliko jako epizodu vsunuje do vylíčení osudů českého tohoto světce krátké vypravování o zbožnosti, svatosti a umučení jeho báby

¹² Srv. *Josef Pekař*, *Legenden*, I. c. str. 42.

¹³ Srv. *J. Vašica*, *Druhá staroslověnská legenda o sv. Václavu*, *Sborník staroslovanských literárních památek o sv. Václavu a sv. Lidmile*, uspořádal *Josef Vajs*, Praha, 1929, str. 79.

Ludmily. Již z této krátké vložky je obsahově i textově zřejmé, že autoru legendy »Crescente fide« byla legenda »Fuit« známá, že z ní přímo čerpal své vědomosti a s použitím jejích slov stylisoval svoji vložku. Srovnání obou míst nás o tom nejlépe přecsvědčí:

Legenda »Fuit«:

Qua discedente *mater* novelli principis, *facto consilio cum sceleratis, misit eos, ut eam perderent.* - - - Et *exosam* cepit habere *socrum suam Ludmillam.* - - - Perdam eam et heres ero omnis *substantie* eius. - - - *Clerus eius universus* cunctique vernaculi utriusque sexus ... in diversa dispersi latibula.

Legenda »Crescente fide«:

Interea vero *mater* eius ipsa, quae erat ex genere gentilium ignorantium deum, *cum* perfidissimis viris *inito consilio,* dixerunt: quid facimus - - - *Misitque* infelices viros *per invidiam* ad *socrum suam* beatissimam matronam nomine *Ludmillam, ut eam interficerent;* qui et fecerunt, sicut illis iussum fuerat. Et *presbyteros multos cum clero* privantes *substantia* eiecerunt de terra.

Z míst obou legend výše uvedených je patrné, že mezi oběma legendami, mezi »Fuit« a »Crescente fide«, je přímá souvislost. »Crescente fide« píše o životě a umučení sv. Václava. A do tohoto literárního díla vkládá, jak již zmíněno, jako epizodu »Umučení sv. Ludmily«. Její autor počínal si při tom tak, že z dosti obšírné legendy o sv. Ludmile vyjímá nejdramatičtější děj a vkládá jej do úst svému hrdinovi, jako proroctví, které se potom naplnilo. Při tom textově i obsahově je vylíčení utrpení sv. Ludmily v »Crescente fide« toliko parafraze toho, co bylo podáno v starší legendě ludmilské.

Nicméně »Crescente fide« souvisí s legendou »Fuit« i jinak. Je to literární struktura a stavba legendy »Crescente fide«, která vzbuzuje dojem, jakoby její autor měl legendu »Fuit« před rukama a řídil se jí, jako podle staršího svého vzoru. Tu přichází v úvahu hned začátek legendy »Crescente fide« a shodné věty s »Fuit«, jednající o genealogii prvých křesťanských Přemyslovců.

Legenda »Fuit«:

Cumque morarentur ambo (Bořivoj a Ludmila) simul, *divino nutu* votoque

Legenda »Crescente fide«:

Crescente fide christiana in illis diebus *dei nutu* et ammonicione dux Bohemo-

compuncti, sacri *baptismatis lavacrum una cum plebe* sibi subiecta *perceperunt*. - - - Boriwoy . . . *de hoc seculo migravit*. Cui in regnum . . . *Spitigneus* successit. - - - Post cuius obitum *frater eius Wratislaus* regni gubernacula suscepit.

rum nomine *Boriwoj una cum exercitu* et omni *populo suo* sordes idolorum abiciens, *baptizatus est*; eiusque filius *Zpitigneus* - - - cum - - - *transisset de hoc seculo*, omnes populi - - - elegerunt *fratrem eius iuniorem* nomine *Wratislaum* - - - Postea autem *migravit pater eius* (sv. Václava) *de hoc mundo*.

Podobných shod v jednotlivostech, byť nikoli stejně rozhodující přesvědčivosti, bylo by možno uvést více. Tak na př. v obou legendách píše se o knězi Pavlovi, jenž v starších našich legendách má vůbec význačnou úlohu. (O knězi Pavlovi píše První slovanská legenda o sv. Václavu a podobně slovanská legenda o umučení sv. Ludmily a z ní odvozená »Fuit«.) Byl to kněz obřadu slovanského a kněžně Ludmile zvláště blízký.

Z legendy »Fuit« čerpala »Crescente fide« i při vylíčení zavraždění Václava jeho bratrem Boleslavem.

Legenda »Fuit«:

Tunc humani generis inimicus invidens, quod . . . Ludmilla tot virtutibus pole- ret consilium egit mater principis cum consiliariis suis iniquis - - - [et] facto consilio cum sceleratis, misit eos, ut eam perderent.

Legenda »Crescente fide«:

Tunc autem frater eius iunior et peior nomine Boleslaus, diabolica fraude de- ceptus, cum impiis malignum iniit con- cilium contra predictum beatum virum, ut eum perderent.

Zvláště důležitá je však sama literární struktura obou legend. Obě legendy začínají přemyslovskou genealogií od Bořivoje, obě líčí pak zbožný život a ctnosti svého světce, obě přičítají zlý úmysl, který vzklíčil v mysli vražednice Drahomíry a vraha Boleslava, svodům ďábla a zlým rádcům, kteří způsobili, že osoby tak blízké sobě rodem (snacha a bratr) potřísnily svoje ruce krví. Oba hrdinové legendy, Ludmila i Václav, prorockým duchem předvídají své mučednictví, oba po něm touží. A když dospěje děj obou legend k osudovému vyvrcholení, stupňuje se literární účinek jinak prostého vypravování dramatickým dialogem, z něhož ještě více vysvitá nevinnost utracené

oběti. Obě legendy končí pak celkem přesným udáním dne, kdy křesťanský jejich hrdina vstupuje na nebesa, aby tam byl oslaven pro své mučednictví.

Legenda »Fuit«:

Illā autem in magna fide et devocione . . . migravit ad dominum. Suscepit autem martyrium devota famula Christi Ludmilla X. Kalendas Octobris septima, sabati, prima vigilia noctis.

Legenda »Crescente fide«:

Cuius eciam anima in illo campo certaminis huius vitae liberata de ergastulo, sanguine laureata migravit ad dominum IIII. Kalendas Octobris.

Po smrti Ludmily i Václava dochází k pronásledování jejich věrných, a to v první řadě kněží.

Legenda »Fuit«:

Clerus eius universus cunctique vernaculi utriusque sexus, pastore perempto, in diversa dispersi latibula, vitam perclinanter studuerunt conservare.

Legenda »Crescente fide«:

Illico forsitan cursu rapido venientes in civitatem Pragam omnes amicos eius peremerunt et clericos eius persecuti sunt.

Toto pronásledování přívrženců Ludmiliných i Václavových, zejména kněží, nemá však naprosto zabarvení vzpoury pohanství proti křesťanství, jak věc chápou pozdější legendy, místně i časově událostem vzdálenější. Konečně v obou legendách zlé rádce, svůdce a viníky, stihne zasloužený trest. I v tom je společný rys obou legend, že obě snaží se svaliti vinu s kněžny Drahomíry neb s knížetem Boleslava na jejich okolí.

Legenda »Fuit«:

Crudelissimi vero carnifices - - - patre suo dyabolo discordiam exagitante - - - domina vero eorum, canes eos fugientes, furorem suum in posteros eorum . . . effundens, una die unaque sententia omnes peremit.

Legenda »Crescente fide«:

Illi autem homicidae - - - a demonis exagitati fugerunt, et ulterius non comparuerunt, alii ex eis latrantes, ut canes, et stridentes dentibus mortui sunt,

V jedné i druhé legendě připojeno je pak »přenešení« a zázraky. I když jsme si vědomi skutečnosti, že legendy X. století byly zpravidla literárně tvořeny podle ustálených již schemat, literární stavba legendy »Fuit« a »Crescente fide«, prostota slohu i výrazová zásoba včt, přivádí nás k bezpečnému závěru, že legenda »Crescente fide« vznikla podle vzoru, literárním nápodobením legendy »Fuit«.

ČESKÁ A BAVORSKÁ RECENSE »CRESCENTE FIDE«.

Legenda »Crestente fide« známa je nám ve dvou zněních neb recensích: v recensi bavorské a české. Recense bavorská dochovala se nám zejména v rukopisech této země, z nichž mnichovský náleží do XI., ano snad už do X. století.¹⁴ Rukopisy české redakce, dochované zejména v Čechách a na Moravě, náležejí až století XIII. a XIV.¹⁵ Ale přes to a právem ptá se po srovnání recense bavorské a české Pekař: není snad možné, aby česká recense legendy »Crescente fide« byla původní a starší?¹⁶ Sám je do jisté míry na rozpacích. A dochází k nejpravděpodobnějšímu závěru, že obě jsou založeny na společné předloze. Po našem zkoumání poměru legendy »Fuit« a »Crescente fide« je však nepochybné, že česká redakce je obsahově bližší předloze, z níž čerpala, rozsahem opět že více se legendě »Fuit« blíží redakce bavorská. Pro kritické zhodnocení legendy z toho plyne poznatek, že původní »Crescente fide« vznikla v Čechách, dostala se však velmi záhy asi do Bavor, kde byla věcně rozmanitým způsobem upravena. Na rozdíly obou recensí upozornil už Pekař a správně vidí je především v tom, že recense bavorská (tendenčně!) za prvního křesťanského knížete pokládá Spitihněva a nikoli Bořivoje a dále, že větu o Drahomíře »que erat ex genere gentilium ignorancium deum«, t. j. z pohanských tou dobou ještě Stodoran, ale sama křesťanka, ne-

¹⁴ Srv. *Jos. Pekař*, *Legenden*, I. c. str. 24 n. Legenda »Crescente fide« bavorské recense je vydána v *Pramenech dějin českých I.*, str. 183—190.

¹⁵ Srv. *Jos. Pekař*, *Legenden*, I. c. str. 34 n. Českou recensi legendy »Crescente fide« podle rukopisu kapituly olomoucké ze století XIV. vydal *Dobroslav Orel* v *Svatováclavském sborníku II.*, str. 414.

¹⁶ *Jos. Pekař*, *Legenden*, I. c. str. 37.

správně interpretuje výkladem, že Drahomíra byla pohankou.¹⁷ Jsou však i v jiném rozdíly. Česká recenze je širší a úplnější a s jejím ohlasem se setkáváme v domácích skladbách X. století, v Kristiánovi a Druhé slovanské legendě václavské. Třeba tudíž pokládati na rozdíl od Pekaře¹⁸ recenzi bavorskou za změněnou a jistými korekturami upravenou a nikoli recenzi českou. Tím však zároveň dospíváme k přesvědčení a k závěru, že legendu »Crescente fide« sluší se počítati do okruhu domácí produkce literární, která navazuje na starší literární plody X. století a má sama také opět ohlas v dalším literárním rozvoji v našem písemnictví X. století.

A tak, jak výše bylo prokázáno, legenda »Crescente fide« svojí literární strukturou i textovými ohlasy staví na starobylé legendě »Fuit in provincia Bohemorum« a tato opět hlásí se k staroslovanským našim legendám. Podobně ukázal též *M. Weingart*, že autor legendy »Crescente fide« znal a při své práci použil i První církevně-slovanské legendy o sv. Václavu.¹⁹ Weingart píše, že »Crescente fide« prozrazuje místy doslovnou závislost na zmíněné církevně-slovanské legendě o sv. Václavu a že je na ni závislá nejen slovně, ale i kompozičně. Použití dvou tak znamenitých pramenů vysloveně českého původu, jako byla legenda o umučení sv. Ludmily a slovanská legenda o sv. Václavu, vylučuje zcela možnost, že by »Crescente fide« mohla býti napsána v Bavořích.

Účelem našich kritických výkladů a poznámek o legendě »Crescente fide« nebyla pouze jaksi její nostrifikace, pokud se týče vzniku

¹⁷ Srv. *Jos. Pekař*, *Legenden* I. c. str. 35.

¹⁸ *Josef Pekař*, *Legenden*, I. c. str. 31. Pekař píše: »Aber der Umstand, daß sie (Legende Crescente fide) uns die Geschichte Wenzels in einem wesentlich anderen Lichte schildert, als die beiden Legenden der ersten Gruppe (t. j. První slovanská legenda o sv. Václavovi a legenda Vavřincova), die ihre Nachrichten direkt aus böhmischen Quellen schöpften — — — begründet sofort die Vermutung, daß sie in einer außerböhmischem Umgebung entstanden sei — — — mit einem Worte in Bayern. Dafür scheint auch die große Verbreitung ihrer Handschriften in Bayern zu sprechen.« Srv. též *Kronika*, I. c. 55.

¹⁹ Srv. *M. Weingart*, První česko-církevně-slovanská legenda o sv. Václavu. Zvláštní otisk ze Svatováclavského sborníku str. 151—155.

této legendy, z prostředí bavorského, kam ji Pekař mylně zařadil, do prostředí českého, zejména však vyšetření vztahů legendy »Crescente fide« k legendě »Fuit« a zjištění filiační závislosti »Crescente fide« na legendě »Fuit«. Neboť tím dostáváme pevnou oporu pro datování legendy »Fuit«, líčící umučení svaté Ludmily.

DOBA VZNIKU LEGENDY LUDMILSKÉ.

Pekař ukázal v svých pracích o legendě Kristiánově zcela přesvědčivě,²⁰ že legenda »Crescente fide« byla pramenem legendy Gumpoldovy, která není ničím jiným než květnatým slohem rozvedená legenda »Crescente fide«. A že tudíž legenda »Crescente fide« je starší než Gumpold a vstupuje svým významem na přední místo mezi legendy václavské. O legendě Gumpoldově víme bezpečně, že psána byla z rozkazu císaře Oty II. (973—83), asi někdy kolem roku 975. Proto klade Pekař vznik a sepsání »Crescente fide« asi do třetího čtvrtstoletí tohoto věku, do let 950—975.²¹ Po našich výkladech třeba však filiaci legend a tím i jejich datování poněkud opravit. Původní byla česká recense »Crescente fide«. Na jejím základě a tendenční úpravou vznikla pak bavorská recense téže legendy. Bavorská recense »Crescente fide« byla teprve pramenem Gumpoldovi. Psal-li Gumpold někdy kolem roku 975, ano snad před rokem 973 (neví ještě o založení pražského biskupství, jak poznamenal již Wattenbach),²² potom třeba položit sepsání bavorské recense před rok 973—975 a vznik české recense do doby ještě starší. Protože pak »Crescente fide«

²⁰ Jos. Pekař, *Kronika*, I. c. str. 48 n. *Legenden*, I. c. str. 30 n. — O odchýlném mínění *Slavíkové* pojednáme níže při rozboru »Crescente fide« a Gumpolda jako pramenech legendy Kristiánovy.

²¹ Srv. *Josef Pekař*, *Kronika*, I. c. 55; *Legenden*, I. c. 31 (»Die Legende »Crescente fide« kann also nicht später entstanden sein als in den siebziger Jahren des X. Jh.«). Tamže str. 253 (»Die Legende »Crescente fide« und die Gumpolds sind in den sechziger bis achziger Jahren des 10. Jh. verfaßt worden«).

²² *Gumpold* (*Prameny děj. čes.* I., 157 píše o řezenském biskupovi Tutonovi »cuius diocesi tota subcluditur Boemia«. O založení pražského biskupství rozhodnuto bylo roku 973. Prvý biskup pražský, Dětmar, byl však nastolen až roku 975. Podle toho by sepsání legendy náleželo před rok 975. Ovšem věta

nezmiňuje se ještě ani narážkou o založení biskupství pražského (ač při zmínce o založení kostela sv. Víta byla k tomu velmi vhodná příležitost!) a protože nezmiňuje se také nikde o smrti Boleslava I. (+ 967), tím méně o jeho nástupci Boleslavu II. (967—999), protože pak dále má legenda »Crescente fide« živý vztah k První slovanské legendě o svatém Václavu, jejíž vznik klade Weingart do první poloviny X. století, asi k roku 940,²³ nezbyvá než položití sepsání české a původní recense »Crescente fide« asi do sklonu vlády Boleslava I., tudíž přibližně do poloviny X. století. Tím však sepsání legendy »Fuit in provincia Bohemorum« a její předlohy církevně-slovanské legendy o sv. Ludmile padá do doby ještě starší, podle některých známek do konce vlády knížete Václava svatého. Jest to domněnka, kterou můžeme sice opřít jistými důvody, ale přece jen nikoli takové přesvědčivosti, abychom věc mohli tvrdit s naprostou jistotou. S velkou pravděpodobností, ano s jistotou, můžeme vznik a sepsání legendy o umučení sv. Ludmily v jejím znění slovanském, ale i latinské zpracování této legendy, položit do první polovice X. století. Přesvědčuje nás o tom její vztah a téměř sesterská družnost k První slovanské legendě o sv. Václavu a dále údaje obsažené v »pře-nešení« těla sv. Ludmily.

POMĚR SLOVANSKÉ LEGENDY VÁCLAVSKÉ A LUDMILSKÉ.

Otázkou poměru První slovanské legendy o sv. Václavu k ztracené slovanské legendě o sv. Ludmile, jež dochovala se nám v zpracování latinském (»Fuit«) a v slovanském výtahu (Prolog o sv. Ludmile), zabývali se již starší badatelé Kalousek, Pekař, Serebrjanskij a nedávno také M. Weingart.²⁴ Týž dospívá k poznatku, že v staroslovanské legendě ludmilské »není vůbec stop po První legendě svato-václavské«, ba že se sv. Ludmila v legendě václavské vůbec nepři-

o příslušenství Čech k diecési řezenské vyskytá se toliko v jednom, wolffenbüttelském rukopise, který psán byl v Čechách na samém konci X. století. (Srv. J. Pekař, Legenden, l. c. str. 41 pozn.)

pomíná, ani jako vychovatelka sv. Václava, ani jako mučednice. Tato skutečnost byla Weingartovi nápadnou a pokusil se pak o výklad a vysvětlení. Zabývá se celkovým pojetím vnitřní politiky Václavovy a ukazuje, jak autor První václavské legendy byl o vnitřních poměrech českých dobře informován a měl skutečně dobrou znalost osob, míst i událostí. »V tomto celém pojetí,« píše Weingart, »chybí vůbec jedna důležitá osobnost: Ludmila. Že by o ní a o její smrti legendista nevěděl, je ovšem vyloučeno. Jeho mlčení lze vykládati jen domněnkami: buď tak, že existovalo nějaké církevněslovanské vypsání jejího života a smrti, snad dokonce plod téhož autora, anebo spíše proto, že právě tak jako legendista šetřil panujícího knížete Boleslava, tak šetřil i Drahomíry, která patrně ještě žila v době, kdy psal svou skladbu. Není ostatně nemožné, že tu je nejbližší pravdě Pekař (ve své pozn. 35 v tomto Sborníku) svým výkladem, že v době, kdy již vznikla naše První svatováclavská legenda, nebyl ještě rozvit kult svatosti Ludmiliny; ten se uplatnil teprve po založení kláštera svatojiřského, v němž byla Ludmila pochována«. Myšlenku Pekařovu rozvíjí pak Weingart dále a dochází k přesvědčení, že »rozvinutí kultu sv. Ludmily je pozdější než kult sv. Václava« a že v důsledku toho vznik církevněslovanské legendy o sv. Ludmile nutno položit do doby »od konce X. do konce XI. století«. Pomímám všechny věcné důvody, na které Pekař neb Weingart poukazuje. Tam, kde máme bezpečně zjištěnou filiaci textovou a tudíž i stáří textu samého, věcné výklady nutno podříditi poznatkům formálním. Ale i ty »věcné« důvody lze snadno vyložit. Pekař a s ním Weingart dali se svéstí zmínkou »Přenešení«, že tenkrát Čechy patřily k diecesi řezenské a usuzovali z toho, že legenda »Fuit« vznikla až po založení biskupství pražského. Ale zmínka ta pochází teprve od Kristiána a v původním textu se nečte.

S hlediska textové kritiky je latinská legenda o sv. Ludmile (»Fuit«) i její slovanská předloha asi stejně stará, jako První slovanská legenda

²³ *M. Weingart*, První česko-církevněslov. legenda o sv. Václavu, l. c. str. 142.

²⁴ *M. Weingart*, První česko-církevněslovanská legenda o sv. Václavu, l. c. str. 89 n. a 149 n.

o sv. Václavu. Obě jsou starší než původní recenze česká legendy »Crescente fide«, jejíž vznik položili jsme souhlasně s Pekařem i Weingartem asi do konce vlády Boleslava I. neb do počátků vlády Boleslava II. Weingartovo datování První václavské legendy do doby kolem roku 940 opírá se především o argumenty historické, které *mutatis mutandis* možno stejně dobře uplatnit i při určení doby vzniku legendy ludmilské. Je to podrobná znalost zúčastněných osob a míst (Bořivoj, Slavibor, Spitihněv, Vratislav, Drahomíra, vdova po Vratislavovi, mladičkový Václav, kněz Pavel, vrahové Ludmiliny Tunna a Gummon, Praha, Tetín s kostelem sv. Michala), nedostatek zázraků či jejich chudost a prostota (vůně vycházející z hrobu a tajemná světla nad ním), podrobné vyličení vraždy, velmi živé a řadou podrobností vybavené, dodávající legendě ráz paměti očitého svědka, pomínutí udání roku při smrti Ludmily i při přenesení jejích ostatků, ač legendista znal dobře den i měsíc a rok pomínul pravděpodobně proto, že psal o událostech živých a nedávných, které se ještě nestaly součástí »kroniky«, konečně pak též okolnost, že Ludmila se v legendě nejmenuje ještě světicí, nýbrž zpravidla »*honorabilis et devota dei famula*«, »*devota famula Christi*« a toliko její hrob se označuje jako »*tumulum beatissime martiris*«. Také o legendě ludmilské lze říci, že toliko zdůrazňuje její zbožnou víru, křesťanské skutky a touhu po mučednictví a že byla psána dle vši pravděpodobnosti ještě před rozvinutím kultu světice a chtěla jej teprve vypsáním jejího utrpení posílit, také v této legendě možno právem spatřovati *p r o p a g a č n í s p i s*, jimž měla se připravovati kanonisace naší světice.²⁵ Důvody Pekařovy i Weingartovy, že kult Ludmilin je teprve pozdějšího data a náleží do konce X. století, padají samy sebou, jestliže máme textově prokázánu existenci ludmilské legendy před vznikem »Crescente fide« a tudíž asi ze stejné doby, z které pochází První slovanská legenda o sv. Václavu. Tím padá i domněnka Pekařova, po případě Weingartova, že by vznik kultu Ludmilina náležel až do doby po založení kláštera sv. Jiří (asi 973), nehledě ani k tomu, že ostatky Ludmiliny

²⁵ Srv. *M. Weingart*, První česko-církevněslov. legenda o sv. Václavu, l. c. str. 140, 142.

byly přenešeny podle údaje naší legendy do »kostela« (basilica) svatého Jiří, o němž víme, že byl založen jejím synem Vratislavem (*Crescente fide, Diffundente sole*) a teprve později za Boleslava II. stal se tento kostel benediktinským klášterem (Kosmas).

Závěr našich úvah je asi tento: textově máme prokázáno, že před vznikem původní recense české »*Crescente fide*«, pravděpodobně z první polovice X. století, máme zjištěny dva spisy, psané jazykem staroslovanským. Jeden z nich líčí nám umučení sv. Ludmily, druhý utrpení sv. Václava. Oba spisy pocházejí přibližně ze stejné doby. V legendě václavské nečiní se ani slovem zmínka o kněžně Ludmile, ač její autor o jejím umučení a smrti bezpečně věděl. Tu pak je velmi na snadě domněnka Weingartova, že vyhnul se historii kněžny Ludmily a jejímu konfliktu s kněžnou Drahomírou proto, že existovalo již nějaké církevněslovanské vypsání jejího života a smrti, snad dokonce plod téhož autora, na které jakoby mlčky a pominutím osudů Ludmiliných nepřímě odkazoval. Předpokládá, že byli v té době dva spisovatelé církevněslovanského jazyka, z nichž jeden vypsál život Ludmilin, druhý pak Václavův, je jistě méně pravděpodobné, než přičteme-li oba spisy autoru jednomu. V tomto přesvědčení může nás utvrditi též literární architektura obou skladeb, které vykazují co do své struktury až nápadné shody. Ano v legendě václavské můžeme najíti přímo slovní ohlasy legendy o sv. Ludmile.

LITERÁRNÍ STRUKTURA LEGENDY LUDMILSKÉ A VÁCLAVSKÉ.

Oběma legendám je společná nejen celková dispozice skladby, zejména však výrazová prostota, kterou jejich autor (měli bychom zatím říci ještě autoři) dociluje vpravdě uměleckých účinků. A dále pak zvláštnost, že mimořádně hojným způsobem pro zvýšení dramatickosti děje užívá dialogů. Jednající osoby tam, kde děj životního jejich dramatu vyvrcholí, mluví. (Tuto stránku z obou legend převzala potom václavská legenda »*Crescente fide*«; nicméně její dramatickou stavbu, co do umělecké dynamiky nelze ani srovnati s uměleckou účinností staré legendy ludmilské a václavské!). Děj sám dochází tím-

to umělecky prostým, nicméně vysoce účinným prostředkem zvláštní živosti a přímo tragičnosti. Není to však divadlo; je to historie, život sám, ve své barbarské krutosti a strohé neúprosnosti.

Obě legendy počínají skoro stejným uvedením čtenáře do prostředí, v němž žily osoby, o kterých se píše. Legenda ludmilská: *»Byl v české zemi kterýs kníže jménem Bořivoj . . . a vzal si manželku z jiné země (Prolog: ze země srbské) . . . jménem Ludmilu.«* Podobně počíná i legenda václavská: *»Byl v Čechách kterýs kníže, jménem Vratislav, a jeho žena jménem Drahomíra.«* K tomu připojuje legenda ludmilská údaje o jejich dětech: *»Narodili se jim tři synové a tři dcery.«* Podobně pokračuje i legenda václavská: *»Zplodivše syna svého prvorozeného, pokřtili jej a dali mu jméno Václav.«* Legenda ludmilská líčí pak, jak přešla vláda v zemi s Bořivoje na Spitihněva, s tohoto na Vratislava a konečně na nedospělého Václava, za něhož vládla kněžna-vdova Drahomíra. Podobně též legenda václavská včleňuje tu údaje z rodinné kroniky knížecího rodu (vsunuje epizodu o postřížinách) a píše: *»Když pak umřel jeho otec Vratislav, ustanovili Čechové Václava knížetem . . . Ale matka jeho Drahomíra upevnila zemi a vládla.«* Nato líčí legenda ludmilská křesťanské ctnosti kněžniny: *»Neb byla matkou chudých, oporou chromých, okem slepých, zbožnou těšitelkou sirotek a vdov.«* Také legenda václavská podobným způsobem charakterisuje v stejné souvislosti a v stejném umístění literárním křesťanské ctnosti knížete Václava: *»Všem pak chudým dobře činil, nahé odíval, lačné krmíval, pocestné přijímal . . . vdovám ublížiti nedal, lidi chudé i bohaté miloval.«* Do tohoto utěšeného života, plného křesťanských ctností a bohubých skutků zasáhne však v obou legendách ďábel. Legenda ludmilská líčí věc takto: *»Tehdy nepřítel lidského pokolení, pojav záští proti tomu, že zbožná služebnice boží Ludmila tolika ctnostmi slynula (způsobil), že matka (mladého) knížete se uradila se zlými rádci svými a nenáviděti počala svou tchýni Ludmilu. I pravila: »Proč má mi býti ona jako paní? Zahubím ji a dědičkou budu vši její moci a (sama) svobodně budu vládnouti.«* Stejně asi je motivován a v stejné souvislosti i neblahý úmysl Boleslavův, zavražditi Václava, v legendě václavské: *»Zhrdnuvše však*

čestí muži, když ďábel vešel v srdce jejich ... namluvili Boleslavovi řkouce: »bratr Václav tě chce zabít« -- — — Boleslavovi však, bratru jeho, pošťvanému proti němu, vsel ďábel do srdce zlobu, aby jej zabil.«

Oba, Ludmila i Václav, dovědí se však o tom, co se proti nim chystá, oba však zjevnou dobrotou chtějí usmířiti osud. Ludmilská legenda píše: »Když ... Ludmila dozvěděla se o tom úmyslu, pravila k snaše své: „vládnouti já nechci aniž míti podíl na moci tvé; prosím však, abys mi popřála svobodnou myslí sloužiti bohu až skončí se dnové moji“.« A odešla potom do ústraní na hrad Tetín. — Také Václav chce se vzdáti vlády ve prospěch bratra a dobromyslně přichází, aby se zúčastnil svátku posvěcení kostela a tam je varován před bratrem. »Tu pak myslíme,« píše legenda václavská, »že mu někteří pověděli, řkouce: „bratr Boleslav tě chce zabít“; on však tomu neuvěřil, ale vložil věc na boha.« Osud, který připravil oběma budoucím světcům ďábel skrze bojary družiny kněžny Drahomíry či knížete Boleslava, musí se naplniti. Oba, Ludmila i Václav, jej předvídají. Ludmilská legenda píše: »Tehdy výše zmíněná služebnice boží, předvídajíc to, co se stane, davši zavolati kteréhosi zbožného kněze jménem Pavla, požádala jej, aby sloužil mši svatou — — — a dlela na modlitbách, aby poručila duši svou bohu.« Také Václav před osudným svým přepadením jde na mši jitřní. »Václav pak uslyšev zvon, řekl: „chvála tobě Pane, jenž jsi mi se dal dožítí až do tohoto jitra“.«

Tato mírnost, důvěřivost a spolchnutí na boha nemá však účinku na zjednané vrahy, kteří v obou legendách jsou líčeni jako vlastní příčina tělesné zhouby obou budoucích mučedníků, Ludmily a Václava, a nikoli Drahomíra a Boleslav. (Weingart v tomto rysu legendy václavské spatřuje takřka její současnost s událostmi, že legendista nechtěl se dotknouti panujícího knížete Boleslava a Drahomíry, poněvadž v době, kdy psal, patrně ještě žili. Jeho dohady lze právem vztáhnouti i na legendu ludmilskou.)

Děj se vyvrcholuje, dochází k podrobnému vylíčení vraždy, jednak na Tetíně, jednak v Boleslavi. Legenda ludmilská vypravuje o tom asi takto: »Když pak se setmělo, zmínění již ukrutníci hnali se

ke jejímu domu, prolomili brány — — — a vešli dounitř. I pravila jim: „cože, bratři, s takovou zběsilostí přicházíte? Což neživila jsem vás, jako syny? — — — A provinila-li jsem se proti vám, rcete mi!“ Ale oni poverhující jejími mírnými slovy, táhli ji ihned z lůžka a uvrhli ji na zem. Ona, plačíc, pravila jim: „posečkejte, bratři, maličko, až se pomodlím!“ A rozpjauši ruce, modlila se k Pánu. Když skončila modlitbu, pravila jim: „Zapřisáhám vás, bratři, setněte mi hlavu!“ A to pravila, aby vylitím krve zasloužila si přijmouti korunu mučednictví. Oni však nechťeli. Ale vrhli provaz na její hrdlo a zardousili ji.«

Se stejnou realistickou prostotou a uměleckou účinností líčena je vražda Václavova. A stejně jako v legendě ludmilské, použito je též v legendě václavské při vyvrcholení líčené tragedie přímé řeči. Psychologická struktura umělecké tvorby obou legend je stejná i když individuálnost děje nutí skladatele, aby podle okolností užil výrazově jiných složek než v legendě ludmilské. Kníže Václav, když v předtuše smrti poděkoval bohu, že dopřál mu aspoň žítí až do tohoto dne, jde do kostela na jitřní mši. Bylo již zmíněno, že legendista v obou skladbách využívá slyšení mše před smrtí (u Ludmily připojuje se také zpověď a přijímání těla a krve Páně) k tomu, aby tím zvýšena byla nevinnost, dobrota a svatost obou jeho hrdin. Na cestě do kostela je však Václav zavražděn. Ve vratech setkává se s bratrem Boleslavem. Václavská legenda vypravuje: »Václav pak, ohlédnuv se naň, pravil: „Bratře, dobrým jsi nám byl včera služebním.“ Boleslav však, an se ďábel přiklonil k uchu jeho a rozvrátil srdce jeho, tasiv meč, odpověděl mu řka: „Nyní chci tobě (ještě) lepším býti!“ A to když řekl, udeřil jej po hlavě mečem. Václav obrátiv se k němu, řekl: „Co jsi si usmyslil, bratře?“ Václav povalil nejprve Boleslava, ale když utíkal do kostela, zabili jej ve vratech kostelních. »Václav pak ihned vypustil duši svou řka: „v ruce tvé, Pane, odevzdávám ducha svého“.«

Po vraždě dochází v obou legendami líčených případech k pronásledování stoupců Ludmiliných i Václavových: »Kněžstvo její,« píše legenda ludmilská, »a všichni její věrní obojího pohlaví, po za-

hubení pastýře (svého), rozehnáni do různých skrýší, život v úzkosti a nebezpečnosti snažili se zachovati.« Legenda václavská o pronásledování přívrženců Václavových píše: »Zabili pak tamtéž ... Mstinu ... muže Václavova. Ostatní pak hnali do Prahy, některé zabili, a někteří se rozběhli po zemi. Děti (jejich) pak pro něj zahubili, ženy však mnohé jiným mužům dali za ženy, služebníky boží pak vyhnali.«

Nato v obou legendách dochází k pohřbu nevinně zahubených obětí a k prvním, prostičkým zázrakům. Také datum smrti Ludmily a Václava je literárně vyjádřeno stejným způsobem. Legenda ludmilská píše: »Byla pak umučena pokorná služebnice Kristova Ludmila sedmnáctého dne Kalend říjnových (původně bylo: 16. dne měsíce září) v sobotu u první vigílii noční.« Legenda václavská: »Zabit pak byl kníže Václav 28. dne měsíce září.« V jednom i druhém případě je datum velmi přesné, ale bez udání roku, ač legendistovi byl bezpečně znám. Již Weingart poukázal na tuto okolnost a spatřuje v ní, myslím správně, projev současnosti. Zaznamenati rok nejevilo se legendistovi potřebným, protože psal o událostech nedávných, všeobecně známých a živých. Podobně, jako s datem umučení, má se věc i s datem přenešení, které je v obou legendách bez udání roku.

V legendě ludmilské po vylíčení utrpení, smrti a pronásledování jejich věrných následuje pak trest, msta a odplata nebes vinníkům. Zhrdli svým jednáním z návodu ďáblova tak, že upadli u své paní a u všech současníků v nelibost, až konečně bídně zahynuli. Tento rys v legendě václavské nenajdeme. Ale přece jen rys dosti příbuzný. »Nezůstavil však bůh,« píše se tu, »věrných na potupu nevěrných, ale, shlédnuv milostí svou, obrátil zatvrzelá srdce na pokání.« Rozdíl je toliko tudíž v účinku zasažení nebes, nikoli však v skutku samém. Nebesa v jedné i v druhé legendě zasahují. V prvním případě trestem a pomstou, v druhém, žc vinníci, v čele s bratrovrahem Boleslavem, činí pokání. O zázracích, prostých, chudých a literárně nehledaných, stala se již zmínka. Jejich literární zařazení se poněkud různí. V legendě ludmilské dějí se zázraky nad jejím hrobem. V legendě václavské jakési divy objevují se ihned po smrti Václavově. V legendě ludmilské mimo vůně, vycházející z hrobu svaté mučednice, jsou to »svíce

hořící nebeskou září« (»lampedes lumine divino fulgentes«), a konečně, že slepec jakýs, který dotknul se prsti hrobu Ludmilina, ihned prozřel. A mimo to se píše, že dály se nad jejím hrobem »mnohé zázraky«. — V legendě václavské píše se toliko o krvi mučedníkově, která »po tři dny nechtěla do země jíti«. Vyslovuje se pak naděje, že bůh ještě další a »větší zázrak ukáže«.

V legendě ludmilské se dále píše o tom, že Drahomíra, když uslyšela o zázracích nad hrobem Ludmiliným, dala na Tetíně postaviti kostel ku cti sv. Michala archanděla, aby tak tyto divy a zázraky přiřčeny byly nikoliv Ludmile, ale spíše ostatkům svatých v kostelním oltáři uloženým. Také v legendě václavské setkáváme se s podobným, ač poněkud nejasným²⁰ motivem o vzniku kostela nad hrobem mrtvého Václava. Jeho vznik přiřčítá se však tajemné moci zázračné. Když totiž krev mučedníkova nechtěla po tři dny zmizeti, »*třetí den pak, ani to všichni viděli, chrám vzešel nad ním, takže se všichni divili.*«

Obě legendy končí přenešením ostatků budoucích světců do Prahy. V této skutečnosti můžeme právem spatřovati prvý liturgický úkon k uznání jejich svatosti. Oslavné vypravování, líčící jejich křesťansky zbožný život, utrpení, smrt a prvě zázraky, byly asi druhým a rozhodným krokem, který měl šířením jejich úcty mezi vznešenými i chudými, domácími i cizími šířiti slávu českých světců. »Přenešení« Ludmily zachovalo se aspoň v jednom rukopise a bylo také zpracováno Kristiánem. A také v ruském Prologu činí se o translaci dosti stručná zmínka, že Ludmilin vnuk Václav »*přenesl bábu svou do hlavního bradu Prahy a položil její ostatky v kostele sv. Jiří*«. Latinský text a Kristián, který měl ještě celou legendu před rukama, líčí translaci mnohem obsírněji. V legendě Václavské je o translaci zpráva dosti stručná, připomínající spíše slovanský Prolog než latinský závěr legendy, který se tam i u Kristiána počíná slovy: »*Rozpomenuv se pak Václav na bábu svou.*« Píše se, že »*rozpomenuv se*

²⁰ Srv. o tom M. Weingart, První čes.-církslov. legenda o sv. Václavu, I. c. str. 136, výklad věty č. 80.

Boleslav, jak velký hřích učinil ... přenesl tělo svého bratra, spravedlivého muže Václava, do Prahy». A dále, že položili jej v kostele sv. Víta».

Podrobným srovnáním literární struktury obou našich legend, legendy ludmilské a václavské, můžeme dospěti k celkem spolehlivému závěru, že jejich písemnostní stavba a psychologické založení je do té míry shodné, že se zřetelem k okolnostem, na něž už výše bylo poukázáno, můžeme obě přičísti *jednomu autoru*. Jsme si při tom dobře vědomi skutečnosti, na kterou ukázal L. Zoepf,²⁷ že životy svatých 10. století jsou zpravidla skladby schematické, tvořené literárně velmi šablonovitě. Nicméně šablonovitost a schematicnost legend jeví se obyčejně jiným způsobem než v těchto našich legendách o sv. Ludmile a o sv. Václavu. Schematické rysy legend jsou zpravidla také historické realitě vzdálenější. A jestliže M. Weingart²⁸ o staré legendě václavské mohl s důrazem napsati, že psal ji »nejstarší český dějepisec«, můžeme jeho slov užití též o staroslovanské legendě ludmilské. Neboť také legenda ludmilská má spíše povahu historického vyprávění, než líčení schematických ctností a divů, s nimiž setkáváme se v legendách X. století v literatuře latinské. Mezi legendou ludmilskou a václavskou jsou ovšem i rozdíly. Tak legenda václavská je bohatší na citáty z bible a rozmanitá církevní chvalořečení. Leč tento rozdíl dá se snadno vysvětliti tím, že ani jedna ani druhá nedochovala se nám v znění bezpečně původním. Je možné, že v původní slovanské legendě byly i tyto stránky, které se v zpracování latinském, tím méně v slovanském Prologu nedochovaly. Je však také možné, že legenda václavská byla v tomto smyslu poněkud rozšířena. Ale ani v tom případě, kdyby tomu tak nebylo, nebyla by oslabena průkaznost strukturální stavby obou legend, nasvědčující jejich společnému původu. Vše to je důležité též pro určení stáří legendy ludmilské.

²⁷) Ludwig Zoepf, *Das Heiligen-Leben im 10. Jahrhundert*, Leipzig u. Berlin, 1908.

²⁸) M. Weingart, *První česko-církslov. legenda o sv. Václavu*, l. c. str. 139.

LEGENDA LUDMILSKÁ I VÁCLAVSKÁ DÍLEM TÉHOŽ AUTORA.

Máme tudíž dvě legendy či spíše dva staré historické spisy jednoho autora, psané jazykem církevně-slovanským, z nichž prvá jedná o životě, umučení a oslavě kněžny Ludmily, druhá o životě, umučení a oslavě knížete Václava. Prvá, legenda ludmilská, zmiňuje se sice o Václavovi, ale v nejmenším nenaznačuje ani jeho násilnou smrt, tím méně jeho svatost. Druhá, legenda václavská, se o Ludmile vůbec nezmiňuje, ač jinak je o místních, osobních i historických událostech doby výborně informována. Weingart vyslovil myšlenku, že pravděpodobně z toho důvodu, jak již výše bylo naznačeno, že bylo tu historické sepsání, snad téhož autora, které osudy kněžny Ludmily podrobněji líčilo a že se zřetelem k tomu legendista v své skladbě o Václavovi, vše, co se týkalo Ludmily, pominul. Po tom, co bylo v strukturálním rozboru díla vyloženo, nezbyvá, než abychom mu plně přisvědčili; tím více, že podařilo se nám též rozptýliti rozpaky, které ho od tohoto soudu zdržovaly. Je-li tomu tak, pak legenda ludmilská je starší než Prvá česko-církevněslovanská legenda o sv. Václavu. A jestliže Weingart s dostatečným odůvodněním položil sepsání legendy václavské asi do doby kolem roku 940, nezbyvá nám, než vysloviti hypotese, že legenda ludmilská byla napsána asi v souvislosti s přenešením jejích ostatků do Prahy knížetem Václavem neb velmi brzy potom. Této hypotese, že máme legendárně historický spis českého původu *asi z konce vlády knížete Václava*, nasvědčuje závěr legendy »Fuit«, jednající o přenešení ostatků Ludmiliných do Prahy, známý z rukopisu universitní knihovny pražské X. B. 12, který literárně zpracoval též Kristián. Jeho text vyskytá se též často samostatně jako legenda »Recordatus«.

TRANSLACE LUDMILY JE ČÁSTÍ PŮVODNÍ LEGENDY.

Prof. Pekař, zabývá se kritikou legendy Kristiánovy, správně ukázal na to, jak Kristián se svými prameny zacházel:²⁹ že je stylis-

²⁹ Jos. Pekař, *Legenden*, I. c. str. 209, 226, 229.

ticky rozmanitě rozšiřoval, aby květnatým a nabubřelým slohem vyjádřil, co bylo v předloze řečeno stručně a prostě; a dále, že připojoval k textu předlohy rozmanité poznámky a údaje, text historicky vysvětlující. S takovými historickými poznámkami setkáváme se u Kristiána i při přepracování a stylistické úpravě legendy »Fuit«. Tak k zprávě této legendy, že Ludmila byla dcerou knížete z jiné (sousední) země neb provincie, dodává výklad, která to byla země i kraj. A vykládá (zdá se, že mylně na rozdíl od slovanského Prologu), že tato »provincia Slavorum« za starodávna jmenovala se Pšovem, ale nyní podle nově zbudovaného hradu že zve se Mělníkem. Podobně také píše Kristián na rozdíl od svého pramene (legendy »Fuit« a legendy »Crescente fide«) o Drahomíře. K zprávě o nastoupení Vratislavově připojuje poznámku, že měl za manželku Drahomíru ze země Slovanů pohanských, která se jmenuje Stodorany. Legenda »Fuit« se o původu Drahomíry vůbec nezmiňuje; legenda »Crescente fide« ví, že Drahomíra pocházela »z národa pohanského« (»de genere gentium ignorantium deum«). Kristián však udává přímo Stodorany. (»Dragomir ex provincia Sclavorum paganorum, que Ztodor dicitur.«) Jak stylisticky Kristián legendu »Fuit« rozšiřoval, ukázal již Pekař³⁰ a stačí prosté porovnání textů. Prosté a výrazově nehledané vypracování naší legendy — to nebyl styl a vkus Kristiánův. Jeho pojímání o literární dokonalosti a stylistické eleganci odpovídal spíše italský Gumpold, nikoli výrazová prostota, s níž setkáváme se v První slovanské legendě o sv. Václavu, v slovanské legendě ludmilské a na ni založené legendě »Fuit«.

Podle toho, jak naložil Kristián s prvou částí legendy »Fuit«, jednající o životě a smrti kněžny Ludmily, můžeme usuzovati, že asi podobným způsobem si počínal při úpravě závěru této legendy, jednající o přenešení jejich ostatků do Prahy. A tak ověřiti si text původní legendy, který zachoval se toliko v jediném rukopise.

Legenda »Fuit« v líčení přenešení (»Recordatus«) dále vypravuje o divu, který se prý stal hned při přenešení ostatků Ludmiliných do Prahy: že hrob její zaplavila voda. A tu že kníže Václav poslal

³⁰ Jos. Pekař, *Legenden*, I. c. str. 207—210.

do Řezna k biskupovi toho města jménem Tutonovi, aby se s ním poradil. »Neboť muži čeští za jeho (Václavovy) doby náleželi k jeho biskupské farnosti.« (»*Quia erant Boemi viri ipsius temporis parochiani sui.*«) Tato věta svědčila by o tom, že ne-li celá legenda, tedy aspoň její závěr, *translatio*, byl psán už v době po založení pražského biskupství. A okolnost ta vedla asi také Pekaře k tomu, že počátek kultu Ludmilina položil až do třetí čtvrti X. století.) Neboť jedině v době, kdy už Čechy pod Řezno církevně nenáležely, mohla se do textu, ať už při jeho původním sepsání, či jako pozdější interpolace neb výklad, dostat poznámka o někdejší příslušnosti českého státu pod zmíněnou již bavorskou diecési. U Kristiána setkáváme se s podobnou poznámkou ještě jednou. Ve vlastní legendě václavské vypravuje, že zbožný kníže Václav mínil založiti nový kostel v Praze ku cti sv. Víta. A že za tím cílem poslal do Řezna k tamnějšimu biskupovi, aby mu prý dal svolení k založení zmíněného kostela. Neboť »v jeho dioecesi toho času, jak už výše jsme pravili, byly Čechy«. Kristián, jenž se zpravidla v své legendě nezapírá,³¹ jakoby tu upozorňoval na autorství své první poznámky o téže věci.

Vypravování Kristiánovo zakládá se tu na legendě »*Crescente fide*«, jak již Pekař správně poznal³² a jak ze srovnání obou textů vysvítá:

Legenda »Crescente fide«:

Eo namque tempore cogitavit *templum* edificare *domino* et per nuncios sciscitavit urbis *Radesbonae episcopum* religiosum, nomine Tutum, dicens: *pater meus* aedificavit *templum domino deo*, ego autem *cum tua licentia* simi-

Kristián:

Gracia deinde divina cordi eius inspirante, *templum domino* in honore beati Víti martyris condere meditans, legatos ablegat *Ratisponsem* ad *pontificem*, in cuius, ut prediximus, tunc temporis diocesi constabat Bohemia, se-

³¹ Srv. Jos. Pekař, *Kronika*, I. c. str. 27.

³² Jos. Pekař, *Legenden*, I. c. str. 230—31.

³³ *Gumpold* (Pram. děj. čes. I., str. 157): »Nec mora, instat impiger facti, fervens autem propositi, missis Ratisponae sedi regiae legataris, Tutonem episcopum, totius probitatis virum, cuius diocesi tota subcluditur Boemia, supplici rogatu, quo idem opus deo sacrandum eius licentia et assensu fieret, implorat.«

liter opto *condere* ecclesiam domino deo *in honorem* sancti *Viti* *martyris* *Christi*. Episcopus autem Tutus *expandit* manus suas *cum* *graciarum* *actione* *ad* *dominum* orans et dicens: *iam* *ecclesia* *tua* *constat* *ante* *dominum* *deum* *venustissime* *constructa*.

cundum statuta ut canonum licentiam illi pontifex tribueret edificandi basilicam, inquit: *pater* *meus* *templum* *domino* in honore olim statuit beati Georgii, egomet vero *licencia* *cum* *vestra* eodem gestio *condere* more beati *in honore* *Christi* *martyris* *Viti*. Quibus venerandus auditis pontifex *graciarum* *cum* *accione* *Christum* *ad* *dominum* *extendendo* *manus* *profatur*: Filio meo felicissimo Wenceslao hec, redeuntes, mandata referte: *Ecclesia* *tua* *iam* *venustissime* *ante* *dominum* *constructa* *constat*.

O příslušnosti Čech k dioecesi řezenské v této souvislosti píše sice také Gumpold³⁹ a Kristián mohl se také opřít o tuto svoji předlohu; nicméně skutečnost, že Gumpolda v této kapitole věcně i formálně pominul, ukazuje, že v prvním i druhém případě věta o příslušnosti Čech k Řeznu v dobách panování knížete Václava pochází nepochybně z pera Kristiána. A také v původní legendě »Fuit«, jak se můžeme přesvědčit z textu v rukopise X. B. 12 ještě nebyla. Také stylisticky věta o poselství Václavově do Řezna bez vložky Kristiánovy podle textu rukopisu X. B. 12 zní přirozeněji a lépe odpovídá prosté struktuře větní legendy »Fuit«: »*Et post tempus modicum predictus princeps (Wenceslaus), missis legatis, pontificem Ratispone consuluit de hoc facto.*« (Srv. s tím strojené a mnohomluvné líčení Kristiánovo: »*Spacio dehinc temporis elapso modico supra dictus princeps Ratispone missis legatis, pontificem eiusdem civitatis, quia erant Boemi viri ipsus temporis parrochiani sui, consuluit, nomine Tutonem, quidnam sibi agendum foret de supra notato corpore.*«)

Dále potom píše Gumpold o dostavění a vysvěcení kostela sv. Víta. Třeba tu znovu poznamenati, že zmínka Gumpoldova o příslušnosti Čech k Řeznu, vyskytá se toliko ve wolfenbüttelském rukopise legendy Gumpoldovy, který psán byl ke konci století X. na rozkaz kněžny Hemmy v Čechách a je dosti pravděpodobné, že údaj ten pochází z Kristiána. (Srv. J. Pekař, Legendcn, I. c. str. 41 pozn.)

Z obojí zmínky o Řeznu v legendě Kristiánově je patrné, že Kristián, který psal svou skladbu až po založení pražského biskupství, užívá však pramenů, které vznikly před jeho založením (legendy »Fuit« a legendy »Crescente fide«), považoval za účelné, aby s hrdostí Čecha, jenž snad pamatoval slavnou onu událost, jakou bylo založení pražského biskupství a odloučení jeho vlasti od německé diecese bavorské, připojil k zmínce o poselství do Řezna poznámku, že Čechy již více bavorskému episkopátu nejsou podřízeny, ale mají dioecesi vlastní. Okolnost, že Kristián slovně stejným způsobem interpoluje zprávu legendy »Fuit« i legendu »Crescente fide«, prokazuje v obou případech autorství Kristiánovo. Pro nás je pak dosti přesvědčivým svědectvím, že v původní legendě věty »*quia erant Boemi viri ipsius temporis parrochiani sui*« nebylo. A tuto skutečnost dosvědčuje nám také text, zachovaný v rukopise universitní knihovny pražské sign. X. B. 12. Tento text není tudíž výtahem z legendy Kristiánovy, jak myslel Dobrovský, ale, přes své často dosti vadné dochování, původním textem legendy »Fuit«. O tom přesvědčuje nás dále nejen skutečnost, že legenda »Fuit« dochovala se nám v témže rukopise (texty jsou však rozděleny mezi vlastní svátek a svátek přenešení), ale zejména, že i na jiných místech prozrazuje tento text — na rozdíl od Kristiána! — že byl psán ještě před založením pražského biskupství. Tak Kristián, mluvě o Praze, ze stejné hrdosti Čecha, pyšnicího se již pražským biskupstvím, nazývá přední tento hrad přemyslovského panství »metropolis« (»*sicque eadem nocte metropolim usque ad urbem Pragam scilicet constanter properant*«). Naproti tomu text rukopisu X. B. 12 v téže souvislosti píše prostě o hradu Praze (»*et eadem nocte usque ad urbem Pragam constanter properant*«). Je snad myslitelné, že domnělý zkracovatel textu Kristiánova vynechal v pozdější době větu o příslušnosti Čech k Řeznu, které stylisticky beztak čtenáři činí potíže, ale je sotva myslitelné, aby z Kristiánova »metropolis« stála se prostá »urbs«. A tak i z této zmínky je patrné, že autor legendy »Fuit«, a to i translace, o založení biskupství pražského ještě nevěděl. Zmínky neb náznaky o tom pocházejí až z pera Kristiánova.

Jinak v translaci, jak dochovala se u Kristiána, není ničeho, co by odporovalo našemu názoru, že byla částí legendy »Fuit«. Ovšem až

na jisté stylistické změny a několik nic neříkajících a dosti nabubřelých frází, v nichž poznáváme ducha Kristiánova i jeho pero. Některé slovní obraty pak přímo poukazují na to, že »translace« je pokračováním »umučení« kněžny Ludmily. Již Pekař správně poznal, že prosté toto vypravování s určitými údaji a daty historickými nemůže budit v žádném ohledu podezření.

V závěrečné části naší legendy se vypravuje, že kníže Václav, rozpomenuv se, jakou zbožností kněžna Ludmila vynikala za svého života, po úradě s některými kněžími poslal na hrad Tetín, aby setclé její tělo neb kosti přeneseny byly do Prahy. Již v tomto úmyslu tušíme, že byl asi prvním krokem k prohlášení Ludmily za svätici. Poslové knížete, vyplnivše jeho rozkaz, otevřeli Ludmilin hrob. Dovidáme se dále, že v čele tohoto poselství byl *kněz Pavel*. A dále praví se o knězi Pavlovi, že byl to »jeden z jejích kněží«, který »povždy, když ještě na zemi žila, byl jí věrný« (*quidam presbiter Paulus ... qui semper illi, obsecundatus est*).

Kněz Pavel skutečně doložen je ve vlastní legendě, v *Passio s. Ludmilae*, který bezprostředně před zavražděním Ludmily poskytuje jí poslední útěchu, jemuž se Ludmila před svou smrtí zpovídá, od něhož přijímá »tělo a krev Páně« a jenž k její výzvě slouží na Tetíně mši. Kněz Pavel, a nepochybně též kněz Pavel, znám je i z První slovanské legendy o sv. Václavu. Náležel ke kněžské družině Václavově. Po zavraždění Václavově kající se Boleslav »zavolal pak kterého kněze, jménem Pavla, aby vykonal modlitbu nad tělem Václavovým«. Okolnost, že zmiňují se o něm obě staroslovanské legendy, ludmilská i václavská, je asi dostatečným důvodem k přesvědčení, že byl to kněz obřadu slovanského. Také »*Crescente fide*« vzpomíná samostatně »*staršího kněze Pavla*«, když mladý Václav prorockým duchem v rozboření domu kněze Pavla spatřuje pronásledování a smrt své báby Ludmily. Také tato okolnost nasvědčuje, že kněz Pavel náležel k nejbližšímu okolí kněžny Ludmily. Víme však již z hořejšího výkladu, jak »*Crescente fide*« a patrně i její skladatel byl blízko slovanským legendám o Ludmile a Václavu a nepochybně i jejich autoru. (Z »*Crescente fide*« přejímá pak zmínky o knězi Pavlovi Gumpold i Kristián.) Charakteristika kněze Pavla v translaci

dotvrzuje nade vší pochybnost s líčenými událostmi pro nás poznatek, že translace je částí legendy »Fuit«. Kristián, píšící na samém konci X. století, nemohl již míti informací tak přesných i správných a je na snadě, že zprávu o knězi Pavlovi našel již v své starobylé předloze, v legendě »Fuit«, kterou v celé šíři převzal do svého literárního díla.

Když kněz Pavel se svými druhy otevřel hrob, našli v něm již rakev Ludmilinu setlelou. A chtěli jej (zklamáni) zase zavřítí. Kněz Pavel však byl jiného názoru. *»Nestaniž se tak,« pravil, »ale podle rozkazu knížete. I když toliko prach setlelého těla najdu, vezmu jej sebou.»* (Původní legenda svojí literární strukturou hlásí se nám i z těchto slov latinské legendy. Jednající osoby v dramatických okamžicích promlouvají přímou řečí.) Když pak přece jen pozdvihli víko rakve, k svému údivu našli tělo kněžny Ludmily neporušené. Naplnění radostí převáželi je do hlavního hradu země Prahy. *»Nalezeno bylo pak tělo šťastné a bohu oddané služebnice Ludmily 19. října o dvanácté hodině ve středu.»* Přesné datum, ale bez roku, zcela shodné se způsobem, jak našli jsme již výše v legendě »Fuit« a také v první slovanské legendě o sv. Václavu, prozrazuje nám opět původní legendu, přejatou pak na tomto místě věrně i Kristiánem. A stejně je tomu s datem o dovezení ostatků Ludmiliných do Prahy: *»Vnesli je pak do Prahy v pátek 21 dne téhož měsíce (října).«*

Také zmínka o *»shluku věřících i nevěřících«* nasvědčuje starobylosti původního textu legendy. Není zajisté myslitelné, aby v době Kristiánově, kdy křesťanský život v Čechách už do té míry pokročil, že v Praze založeno bylo biskupství a skoro čtvrt století po jeho založení, na hradě pražském bylo dosti pohanů. Naproti tomu, byla-li legenda ludmilská napsána někdy ke konci vlády knížete Václava, údaj o dosti početných pohanech na samém hradě pražském by nás nepřekvapil.

Další část legendy až do jejího konce přejata byla Kristiánem z původní předlohy věcně i slovně víceméně úplně. Vypravuje se tu s prostoduchou naivností, že asi *»služebnici Kristově místo jejího pohřbu se nelíbilo«*. Naznačuje se tím nový div, o němž se pak dále v legendě píše; nelibost budoucí světice s jejím hrobem měla asi příčinu v tom,

že kostel a země, v níž byla pohřbena, nebyl ještě posvěcen. »I zabrali opět jámu a postavili nad ní rakev,« pokračuje legenda, »čekajíce na pomoc boží.«

»Po nedlouhém pak čase,« píše dále legenda, »výše zmíněný kníže vyslal posly do Řezna otázat se biskupa, co by měl činiti s jejím tělem.« Bylo již výše vyloženo, že k zmínce o řezenském biskupu připojil Kristián historickou poznámku: »poněvadž tehdy náležely Čechy do jeho okrsku«. Ale právě tato interpolace Kristiánova je svědectvím pro starobylost jeho předlohy. V době totiž, kdy legenda byla psána, byla věc ta čímsi samozřejmým. Kníže Václav nemohl se obrátiti jinam, než k svému biskupu. (Vypravování o biskupu Tutonovi — byl skutečně biskupem řezenským 894—930 a dále o tom, že byl stár a poslal svého spolubiskupa, je opět historickým doplňkem Kristiánovým. Kristián, příslušník pražského kněžstva, pravděpodobně mnich břevnovský, mohl se o věci bez obtíží dozvědět.) Legenda píše, že takřka jediným cílem poselství Václavova byly rozpaky knížete Václava, jak naložiti s nepohřbeným tělem. A teprve dále vykládá se o zázraku, že se voda v hrobě, když kostel byl od biskupa vysvěcen, více neobjevila. Podle starých zvyklostí církevních kanonisace světce neb světice byla v první řadě v rukou biskupových. Uvědomíme-li si pak okolnosti, za kterých k přenešení ostatků Ludmiliných do Prahy došlo, a že se tak stalo v jistém očekávání »divů a zázraků«, které se pak skutečně staly, je velmi pravděpodobné, že kníže Václav žádal asi biskupa Tutona, aby Ludmilu prohlásil za svätici. A proto tak naléhavě žádal, aby biskup sám přišel do Prahy, vysvětil kostel svätého Jiří a sám přesvědčil se o zbožné úctě mučednickou smrtí zahynuvší Ludmily i také o nadpřirozených zjevech, které podle názoru doby její svätost dosvědčovaly. Snad také chtěl do jisté míry zbožný tento kníže odčiniti křivdu, které se na Ludmile dopustila jeho vlastní matka, kněžna Drahomíra.

Samo přenešení ostatků podle názoru doby bylo již podstatným úkonem kanonisace a uznáním svätosti. V případě kněžny Ludmily jde tu již vlastně o druhé vyzdvižení a přenešení, ač lze-li jejímu přenešení a pohřbení v chrámě sv. Michala na Tetíně přikládati tento smysl a význam. Podle slovanské legendy o sv. Ludmile byla pů-

vodně pohřbena mimo kostel »pode zdí hradní«. Z tohoto prostého hrobu byla na rozkaz kněžny Drahomíry vyzdvižena a pochována v novém kostele na Tetíně.

Nicméně teprve její přenešení do »slavného hradu Prahy«, jak sídlo Přemyslovců nazývá První slovanská legenda václavská, mělo pravou povahu rituální, naznačující již nepochybně její svatořečení. O kanonisaci a uznání svatosti podle tehdy platných předpisů církevních rozhodoval kníže a biskup. O souhlase knížete Václava nemůže býti pochybnosti. Vždyť sám dal podnět k vyzdvižení těla své báby Ludmily a k jejímu přenešení do Prahy. Bylo tudíž zapotřebí získati ještě souhlas diecesánův. Proto tedy obrátil se Václav do Řezna.

Odpověď, kterou řezenský biskup Václavovi dal, neprozrazuje ochotu bez rozpaků uznati Ludmilu za svatou, ač nepochybně poselstvo Václavovo vylíčko mu stejně Ludmilin zbožný život, zásluhy o počátky křesťanství v Čechách, její mučednickou smrt i divy a zázraky, které se nad jejím hrobem udály. A jmenovitě zázrak se zaplavením jejího hrobu v kostele sv. Jiří. Nicméně biskup odpověděl knížeti, aby jen tělo Ludmilino znovu pohřbili se slovy Písma : »prach jsi a v prach se obrátíš« a vyčkali, stanou-li se nějaké další divy, »donec gloriam Christi cernerent«.

Nevíme také, jaké příčiny neb důvody mohly zdržovati bavorského biskupa od toho, aby i v tomto směru vyhověl žádosti zbožného a vznešeného knížete, který přece jak s Bavory, tak s mocnou dynastií saskou udržoval styky velmi přátelské. Snad jisté vysvětlení mohla by nám podati legenda našemu sepsání velmi blízká, totiž legenda »Crescente fide«. Její bavorská recense, kterou po tom, co výše jsme již vyložili (srv. str. 27), musíme pokládati za upravenou, ano tendenčně upravenou původní recensi českou, vynechává z řady křesťanských knížat českých knížete Bořivoje. A je to právě kníže, který si o pokřesťení Čech získal zásluh největších. Již Pekař, který prvý upozornil na tuto okolnost, podal její, myslím, správný výklad. »Známé nepřátelství bavorského episkopátu, kleru i státu, k Metodějovi a církvi jeho způsobilo, že křesť Bořivojův Metodem, a patrně všecko křesťanství české, pokud bylo přišlo z východu a na morav-

ské církvi bylo závislé, pro Bavorsy neexistovalo, neplatilo.« A dále poznamenává: »Tak onen velký boj mezi východem a západem, mezi Metodem a bavorským episkopátem, jenž byl i bojem o Čechy, zůstavil patrnou stopu (i) v písemné tradici (o svaté Ludmile) a svatém Václavu.« — Ludmila, tak jako její muž kníže Bořivoj, byla získána křesťanství slovanskému. A zůstala mu po celý život věrna. Můžeme tak souditi jednak ze zprávy legendy václavské, že dala učiti svého vnuka Václava písmu slovanskému, ale také ze zbožné úcty, kterou našla v kruhu kněží slovanských. V jejich prostředí, jak už bylo vyloženo (srv. str. 31 n.), vzniká první historicko-náboženské sepsání o jejím životě, ctnostech a umučení. Nestalo se snad slovanské křesťanství Ludmilino překážkou její svatosti? A neprojevoval se velký onen zápas mezi východem a západem, mezi křesťanstvím moravským a bavorským, též v uznání svatosti kněžny Ludmily? Jsou jisté známky, na které ještě poukážeme, které by tomu nasvědčovaly.

Teprve na novou a naléhavou žádost knížete Václava rozhodl se biskup žádosti knížete vyhověti. Poněvadž sám byl stár, jak legendu »Fuit« doplňuje Kristián (víme i z bavorských pramenů, že biskup Tuto byl tou dobou stár, nemocen a slepý), poslal místo sebe spolubiskupa, aby provedl svatořečení Ludmily. Biskup tedy přišel do Prahy — snad to byl biskup Michal, o jehož přátelských stycích s Václavem vypravuje Kosmas — a především vykonal biskupské svěcení podle liturgických předpisů, načež uložil ostatky Ludmiliny v chrámu sv. Jiří, a to již jako světice, jak legenda »Fuit« píše »s větší slávou, poněvadž se svatými má míti místo po boku Kristově«.³⁴

Legenda potom připojuje ještě další »znamenitý zázrak ve výroční den jejího přenešení«, který prý bůh učinil »pro slávu jména svého a na důkaz zásluh služebnice Kristovy«, že totiž kterýsi člověk tělesně zkřivený, když k světici se modlil, nabyl opět svých sil. Slovanský prolog pak poznamenává, že při jejím hrobě »i nyní mnohá znamení

³⁴ O translaci sv. Ludmily na základě zprávy Kristiánovy velmi zajímavě a správně píše J. Cibulka, Václavova rotunda sv. Víta, Sborník Svatováclavský I., str. 314—24. Týž také obecně (tamže str. 307—14) vyzdvihuje správný význam translace světce a ukazuje, že měla povahu svatořečení.

a zázraky se dějí.« Pravděpodobně tyto nové zázraky měly sloužiti za důkaz svatosti kněžny Ludmily, když snad její křesťanský život, umučení a prvé divy a zázraky latinský svět zcela nepřesvědčovaly. A sepsání jejího života, smrti a zázraků mělo pak její svatost i na západě obhájeti a propagovati.

Zázračnou touto událostí, která se stala ve výroční den translace, legenda končí.

Ze všeho toho, co bylo výše vyloženo, vyplývá jasně, že slovanská legenda o životě a smrti kněžny Ludmily i o přenešení jejího mrtvého těla do Prahy měla jediný smysl a jediný cíl: sloužiti propagaci její svatosti i když byla uznána povolányi vrchnostmi. Stejnému účelu mělo nepochybně sloužiti i latinské zpracování legendy. Měl tak býti přesvědčen i latinský svět, zejména bavorský klerus, že Ludmila si zasloužila svatořečení. Tím měla býti získána též pro říši knížete Václava a pro jeho národ mocná opora na zemi i na nebi. Uznáním Ludmily za pravou světici dostalo se zajisté Čechům legitimace, že stali se již rovnoprávným činitelem v křesťanském světě, že svrhli se sebe již zcela příhanu nekulturnosti a barbarství. Není zajisté třeba zdůrazňovati, jak znamenité důsledky měla neb mohla míti tato skutečnost též pro politický význam českého státu. A odtud také asi ono velké úsilí knížete Václava dosáhnouti svatořečení své báby Ludmily.

Celá legenda je psána tak, jako by události, které líčí, náležely přítomnosti neb nedávné minulosti. O všech osobách, zejména o knížeti Václavovi, mluví jako o žijícím. Nikde ještě není ani zmínky o Boleslavovi, který přirozeně za vlády Václavovy byl vedlejší, podřízenou osobností, nikde ani narážky na tragedii boleslavskou.

LEGENDA LUDMILSKÁ Z DOBY SV. VÁCLAVA.

Všecko to nasvědčuje, že legenda ludmilská vznikla v souvislosti s přenešením ostatků kněžny Ludmily do Prahy, když kníže Václav pokusil se v Řezně o její svatořečení. Skutečnost, že legenda obsahově končí rok po translaci, naznačuje za vylíčených okolností, že byla psána nedlouho potom, patrně ještě za života knížete Václava, snad a pravděpodobně k jeho popudu. Z obsahu legendy

nic tomu neodporuje. Mluví-li se v legendě o Drahomíře poněkud příkře, třeba, abychom si uvědomili, že v jiných legendách z X. století setkáváme se s podobným zjevem. Také První slovanská legenda o sv. Václavovi líčí bratrovraha Boleslava barvami dosti tvrdými («dábel vsel do srdce jeho zlobu, aby nebyla duše jeho spasena na věky» a pod.). A kdyby nebylo jiných příkladů (ač jich je dotsi), stačí ukázati na Brunův Život sv. Vojtěcha, kde o jeho otci se s roztrpčením vypráví, že žil v mnohoženství. Ostatně, jak již výše bylo zdůrazněno, i tu svaluje se vina z vraždy více na zlé rádce Drahomířiny než na ni samou.

Snad poněkud by mohlo zarážeti, že v legendě není zmínka o křtu Bořivoje a Ludmily arcibiskupem Metodějem a vůbec o moravském křesťanství, ač legenda nepochybně vznikla v kulturním prostředí kněží slovanských. Neznáme však původní, slovanský text legendy a nevíme, nebyla-li tam aspoň skrovná zmínka o tom. I když však ani v původní, nyní ztracené, legendě zmínka o moravském křesťanství neb arcibiskupu Metodějovi nebyla (kdyby byla, pravděpodobně by ji byl přejal slovanský Prolog), není to argumentem proti starobylosti legendy. Patrně byla ještě psána v době, kdy slovanská bohoslužba u nás převládala a kdy nebylo ji potřebí ještě hájiti. Moravské křesťanství se slovanskou bohoslužbou bylo patrně v první polovici X. století u nás něčím samozřejmým. Ostatně v První slovanské legendě václavské také se nečiní o původu našeho křesťanství a o jeho slovanském rázu nikde zmínka; a věc ta není na újmu její pravosti a starobylosti. Jestliže pak náš důkaz, že slovanská legenda o kněžně Ludmile vznikla před »Crescente fide« a před První slovanskou legendou václavskou, možno uznati za zdařilý, pak možnost, že původní slovanská legenda ludmilská vznikla už na konci vlády knížete Václava, není nikterak zarážející. Jestliže přijmeme Pekařovo datování³⁵ života kněžny Ludmily (bude o něm řeč ještě níže na str. 55), narodila se tato roku 859 a byla zavražděna 16. září roku 920. Datování přenešení jejího mrtvého těla do Prahy náleželo by pak do roku 925. Zázrak v den výročí náležel by do roku 926.

³⁵ Srv. *Jos. Pekař*, *Legenden*, I. c. str. 221—223.

Byla-li pak legenda sepsána ještě za života Václavova, náležel by její vznik asi do let 926—929. Byla-li pak První slovanská legenda václavská napsána kolem roku 940, nebyla by mezi spisy téhož autora časová vzdálenost nikterak nemožná. Obě sepsání náležela by vlastně asi do jednoho desetiletí. Není tu sice plné jistoty, ale je tu velká pravděpodobnost.

LITERÁRNÍ OHLAS LEGENDY LUDMILSKÉ.

S literárním ohlasem slovanské legendy o sv. Ludmile a s jejím latinským zpracováním (»Fuit«) setkáváme se pak téměř ve všech nábožensko-historických skladbách našeho středověku, zejména ovšem v století X. Bylo již výše poukázáno na to (str. 33), že její autor napsal též *První slovanskou legendu o sv. Václavu*, a že literární strukturou legenda ludmilská byla mu vzorem. První slovanská legenda o sv. Václavu spolu s latinskou legendou ludmilskou (»Fuit«) byly základem první naší latinské legendy o sv. Václavu, počínající slovy »*Crescente fide*«, která s jistými změnami rozšířila se v Bavorsku (srv. výše str. 31), podle níž psal pak někdy kolem roku 975 svoji slavnou legendu václavskou mantuánský biskup *Gumpold* (srv. výše str. 29). Legendy »Fuit in provincia Boemorum« jako svého vzoru asi v téže době použil pak též autor domácí legendy o Bořivojovi, prvním knížeti křesťanském, v své skladbě, počínající slovy »*Diffundente sole*«. (O této legendě srv. níže.) Podobně pak i *Kristián*, který vedle jiných pramenů z X. století pojal do své práce celou legendu ludmilskou »Fuit in provincia Boemorum«. V *Kristiánovi* žila pak legenda »Fuit« dále, jako v celku i v samostatném úryvku, který pomíjel historii slovanského křesťanství a všimal si toliko zbožného života a umučení světice, v legendě totiž počínající slovy »*Subtra-*

³⁶ Srv. *Jos. Pekař*, *Legenden*, I. c. str. 99. Legenda »Subtrahente se« zachovala se mimo to i hojně v našich středověkých breviářích.

³⁷ Srv. *Jos. Pekař*, *Legenden*, I. c. str. 44; *J. Vašica*, *Druhá staroslověnská legenda o sv. Václavu v Sborníku staroslověnských literárních památek o svatém Václavu a sv. Lidmile*, Praha, 1829, str. 75, 79, 100.

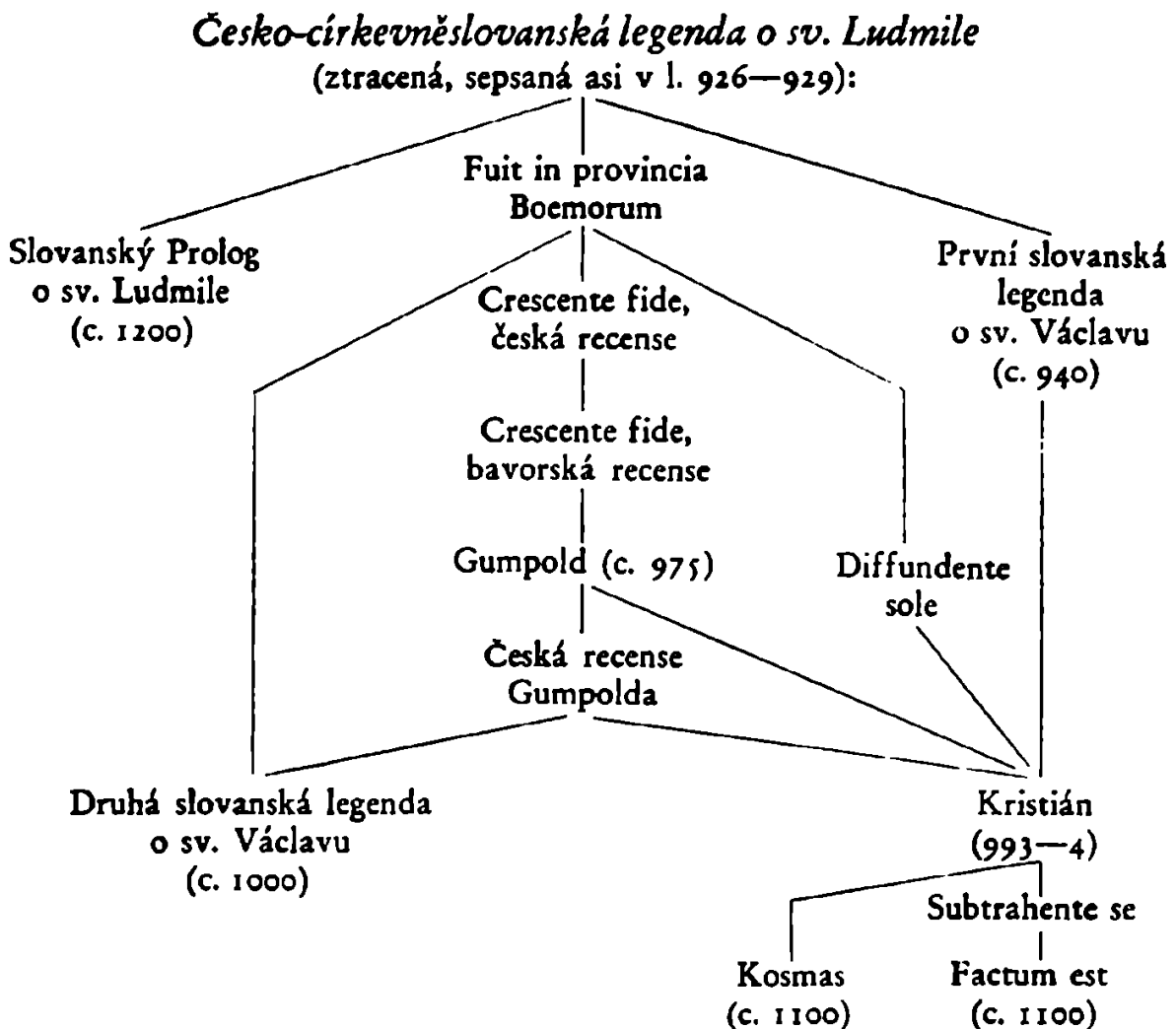
*hente se famula Christi Ludmila.*³⁶ A tento úryvek z Kristiána stal se pak základem poetické, Ludmilu jako prvou světici českou vlastenecky velebící homilie, počínající slovy »*Factum est*«. (Srv. níže.) Mimo to vyskytá se velmi často v našich středověkých breviářích samostatně úryvek z Kristiána, líčící přenešení ostatků kněžny Ludmily z Tetína do Prahy. Počíná slovy »*Recordatus avie sue beatus Wenceslaus*«. Tato translace bývá potom rozmanitě kombinována s ludmilskými legendami výše zmíněnými. — Homilií »*Factum est*«, sepsanou někdy kolem roku 1100, se vlastně vývoj ludmilské hagiografie končí. Neboť ludmilská legenda, dochovaná v olomouckém rukopise č. 230 z konce XIII. století, není v podstatě ničím jiným, než poněkud rozšířená a některými historickými zprávami obohacená homilie »*Factum est*«. (Srv. níže.) Podle vlastenecké homilie, počínající slovy »*Factum est*«, skládány byly už v XII. století (ne-li dříve) veršované hymny a antifony, z nichž nejvíce byly rozšířeny »*Lux vera lucis radium*« a poetická skladba parafrasující homilii »*Factum est*«, počínající nejčastěji slovy »*Ecce iubar matutinum*«.

Vedle této bohaté řady latinské je však dále menší, avšak velmi významná řada slovanská. Původní legenda ludmilská, psaná jazykem česko-církevněslovanským, dostala se totiž někdy v X. neb XI. století také na Rus do církve východní. Z ní pořízen byl stručnější výtah, slovanský *Prolog o sv. Ludmile*, rozšířený v četných rukopisech XIII. století a doby pozdější v proložních sbornících.

Mimo to v slovanské literatuře náboženské setkáváme se s nepřímým ohlasem legendy ludmilské v *Druhé slovanské legendě o sv. Václavu* (t. ř. legendě Nikolského). Tato skladba je v podstatě zpracováním latinské legendy Gumpoldovy, ale tak, že legendista při své literární tvorbě užil též samostatně české recense legendy »*Crescente fide*«, založené, jak již vyloženo, na legendě »*Fuit in Provincia Bocomorum*«³⁷ i legendy »*Fuit*« samé.³⁸

³⁶ Srv. *Jos. Pekař*, *Legenden*, I. c. str. 48. Z české redakce »*Crescente fide*« přejímá mimo jiné *Druhá slovanská legenda o sv. Václavu* slova: »*perversus est a clericis et est ut monachus*«, kteroužto větu vyjadřuje slovy: »*otvraščen est ot klirik i ot svekrove moea i est jako i mnich*«; k této větě připojuje slova z legendy »*Fuit*«, totiž: »*Perdam eam et heres cro omnis substancie eius et illam pel-*

Graficky genealogii textu a vliv ludmilské legendy v pozdějších skladbách náboženských o sv. Ludmile a sv. Václavu můžeme si znázorniti takto:

HISTORICKÝ VÝZNAM LEGENDY LUDMILSKÉ.

O historické ceně legendy ludmilské bylo by nutno znovu opakovati slova, která o jejím autoru napsal M. Weingart neb kterých o jejím významu užil J. Pekař při hodnocení legendy Kristiánovy:

alm de terra.« Slova ta jsou přetlumočena větou: »Pogublju samu i ony proženu i zemlja.«

»jsou to prvá, soudobá a historicky spolehlivá data a fakta v našich dějinách«. Dovídáme se z legendy spolehlivé zprávy o prvním křesťanském knížeti Bořivojovi a jeho sňatku s Ludmilou, dcerou knížete Slavibora ze země srbské, o rozšíření jejich moci, když poznali křesťanství, o jejich potomstvu, synech Spitihněvovi a Vratislavovi i dále až po knížete Václava. Poměrně podrobně líčí se nám konflikt mezi kněžnou Ludmilou a kněžnou Drahomírou v době nedospělosti Václavovy, spor o vládu, jak víme z legendy václavské, nad mladým knížetem a patrně i nad celou zemí, která je nazývána »královstvím«. Slyšíme o hradu Praze i o hradu Tetíně, o knězi Pavlovi a předních rádcích Drahomíry Tunnovi a Gummonovi.³⁹ Spor o nadvládu v zemi mezi oběma ovdovělými kněžnami končí se zavražděním Ludmily a krvavou persekucí všech jejich přívrženců. A konečně líčí se v legendě pokus knížete Václava elevací mrtvého těla jeho báby Ludmily získati jeho národu a jeho přednímu hradu Praze slávu první světice. Při tom se dovídáme zajímavé okolnosti o stycích knížete Václava s řezenským biskupem, jakož dále také o prvých křesťanských zázracích, které měly povznést mezi kulturními národy světa též barbaskou dosud půdu české země. Události ty byly nám sice známy z Kristiána a z části i z pramenů pozdějších. Nicméně jejich ověření soudobým spisem, který má přímý vztah k vzdělanosti cyrilometodějské, staví nám je do naprosto nového světla.

HISTORICKÁ DATA V LEGENDĚ.

K tomuto novému osvětlení můžeme přičísti i stránku datovou v legendě. K nejdůležitějším datům po této stránce náleží přesnější určení smrti kněžny Ludmily; neboť na tomto datu závisí pak celá skupina dat jiných ze života knížete Bořivoje, Spitihněva a Vratislava. Ale právě zjištění tohoto data činí jisté potíže.⁴⁰

³⁹ Jméno Gomon je jméno ruské, jak podle *A. Stender-Pedersona* ukazuje *R. Jakobson*, Význam ruské filologie pro bohemistiku, Slovo a slovesnost, 1939, str. 225.

⁴⁰ Srv. *Jos. Pekař*, Legendy, str. 221—223; *týž* Čes. čas. hist. XI., str. 130 a str. 411—14.

Svátek umučení sv. Ludmily slavil se v Čechách od nepaměti dne 16. září. Nejstarší doklad pro to má rukopis Universitní knihovny pražské sign. VI. E. 13 asi z konce století XII. neb ze samého počátku století XIII.⁴¹ Podobně také rukopis kapituly olomoucké č. 230 z konce XIII. století.⁴² S tímto datem shoduje se také slovanský Prolog o sv. Ludmile, jenž zařazuje čtení proložní na Rusi ke dni 16. září. Je pravděpodobné, že slovanský Prolog převzal toto datum již z původní slovanské legendy o sv. Ludmile, nyní ztracené. Slovanský prolog píše: »*A tak vzala (Ludmila) konec života v den sobotní v první hodinu noční.*« V tom skoro doslova shoduje se údaj Prologu s latinskou legendou »Fuit« která čerpala ze stejné předlohy a datum umučení kněžny Ludmily vyjádřila pak slovy: »*Suscepit autem martirium devota famula Christi Ludmila ... sabati prima vigilia noctis.*« Udání dne a měsíce, které asi nepochybně bylo v původní legendě, autor Prologu vynechal, protože vůbec proložní legendu (patrně podle údaje své předlohy) položil ke dni 16. září. Autor prvé slovanské legendy o sv. Václavu, který, jak bylo výše ukázáno, je asi totožný s autorem slovanské legendy o sv. Ludmile, píše data vždy stejným způsobem. Neudává sice rok, ale za to přesně den v měsíci i hodinu. Pro určení dne užívá slovanského způsobu, totiž pořadového čísla dne v tom kterém měsíci. Podle toho můžeme si původní zápis s pomocí slovanského Prologu zrekonstruovat. Zněl asi takto: »*A vzala*

⁴¹ O stáří tohoto rukopisu srv. A. Truhlář ve Věstníku České akademie VIII. (1899), str. 452. Rukopis, který podle písma hlásí se do doby kolem roku 1200, má něco později vlepenou legendu prokopskou. Podle toho soudí Truhlář, že stalo se tak nejspíše po kanonisaci Prokopově roku 1204 a že sám rukopis je původu staršího, z XII. století. Je to breviář, nejspíše svatojirský. Vpředu je kalendář, kde jsou červeně vyznačena jména českých svatých Václava a Ludmily, této ke dni 16. září. Na fol. 414 je václavská legenda »Oportet nos fratres«, na fol. 491 translace sv. Ludmily »Recordatus« podle textu Kristiánova, na fol. 539 legenda prokopská »Fuit beatus abba Procopius, nacione bohemus«.

⁴² Rukopis kapituly olomoucké č. 230 z konce XIII. století obsahuje ve zvláštním zpracování ludmilskou legendu »Factum est« (srv. níže). Ten, kdo zpracoval pro zmíněný rukopis legendu »Factum est«, měl o svatou Ludmilu zvláštní zájem. Připojil údaj o tom, kde byla Ludmila v kostele sv. Jiří na hradě pražském pochována a dále, že kterýs biskup pražský svátek Ludmily »syno-

konec života (oddaná služebnice Kristova Ludmila) (16. dne měsíce září) v den sobotní v první hodinu noční.«

Naproti tomu legenda »Fuit« a na ní pak založený Kristián má datum poněkud jiné. V převážné většině rukopisů je psáno s malými textovými variantami: »XVII. Kalendas Octobris«, tudíž dne 15. září. Výklad Dobnerův, kterého se omylem přidržuje také G. Friedrich,⁴³ že svátek sv. Ludmily až do roku 1245 byl slaven dne 15. září, správně již jako zcela neodůvodněnou kombinaci Dobnerovou vyvrátil Pekař.⁴⁴ Rukopis Universitní knihovny pražské VI. E. 13, který pochází z kláštera sv. Jiří a byl psán někdy před rokem 1200, přesvědčuje nás mimo jiné, že svátek Ludmilin nebyl v Čechách slaven 15. září, ale od nepaměti dne 16. září, jak udává slovanský Prolog a potvrzuje dostatečně domácí naše tradice.

Kterak tedy vysvětliti rozpor mezi recensi latinskou legendy o sv. Ludmile na straně jedné a mezi recensi slovanskou téže legendy a národní tradici na straně druhé. Z výkladů výše podaných (srv. zejména filiační schema na str. 53) víme celkem spolehlivě, že původní text legendy je text slovanský. Naproti tomu skutečnost, že datum »XVII. Kalendas Octobris«, t. j. 15. září, vyskytuje se jak v rukopise krakovském legendy »Fuit« i v starých rukopisech legendy Kristiánovy, ukazuje na převzetí tohoto data Kristiánem z legendy »Fuit« a tudíž na X. století. Písařským omylem věc vyložiti nelze. Písař by spíše

daliter per Boemiam IIII. Ydus Novembris (10. list.) in vigilia beati Martini pontificis singulis annis statuit celebrandum«. Týmž rukopis, jenž má, jak patrně, samostatné vědomosti, pocházející přímo z kláštera sv. Jiří v Praze, píše: »Passa est igitur sancta Ludmila, ducissa Boemie . . . in loco Thetin . . . XVI° Kalendas Octobris (= 16. září) et ibi sepulta primo fuit.« — Podobně datum 16. září vyskytuje se zpravidla v středověkých breviářích domácího původu. Pro příklad uvádím kalendář v rukopisech Universitní knihovny pražské XII. E. 1. ze století XIV., podobně XIII. C. 1a z téže doby.

⁴³ G. Friedrich, Rukověť křesťanské chronologie, Praha, 1934, str. 314.

⁴⁴ Jos. Pekař, Legenden, I. c. 221.

⁴⁵ Tímto výkladem liším se dosti podstatně od mínění Pekařova i Stejskalova, nicméně výsledek je stejný: datum smrti kněžny Ludmily zůstává den 16. září. (Srv. Jos. Pekař, Legenden, I. c. str. 221—222 a týž, Kristián, str. 63.)

opravil nesprávné datum XVII. Kal. Oct. na správné: XVI. Kal. Oct., jak se v pozdějších rukopisech skutečně děje. Pravdě nejbližší výklad omylu bude asi ten, že nesprávné datum smrti Ludmiliny vzniklo při převodu data v původní legendě slovanské: „16. dne měsíce září“ na římský způsob datování. Autor latinského zpracování slovanské předlohy života a utrpení kněžny Ludmily snad ani nebyl Čech a snad ani nepsal v Čechách a neměl možnosti v svých pochybách přesvědčiti se o tom, na který den připadá umučení kněžny Ludmily. V své předloze našel: »16. dne měsíce září v den sobotní v první hodinu noční.« Převáděje toto datum na římský způsob datování, zachoval sobotu i první hodinu noční (»sabati prima vigilia noctis«), uvědomil si však, že den počínal (v našem případě sobota) v starší době hned po skončení denního světla, t. j. po západu slunce. Sobotní večer byl tudíž počátkem dne sobotního, a to byl pak vlastně večer páteční. A proto asi latinský vzdělavatel legendy »modernisoval« datum v tom smyslu, že položil umučení kněžny Ludmily na večer, který předcházel dni 16. září a slovanské datum 16. září vyjádřil latinským způsobem: »decima septima Kalendas Octobris«. ⁴⁵

Z data smrti kněžny Ludmily můžeme určit dobu, kdy žila a zemřela; a s pomocí legendy »Fuit« určit i data vlády prvních křesťanských Přemyslovců. Sobota připadá na 16. září v těchto letech: 915, 920, 926, 937. Přidržíme-li se Pekařova určení smrti knížete Václava roku 929, ⁴⁶ mohla by pro smrt kněžny Ludmily přijíti v úvahu léta: 915 a 920. Rok 926 v úvahu nepřichází, máme-li na zřeteli zprávu legendy o přenešení ostatků Ludmiliných z Tetína do Prahy, a setlení rakve, což naznačuje, že k elevaci došlo sice za života knížete Václava, ale až po několika letech. K vyzdvižení ostatků kněžny Ludmily došlo »ve středu dne 19. října« (»Repertum est autem corpus . . . Ludmila XIV. Kal. Novembris, hora XII., feria IIII.«) Středa v letech 915—929 připadá toliko na rok 925. A uvážíme-li že k vraždě kněžny Ludmily došlo v době nedospělosti Václavovy za vlády kněžny Drahomíry, že nad jejím hrobem postaven byl ještě

⁴⁶ Srv. *Jos. Pekař*, *Legenden*, I. c. 255. A také níže v kapitole »Doba vzniku legendy Kristiánovy«.

⁴⁷ *Jos. Pekař*, *Legenden*, I. c. str. 222, *týž*, *Kristián*, I. c. str. 63.

za její vlády kostelík sv. Michala a že po řadě let teprve dal Václav ostatky Ludmiliny přenést do Prahy, bude asi rok 920 nejpravděpodobnější, pro který se rozhoduje i Pekař.⁴⁸ (Rok 915 také není dosti vhodný se zřetelem k stáří dětí Ludmiliných, jak ještě níže bude vyloženo.) Ludmila skonala ve věku 61 let. Narodila se tudíž roku 859. Pekař kombinací let stáří kněžny Ludmily, Bořivoje a jejich synů Spitihněva a Vratislava dochází k názoru, že Bořivoj zemřel asi roku 893—94.⁴⁹ Letopisy české udávají rok 801, který s jistou emendací v grafice data možno opravit na rok 891.⁵⁰ Jestliže Bořivoj podle legendy ludmilské skonala ve věku 36 let, narodil se asi r. 855. Roku 895 byl již nepochybně nebožtík, protože toho léta připomínají se v letopisech fuldských knížata Spitihněv a Vratislav. Roku 872 připomíná se Bořivoj v annálech fuldských pod jménem Gorivei, jsa patrně sedmnáctiletý. Ke křtu Bořivoje a Ludmily došlo ještě za života Metoděje, tudíž před rokem 885, celkem asi v letech 874 (kdy Metoděj se vrátil na Moravu) až 885. Kosmas udává nemožný rok 894. (Metoděj zemřel 885.) A po něm přejímají jej též letopisy Hradištsko-opatovické. Patrně jde tu o písařskou koruptelu, kterou by snad bylo možné emendovati na rok 874 neb 884. Prvý rok se zřetelem k stáří Bořivojových synů je pravděpodobnější. Týž rok udávají i t. ř. Letopisy české.⁵⁰ V té době byl již manželem Ludmiliným. Legenda »Fuit« píše, že »když byli spolu«, z vnuknutí božího přijali křest. Nepochybně od moravského arcibiskupa Metoděje, jak píše pak legenda »Diffundente sole« a po ní Kristián. Bořivoj byl, jak táž legenda uvádí, ještě mlád (»iunenis«). Legenda ludmilská píše, že Bořivoj s Ludmilou zplodili celkem šest dětí, což předpokládá manželství aspoň desítileté, ano snad i něco delší, asi od roku 873—80 do roku 891. Ludmila provdala se asi velmi mladistvá, snad ve věku 15 let. Zjev podivný, ale v středověku nikterak neobvyklý. Narodil-li se nejstarší její syn Spytihněv asi roku 874 a žil-li (podle legendy »Fuit«) 30 let, připadl by skon jeho života a

⁴⁸ J. Pekař, *Legenden*, I. c. str. 223.

⁴⁹ *Pram. děj. českých* II., 380: DCCCI obiit Borziboy, cui successit filius eius Spitigneus.« Datum bylo by opraviti na: DCCCXCI.

⁵⁰ *Pram. děj. českých* II., str. 380.

vlády asi na rok 905.⁵¹ Po něm nastoupil jeho bratr Vratislav. Žil (podle »Fuit«) třiatřicet let. Zemřel patrně nedlouho před smrtí své matky Ludmily (920), neboť jeho synek Václav byl tou dobou ještě zcela mlád. Vratislav narodil se před rokem 890. Žil 33 let a zemřel před rokem 920. Narodil se tudíž asi roku 883. A vládl asi od roku 905 do roku 916.⁵² Přes svůj poměrně krátký život vtiskl se Vratislav pozoruhodně v paměť historie. Ruská recense První slovanské legendy václavské zve jej knížetem »slávou velkým«, »slávou velkým a ctěným«, a podobně Vavřinec z Montecassina zmiňuje se o Vratislavovi jako o slavném a vítězném knížeti. Ale i některé novější po-

⁵¹ Letopisy české udávají, že Spitihněv zemřel roku 905. Ale v letopočtech letopisů, ač jinak věrohodných, jsou chyby vzniklé patrně vynecháním středních čísel. Rok 905 je zdánlivě nemožný. Spitihněvova matka Ludmila zemřela roku 920 u věku 61 let. Datum to můžeme pokládati za bezpečné a spolehlivé. Narodila se tudíž roku 859. Spitihněv podle údaje legendy »Fuit« zemřel u věku 40 let. Narodil by se tudíž roku 865, kdy bylo Ludmile 6 let. Proto třeba léta věku Spitihněvova opravit a míti za to, že žil asi toliko třicet let. Pak by se narodil asi roku 874 neb 875, kdy bylo Ludmile 15 nebo 16 let. — K podobným výsledkům, ač poněkud jinou cestou, dochází také *Pekař* (Legenden, l. c. str. 222, Václav, l. c. str. 19, pozn. 13) a klade narození knížete Spitihněva do let 875 a 876. — Spitihněv je zcela bezpečně doložen roku 895 jako český kníže, tudíž již dospělý. Byl by tedy asi dvacetiletý.

⁵² Letopisy české udávají, že Vratislav zemřel roku 921. Leč tu třeba nutně předpokládati písarskou chybu. Jiná zpráva o Vratislavově úmrtí zachovala se v breviáři kněžny Kunhuty, dcery Přemysla Otakara II., která byla abatýší u sv. Jiří v Praze. Úmrtí Vratislavovo je tam položeno ke dni 13. února 921. Rukopis breviáře pochází asi z první čtvrtiny XIV. století. (Srv. *J. Kalousek*, *Osvěta*, 1878, str. 32.) Je však dosti pravděpodobné, že do breviáře Kunhutina byla zpráva opsána z nějakého nekrologia, kde obyčejně jsou záznamy k určitým dnům (kdy konaly se zádušní bohoslužby), ale bez udání roku. A že rok 921 doplněn byl podle letopisů českých. Také *Pekař* v svých pracích, posledně v studii *Sv. Václav*, l. c. str. 25, pozn. 18, rozhoduje se pro toto datum. Nicméně toto datum je se zřetelem k datu smrti kněžny Ludmily, které *Pekař* správně položil ke dni 16. října 920 (srv. *J. Pekař*, *Sv. Václav*, l. c. str. 29, pozn. 18), jakož i se zřetelem k některým jiným okolnostem zcela nemožné. Jisté je, že po smrti Vratislavově následovala poručnická vláda kněžny Ludmily a potom její konflikt s Drahomírou, který skončil Ludmiliným utracením 16. října 920. Z toho vyplývá nade vše pochybnost, že Vratislav zemřel před rokem 920 aneb aspoň před 16. říjnem 920. Proto také již *Pekař* byl nucen od roku 921 upustiti

znatky vědy historické nasvědčují tomu, že to byl asi panovník vynikajících vlastností. Zdá se, že po něm má své jméno, jak již Holtzmann ukázal, přední slezský hrad a později město Vratislav.

Také v uherské kronice z první polovice XIV. století zachovala se nám o Vratislavovi cenná zpráva: že vládl nad Moravou a bojoval s Maďary. V uherské kronice se píše: »*Postquam autem Zuetepolug* [tak mají některé rukopisy, zachycující tím starou nosovku v znění Zventepluk, jiné píší Zuatapolug] *per Ungaros . . . necatus (est) et Hungari descendissent in Pannoniam per sex annos eorum arma et equos meliorare curaverunt. Anno igitur VII. Moraviam et Bohe-*

a uchýliti se ke korektuře letopisně dochovaného data. Rozhodl se pro rok 920, přijímaje patrně za úmrtní den Vratislavův 13. únor (Vratislav byl zakladatelem kostela sv. Jiří a aniversarium dne jeho smrti z důvodů bohoslužebných zachovalo se v kostele a klášteře sv. Jiří v trvalé paměti). Třeba však vzít v úvahu ještě jiné okolnosti. Dne 19. října 925 (srv. níže v textu legendy »Fuit«) dal kníže Václav přenést ostatky své báby Ludmily do Prahy. Tu vystupuje již jako vládnoucí kníže. Z První slovanské legendy václavské však víme zcela bezpečně, že po smrti knížete Vratislava (roku 916) oba synové Vratislavovi, Václav i Boleslav, »byli ještě malí, ale matka jejich Drahomíra upevnila zemi a spravovala lid, až vzrostl Václav«. (Srv. *M. Weingart*, První slovanská legenda o sv. Václavu, l. c. str. 114—15.) To vše předpokládá spíše delší dobu trvání vlády kněžny Drahomíry. A tak, kdybychom vyšli od druhého pevného data, od přenešení Ludmily do Prahy, opět bychom musili položit datum smrti Vratislavovy spíše před rok 920. — Nezbyvá proto, než v datu letopisů i v datu breviáře kněžny Kunhuty předpokládati písařskou chybu. Snad nejjednodušší by bylo čísti místo data: DCCC(C)XXI datum: DCCC(C)XVI. Vládl by potom Vratislav asi od roku 905 do roku 916.

S těmito kombinacemi by nesouhlasil údaj slovanského Prologu o sv. Ludmile, kde se píše, že »Vratislav přejal stolec otcovský a, *vládnuv třiatřicet let*, skončil v Pánu«. Vyložili jsme již, že slovanský Prolog je v podstatě výtahem ze staroslovanské legendy o sv. Ludmile, která se nám zachovala nejúplněji v zpracování latinském (»Fuit«). V této se pak píše, že Vratislav zemřel ve věku 33 let, což je asi správné. Omyl Prologu je snadno vysvětlitelný ve vzdálených krajích ruských. Vratislav zemřel jistě před smrtí své matky Ludmily, jak jsme již výše vyložili. Nicméně, zdá se, že vládl přece jen dosti dlouho. Za jeho vlády narodil se Václav, za téže vlády Vratislavovy vykonán byl na chlapci obřad postřižin a později pak mladý Václav poslán byl otcem na hrad Budeč. A »v ten čas umřel Vratislav kníže« píše První slovanská legenda václavská. Vratislavův snátek s Drahomírou také sluší položit spíše do mladých let Vratislavových,

*miam, in quibus eo tempore dux Vratizlaus regnare videbatur, crudeliter spoliaverunt. Exinde cum victoria redeuntes, treugis ordinatis cum prefato duce, uno anno quiverunt.*⁵³ (Když pak Svatopluk byl zabit a Uhři vtáhli do Pannonie, po šest let koně i zbraně své zlepšovali. Roku pak sedmého krutě zpusťořili Moravu a Čechy, v kterýřto zemích tenkrát vládl vévoda Vratislav. Potom vítězně odtáhli a uzavřevše mír s řečeným vévodou, rok odpočívají.) Jiř samo jméno knížete Vratislava v uherské kronice, jméno panovníka, jenř zemřel zcela mlád a vládl toliko několik málo let a přece jen vtiskl se v paměť uherské tradice historické, je jistou zárukou, že zpráva není pouhou fantasií, ale že přejata byla do uherských letopisů ze starřích záznamů písemných. Uherská kronika má pak skutečně za základ starří, nyní ztracená, *Gesta Hungarorum*, snad už z doby sv. Ladislava. I kdybychom pominuli zprávy o konci a zabití Svatopluka, krále moravského, ač ani ty nejsou bez ceny, lze z ní vyčísti dosti bezpečně, že Vratislav, jako kníže Čechů a Moravanů, bojoval s Maďary. A kdybychom domnělé zabití Svatopluka stotořnili asi s koncem moravské dynastie či s bitvou u Bratislavy r. 907, spadaly by boje Vratislavovy s Maďary asi na samý počátek jeho vlády. Vratislav byl jistě již kníže mocný a významný, jak nadřšenými slovy o něm píše téř mnich Vavřinec v legendě o sv. Václavu: »Jemu,« praví, »podle zásluhy pravověrnosti jeho tak velikého vítěství s nebes poskytnuto, že jako vítěz téměř bezpočetné nepřátele z milosti boří přemohl.«⁵⁴ O témř Vratislavovi píše legenda, že pojal manželku »ze vzneřeného rodu«.⁵⁵ Míni

patrně jeřtě za vlády Spitihněvovy, kdy byl snad jako údělný kníže ve Slczsku. Staroslovanská legenda václavská (text minejní, ruské redakce, srv. Sborník staroslovanských literárních památek, l. c. str. 22) vypráví, že Václav a Boleslav měli »čtyry sestry«, které »provďali v rozličná knížetství«. Jinak je známa toliko jedna sestra Václavova, Přibyslava. (Píše o ní Kristián a Vavřinec z Montecassina.) Při ranných sňatcích v této době věc není v rozporu s věkem knížete Vratislava. Jsou-li tato data správná, pak Vratislav zemřel asi roku 916 a narodil se asi roku 883. Je-li pak totořný s knížetem, kterého roku 895 jmenují annály fuldské jménem »Witizla«, byl by asi 12tiletý.

⁵³ Srv. *Scriptores rer. Hungaricum* I., Budapestini, 1937, str. 304. (= *Chronicon pictum Vindobonense*, cap. XXXI; *M. Florianus, Historiae Hungaricae fontes domestici*, Lipsiae, 1883, str. 134.) — Podobně se píše také v kronice ři-

se tím Drahomíra, o níž píše »Crescente fide« (česká recense), že byla ještě »z pokolení pohanského« a Kristián pak dodává, že »pocházela ze země Slovanů pohanských, kteří se jmenují Stodorané«.⁵⁸ Drahomíra patrně při svém sňatku s knížetem Vratislavem stala se křesťankou. V legendě ludmilské, podobně jako v První slovanské legendě václavské, vystupuje všady jako křesťanka. Teprve pozdější a cizí zprávy z neporozumění skutečnosti líčí ji jako pohanku. (Tak bavorská »Crescente fide«, Gumpold a také Kristián.) Styky knížat českých s polabskými Lutici neboli Stodorany ukazují, podobně jako styky Přemyslovců s knížaty srbskými, na sousedský poměr a na rozpětí českého státu až do středního Polabí, patrně přes Slezsko.

Sňatek Vratislavův s Drahomírou můžeme položit asi do roku 903. S Drahomírou měl šest neb sedm dětí: Václava, Boleslava, (Spitihněva), Přibyslavu a další tři dcery. Předpokládáme-li, že Vratislav oženil se asi dvacetiletý, možná že i o něco dříve, a spojíme-li s tím údaj Prvé slovanské legendy václavské, že byl Václav »prvorozeným« a tak z šesti neb sedmi dětí Vratislavových a Drahomířiných nejstarší, narodil by se asi kolem roku 904, snad i něco dříve. A při smrti svého otce Vratislava byl by asi dvanáctiletý. S tím by souhlasilo, že již asi v desíti letech se učil písmu slovanskému a asi ve dvanácti byl poslán na Budeč, aby se učil latině. Všecka tato data jsou přirozeně toliko přibližná.

Pozoruhodné je také, že jak Prvá slovanská legenda václavská, tak i ludmilská legenda »Fuit« mluví shodně o tom, že vždy po zemře-

mona Kézy z konce XIII. století: »Cum autem resedissent Pannonia occupata, tandem Moraviam et Boemiam bonis omnibus spoliarunt Waratizlao eorum duce in praelio interfecto. (*Ibidem* str. 167.) Obě zprávy pocházejí ze společné a starší předlohy. Prvá reprodukuje ztracenou předlohu věrněji.

⁵¹ *Laurencius*, Passio s. Venceslavi (Pram. děj. českých I., 170. »Cui ob fidei suae meritum tanta celitus fuerat collata victoria, ut pene innumerosum hostium triumphator cunctisatoris existerat gratia.«

⁵² *Tamže*, l. c. 170 »ex deo digna coniuge, quam suo nobiliter lateri copularat«.

⁵³ *Jos. Pekař*, Legendy, l. c. 95. »Wratislao regni suscepisse dignoscitur gubernacula, ducens uxorem nomine Dragomir, ex provincia Sclavorum paganorum, que Stodor dicitur.«

lém otci nastupuje prvorozený syn, i když při tom se mluví o volbě. Legenda »Fuit« píše o Spitihněvovi, že byl »prvorozeným« synem Bořivojovým, po jeho smrti nastupuje jeho bratr Vratislav a po něm opět jeho »prvorozený syn« Václav. Tato okolnost nasvědčovala by vlivu byzantskému, zprostředkovanému nepochybně moravským křesťanstvím. I tento zjev ukazuje na pokročilejší formy správy státu, které v sousední říši německé si teprve klestily cestu.

Celkem můžeme tudíž resumovati:

Bořivoj: narodil se asi roku 855, zemřel roku 891.

Ludmila: narodila se roku 859, zemřela roku 920.

Bořivojův sňatek s Ludmilou připadá asi na rok 873, jejich křest Metodějem snad na rok 874.

Spitihněv: narodil se asi roku 874, zemřel asi roku 905, vládl od roku 891 asi do roku 905.

Vratislav: narodil se asi roku 883, zemřel asi roku 916; vládl asi od roku 905 asi do roku 916.

Václav: narodil se asi roku 904. Zemřel roku 929.

II.
PRIVILEGIUM CÍRKVE
MORAVSKÉ
APOLOGIE SLOVANSKÉ BOHOSLUŽBY
Z KONCE X. STOLETÍ

V kronice Kosmově zachovala se zpráva o historických spisech, po případě o legendách, které Kosmas znal, zčásti snad použil, ale při svém nepřátelském postoji ke všemu, co souviselo s křesťanstvím slovanským, zúmyslně potlačil.⁵⁷ Spisy neb legendy Kosmou dotčené jednaly totiž vesměs o počátcích moravského křesťanství a o pokřestění české knížecí rodiny moravským arcibiskupem Metodějem. A dále o rozšíření moravského křesťanství a slovanské bohoslužby v státu českém. »Qualiter autem dux Borivoy,« píše Kosmas, »adeptus sit sacramentum baptismi, aut quomodo per eius successores his in partibus de die in diem sancta processerit religio catholice fidei, vel qui dux quas, aut quot, primitus ecclesias credulus erexit ad laudem dei, maluimus preternittere . . . , quia iam ab aliis scripta legimus: quedam in *Privilegio moraviensis ecclesie*, quedam in *Epilogo eiusdem terre atque Bohemie*, quedam in *Vita vel passione sanctissimi nostri patroni et martyris Wencezlai* . . . Inter hos autem annos, quod infra sub

⁵⁷ Srv. Jos. Pekař, *Legenden*, l. c. str. 148; *týž*, Sv. Václav, l. c. str. 87. Kosmas vůbec umlčel — píše Pekař — všechna data o slovanské liturgii, ano zfalšoval i papežský list, jímž se v Praze zřizuje biskupství podle ritu latinského a při tom zakazuje obřad slovanský; dále cele pominul dějiny Cyrila a Metoděje, umlčel každou zmínku o klášteře na Sázavě a nezmínil se ani o žádosti krále Vratislava v Římě, aby v Čechách byl propuštěn slovanský obřad.

notamus, facta sunt hec, que supra prelibavimus.« (Kterak pak vévoda Bořivoj dosáhl svátosti křtu neb kterak skrze jeho nástupce v našich krajích den ze dne činila pokroky svatá víra katolická, dále který kníže které a kolik postavil kostelů ku slávě boha, když v počátcích křesťanství sám uvěřil, chceme raději pominouti než čtenářům nechť způsobiti; neboť to vše již od jiných našli jsme sepsané; z části v *Privilegiu moravského kostela*, zčásti v *Krátkých dějinách země moravské a české*, zčásti v *Životě neb umučení nejsvětějšího našeho patrona a mučedníka Václava*. . . . V těchto pak létech, která jsme níže poznamenali, staly se události, které jsme mlčením pominuli.«) A v další kapitole připojuje Kosmas prosté letopočty bez událostí, počínaje rokem 895 a konče rokem 928.⁵⁸

Zpráva Kosmova byla již častěji předmětem výkladů a dohadů historiků, kteří se zabývají kritikou neb výkladem jeho kroniky. Pomineme-li jiných, třeba zmíniti se aspoň o Hermenegildovi Jirečkovi a zejména o Jos. Pekařovi. Jireček⁵⁹ vyslovil domněnku a přesvědčení, že Kosmou zmíněné *Privilegium moraviensis ecclesie* lze stotožniti s legendou »*Diffundente sole*«, po případě s první kapitolou legendy Kristiánovy, v níž vypráví se o schválení slovanské liturgie kurií římskou. A že *Privilegium moraviensis ecclesie* není ničím jiným než legendárním zpracováním známé bully papeže Jana VIII. »*Industrie tue*« z roku 880.

Pekař, zabývaje se podrobněji touto otázkou,⁶⁰ píše, že názor Jirečkův na prvý pohled je řešením velmi pravděpodobným. Na konec však dochází k závěru, že Kosmas měl před rukama toliko Kristiána. I když přisvědčíme Pekařovi, že textově Kosmas opírá se v své zmínce při líčení počátků moravského křesťanství o legendu Kristiánovu, nelze z toho vyvoditi závěr, že by druhé dva spisy neexistovaly a že by Kosmas neměl o nich jistou vědomost. Zejména pak pokud se týče *Privilegia moravského kostela* lze spíše přikloniti se k názoru Jirečkovu, že spis takový v době Kosmově byl znám a, že skutečně

⁵⁸ *Kosmas*, *Chronicon Boemorum* I., cap. XV. a XVI. K tomu srv. i český překlad, který vydal Karel Hrdina pod názvem: *Kosmova kronika česká*, Praha, 1929.

⁵⁹ *Herm. Jireček*, *Kosmas a Kristián*, Osvěta, 1904, str. 691 n.

byl historickým zpracováním pro moravské křesťanství tak významné výsady, jakou byla bulla Jana VIII. »Industrie tue«. Jednak z toho důvodu, že skutečně latinská legenda cyrilská, kterou se níže míníme zabýváme, zřejmě je textově založena na bulle »Industrie tue«, jednak pak také proto, že Kosmas měl asi zvláštní důvody, aby o Privilegiu moravské církve se příliš nešířil. Včlenil totiž Kosmas do své kroniky známé falsum »Privilegium ecclesie pragensis«, kterým zakazuje se v české církvi užívání slovanského jazyka při bohoslužbách a přikazuje se užívatí toliko ritu latinského.⁶⁰ A toto Kosmou zfalšované privilegium na obřad latinský mělo vlastně nahraditi staré Privilegium moravské, jež Kosmovi bylo dobře známo a jehož se patrně stoupenci slovanské bohoslužby ještě za jeho paměti dovolávali. Již z těchto zpráv lze s bezpečností usuzovati, že nějaký spis o pokřestění Moravy a dále o zvláštní výsadě moravské církve skutečně existoval a při pražském katedrálním kostele či v jeho kapitule byl znám. Jde o to zjistiti jeho skutečný neb aspoň pravděpodobný text, dobu jeho vzniku i tendenci, kterou asi sledvoal.

PRAMENY PRO REKONSTRUKCI PRIVILEGIA.

Historie moravské církve, jednající o pokřestění země skrze Cyrila a Metoděje, zejména pak jejich spory s Římem o bohoslužebný jazyk, zachovala se nám v několika středověkých sepsáních neb legendách latinských, které jsou navzájem v jisté obsahové i textové souvislosti. Jsou to zejména tyto:

1. *Diffundente sole*. Legenda, počínající slovy »Diffundente sole«, známa je z 6 textů latinských a ze tří textů českého překladu latinské předlohy, vesměs ze XIV. a XV. století.⁶² Je vydána (způsobem naprosto nedostatečným!) v Pramenech dějin českých I., str. 191—193, podle rukopisu universitního X. B. 7. Legendu znal

⁶⁰ Jos. Pekař, Legendy, str. 144—145.

⁶¹ Kosmas, Chronicon Boemorum I., cap. XXII.

⁶² Podrobnější popis rukopisů viz níže v Přílohách při vydání textu legendy »Diffundente sole«.

již Balbín a po něm Bollandisté, Dobner, P. Athanasius i Dobrovský. A ovšem i Pekař. Mezi badateli historickými spor býval zejména o to, zda legenda ta byla Kristiánovi předlohou, či zda legenda sama čerpala z Kristiána. Podle toho určováno bývalo její stáří. Omyly a nedorozumění při tom vznikaly obzvláště tím, opírali-li se dosavadní badatelé o prvou část legendy či o její část druhou. Obě jednají o Bořivojovi a Ludmile a spojeny jsou jaksi v legendu jednu. Ve skutečnosti máme tu co činiti s dvěma různými legendami. (Srv. níže ve zvláštní kapitole »Křest Bořivojův«.)

První, vlastní »*Diffundente sole*«, vypravuje o pokřestění Moravy skrze Cyrila a Metoděje a dále o křtu českého knížete Bořivoje. Její vypravování je prosté, stylisticky nehledané a rázovité. Tato legenda, jak již správně poznal Dobrovský,⁶³ byla předlohou a pramenem legendy Kristiánovy.

Druhá část legendy, počínající slovy »*Factum est*«, vyskytá se v početných rukopisech XIII.—XV. století⁶⁴ samostatně neb ve spojení s jinou legendou o sv. Ludmile (zpravidla s »*Diffundente sole*« neb s legendou »*Fuit in provincia Boemorum*«). Je to samostatná homilie, která nadšenými a vlastenecky vznícenými slovy hájí úctu svaté Ludmily. Je založena na úryvku z Kristiána, jenž v našich středověkých breviářích často se vyskytuje jako samostatná legenda, která se počíná slovy »*Subtrahente se*«. A proto měl proti Dobrovskému pravdu Pekař, když tuto část legendy, s ní pak (mylně ovšem) celý text, vydaný ve *Fontes*, prohlásil za dílo z Kristiána odvozené. O legendě bude pojednáno níže. Zde budiž jen stručně a jaksi předběžně konstatováno, že legenda »*Diffundente sole*« je samostatnou legendou, která jedná o pokřestění knížete Bořivoje skrze moravského biskupa Metoděje a která v svém historickém úvodu zaznamenává i pokřestění Moravy. Textově je tato legenda starší než Kristián a byla mu předlohou. O tom všem podrobněji níže ve vlastním rozboru legendy »*Diffundente sole*«. Nás zde zajímají z legendy »*Diffundente sole*« toliko její úvodní kapitoly o pokřestění Moravy a výsadě

⁶³ *Jos. Dobrovský*, Bořivoj's Taufe, kritische Versuche, str. 70 a násl.

⁶⁴ Podrobnější popis rukopisů viz níže v *Přílohách* při vydání textu legendy »*Factum est*«.

moravské církve, že může užívati slovanské bohoslužby. Neboť tato část shoduje se textově netoliko s Kristiánem, ale i s jinými cyrilsko-metodějskými legendami našeho středověku.

2. *Legenda Kristiánova* je dalším pramenem o pokřestění Moravy; jedná o této události v své I. kapitole. První kapitola Kristiánova vyskytá se též někdy samostatně, jako na př. v breviáři kapitoly olomoucké pod sign. Rks nr. 16, který byl psán roku 1504. Počíná slovy »Beatus Cyrillus, nacione Grecus« a končí »usque in hodiernum diem deflent«. Podobně počíná i text Kristiána v rukopise bodecenském: »Quirillus quidam, nacione Grecus, tam latinis, quam ipsorum Grecorum apicibus instructus«, t. j. druhou větou Kristiána. (Kristiánova legenda, jak níže bude ukázáno, je v této části založena jednak na ztracené legendě cyrilské (»Privilegium moraviensis ecclesie«, jednak na legendě »Diffundente sole«).

3. *Legenda »Tempore Michaelis imperatoris«*, neb jak ji Dobrovský nazval *legenda moravská*, známa byla již Bollandistům (1662) a Dobrovskému. Je vydána v Pramenech dějin českých I, str. 100 až 107. Zachovala se v pěti rukopisech vesměs ze XIV. a XV. století.⁶⁵ Mimo to dochovala se v zkrácené formě v pěti rukopisech z XV. století v knihovnách polských. Její kritikou zabýval se zejména Josef Dobrovský⁶⁶ a došel k přesvědčení, že legenda »Tempore Michaelis imperatoris« sepsána byla na Moravě podle starých čtení v breviáři olomouckém o sv. Ludmile a sv. Václavu, že byla sepsána v století XIV. a stala se jedním z hlavních pramenů legendy Kristiánovy. Mínění Dobrovského až do vydání Pekařova Kristiána převládalo.

Pekař zcela rozhodně postavil se proti názoru Dobrovského a správně ukázal, že legenda »Tempore Michaelis imperatoris« nemohla býti pramenem Kristiánovým. V své starší, české práci o Kristiánovi vyslovil se pro společný pramen obou legend, že čerpaly obě, Kristián i »Tempore Michaelis imperatoris«, ze společného pramene

⁶⁵ Podrobnější popis rukopisů viz níže v *Přílohách* při vydání textu legendy »Tempore Michaelis imperatoris«.

⁶⁶ *Josef Dobrovský*, Die Mährische Legende, Cyrill und Method, str. 14—26

»možná ze slovanského vypravování o boji Cyrilově za slovanskou liturgii v Římě a o protivenstvích, jež zakusil Method na Moravě«. »Znamení rozdíly věcné«, formuluje Pekař svůj názor, »vylučují asi domněnku, že by jeden byl pramenem druhému. Ale řada nápadných shod zase k souvislosti ukazuje; z formy jich zdá se také patrné, že tu čerpaly oba prameny ze *společné předlohy*.« »Slovní výraz«, pokračuje Pekař dále v charakteristice obou pramenů, »téže myšlenky, téže věty rozchází se dosti značně; je-li slovní shoda na několika místech, není jí více, než jak vidáme u dvou rozličných překladů téhož originálu. *Mám krátce za pravděpodobné, že tu obě legendy měly před sebou neznámý dnes slovanský originál a obě svým způsobem jej do latiny převedly, ale nevylučují ani druhé eventuality, že jeden pramen čerpal přímo z druhého*.« Pekař pak podrobuje kritice legendu moravskou a správně ukazuje, že tato je »z dvou třetin slovným téměř opakováním legendy italské (jež se klade do IX.—XI. století), kdežto v druhé její polovici že legenda moravská »hlásí se svým rázem k slovanským pochvalným slovům, legendám a prologům o sv. Cyrilovi a Methodu; *celek je, jedním slovem řečeno, kombinace italské legendy s domácí tradicí*.«⁹⁷ V své pozdější práci německé vrátil se Pekař zčásti k mínění Dobrovského (nehledíme-li k filiaci a různému datování obou legend) a textové shody mezi oběma legendami i shodný obsah Kristiána a legendy »Tempore Michaelis imperatoris« vysvětluje jako kombinaci t. ř. legendy italské a Kristiána.⁹⁸ Leč ani tu Pekař není bez pochyb a nevylučuje možnost společného pramene oběma legendám. Mínění jiných badatelů v této věci můžeme celkem pominouti.

Legenda »Tempore Michaelis imperatoris« je celkem zajímavý, ale v legendární literatuře dosti běžný případ sdružení dvou legend různého původu i stáří o témže světcí. V kapitole 1—4, v první části

a Bořiwoy's Taufe, str. 29.

⁹⁷ Jos. Pekař, Kronika, l. c. str. 15—19.

⁹⁸ Jos. Pekař, Legenden, l. c. str. 186—90.

⁹⁹ Srv. Joh. Friedrich, Ein Brief des Anastasius bibliothecarius an den Bischof Gaudericus von Velletri über die Abfassung »Vita cum translatione s. Clementis papae«. Sitzungsberichte der bayer. Akademie d. Wissenschaften, Hist. Klasse,

kapitoly 5, v kapitole 6 a v kapitole 12 obsah i text legendy tvoří t. ř. *legenda italská*. Je to stará a pro dobu cyrilometodějskou velmi důležitá, skoro současná »Vita (s. Constantini) cum translatione s. Clementis«, která se klade zpravidla do IX. století a jejímž autorem (po mém soudu) je nejspíše sám Anastasius, bibliotekář římské kurie († 879).⁶⁹

Vyloučíme-li z legendy »Tempore Michaelis imperatoris« vše, co převzala tato z legendy italské, zůstává nám cyrilometodějská legenda, patrně domácího původu, latinsky sepsaná, která, jak již zmíněno, má co do obsahu i co do textu nápadné shody s legendou »Diffundente sole« a s Kristiánem. A sice shody takové povahy, že nelze je dobře vysvětliti převzetím celku neb částí legendou jednou z druhé neb třetí, a které zřejmě ukazují na společný latinský pramen.

Kdy k tomuto spojení legendy italské s domácí legendou cyrilometodějskou došlo, je velmi nesnadno určit. Pekař, když zavrhl mínění Dobrovského o vzniku naší legendy v století XIV., píše, že »není důvodu pochybovati o vzniku legendy (v té formě, jak nás došla) v XII. století, nejpozději v první polovici století XIII.«⁷⁰

»Vnitřní známky«, na které Pekař poukazuje, nejsou však dosti přesvědčivým důvodem pro určení vzniku legendy. I když jednotlivá slova a jisté archaismy, na něž Pekař upozorňuje, přesvědčivě ukazují na skutečnost, že bylo jich možno užítí toliko na konci století XII. neb nejpozději počátkem století XIII., není tím vyloučené, že legenda tyto obraty nepřevzala ze starší předlohy, vzniklé před XIII. stoletím. I když souhlasíme s Pekařem, že Kristián naši legendu neznal, není tím pro její vznik nic vysvětleno. Již Dobrovskému bylo nápadné, že legenda »Tempore Michaelis imperatoris« dochovala se toliko v nečetných rukopisech, že nikdy nestala se běžnou součástí breviářů našeho kněžstva a že »záhy byla zatlačena do pozadí«

1892. — Pekař, *Legenden*, I. c. 191, vyslovuje se spíše pro autorství Lva z Ostie († před r. 1118) než pro Gaudericha de Velletri. O historické ceně této legendy srv. též práci Hildegart Schoeder, *Geschichte u. Legende, ein Werk der Slavenmissionäre Konstantin u. Method*, *Historische Zeitschrift*, Bd. 152 (1935), str. 235, a V. Chaloupecký v časopise »Bratislava« X. (1936), str. 446.

⁷⁰ Jos. Pekař, *Legenden*, I. c. 1900, *týž*, *Kronika*, I. c. 19 v poznámce.

modními legendami doby Karla IV., jako je legenda »*Quemadmodum*«, »*Adest dies gloriosa*«, »*Hodierna festivitatis*«, které pak staly se jaksi oficiálním názorem na dobu slovanských věrozvěstů doby Karlovy. Také texty všech rukopisů bez podstatnějších odchylek a významnějších variantů nasvědčují tomu, že naše legenda »žila« poměrně krátce. Naproti tomu výše dotčené legendy doby Karlovy, s legendou »*Quemadmodum*« v čele, jsou vesměs založeny na legendě »*Tempore Michaelis imperatoris*«. Tím dostáváme pro vznik legendy časové rozpětí velmi značné. *Terminus post quem* je legenda italská, tudíž IX. století, *terminus ad quem*, pak legenda »*Quemadmodum*«, tudíž století XIV. Snad jistou oporou mohla by nám pro určení doby, kdy došlo k spojení legendy italské s domácí legendou cyrilometodějskou, býti věta, kde parafrasuje se proroctví Metodějovo při křtu Bořivoje, že bude vládcem Moravy. V »*Diffundente sole*« a v Kristiánovi zní toto proroctví prostě: »*dominus dominorum tuorum efficietis*«. Naproti tomu naše legenda píše již slavnostněji: »*si baptizaretur, quod ipse et sui successores potenciores omnibus principibus et regibus fierent*«. Věta tato mohla se do legendy dostat toliko v době, kdy česká politická moc rozpjala se na tolik, že potomci Bořivojovi dosáhli netoliko koruny královské, ale skutečně stali se mocnější a politicky významnější než jejich sousedé. (Věta ta přetváří se v době Karlově dále a dostává přímo politicky slovanské zabarvení!) To vše by ukazovalo na dobu posledních Přemyslovců a na konec XIII. století. Leč věta tato mohla býti v naznačeném smyslu v XIII. století toliko pozměněna. S podobnými politickými interpolacemi setkáváme se v legendách častěji. Pro století XIII. svědčil by také obrat, s nímž setkáváme se v 13. kapitole naší legendy, kde se píše, že Metodějovi přišli v ústrety »*nobiles cum civibus*«. Nehledě k tomu, že »*cives*« nemusí ještě značiti měšťany, také tento obrat bylo by možno vyložití prostou interpolací. Jiný argument, který by nasvědčoval, že legenda vznikla před druhou polovicí století XIII., bylo by možno spatřovati v neznalosti tradice velehradské. Rukopis universitní X. B. 12. sice se o Velehradu (na rozdíl od jiných) zmiňuje, ale je zřejmé, že je to vsuvka doby pozdější, která k původnímu textu nenáleží. S velehradskou tradicí setkáváme se

zejména od dob Přemysla Otakara II. a jeho pokusu založiti (někdy kolem roku 1267) v Olomouci arcibiskupství. Rukopis kapitoly olomoucké č. 230 z konce XIII. století a podobně rukopis téže kapitoly č. 182 asi z polovice století XIV. vkládají již do legend o sv. Ludmile a o Prokopovi zmínky o Velehradu, sídle Svatoplukově a Metodově.⁷¹ O Metodějovi, »arcibiskupu velehradském«, který na »Velehradě krstil Čecha prvního«, píše též Dalimil. Od doby Karlovy je pak velehradská tradice (srv. Karlovu legendu o sv. Václavu) v našich legendách a kronikách zcela běžná. Můžeme proto pokládati za velmi pravděpodobné, že k oživení velehradské a cyrilometodějské tradice došlo asi v době Přemysla Otakara II. a že k spojení legendy italské se starší naší legendou cyrilometodějskou došlo asi v této době. Těmito úvahami byla by však doba vzniku legendy »Tempore Michaelis imperatoris« súzena toliko o jedno století.

Jiná okolnost, která by mohla býti oporou datování naší legendy, je její poměr k slovanské bohoslužbě. Legenda »Tempore Michaelis imperatoris« obsahuje zřejmou apologii, ano přímo apotheosu slovanské liturgie. Tato věc byla v našich poměrech možná — a tento rys je důležitý i pro posouzení jiných legend se stejným obsahem — toliko v době, kdy slovanská bohoslužba měla jistou životnost. Tedy buď v století X. a XI., anebo v století XIV., kdy došlo k její renesanci, zejména za Karla IV. Po marném pokusu knížete Vratislava II. roku 1080, po převratu v klášteře sázavském a definitivním vypuzení slovanských mnichů z téhož kláštera roku 1097 a po krajně nepříznivém poměru k slovanské bohoslužbě se strany pražského biskupství (jak jeví se nám na př. v smýšlení děkana pražské kapituly kronikáře Kosmy), bylo by obhajování a velebení slovanské liturgie pokládáno přímo za obhajobu kacířství a v českých poměrech církevních věcí nemožnou.⁷²

A teprve po staletích, když věc přestala již býti pro římskou církev nebezpečnou, bylo možno znovu opakovati staré věty o rovnosti jazyka slovanského s latinou a řečtinu i dovolávati se rozhodnutí samé

⁷¹ Srv. *Jos. Pekař*, *Legenden*, I. c. str. 54.

⁷² Srv. *Jos. Pekař*, *Legenden*, I. c. str. 148 a *týž*, *K sporu o zakládací listině biskupství pražského*. *Čes. čas. hist.* X. (1904), str. 45—46.

kurie, že je dovoleno užívatí tohoto jazyka i při bohoslužbách. Prvým ohlasem nového tohoto smýšlení v kruzích české církve je opis legendy Kristiánovy v nádherném rukopise biskupa Jana z Dražic, jenž i jinak je znám jako horlivý vlastenec, »gentis bohemicae zelator et indefessus propagator«. ⁷³ A snad měl Jan z Dražic a nacionálně uvědomělá šlechta této doby, vyšší i nižší (Dalimil!) vliv na samého Karla IV. a jeho příchyllost k slovanství. S tohoto hlediska mohli bychom vznik legendy »Tempore Michaelis imperatoris« položití buď do konce doby slovanské, t. j. do století XI., nebo až do konce století XIII. a do počátku století XIV. Leč posuzujeme-li legendu s tohoto stanoviska, nedospějeme opět k určitému rozhodnutí. A musíme připustit, že její vznik a literární zpracování je skoro stejně možné v století XI., jako v druhé polovici století XIII. neb v první polovici století XIV.

Ostatně určení doby vzniku legendy »Tempore Michaelis imperatoris« není pro naši otázku povahy rozhodující. Hlavní věc je, že v ní byla literárně zpracována stará legenda cyrilometodějská, psaná latinsky, pravděpodobně »Privilegium moraviensis ecclesie«, o němž zmiňuje se Kosmas.

Jinak legenda »Tempore Michaelis imperatoris« nese na sobě pečeť již rozvinutého stylu legendárního, dosti vzdáleného současné době a skutečnosti, s připojením zázraků, které staré legendy cyrilometodějské neznají. Tak na př. v kapitole 12. vypravuje se o zázraku, který se prý stal při cestě Methodějově s ostatky cyrilskými na Moravu. A že sv. Cyril vztyčenou rukou sám ukázal, kde má býti pochován. Proto prý Methoděj vrátil se s jeho ostatky do Říma a pohřbil je znovu za velké slávy v kostele sv. Klimenta. Není pochybnosti, že tu jde, tak jako i na jiných místech, o legendární zpracování pozdějšího a legendárně rozvinutějšího námětu. Motiv tento pak s oblibou rozvíjejí legendy z doby Karlovy. Nicméně nám nejde o to, abychom ukázali a dokázali, že legenda »Tempore Michaelis imperatoris« je sama starou, prastarou legendou cyrilometodějskou,

⁷³ Srv. V. Chaloupecký, Jan IV. z Dražic. Zvl. otisk z Časopisu přátel starožitností českých, roč. XVI. (1908), str. 10 n. a Prameny dějin českých IV., 386.

nýbrž o skutečnost, že se v ní zčásti obsahově, zčásti textově, dochovala její stará předloha, skladba »Privilegium moraviensis ecclesie«. A že po odloučení strusky pozdějších století možno ji použít k rekonstrukci ztracené apologie »Privilegium moraviensis ecclesie«. Oporou pro tuto rekonstrukci jsou nám netoliko obě staré legendy »Diffundente sole« a Kristián, obě ze století X., ale i další legenda cyrilská, dosud nepovšimnutá.

Legenda »Tempore Michaelis imperatoris« vypráví nejprve o působení Cyrilově před příchodem na Moravu, pak o příchodu Cyrila a Metoděje do této země a jejím získání křesťanství. Dále o zavedení slovanské bohoslužby, o povolání obou bratří do Říma, kde došlo pak před papežem k slavné oné disputaci mezi odpůrci slovanské bohoslužby a Cyrilem, jejímž výsledkem bylo schválení slovanského obřadu samotným papežem. Výsada tato platila pro kraje, které Cyril získal křesťanství. Pak líčí legenda skon Cyrilův a návrat Metodějův na Moravu v hodnosti moravského arcibiskupa (antistes) i jeho činnost na Moravě za Rastislava (jménem neuvedeného). Po smrti tohoto »zbožného« knížete nastoupil však krutý a snahám Metodějovým nepřející Svatopluk. Konflikt s ním vedl k odchodu Metodějově z Moravy do Říma, prý aby si přivedl na pomoc Cyrila. Tu následují pak dvě kapitoly, které jsou vlastní toliko naší legendě: že našel jej mrtvého a že tajně odnášel na Moravu jeho ostatky. Ale zázrakem se ukázalo, že Cyril má zůstatí pohřben v Římě. Dále pak, že Svatopluk činil pokání a poslal posly do Říma pro Metoděje. Metoděj se vrací na Moravu, kde s radostí a velkou úctou je znovu přijat od Svatopluka a všeho jeho lidu. Závěrečnou kapitolou o pokřtění Bořivoje na dvoře Svatoplukově a jeho manželky Ludmily v Čechách legenda se končí. Je jistě dosti významné, že naše legenda tuto událost, patrně podle své staré předlohy, na rozdíl od (pozdější, jak ukážeme) legendy »Diffundente sole« a od Kristiána, líčí zcela stručně a zaznamenává prostě, že Metoděj pokřtil Bořivoje a Ludmilu i předpověděl mu jeho budoucí slávu. Není však vyloučena ani možnost, ano je pravděpodobné, že vylíčení křtu Bořivojova je do legendy přijato později, až v století XIII., podle »Diffundente sole« neb Kristiána.

4. Legenda »*Beatus Cirillus*«, která má zajímavé obsahové i textové shody s legendami »*Diffundente sole*«, s Kristiánem a zejména s legendou »*Tempore Michaelis imperatoris*«, zůstala v naší literatuře nepovšimnuta. Zachovala se ve dvou rukopisech. Je to rukopis musejní XII. D. II z XV. stol. a v rukopise fary v Moravské Třebové asi z téže doby. Bohužel rukopis tento je dnes nezvěstný a text legendy dochoval se nám toliko v přepisu Bočkově.⁷⁴ Je poměrně krátká. Jestliže starý text skladby »*Privilegium moraviensis ecclesie*«, jehož stopy i v této práci nacházíme, byl v legendě »*Tempore Michaelis imperatoris*« obsahově podstatně rozšířen tím, že k starému *Privilegiu* byla připojena legenda italská, v naší legendě byl text předlohy nápadně zkrácen. Vše, co bylo někdy v původní legendě o slovanské bohoslužbě, o styku slovanských věrozvěstů s Cařihradem a vůbec křesťanským východem, bylo z dílka vypuštěno. Cyril a Metoděj jsou sice rodem Řekové, ale své pověření pro missi v Bulharsku i na Moravě mají toliko z Říma. Vystupují všude jako pravověrní Římané a latinníci. Autor neb upravovatel legendy sledoval nepochybně potlačením každé zmínky o Cařihradu a o slovanské liturgii jistý cíl a jistou tendenci. Zachraňoval zřejmě svatost obou našich věrozvěstů tím, že vše, co naše církev v jisté době pokládala za nepřípustné, ano kacířské, v legendě potlačil. Cyril a Metod jsou tu prostě křesťanskými a latinskými věrozvěsty Moravanů. S tímto zjevem setkáváme se ještě také při legendách o sv. Ludmile. I její svatost (tak zejména v legendě »*Factum est*«) byla zachráněna pro Čechy, lpící na významu tak veliké světice, prostě tím, že z jejího života a umučení bylo vynecháno vše, co by mohlo býti upomínkou na moravské a slovanské křesťanství. Tato okolnost může nám býti jistým vodítkem pro určení doby vzniku legendy. Jistě nenáleží době Karlově a vůbec době obnovené úcty k slovanským věrozvěstům na konci století XIII. a v století XIV. Neboť v této době by jistě partie legendy o slovanské bohoslužbě nebyly vynechány. Nezbyvá tudíž než vznik dílka položit do doby, v níž censurování našeho cír-

⁷⁴ Podrobnější popis rukopisů viz níže v *Přílohách* při vydání textu legendy gendy »*Beatus Cirillus*«.

⁷⁵ Srv. *Jos. Pekař*, *Kronika* 111, text bodecenský, *Čes. čas. hist.* IX. (1923),

kevního slovanství a našich kulturních vztahů k Cařihradu mělo jistý smysl a význam, totiž asi do doby Kosmovy.

Krátká tato práce má v rukopise musejním nadpis: »Legenda Cirilli et Metudi«. Počíná slovy: »Beatus Cirillus, nacione Grecus, tam latinis, quam grecis apicibus ab infancia instructus«. Svým začátkem shoduje se tato legenda s některými rukopisy legendy Kristiánovy, tak zejména s rukopisem bodeccenským⁷⁶ nebo se čtením o sv. Cyrilu a Metodějovi v breviáři olomouckém č. 16,⁷⁰ s legendou »Diffundente sole«, která v některých rukopisech též bývá označována za legendu cyrilometodějskou. Svým textem blíží se jak legendě »Diffundente sole« tak Kristiánovi, nejvíce však legendě »Tempore Michaelis imperatoris« neboli legendě moravské.

Obsah legendy je až nápadně prostý a chudý. Snad z toho důvodu označil ji Boček v svých poznámkách za zcela bezcennou. Bez významu však není, zejména pro rekonstrukci ztracené skladby »Privilegium moraviensis ecclesie«.

Cyрил, rodem Řek, jemuž dostalo se literárního vzdělání, jak v řeckém, tak v latinském jazyce, přišel do Říma, kde od papeže byl vlídně přijat a potom spolu s bratrem Metodějem poslán do země Bulharů, aby je získal křesťanství.

Když Bulhaři byli obráćeni, odešel Cyril i s Metodějem na Moravu, kterou rovněž obrátil na víru křesťanskou i s jejich (v legendě jménem neuvedeným) králem. Po obráćení Moravanů vrátil se Cyril do Říma, vstoupil do kláštera a tam zemřel.

Dříve však ještě než Cyril odešel z Moravy, ustanovil svým nástupcem v hodnosti biskupa Metoděje. Ale Svatopluk »princeps doli« odvrátil se z vnuknutí Satanova od Metoděje a pronásledoval jej. Metoděj, vida tato protivenství a zčásti nezdar svého díla, dal Svatopluka i s jeho zeměmi do klatby, načež vrátil se do Říma, odkud přišel.

Autor legendy je neznám. Jen z některých zmínek, v nichž velebí Moravu a Moravany a že se vůbec nezmiňuje o Češích, dá se sou-

str. 398 n. Text srv. níže v *Přílohách*.

⁷⁶ Text tohoto rukopisu byl vydán v díle: *Acta sanctorum*, Martius, tom. II., str. 24.

diti, že byl asi sám Moravan. Moravu nazývá zemí »široce rozlehlou, rozkošnou a bohatou všemi plody«; o Moravanech mluví jako o »nejjasnějším národu moravském«, jako o »mužích statečných« i »bojovnících znamenitých«. Moravský patriotismus autorův projevuje se i jinak. Hlavně pak již výše zmíněnou snahou zachrániti svatost moravských věrozvěstů před nepřízní církve i za cenu nejvýznamnějšího jejich díla, za cenu slovanské bohoslužby. Je-li tento výklad správný, byla by legenda též cenným svědectvím pro rozšíření slovanské bohoslužby na Moravě, či spíše svědectvím pro persekuci slovanské bohoslužby v zemi moravské i moravské úcty Cyrila a Metoděje snad ještě v století XI. a XII. Konečně i jistým svědectvím pro literární tvorbu na Moravě a pro její živý patriotismus i historické tradice v zmíněných stoletích XI. a XII.

REKONSTRUKCE TEXTU PRIVILEGIA.

Obsah »Privilegia« konstruoval se nejčastěji podle toho, co se dalo o něm vyčísti ze zprávy Kosmovy. Kalousek a po něm Bretholz vyslovili se v ten smysl, že spisy Kosmou citované (Privilegium, Epilogus a Vita s. Wenceslai) jednaly o thematech, jak v pořadí jsou u Kosmy uvedeny. Podle toho Privilegium by mělo obsahovati vypravování o založení moravského biskupství a pokřtění knížete Bořivoje od moravského Metoděje, Epilog pak údaje o tom, jak se za nástupců Bořivojových křesťanská víra šířila a konečně Život Václavův, kolik prý který z prvých křesťanských knížat zbudoval kostelů a které. — Nejdále šel, jak už zmíněno, Herm. Jircček, který se také skutečnému obsahu »Privilegia« svým výkladem nejvíce přiblížil. A že »Privilegium« obsahovalo výklad o tom, jak sv. Cyril zavedl na Moravě slovanskou bohoslužbu a jak dosáhl toho, aby jeho dílo i papežem a římskou kurií (»a summo pontifice vel reliquis sapientibus et rectoribus ecclesie«) bylo schváleno, což se pak skutečně stalo papežskou bullou »Industriae tuae«.

Pekař, ač jej myšlenka H. Jircčka velmi lákala, v své snaze přičísti Kristiánovi co nejvíce zásluh historických a také co nejvíce původnosti, odmítá myšlenku Jircčkovu, že by »Privilegium« bylo obsa-

ženo v legendě »Diffundente sole« a podle ní pak v první kapitole legendy Kristiánovy. Jednak pokládá mínění Jirečkovo, že by »Diffundente sole« bylo pramenem Kristiánovým, za zcela pochybené, jednak ukazuje, že vlastně vše, čeho se Kosmas při zmínce o výše uvedených svých pramenech naší historie v letech 894—928 dotýká, je plně obsaženo v legendě Kristiánově. Ale ani v Kristiánovi není, podle Pekaře, obsaženo »Privilegium moravské církve«. Kosmas podle něho znal toho Kristiána. Pekař vyslovuje pak domněnku, že Privilegium moraviensis ecclesie, které Kosmas cituje, bylo asi privilegium vévody Vratislava, vydané u příležitosti obnovení moravského biskupství roku 1063, kterážto listina byla potom, když došlo roku 1086 k obnovení kompetence Prahy nad Moravou, za pražského biskupa Jaromíra Gebharta od tohoto zničena. (Týž stál proti bratru svému Vratislavovi i ve věci slovanské bohoslužby!) A v této listině, jak Pekař dále svoji hypotézu rozvádí, bylo snad vzpomenuto arcibiskupa moravského Metoděje i jeho zásluh o pokřestění Bořivoje a jeho lidu. Dále však opět Pekař připouští, že Kosmas vedle Kristiána věděl o existenci dalších dvou jím citovaných pramenů (Privilegia a Epilogu), nicméně staví se proti výkladu jejich obsahu, že by nutně musely obsahovati historii moravské církve za Metoděje, křest Bořivojův a první počátky křesťanského života v Čechách. Počátky křesťanství na Moravě mohlo býti obsaženo i ve dvou těchto pramenech, na př. v »Epilogu« a v Kristiánovi.

Již výše stala se několikrát zmínka o poměru jednotlivých legend s cyrilometodějským obsahem k sobě navzájem. A bylo už také výše naznačeno, že je jich možno se zdarem užítí k částečné aspoň rekonstrukci staré cyrilometodějské skladby domácího původu, která je asi shodná se spisem Kosmou označeným názvem »Privilegium moraviensis ecclesie«. Rozhodující pro tyto předpoklady je srovnání textu všech čtyř těchto legend. Klademe je proto níže vedle sebe, označující zvláště slova a věty, v nichž se navzájem spolu shodují. V srovnávaných textech sledujeme po výtce jen shody, které jsou mezi legendou »Beatus Cirillus« a legendou »Tempore Michaelis imperatoris« a legendou »Diffundente sole«, po případě na ní závislým, ale i přímo z Privilegia moravské církve čerpavším Kristiánem.

(1)

Legenda »Beatus Cirillus«:

Beatus Cirillus, natione Grecus, tam latinis, quam grecis apicibus ab infancía instructus, virtutibus adornatus, prophetica et evangelica semina quocunque adveniret loca serenda committebat. Qui tandem veniens Romam a summo pontifice benigne susceptus, postea vero cum sancto Metudio in terram Bulgarorum missus devenit, ubi totis elaborabat viribus, quatinus divinis epulis omnium reficeret corda, castigans corpus suum et in servitutem redigens, ne forte, aliis predicans, ipse reprobus efficeretur.

Cum autem beatus Cirillus, *divina gracia cooperante, Bulgaros convertisset ad fidem, terram Moraviae, terram obsitam erroris caligine, salutaribus ingressus gressibus. Animadvertebatur terram spaciosam et delectabilem, frugum fertilitate exuberantem. Mirabatur quoque incolas personali forma conspicuos, morum gravitate honestos, magnanimos viros, preliatores egregios, regali militia idoneos et omni exercitacione studiorum suorum huic seculo digniter conformatos.*

Sed quia, iuxta psalmidicam vocem, *sicut equus et mullus, quibus non est intellectus, in hammo et freno Sathane erant constricti, legem prevariacantes dei adulteriis, rapinis, periuriis, dolis sedati et homicidiis, pestifera rabie, ut feroces canes, invicem se mordentes, mutua se cede prosternebant.*

Cernens vero evangelicus vir illos in actibus suis esse pessimos, predicacionibus, vigiliis, lacrimis et oracionibus

(2)

Legenda »Tempore Michaelis imperatoris«:

Egressus vero venit primo ad Bulgaros, quos divina gracia cooperante, sua predicacione convertit ad fidem. Ab inde procedens devenit in terram Moraviae. — — — Cepit autem ad id, propter quod venerat peragendum, studiose insistere — — — et verbi divini germina seminare.

(3)

Legenda »Diffundente sole«:

DIFFUNDENTE SOLE iusticie radios sancte fidei christiane orbis per climata universa, temporibus magnifici doctoris beatissimi Augustini, *sanctus Quirillus grecis et latinis apicibus sufficientissime instructus*, post-

quam *Bulgariam ad fidem Iesu Christi convertisset*, in nomine sancte trinitatis et individue unitatis *Moraviam est ingressus*, ubi omnipotenti deo cum eius adiutorio non modicum populum acquisivit,

(4)

Legenda Kristiánova:

Moravia, regio Sclavorum, antiquis temporibus, fama memorante, creditur et noscitur Christi fidem percepisse Augustini, magnifici doctoris, ut aiunt temporibus. Bulgri vel Bulgarii attamen longe ante eadem potiti fore referuntur gracia. Siquidem *Quirillus quidam, natione Grecus, tam latinis, quam ipsis Grecorum apicibus instruc-*

tus, postquam *Bulgri* crediderant, *agressus est* in nomine sancte trinitatis et individue unitatis eciam supradicte genti, *Moravie* degenti, fidem domini nostri Iesu Christi predicare. Et *cooperante divina gracia*.

A vero Sclavi Boemi . . . cultibus idolatrie dediti, *velut equus infrenis sine lege* . . . uti bruta animalia sparsim vagantes, terram solam incolebant.

(1)

pro eis solícite laborat, ne tam elegantes viros insaciabilis voraci fauce absorberent, *quotidie cum beato Metudio perlustrabat civitates, vicos et oppida, tamdiu stillando in aures infidelium*

vite verba, donec ipsum regem cum universa populi multitudine fidei applicuit christiane.

Hii sunt due olive et duo candelabra, a quibus prefatus rex in via dei eruditus et ab ore flammivomi draconis erutus, miserante deo, portam securitatis perpetue cum illustrissima gente Moravorum non pugna, sed fide, est ingressus. Et ideo facta est gens sancta, populus adquisicionis, ut annuncietur in eo virtutes illius, qui eos de tenebris vocabit in admirabile lumen suum.

(2)

Unde *quotidie cum fratre suo Metudio perlustrabat vicos, villas, oppida et civitates, stillando in aures infidelium verba vite*, docens populum per baptismum remissionem peccatorum percipere, nec eos aliter salvari posse, veraciter proclamabat.

Dum hec saluberrima vir dei predicaret eloquia et in corde regis ac populi iam inspirata divinitus illuxisset gracia, rex ipse *cum multitudine populi* sui hac doctrina firmiter confortatus, non moratus in via, nil dubitans in fide, magna hilaritate animi, magna spe salutis et presentis et future, intimis instabat postulacionibus, quatenus catholice fidei eum firmis iniciaretur sacramentis.

Hec ut audierunt viri sancti pre gaudio lacrymati pro eorum conversione et desiderio dominum deprecabantur instancius, deinde sacri baptismatis undis mundatum eterno regi munus acceptabile regem obtulerunt mortalem.

Hi sunt duo luminaria, a quibus prefatus rex in via dei eruditus et ab ore draconis erutus, miserante deo, portam perpetue securitatis cum illustrissima Moravorum gente, non pugna, sed fide, est ingressus. Et ideo facta est gens sancta, populus adquisicionis, ut annuncietur in eo virtus illius, qui eos de tenebris vocavit in admirabile lumen suum.

Quale tunc fuit sanctis dei gaudium, qualis in ecclesia Christi leticia, cum viderent regem Ninive ad predicacio-

(3)

(Legenda »Diffundente sole« o zbožné činnosti Cyrilově a Metodějově na Moravě podrobněji nevypravuje.)

(4)

(V legendě Kristiánově není paralelního textu, který by líčil působení Cyrila a Metoděje na Moravě po jejich příchodu a před jejich cestou do Říma.)

(1)

(Legenda »Beatus Cirillus« vypravování o zavedení slovanské bohoslužby a jejím obhajování Cyrilem a Metodějem v Římě, rovněž o papežském povolení užívání slovanského jazyka při bohoslužbách nemá.)

(2)

nem Jone de solio maiestatis sue descendere, in cinere penitencie sedere et sub pia sacerdotum dei dextra caput humiliare. O mira omnipotentis dei clemencia! O ineffabilis divine bonitatis dulcedo! Et qui sic vocat et respicit et erudit querentes se, nunquam derelinquet sperantes in se.

Cum viri dei ipsum regem cum populo suo religiosa sollicitudine ad fidei lumen omnino provocassent, illis demum *Vetus et Novum testametum* vigilantia cura exponentes et informantes eos, *plura de greco et latino transferentes, in sclavonica lingua canonicas horas et missas in ecclesia dei publice stauerunt* decantare.

Apostolicus vero et *reliqui rectores ecclesie* corripiebant beatum Cyrillum, cur *ausus fuisset* canonicas horas *in sclavonica lingua statuere* et in hoc sanctorum patrum *statuta* inmutare.

At *ille humiliter* respondens dixit: Attendite, fratres et domini, *apostoli sermonem: »Loqui variis linguis nolite prohibere!«* Secutus ergo apostolicam doctrinam, quam impugnatis, istitui.

At illi dixerunt: quamvis apostolus variis linguis loqui persuaserit, non tamen per hoc in ipsa, quam statuisti, lingua, divina solempnia voluit decantari.

Cum autem pro huiusmodi institutione plus et plus inter eos cresceret altercacio, beatus Cyrillus dictum davidicum attulit *in medium* dicens:

(5)

inventisque novis apicibus sive literis, *vetus et novum testamentum pluraque alia de greco seu latino sermone in slawonicum transtulit ydioma, missas ceterasque canonicas horas resonare slawonica voce in ecclesia stauuendo*, quod usque hodie in Bulgaria et in partibus Slavorum observatur multaque ex hoc anime Christo domino aquiruntur.

Qui Quirillus, postquam multos manipulos in horreum domini congregaverat, fratrem suum, nomine Metudium, virum strenuum omnique sanctitate decoratum in Moravia relinquens, *Roman* causa devocionis est profectus. Ubi *a summo pontifice* et ab aliis sapientibus est redargutus pro eo, quod *in slawonico ideomate missarum sollempnia canere ordinaret*. Qui se humiliter excusavit, accepto psalterio, reperitoque versu, in quo dicitur: »*Omnis spiritus laudet dominum.*« (Ps. 150. 6.)

(4)

postquam illos Christo lucratus erat, etiam apices, vel characteres, novas comperit et *vetus novumque testamentum pluraque alia de greco, seu latino, sermone sclavonicam in linguam transtulit*. Missas preterea ceterasque canonicas horas in ecclesia publica voce resonare statuit, quod et usque hodie in partibus Sclavorum a pluribus agitur, maximeque in Bulgariis, multaque ex hoc anime Christo domino acquiruntur.

Cumque quodam tempore memoratus Quirillus *Roman* causa oracionis adiiisset. Qui et postquam multos Christi domini manipulos in horreo congregarat.

a summo pontifice vel a reliquis sapientibus et rectoribus ecclesie redarguitur, ut quid contra *statuta canonum ausus fuerit missarum sollempnia istituere canere sclavonica lingua*. Illo humiliter satisfaciente illis nec omnino mitigare eos valente, arrepto psalterio, *versum psalmigrafi in medium recitavit, quo dicitur: »Omnis spiritus laudet dominum.*« (Ps. 150. 6.) Et ipse versui allu-

(1)

Dum vero beati presulis fama magnificaretur in populo, expavescens, ne rumigero populi celebraretur favore, sub magna vigilancia deliberavit plus deo soli cognitus esse, quam mundo, reversus est Romam, ibique habitum induens monachalem, post multos afflictionum agones, post dierum tempora laudabiliter consumata, meritorum splendore choruscans, terrena terrenis

(2)

Scriptum est enim: »*Omnis spiritus laudet dominum!*« Et si *omnis spiritus laudando magnificat dominum, cur me prohibetis sacrarum missarum solempnia et horarum sclavonice modulari?*

Siquidem, si quivissem, illi populo aliter aliquomodo, ut ceteris nationibus, subvenire in lingua greca, vel latina, omnino, que reprehenditis, non sanxissem; sed quia idiotas viarum dei totaliter cos reperiens et ignaros, solum hoc ingenium almiflua sancti spiritus gracia cordi meo inspirante comperi, per quod eciam innumerosum populum deo acquisivi.

Quapropter, patres et domini, cogitate consulcius, si hanc institutionis mee normam expediat immutare.

At illi audientes et admirantes tanti viri industriam et fidem, studiosa deliberatione prehabitata, statuerunt supra dicto sermone illis in partibus, quas beatus Cyrillus deo acquisierat et sicut statuerat, canonicas horas cum missarum solempniis ita debere deinceps celebrari.

Cum igitur fama viri dei magnificaretur in populo, expavescens, ne rumigero populi celebraretur favore, sub magna vigilancia deliberavit pocius soli deo cognitus esse, quam hominum efferi laudibus, sciens omnium esse virtutum veram in humilitate custodiam, episcopatum renuncians, habitum induit monachalem et ex auctoritate apostolica dereliquit post se sanctum

(3)

Si omnis spiritus debet laudare dominum, cur, patres electi, prohibetis missarum solemnia slawonice modulari?

Cum illud ydeoma ita bene dominus fecerit sicut et cetera ydeomata! Et cum illis ad salutem animarum aliter non potui *subvenire*, illud dominus remedium michi *inspiravit*, per quod sibi plurimos acquisivi.

Quapropter ignoscite michi patres sancti et domini! Siquidem et beatus Paulus, egregius doctor gentium, in epistola ad Corinthios dicit: »Loqui linguis nolite prohiberi!«

At illi, hec audientes et admirantes tanti viri fidem, solemnia missarum ceterarumque canonicarum horarum in sermone prefato in partibus illis ympnizare auctoritate apostolica statuerunt et confirmaverunt.

Idem vero beatus Quirillus, Rome remanens, eidem genti gratiam apostolicę sedis destinavit, *monachalemque*

(4)

dens: Si, inquit, omnis spiritus laudet dominum, cur me, patres electi, prohibetis missarum sollempnitatem modulari sclavonice, seu alia queve de latino vel greco verbo eorum vertere in sermonem? Si enim quivissem ullo modo subvenire populo illi, ut ceteris nationibus, lingua latina vel greca, omnimodo id non presumpsissem. Sed cernes populum dure cervicis fore et omnino ydiotas et ignaros viarum dei, solum hoc ingenium, omnipotente cordi meo inspirante, comperi, per quod etiam multos illi acquisivi.

Quapropter ignoscite mihi, patres et domini; Siquidem et beatus Paulus apostolus, doctor gentium, in epistola ad Corinthios inquit: »Loqui linguis nolite prohibere!«

At illi, hec audientes et admirantes tanti viri fidem, auctoritate sua statuunt et firmant supradicto sermone partibus in illis missarum sollempnia ceterasve canonicorum horas ympnizare.

Ipse autem beatus Quirillus, inibi persistens, *monachalemque habitum* suscipiens, diem clausit extremum, *re-*

(1)

commendans, feliciter in domino obdormivit.

Cum autem beatus Cirillus abire vellet de partibus, *derelinquit post se sanctum Metudium, virum gloriosis meritis magnificatum, cui pro federe eterne claritatis, tamquam pius magister dilecto suo discipulo, devoto amore curam commendavit pastoralem.*

Beatus igitur *Metudius, factus Moravorum antistes et lucerna patrie, spiritali amore succensus, gregem sue cure commissum* viam salutis et gracie *docuit* ambulare et *unumquemque* monuit *discedere a polluta gentilium religione.*

Cernens autem animarum ludificator diabolus populum suis semper mancipatum serviciis sibi *subtrahi* et vero regi Christo Ihesu *applicari, nequiciarum indutus armis ad tantam malignitatis deo odibiles excitavit perfidiam, ut sediciosus Swatopluk, princeps doli et artifex, cum sibi adherentibus fraudum complicibus, sacerdotem domini*

(2)

Methudium, fratrem suum, gloriosis virtutibus glorificatum, cui pro federe caritatis eterne, tamquam pius magister discipulo suo amore devoto, curam commendavit pastoralem, in quo caritatis munificencia, religio optime vite et verbi dei constancia veraciter residebat.

Factus ergo Moravorum antistes et lucerna patrie, gregem commissum cure sue discreta pietate monuit, docuit et correxit, evellens nocua, salubria seminans, ecclesias dei ad culmen summi decoris erigens, mira exercens, unumquemque a polluta gentilium religione persuasit descendere et baptismum Christi induere. Tali instancia vir dei rexit ecclesiam sibi commendatam. Sic per suam salutarem doctrinam sanctissimum Christi nomen cunctorum resonabat in ore. Sic omnes quiescebant in pulcritudine pacis, omnes gaudebant in agnitione veritatis, universi letati sunt in sanctitate christiane religionis.

Cernens autem ludificator animarum diabolus populum suis semper mancipatum serviciis sibi *subtrahi* et vero regi Christo Jesu *applicari, nequiciarum indutus armis ad tantam malignitatis deo odibiles excitavit perfidiam, ut sediciosus Swatopluk, princeps doli, cum sibi adherentibus, fraudum complicibus, seiret in tantum, quod religiosum principem, avunculum suum, occulte pocione veneni appeteret occidere, quatenus loco eius posset regnare. Sed pius rex, sumpto ignoranter letali potu,*

(3)

habitum suscipiens, diem clausit extremum.

Predictus vero frater eius *Metudius* per regem *Moravie*, qui vocabatur *Swatopluk*, religiosum utique devotum, qui tunc temporis potentissimus erat et quasi imperator, habens latissimum regnum, quod postea per insapientiam secundi *Swatopluk*, nepotis primi, dimembratum est, in *archiepiscopum* ordinatur, aliis septem sibi suffraganeis subrogatis.

(4)

linquens supra memoratis in partibus *fratrem suum*, nomine *Metudium*, *virum* strenuum omnique sanctitate decoratum.

Qui et postquam multos Christi dominimini manipulos in horreo congregarat, ab ipso principe, qui partibus in illis tunc dominabatur et imperabat universe terre ceu magnificus imperator, statuitur *summus pontifex*, habens sub se septem eiusdem sanctitatis pontifices.

Sed quia ab ipso mundi exordio, vetiti postquam sumpsit amaritudinem prothoplastus pomi, seminarium discordie inter humilitatem et superbiam, inter dileccionem et odium et reliqua virtutum odorama viviorumque factorem humani generis inimicus usque ad presens fundere non desistit, ac dolens *populum suis semper serviciis mancipatum sibi subtrahi veroque regi Christo domino* acquiri, totis *nequiciarum armis indutus*, novos satellites et ignaros *ad tantam* perfidiam bellandi adit, discordiarum venenata semina inter ipsos primarios rectoresque iactitat, superbie ac avaricie ignita tela parat in tantum, *ut Zwatopulc*, qui erat nepos principis vel regis *religiosi*, qui institutor et rector tocius christianitatis seu religionis benignus exstiterat, ipsum *avunculum suum* insidiis *appetitum*

(1)

dire persequeretur, eiusque *doctrinam dulcifluam* astrueret esse *vanam* et *errores* seminantem.

Preco autem Christi constantissimus,

divinis legibus precinctus, alta consideratione perpendens, quomodo nonnullos pie credentes splendor lucis accenderat, et alios inpie derogantes tethra caligo diffuderat, et *quomodo sequaces (boni) currunt ad gloriam, perfidi vero trahuntur ad penam, illorum declinans pertinaciam, omnem eorum conversationem detestans, davidico suffultus exemplo, dixit inter se: de cetero non sedebo in malignantium consilio et cum sceleratis non manebo, sed adherebo innocentibus et circumdabo altare dei mei. Quapropter in ipsum Swatopluk, frondosum principem, et in suos satellites et in omnes eius gades excommunicationis fulminavit sententiam, quo facto Romam, unde venerat (adiit) et in Christo nomine remeavit.*

(2)

divina se protegente gracia, nil nocuum sensit in corpore.

Postquam vero devotus rex fuisset naturali morte defunctus et *Swatopluk* regnum Moravie gubernaret sua feritate, *fastu inflamatus arrogancie cum ministris satane, qui sibi pari conspiratione, tamquam canes rabidissimi. erant connexi, qui et doctrinam servi dei vanam fore asserebant et eos, qui una secum erroneos revocabant ad viam salutis et graciae, laborabant exterminare.*

Preco autem Christi constantissimus plebem deo fidelem ammonuit, ut in via veritatis persisteret, qui alacri corde salutaria eius monita capaciter susceperunt. Rebelles vero contumaciter aspernebantur legem domini, plurimis iniuriis afficientes sacerdotes domini.

Pater autem almificus alta consideratione perpendens, quomodo nonnullos pie credentes splendor lucis accenderat et alios impie credentes et derogantes tetra caligo diffuderat, et *quomodo sequaces boni currunt ad gloriam et perfidi trahuntur ad penam, illorum declinans pertinaciam, illos tamquam hostes religionis catholice abhorruit, omnem eorum conversationem detestans, davidica suffultus eulogio, dixit intra se: de cetero non sedebo cum consilio malignantium et cum sceleratis non manebo, sed adherebo innocentibus et circumdabo altare dei mei. Quapropter in ipsum Swatopluk, frondosum principem et in suos satellites et in omnes eius gades excommunicationis fulminavit sententiam, quo facto Romam adiit.*

(5)

(Legenda »Diffundente sole« vypravování o úkladech Svatoplukových proti Rastislavovi, zejména o jedovatém nápoji, nemá. Také nemá vypravování o protivenstvích, které Metoděj snášel od Svatopluka a o klatbě Metodějovč, kterou stíhal Svatopluka. »Diffundente sole« jen povšechně naznačuje zlobu Svatoplukovu a pokračuje líčením poměrů českých.)

(4)

regno pelleret, visu privaret vitamque eius *veneno* conarctur auferre. *Sed* hausto ille pestifero *potu*, *protegente se divina gracia*, nil adversi patitur.

Dehinc *Zwatopulc* tyrannide suscepta, *fastu arrogancie inflamatus*, *cum sibi* militantibus sodalibus pontificis *Metudii* predicacionem *mellifluam* quasi respuit, monitaque sacratissima non pleniter recepit, verum membra sua, scilicet plebem populumque suum, partim Christo, partim dyabolo servire exhibuit.

Quapropter a pontifice beate memorie supranotato pagus eius cum habitantibus incolis *anathemate percussa* cum sulcis suis et fructibus diversis cladibus attrita usque in hodiernum diem deflet. Data est enim in direpcionem et captivitatem et predam et derisum et desolacionem et in sibilum universe carni gradienti per eam, quoniam non est societas luci ad tenebras nec convencio Christi cum Belial. Quorum exempla nos quoque videntur respicere, qui eisdem passibus conamur incedere, quoniam, qui domum vicini sui conspicit concremari, suspectus esse debet de sua.

Pečlivým srovnáním výše uvedených textů dospějeme k těmto závěrům:

1. Není myslitelné, aby legenda jedna čerpala své zprávy přímo z legendy druhé. Texty se sice v mnohém shodují, ale jsou na sobě nezávislé.

2. Textové shody mezi výše citovanými čtyřmi legendami nelze vysvětliti jinak než tím, že všechny čerpaly ze společného pramene.

3. Legenda »Beatus Cyrillus« nemohla vzniknouti na základě Kristiána ani na podkladě legendy »Diffundente sole« ani převzetím a přepracováním textu legendy »Tempore Michaelis imperatoris«. Legenda »Tempore Michaelis imperatoris« nedá se vysvětliti z textu legendy »Beatus Cyrillus«, ani z textu legendy »Diffundente sole«, ani z Kristiána. Legenda »Diffundente sole« svým zněním nepřimyká se zcela ani k legendě »Beatus Cyrillus«, ani k legendě »Tempore Michaelis imperatoris«, ani ke Kristiánovi. Kristián sice je textově založen na legendě »Diffundente sole«, ale tak, že svůj text doplnil z pramene jiného, legendě »Diffundente sole« a Kristiánovi společného. Pramenem tímto nebyla však ani legenda »Beatus Cyrillus« ani legenda »Tempore Michaelis imperatoris«, ač jsou mezi oběma těmito legendami a Kristiánem značné shody textové.

DOMÁCÍ LEGENDA O CYRILLOVI A METODĚJOVI.

Byla tudíž latinsky psaná domácí legenda o sv. Cyrilovi a Metodějovi, které při svém zpracování užil autor legendy »Diffundente sole«, Kristián, autor legendy »Beatus Cyrillus« i autor legendy »Tempore Michaelis imperatoris«.

Stopy této legendy najdeme však i v jiné staré naší legendě, opírající se o slovanskou tradici náboženskou. Je to stará a původní legenda o sv. Prokopovi, sepsaná v letech 1061—67 v klášteře sázavském.⁷⁷

Stará cyrilometodějská legenda hned v svém počátku měla větu,

⁷⁷ Srv. V. Chaloupecký, Sv. Vojtěch a slovanská liturgie, »Bratislava« VIII. (1934), str. 41. O prokopských legendách mám připravenu obsáhlejší studii,

kteřá znovu se nám vrací v legendě »Diffundente sole«, v Kristiánovi i v legendě »Beatus Cirillus« a kteřá pravděpodobně zněla asi tak, jak je dochována v legendě »Beatus Cirillus«:

»*Beatus* Cirillus, *nacione* Grecus, tam latinis, quam grecis *apicibus* ab infancia instructus.«

Stará legenda cyrilometodějská byla nepochybně vzorem při spisování legendy prokopské. A tak hned v první její větě se setkáváme se slovním ohlasem tohoto pramene, jejíž legenda prokopská prostě opisuje. Začátek původní legendy prokopské zní:

»Fuit itaque *beatus* Procopius abbas, *nacione* Bohemus, sclavonicis *apicibus* a sanctissimo *Quirillo*, episcopo, quondam inventis et statutis canonice, admodum imbutus.«

Začátek prokopské legendy přímo odkazuje na naši zčásti rekonstruovanou legendu, na »Privilegium moraviensis ecclesie«, když její obsah zdůrazňuje poukazem na skutečnost, že slovanské písemnictví a užívání slovanského jazyka při bohoslužbách bylo »kanonicky ustanoveno« a tak hájí sv. Prokopa a jeho klášter před nařčením z počínání nezákonného a nedovoleného. Již z tohoto úryvku je patrné, že »Privilegium moraviensis ecclesie«, t. j. papežská výsada, aby »v těch zemích, které sv. Cyril bohu získal a jak sám ustanovil kanonické hodinky a slavnosti mešní« byly zpívány v jazyce slovanském, hrálo v našem církevním životě v století X. a XI. důležitou úlohu. Na toto privilegium zdá se, že poukazuje též věta v bulle Řehoře VII. z roku 1080, vyvracející patrně důvody z tohoto privilegia čerpané, které v své žádosti uvedl kníže Vratislav II., když v odpověď na jeho list papež píše: »Neque enim ad excusationem iuvat, quod quidam viri religiosi [rozuměj Cyril a Metoděj a s nimi otcové při římské kurii] hoc ... patienter toluerunt seu incorrectum dimiserunt, cum primitiva ecclesia multa dissimulaverit, que a sanctis patribus postmodum ... correctata sunt.«⁷⁸

o níž se již v této práci opírám.

⁷⁸ *Codex diplomaticus regni Bohemiae*, ed. Gust. Friedrich, tom. I., p. 88.

Papež Řehoř VII. tu přiznává, že od »zbožných mužů«, jak se sluší rozuměti při římské kurii, v dobách počátků moravského křesťanství byla Římem uznána a povolena slovanská bohoslužba, naznačuje však, že tato výsada nemůže trvale zůstat. Již ze slov bully papeže Řehoře VII. můžeme vytušiti, že »Privilegium moraviensis ecclesie« vykládalo o počátcích moravské církve (»primitiva ecclesia«) a zejména o povolení slovanské bohoslužby římskou kurií.

HLAVNÍ PRAMEN PRIVILEGIA BULLA »INDUSTRIAE TUAE«.

Přímou souvislost »Privilegia moravské církve« s křesťanstvím cyrilometodějským a živou tradici moravského křesťanství v Čechách prokazuje nám však i jiná skutečnost. »Privilegium« je přímo rozvedením slov známé bully Jana VIII. »Industrie tue« z roku 880. V jeho textu setkáváme se dokonce se slovy textu této slavné bully, povolující na Moravě slovanskou bohoslužbu. Znamená to, že »Privilegium« bylo sepsáno v době, kdy byl dokument v Čechách ještě známý, v době, kdy slovanští kněží v Čechách měli před rukama archiv (nebo aspoň jeho zbytky) z doby Metodějovy a Svatoplukovy. Již tento fakt vede nás k tomu, že »Privilegium« nemohlo vzniknouti v století od doby velkomoravské příliš vzdáleném. O průkaznosti tohoto poznatku přesvědčí nás nejlépe texty obou památek:

V bulle papeže Jana VIII. z roku 880 se píše:

»Igitur hunc Methodium . . . interrogavimus coram positis nostris episcopis, si orthodoxę fidei symbolum ita crederet et inter sacra missarum sollempnia caneret, sicuti sanctam Romanam ecclesiam tenere . . . Quem veluti pastorem proprium . . . recipiatis, iubemus . . . ei privilegium confirmavimus et in perpetuum deo iuvante firmum manere statuimus . . . Litteras

V Privilegiu moravské církve se píše:

Apostolicus vero et reliqui rectores ecclesie corripuerunt beatum Cyrillum, cur ausus fuisset canonicas horas in sclavonica lingua statuere et in hoc sanctorum patrum statuta immutare

Cur me prohibetis sacrarum missarum sollempnia et horarum sclavonice modulari?

denique *sclavinicas*, a Constantino . . . *reperitas*, quibus deo laudes debite resonent, iure laudamus . . . Neque enim tribus tantum, sed omnibus linguis dominum laudare auctoritate sacra monemur, que precepit, dicens: »Laudate dominum omnes gentes et collaudate eum omnes populi.« Et episcopi, repleti spiritu sancto, locuti sunt omnibus linguis magnalia dei. Hinc et *Paulus* . . . insonat, monens: »Omnis lingua confiteatur . . . de quibus eciam linguis in prima *ad Corinthios epistola* satis manifeste nos admonet, quatenus *linguis loquentes* ecclesiam dei edificemus. Nec . . . obstat sive *missas* in eadem *sclavinica lingua canere* sive sacrum evangelium vel *lecciones divinas novi et veteris testamenti bene translatas* . . . legere aut alia *horarum officia omnia psallere*, quoniam qui *fecit tres linguas principales*, Hebream scilicet, *Grecam et Latinam*, ipse creavit et alias omnes ad laudem et gloriam suam. Jubemus tamen, ut in omnibus ecclesiis terre vestre . . . evangelium latine legatur et postmodum *sclavinica lingua translatum* in auribus populi latina verba non intelligentis admnuncietur, sicut in quibusdam ecclesiis fieri videtur.«⁷⁹

At illi . . . *solempnis missarum ceteraque canonicarum* in sermone prefato in partibus illis *ympnisare* auctoritate apostolica *statuerunt et confirmaverunt*.

. . . Sanctus Quirillus . . . *inventis novis apicibus sine literis vetus et novum testamentum* pluraque alia de greco seu latino sermone in slawonicum *transtulit* ydioma, *missas ceterasque canonicas horas* resonare slawonica voce in ecclesia dei statuendo.

Si enim quivissem . . . subvenire populo illo . . . *lingua latina vel grcea*.

Cum illud ydeoma ita bene *dominus fecerit sicut et cetera ydeomata* . . . Siquidem et beatus *Paulus* . . . in *epistola ad Corinthios* dicit: »Loqui linguis nolite prohiberi.

quod usque hodie . . . in partibus Slaworum observatur.

Ze srovnání obou textů, bully Jana VIII. z roku 880 a »Privilegia moravské církve« (podle textu výše zčásti zrekonstruovaného) je patrné, že mezi oběma písemnostmi je zřejmě souvislost co do obsahu i souvislost slovní. Poněvadž pak sotva je myslitelné, že by bulla »*Industriae tuae*« vznikla na podkladě »Privilegia moravské církve«, nezbývá nám než předpokládati vznik »Privilegia« na podkladě

⁷⁹ *Codex dipl. Bohemiae*, ed. Gust. Friedrich, tom. I., p. 21—22.

bully »*Industriae tuae*«, t. j. tak, že ten, kdo psal neb stylisoval »*Privilegium moravské církve*«, měl patrně před rukama text bully z roku 880.

S hlediska vzniku »*Privilegia*« bylo by možno se tázati, zda »*Privilegium*« je prostě historickým rozvedením bully »*Industriae tuae*«, anebo něčím více, pamětí, historickým vypravováním o povolání arcibiskupa Metoděje do Říma, o jeho nařčení, že učí a káže něco nedovoleného, a konečně o slavné a úspěšné obhajobě slovanské bohoslužby arcibiskupem Metodějem před papežem Janem VIII. a před římskou kurií, která pak vyvrcholila slavnostním potvrzením slovanského obřadu bullou »*Industriae tuae*« z roku 880.

Skutečně z roku 879 máme dva listy papeže Jana VIII., jimiž ukládá arcibiskupu Metodějovi, aby bez prodlení přišel do Říma a tam prokázal svoji pravověrnost. V prvním z nich píše papež zmíněného roku 879 o věci Svatoplukovi,⁸⁰ v druhém obrací se přímo na Metoděje a vytýká mu, »že mše zpívá v barbarském, t. j. v slovanském jazyce«, ač podle rozkazu papežova bylo dovoleno při bohoslužbách užívati toliko jazyka latinského nebo řeckého.⁸¹ Metoděj nepochybně uposlechl rozkazu papežova (ač obě slovanské legendy se o tom, tak jako o mnohém jiném nezmiňují) a tak došlo k jeho slyšení před papežem a kardinály i k učenému hádání o přípustnosti či nepřípustnosti jazyka slovanského v církvi. (Legenda o Cyrilovi má v kap. 16 zprávu o podobném hádání v Benátkách.) Tu ústy Metodějovými pronesena byla jedna z prvých apologií slovanského jazyka, když s poukazem na slova bible (»každý duch chval Hospodina«) pronesl — podle slov *Privilegia* — památné věty: »Proč tedy, otcové vyvolení, zakazujete mši jazykem slovanským zpívati!? Vždyť tento jazyk Pán stejně dobře stvořil, jako jiné jazyky!«

⁸⁰ *Codex dipl. Bohemiae*, ed. G. Friedrich, I., nr. 22: »*Audivimus, quia Methodius, vester archiepiscopus, ab antecessore nostro Adriano . . . ordinatus vobisque directus, aliter doceat, quam coram sede apostolica . . . professus est . . . propter hoc direximus illi, ut absque omni occasione ad nos venire procuret.*«

⁸¹ *Codex dipl. Bohemiae*, l. c. nr. 23. »*Unde his apostolatus nostri litteris tibi iubemus, ut . . . ad nos . . . venire procures . . . ut . . . cognoscamus doctri-*

Papeř Jan VIII. dal se předsvědčiti. A proti svému dřívějšimu stanovisku vydal novou bullu, »Industriae tuae« z roku 880, kterou povolil užívání jazyka slovanského při bohoslužbách, tak jak je Cyril a Metoděj byli zavedli. V bulle stručně rekapituluje papeř důvody, které v diskusi mezi Metodějem a jeho římskými odpůrci se vyskytly.⁸² Jsou to do značné míry důvody, které jasněji a obširněji jsou obsaženy také v »Privilegiu«. Snad jsou to tytéř neb podobné důvody, které v své disputaci s kněžími na Moravě a v Benátkách uváděli již dřívě, jak jsme o věci obširněji zpraveni ze slovanské legendy o sv. Cyrilovi. Má tudíž »Privilegium« v své nejpodstatnější části netoliko historický, době blízký, obsah, ale i jistou tradici.

Pro nás hlavní a rozhodující věc jest, že na základě všeho toho, co bylo výše vyloženo, možno s bezpečností usuzovati na existenci legendárního neb historického sepsání, jehož hlavním obsahem bylo povolení, privilegium apoštolské stolice na užívání slovanského jazyka při bohoslužbách. Toto privilegium kryje se zčásti s bullou Jana VIII. z roku 880 a bylo rozšířeno vypravováním o tom, jak byla Morava pokřtěna a vylíčením osudů moravského křesťanství za krále Svatopluka. A že tento spis, zajímavý svým historickým podáním i svojí slovanskou tendencí, obráží se obsahově i slovně v čtyřech pozdějších legendách, jak výše naznačeno. Dále pak, že spis tento je dle vši pravděpodobnosti totožný s »Privilegiem moravské církve«, o němž má celkem určitou zprávu Kosmas.

Avšak »Privilegium« vedle zpráv historicky cenných má též údaje historicky zmatené a legendárně přibarvené. Nejen v tom, že nezná Rastislava a místo něho připomíná Svatopluka zbožného a staví jej proti Svatoplukovi slovanské bohoslužbě nepřátelskému, ale také v chronologii událostí je »Privilegium« nepřesné i popletené. Ná-

nam tuam; audimus etiam, quod missas cantes in barbara, hoc est in sclavina lingua«, ač papeř mu přikázal, aby tak nečinil«, »ne in ea lingua sacra missarum sollempnia celebrares, sed vel in latina vel in greca lingua.« Zdá se, že v »Privilegiu« setkáváme se pak i se slovním ohlasem této bully. V privilegiu se píše: »a summo pontifice et ab aliis sapientibus redargutus est. quod in slavonico ydeomate missarum sollempnia canere ordinaret.«

⁸² Cod. dipl. Boh., l. c. nr. 24.

leží-li povolání Metodějovo do Říma k roku 879, jak z listin papežských jasně vyplývá, je nemožné vypravování »Privilegia« (ač jinak správné), že Cyril (který zemřel 14. února 869) po disputaci z roku 879/880 zůstal v Římě, stal se mnichem a potom zemřel. Legendista, který koncipoval »Privilegium«, užíval starší tradice moravské, zčásti psané, zčásti snad toliko ústně dochované a, jsa již událostem samým dosti vzdálen, jejich časový sled poněkud popletl.

KDY A KDE VZNIKLO PRIVILEGIUM.

Kdy a kde vzniklo »Privilegium moravské církve«? Jistě v zemi a v době, kdy bylo třeba slovanskou bohoslužbu znovu hájiti. »Privilegium« je zřejmě apologií slovanské bohoslužby. Jestliže pak již víme, že proti »Privilegiu moravské církve« falšoval Kosmas »privilegium kostela pražského« a dále, že »Privilegium moravské církve« bylo dobře známo v klášteře sázavském v jeho době slovanské, máme tím prokázáno, že »Privilegium« vzniklo pravděpodobně v Čechách, bezpečně před sepsáním legendy o sv. Prokopu v letech 1061—67 a, že je důležitým svědectvím kulturního zápasu a boje o slovanskou bohoslužbu v Čechách neb dokonce v českém státu vůbec. Ale »Privilegia« užil při svém sepsání legendy o sv. Ludmile a sv. Václavu netoliko Kristián, ale i jeho předloha, legenda o Bořivojovi, počínající slovy »Diffundente sole«. Jestliže pak Kristián, jak Pekař správně ukázal (a jak ještě níže bude potvrzeno), je legendou ze samého konce X. století, nezbyvá než položití vznik legendy »Diffundente sole« (o věci píše se více dále) do doby před vznikem Kristiána a legendu »Privilegium moraviensis ecclesie« do doby ještě starší. Nebudeme proto asi daleko od pravdy, uvedeme-li sepsání »Privilegia« v souvislost se založením pražského biskupství, kdy s přílivem latinského kněžstva do Čech přihlásily se asi znovu snahy o potlačení slovanské bohoslužby. S určitostí můžeme sepsání »Privilegia« položití do X. století. V X. století byla ještě nepochybně v Čechách známá a živá tradice církve moravské, v X. století byly snad ještě aspoň zčásti mezi slovanským kněžstvem známy boje, které někdy před stolety o slovanskou bohoslužbu vedl Cyril a Metoděj na Moravě, ano

i dokumenty, jako byla bulla Jana VIII. »Industriae tuae«. Není vyloučeno, že »Privilegium« bylo sepsáno dokonce o nějaké desítilétí dříve. »Privilegium« bylo však v Čechách známo a hrálo důležitou roli v boji o slovanskou bohoslužbu i v století XI., ano ještě v době Kosmově. Neboť jinak by se byl nepokusil jeho význam potlačití falsem Privilegia kostela pražského, které autoritou kurie římské přikazovalo užívati při bohoslužbách v církvi české toliko latiny a zakazovalo obřad slovanský »podle ritu sekty bulharského neb ruského národa a slovanského jazyka« a necitoval by domnělá »*instituta et decreta apostolica*«, aby nový pražský biskup byl latinník »*clericus latinis adprime literis eruditus*«. (Srovnej s tím větu z »Privilegia«: »*grecis et latinis apicibus instructus*«.)

»Privilegium moravské církve« je důležitým svědectvím zápasu o slovanskou bohoslužbu v Čechách v století X. a XI.

HISTORICKÁ CENA PRIVILEGIA.

Jaká je historická cena »Privilegia moravské církve«?

Tu stačí skoro opakovati, co o historické ceně prvé kapitoly legendy Kristiánovy vyložil již svého času Pekař.⁸³ Ovšem s tím rozdílem, že vše, co je v Kristiánovi, nenáleží do legendy »Privilegium moraviensis ecclesie«. Zprávy »Privilegia« jsou sice poněkud zmatené, ale přece jen velmi cenné. Objasňují nám v mnohém netoliko historii staré Moravy a dobu cyrilometodějskou, ale dosvědčují nám především kontinuitu moravského křesťanství a cyrilometodějské tradice v Čechách. Věc ta je pro naše dějiny významu skutečně dalekosáhlého. Plyne z tohoto poznatku, že české křesťanství X. a XI. století je z valné míry toliko pokračováním křesťanství moravského a v důsledku toho, že i český stát je toliko nástupní formou či obměnou státu moravského. Význam díla soluňských bratří nemá svoji důležitost jen pro starou Moravu, ale v stejné míře také pro Čechy a zejména pro český stát X. století. Nicméně i v jednotlivostech doplňuje »Privilegium« pozoruhodným způsobem naše jinak dosti kusé vědomosti

⁸³ Jos. Pekař, Legenden, I. c. str. 177—192.

o událostech moravských z konce IX. století. Hodnota jeho je pak obzvláště v té skutečnosti, že můžeme svoje poznatky opřít o domácí pramen z X. století. Zejména tam, kde jeho zprávy lze ověřiti i spolehlivými prameny jinými. Ovšem vždy s jemnou rukou a s kritickou opatrností. Stále si třeba uvědomovati, že text »Privilegia« se nám v původním znění nedochoval. A že toliko tam, kde se všechny čtyři odvozené prameny, více či méně přibarvené pozdější dobou, navzájem kryjí a doplňují, možno v nich předpokládati ztracené »Privilegium«. Zčásti doplňuje je pak i t. ř. legenda bulharská.

»Privilegium« počíná stručným výkladem o původu a vzdělání Cyrilově. Správně ví, že byl rodem Řek, jak vše potvrzují i legendy slovanské. Dále píše, že byl vzdělán, kromě v řečtině, také v latině. O tom se z jiných spolehlivých pramenů nedovídáme. Věc je však velmi pravděpodobná, uvážíme-li, že styky Cyrilovy s Římem, zejména s bavorským episkopátem, dály se asi v řeči latinské. Fakt, že Cyril i Metod nikterak nebyli nepřátelsky naladěni vůči Římu, potvrzují shodně legendy slovanské i moderní bádání.⁶⁴ Ostatně »Privilegium« chce snad zmínkou o latinském vzdělání Cyrilově naznačiti, že jeho poměr k latinské vzdělanosti byl kladný a nikterak odbojný.

Dále vypráví »Privilegium«, že Cyril a Metod před svým příchodem na Moravu vykonali jistou křesťanskou missi v Bulharsku.

⁶⁴ Srv. *Fr. Dvorník*, *Les légendes de Constantin et de Méthode vues de Byzance*. Praha, 1933, str. 293 a n. — *M. Weingart*, *Hlaholské listy vídeňské*. Zvl. otisk z *Časopisu pro mod. filologii XXIV.* (1938).

⁶⁶ *Legenda bulharská*, kterou vydal *Miklosič*, *Vita s. Clementi episcopi Bulgarorum*, Vídeň, 1847, a podle něhož ve výtahu je otištěna v *Pramenech dějin českých I.*, str. 76—92, je pramen velmi důležitý. Její konečná redakce i jisté rozšíření, čistě bulharských poměrů se dotýkající, pochází z konce z konce XI. století. Nicméně část moravská, týkající se Cyrila, Metoděje a Svatopluka, pochází nepochybně z doby mnohem starší. *Pekař* (*Legenden*, l. c. 185) se domnívá, že z počátku X. století. Celý ráz moravské části činí však dojem, že tato byla napsána brzy po vypuzení žáků Metodějových z Moravy, ano přímo od některého z nich, který zažil persekuci slovanského křesťanství na Moravě po smrti Metodějově. Již *Pekař* ukázal, že mezi legendou bulharskou a »Privilegiem« (*Pekař* ovšem mluví o *Kristiánovi*, který, jak víme, z »Privilegia« čerpal) jsou nápadné shody věcné, které nenajdou se v žádném jiném pramenu

A že teprve po obrácení Bulharů na víru křesťanskou obrátili se na Moravu. O poslání soluňských bratří u Bulharů se slovanské legendy nezmiňují. O věci píše však t. ř. legenda bulharská,⁸⁶ některé slovanské prology ruské a také ruská »Pověst vremennych let« z konce XI. století.⁸⁶ Věc sama o sobě není nepodobná pravdě, uvědomíme-li si, že staré Bulharsko sahalo až do Potisí a svojí západní hranicí přímo sousedilo s východní hranicí staré Moravy,⁸⁷ a dále, že staré letopisy ruské, jak ukazuje N. Nikol'skij, čerpaly látku z letopisů českomoravských. Je možné, ano velmi pravděpodobné, že Cyrila a Metoděje na Moravu vedla cesta právě přes Bulharsko a že už tam pokusili se získati pro své náboženské i politické záměry půdu.

Z Bulharska přišli Cyril a Metoděj na Moravu, kde byli vlídně přijati, a kde spolu s knížetem země pokřtili množství jeho lidu. Nápadné je, že »Privilegium« moravského knížete nezná jménem, a že nezmiňuje se o poselství Rastislavově vyslaném do Cařihradu. Věc ta dá se však vysvětliti tím, že »Privilegiu« v podstatě jde především o povolení slovanské bohoslužby papežem a že se tudíž událostí předcházejících toto rozhodnutí římské kurie dotýká toliko povšechně, nakolik bylo třeba zmíniti se o nich pro pochopení Cyrilovy a Metodějovy obhajoby slovanské bohoslužby před římskou kurií. Podobně celkem jen povšechně zmiňuje se »Privilegium« o tom, že Cyril

z této doby. Postřeh ten je jistě správný. Jsou však i podstatné rozdíly. »Privilegium« nezná onoho bolestného roztrpčení proti Svatoplukovi a Wichingovi, které nevymizelo z paměti těch, na nichž se Wichingova nenávist mstila a vybil. »Privilegium« sice ví také dobře o nepřizni Svatoplukově k slovanskému křesťanství na Moravě, nicméně píše o věci přece jen klidněji. Jednak proto, že je událostem asi časově vzdálenější, jednak z té příčiny, že představuje nám tradici českou, t. j. tradici slovanských kněží, kteří přišli do Čech po křtu Bořivojově a před persekucí cyrilského křesťanství na Moravě.

⁸⁶ *Prameny děj čes.* I., str. 70, 72, 74. — *Jagič*, Entstehungsgeschichte, I. c. str. 7—8. — *J. Pekař*, Legenden, I. c. str. 184—86. — *Srv. též Fr. Pastrnek*, Dějiny slov. apoštolů, I. c. str. 69, 96, zejména však *N. Nikol'skij*, Pověst vremennych let, Leningrad, 1936.

⁸⁷ *Srv. V. Chaloupecký*, Dvě studie k dějinám Podkarpatska. Sborník fil. fak. university Komenského, Bratislava, 1925.

a Metoděj přeložili »Starý a Nový zákon« i »mnohé jiné bohoslužebné knihy z řečtiny a z latiny«, jakož dále, že ustanovili užívání slovanského jazyka při čtení mše a při zpívání kanonických hodin. Stalo-li se tak až na Moravě, jak by souvislost ukazovala, či zčásti v Cařihradě, zčásti na Moravě, na to »Privilegium« váhu neklade. Zmiňuje se toliko o věci jako o známé skutečnosti. Nejnovější bádání potvrzuje však, že už v době cyrilometodějské pořizovány byly překlady liturgických knih netoliko z řečtiny, ale též z latiny.⁸⁸ Tím by informovanost toho, kdo psal »Privilegium« v této nikoliv podřízené otázce, byla dobře prokázána.

Dále vypráví se v »Privilegiu« o cestě Cyrilově a Metodějově do Říma a slavnostním povolení slovanské bohoslužby. »Privilegium«, jak již výše bylo vyloženo, opírá se tu o listiny papeže Jana VIII. z roku 879 a 880, jejichž obsah vyzdvihuje a doplňuje. Nicméně »Privilegium«, jemuž patrně byla známa i slovanská legenda (panonská) o sv. Cyrilovi, klade tuto událost ještě do života Cyrillova a tudíž do pontifikátu papeže Hadriána II. k roku 867. Tu je snad jistý zmatek v sledu událostí, ale nikoli ve věci. »Privilegium« má skutečně autentickou informaci o tom, že slovanská bohoslužba byla Římem schválena. A že nejvýznamnější listinou pro toto uznání díla soluňských bratří byla bulla »Industriae tuae«.

Cytil, podle »Privilegia«, vstoupil pak v Římě do kláštera a tam zemřel. Zpráva ta je dostatečně ověřena legendou panonskou. Meto-

⁸⁸ Srv. C. Mohlberg, *Il Messale glagolitico*, Atti della Pontificia Accademia Romana di archeologia, serie III., Memorie, vol. II., Roma, 1928. — M. Weingart, *Hlaholské listy vídeňské. K dějinám staroslověnského missálu*. Časopis pro mod. filologii XXIV (1938). Mimo to Fr. Pastrnek, *Dějiny slov. apoštolů*, I. c. str. 93—95. Pastrnek cituje tu *Conversio Caratanorum*, že Metoděj »noviter inventis sclavinis litteris . . . doctrinam romanam atque literas . . . latinas . . . superducens« do jazyka slovanského. V překládání z latiny pokračovalo se i později. Stačí poukázat na staroslověnské zpracování Gumpoldovy legendy o sv. Václavu. V jazyku církevně slovanském je zachován i Život sv. Víta, homilie Řehoře Velkého a snad i Pravidlo sv. Bonifáce. Jsou to vesměs překlady z latiny. (Srv. N. Nikol'skij, *K istorii slav'anorusskoj pis'mennosti*, Bibliogr. letopis III., 1917.)

⁸⁹ Srv. Fr. Pastrnek, I. c. str. 97. Pastrnek cituje tu mimo jiné list papeže

děj stal se potom (870) arcibiskupem moravským. I tato zpráva odpovídá skutečnosti.⁹⁰ A nemusíme se ani pozastavovati nad tím, že dva texty naznačují, jakoby Metodějovi péče o biskupství moravské bylo odkázáno či svěřeno jeho bratrem Cyrilem. Listiny mluví o ustanovení Metoděje arcibiskupem papežem, kdežto legenda »Diffundente sole« a s ní Kristián píše, že ustanoven byl knížetem moravským. V »Diffundente sole« a v Kristiánovi jde podle všeho o jistý reflex církevněpolitických poměrů doby otónské. Jmenuje-li pak »Diffundente sole« moravského panovníka, který z Říma se vrátivšího arcibiskupa Metoděje tak vlídně přijal Svatoplukem (Kristián má pouze: princeps, jiné dva texty o věci nepíše), jde tu zřejmě o pochopitelný omyl. Knížetem oním míní se zřejmě Rastislav, který asi asi nedlouho po návratu Metodějově na Moravu (870) byl vlády zbaven a na jeho místo dosedl Svatopluk. — (Zmínka »Diffundente sole« i Kristiána o rozsáhlém království Svatoplukově, které pak jeho pošetilostí vzalo za své, je patrně historický doplněk legendy »Diffundente sole«, který z ní převzal Kristián. Podobně zpráva v »Diffundente sole« a v Kristiánovi o sedmi biskupstvích pochází podle všeho — jak již Pekař⁹⁰ správně postihl — z padělků Pelhřima Pasovského asi z osmdesátých let X. století.) — Zprávu o zápase mezi (Rastislavem), zbožným a slovanské bohoslužbě přejmým knížetem, a jeho synovcem Svatoplukem, který prý pokusil se Rastislava otrávit (vypravování o jedovatém nápoji, který neuškodil, je známý legen-

Jana VIII., zaslaný roku 879 Svatoplukovi, v němž se píše: »Methodius, vester archiepiscopus ab antecessore nostro Adriano scilicet papa ordinatus vobis que directus.« V jiném listě téhož papeže z roku 880 píše papež Jan VIII.: »Methodio, reverendissimo archiepiscopo sanctę ecclesię Marahensis« (*Cod. dipl. Boh. I.*, nr. 22, 24). Zde můžeme ponechati stranou, že Metoděj byl vlastně arcibiskupem pannonsko-moravským a že pod tímto titulem bylo obnoveno staré biskupství srémské. Ve skutečnosti zůstal Metoděj arcibiskupem tak rozsáhlých krajů toliko krátkou dobu, až do smrti knížete Kocela, tudíž asi od roku 870 do roku 874. (Srv. *Fr. Pastrnek*, *Dějiny slov. apoštolů*, I. c. str. 99.) S hlediska tradice, zejména tradice české, byl Metoděj arcibiskupem moravským od roku 870 až do své smrti roku 885. A tato tradice žije v »Privilegiu«.

⁹⁰ *J. Pekař*, *Legenden*, I. c. 182.

dární motiv),⁹¹ má toliko »Tempore Michaelis imperatoris« a Krištián. — »Privilegium« při líčení útisků a pronásledování za Svatopluka je místy asi ohlasem pannonské legendy o sv. Metodějovi, jak možno usouditi z následující juxtaoposice textové:

Život sv. Metoda:

»Toho všeho netrpě starý vrah, závistník lidského pokolení, pozdvihl některé naň (t. j. na Metoda) ... ony zjevně, jiné tajně, kteří churaví ... a slabší obracejí k sobě s pravé cesty.«

»Privilegium moraviensis ecclesiae«:

»Cernens autem ludificator animarum diabolus populum suis semper mancipatum serviciis sibi subtrahi et vero regi Christi Jesu applicari, nequiciarum indutus armis ad tantam malignitatis deo odibiles excitavit perfidiam, ut sediciosus Swatopluk, princeps doli et artifex, cum sibi adherentibus, fraudum complicibus, seiret in tantum« a t. d.

Proti Rastislavovi, »zbožnému knížeti«, je v »Privilegiu« líčen Svatopluk jako tyran a násilník, který »v království moravském vládl krutě« a »rozvášněn sveřepou vzpupností spolu se služebníky satanovými« utiskoval církev Metodějovu. Privilegium svým nepřiznivým pojetím Svatopluka velmi se blíží legendě bulharské, která moravského krále líčí podobnými rysy a barvami. Ale o této legendě a jejím vztahu k »Privilegiu« bude podrobněji promluveno níže.

Tu tedy Metoděj, vida nepřízeň královi, a že čím dále více se od něho odvrací a přichyluje k jeho nepřátelům (t. j. k Wichingovi a ku kněžím bavorským), zanevřel na Svatopluka a proklel jej i se vši jeho zemí.

O klatbě Metodějově pannonská legenda o životě Metodějově se přímo nezmiňuje. Toliko v XII. kapitole je zmínka o kterémsi listu papežském, že Metoděj je pravověrný a má moc, »aby, koho proklně, byl proklet, koho však posvěti, ten aby svatým byl.« »Legenda bulharská« vkládá v této souvislosti do úst Metodějovi proroctví, že bude-li Svatopluk lnouti k protivníkům Metodějovým, »on sám a všickni jeho poddaní zahubeni budou a stanou se nepřátelům snad-

nou kořistí a plnem.« O klatbě Metodějově čte se však narážka, jak již Pekař bystře ukázal,⁹² v listu papeže Štěpána V. zaslaném Svatoplukovi, asi brzy po smrti Metodějově roku 885. »Anathema vero pro contemnenda catolica fide«, píše se tu zřejmě o Metodějovi, »qui indixit, in caput [t. j. Metoděje] redundabit eius«. Je tudíž prokletí Svatopluka a Moravy arcibiskupem Metodějem dosvědčeno zcela spolehlivými prameny. (Kristián připojil tu dobovou poznámku o tom, že prokletá Morava »až do dnešního dne« za to pyká, jsouc od té doby stihána rozmanitými pohromami. Poznámka tato je vlastní toliko Kristiánovi a prozrazuje jeho dobu.)

Po tom všem čekali bychom zprávu o smrti Metodějově a pronásledování jeho žáků, asi podobně, jak nám události líčí »legenda bulharská«. Místo toho dva texty shodně podávají nám zprávu, že Metoděj po vyhlášení klatby odešel do Říma. (»Diffundente sole« a s ní Kristián o této události se nezmiňují.) Jednalo by se tudíž pravděpodobně o třetí cestu Metodějovu do Říma roku 879/880. A nepřátelství mezi Metodějem a Svatoplukem, které pak skončilo Metodějovým prokletím krále i jeho země, náleželo by dle souvislosti před rok 879. O nepřízni Svatoplukově k Metodějovi máme ovšem z této doby i jiné zprávy. Je pak psychologicky velmi dobře pochopitelné, že prameny době blízké líčí nám spor Metodějův se Svatoplukem, ať už k němu došlo dříve či později celkem podobným způsobem.

Odchodem Metodějovým do Říma končí se vlastně vylíčení událostí, týkajících se Metoděje.

K legendě této doby, ať už byla skutečnou legendou, nebo historickým spisem v duchu legend složeným, patří proroctví, která se zásluhou světcovou naplnila, divy a zázraky. S tímto rysem legend IX. a X. století setkáváme se na př. též v legendě o Životě sv. Metoda, kde se vypravuje o pokřtění pohanského knížete na Visle, o císaři,

⁹² Je to motiv z bible (Marek 16, 18), že ti, kteří ve jménu Kristově vypijí něco smrtelného, neuškodí jim. (Srv. *Hild. Schoeder*, Geschichte u. Legende im Werk d. Slavenmissionare, Hist. Zeitschrift, Bd. 152 (1935), str. 242.

⁹³ *J. Pekař*, Legenden, l. c. str. 180.

⁹⁴ *Cod. dipl. Bohemiae*, l. c., I., nr. 26.

který světce přijal s velikou ctí a radostí, o králi uherském, který uctivě a s veselím s Metodějem besedoval.

Také »Privilegium« připojuje takový důkaz svatosti Metodějovy, když vypráví, že moravský arcibiskup pokřtil českého knížete Bořivoje a jeho ženu Ludmilu.

S hlediska textové kritiky událost jakoby navazovala na zprávy v Životě Metodově. Jestliže Svatopluk vystupuje v podání naší legendy, zřejmě českého původu, jako zlý a bezbožný, jehož pošetilostí a krutostí byla vyvolána klatba Metodějova, je proti němu vylíčen Bořivoj, jenž ochotně poslechl slov Metodějových a stal se pak ochráncem slovanského křesťanství i slovanských žáků Metodějových, jako zbožný a šťastný kníže, jemuž nebesa se za to odmění všemožným požehnáním. Připojení zprávy o pokřtění Bořivoje a Ludmily jeví se nám zcela v duchu prostředí, ve kterém vznikla, a v ní zračí se duch a ráz její staré předlohy. Obtíž je spíše v tom, máme-li zjistiti a se rozhodnouti, v jaké asi formě byla zpráva o pokřtění Bořivoje a Ludmily k »Privilegiu« připojena. Legenda »Diffundente sole« a s ní Kristián mají vypravování o křtu Bořivojově dosti obšírné a legendárně zbarvené. Legenda moravská neboli »Tempore Michaelis« má zprávu poměrně stručnou a stylisovanou asi tak, jako jsou výše již zmíněné údaje v Životě Metodějově o pokřtění knížete Vislanů, o císaři i králi uherském. Čtvrtá redakce cyrilské legendy »Beatus Cirillus« o křtu Bořivojově mlčí. Textově je zcela dobře možné, že vypravování legendy »Diffundente sole« a Kristiána je pouze rozvedením původní předlohy, která snad se blížila svým textem i obsahem legendě »Tempore Michaelis«. Je však možný také opáčný poměr, že původnější text je v legendě »Diffundente sole« a v Kristiánovi a že k legendě »Tempore Michaelis« byl připojen pouze výtah z »Diffundente sole« neb z Kristiána. Pak by ovšem »Privilegium« zprávy o křtu Bořivojově nemělo a končilo by odchodem Metodějovým do Říma, jako v legendě »Beatus Cirillus« a v »Tempore Michaelis«. Zpráva o křtu Bořivojově byla by pak pouze doplňkem legendy »Tempore Michaelis«, který k ní byl připojen až někdy koncem XIII. neb počátkem XIV. století, kdy dobově bylo též pozměněno proroctví Metodějovo ve větu, že Boři-

vojovi potomci budou mocnější než všeliká knížata a králové (*quod ipse et sui successores potenciores omnibus principibus et regibus fierent*). Můžeme totiž bezpečně zjistiti, že právě koncem XIII. století se nejednou zprávy o Bořivojovi, pokřtěném Metodějem, do našich legend vkládaly. (Srv. výše str. 72.) A toto druhé řešení zdá se nám dokonce pravděpodobnějším. Zpráva o křtu Bořivojově a jeho manželky Ludmily byla by tudíž dochována v Utrpení svaté Ludmily (*»Fuit in provincia Boemorum«*), zejména pak v legendě *»Diffundente sole«* a v Kristiánovi. O věci bude pojednáno níže ve zvláštní kapitole.

Rekonstrukcí textu *»Privilegia«* a jeho historickým zhodnocením podařilo se nám tudíž (jsou-li naše důvody dosti přesvědčivé) odkrýti netoliko znamenitý pramen legendy Kristiánovy, ale současně dosud téměř neznámý spis podivuhodného stáří a nikoli podřadné ceny historické. Spis tento byl osnován a napsán jako velká apologie slovanské bohoslužby v Čechách. Jeho apologetický ráz, namířený proti latinníkům, určoval též jeho formu a obsah: jako apologie proti kněžím latinským byl napsán po latinsky. Jeho jádro tvoří stará bulla papeže Jana VIII. *»Industriae tuae«* z roku 880, k němuž připojeny jsou celkem dobré a historicky spolehlivé zprávy o osudech moravského křesťanství za vlády Rostislava a Svatopluka i za působení slovanských apoštolů na Moravě. Spis sám s hlediska historického staví se po bok legendě bulharské. A bylo nám též možno ukázati, že spis hrál velmi důležitou roli v zápasu o slovanskou bohoslužbu v Čechách na konci století X. a v století XI. Jeho hlavní argument je v povolení slovanské bohoslužby římskou kurií. Možná, že jeho autoru a těm, kdo se ho potom dovolávali, nebylo neznámo, že římská kurie povolení slovanské bohoslužby odvolala a zrušila. (Stopy v *»Privilegiu«* po tom však nejsou.) Ale i tak zůstávalo privilegium na slovanskou bohoslužbu mocným a přesvědčivým dokladem. Nebylo přece možné nazývati kacířstvím a nepravostí, co sám papež po výmluvných důvodech z bible, přednesených u kurie římské Metodějem, slavnostně uznal a stvrdil. Obsah spisu vrací se nám pak znovu v legendě *»Diffundente sole«*, v Kristiánovi, v nejstarší a původní formě legendy o sv. Prokopovi, ano i v kronice Kosmově.

Jeho existencí a užíváním prokázána je živá kontinuita moravského křesťanství v Čechách od samého konce století IX. až do konce století XI. Spis sám byl pak základem pro obnovení úcty cyrilometodějské na konci století XIII. a v století XIV.

Svoji úvahu můžeme zakončiti slovy Pekařovými, místy jen poněkud opravenými, že zprávy Kristiánovy a legendy moravské pocházejí skutečně »ze společného pramene ... o boji Cyrilově za slovanskou liturgii v Římě a o protivenstvích, jež zakusil Method na Moravě. V tom vypravování byla zmínka o povstání Svatoplukově proti strýci a o klatbě, kterou vydal Metod na zemi moravskou«. Zjištěním tohoto pramene získali jsme (Pekař píše ještě nejistě: obdrželi bychom) »dosti důležitý příspěvek k historii Metodově a k historii slovanské liturgie na Moravě (i v Čechách)« zejména pro údobí po prvním návratu Metodějově z Říma, kdy jediný pramen Žití Metodovo je dosti nejasný. Tento pramen nám zejména ukazuje, že Metoděj »vrátil se na Moravu ještě za vlády Rastislavovy«. Tím nabývá ověření též známý list Hadriánův, adresovaný vskutku Rastislavovi, Svatoplukovi a Kocelovi. Dále dovídáme se o nepřátelství mezi Svatoplukem a Metodějem, kteréžto události byly známy toliko z legendy bulharské a tak »uvědomujeme si důležitý fakt z historie Metodovy na Moravě, jenž zůstal dosavadním bádáním nepovšimnut.«⁹⁴

»PRIVILEGIUM« A LEGENDA BULHARSKÁ.

Svým historickým obsahem a celou povahou svého vypravování »Privilegium«, jak už zčásti bylo naznačeno, poměrně nejvíce se blíží t. ř. *legendě bulharské*. Je to v podstatě život Klimenta, biskupa bulharského, který v první své polovici je věnován téměř výlučně událostem moravským a osudům Cyrila a Metoděje na Moravě. Legenda bulharská je psaná řecky. Jisté shody mezi oběma skladbami byly nápadny mnohým badatelům o legendě Kristiánově a byly také vysloveny hypotesy, že zmíněná legenda bulharská v své konečné redakci, pocházející z konce XI. století, byla v XII. století předlohou domnělému padělateli legendy Kristiánovy.⁹⁵ Věc ta je nemožná. Ne-

hledě zatím k určení stáří legendy Kristiánovy sotva asi dala by se prokázati znalost řečtiny v našich kulturních poměrech do také míry, aby řecký text bulharské legendy mohl býti pramenem českému autoru z XII. století. Mimo to, jak ještě ukážeme, Kristián je starší než bulharská legenda o sv. Klimentovi. Tím však shody mezi oběma prameny vysvětleny nejsou.

Shody mezi legendou bulharskou a Kristiánem dlužno proto vyložití jinak. Na tyto shody upozornil už dříve Th. Hirsch a vyslovil přesvědčení, že vznikly asi použitím společného pramene oběma legendami, legendou bulharskou i Kristiánem. O věcných shodách mezi Kristiánem a legendou bulharskou dosti podrobně psal i Pekař, nicméně se stanoviskem Hirschovým nesouhlasí. Viděli jsme, píše Pekař, že Kristián má důležité zprávy, které bulharská legenda nezná (na př. zprávu o vzpouře Svatoplukově proti Rostislavovi a j.); hlavní věcí při tom je však okolnost, že legenda bulharská nezmiňuje se ani slovem o Cyrilovu zápasu stran slovanské bohoslužby, na který Kristián klade značný důraz. Pekař má za to, že by bulharská legenda, kdyby byla čerpala ze stejného pramene jako Kristián, této závažné události jistě nepominula. (Legenda bulharská, jak ještě uvidíme, této stránky nepomíjí!)

Po našem výkladu o Privilegiu moravské církve jeví se tato věc v poněkud jiném světle. Ujasnili jsme si již, že »Privilegium« skládá se v podstatě z dvou částí: ze zpracování papežské listiny »*Industriae tuae*« a dále z jakéhosi vyličení osudu Metodějova na Moravě a jeho pronásledování od krále Svatopluka. V první části, kde »Privilegium« rozvádí vlastně obsah papežské bully Jana VIII., se toto s legendou bulharskou obsahově ani formálně příliš nestýká. Za to více mají společného v líčení poměrů moravských a zejména v líčení

⁹⁴ Srv. *Jos. Pekař*, *Kronika*, l. c. str. 19—21.

⁹⁵ K tomuto názoru hlásili se zejména *Fr. Vacek* v svém pojednání *Legenda Kristiánova* (*Časopis čes. musea*, 1903, str. 74—75) a po něm *V. Novotný* v článku *Legenda Kristiánova* (*Časopis čes. musea*, 1930, str. 15—27. Oba články jsou polemickými statěmi proti Pekařovu stanovisku stran legendy Kristiánovy. *Pekař* dotýká se poměru legendy bulharské ke Kristiánovi v svém spise *Legenden*, l. c. str. 184—186.

pronásledování Metodějova na Moravě i jeho zápasu se Svatoplukem. Byl tu snad nějaký spis, pravděpodobně psaný církevně slovanickým jazykem, který líčil tyto události a stal se pak společným pramenem obou skladeb? Anebo lze shody mezi legendou bulharskou a »Privilegiem« vyložití společnou tradicí žáků Metodějových, z nichž jedna část odešla do Bulharska, druhá pak do Čech. Ať už je tomu tak či onak, zdá se býti nepochybným, že moravská tradice Metodějova žila v Čechách i v Bulharsku a vtělila se pak literárně do legendy bulharské i do českého »Privilegia«. Pro legendu bulharskou musíme předpokládati existenci zvláštního spisu, který jednal o Moravě, spisu povahy víc historické, který vznikl pravděpodobně brzy po vypuzení žáků Metodějových králem Svatoplukem po smrti moravského arcibiskupa Metoděje roku 885. Vznik tohoto spisu náležel by spíše do konce století IX. než do počátku století X. Hlavním obsahem jeho bylo zhruba asi to, co tvoří obsah 1.—5. kapitoly legendy bulharské. Spis tento byl potom převzat jako historický úvod k životu biskupa Klimenta bulharského. Byl snad tento spis znám i v Čechách a stal se pak částí »Privilegia církve moravské«?

Mezi »Privilegiem« a legendou bulharskou jsou dosti četné shody věcné, ale, jak se zdá, i shody textové. Jejich postižení je ovšem při jazykové různosti obou pramenů dosti obtížné, ale místy jsou tyto prvky přece jen poněkud zřejmé. Tak na př. legenda bulharská v první kapitole užívá o Cyrilovi a Metodějovi slov, že »září života se skvěli, stanouce se světly ve světě slovo života držícími«, což zřejmě upomíná na slova »Privilegia« »hi sunt duo luminaria, a quibus prefatus rex in via dei eruditus (est)«. Podobně dále v téže kapitole, že »i bulharskou zemi osvěcovali«. Dále v druhé kapitole, »že národ slovanický čili bulharský nerozuměl písmům, jazykem řeckým složeným« a proto, že Cyril a Metod »vynašli písmena, případná k hrubosti jazyka bulharského, aby mohli Písma svatá na jazyk lidu toho přetlumočiti«. Myšlenka a její znění značně upomíná na slova »Privilegia«, že Cyril a Metod »Bulgaros convertit ad fidem« a dále, že »Vetus et Novum testamentum ... de greco et latino transferentes, in sclavonica lingua canonicas horas et missas in ecclesia ... statuerunt«. V legendě bulharské se pak píše, že »vskutku postu vytrvalému a mod-

lení neustavnému i těla pokání a ducha skroušenosti a pokoření se podavše, dosáhli, čeho žádali«. Podobná myšlenka byla asi i v »Privilegiu«, že Cyril »castigans corpus suum et in servitute redigens... predicacionibus, vigiliis, lacrimis et oracionibus pro eis solícite laborabat«. V téže kapitole legendy jmenuje se Metod »arcibiskupem moravským«. Stejně v »Privilegiu«: »Moravorum antistes et lucerna patrie« neb »Moravie archiepiscopus«. V kapitole třetí legendy se píše, že Cyril a Metoděj »spěchali do Říma, aby okázali blaženému papeži dílo přetlumočení Písem« a dodává se tam: »i podařilo se jim a nespěchali marně«. O tom všem vypravuje »Privilegium« mnohem podrobněji a líčí zápas Cyrila a Metoděje u římské kurie a jejich šťastné obhájení slovanské bohoslužby tak, že sám papež (Hadrian) tuto nezvyklou novotu uznal za oprávněnou. Píše-li pak legenda, že papež Hadrián nabyl přesvědčení, že »přetlumočení Písem jest původu apoštolského«, jakoby vyjadřovala stručně to, co je v »Privilegiu« podrobněji vyloženo a zejména doloženo větou apoštola Pavla ke Korintským: »jazyky mluvití nebraňte«, kterýmžto důvodem — podle »Privilegia« — i papež a jeho rádčové byli přesvědčeni. Ano v dalším odstavci legendy bulharské setkáme se přímo s narážkou na zmíněnou větu sv. Pavla, když se tam píše: Papež »za apoštolské před celou hromadou prohlásil muže, kteří stejný s Pavlem zápas podnikli a se snažili, aby bohu přinesli úplnou a svatou oběť národů«. Je to v podstatě, byť poněkud pozměněnými slovy, vyjádřená myšlenka z »Privilegia«, kde Cyril praví: »Siquidem, si quivissem, illi populo aliter aliquomodo, ut ceteris nacionibus, subvenire in lingua greca vel latina, omnino, que reprehenditis, non sanxissem; sed quia idiotas viarum dei (srv. s tím již výše citovaná slova legendy bulharské o »drsném kraji bulharském« a dále o »hrubosti jazyka bulharského«) totaliter eos reperiens et ignaros, solum hoc ingenium almi-flua sancti spiritus gracia cordi meo inspirante comperi, per quod eciam innumerosum populum deo aquisivi.« — Oba prameny vypravují také celkem shodně o konci Cyrilově, že — jak píše legenda — »předvídaje konec svůj oděl se rouchem mnišským« a v Římě zemřel. »Privilegium«: »monachalem habitum suscipiens, diem clausit extremum.« — Legenda píše, že papež Metoděje (když Cyril roz-

hodl se zůstat v Římě) »za biskupa Moravy panonské zvolil«, nechtěje, aby ten, kdo »svíce jsa, pod postel nevidomosti se stavil«. Podobný námět a podobnými slovy je vyjádřen i v »Privilegiu«: žc Cyril »ex autoritate apostolica derelinquit post se sanctum Methudium, fratrem suum, gloriosis virtutibus glorificatum« a tak, že »beatus Metudius factus (est) Moravorum antistes et lucerna patrie«. — »A když na Moravu přišel,« pokračuje legenda, »pravým byl biskupem«. Také v »Privilegiu« čteme dále o biskupské činnosti Metodějově: »gregem commissum cure sue discreta pietate monuit, docuit et correxit«. O této činnosti Metodějově udává se v legendě, že Metoděj »vskutku také nepřestával tehdejšího knížete moravského Rastislava každým dnem napomínati a duši jeho příkazy božími spravovati«. Také v »Privilegiu« byla, jak se zdá, původně nějaká podobná věta, jejímž ohlasem jsou pak slova »Metudius per regem Moravie, qui vocabatur Svatopluk (správně asi má býti jako v legendě bulharské Rastislav!) religiosum utique devotum . . . in archiepiscopum ordinatur«.

Nicméně Metod setkal se na Moravě s protivensstvími. »Nebot byli lidé,« jejichž zlým návodem »mnozí na duši škodu trpěli zkaženým učením od Franků vzneseným.« A »pak i Svatopluka, kterýž po Rastislavovi nad Moravou panoval, obešli klamem, an byl člověk surový a dobrého neznalý«. Také v »Privilegiu« po dobrém a zbožném králi Rastislavovi (jenž omylem zve se Svatopluk!) následuje Svatopluk zlý, »sediciosus Swatopluk, princeps doli et artifex«, který se svými zlými rádci počal pronásledovati Metoda. »Privilegium« píše, že sám ďábel nastrojil tuto zradu a způsobil, že Svatopluk »cum sibi adherentibus, fraudum complicibus, sacerdotem domini dire persequeretur, eiusque doctrinam dulcifluam astrueret esse vanam et errores seminatem.« V čem záležela lichost a bludnost nauky Metodějovy »Privilegium« nepraví. Ale dovídáme se tu věc z legendy bulharské. Svatopluk se prý přidržel Franků, učících, že »syn splozen jest z otce, duch však ze syna vychází«, proti čemuž se prý Metod stavěl. »Privilegium« líčí Svatopluka barvami nejčernějšími. Vypráví, že svého zbožného strýce (Rastislava) chtěl otrávit, ale že mu podaný jed neškodil. Ale když prý »zbožný král«, »devotus rex«

(Rastislav) přirozenou smrtí zemřel, »Svatopluk regnum Moraviae gubernavit« a »sua feritate inflamatus arrogancie cum ministris satane, qui sibi pari conspiracione, tamquam canes rabidissimi erant connexi« pronásledoval arcibiskupa Metoděje. Dosti příbuznými barvami líčí Svatopluka i legenda bulharská. Byl prý »otrokem zženštilých rozkoší«, »válícím se v bahně hnusných činů«, který raději mysl svou obracel k oněm, »kteří mu dveře k vášním dokořán otvírali« a k Metodějovi, jenž prý »na pranýř stavěl duchamornou hořkost veškeré rozkoše«, král Svatopluk »jako k nepříteli se choval«. Tu Metoděj, vida tato protivenství, proklel Svatopluka i jeho přívržence: »Quapropter — píše »Privilegium« — in ipsum Swatopluk, frondosum principem, et in suos satellites et in omnes eius gades excommunicationis fulminavit sentenciam.« Se stejným motivem setkáváme se pak a skoro v stejné souvislosti též v legendě bulharské. A že Metod hrozil Svatoplukovi »bude-li lnouti ke kacířům, on sám i všichni jeho poddaní zahubeni budou a stanou se nepřátelům snadnou kořistí a plenem!« — Dále už shod mezi legendou bulharskou a »Privilegiem« není. »Privilegium« poznamenává stručně, že Metoděj po vyřčené klatbě na Moravu a jejího bezbožného krále odešel do Říma: »quo facto Romam adiit«. A tím se děj končí. Legenda bulharská naproti tomu vypravuje dále o smrti Metodějově (o té zmiňuje se také jeden text, z nichž rekonstruovali jsme »Privilegium«!), zejména však o pronásledování žáků Metodějových od Vichinga a Svatopluka. Při tom poznamenává legenda, že »bůh neopominul stihati knížete pomstou«. O této pomstě boží zmiňuje se už dříve »Privilegium«, když poznamenává, že široké kraje zabírající království moravské »pošetilosti krále Svatopluka («Privilegium« píše mylně ovšem »Svatopluka druhého«), jenž byl synovcem Rastislavovým («Privilegium« opět mylně píše: Svatopluka prvního), bylo roztrháno.«

V části, kde »Privilegium« a legenda bulharská se stýkají, lze tudíž najíti netoliko stejné neb příbuzné motivy, ale nejednou i slovní ohlas společné předlohy, zejména však stejný myšlenkový postup a celkem stejnou literární kostru obou skladeb. Vše to ukazuje na společný pramen. Jsou ovšem vedle těchto shod i rozdíly. Legenda bulharská na př. zdůrazňuje, že Metod »knížete bulharského Borisa ... synem

svým učinil« a že pak za knížete Borise »počal národ bulharský hodným býti křestu a na křesťanství se obraceti«. Věta ta dostala se do legendy snad až při jejím pozdějším zpracování v životopisu sv. Klimenta, biskupa bulharského. Podobně v »Privilegiu« uznalým a lichotivým způsobem se mluví o Moravanech, že prý Cyril »mirabatur quoque incolas personali forma conspicuos, morum gravitate honestos, magnanimos viros, preliatores egregios et omni exercitatione studiorum suorum huic seculo digniter conformatos«. Legenda bulharská svým celým literárním rázem (nikoli obsahem!) blíží se také více Žítí Konstantinovu nebo Metodějovu, kdežto »Privilegium« připomíná spíše svoji literární skladbou české legendy století X. Tyto rozdíly a zvláštnosti dají se však snadno vysvětliti prostředím, v němž oba spisy vznikly.

Svým obsahem i výrazovou formou se však oba spisy, legenda bulharská i »Privilegium«, velmi často nejen stýkají, ale i doplňují. A proto může nám legenda bulharská platně posloužiti při rekonstrukci obsahu i původního znění »Privilegia«. Věty, které nejsou ve všech textech, kterých jsme užili při rekonstrukci této památky, ale obsahově nebo formálně se shodují s legendou bulharskou, můžeme předpokládati v původním »Privilegiu«. Tak zejména lze s určitostí předpokládati, že panovníkem moravským, který se v některých textech nejmenuje, v legendě »Diffundente sole« pak mylně se označuje jako Svatopluk první neb zbožný, byl zcela určitě Rastislav. A dále, že boje Svatoplukovy s tímto panovníkem se týkají Rastislava.

HISTORIE O PROTIVENSTVÍCH CÍRKVE MORAVSKÉ.

Celek činí dojem, že byl tu asi spis, pravděpodobně církevně-slovanským jazykem psaný, který jednal o zápasech Metodějových na Moravě za Svatopluka, který stal se pak podkladem nového literárního zpracování jednak v Bulharsku v životě sv. Klimenta, jednak v Čechách v »Privilegiu církve moravské«. V Čechách asi do tohoto více historického spisu vložena byla bulla papeže Jana VIII. »Industriae tuae« a vylíčen podrobněji zápas Cyrilův a Metodějův

o vydání této bully u římské kurie. Původní tento spis o zápasu Metodějově se Svatoplukem byl potom, jak se zdá, brzy po vyhnání žáků Metodějových z Moravy rozšířen o další část, v níž vysáno bylo pronásledování moravského křesťanství a slovanské bohoslužby na Moravě, po smrti Metodějově. A tato celá historie o protivenstvích církve moravské dostala se s moravskými uprchlíky do Bulharska, kde vtělena byla později do života sv. Klimenta bulharského. Prvá část spisu dostala se s žáky Metodějovými do Čech a tam stala se historickým základem apologie slovanské bohoslužby ve spise »Privilegium církve moravské«. Z Čech či z Bulharska dostala se historie Svatopluka a Metoděje také na Rus, kde vnikla do Povesti vremennych let. (Má tedy pravdu N. Nikol'skij, když tvrdí, že původní ruský letopis nápodoboval a rozváděl českou předlohu.) Spis o protivenstvích církve moravské svým vznikem náležel by tudíž asi do konce století IX. neb do počátku století X. — Tímto výkladem snad nejlépe bylo by možno vysvětliti shody mezi »Privilegiem« a legendou bulharskou.

Rekonstrukci »Privilegia církve moravské« a jeho podrobnou analýsou podařilo se nám objeviti aspoň trosky snad nejstaršího historického spisu, který byl na půdě naší vlasti napsán. Spis, který se přímo druzí k oběma životopisům moravských věrozvěstů. Jména tohoto spisu neznáme, tím méně jeho autora. Tušíme však s oprávněnou pravděpodobností, že byl jím některý z moravských žáků Metodějových. A podle prostředí, v němž spis vznikl, můžeme opět se značnou pravděpodobností souditi, že spis ten byl psán jazykem církevně slovanským. Jeho obsah pokusili jsme se zrekonstruovati na základě literárních památek, kterým byl pramenem. Byla to dle všeho, jak jsme již naznačili, Historie o protivenstvích církve moravské. Zachovaly se nám ze zmíněného spisu, jak již řečeno, toliko trosky. Ale zjištění pravděpodobné existence historického spisu o dějinách staré Moravy má pro dějiny naší literatury, zejména pak naší literatury v století X., jedinečný význam. Slovanské křesťanství na Moravě, prosycené ještě vyspělou kulturou byzantskou, probouzí u nás již někdy na rozhraní IX. a X. století historický zájem a historickou paměť. A jedine

touto literární tradicí vysvětlíme si pak mimořádně bohatou spisovatelskou činnost s historickými náměty (Umučení Ludmily, Život Václavův), s níž setkáváme se potom v Čechách v století X. Doba Václavova a Vojtěchova pokračuje literárně v tradicích doby Metodějovy. Při tom je pak tím podivuhodnější okolnost, že celá řada literárních děl století X. psána je jazykem slovanským. A že nejsou to toliko pomocné spisy liturgické, překlady z Písma neb jiných bohoslužebných knih, pomocí nichž křesťanství mělo rychleji pronikati k duším a srdcím nově na víru Kristovu obrácených barbarů, s nimiž se setkáváme i jinde, ale že v Čechách jde skutečně o samostatnou tvorbu literární a k tomu ještě o literární tvorbu ve vlastním, slovanském jazyku. Snad do jisté míry mohou nám pro to podati vysvětlení památné věty z Života Konstantinova. Legenda vkládá do úst císaři Michalovi slova, v nichž jakoby byl vysloven kulturní program staré Moravy: »Bůh, jenž chce, aby každý poznání pravdy došel ... zjevil písmo k vašemu jazyku ... abyste i vy přičtení byli k velikým národům, kteří slaví boha svým jazykem.« A slova ta i s vysokým svým programem kulturním, jako by se vracela v staroslovanské legendě václavské: »I kostely vystavěl na všech hradech ... a boží sluhy shromáždil ode všech národů a služba se za něho konala po všecky dny k bohu jako u velikých národů.« Chceme-li plněji pochopiti mimořádnost výše dotčeného zjevu, povšimněme si toho, co učený mnich kláštera sv. Havla ve Švábsku, Rotker († 1022), napsal, když pokusil se o překlad některých ukázek z latinských klasiků do němčiny: »Poněvadž jsem si přál,« tak sám píše o těchto pokusech, »aby žákům našeho kláštera staly se přístupny církevní knihy, odvážil jsem se věci až dosud téměř neslýchané a pokusil jsem se latinské spisy překládati do našeho jazyka.« — Čechy, tak jako již před tím Morava, slovanským křesťanstvím a proniknutím byzantských vlivů do nitra střední Evropy, získaly skutečně mimořádný náskok před všemi národy slovanskými a vůbec »barbarskými« kmeny v střední Evropě.

III.

KŘEST BOŘIVOJŮV

(„DIFUNDENTE SOLE“)

APOLOGIE SLOVANSKÉHO KŘESŤANSTVÍ

Z KONCE X. STOLETÍ

Legenda, počínající slovy «Diffundente sole», je spis, který jedná o pokřestění Moravy a pokřestění Čech skrze moravské věrozvěsty Cyrila a Metoděje. Spis tento na rozdíl od »legendy moravské« (t. j. legendy, počínající slovy »Tempore Michaelis imperatoris«) nazván byl »legendou českou«. Také my užíváme proň tradičního označení »legenda«, ač v pravém slova smyslu legendou není a nebyl. A jak ještě ukážeme, je v podstatě apologií slovanského křesťanství, při čemž zvláštní důraz položen na skutečnost, že tomuto náboženství získána byla vládnoucí dynastií přemyslovská.

EPILOGUS MORAVIAE ATQUE BOHEMIAE.

Je dobře možné, jak se už svého času H. Jireček o tom vyslovil, že legenda »Diffundente sole« je totožná se spisem, o němž zmiňuje se Kosmas, když povšechně mlčením přechází počátky křesťanství na Moravě a v Čechách, neboť prý vylíčeny jsou již jinde. Mezi spisy, jednajícimi o počátcích slovanského křesťanství, uvádí pak také historické sepsání s názvem »*Epilogus Moraviae atque Boemiae*«. Kosmas, jak již výše dotčeno, zmiňuje se ještě o dalších dvou sepsáních tohoto rázu, o Privilegiu církve moravské (o tomto srv. výše str. 65) a o Životu a umučení sv. Václava, kterým, jak již Pekař ukázal, míní se

nepochybně Kristián. A povšechně naznačuje Kosmas i obsah těchto spisů. Jeho záznam ukazuje pak, že asi nejvíce vedle Kristiána tanul mu při tom na mysli obsah legendy »Diffundente sole«. Píše: »Qualiter autem gracia dei . . . dux Borivoy adeptus sit sacramentum baptismi aut quomodo per eius successores his in partibus de die in diem sancta processerit religio catholice fidei, vel qui dux quas aut quot primitus ecclesias credulus erexerit ad laudem Dei . . . maluimus pretermittere . . ., quia iam ab aliis scripta legimus: quedam in »Privilegio Moraviensis ecclesie«, quedam in »Epilogo eiusdem terre atque Boemie«, quedam in »Vita vel passione sanctissimi . . . Wencezlai«. Obsah »Privilegia církve moravské«, jak jsme už výše podrobným rozbořem pramene ukázali, se pokřestění Čech a vévody Bořivoje netýká. O pokřestění Čech a přemyslovské dynastie píše sice celkem stejně, jako legenda »Diffundente sole«, také legenda Kristiánova; ta však píše také o jiném. Proto máme za pravděpodobné, že Kosmas ve své parafrasi obsahu sepsání o pokřestění Bořivoje a Čech měl na mysli nejspíše také naši legendu a že tato kryje se svým obsahem se spisem, který Kosmas nazývá »Epilogus Moravie atque Boemie«, t. j. »Výklad o počátcích křesťanství na Moravě a v Čechách«. Nasvědčuje tomu i ohlas některých slov u Kosmy, která nacházíme v legendě »Diffundente sole«, nikoli však u Kristiána. Mám na mysli slova legendy »de die in diem . . . crescebat« a slova Kosmova »de die in diem sancta processerit religio«.

CELKOVÝ RAZ LEGENDY »DIFFUNDENTE SOLE«.

Legenda »Diffundente sole« přejímá v podstatě obsah Privilegia církve moravské, legendy »Fuit in provincia Boemorum« čili Umučení sv. Ludmily a k tomu připojuje s použitím některých jiných pramenů vylíčení, jak došlo na Moravě na dvoře krále Svatopluka k pokřestění vévody Bořivoje skrze moravského arcibiskupa Metoděje; jak pak s Bořivojem přišla do Čech prvá misse křesťanská, vedená moravským knězem Kaichem, jak vévoda Bořivoj založil první křesťanský kostel na Levém Hradci, kterak brzy na to od arcibiskupa Metoděje pokřtěna byla též Bořivojova manželka Ludmila a jak potom

za jejich nástupců Spitihněva a Vratislava šířilo se v Čechách slovanské křesťanství, jemuž vládnoucí dynastie přemyslovská byla věrně oddána. O sv. Václavu se již v legendě nepíše. Je to vlastně legenda Bořivojova,⁹⁸ »*Vita Borivoi, primi christiani ducis Boemorum*«, s historickým úvodem, převzatým z Privilegia církve Moravské a s doslovem z Umučení sv. Ludmily v jeho latinském zpracování (legenda »Fuit« in provincia Boemorum«). Vypravování o pokřtění Bořivoje je však vlastní tolíko naší legendě. Celý její obsah přejal do svého spisu o sv. Ludmile a sv. Václavu mnich Kristián na konci století X. Legenda »Diffundente sole« je tudíž jaksi spojovacím článkem mezi staršími spisy, hodnotícími význam slovanské bohoslužby, a Kristiánem. Tím je dáno její místo v naší historiografii a vůbec v našem písemnictví, tím je také určeno její stáří. Nicméně poznatky, kterých tu bylo jen v stručnosti zmíněno, třeba napřed ověřiti a jejich správnost dostatečně vyložiti.

Není jistě pochybností o tom, že kritické zařazení legendy »Diffundente sole« do vývoje naší tvorby literární a tím i určení doby vzniku tohoto spisu setkává se s nemalými potížemi a nesnázemi. A to jak co se týče rukopisného dochování legendy, tak pokud jde o její kritické zhodnocení. S nesnázemi a potížemi těmi zápasili již badatelé starší. Ano i Dobrovskému a Pekařovi působila legenda značné rozpaky.

UKOPISNÉ DOCHOVÁNÍ »DIFFUNDENTE SOLE«.

Legenda »Diffundente sole« zachovala se celkem v sedmi rukopisech, z nichž žádný není starší než z XV. století. K těmto sedmi textům latinským možno přičísti též staročeské překlady ve třech rukopisech, z nichž nejstarší (Passionál musejní) pochází snad z konce XIV. století. S jistými ohlasy legendy »Diffundente sole« možno se setkat v Karlově Životopisu sv. Václava z polovice XIV. století a

⁹⁸ Na tento název bylo by možno usuzovati též z Kosmy. Mimo to srv. J. Spangenberg, Die Bořivoj-legende, Mitteilungen für die Gesch. d. Deutschen in Böhmen, Jhrg. 38.

snad (snad!) i v úvodních větách ludmilské legendy »Factum est« v rukopise kapitoly Olomoucké z konce XIII. století.⁹⁷

Jiná potíž s textem legendy »Diffundente sole« je v tom, že v žádném rukopise nezachovala se samostatně, nýbrž vždy toliko ve spojení s pozdější legendou ludmilskou, počínající slovy »Factum est«. Bohoslužebná funkce legend přinášela již sama sebou, že byly zkracovány i rozšiřovány. Často dalo se to tím způsobem, že celé legendy neb i jejich části byly rozmanitě kombinovány. Příkladem může nám býti již výše zmíněná »legenda moravská«, počínající slovy »Tempore Michaelis imperatoris«. K staré legendě Anastasiově, t. ř. legendě italské z IX. století, připojeno bylo »Privilegium moraviensis ecclesie«. A spojením obou vznikla právě zmíněná legenda »Tempore Michaelis imperatoris«. Podobně Kristiánovo zpracování legendy cyrilské vyskytuje se v některých rukopisech jako samostatná legenda. Zvláště dobrým příkladem je však využití tímto způsobem legend ludmilských. Nejstarší legendou ludmilskou v latinském zpracování bylo Umučení sv. Ludmily, počínající slovy »Fuit in provincia Boemorum«. Hlavní její součástí bylo vlastní »passio«, k němuž v původním textu družilo se i »translatio«. Když však »přenešení ostatků sv. Ludmily« počalo se světiti jako zvláštní svátek, »translatio« stalo se samostatným čtením. Tenkrát vedle starobylé legendy »Fuit in provincia Boemorum« přišla do obliby legenda Kristiánova. Přirozeně nikoli celá. Její upomínky na slovanské křesťanství církev od konce století XI. potlačovala. A také byla pro vlastní účel bohoslužebný příliš dlouhá. K účelům církevním používalo se při svátku kněžny Ludmily toliko výňatku z Kristiána, kde líčeno je vlastní utrpení světice. Je to Kristiánův text, počínající slovy »Subtrahente se famula Christi«, jenž je v našich breviářích od století XII. až XV. velmi rozšířen. K legendě »Subtrahente se« náleželo i »translatio« v literárním zpracování Kristiánově. Je to část legendy Kristiánovy, počínající slovy »Recordatus avie sue«, jež vyskytá se často také

⁹⁷ Ludmilská legenda »Factum est« počíná v rukopise kapitoly v Olomouci č. 230 takto: »Factum est ut post mortem illustris principis Boriwoi, terre Boemie katholici primi ducis, qui a venerabili patre domino Methudio, Welegradense episcopo, temporibus Arnolvi imperatoris et Zuatoplud, regis Moravie,

samostatně, jako legenda translační. Legenda »Subtrahente sc« byla někdy na rozhraní XI. a XII. století zpracována v nadšenou homilii, která vlastenecky povzbudivým způsobem hájí úctu prvé české svěřice a vybízí k jejímu rozšíření. Je to ludmilská legenda, počínající slovy »*Factum est*«. Tyto legendy neb častěji části těchto legend byly mezi sebou opět kombinovány. Tak na př. je spojena legenda »*Factum est*« s translační legendou »*Recordatus*« v rukopise Universitní knihovny pražské XIV. A. 7, v rukopise kláštera v Rajhradě H. E. 6, v rukopise Thunovské knihovny v Děčíně nr. 211. Jindy došlo ku spojení legendy »*Fuit in provincia Boemorum*« s legendou »*Factum est*«, jako na př. v rukopise knihovny Národního musea v Praze sign. XVI. D. 11, v rukopise Universitní knihovny pražské XIV. A. 7 nebo v rukopise knihovny základu Ossoliňských ve Lvovč, kde je pak »*Factum est*« + »*Fuit in provincia Boemorum*« + »*Recordatus*«, tudíž spojení tří čtení ludmilských, z nichž každé vzniklo v jiné době. (»*Factum est*« na rozhraní století XI. a XII., »*Fuit*« v první polovici století X. a Kristiánův »*Recordatus*« na konci století X.)

Po tomto zjištění nepřekvapí nás skutečnost, že ludmilská legenda »*Factum est*« byla též spojena v celek s bořivojskou legendou, počínající slovy »*Diffundente sole*«. Kdežto však legenda »*Factum est*« vyskytá se samostatně v sedmi rukopisech a ve spojení s »*Fuit*« in provincia Boemorum« celkem v pěti rukopisech (srv. níže kap. V.), legenda »*Diffundente sole*« samostatně se v žádném rukopise nezachovala, a také ne ve spojení s jinou legendou než s »*Factum est*«.

DOSAVADNÍ NÁZORY NA »DIFFUNDENTE SOLE«.

Tato osudná náhoda byla však příčinou, že prosté spojení dvou časově i stylem a strukturou naprosto různých textů bylo pokládáno za jednotný celek, což stalo se potom příčinou vážných omylů. Stalo

anno domini DCCC^o XCIII^o cum sibi grata coniuge Ludmila fuisset baptizatus, ipsa Ludmila« a t. d. — Vzdělavatel rukopisu olomouckého č. 230 s oblibou k legendám o českých svatých připojoval stručné historické úvody, při čemž zpravidla byl mu pramenem letopis Kosmův. A také zpráva o Arnulfovi i Svato-

se tak zejména při určení stáří legendy Kristiánovy. I když pomineme názory starších badatelů, jako Dobnera, Pubičky, P. Athanase, P. Suyskena a povšimneme si toliko mínění Dobrovského a Pekařova, záleželo vždy na tom, na kterou část spojených legend »Diffundente sole« a »Factum est« ten který badatel položil důraz. Dobrovský srovnává (a podobně Dobner) text legendy »Diffundente sole«, jak se rukopisně zachovala ve spojení s »Factum est«, s textem Kristiánovým, položil důraz na první část, na vlastní legendu »Diffundente sole«. A přišel pak k poznání (správnému, jak ještě uvidíme!), že legenda »Diffundente sole« byla pramenem legendy Kristiánovy. »Otázkou je,« píše o tom Dobrovský,⁹⁸ »kdo z obou — Kristián totiž a autor legendy »Diffundente sole« — a koho opisoval. Podle mínění Dobnerova čerpal Kristián ... ze zmíněné výše legendy ... Po všestranném srovnání těchto dvou spisů — pokračuje Dobrovský — dospěl jsem konečně i já k přesvědčení, že Kristián mimo jiné prameny použil i této legendy.« Dobrovský ovšem kladl její sepsání asi do počátku XIV. století a vznik Kristiána, či jak sám často píše Pseudo-Kristiána, do polovice téhož století. Podrobným srovnáním věcných i textových údajů ukazuje pak Dobrovský,⁹⁹ že Kristián skutečně svoje vědomosti o pokřtění vévody Bořivoje čerpal z legendy »Diffundente sole«.

Pekař, kritizuje názory Dobrovského o stáří legendy Kristiánovy, zabýval se též legendou »Diffundente sole«.¹⁰⁰ Položil důraz více na druhou část spojených legend, totiž na ludmilskou legendu, počínající slovy »Factum est« a došel pak k poznání, že legenda »Diffundente sole« je »vypracována na základě Kristiána«. Podle soudu Pekařova je legenda »výtahem, často doslova převzatým z Kristiána ... rozšířená dlouhým, retoricky stylisovaným chvalořečným ctností Ludmiliných«. »Celkové pojetí světice,« vykládá Pekař, »v legendě „Diffundente sole“ poukazuje při srovnání s Kristiánem na pozdější stu-

plukovi spolu s letopočtem 894 pochází z Kosmy. Leč označení Bořivoje »illustris princeps, terre Boemie catholicus primus dux« a také údaj, že Ludmila byla pokřtěna od moravského biskupa Metoděje, zdá se, že jsou ohlasem naší legendy. Údaje ty našli bychom jedině v t. ř. legendě moravské (»Tempore Michaelis imperatoris«) a v Kristiánovi.

peň vývoje legendy. Kristián mluví o svatosti a utrpení Ludmily se zřejmou zdrženlivostí — „Diffundente sole“ velebí však její svatost a význam její svatosti, básnicky krásným a překypujícím způsobem, s výrazem snivé a zbožné úcty, s níž nesetkáváme se ještě v žádné legendě václavské ani vojtěšské . . . a se zřejmou snahou přispěti tak k většímu rozšíření úcty Ludmily.« Pekař poukazuje pak dále na skutečnost, že v legendě vystupuje již trojice českých světců Václav, Ludmila a Vojtěch, což svědčí mu pro pozdější původ legendy. »Protože pak,« usuzuje dále Pekař, »v legendě „Diffundente sole“ nikde není pozorovati, že by její autor znal kroniku Kosmovu, kladl bych její sepsání do počátku XII. století.« A sice, jak se pak v své německé práci Pekař určitěji vyjádřil, asi do první čtvrti století XII., nevyklučuje zcela možnost, že snad legenda »Diffundente sole« napsána byla i později.

Tato výstižná a s hlediska textové kritiky správná a dosud platná slova Pekařova týkají se však toliko druhé části spojených legend, legendy »Factum est«, nikoli však části první, vlastní legendy »Diffundente sole«. Pro tuto, jak ještě ukážeme, zůstává dále v platnosti soud Dobrovského, že »Diffundente sole« byla pramenem legendy Kristiánovy.

»DIFFUNDENTE SOLE« A »FACTUM EST«.

Obsah, stylistická struktura, účel a funkce legendy »Diffundente sole« a »Factum est« jsou tak od sebe různé, že je věru s podivem, proč badatelé, kteří se oběma texty zabývali, si této různosti s dostatek nepovšimli. Bystrému duchu Dobrovského neušla sice zcela tato různost, když obě části domnělé »Diffundente sole« už v svém vydání legendy od sebe oddělil. A skutečnost, že Dobrovský blížil se již správnému názoru na obě legendy, patrna je též z povšechné cha-

⁹⁸ *Josef Dobrovský*, *Kritische Versuche*, Prag, 1803, I. Bořiwoy's Taufe, str. 20.

⁹⁹ *Jos. Dobrovský*, l. c. str. 35, 36, 37, 39.

¹⁰⁰ *J. Pekař*, *Kronika* str. 34—37, *Legenden* str. 71—74.

rakteristiky: Legenda podle svého obsahu rozpadá se na dvě hlavní části. Část první je obsahu historického; druhá část je panegyris s promísením historických dat«, složená »ve formě a tónu kázání«, kterým vybízí se vznešenými apostrofami a vlastenecky prodchnutými zvoláními k rozšíření úcty Ludmily.¹⁰¹ Je proto skoro nepochopitelné, proč myšlenka Dobrovského nenašla porozumění u pozdějších badatelů o našich legendách, ba že neměla ohlas ani u Pekaře. Vina, jak Pekař asi správně naznačil, byla zejména v nedostatečném vydání legendy v Pramenech dějin českých, které pořízeno bylo toliko na základě jediného rukopisu, s čtením nikoliv nejlepším. Ale ani Pekař, který znal již značný počet rukopisů legendy, a uvědomil si, že v některých rukopisech »Factum est« vyskytá se zcela samostatně neb ve spojení s jinými legendami ludmilskými,¹⁰² různosti obou legend si nepovšiml. A přece správné rozpoznání této různosti obou skladeb ani pro kritiku a určení stáří legendy Kristiánovy není bez významu.

Proti »Factum est«, nadšené homilii, velebící vzletnými slovy svatost prvé české mučednice Ludmily, je legenda »Diffundente sole« celkem prosté vypravování, převahou historického obsahu, líčící pokřestění přemyslovské dynastie, v prvé řadě vévody Bořivoje a jeho manželky Ludmily. Svoji stylistickou strukturou přimyká se celkem k historicko-náboženským skladbám, které vznikly v Čechách jako pokračování literární tvorby moravské. A náleží tudíž do téže skupiny literární činnosti české z X. století, jako byly Umučení svaté Ludmily, staroslovansky i latinsky, Život a umučení knížete Václava, v nichž pokračuje literární dílo slovanských věrozvěstů Cyrila a Metoděje.

Ba skoro zdá se, jakoby křest Bořivojův byl toliko širším rozvedením historicko-náboženské epizody, jichž několik je připojeno k legendě o Metodějovi. Tak na př. v kapitole XI. o pokřtění knížete Vislanů, v kapitole XVI. o pokřtění krále maďarského. Zejména po-

¹⁰¹ J. Dobrovský, Bořiwoy's Taufe, l. c. str. 68, Ludmila und Drahomir, l. c. str. 15—16.

¹⁰² J. Pekař, Kronika, l. c. str. 37, pozn. 1. Legenden, l. c. 72.

křtění knížete Vislanů s křtem Bořivojovým má v svém psychologickém základě značnou podobnost. V obou případech rozhodující funkci mají prorocká slova Metodějova. »Dobře by bylo, abys se pokřtil, synu, o své vůli ve své zemi, abys nebyl zajat a nuceně křtěn v cizí zemi a vzpoměl si na mě!« vzkazuje Metoděj knížeti Vislanů. A legenda dodává pak prostě: »Což se i stalo.« Podobně v křtu Bořivojově oslovuje Metoděj českého vévodu: »Odřekneš-li se model a v nich sídlících ďáblů, staneš se pánem pánů svých!« Legenda pak v stejném duchu na utvrzení prorockých slov moravského arcibiskupa dodává: »Kteréžto proroctví vskutku se vyplnilo na knížatech českých.« Prosté tyto věty prorockými slovy líčící historickou skutečnost, byť s jistým příděchem zázračnosti, jsou velmi vzdálené a různorodé, jak od retoricky nabubřelých stylistických obrátů Kristiánových, tak od básnicky vznešených a hymnicky nadšených slov homilie »Factum est«. Různá doba i různé prostředí mluví z každého tohoto dokumentu svojí vlastní řečí a svým svérázným způsobem vyjadřovacím. A přesto, že legenda »Diffundente sole« je psána latinsky, náleží do moravského okruhu naší literární tvorby X. století. Obsahuje totiž, jak už bylo naznačeno, velkou apologii slovanského jazyka a slovanské bohoslužby. Proto pro větší zdůraznění této zvláštnosti moravského křesťanství přináší jednak vylíčení událostí, jak došlo k pokřestění Moravy a povolení slovanského ritu samotným papežem v Římě, jednak historicko-náboženský nástin okolností, za kterých došlo ke křtu Bořivojově a pak i jeho manželky Ludmily. Hlavní věc, o kterou legendě jde, je ukázati, že sama dynastie přemyslovská, vládající tou dobou celým někdejším panstvím velkomoravským, přijala křest z rukou kněží slovanských. A že tudíž ti, kdo snad brojí proti slovanské liturgii, brojí tím proti Privilegiu moravské církve, kterého se jí dostalo od samé stolice apoštolské a také proti památce prvních křesťanských knížat přemyslovských Bořivoje a Ludmily. (S tohoto polemického hlediska pak asi pochopíme, proč václavská legenda »Crescente fide« v své bavorské recenzi nejmenuje Bořivoje prvním křesťanským knížetem českým, nýbrž teprve jeho syna Spitihněva!)

DOMÁCÍ PRAMENY LEGENDY »DIFFUNDENTE SOLE«.

Legenda »Diffundente sole« v prvních třech kapitolách parafrasuje prostě »Privilegium církve moravské«, apologetický spis, jednající o počátcích slovanského křesťanství na Moravě a zejména o povolení této zvláštnosti kurií římskou. Jak obě tato literární díla navzájem souvisejí, bylo již ukázáno výše (srv. str. 81 n.). A je na snadě, že legenda »Diffundente sole« čerpala při tom z »Privilegia« a nikoli obráceně.

Užil-li autor legendy »Diffundente sole« při své skladbě přímo staroslovanských legend o Cyrilovi a Metodějovi, je dosti těžko posouditi. Není zajisté pochybnosti o tom, že při líčení Cyrilovy disputace v Římě s papežem a jeho kardinály, opírá se legenda »Diffundente sole« dosti podstatně o líčení Cyrilovy disputace s trojjazyčníky v Benátkách, jak čte se v staroslovanské legendě o Konstantinovi. Disputace v Římě čte se též v dalších pramenech, založených na »Privilegiu církve moravské«, totiž v Kristiánovi a t. ř. legendě moravské, počínající slovy »Tempore Michaelis imperatoris«. A v každém tomto pramenu, jak už výše bylo (str. 92) vyloženo, dosti nezávisle. O tom, že autor naší legendy vydatně použil též »Privilegia církve moravské«, nemůže býti vůbec pochybnosti. Užil-li však vedle »Privilegia« legendy o Konstantinovi, nedá se zatím s určitostí rozhodnouti. Je to možné. Ale text i obsah legendy »Diffundente sole« bylo by možno v partii o disputaci v Římě zcela dobře odvoditi také toliko pomocí »Privilegia církve moravské«. Pro lepší a snadnější posouzení věci připojujeme paralely z obou legend, kursivou naznačující jejich shody textové.

Život Konstantinův kap. XVI.:

Když byl (Konstantin) v Benátkách, shromáždili se naň latinští biskupové, kněží i mniši, jako havrani na sokola, i *pozdvihli* trojjazyčné kacířství, řkouce: „Člověče, pověz nám, jak jsi vzdělal

»Diffundente sole«:

Qui Quirillus . . . causa devocionis Romam est profectus, ubi a summo pontifice et ab aliis sapientibus *est redargutus* pro eo, quod in *slawonico ydeomate* missarum solempnia canere ordinavit

yní *Slovanům písmo* a učíš je, jehož nikdo jiný prvé nevynašel, ani apoštol, ani římský papež, ani bohoslovec Řehoř, ani Jeroným, ani Augustin. My pak tři jazyky toliko známe, kterými sluší se v knihách slaviti boha, hebrejský, řecký a latinský.' Odpověděl jim filosof (Konstantin): ... Nechcete-li z toho porozuměti, aspoň z *Písma* poznejte soudce, (které praví): ... ,Chvalte Hospodina všickni národové! Chvalte ho všickni lidé! A: ,*Všeliký duch chval Hospodina!* ... *Ke Korintským Pavel pravil:* ,Chtěl bych pak, abyste všickni jazyky mluvili.' ... A tak bratři ... ,*Jazyky mluvíti nezbraňujte!* ... Těmito slovy i jinými více zahanbil je a opustil.

Qui se humiliter excusavit, accepto *Psalterio*, repertoque versu, in quo dicitur: ,*Omnis spiritus laudet dominum!*' Si omnis spiritus debet laudate dominum, cur, patres electi, prohibetis missarum solempnia slawonice modulare? Cum illud ydeoma ita bene dominus fecerit, sicut et cetera ydeomata! ... Quapropter ignoscite michi, patres sancti et domini. Siquidem et beatus *Paulus*, egregius doctor gencium, in epistola ad *Corinthios* dicit: ,*Loqui linguis nolite prohiberi!*' At illi, hec audientes ... solepnia missarum ... in sermone prefato ... statuerunt et confirmaverunt.

Pravděpodobnější je snad, jak už výše bylo naznačeno (srv. str. 124), že autor legendy »*Diffundente sole*« znal život Metodějův snad v nějaké české recenzi, kde zaznamenána byla historie o pokřtění Bořivoje, asi podobným způsobem, jako je v témž pramenu vylíčeno pokřtění knížete Vislanů, a že tuto historii pak šířeji rozvedl v své legendě. Anebo, že aspoň literární struktura křtu knížete Vislanů byla mu podnětem, aby v stejném duchu zpracoval historii o pokřtění knížete českého Bořivoje a jeho ženy Ludmily.

Mimo »*Privilegia církve moravské*« a snad i staroslovanských legend o Cyrilovi a Metodějovi užil autor legendy »*Diffundente sole*« v rozsáhlé míře staré legendy, líčící Utrpení kněžny Ludmily, a to v latinském jejím zpracování, které počíná se slovy »*Fuit i provincia Boemorum*«. A vlastně jen do rámce této legendy vložil příběh, líčící křest Bořivojův, opatřiv jej úvodem o počátcích moravského křesťanství. Srovnání textů obou legend věc nejlépe objasní.

Legenda

»Fuit in provincia Boemorum«:

Fuit in provincia Boemorum quidam comes, nomine *Boriwoy*, paganico adhuc more vivens, et accepit uxorem de alia provincia, *filiam Zlawiboris* comitis, nomine *Ludmillam*; que, dum esset *iuvencula ydolis ymmolabat* et ad eorum culturam libencius confluebat. Cumque morarentur ambo simul, divino nutu votoque compuncti, sacri baptismatis lavacrum una cum plebe sibi subiecta perceperunt . . .

Nati ergo sunt eis *tres filii et tres filie* et omne regnum eorum *a die*, quo baptismi gratiam preceperunt, amplius crescebat.

Boriwoy namque princeps triginta et sex vite sue annis expletis de hoc seculo migravit.

Cui in regnum *filius eius primogenitus Spitigneus* successit. Qui congregans sacerdotes et clericos, cepit esse in fide *Christi* devotus; expletisque *quadraginta vite sue annis* de hoc luce migravit.

Post cuius obitum frater eius *Wratislaus* regni gubernacula suscepit. . .

Legenda »Diffundente sole«:

Ex quorum illustri prosapia per successum temporis dux *Borziboy* piissimus nascebatur. Hic dum excellentissime forme et egregie iuventutis flore niteretur, accepit uxorem, nomine *Ludmillam*, . . . *filiam* scilicet *Slawibory*, de provincia *Melnicensi*, que cum esset *iuvencula, ydolis ymolabat*. [Legenda vkládá pak křest Bořivojův na dvoře moravského krále Svatopluka, při němž vzrůst království Bořivojova naznačuje prorockými slovy Metodějovými: Si . . . abrenuncciaveris ydolis . . . dominus dominorum tuorum efficieris, cunctique hostes tui subicientur dicioni tue.]

Hic primus fundator locorum sanctorum congregatorque clericorum et religionis institutor, de prefata coniuge sua *Ludmilla tres filios totidemque filias* suscepit, et *de die* in diem, ut ei beatus *Metudius* predixerat, *acrescebat* non solum in rebus temporalibus, sed in cunctis virtutibus, ut *lilium* germinando.

Peracto itaque vite sue cursu, plenus dicrum bonorum, *predictus Boriboy* debitum persolvit humanum, pro terrenis celestia percepturus.

Suscepitque pro eo *regnum eius filius primogenitus Spitigneus*, cunctis virtutibus refulgens, imitator siquidem patris factus, fundator exstitit ecclesiarum dei, *congregator sacerdotum clericorumque*, perfectus in fide *Christi* defensor, *peractis vite sue annis*, diem clausit extremum, astra petens.

Cui *Wratislaus*, pater sancti *Wenceslai*, in ducatum successit. Hic firmato

Cum vero predictus princeps Wrati-
zlaus, expletis triginta et tribus annis
vite sue de huius seculi angustiis mi-
grasset, filiusque eius Wencezlaus, ad-
huc puer, principatum et regnum patris
sui accepisset . . .

regno suo . . . omnique sanctitate et mo-
rum honestate relucens, transitoria in
perpetua commutavit.

Ze srovnání obsahu i textů obou legend je nade vši pochybnost patrné, že spolu souvisejí. Máme pak tři možnosti: buď čerpala »Fuit« z »Diffundente«, nebo »Diffundente« z »Fuit«, anebo konečně jedna neb druhá, nebo případně obě z třetího nějakého pramene.

První možnost lze prostě vyloučiti. Viděli jsme, že legenda »Fuit in provincia Boemorum« či spíše ještě její slovanské zpracování je asi nejstarší literární dílo, které vzniklo na české půdě. Ukázali jsme také, že náleží pravděpodobně do posledních let vlády knížete Václava svatého. A také stylistická struktura legendy »Diffundente sole« jeví zřejmě známky již rozvitější formy legendy, která i obsahově má nové prvky i když některé údaje (jako na př. určitá léta života prvních křesťanských panovníků českých) přechází zkráceně toliko obecnými větami.

Mnohem více pravděpodobnosti je v předpokladu, že legenda »Fuit in provincia Boemorum« byla předlohou a pramenem legendy »Diffundente sole«. Věc ta patrna je nejen z bohatšího obsahu »Diffundente« proti »Fuit«, ale také z její literární konstrukce a stylistické struktury, jak už výše bylo naznačeno. I když styl legendy »Diffundente« je prostý a nehledaný a celkem příbuzný stylistické struktuře legendy »Fuit«, přece jen je všady patrná větší bohatost větná a snaha po stylisticky vyspělejší formě, než jakou našel autor »Diffundente« v své předloze.

»DIFFUNDENTE SOLE« A KRISTIÁN.

Třetí možnost je, že »Diffundente sole« je založena na jiném prameni, který využil už legendy »Fuit« a tím že vznikly věcné i stylistické shody, na které výše bylo poukázáno. Na tuto možnost myslel Pekař, když tvrdil, že pramenem »Diffundente sole« byl Kristián a

že legenda »Diffundente sole« není ničím jiným, než výtahem z legendy Kristiánovy. Naznačili jsme již, že pokud se týče legendy »Factum est«, která v rukopisném dochování tvořila druhou polovici celé legendární skladby, měl také pravdu. Nicméně třeba se nám zabývat touto otázkou i pokud se týče první polovice v rukopisech dochované legendy, vlastní »Diffundente sole«. Je to otázka pro určení stáří legendy »Diffundente sole« povahy vskutku rozhodující. A jedině obsahovým i stylistickým srovnáním obou legend je možné jednu i druhou zařadit do celkového literárního vývoje a tak dáti jí i historicky patřičné místo.

Legenda »Diffundente sole«:

[I.] DIFUNDENTE SOLE iusticie radios sancte *fidei christiane orbis per universa climata temporibus magnifici doctoris, beatissimi Augustini, sanctus Quirillus grecis et latinis apicibus sufficientissime instructus, postquam Bulgariam ad fidem Ihesu Christi convertisset, in nomine sancte trinitatis et individue unitatis Moraviam est ingressus, ubi omnipotenti deo cum eius adiutorio non modicum populum acquisivit, inventisque novis apicibus sive literis, vetus et novum testamentum pluraque alia de greco seu latino sermone in slawonicum transtulit ydioma, missas ceterasque canonicas horas resonare slawonica voce in ecclesia statuendo, quod usque hodie in Bulgaria et in pluribus Slavorum regionibus observatur multaque ex hoc anime Christo deo acquirantur.*

Legenda Kristiánova:

Moravia, regio Sclavorum, antiquis temporibus, fama memorante, creditur et noscitur *Christi fidem* percepisse *Augustini, magnifici doctoris*, ut aiunt, *temporibus*. Bulgri, vel Bulgarii, attamen longe ante eadem potiti fore referuntur gracia. Siquidem *Quirillus* quidam, nacione Grecus, tam *latinis*, quam *ipsis Grecorum apicibus instructus, postquam Bulgri crediderant, agressus est in nomine sancte trinitatis et individue unitatis* eciam supradicte genti, *Moravie* degenti, *fidem domini nostri Iesu Christi* predicare. Et cooperante divina gracia, postquam illos Christo lucratus erat, eciam *apices* vel *characteres novas* comperit et *vetus novumque testamentum pluraque alia de greco seu latino sermone slawonicam* in linguam transtulit. *Missas preterea ceterasque canonicas horas in ecclesia publica voce resonare statuit, quod et usque hodie in partibus Sclavorum a pluribus agitur,*

¹⁰³ Tato věta v legendě Kristiánově čte se v kontextu až v následujícím odstavci. Pekař, Legenden, l. c. str. 90, ř. 30—31.

[II.] Qui Quirillus, postquam multos manipulos in horreum domini congregaverat, fratrem suum, nomine Metudium, virum strenuum omnique sanctitate decoratum in Moravia relinquens, Roman causa devocionis est profectus.

Ubi a summo pontifice et ab aliis sapientibus est redargatus pro eo, quod in slawonico ideomate missarum solempnia canere ordinavit. Qui se hu-

militer excusavit, accepto psalterio, repertoque versu, in quo dicitur: »Omnis spiritus laudet dominum.« (Ps. 150, 6.) Si omnis spiritus debet laudare domi-

num, cur, patres electi, prohibetis missarum solempnia slawonice modulari? Cum illud ydeoma ita bene dominus fecerit, sicut et cetera ydeomata! Et cum illis ad salutem animarum aliter non potui subvenire, deus michi illud remedium inspiravit, per quod sibi plurimos acquisivi. Quapropter ignoscite michi, patres sancti et domini! Siquidem et beatus Paulus, egregius doctor gentium, in epistola ad Corinthios dicit: »Loqui linguis nolite prohiberi!« (I. Cor. 14. 39.)

At illi, hec audientes et admirantes tanti viri fidem, solempnia missarum cete-

maximeque in Bulgariis multeque ex hoc anime Christo domino acquiruntur. Cumque quodam tempore memoratus Quirillus Roman causa oracionis adisset,

Qui et postquam multos Christi domini manipulos in horreo congregavit.¹⁰⁴

Relinquens supra memoratis in partibus fratrem suum, nomine Metudium, virum strenuum omnique sanctitate decoratum.¹⁰⁴

a sumo pontifice vel a reliquis sapientibus et rectoribus ecclesie redarguitur ut quid contra statuta canonum ausus fuerit missarum solempnia istituere canere sclavonica lingua. Illo humiliter satisfaciente illis nec omnino mitigare eos valente, arrepto psalterio, versum psalmigrafi in medium recitavit, quo dicitur: »Omnis spiritus laudet dominum.« (Ps. 150, 6.) Et ipse versui alludens: Si, inquit, omnis spiritus laudet dominum, cur me, patres electi, prohibetis missarum solempnitatem modulari sclavonice, seu alia queve de latino vel greco verbo eorum vertere in sermonem? Si enim quivissem ullo modo subvenire populo illi, ut ceteris nationibus lingua latina vel greca omnimodo id non presumpsissem. Sed cernes populum dure cervicis fore et omnino ydiotas et ignaros viarum dei, solum hoc ingenium, omnipotente cordi inspirante, comperi, per quod etiam multos illi acquisivi. Quapropter ignoscite mihi, patres et domini; siquidem et beatus Paulus apostolus, doctor genti-

¹⁰⁴ Tato věta čte se v Kristiánovi až v dalším odstavci. Pekař, Legenden, I. c. str. 90, ř. 28—30.

rarumque canonicarum horarum in sermone prefato in partibus illis ympnisare auctoritate apostolica statuerunt et confirmaverunt.

[III.] Idem vero *beatus Quirillus*, Rome remanens, eidem genti scdis apostolice gratiam destinavit, *monachicumque habitum suscipiens, diem clausit extremum.*

Predictus vero frater eius *Metudius* per regem Morauię, qui vocabatur *Swanthopolcus*, *religiosum* utique devotum, *qui tunc* temporis potentissimus erat et quasi *imperator*, habens latissimum regnum, quod postea per insipientiam secundi Swantopolc, nepotis primi, dimembratum est, in archiepiscopum ordinatur, sibi aliis *septem* suffraganeis subrogatis.

[IV.] *Bohemi et Slawi sub Arcturo positi* in climate dyarifeon, *cultibus ydolorum dediti*, diu *absque lege et principe* permanserunt. *Tandem per quandam phitonissam* inducti, *civitatem Pragam statuunt*, inventoque *quodam sagacissimo et prudentissimo viro*, nomine *Primislaus*, in *principem* elegerunt, eum *predicte phitonisse*, que vocabatur *Lubussa*, *matrimonialiter* copulantes.

um, in epistola ad Corinthios inquit: »*Loqui linguis nolite prohibere!*« (1. Cor 14. 39.) *At illi, hec audientes et admirantes tanti viri fidem, auctoritate sua statuunt et firmant* supradicto sermone *partibus in illis missarum sollemnia ceterasque canonicorum horas ympnizari.*

Ipse autem *beatus Quirillus*, inibi persistens, *monachicumque habitum suscipiens, diem clausit extremum.*

Qui . . . (*Metudius*) ab ipso principe, *qui partibus in illis tunc* dominabatur et imperabat universe terre ceu magnificus *imperator*, *statuitur summus pontifex*, habens sub se *septem* eiusdem sanctitatis pontifices.¹⁰⁵

. . . *Zvatopulc*, qui erat nepos principis vel regis *religiosi*.¹⁰⁶

[O dismembraci říše Svatoplukovy píše Kristián velmi obšírně na konci kapitoly 1., kde spojuje pak záhubu Moravy s kletbou Metodějovou. O tom v Diffundente se nepíše.]

At vero *Sclavi Boemi ipso sub Arcturo positi, cultibus ydolatrie dediti*, velut equus infrenis *sine lege, sine ullo principe* vel rectore vel urbe, uti bruta animalia sparsim vagantes, terram solum incolebant. *Tandem pestilencie claudibus atriti, quandam phitonissam*, ut fama fertur, *adeunt, postulantes spem consilii responsumque divinacionis*. Quo accepto, *civitatem statuunt*, nomenque inponunt *Pragam*. Post hinc *invento quodam sagacissimo atque prudentissi-*

¹⁰⁵ Tato věta čte se v Kristiánovi v třetím odstavci kapitoly 1 (*Pekař, Legendy*, I. c. str. 90, ř. 30—34).

¹⁰⁶ Tato věta čte se v Kristiánovi až v třetím odstavci kapitoly 1. (*Pekař, Legendy*).

Ex quorum illustri prosapia per successum temporis dux *Boriwoi* piissimus nascebatur.

Hic dum excellentissime forme et egregie iuventutis flore nitesceret, accepit uxorem, nomine Ludmillam, . . . filiam scilicet comitis nomine Slawibory, de provincia Melnicensi, que, cum esset iuvenula, ydolis ymolabat.

[V.] Qui *Boriwoi* quodam tempore regem *Moravie Swanthopolc* primum adiit, a quo cum suis satrapis benigne ad convivium invitatur.

Verum sessionis ei locus inter christicolas minime conceditur, sed ante mensam in pavimento, ritu paganico, collocatur. Cuius presul Metudius iniurie condolens, fertur dixisse ad eum: Ve, tu talis et tantus, quod non erubescis a principalibus sedibus repelli, cum tamen habeas principatum, sed magis cupias ob nefandam ydolorum culturam humotenus incubare?

mo viro, cui tantum agriculture officium erat, responsione fitonisse principem seu gubernatorem sibi statuunt, vocitatum cognomine Premizl, iuncta ei in matrimonio supramemorata fitonissa, scilicet Libussie, virgine.

Sicque a clade et multiplici peste tandem eruti, dehinc a supramemorato principe ex sobole eius rectores seu duces preposuere sibi, servientes demoniorum simulacris et prophanis sacrificiorum ritibus bachantes, donec ad extremum dominatus eiusdem regni pervenit ad unum ex eisdem principibus ortum, vocitatum *Borivoi*.

Habuit (*Bořivoj*) et uxorem nomine *Ludmillam*, filiam *Slaviboris comitis* ex provincia *Sclavorum*, que *Psou* antiquitus nuncupabatur, nunc a modernis, ex civitate noviter constructa *Mielnik* vocitatur.¹⁰⁷

*Hic cum excellentissime forme et egregie iuventutis flore nitesceret, quodam tempore negotii sui populique sibi commissi causa ducem suum vel regem *Zwatopluc Moravie* adiit, a quo benigne suscipitur et ad convivium pariter cum reliquis adsciscitur. Verum sessionis ei locus inter christicolas minime conceditur, sed, ritu paganico, ante mensam pavimento iubetur insidere. Cuius presul *Metudius* iniurie condolens, fertur dixisse ad eum: Ve, inquit, quod tu talis tantusque haut erubescis a principalibus repelli sedibus, cum et ipse in fascibus ducatum obtineas, sed magis cupias ob nefandam ydolorum*

genden, l. c. str. 91, ř. 7—8.)

¹⁰⁷ Tato věta čte se v *Kristiánovi* níže na počátku kapitoly 3. (*Pekař*, *Legenden*, l. c. str. 94, ř. 34—35 a 95, ř. 1—2.)

At ille, quid, inquit, ob huiuscemodi rem periculi pacior, vel quid boni conferet michi christianitatis ritus? Si, inquit, presul Metudius, abrenunciaveris ydolis et inhabitantibus in eis demonibus, dominus dominorum tuorum efficeris, cunctique hostes tui subicientur dicioni tue et progenies tua quotidie augmentabitur, velud fluvius maximus, in quo diversorum fluenta confluunt rivulorum. Que propheta certe completa est in principibus Bohemorum. Et si, inquit Boriwoi, res ita se habet, que mora est baptisandi? Nulla, inquit pontifex, tantum paratus esto ex integro corde credere in deum, patrem omnipotentem, eiusque unigenitum filium, dominum nostrum Ihesum Christum, et in spiritum paraclitum, illuminatorem omnium fidelium animarum, non tantum causa substancie temporalis, verum etiam propter salutem corporis et anime capescendam et propter acquirendam perhenitatis palmam gloriosam atque ob percipiendam sanctorum inedicibili leticia societatem.

Hiis et similibus mellifluis exhortationibus accensa mens iuvenis gratiam sacri baptismi percipere estuabat. Et ut nulla mora fieret, cum suis omnibus, qui eum comitabantur, terretenus pedibus advoluti pontificis, obnixius postulabant.

[VI.] *Quid plura? Mane facto, ipsum ducem cum suis triginta, qui secum advenerant, cathetizans, ieiuniorum sollempniis peractis ex more, sacro fonte baptismatis innovavit pleniterque eum de fide Christi instruens multisque lo-*

culturam cum subulcis umotenus incubare?

At ille, quid, inquit, ob huiuscemodi rem periculi pacior, vel quid boni mihi confert christianitatis ritus? Si, inquit presul Metudius, abrenunciaveris ydolis et inhabitantibus in eis demonibus, dominus dominorum tuorum efficeris, cunctique hostes tui subicientur dicioni tue et progenies tua cottidie augmentabitur velut fluvius maximus, in quo diversorum confluunt fluenta rivulorum.

Et si, inquit Boriwoy, res se ita habet, que mora est baptizandi? Nulla, inquit pontifex, tantum paratus esto ex integro corde credere in deum, patrem omnipotentem, eiusque unigenitum, dominum nostrum Jesum Christum, et in spiritum paraclitum, illuminatorem omnium fidelium, non tantum mundialis causa substancie, verum etiam capescende salutis tue anime pro acquirenda perhenitatis gloriosa palmam atque percipienda societate sanctorum ineffabili leticia.

Hiis et huiuscemodi mellifluis exhortationibus accensa mens iuvenis estuabat gratiam baptismi percipere. Et ut ne ulla mora fieret, cum suis omnibus, qui eum comitabantur, terretenus pedibus pontificis advoluti, obnixius postulavere.

Quid plura? Mane facto, ipsum ducem cum suis triginta, qui advenerant, cathetizans, peractis ieiuniorum ex more sollempniis, sacrosancto baptismatis fonte innovavit, pleniterque eum de fide Christi instruens, multis locupleta-

cupletatum donis, ad propria concessit redire, tribuens ei venerabilis vite, Kaych nomine sacerdotem. Quique reversi ad sua in castellum, cui vocabulum erat Gradycz, supradictum statuunt sacerdotem, fundates ecclesiam in honore beati Clementis, ubi multa detrimenta sathane ingerentes, populum Christo domino acquirebant.

Veniens vero in brevi tempore prefatus Metudius in Bohemiam, sanctam Ludmillam baptizavit cum multis. Et sic dilatabatur fides christiana in terra horris et vaste solitudinis.

[VII.] Videns autem dyabolus Christi quottidie lucra augeri et sibi magna fieri detrimenta, excitavit membra sua adversus membra Christi ita, quod ducem propter fidem Christi de Bohemia expulerunt. Qui expulsus regem *Svathopluth* et *Metudium* episcopum iterato repetivit. *A quibus clarissime, ut decebat, est susceptus, aput eos aliquamdiu, exilium paciens pro vere fidei dilatacióne, morabatur, doctrinam Christi perfeccius nanciscendo. At vero prefata membra dyaboli quendam alium ducem sibi elegerant.*

Sed quia iniquitas non diu durare potest, licet ad tempus valde elevetur,

predictus itaque pius dux cum honore de *Moravia* revocatus, ecclesiam in honore dei genitricis *Marie* in urbe *Praga*, ut in exilio existens voverat, fabricavit.

[VIII.] *Hic primus fundator loco-*

tum donis ad propria redire concessit, tribuens ei venerabilis vite sacerdotem, nomine Caich. Quique reversi in sua, in castello, cui vocabulum inerat Gradic, supradictum sacerdotem statuunt, fundantes ecclesiam in honorem beati Clementis, pape et martyris, multa detrimenta sathane ingerentes, populum Christo domino acquirentes.

Que cernens perfidus chelidrus [dále však Kristián text rozvádí ve tři nabubřelé věty bez shody s legendou »Diffundente sole«, a to až po slova] vitam auferere moliantur.

Quo agnito, princeps sese ab eis removit rursusque regem *Zwatopulc*, seu pontificem *Metudium* *Moravie* repetivit. *A quibus clarissime et ut decebat suscipitur, aliquantulum aput eos degens, perfeccius doctrinam Christi nanciscitur.* At vero plebs prefata in nequicia sua permanens, quendam ducem *Ztroymir* . . . sibi principem statuunt. Verum quoniam veritas minime fallitur, que ait in ewangelio [a t. d. Kristián vkládá pak do této souvislosti historii o Stroj-mírovi, který po vypuzení Bořivoje se ujal vlády až zase Bořivoj byl zpět povolán.]

Quoniam vero isdem princeps, *Moravie* degens, omnipotenti deo votum voverat, videlicet, quod si eum dominus ad propria cum honore reduceret, basilicam in honore beate dei genitricis et perpetue virginis *Marie* edificaret, reversus sine mora votum suum implere studuit in ipsa civitate *Pragensi*.

Hic primus fundator locorum sancto-

rum sanctorum congregatorque clericorum et religionis Christiane institutor, de prefata coniuge sua Ludmilla tres filios totidemque filias suscepit, et de die in diem, ut ei beatus Metudius predixerat, acrescebat non solum in rebus temporalibus, sed in cunctis virtutibus, ut lilium germinando.

Quem beata Ludmila non solum imitans in religione Ihesu Christi, sed eciam precellens, facta est vera Christi famula.

Peracto itaque vite sue cursu, plenus dierum bonorum, predictus Boriwoi debitum persolvit humanum, pro terrenis celestia percepturus.

[IX.] Suscepitque pro eo regnum eius filius primogenitus Spitigneus, cunctis virtutibus refulgens, imitator siquidem patris factus, fundator exstitit ecclesiarum dei, congregator sacerdotum clericorumque, perfectus in fide Christi, peractis vite sue annis, diem clausit extremum, astra petens.

Cui Wratislaus, pater sancti Wenceslai, in ducatum successit. Hic firmato regno suo basilicam sancti Georgii martiris fabricavit, omnique sanctitate et morum honestate relucens, transitoria in perpetua commutavit.

rum congregatorque clericorum et tantille, que tunc fuit, religionis institutor exstat. [Tu vkládá Kristián výše uvedenou větu, že Bořivoj měl za ženu Ludmilu.] Suscepit autem ex ea sepe memoratus princeps tres filios totidemque filias, et ut ei beatus Metudius prophetico ore predixerat, cottidianis incrementis cum omni gente sua regnoque augmentabatur.

Que sicut par ei fuerat in errore gentilitatis, immolando simulacris, ita et in religione christiana imitando, immo precellendo virtutes sui viri, facta est vere Christi famula.

Peractoque temporis sui cursu, plenus dierum bonitateque, diem clausit ultimum, tricesimum quintum vite sue completens annum.

Suscepitque pro eo regnum eius primogenitus, filius ipsius Spitigneu, cunctis virtutibus bonitatis famaue sanctitatis admodum fulgens. Imitator siquidem patris factus, fundator exstitit ecclesiarum dei, congregator sacerdotum clericorumque, perfectus in fide Christi, peractis vite sue annis XLta, luce ex hac migravit, astra petens.

Cuius post transitum frater eius Wratislau regni suscepisse dinoscitur gubernacula, ducens uxorem nomine Dragomir, ex provincia Sclavorum paganorum, que Ztodor dicitur. . . . Siquidem Dragomir peperit ex ipso principe natos binos, unum vocitatum Wenceslau, alterum vero Boleslau . . .

Igitur, uti prelibavimus, cum prefatus Wratislau in regno fratris sui defuncti succederet, firmato regno basilicam in honore beati Georgii martyris statuit, sed morte preventus, eius consecrationem diu desideratam minime perspexit.

Shody v obsahu i textu mezi oběma legendami, mezi »Diffundente sole« a Kristiánem, jsou do té míry do očí bijící, že o jejich vzájemné souvislosti nemůže býti pochybnosti. Obtíž a nesnáz je v tom, zda možno bezpečně určit, čerpal-li Kristián z »Diffundente sole« či obrácně »Diffundente« z Kristiána. Tyto rozpaky jsou k tomu ještě stupňovány tím, že, jak už jsme si zjistili, »Diffundente sole« i Kristián čerpali přímo a samostatně ze svých starších předloh, totiž z legendy »Fuit in provincia Boemorum« a z »Privilegia církve moravské«.

Oba texty, »Diffundente sole« a Kristián, při svých rozsáhlých shodách, liší se však přece jen dosti nápadně obsahově i formálně.

RŮZNOSTI MOTIVŮ V »DIFFUNDENTE SOLE« A V KRISTIÁNOVI.

Z věcných rozdílů mezi »Diffundente sole« a Kristiánem nejpatrnější i nejdůležitější jsou tyto:

1. Kristián připojuje zprávu o klatbě Metodějově a jejím naplnění, když země moravská dána byla v plen a kořist svým nepřátelům. O této události »Diffundente sole« se nezmiňuje. Bylo již poukázáno Weingartem na to, že Kristián následuje tu Život sv. Nauma, který byl jazykem staroslovanským sepsán v první polovině X. století.¹⁰⁶

2. Kristián líčí přemyslovskou pověst podstatně jinak, než v »Diffundente sole«¹⁰⁹ a přináší již v zárodku motiv Přemysla-oráče. »Diffundente sole« tohoto motivu ještě nezná. Líčí Přemysla jako moudrého a obzřetného muže či knížete (snad je to pouhá etymoogie jména Přemysl!), kterého si Čechové zvolili vladařem. »Diffundente sole« také nemá a patrně nezná ciceronských motivů, kterými dynastickou pověst českou rozšířil Kristián.

3. Pohanskou vzpouru Čechů proti Bořivojovi líčí Kristián podstatně šířeji i jinak. Zejména vkládá sem historii o knížeti Stojmírovi.

¹⁰⁶ M. Weingart, První legenda o sv. Václavu, I. c. str. 159.

¹⁰⁹ Srv. též *moji* studii »Přemyslovská pověst a Kristián« v Čes. čas. hist. XLIV, 1938, str. 326—38.

Této historie, která, jak se zdá, vyskytla se také samostatně a v této formě přešla pak též do kroniky Dalimilovy (srv. níže str. 232), »Diffundente sole« nemá. Ví sice o pohanské reakci proti Bořivojovu prvému pokusu o zavedení víry křesťanské v Čechách, o jeho útěku na Moravu a návratu do Čech, ví sice též o tom, že Čechové zvolili si tenkrát kohosi jiného za knížete, při čemž i slovně obě legendy se shodují, ale historii o Strojnírovi, o zbroji pod šaty ukryté, a celou tu historiku »Proměňme se!« má toliko Kristián a potom Dalimil.

4. Kristián při zmínce o rodišti kněžny Ludmily, o níž se v »Diffundente sole« prostě zaznamenává, že byla dcerou Slavibora z kraje mělnického¹¹⁰ (»de provincia Melnicensi«), dodává historický výklad, že tato provincie za starodávna jmenovala se Pšovskem, nyní pak od současníků, podle hradu Mělníka, nově tam zbudovaného, jmenuje se také Mělnickem.

5. Kristián při zmínce o Vratislavovi dodává, že měl za manželku Drahomíru ze země Slovanů pohanských, která se jmenuje Stodory.

6. Kristián na rozdíl od »Diffundente sole«, která — následujíc v tom svoji předlohu — končí vlastně genealogii křesťanských Přemyslovců Vratislavem, vede tuto o generaci dále a píše, že Vratislav spolu s Drahomírou měli syny Václava a Boleslava.

7. Kristián ke zprávě, shodné s »Diffundente«, že Vratislav založil kostel sv. Jiří na hradě pražském, připojuje historickou poznámku, že však dokončení stavby a vysvěcení kostela se nedožil.

8. »Diffundente sole«, píšíc o zavedení slovanského jazyka při bohoslužbách poznamenává, že tento zvyk »až do dnešního dne se udržuje v Bulharsku a v mnohých jiných krajinách slovanských«, kde křesťanská víra se rozšířila (maje při tom na mysli zejména země české) a kde užívání slovanského jazyka při bohoslužbách bylo nepochybně obecné. Naproti tomu Kristián (který, jak ještě jasněji ukážeme, psal něco později, než autor »Diffundente sole«) poznamenává o slovanské bohoslužbě, že »až do dnešního dne v krajích slovanských »od mnohých« je v užívání, »zejména však v Bulharsku«. Roz-

¹¹⁰ Nesprávně, jak se zdá, a jak již výše bylo ukázáno (str. 17) na rozdíl od slovanského prologu o sv. Ludmile, který píše, že byla ze země srbské. S podob-

díl historického postřehu je v reprodukci této zprávy zřejmě patrný. Kristián psal svou legendu v době, kdy slovanská bohoslužba v českých zemích nebyla již obecně rozšířena, ale »od mnohých« ještě v duchu staré tradice užívána a zachovávána. A kdy se vědělo, že zemí obecného rozšíření slovanské bohoslužby bylo zejména Bulharsko.

9. Kristián v patrné reminiscenci na Život Konstantinův (jak již Weingart ukázal)¹¹¹ a na Konstantinovu disputaci s »trojjazyčníky« v Benátkách vkládá i do Cyrilovy disputace v Římě tento motiv. Jestliže »Diffundente sole«, přidržujíc se svého vzoru »Privilegia moravské církve« (srv. výše str. 87), přináší obecnou apologii slovanského jazyka při bohoslužbě (»Zda bůh nestvořil tento jazyk stejně jako jiné řeči?!«), rozhojňuje Kristián tuto apologii poukazem na latinu a řečtinu, čehož v »Diffundente sole« není. »Kdybych byl zajisté mohl tomu lidu prospěti, jako jiným (kulturním národům) jazykem latinským neb řeckým, neodvážil bych se zavésti tuto novotu,« píše Kristián. A tohoto motivu nenajdeme ani v jiných spisech té doby, nebo doby pozdější, které literárně užili jako pramene spisu »Privilegium církve moravské«.

Kdyby tudíž legenda »Diffundente sole« byla založena na Kristiánovi a byla pouhým výtahem z jeho skladby, její spisovatel by býval musil všech těchto motivů se vědomě zřící aneb je z nedbalosti či z jiného důvodu pominouti. Je psychologicky velmi málo podobné pravdě, že by byl tak učinil. Obráceně je však psychologicky velmi dobře pochopitelné, že Kristián těmito motivy svoji předlohu rozšířil. A to tím spíše, že Kristián tak s oblibou činil i v jiných částech své velké legendy, a že velmi rád i na jiných místech své práce připojoval ke zprávám, které v svých předlohách našel, historické poznámky neb vysvětlivky.

S hlediska zpracovaných motivů je práce Kristiánova proti »Diffundente sole« podstatně širší a bohatší. K tomu třeba ještě upozorniti na to, že některé události, o nichž »Diffundente sole« prostě vy-

ným omylem setkáváme se také v Kronice Dalimilově. Srv. též níže pozn. 118.

¹¹¹ M. Weingart, První legenda o sv. Václavu, l. c. str. 157.

pravuje (opisujíc je ze své starší předlohy), Kristián přijímá s jistou skepsí a skoro s nedůvěrou, vkládaje tu své »jak se za to má«, »jak praví«, »podle pověsti«. Tak hned v kapitole 1., když píše o pokřtění Moravy, poznamenává: »Moravia, regio Sclavorum, antiquis temporibus, fama referente . . . fidei Christi percepisse.« Je zřejmé, že tu jde pouze o retorskou frázi Kristiánovy legendy. Kristián nepsal »podle pověsti«, ale opíral se při psaní své 1. kapitoly o »Diffundente sole«, zčásti pak o »Privilegium církve moravské«. Podobně je tomu dále. »Diffundente sole« s jistou reminiscencí na legendu o sv. Cyriľovi, zejména však na listy biskupa Pelhřima pasovského (srv. str. 163 níže) píše, že víra křesťanská počala na Moravu pronikati »za časů sv. Augustina«. Kristián doslova přejímá tuto zprávu z »Diffundente sole«, avšak s kritickým omezením: »Moravia . . . fidei Christi percepisse, Augustini, magnifici doctoris ut aiunt temporibus.« Také zprávu o pokřtění Bulharska, kterou »Diffundente sole« převzala z »Privilegia církve moravské«, reprodukuje Kristián s kritickým omezením. »Bulgari attamen longe ante cam (Moraviam) potiti fore referuntur gracia (fidei Christi).« S podobným zjevem setkáváme se u Kristiána při líčení přemyslovské pověsti. »Diffundente sole« vypráví tu opět zcela prostě a jednoduše: »Tandem per quandam phitonissam inducti, civitatem Pragam statuunt« atd. Kristián má tutěž zprávu, ale připojuje opět své kritické omezení: »quandam phitonissam, ut fama fertur, adeunt.«

Nicméně i »Diffundente sole« má opět některé údaje věcné, kterých nemá Kristián. Tak na př. k proroctví Metodějovu, legendě »Diffundente sole« i Kristiánovi společnému, že Bořivoj stane se páнем Moravy, má dodatek, že toto proroctví se skutečně vyplnilo. Bylo již výše poznamenáno, že tato věta svojí stylisací připomíná podobné dodatky v legendě o Metodějovi (»což se i stalo«). A je dobře možné, že větu tu »Diffundente sole« převzala ze své předlohy, líčící v duchu legendy o Metodějovi pokřtění Bořivoje. (Srv. str. 125.) Důležitější zpráva, kterou má »Diffundente sole« (společně s legendou moravskou »Tempore Michaelis imperatoris«, snad obě z původní předlohy), je údaj, že brzy potom, kdy Bořivoj přijal křest, přišel Metoděj do Čech a tam pak pokřtil jeho manželku Ludmilu spolu s jinými

mnohými. Kristián ví sice dobře, že Ludmila byla křesťankou i že byla spolu s Bořivojem pokřtěna. Píše, že tak jako Ludmila spolu s Bořivojem sloužila modlám pohanským, nápodobila, ano předstihla ctnosti svého manžela v horlení pro víru Kristovu a stala se pravou jeho služebnicí. I z Kristiána dá se s bezpečností souditi, že Ludmila byla získána slovanskému křesťanství z Moravy. Proč však Kristián zprávu o tom, že Metoděj, arcibiskup moravský, přišel do Čech a tam pokřtil Ludmilu, nemá, proč ji vynechal, zda zúmyslně či náhodou, je dosti těžko posouditi.

Zpráva o pokřestění Ludmily arcibiskupem Metodějem vyskytá se potom v našich letopisech z konce století XIII. (srv. výše pozn. 97) a ze století XIV. (na př. v kronice t. ř. Pulkavy) i v zprávách pozdějších.

VÝZNAČNÉ SHODY »DIFFUNDENTE SOLE« A KRISTIANA.

Jinak má však Kristián všechny charakteristické znaky legendy »Diffundente sole« a které nenajdeme v žádném jiném pramenu. Tak hned na počátku kapitoly 1. píše Kristián, že Morava byla pokřtěna »za časů sv. Augustina«, kterého jmenuje »magnificus doctor«. (Kterak se tento anachronismus do legendy dostal, ponechme zatím stranou.) Stejná zmínka o sv. Augustinovi je už v legendě »Diffundente sole«: »Diffundente sole iusticie radios sancte fidei christiane orbis universa per climata, temporibus magnifici doctoris beatissimi Augustini.« Je důležité si uvědomiti, že stejně »Diffundente« jako Kristián měli za předlohu »Privilegium církve moravské« (srv. výše str. 92), jejíž text zachoval se i v legendě moravské. Nicméně zmínku o sv. Augustinovi, když šířila se víra křesťanská, má toliko »Diffundente sole« a Kristián.

Legenda »Diffundente sole« i Kristián znají *dva Svatopluky*. Svatopluka prvního, vládce širých krajin, které patřily k jeho království, a Svatopluka druhého, synovce onoho mocného vládce. »Diffundente sole« charakterisuje Svatopluka prvního (patrně omyllem a záměnou s moravským Rastislavem!, srv. str. 174) jako muže »zbožného a bohu oddaného«. Stejně činí pak Kristián, když píše,

o druhém Svatoplukovi, »qui erat nepos principis vel regis religiosi«.

Dále píše legenda »Diffundente sole«, že *Metoděj* byl moravským králem *Svatoplukem ustanoven arcibiskupem* a že pod jeho pravomoc patřilo *sedm biskupství*. Také tato zpráva je vlastně toliko legendě »Diffundente sole« a Kristiánovi, nehledíme-li k legendám ze XIV. století, na Kristiánovi i na »Diffundente« založeným.

Legenda »Diffundente sole« i Kristián užívají stejných slov a stejných pojmů pro charakteristiku české země a její obyvatel. »Diffundente sole« píše: »*Bohemi et Slavi sub arcturo positi in climate dyarifeon.*« A stejně opakuje tuto charakteristiku potom Kristián: »*At vero Sclavi Boemi ipso sub Arcturo positi*« a vynechává toliko označení pásma podnebí, jak se v starší době užívalo.

Legenda »Diffundente sole« i Kristián mají celkem stejné zprávy o *Přemyslovi*, o *Libuši*, o *založení Prahy*, byť u Kristiána najdeme tyto motivy v slovesné formě rozvinutější a s přimísením dalších motivů z ciceronské retoriky, jimiž původní smysl se dosti podstatně mění.¹¹² »Diffundente sole« píše prostě, že Čechové před tím, než byli pokřtěni, žili v pohanství bez zákona i knížete (»*cultibus ydolorum dediti, diu absque lege et principe permanserunt*«). Kristián přejímá slova legendy »Diffundente sole«, ale dává jim ciceronský smysl, že pohanští Čechové byli v stavu bídném a ubohém, až je z tohoto ponížení vyvedl moudrý muž Přemysl. (»*Sclavi Boemi ... cultibus ydolatrie dediti, velut equus infrenis sine lege, sine ullo principe vel rectore vel urbe uti bruta animalia sparsim vagantes, terram solam incolebant*«.) Jinak však je stejně jako v »Diffundente sole« též u Kristiána Libuše »*quedam phitonissa*«, Přemysl »*vir sagacissimus et prudentissimus*«, jedině s tím novým motivem, že Kristiánův Přemysl je oráč a Libuše panna, jakož dále, že více zdůrazněno její pohanství.

Podobně přejímá Kristián zprávu legendy »Diffundente sole« (jak se zdá nesprávnou!), že Ludmila byla *dcerau českého hraběte z provincie mělnické*. Bylo již poukázáno (str. 17) na údaj prologu o sv. Lud-

¹¹² Srv. můj článek: »Přemyslovská pověst a Kristián, Čes. čas. hist. XLIV., 1938, str. 327—38.

mile, v němž zachovalo se asi původní znění staroslovanské legendy, že Ludmila byla dcerou knížete srbského, tudíž knížete, jehož panství bylo mimo Čechy. Latinské zpracování staroslovanské legendy ludmilské má prostě, že Bořivoj vzal si za ženu Ludmilu »z jiné země« slovanské. (»Fuit in provincia Boemorum quidam comes nomine Bořiwoy . . . et accepit uxorem de alia provincia . . . nomine Ludmillam.«) »Diffundente sole«, jak se zdá s neporozuměním své předloze podává výklad, že Ludmila byla dcerou českého hraběte z kraje mělnického (»accepit luxorem, nomine Ludmillam, de gente sua, filiam scilicet comitis nomine Slawibory de provincia Melnicensi«). Je to asi neporozumění původnímu textu. Kristián toto neporozumění nejen přejímá, ale i dále rozvádí a připojuje další výklad, že Mělnicko za starodávna slulo Pšovskem. (Srv. níže pozn. 108.)

Křest Bořivojův, o němž rovněž nečteme nikde jinde kromě v »Diffundente sole«, u Kristiána a mimo to v t. ř. legendě moravské (o té viz níže str. 178), je líčen celkem stejně a skoro týmiž slovy. (Sám fakt zaznamenává Kosmas i Letopisy hradištsko-opatovické.) Na rozdíly, zejména na včlenění motivu se Strojmiřem v legendě Kristiánově, bylo již poukázáno. (Srv. str. 138.)

Toto jsou vesměs motivy, zaznamenané toliko v legendě »Diffundente sole« a v Kristiánovi, o nichž v jiných pramenech, zejména v předlohách »Diffundente sole« i Kristiána, nenajdeme nikde ani náznaku. O těchto motivech neví zejména ani »Privilegium moravské církve«, ani legenda »Fuit in provincia Boemorum«. Zpracování těchto motivů v obou legendách ukazuje netoliko na jejich vzájemnou, a to velmi úzkou a blízkou souvislost, ale zejména na to, že Kristián všechny tyto motivy převzal z »Diffundente sole«, rozhojnil je motivy novými. Postup obrácený je sotva myslitelný. Je patrné, že Kristián využil všech (nebo téměř všech!) motivů z »Diffundente sole«. Kdyby však »Diffundente« byla pouze výtahem z Kristiána, bylo by velmi s podivem, že její autor by se byl celé řadě motivů, vlastních toliko Kristiánovi, vyhnul. I když to byly motivy tak vděčné, jako klatba Metodějova, Přemysl-oráč, primitivní stav starých Čechů a j.

POMĚR TEXTU »DIFFUNDENTE SOLE« A KRISTIÁNA.

Až dosud při kritice obou legend, »Diffundente sole« a Kristiána, přihlíželi jsme po výtce k stránce věcné a obsahové, k motivům, které se v jedné či druhé legendě vyskytují, a na jejich základě vyšetřovali jsme vzájemný poměr těchto starých našich pramenů historických. A ponechali jsme dosud stranou stránky formální, stylistické a literární. Tyto jsou však stejně důležité, ba někde snad ještě průkaznější, jako stránky věcné, k obsahu obou legend se vztahují.

Také tu možno zcela obecně zjistiti, že legenda Kristiánova je širší a bohatější. Vše, co »Diffundente sole« vypravuje prostě a jednoduše, najdeme u Kristiána v rouše stylisticky pozměněném, retorsky ozdobném, se snahou po literární eleganci, kde s oblibou aspoň sled jednotlivých vět je pozměněn a to, co v »Diffundente sole« je řečeno na počátku souvětí, u Kristiána čte se až na konci.

Tak na př. »Diffundente sole« o slyšení Metodějově v Římě píše s narační prostotou: »ubi a summo pontifice et ab aliis sapientibus est redargutus« a t. d. Kristián naproti tomu tutéž větu snaží se podat ozdobněji a bohatěji, když píše: »a summo pontifice vel a reliquis sapientibus et rectoribus ecclesie redarguitur«. — Podobně dále. »Diffundente sole«: »qui se humiliter excusavit, accepto psalterio, repertoque versu, in quo dicitur«. Kristián: »illo humiliter satisfaciente illis nec omnino mitigare eos valente, arrepto psalterio versum psalmi-grafi in medium recitavit«. — O Svatoplukovi a jeho moci píše »Diffundente sole«: »qui tunc temporis potentissimus erat et quasi imperator, habens latissimum regnum«. Totéž bohatěji vyjadřuje Kristián takto: »qui partibus in illis tunc dominabatur et imperabat universe terre ceu magnificus imperator«. — nejinak o založení kostela Panny Marie vévodou Bořivojem na hradě pražském. »Diffundente sole«: »Predictus itaque pius dux cum honore de Moravia revocatus, ecclesiam in honore dei genitricis Marie in urbe Praga, ut in exilio existens voverat, fabricavit.« Kristián: »Quoniam vero isdem princeps, Moraviae degens omnipotenti deo votum voverat, videlicet, quod si eum dominus ad propria cum honore reduceret, basilicam in honore beate dei genitricis et perpetue virginis Marie edificaret, reversus sine mora

votum suum implere studuit in ipsa civitate Pragensi.« A podobných příkladů Kristiánovy retorické frázovitosti bylo by možno ukázati více. Důležitá při tom je však skutečnost, že stejným způsobem zachází Kristián i s jinými svými prameny, že je zpravidla — nehledě k některým věcným doplňkům — rozšiřuje a tam, kde používá svých předloh, naplňuje jejich jasná slova prázdnou frázovitostí, která to, co prostě bylo řečeno v jeho předloze, opakuje květnatým jeho slohem jen šířeji a mnohomluvněji. Příkladem může nám dobře posloužiti, jak Kristián užil v své práci ludmilské legendy »Fuit in provincia Boemorum« nebo václavské legendy »Crescente fide«. Po tomto zjištění sotva již budeme na pochybách, je-li »Diffundente sole« výtahem z Kristiána, či obrácně, je-li Kristián jen pestrou mnohomluvností rozšířená legenda »Diffundente sole«.

Zvláště však poučné po této stránce je zkoumání legendy »Diffundente sole« a Kristiána tam, kde obě užily známého nám pramene, ludmilské legendy »Fuit in provincia Boemorum«. Kristián má zprávy, které mohl převzítí toliko z této legendy. Ale také jiné, které v legendě »Fuit« nejsou, za to však se vyskytují v jejím zpracování autorem legendy »Diffundente sole«. Klademe proto úryvky ze zmíněných tří legend vedle sebe, různým tiskem naznačující slova společná Kristiánovi s legendou »Fuit in provincia Boemorum« a s legendou »Diffundente sole«, jakož i těchto dvou legend navzájem.

*»Fuit in provincia
Boemorum«:*

Boriwoy, paganico adhuc more vivens et accepit uxorem de alia provincia, filiam Zlaviboris comitis, nomine Ludmillam, que dum esset iuvenula ydolis ymmolabat et ad eorum culturam libencius cunfluebat

»Diffundente sole«:

Hic (Bořivoj) dum excellentissime forme et egregie iuventutis flore nitesceret, accepit uxorem, nomine Ludmillam, . . . filiam scilicet comitis nomine Slavibory, de provincia Melnicensi, que, cum esset iuvenula, ydolis ymolabat.

Kristián:

Hic (Bořivoj) cum excellentissime forme et egregie iuventutis flore nitesceret . . . habuit eciam uxorem, nomine Ludmillam, filiam Slaviboris comitis ex provincia Sclavorum, que Psou antiquitus nuncupabatur, nunc a modernis, ex civitate noviter constructa, Mielnik vocitatur.

Ze srovnání výše uvedených tří textů vysvítá, že některá slova či věty jsou všem třem textům společná, jiná však ukazují na závislost toliko jednoho textu na druhém. Je jasné, že legenda »Diffundente sole« mohla větu »*que, cum esset iuvenula, ydolis ymolabat*« převzítí toliko z legendy »Fuit«, nikoli však z Kristiána, kde se nevy-skytuje. Podobně plyne z výše uvedených iuxtaposic, že Kristián mohl slova »*Hic cum excellentissime forme et egregie iuventutis flore nitesceret . . . habuit eciam uxorem . . . ex provincia . . . Mielnik*« převzítí jedině z legendy »Diffundente sole«, nikoliv z legendy »Fuit«.

Nebo dále:

»*Fuit in provincia
Boemorum*«:

Nati ergo sunt eis tres filii et tres filie et omne regnum eorum a die, quo baptismi gratiam perceperunt, amplius crescebat.

»*Diffundente sole*«:

Hic primus fundator locorum sanctorum congregatorque clericorum et religionis christiane institutor, de prefata coniuge sua Ludmilla tres filios totidemque filias suscepit, et de die in diem, ut ei beatus Metudius predixerat, acrescebat non solum in rebus temporalibus, sed in cunctis virtutibus, ut liliu germinando.

Kristián:

Hic primus fundator locorum sanctorum congregatorque clericorum et tantille, que tunc fuit, religionis institutor exstat. . . . Suscepit autem ex ea (Ludmilla) sepe memoratus princeps tres filios totidemque filias, et ut ei beatus Metudius prophético ore predixerat, cottidianis incrementis cum omni gente sua regnoque augmentabatur.

Úryvky z textů, které pro snadnější srovnání položili jsme opět vedle sebe, ukazují, že Kristián psal tu po výtce s použitím legendy »Diffundente sole«. Ale při tom měl před rukama anebo v mysli i legendu »Fuit«, z níž převzal charakteristická slova »*omni regno*«. Text legendy »Diffundente sole« má rovněž za základ legendu »Fuit«. Jako výtah z legendy Kristiánovy legendu »Diffundente« vyložití nelze, neboť charakteristická slova »*de die . . . acrescebat*« se v Kristiánovi nečtou.

Stejně typická pro vznik obou z »Fuit« odvozených legend jsou

další společná místa, která opět klademe v různém grafickém rozlišení vedle sebe.

»Fuit in provincia
Boemorum«:

Cui in regnum filius eius primogenitus Spitigneus successit. Qui congregans sacerdotes et clericos, cepit esse in fide Christi devotus; expletisque *quadraginta* vite sue annis *de hac luce migravit. Post cuius obitum frater eius Wratizlaus regni gubernacula suscepit*... Cum vero predictus princeps Wratizlaus, expletis triginta et tribus annis vite sue de huius seculi angustiis migrasset, *filius eius Wencezlaus*, adhuc puer, principatum et regnum patris sui accepisset.

»Diffundente sole«:

Suscepit pro eo regnum eius filius primogenitus Spitigneus, cunctis virtutibus resurgens, imitator siquidem patris factus, fundator existit ecclesiarum dei, congregator sacerdotum clericorumque, perfectus in fide Christi peractis vite sue annis, diem clausit extremum, astra petens. Cui Wratizlaus, pater sancti Wenceslai, in ducatum successit. Hic firmato regno suo basilicam sancti Georgii martiris fabricavit, omnique sanctitate et morum honestate relucens, transitoria in perpetua commutavit.

Kristián:

Suscepitque pro eo regnum eius primogenitus, filius ipsius Spitigneus, cunctis virtutibus bonitatis famaue sanctitatis admodum fulgens. Imitator siquidem patris factus, fundator existit ecclesiarum dei, congregator sacerdotum clericorumque, perfectus in fide Christi, peractis vite sue annis *XL^{ta}, luce ex hac migravit, astra petens.* Cuius post transitum frater eius Wratizlaus regni dinoscitur suscepisse gubernacula, ducens uxorem nomine Dragomir . . . Dragomir peperit ex ipso principe natos binos, unum vocitatum Wenceelau, alterum vero Boleslau. . . . Cum prefatus dux Wratizlaus in regno fratris sui defuncti succederet, firmato regno basilicam in honorem beati Georgii martyris statuit, sed morte preventus, eius consecrationem diu desideratam minime perspexit. *Filium* vero suum etatis preeuntis *Wenceslaum* a t. d.

Srovnání výše uvedených tří textů opět nám umožňuje pohled do literární dílny Kristiánovy. Při líčení osudů českých knížat od Bořivoje až po Václava měl před sebou dvě starší předlohy: legendu »Fuit in provincia Boemorum« a legendu »Diffundente sole«. A střídavě přejímal z jedné či druhé jednotlivé údaje a stylisticky větu za větou, místy doplňuje zprávy, které v nich našel, novými údaji a fakty. Časem pak svoji retorskou frázovitostí snažil se širší konstrukcí fráze dodat své práci elegantnosti i literárního rázu.

Text Kristiánův velmi dobře si vysvětlíme skutečností, že použil obou starších pramenů, legendy »Diffundente sole« a legendy »Fuit«. Obtížněji bylo by však, kdybychom si chtěli vyložit text »Diffundente« na základě Kristiána a legendy »Fuit«.

LITERÁRNÍ STRUKTURA »DIFFUNDENTE SOLE« A KRISTIÁNA.

Po těchto zjištěních třeba však přece ještě vzíti v úvahu možnost, není-li snad přípustné považovati legendu »Diffundente sole« za výtažek z Kristiána s použitím legendy »Fuit in provincia Boemorum«. Není to sice pravděpodobné, nicméně při důležitosti konečného závěru pro naše starší dějiny možnosti té se vyhnouti nesmíme. Při zjišťování závislosti dvou textů (a my, bohužel, nemáme pro naše kritické úvahy nic více než tyto dva texty, dochované k tomu ještě v dosti pozdních prepisech!) je vždy možné, že text kratší je výtažkem z textu obsírnějšího.

Kdybychom zkoumali legendu »Diffundente sole« s tohoto hlediska, musili bychom předpokládati, že autor legendy »Diffundente sole« svoji předlohu, legendu Kristiánovu, podstatně zkrátil. Víme skutečně a máme pro věc doklady, že legendy bývaly někdy i kráceny. Také pro Kristiána máme pro to několik příkladů. Ukázali jsme již výše, že jako samostatná legenda žil v našem středověku úryvek z Kristiána, jednající o Cyrilovi. Je to legenda »Beatus Cyrillus, nacione Grecus«, jak dochovala se nám v rukopise kapitoly olomoucké, z něhož byla pak vydána Bollandisty.

Podobně velkého rozšíření došla v našem středověku Kristiánova zkrácená legenda ludmilská, počínající zpravidla slovy »Subtrahente

se«. A nejinak i translační legenda ludmilská, počínající slovy »Recordatus avie sue«, rovněž část neb výňatek z Kristiána. Také starou legendu ludmilskou »Fuit in provincia Boemorum« známe většinou toliko v jejím zkráceném vydání, upraveném pro lekce v breviáři neb v officiu. Zkrácení to stalo se však ve všech uvedených příkladech (které bylo by možno rozhojnit příklady z jiných legend domácích i cizích) způsobem naprosto jiným, než jaké bychom musili předpokládati v legendě »Diffundente sole«, kdybychom ji chtěli pokládati za výtah z Kristiána. Zkrácení výše zmíněných legend stalo se ve formě úryvků. Naproti tomu v »Diffundente sole« musili bychom předpokládati nové literární zpracování, kde jeho autor některé motivy neb stylistické obraty náhodou neb zúmyslně pominul. A při tom přirozený sled událostí, jenž dán byl staršími předlohami, jakými byly legendy »Fuit in provincia Boemorum« a »Privilegium církve moravské« náhodně neb tendenčně zpřevracel. Povšimneme-li si této stránky obou legend, legendy »Diffundente sole« a Kristiána, tu nemůže býti nejmenší pochybnosti o tom, že legenda »Diffundente sole« je svojí literární strukturou oběma výše zmíněným předlohám, legendě »Fuit« a »Privilegiu«, nepoměrně bližší než Kristián.

V první kapitole vypráví »Diffundente sole« o pokřestění Moravy a zavedení tam slovanského písemnictví a slovanské bohoslužby. Stejně je tomu u Kristiána. Svojí literární strukturou se v této partii legendy, až na některé různosti (srv. str. 140), celkem neliší.

Jinak je tomu však dále. »Diffundente« v kapitole druhé vypráví o cestě Cyrilově do Říma, o jeho disputaci při kurii a obhajobě slovanské bohoslužby a o jejím schválení a povolení pro kraje slovanské samým papežem. Celkem na stejném základě a skoro týmiž slovy líčí události i Kristián. Tu hned na počátku této kapitolky našel Kristián v »Diffundente sole« větu: »Qui Quirillus, postquam multos manipulos in horreum domini congregaverat«, odešel do Říma. Věta ta je stylisticky v »Diffundente« (o historické správnosti či nesprávnosti bude promluveno níže) na svém místě zcela logická. Kristián však tento odstavec počal větou »Cumque quodam tempore memoratus Quirillus Romam causa oracionis adiisset«, přidržuje se při tom asi textu »Privilegia« (obdobná věta čte se totiž také v legendě »Tem-

pore Michaelis imperatoris«), avšak, našed v obratu o shromáždění mnohých snopů do stodoly Páně jisté zalíbení, včlenil jej až do následujícího odstavce, kde zmínil se o Metodějovi, že jej jeho bratr Cyril ustanovil svým nástupcem na Moravě, jak naznačoval i kontext »Diffundente sole«. A vsunul ji tak do poněkud jiné souvislosti. Píše, že Cyril ustanovil bratra svého Metoděje svým nástupcem na Moravě a pokračuje: »který, když mnoho snopů Krista pána do stodoly shromáždil od samého knížete (tu opět Kristián jako v mosaice užil věty, kterou dále čteme, avšak v logičtější souvislosti, v »Diffundente sole«), který v krajinách těch tenkrát vládl a panoval veškeré zemi jako vznešený císař, ustanoven byl nejvyšším biskupem«. V »Diffundente sole« věta Kristiánova čte se až v kap. 3, kde rovněž píše se o ustanovení Metoděje arcibiskupem po jeho návratu z Říma a kde podává se charakteristika jeho říše.

Ještě názorněji je literární různost struktury legendy Kristiánovy patrna při srovnání předlohy »Diffundente sole« i Kristiána, legendy totiž »Fuit in provincia Boemorum«. Její text na rozdíl od »Privilegia církve moravské« máme a známe a soudy naše jsou tu zcela spolehlivé a průkazné.

Legenda »Fuit« hned na začátku vypráví, že v české zemi byl vévoda Bořivoj a ten že pojal za manželku Ludmilu, dceru knížete Slavibora z jiné, sousední země, která tak, jako on sám, byla ještě pohankou. Stejnou strukturu vypravování podržuje i legenda »Diffundente sole« i když věcným obsahem se od »Fuit« poněkud liší. (Srv. výše str. 128.) Naproti tomu Kristián, jenž aspoň změnou sledu vět rád dodává svému dílu jakési samostatnosti, vykládá sice podle »Diffundente sole« o Přemyslovi, Libuši, založení Prahy a Bořivojovi, začíná druhý odstavec kapitoly 2. větou zřejmě převzatou z »Diffundente sole« (srv. výše str. 133) »Hic cum excellentissime forme et egregie iuventutis flore nitesceret«,¹¹³ ale její pokračování »acceptit uxorem« či jak Kristián s malou obměnou píše, »habuit eciam uxorem nomine Ludmillam« posunuje až do počátku kapitoly 3.¹¹⁴

¹¹³ J. Pekař, *Legenden*, I. c. str. 92, ř. 11—12.

¹¹⁴ J. Pekař, *Legenden*, I. c. str. 93 ř. 34—35, 94 ř. 1—2.

Stavba vět, které se týkají sňatku Bořivoje s Ludmilou, je asi tato: »Fuit«: Pohanský kníže Bořivoj se oženil s Ludmilou, která v svém mládí byla ještě pohankou. — »Diffundente«: Kníže Bořivoj, »když skvěl se květem mládí a znamenitou krásou«, oženil se s Ludmilou. — Kristiánovi zalíbilo se rčení o květu mládí, ale posunul je nelogicky do jiné souvislosti. Píše, že Bořivoj, »skvěje se květem mládí a znamenitou krásou«, jel na Moravu ku králi Svatoplukovi. U ženicha je zmínka o jeho mládí a kráse logická. U vasala, jenž jede za svým pánem, nemá smyslu.

Podobně počíná si Kristián při vypravování o Vratislavovi. Legenda »Diffundente sole« svojí literární strukturou přidržuje se zřejmě legendy »Fuit« (srv. výše str. 128), byť věcně ji doplňuje zprávou o založení kostela sv. Jiří. Kristián, který nesporně opět užil textu legendy »Diffundente sole« (srv. výše str. 136) svojí literární strukturou se od své předlohy (jak od »Fuit«, tak od »Diffundente«) odchýlil, když větu o založení kostela sv. Jiří nenechal v spojitosti s vypravováním o Vratislavovi,¹¹⁵ nýbrž přesunul ji až do následujícího odstavce¹¹⁶ a také obsahově poněkud do jiné souvislosti (srv. výše str. 136), kde vypravuje se vlastně o mladých létech knížete Václava podle legendy »Crescente fide« a o tom, jak jeho otec Vratislav poslal jej na hrad Budeč.

Tyto strukturální různosti v literární stavbě legendy »Diffundente sole« a v Kristiánovi se zřetelem k předlohám obou legend není za žádných okolností možné vysvětliti tak, že by legenda »Diffundente sole« vznikla až po Kristiánovi, jako prostý výtah z jeho práce, a obnovila původní literární stavbu pramene, z něhož Kristián čerpal. Jsou to snad poznatky velmi subtilní. Nicméně právě z nich je jasně patrná genetická stavba obou legend, »Diffundente sole« a Kristiána. Ta ukazuje, že na podkladě »Privilegia církve moravské« a legendy »Fuit in provincia Boemorum«, případně i jiných pramenů (srv. níže str. 161, 168) psal nejprve autor legendy »Diffundente sole«, a že teprve s použitím této legendy, avšak i s použitím jejích předloh, »Pri-

¹¹⁵ J. Pekař, *Legenden*, I. c. str. 95 ř. 15—20.

¹¹⁶ J. Pekař, *Legenden*, I. c. str. 96 ř. 19—21.

vilegia« a »Fuit«, stylisoval svoji velkou legendu Kristián. Vším tím můžeme pokládati za prokázané, že legenda »Diffundente sole« byla pramenem legendy Kristiánovy a že je tudíž časově starší než Kristián. Lze-li pak věřiti vývodům Pekařovým (ukážeme ještě níže, že lze jim věřiti!) a pokládati Kristiánovu legendu za dílo z konce X. století, nutno vznik legendy »Diffundente sole« položit před Kristiána, tudíž rovněž do století desátého. O bližším určení doby vzniku zmíníme se ještě níže.

Zdrželi jsme se dosti dlouho a dosti podrobně při formálním rozboru legendy »Diffundente sole«. Nicméně pramen tak vzácného stáří pro naši historii i pro naši literární tvorbu věc jistě dostatečně omlouvá. A při nejasnosti i různosti dosavadních názorů nebude nám snad vykládáno ve zlé, že zašli jsme při tom až do minuciesních podrobností.

Snad bylo by ještě možné povšimnouti si rytmické stránky legendy »Diffundente sole« a ovšem i legendy Kristiánovy. Bohužel ani jeden, ani druhý text nezachoval se nám v znění dosti původním, nýbrž toliko v prepisech pozdějších století. Víme pak ze zkoumání všech dostupných rukopisů, že se po této stránce nejednou liší. A že jejich upravovatelé, i když obsahově zachovali nám text celkem bez velkých proměn, rytmicky, úpravou slovosledu, nejednou asi podlehlí cítění své doby, přetvářejíce snad rytmus legendy století X. na rytmus dob pozdějších. Proto necháváme raději tuto stránku textové kritiky stranou, nepokládajíce při pozdních opisech textu, který nás došel, rytmický důkaz za dosti spolehlivý. Ostatně důkazy, které jsme výše podali, objasňují filiaci legend (»Privilegia«, legendy »Fuit«, »Diffundente sole« a Kristiána) dosti přesvědčivě, takže dalšího důkazu ani netřeba.

TEXTOVÉ ANACHRONISMY A STAROBYLOST FOREM JAZYKOVÝCH.

Po formálním zjištění, že legenda »Diffundente sole« je skutečně dílem X. století, třeba, abychom si povšimli i jejího historického obsahu. Při tom již předem poznamenáváme, že některé historické ana-

chronismy neb jiné menší změny mohly se do legendy dostat až při jejím přepisování. Jako příklad uvádíme znění textu legendy, kde píše se o založení kostela sv. Jiří vévodou Vratislavem. V dochovaných textech čte se, že Vratislav založil »klášter« sv. Jiří. A od starších badatelů (též od Dobrovského a Pekaře) bylo poukazováno na skutečnost, že klášter sv. Jiří byl založen teprve Boleslavem II. A že legendista, který by psal snad v jeho době, nemohl by se dopustiti takové nesprávnosti, aby přičetl založení kláštera sv. Jiří vévodovi Vratislavovi, když za jeho doby a takřka před jeho očima stala se přeměna kostela sv. Jiří na prvý ženský klášter při tomto kostele.

Vysvětlení je snadné a snad až příliš prosté. Opisovačům legendy byl dobře znám kostel sv. Jiří na hradě pražském jako klášter. A jsouce již událostem značně vzdáleni, nemajíce pak ani přesných vědomostí historických, původní text legendy, kde stálo, že »Wratislaus . . . firmato regno suo basilicam sancti Georgii martiris fabricavit« přeměnili na »monasterium sancti Georgii«. Správnost této snadné textové emendace dokazuje také Kristián. Týž měl před rukama ještě původní text legendy »Diffundente«. A proto správně z ní opsal »basilicam sancti Georgii«, ač v jeho době klášter sv. Jiří již stál.

Jiným takovým textovým anachronismem je podle všeho i věta legendy, v níž se mluví o rodišti kněžny Ludmily. V původní slovanšské předloze legendy »Fuit in provincia Boemorum« bylo, že »Ludmila byla ze země srbské, dcera knížete srbského«. Latinské zpracování legendy, určené dle všeho pro cizinu, tudíž legenda »Fuit«, píše, že Bořivoj vzal si za ženu Ludmilu »z kteréjsi jiné země (než byly Čechy), dceru knížete Slavibora« (»et accepit uxorem de alia provincia, filiam Zlawiboris comitis«). Opisovač textu »Diffundente sole«, který nedovedl si již představit, že by »comes« mohlo v smysle západním znamenati samostatného vladaře (v latinské »Fuit« vystupují jako rovnocenní »comes Boriwoy« a »comes Zlawibor«, Bořivoj, »vévoda země české«, »comes in provincia Boemorum« a Slavibor, jako »vévoda jiné«, t. j. »srbské země«, »comes de alia provincia«), a maje už na mysli zcelený český stát, v němž snad ještě pod svrchovaností Přemyslovců vládli jednotlivé rody a knížata, považovaní od Přemyslovců po způsobu západním za česká hrabata, upravuje text

své předlohy tak, že Bořivoj »pojal za ženu Ludmilu, z vlastního lidu, dceru hraběte Slavibora z kraje mělnického« (»acceptit uxorem, nomine Ludmillam, de gente sua, filiam scilicet comitis nomine Slawibory, de provincia Melnicensi«.)¹¹⁷ Je však spíše možné, že autor legendy »Diffundente sole« věděl o sv. Ludmile, že pocházela z Milska (Milčané byli skutečně v sousedství země české a náleželi k Srbům lužickým). Věc tu vyjádřil latinsky »de provincia Milcensi« neb podobně, což pozdější opisovači chybným čtením vztahovali na Mělník (»de provincia Milnicensi«). A k tomu přidali ještě výklad, že Ludmila byla dcerou českého hraběte, »de gente sua«. Údaj textu slovan-ského má tu však přednost před textem latinským.¹¹⁸

Další stupeň historického výkladu přináší pak Kristián. A jeho text může nám býti jistou oporou při rekonstrukci původního textu legendy »Diffundente sole«. Týž prostě k zmínce své předlohy, legendy »Diffundente sole«, že »comes Slawibor« byl »de provincia Melnicensi«, připojuje výklad, že kraj mělnický za starodávna byl zván Pšovskem, ale nyní, podle hradu nedávno tam zbudovaného, zve se krajem mělnickým.

Kristián je tudíž původní předloze, legendě »Fuit«, ač ji znal, stejně svým stanoviskem vzdálen, jako opisy legendy »Diffundente«.

¹¹⁷ Hrad Mělník doložen je již v X. století nápisem na denárech kněžny Emmy, manželky Boleslava II. Denáry ty na líci mají nápis: »EHma regina« a na rubu »civitas Melnik«. Kdy byl hrad Mělník zbudován, určitě nevíme. Pravděpodobně ke konci X. století, jak plyne ze slov Kristiánových, že je to nový hrad, »civitas noviter constructa«. (Srv. E. Fiala, České denáry, Praha, 1895, str. 247—49, a dále Pekař, Legendy, str. 140, 162.)

¹¹⁸ S podobným zjevem setkáváme se také v kronice t. ř. Dalimila. Píše o Vratislavovi a že měl za ženu Drahomíru ze Stodoran, jak se dočetl v legendě »Oriente iam sole« neb u Kosmy. A vykládá, že »ten (Vratislav) poje ženu z Stodor, dceř hrabie českého, tej diechu Drahomiř, z kraje žatečského«. (Tak nesprávně vykládal si Dalimil zprávu »de gente Luticensi« jako by šlo o české Lučany.) Stejně také Dalimil, patrně podle legendy Kristiánovy, jehož v celé kapitole XXV. následuje, píše o kněžně Ludmile: »Ta jest byla žena Bořivojova a hraběnka ze Pšova; jemuž tehdy Pšov diechu, témuž potom Mělník vzděchu, neb před Mělníkem hrad bicšc, ten sobč Pšov jmč jmějicšc; a pod městem potóček teče, ten sobč Pšova řeče.« (Prameny dějin českých, III., str. 51 a 52.)

Shodně s nimi nepokládá Slavibora za vladaře sousední země, svým postavením za knížectví rovnocenného postavení Bořivojovu, ale za hraběte z kraje mělnického (»filia Slaviboris, comitis ex provincia Mielnik«), tak jako opisy »Diffundente sole«. Výklad, že Mělnicko zvalo se dříve Pšovskem, je ovšem vlastní Kristiánovi a jeho dodatek. Kristián však nemá věty »de gente sua«; a proto, při jeho závislosti na »Diffundente sole« je velmi pravděpodobné, že ani v původní »Diffundente« tato věta nebyla a že do textu »Diffundente« se dostala až při pozdějším opisování, kdy bylo úplnou samozřejmostí, že Mělnicko je českou provincií a obývanou týmž národem a kdy na srbské Milsko se již zapomnělo.

V legendě »Diffundente sole« nemusí nás také nikterak zarazeti, že Cyril jmenuje se tam »*sanctus Quirillus*« na rozdíl od Kristiána, který totéž místo reprodukuje v znění »*Quirillus quidam*«. Je možné, že v původním textu »Diffundente sole« bylo snad rovněž »*Quirilus quidam*« a že přívlastek »*sanctus*« pochází až z doby Karlovy, kdy úcta Cyrila a Metoděje v Čechách znovu rozkvetla. — Nejinak asi je tomu též s přívlastkem a větou na konci legendy »Diffundente sole«, kde píše se o knížeti Vratislavovi a pro vysvětlení se připojuje »otec svatého Václava«, »*pater sancti Wenceslai*«. Kristián na témž

Je jistě možné, ano pravděpodobné, že podobným neporozuměním jako se u Dalimila z Luticů stali Lučané v kraji žateckém, že také z Milska stal se Melník a Pšov. Ovšem muselo by k tomuto omylu dojíti již v století X. Neboť »kraj mělnický« našel už v své předloze Kristián a vyložil jej historickou poznámkou o starobylém Pšovu. Z Kristiána převzal pak výklad o Pšovu Kosmas, který už přímo udává, že Ludmila »byla dcerou hraběte z hradu Pšova«. (Není však vyloučeno, že text Kristiánův byl někdy později na tomto místě interpolován.)

Snad by při tomto výkladu mohlo vaditi, že Kristián na samém konci století X. nevěděl již o rodišti kněžny Ludmily, ač právě týž Kristián znal a uvedl rodiště kněžny Drahomíry. Věc ta je nápadná, ale nemožná zajisté není. Naproti tomu sňatek Bořivojův s dcerou sousedního slovanského knížete ze »země srbské« měl by analogii v sňatku Bořivojova syna Vratislava s Drahomírou ze Stodoran. Čechy za Bořivoje sluší se již pokládati za politicky sjednocené pod vládou Prahy a Přemyslovců. Annály fuldské syna Bořivojova Spytihněva jmenují již popředním mezi knížaty českými. A sňatek s dcerou sousedního knížete slovanského je psychologicky velmi dobře pochopitelný.

místě, ač jinak následuje legendu »Diffundente sole«, má logičtější text »cuius post transitum frater eius Wratizlau regni suscepisse gubernacula dinoscitur«. Je dobře možné, že v původní »Diffundente« bylo prostě »cui Wratizlaus, frater eius, in ducatum secessit« a že věta »pater sancti Wenceslai« je dodatkem pozdější doby. A Kristián žc nám zase může býti jistou oporou pro rekonstrukci původního textu. V některých rukopisech legendy »Diffundente sole« setkáváme se s dobovými interpolacemi, které dosti podstatně mění smysl původního textu. Tak ve dvou rukopisech (v pražském universitním a v Rajhradském) se píše, že Cyril, dříve než přišel na Moravu, obrátil na víru křesťanskou Uhry, a že v Uhrách »až do dnešního dne« konají se bohoslužby jazykem slovanským. (»S. Quirillus ... postquam Ungariam ad fidem ... convertisset« přišel na Moravu a dále: »missas ... sclawonica voce ... statuendo, quod usque hodie in Ungaria ... observatur«.) Text mohl by míti věcnou oporu také v tom, že v legendě Metodějově píše se o návštěvě Metodějově u krále uherského. Zmínky o slovanské bohoslužbě se pak využilo i pro domněnku, že táž udržela se snad na Slovensku. A přece jen je to čtení veskrze nesprávné a původní smysl textu porušující. Najde se toliko v těchto dvou rukopisech, kdežto ostatních pět má správně »Bulgariam« a »in Bulgaris«, což shodně dosvědčují pak i rukopisy legendy Kristiánovy. Položení Uher místo Bulharska je zřejmě tendenční interpolace doby Karlovy, která tak posilovala své politické aspirace na obnovu říše velkomoravské a snahy po připojení k českému státu oněch částí Uher, které patřily někdy k staré Moravě. Přívlastek »beatus« neb »sanctus«, s nímž se v legendě »Diffundente sole« několikrát setkáváme, neznamená v této době nic více než asi tolik co »zbožný«, »svatý svým životem«, nikoli snad určitý stupeň církevní svatosti, podmíněný kanonisací. V tomto smyslu se píše o Cyrilovi: »beatus Quirillus, Rome remanens«, podobně jako se praví na jiném místě o Metodějovi, že byl »muž statečný a veškerou svatostí života ozdobený«, »virum strenuum omnique sanctitate decoratum«, který dále opět zve se »blažený«, »beatus Metudius«. Označení to je také v textu Kristiánově. — Ludmila na jednom místě nazývá se »svatá Ludmila«, »sancta Ludmilla«. A to tam, kde se píše, že Metoděj po-

křtil »svatou Ludmilu«, »prefatus Metudius sanctam Ludmillam baptizavit«. Kristián tuto zprávu nemá a nemůžeme text s ním na tomto místě konfrontovati. Nicméně tento přívlastek v ničem nebudí podezření starobylosti legendy i kdybychom chtěli za to míti, že byl již v původním textu »Diffundente sole«. S podobným zjevem setkáváme se i v legendě »Crescente fide« a v legendě Gumpoldově, jejichž texty dochovaly se nám i v rukopisech ze století X. a XI. Zkrátka jednotlivosti tohoto rázu nemohou býti základem jakýchkoliv pochybností pokud se týče legendy »Diffundente sole« jako celku. Ostatně autor, který znal »Umučení svaté Ludmily« (»Fuit in provincia Boemorum«) a sám z něho vydatně čerpal, nemohl přece pochybovati o svatosti první této české světice.

Námítky tohoto druhu proti starobylosti legendy »Diffundente sole« měly by asi takovou cenu, jako kdyby někdo chtěl poukazovati na okolnost, že v textu užívá se někde jazykových tvarů v století X. prostě nemožných, jako jsou na př. »Přemysl« (»Przemisl«) nebo »Bořivoj« (»Borziboy«). Je jasné, že hláska »ř« v našem jazyku vyskytá se až od XIII. století a že původní tvar v legendě byl nepochybně »Borivoj«, »Primysl«, jak má též Kristián. A že opisovači známá tato jména přizpůsobili výslovnosti své doby. Vážnější a důležitější je zajisté okolnost, která však svědčí pro stáří legendy, že některá jména osobní a místní dochovala se i v našich pozdních přepisech v znění skutečně velmi archaickém. Tak na př. jméno moravského krále Svatopluka, jež aspoň v rukopise vratislavském zachovalo se nám v starobylém znění s nosovkou »*Swanthopolcus*«, asi v stejné podobě, s jakou se setkáváme v papežských listech z IX. století (srv. *G. Friedrich*, Cod. dipl. Bohemiae I., p. 23) nebo v annálech fuldských. Kosmas píše již bez nosovky »Zuatopluk«. Leč neklademe na tuto okolnost zvláštní důraz. Autor legendy přejal snad toto jméno již z své předlohy (»Privilegia církve moravské«) a mohl tak učiniti i později. Podobně nekladl bych zvláštní váhu na jazykovou formu latinského jména Václavova »*Wenceslaus*«. Jistě že svědčí, jak Weingart poznamenává, pro českou výslovnost nosovky »ř« v století X., nicméně stalo se v latinských textech obvyklým a tvar je tudíž možný i v jiném století než v století desátém. Více pozornosti zajisté

zaslouží tvar »*Gradycz*« (jinde »*Gradic*«, »*Gradick*« — toto zřejmě místo »*Gradicz*«). Již Weingart¹¹⁰ v svém rozboru legendy Kristiánovy po stránce linguistické upozornil, že tvar ten je dokladem pro výslovnost jerů a svědectvím stáří Kristiánova. Co tu Weingartem řečeno o Kristiánovi, platí vlastně pro legendu »*Diffundente sole*«, jejíhož textu na tomto místě Kristián následuje. Tvar »*Gradic*« podle Weingarta svědčí pro X. století. Důležité je při tom, že legenda »*Diffundente sole*« má tu vypravování původní a že prvá z našich pramenů zaznamenává zprávu o Levém Hradci a založení tam kostela sv. Klimenta vévodou Bořivojem. Tvar »*Gradic*« nemohl se tudíž do legendy dostat mechanickým opisováním ze starší předlohy. A v pozdějším století již není možný. Kosmas užívá již tvaru novějšího »*Gradec*«. — Osobní jména »*Lubussa*«, »*Primislaus*«, »*Ludmilla*«, »*Spitigneus*« vyskytají se v rukopise vratislavském asi v znění, jak jsou nám dosvědčena v kronice Kosmově, a nemohou býti svědectvím pro větší stáří textu legendy »*Diffundente sole*« než asi z XII. století. Nicméně i tyto tvary dokazují, že předlohy rukopisů »*Diffundente sole*« byly značného stáří, a že legenda byla u nás asi v době Kosmově, případně dříve, známa a opisována. A při tom asi její starší tvary (jak čteme je ještě v rukopise bodecenském legendy Kristiánovy) »*Liuboša*«, »*Liudmila*« byly přizpůsobeny době a její výslovnosti.

VLIV PRAMENŮ BAVORSKÝCH.

V kapitole I.—III. vykládá »*Diffundente sole*« o pokřestění Moravy skrze Cyrila a Metoděje a dále o povolení slovanské liturgie. Přidrží se tu v podstatě »*Privilegia moravské církve*«. Proto vše, co bylo o »*Privilegiu*« a jeho historickém obsahu výše uvedeno (srv. str. 92 n.), platí také o »*Diffundente sole*«. A zejména, co bylo řečeno o poměru Cyrila i Metoděje k latině, o jejich missi v Bulharsku dříve než přišli na Moravu, o překladu částí bible a jiných bohoslužebných knih do jazyka slovanského, o jejich cestě do Říma a slavné disputaci jejich před papežem, která vyznívá ve vroucí apologii slovanského jazyka vůbec a dovršena byla zvláštní výsadou Říma, povolující slo-

vanskou bohoslužbu pro země, které činností Cyrilovou a Metodějovou, jakož i jejich žáků, získány byly křesťanství. Dále o tom, že Metoděj ustanoven byl arcibiskupem moravským.

Legenda »Diffundente sole« pomíjí jednak řadu zpráv, které v »Privilegiu« byly obsaženy, jednak přidává však nové, z nichž některé zřejmě nasvědčují, že autor legendy »Diffundente sole« znal i užil některých pramenů bavorských.

Hned prvá věta »Diffundente« obsahuje údaj, který budil u historických badatelů rozmanité pochybnosti, který však lze z bavorských pramenů dosti dobře vysvětliti. Legenda vypráví totiž: že Morava byla získána křesťanství skrze působení Cyrilovo »za časů sv. Augustina«. »*Temporibus magnifici doctoris, beatissimi Augustini sanctus Quirillus ... Moraviam est ingresus.*« Tato zdánlivá neshoda historická byla zejména J. Kalouskovi dokladem toho, že Kristián a podobně ovšem legenda »Diffundente sole« vznikly až v století XIV. V cyrilské legendě z doby Karlovy, počínající slovy »Quemadmodum«, jakož i v jiných legendách cyrilských té doby, vyskytá se pravidelně údaj, že sv. Cyril a Metoděj byli rodem z Alexandrie: »*Quemadmodum ex historiis ... et ex cronicis diversis colligitur, beatus Cyrillus et Metudius, fratres germani de Alexandria Grecie.*« Nebo: »*Tradunt annales historie, quod hii sancti et fratres de Alexandria Grecie*« a t. d. Názor tento přišel do oblíby asi zásluhou Jana ze Středy, známého humanisty a kancléře Karla IV., který se dal oklamati a věřil v pravost listů, líčících život sv. Jeronyma, domněle složených od sv. Eusebia, sv. Augustina a sv. Cyrila Jerusalemského, kterého pokládal za totožného se sv. Cyrilem, apoštolem Moravy. Ve skutečnosti jde tu vesměs o falsa a podvrhy XII. století.¹²⁰ Kalousek se domníval, že zmínka o sv. Augustinovi v souvislosti s Cyrilem, apoštolem Moravy, je ohlasem tohoto omylu legend doby Karlovy a, že tu jde rovněž o stotožnění sv. Cyrila z Alexandrie († 430), s Cyrilem Moravským. Ale tento výklad, jak již Pekař ukázal,¹²¹ je zřejmě

¹¹⁹ M. Weingart, První legenda o sv. Václavu, l. c. str. 139.

¹²⁰ Srv. F. Tadra, Kancléř Jan ze Středy a jeho život sv. Jeronyma. Věstník České Akademie VIII. (1898), str. 423.

¹²¹ J. Pekař, Legenden, l. c. str. 183—84.

nemožný. Skladatel legendy »Diffundente sole« věděl jasně a bezpečně, že Cyril a Metoděj byli na Moravě za časů krále Svatopluka († 894), a že český vévoda Bořivoj a jeho žena Ludmila, děd a bába sv. Václava, byli pokřtěni od arcibiskupa Metoděje. Možná že nevěděl dost dobře, v které době žil sv. Augustin, tak jako podobný anachronismus historický nešel pozornosti učeného humanisty Jana ze Středy; nicméně tento omyl, i když bychom v legendě připustili souvislost slovní, že sv. Cyril působil na Moravě za časů sv. Augustina, není a nemůže býti důkazem názoru Kalouskova, a býti svědectvím proti starobylosti legendy »Diffundente sole« i na ní založeného Kristiána. Zmínku o sv. Augustinovi lze však velmi dobře vztáhnouti na úvodní slova legendy: »Diffundente sole iusticie radios sancte fidei christiane orbis per universa climata temporibus ... sanctissimi Augustini ...« a čísti ji asi v smyslu, že za časů sv. Augustina počala se šířiti víra křesťanská do všech krajů světa a že potom také paprsky jejího světla, ovšem v době pozdější, pronikly zásluhou Cyrila a Metoděje na Moravu. Pravděpodobnější je však výklad jiný, že totiž autor »Diffundente« psal text pod vlivem padělků Pilgrimových.

¹²² *Th. Hirsch*, jehož práci z 50tých let XIX. století vydal roku 1905 *J. Pekař* pod názvem: *Eine unbekannt gebliebene Abhandlung über die Echtheit Christians* ve Zprávách král. české společnosti nauk, 1905.

¹²³ *J. Pekař*, *Legenden*, l. c. str. 183.

¹²⁴ *Srv. Dümmler*, *Pilgrim von Passau*, l. c. p. 115.

¹²⁵ Listy Pilgrima Pasovského jsou vydány v hornorakouském diplomatáři *Urkundenbuch des Landes ob der Ems* II. (1856), str. 701—717. List Pilgrina, biskupa pasovského (pravý), z roku 973 a list papeže Eugenia II. (Pilgrinem padělaný) otiskuje též *G. Friedrich*, *Codex dipl. Bohemiae* I., nr. 33, p. 37 a nr. 366, p. 332. — Věty pro legendu »Diffundente sole« v těchto listech důležité jsou tyto: List Pilgrina, biskupa pasovského, z roku 973: »quia et quondam Romanorum Gepidarumque tempore proprios septem antistites eadem Orientalis Pannonia habuit et Mesia ... sancte Lauriacensi ... ecclesię subiectos ... quorum etiam quatuor, usque dum Ungri regnum Bauvariorum invaserunt, sicut presenti cognitum est etati, in Maravia manserunt.« A proto Pilgrim žádá palium pro tuto starou arcidiecesi, jejíž je Pasov dědicem. Na doklad toho přiložil

PILGRIM PASOVSKÝ.

Lze totiž velmi dobře přijmouti pro tuto větu výklad, který podal už Hirsch,¹²² zejména v souvislosti se zprávou o sedmi biskupstvích moravských, podřízených Metodějovi, jak se v »Diffundente sole« dále píše. Jeho výklad, že autor legendy měl jakousi představu o dvojí christianisaci Moravy, jednou za časů svatého Augustina, v době římské, po druhé skrze slovanské apoštoly Cyrila a Metoděje, přijímá pak i Pekař.¹²³ Hirsch upozornil totiž na okolnost, že zpráva legendy (t. j. Kristiána, jenž však ji převzal z »Diffundente sole«) může míti jistou souvislost s padělkou listů pasovského biskupa Pilgrima, vzniklých asi v 70tých letech X. století.¹²⁴ V jednom z těchto listů (je to list domněle papeže Agapita II. se praví, že již v dobách římských, tudíž za časů sv. Augustina, kraje arcidiecese v Lorchu (pomocí Lorchu a k němu se vízících fals domáhal se Pilgrim obnovení arcibiskupství pro své sídlo v Pasově) »od doktorů tohoto stolce přijaly počátky katolické víry«, že k této arcidiccesi příslušely tenkrát »zem Avarů i Morava« a že bylo tam »sedm zvláštních biskupů«, z nichž čtyři udrželi se prý na Moravě až do času, kdy Uhři počali pustošiti země Bavorů.¹²⁵

patrně k svému listu biskup Pilgrim některé padělané listy, v nichž opakuje se táž věta o moravských biskupech. Tak v listu domněle papeže Eugenia II. (824—27): »Lauriacensis ecclesie archiepiscopus . . . in partibus . . . , in quibus etiam quondam Romanorum quoque Gepidarumque aetate, ut lectione certum est, in septem episcoporum parochias antecessores sui jure metropolitano optinuerant diocesim«. Dále v listu Benedikta III., kde se píše: »Sancta . . . Lauriacensis ecclesia in inferioris Pannonie atque Mésie regiones, quarum provincie sunt Avaria atque Maravia, in quibus septem episcoporum parrochie antiquis temporibus continebantur.« — Konečně je to padělaný list domněle papeže Agapita II., kde se píše: »Hanc etiam (t. j. Lauriacensem metropolim) in exordio nascendis ecclesie (t. j. moraviensis) . . . a doctoribus istius sedis catholice fidei novimus rudimenta percepisse.«

S těmito větami sr. »Diffundente sole« cap. I.: »Diffundente sole iusticie radios sancte fidei christiane orbis per universa climata, temporibus magnifici doctoris beatissimi Augustini« a dále: »Metudius . . . in archiepiscopum ordinatur sibi aliis septem suffragenes subrogatis.«

Dále je tu starý výklad Suyskenův,¹²⁶ že spisovatel legendy Kristiánovy (podle našeho výkladu »Diffundente sole«) měl jakousi vědomost o tom, co píše ve Vita s. Ambrosii († 397) J. Paulinus (žil v první polovici V. století), že totiž královna Markomanů Fridigil psala sv. Augustinu stran křesťanství, a že »ab illo sancto doctore« dostala list, sepsaný ve formě katechismu. Snad znal autor legendy tuto zprávu a měl za to, že týká se Moravy. Markomané, kteří sídlili na Moravě, bývali totiž nejednou stotožňováni s Moravany.

Konečně je tu, jak již výše dotčeno, výklad Weingartův, že autor legendy znal Život Konstantinův a podle něho zpracoval svoji disputaci na obranu slovanské liturgie. Poněvadž pak v legendě Konstantinově v souvislosti s disputací v Benátkách činí se zmínka o *svatém Augustinovi*, že tímto způsobem dostal se sv. Augustin do legendy.¹²⁷

Výklad Weingartův měl by snad jisté oprávnění, kdyby byl autor legendy »Diffundente sole« svoji zprávu o disputaci mezi Cyrilem a »trojjazyčníky« čerpal ze života Konstantinova; a používaje přímo této staroslovanské legendy, užil mimoděk i zmínky o sv. Augustinovi. Nicméně víme zcela bezpečně (nevylučující, ano přijímající pravděpodobnou možnost, že i autor legendy »Diffundente sole« znal literární památky moravské!), že spisovatel naší legendy o římské disputaci psal podle »Privilegia církve moravské« (tato opět použila Života Konstantinova) a že pravděpodobně v »Privilegiu« zmínky o sv. Augustinu ještě nebylo, nýbrž že tato zmínka se vyskytuje až v »Diffundente sole«.

Po tomto zjištění je výklad Hirschův, že totiž zmínka o sv. Augustinovi a sedmi moravských biskupstvích (zpráva ta čte se také toliko

¹²⁶ Srv. *Suysken* v *Acta sanctorum* September V., str. 357. Srv. též *J. Pekař*, *Legenden*, l. c. str. 182.

¹²⁷ Srv. *M. Weingart*, *První legenda o sv. Václavu*, l. c. str. 157. Příslušné místo v *legendě Konstantinově* čte se v kap. XVI.

¹²⁸ O tom podává svědectví netoliko Brunonův *Život Vojtěchův*, že týž »k sousedním Uhrům jednou posly vyslal, po druhé sám se k nim vydal a těmto, když byli bludů pohanských poněkud zanechali, *stín křesťanství vtiskl*«, ale i jiné prameny. Srv. *moji studii Radla-Anastasius*, Bratislava, roč. I. (1927) i *můj*

v »Diffundente sole«, z níž ji převzal pak Kristián) má pravděpodobně svůj původ v padělaných listech Pilgrinových z sedmdesátých let X. století (cca 973), ač při tom znalost Života sv. Ambrože, případně i vliv Života Konstantinova se tím nevylučuje.

PRAHA A PASOV.

Pilgrim pasovský, domáhající se hodnosti arcibiskupské pro Podunají i sousední kraje slovanské, svými padělanými listy snažil se asi působiti netoliko na Řím, ale pravděpodobně také na kraje, o které mu šlo. Pokud se týče pokřesťení Podunají, případně missijní činnosti v těchto krajích, měl pak Pasov vážného konkurenta v biskupství pražském, v l. 973—75 právě autoritou císaře Oty I. zřízeném. Víme, že český biskup Vojtěch netoliko pojímal do svého misijního programu pokřesťení Maďarů, ale že skutečně jeho zásluhou stal se pro christianisaci Uher čin povahy skutečně rozhodující, když totiž skrze pražského Vojtěcha získána byla nová víra a vzdělanosti dynastie árpádovská, s pozdějším králem uherským sv. Štěpánem v čele.¹²⁸

A již před Vojtěchem máme roku 976 bezpečně dosvědčeného »moravského biskupa«, jenž podobně jako biskup pražský, a vůbec asi všechny kraje, náležející tou dobou k českému státu, podřízen byl Mohuči.¹²⁹ Byl to nepochybně biskup misijní, ritu latinského. Kterých krajů týkala se jeho misijní činnost? Moravy? Jistě nikoli. Morava byla již dávno křesťanská a tou dobou, jak sám Pilgrim pasovský svědčí, zachovala si i po vpádech maďarských svoji církevní organizaci.¹³⁰ Je tudíž na snadě, že české křesťanství pojímalo do svého programu i blízký východ, Uhry a Polsko, a skutečně také tento svůj

článek Sv. Vojtěch v sborníku »Co dalo Československo Evropě«, vydaném V. Mathesiem, Praha, 1939.

¹²⁸ Srv. G. Friedrich, Codex dipl. Bohemiae, l. c. nr. 34, p. 40.

¹³⁰ Srv. výše str. 160. Pilgrim pasovský píše roku 973 papeži, že Morava měla sedm biskupství »quorum etiam quatuor . . . sicut presenti cognitum est etati, in Moravia manserunt«. Křesťanskost Moravy potvrzuje již synoda mohučská z roku 852 i když píše, že je to »rudis adhuc christianitas«. (G. Friedrich, Cod. dipl. Bohemiae l. c. I., nr. 5.)

úkol splnilo.¹⁸¹ Podobný úkol, jaký měla Praha a působila na Podunají ze severního břehu, měl na mysli Pilgrim pasovský a snažil se tyto kraje získati z jižního břehu Dunaje. Pojímal pak do svého úkolu netoliko maďarskou Pannonii, ale také starou Moravu i s jejím církevním dědictvím a programem, který v sedmdesátých letech X. století v střední Evropě přejímaly Čechy.¹⁸² Z jeho padělků, vzniklých právě kolem roku 973, je zřejmé, že Pilgrim mínil své arcidiecési podříditi netoliko starou Moravu, ale »i jiné země slovanské v sousedství jejím, které již nyní jsou křesťanské neb které ještě budou pro křesťanství získány«, t. j. Čechy a dle všeho i země polské, kde tou dobou se české křesťanství zakořenilo.¹⁸³ Čím byl neb měl býti Magdeburk pro Slovary v Polabí, měl býti Pasov pro Slovary v střední Evropě, v první řadě v státu českém. Tomuto cíli měly býti oporou Pilgrimovy padělky, dokazující, že již v dobách římských

¹⁸¹ Srv. mé výklady o počátcích dějin českých a polských v *Dějínách lidstva* III., str. 589 n., zm. str. 610 n.

¹⁸² Srv. o tom Pilgrinuův list papeži, již výše citovaný, kde píše o své misijní činnosti mezi Maďary a (patrně s jistou nadsázkou) tvrdí, že výsledky činnosti pasovských misionářů jsou velmi slibné. »Factum est ergo,« dokládá, »ut pene cuncta Ungrorum natio sit prona ad percipendum fidem sanctam.« K tomu pak dodává, maje na mysli patrně Moravu, že jsou »et alię Sclavorum provincię ad credendum promptę«. (*G. Friedrich*, *Cod. dipl. Bohemiae*, l. c. nr. 33, p. 38.) V zajímavém a historicky jistě velmi cenném listu Pilgrinově se píše o Uhřích a Moravanech, na něž si činil Pilgrim nárok. A je dosti obtížné přesně rozpoznati, které věty se týkají toliko Uhrů a které toliko Moravy. Zdá se, že věta o pokrocích křesťanství v těchto krajích a dále o sektách kacífů, čímž míní se dle vši pravděpodobnosti slovanská liturgie, týká se spíše Moravy než Maďarů. »Varię ac perversę hereticorum sectę timende« v souvislosti s vyznáním víry, které hned na to Pilgrim podává a kde největší důraz klade se na víru v božskou trojici (spor o »filioque!«), ukazuje asi spíše na prostředí moravské než na prostředí maďarské. Ovšem i do Uher zasahoval Cařihrad a s jeho křesťanskou misí snad i spor o gensi tří božských osob.

¹⁸³ Srv. o tom zejména padělek Pilgrinův, domněle z r. 948, kde papež Agapit II. svěřuje Lauriaku církevní správu mimo jiné v zemi »Marahorum, sed et Sclavorum, qui modo christiani vel adhuc per baptismata Christo lucrati sunt, circumquaque manentium!« (*Friedrich*, *Cod. Bohemiae*, l. c. nr. 370) a dále Pilgrinův padělek listu domněle Benedikta VI. arcibiskupům Germanie, Otovi II. a Jindřichovi Bavorskému, že Pilgrinovi svěřena byla církevní správa »in Mara-

Morava náležela k arcibiskupství v Lauriacu-Lorchu čili k Pasovu.

Snad z důvodů, propagujících velkou pasovskou koncepci, dostaly se padělky Pilgrimovy též na Moravu a do Čech, kde seznámil se s nimi spisovatel legendy »Diffundente sole«. Užil jich však ve smyslu české koncepce a zdůraznil, že sedm moravských biskupství podřízeno bylo arcibiskupu Metodějovi.¹⁸⁴ Využití Pilgrimových fals v českém pojetí je však též důležitým svědectvím pro autora legendy »Diffundente sole«, který zmocňuje se moravské tradice církevní i politické a přenáší ji na Čechy a Přemyslovce. S tímto charakteristickým rysem autora naší legendy setkáváme se pak i jinde, když přímo vkládá do úst Metodějovi prorocké věty, že Bořivoj stane se pánem Moravy. (Srv. níže str. 183.) Tušíme z celého pojetí naší legendy, že sedm biskupství moravských neb aspoň jejich území chtěl by zajistiti biskupství (a v budoucnosti patrně arcibiskupství) pražskému, o jehož

vorum sive etiam (in) aliis multis provinciis Sclavorum«, »in provinciis Avarię atque Maravie . . . et in contiguis sibi Sclavorum nationibus circumquaque manentium«. (*Tamže* nr. 374.)

¹⁸⁴ Zpráva o sedmi biskupstvích v krajích slovanských udržuje se, byť ve formě poněkud zmatené, i později. V Annálech Hildesheimských z XI. století se píše, že imperator Otto III. »causa oracionis ad s. Adalbertum episcopum . . . Sclavianiam intravit ibique coadunata synodo *episcopia septem* disposuit et Gaudentium, fratrem b. Adalberti, in principali urbe Sclavorum *Praga* ordinari fecit archiepiscopum, licencia Romani pontificis, causa petitionis Bolizlavonis Boemorum ducis«. (*Annales Hildesheimenses*, Mon. Germ. Hist., editio in usum scholarum, p. 28.) — Je na snadě, že v podstatě jde tu o pouť císaře Otty III. roku 1000 do Hnězdna a založení arcibiskupství v Hnězdně v čele s Radimein-Gaudenciem, jemuž podřízena byla tři nově založená biskupství polská, ve Vratislavi totiž, v Krakově a Kolobřehu. Ale tato zpráva, historické skutečnosti odpovídající, je tendenčně upravena ve smyslu českém, když místo Hnězdna položena byla Praha, místo polského Boleslava Chrabrého Boleslav, kníže český, a — přidáno ještě tradičních sedm biskupů moravských, ve zprávě českých, biskupství to, podřízených Praze. (Srv. o tom též *můj* výklad v Dějinách lidstva III., str. 616—17.) Anebo jde tu snad o spojení dvou zpráv, z nichž jedna týká se Čech a patří k r. 973 a druhá pak Polska a Boleslava Chrabrého a patří k r. 1000? Ale také v kronice Dětmara Merseburského († 1018) je pozoruhodná zpráva, že za Svatopluka, krále moravského, »in sua regione Marierum dicta episcopus habuit«, (srv. Thietmari Chron. — ed. R. Holtzmann — lib. VI. c. 99, p. 392—93) s jistým vztahem k Čechám. Srv. též níže str. 196.

zřízení se v době sepsání naší legendy právě asi jednalo. Pro dějiny vzniku pražského biskupství, pro přenesení církevní tradice moravské do Čech a pro její církevní i politický rozvoj, je naše legenda důležitým článkem.

DATUM VZNIKU »DIFFUNDENTE SOLE«.

Pravděpodobné zjištění souvislosti mezi legendou »Diffundente sole« a padělky Pilgrinovými má pro kritiku naší legendy dosti důležitý význam. Pomocí této okolnosti můžeme totiž s jistou pravděpodobností zjistiti terminus post quem vzniku naší legendy. Roku 973 (náhodou je to rok zřízení pražského biskupství!) psal Pilgrim o podřízení Moravy Pasovu do Říma. Padělky, dokazující toto oprávnění, byly patrně vyrobeny nedlouho před tím. A do Čech mohly se dostat asi v stejné době, jako do Říma, tudíž kolem roku 973. Náleží tudíž naše legenda asi do období, kdy se jednalo o založení biskupství pražského. Její vzdělavatel psal před Kristiánem, před dobou Vojtěchovou (982—997), ale patrně kolem r. 973, kdy můžeme již předpokládat existenci i jistou známost padělků Pilgrinových. A ovšem již po sepsání slovanského Života a utrpení kněžny Ludmily i jejího latinského zpracování (legendy »Fuit in provincia Boemorum«) a také »Privilegia církve moravské«, jichž při své literární tvorbě vydatně užil. Znalost slovanskému křesťanství nepřátelského spisu bavorského »De conversione Bagoariorum« z konce IX. století nasvědčuje pak, tak jako jeho vřele apologetické stanovisko pro slovanskou liturgii, že autor naší legendy psal v době, kdy tyto otázky byly ještě živé a kdy prameny, týkající se tohoto období, byly ještě po ruce a snadno dostupné.

»DIFFUNDENTE SOLE« A »CONVERSIO BAGUARIORUM«.

Znalost bavorských pramenů, nepřátelských moravské církvi a slovanské liturgii, prozrazuje autor naší legendy také tam, kde líčí obrácení vévody Bořivoje na víru křesťanskou a okolnosti s tím související. Vypráví totiž, že Bořivojovi nebylo dovoleno, aby s jinými knížaty na dvoře krále Svatopluka zasedl ke stolu, ale — protože byl

pohan — měl jísti mimo křesťanský stůl, prý na dlažbě. Již Dobrovský, Pekař a nejnověji Weingart¹³⁵ povšimli si skutečnosti, že text Kristiána, který tu čerpal však zase z legendy »Diffundente sole«, souvisí patrně se salzburským traktátem »De conversione Bagoariorum et Carantanorum«, jehož sepsání se klade nyní asi do osmdesátých let IX. století. Tam líčí se totiž křest mužů korutanského knížete Inga asi stejným způsobem; pohané nejí spolu s křesťany u stolu, ale venku. Ba v obou textech vystupuje třicet mužů, kteří byli pokřtěni, ano i allokuce jednajících osob má jistou příbuznost.

Je sice pravda, jak už Pekař zdůraznil,¹³⁶ že staré církevní kanony zakazovaly křesťanům stolovati spolu s pohany, je také možné, jak Weingart poznamenává, že anekdota byla locus communis, který oba autoři znali a použili při svém vypravování. Ale pravděpodobnější je přece jen, že tu jde o přímý vztah a přímou závislost. A to zejména z toho důvodu, že jde tu netoliko o shody věcné, o vyjádření stejné myšlenky, ale mito to také o nápadné shody slovní a strukturální. Pro lepší posouzení této stránky legendy srovnajme obě místa mezi sebou:

»De conversione Bagoariorum et Carantanorum« cap. VII.:

Quorum (sc. ducum) unus Ingo vocabatur. . . . Qui etiam mirabiliter fecit. Vere servos credentes secum vocavit ad mensam, et qui eorum dominabantur infideles, foris, quasi canes, sedere fecit, ponendo ante illos panem et carnem et fusca vasa cum vino, ut sic sumerent victus. Servis autem staupis deauratis propinare iussit.

Tunc interrogantes primi deforis dixerunt: »Cur facis sic?« At ille: »Non

Legenda »Diffundente sole«:

Qui Boriwoy quodam tempore regem Moravie Swanthopolc primum adiit, a quo cum suis satrapis benigne ad convivium invitatur. Verum sessionis ei locus inter christicolos minime conceditur, sed ante mensam in pavimento, ritu paganico, collocatur.

Cuius presul Metudius iniurie condolens fertur dixisse ad eum: »Ve, tu

¹³⁵ J. Dobrovský, Bořivoj's Taufe, l. c. str. 35. — J. Pekař, Kronika, l. c. str. 90, Legenden, l. c. str. 197. — M. Weingart, První legenda o sv. Václavu, l. c. str. 156.

¹³⁶ J. Pekař, Kristian, překlad, str. 60, Legenden, l. c. str. 165, pozn. 5.

estis digni non ablutis corporibus cum sacro fonte renatis communicare, sed foris domum, ut canes, sumere victus.

Hoc facto, fide sancta instructi, certatim cucurrerunt baptizari.

Et sic deinceps religio christiana succrescit.

talis et tantus, quod non crubescis a principalibus sedibus repelli, cum tamen habeas principatum, sed magis cupias ob nephandam ydolorum culturam humotenus incubare?« At ille: »Quid, inquit, ob huiuscemodi rem periculi pacior, vel quid boni conferet michi christianitatis ritus?« ... »Et si, inquit Boriwoy, res ita se habet, que mora est baptisandi?« »Nulla,« inquit, pontifex ... Hiis et similibus mellifluis exhortationibus accensa mens iuvenis gratiam sacri baptismi percipere estuabat. ...

Quid plura? Mane facto, ipsum duces cum suis XXX^{ta} ... cathetizans ... sacro fonte baptismatis innovavit pleniterque eum de fide Christi instruens ... ad propria concessit redire. ...

Et sic dilatabatur fides christiana in terra horroris et vaste solitudinis.

I když snad ne jeden slovní obrat bylo by možno vysvětliti jako běžnou fraseologii křesťanské latiny, celá literární struktura divotvorně přikrášlené epizody v jednom i druhém textu přesvědčuje nás o tom, že skladatel »Diffundente sole« bavorský traktát »De conversione« znal a že mu scéna o stolování křesťanů a pohanů utkvěla v mysli, jak co do vylíčení události, tak i co se týče účinků a následků.

Při kritice legendy »Diffundente sole« třeba tu znovu zdůrazniti okolnost, na kterou jsme již také výše upozornili (srv. str. 148 n.), že totiž legenda »Diffundente« i při skoro slovních shodách s Kristiánem svojí literární strukturou je použitým pramenům bližší než Kristián. Toto zjištění platí též o poměru »Diffundente sole« a Kristiána k bavorskému traktátu »De conversione Bagoariorum«. V Kristiánovi větu »et sic dilatabatur fides christiana«, která je zřejmě ohlasem věty z bavorského spisu »De conversione«: »et sic religio christiana succrescit«, nikde nenajdeme. Kristián znal epizodu o rozdílném stolo-

vání křesťanů a pohanů a vůbec celý křest Bořivojův z legendy »Diffundente sole«, nikoli ze spisu »De conversione«. Naproti tomu v legendě »Diffundente sole« jeví se přímé stopy použití traktátu »De conversione Baguariorum«, a to jak v ohledu obsahovém, tak v znění slovním i v celkové struktuře literární.

Provedenou analýsou textu legendy »Diffundente sole« došli jsme asi k těmto závěrům: legenda »Diffundente sole« svým textem a strukturou je založena na pramenech domácích i cizích.

Z domácích pramenů užil legendista v první řadě spisu »Privilegium církve moravské«, který jednal o pokřtění Moravy a osudech moravské církve. Mimo »Privilegium« z domácí tvorby užil vydatně latinského znění legendy o sv. Ludmile, jež počíná slovy »Fuit in provincia Boemorum«. Zda znal či neznal autor legendy »Diffundente sole« přímo staroslovanskou legendu o životě Konstantinově či toliko nepřímo skrze »Privilegium«, nelze s určitostí posoudit. Jiných spisů domácí tvorby literární nepoužil. Zejména v textu »Diffundente sole« nejsou nikde stopy po vlivu První staroslovanské legendy o sv. Václavu, ani po užití nejstarší latinské legendy václavské, počínající slovy »Crescente fide«.

Z cizích pramenů byly autoru legendy »Diffundente sole« známy některé padělané listy Pilgrima Pasovského a bavorský spis »De conversione Bagoariorum«.

Legendy »Diffundente sole« vydatně užil Kristián při zpracování své velké legendy o sv. Ludmile a sv. Václavu. A jistou vědomost, jak se zdá, měl o legendě i Kosmas. Jinak legenda »Diffundente sole« v starší literární tvorbě nezůstavila stop téměř žádných. S jistými jejími ohlasy potkáváme se až v století XIV., v době Karla IV.

HISTORICKÝ OBSAH A CENA LEGENDY »DIFFUNDENTE SOLE«

Po těchto kritických zkoumáních textu legendy »Diffundente sole«, majíce formální a strukturální kritikou legendy upevněnou půdu pod nohama, můžeme přistoupiti k otázce, jaký je historický obsah a historická cena legendy. Můžeme předem říci, že značná. A že vlastně vše neb skoro vše, čeho si cenil Pekař v prvních třech kapitolách Kris-

tiána, přechází na legendu »Diffundente sole« a její prameny. Je to vlastně první spis z českého pera, který si s poněkud širšího hlediska historického všimá počátků našich dějin. A zejména počátků českého křesťanství. Není to sice prvý spis týkající se naší historie. Víme, že už před ním zabývaly se jednotlivými úseky naší minulosti slovanské i latinské spisy o sv. Ludmille a sv. Václavu. Charakteristické a významné je však, že autor legendy »Diffundente sole« po prvé spojuje v celek dějiny moravské a české, spatřuje tak v těchto přímé pokračování oněch. Tímto pojetím našich dějin, jeho době asi ještě velmi přirozeným, razil autor legendy »Diffundente sole« cestu celé naší historiografii. Neboť tato se pak již od tohoto pojetí naší minulosti neodchýlila, spatřujíc v dějinách staré Moravy takřka jen úvodní kapitolu našich dějin národních, státních, náboženských i kulturních. A v tomto pochopení a zdůraznění kontinuity mezi starým státem moravským a přemyslovským státem českým je snad největší historický význam spisu. Přemyslovci jeví se tu jako pokračovatelé moravských Mojžířovců. A oba rody a obě země dostaly své kulturní i politické poslání z rukou slovanských apoštolů Cyrila a Metoděje.

MORAVSKÁ HISTORIE v »DIFFUNDENTE SOLE«.

V prvních třech kapitolkách podává autor »Diffundente sole« v podstatě historii moravskou. A vypráví o tom, jak zásluhou Cyrilovou Morava byla pokřtěna, jak týž přeložil starý i nový zákon jakož i jiné spisy do jazyka slovanského a ustanovil, aby i při bohoslužbách užíváno bylo tohoto jazyka. Autor »Diffundente sole« opírá své vypravování o »Privilegium církve moravské«. Podle téhož pramene vypravuje pak dále o cestě Cyrilově do Říma a slavné disputaci, kterou přesvědčil pak Cyril papeže i jeho učené okolí o správnosti svého počínání. Při hájení slovanské bohoslužby užívá náš autor celkem týchž argumentů, které byly již obsaženy v staroslovanské legendě cyrilské při líčení Cyrilovy disputace v Benátkách, a které spisovatelem »Privilegia církve moravské« spolu s disputací položeny byly do Říma. Vůbec o českých věcech náboženských s konečnou platností rozhoduje papež v Římě. Z této okolnosti můžeme

také již poznati směr českých náboženských proudů z druhé polovice X. století. Váznivě a neústupně se hájí slovanský jazyk v církvi a při bohoslužbách. Ale jediná autorita církevní spatřuje se v Římě. Proto také přikládá se tak veliký význam »Privilegiu církve moravské«. Bylo to uznání a povolení slovanského obřadu nejvyšší autoritou církevní, samým papežem římským.

Se slovním ohlasem »Privilegia« se setkáváme netoliko v legendě »Diffundente sole«, jak už výše bylo podrobněji vyloženo (srovnej str. 67 n.), ale také v jiných spisech. S jednou větou, jistě charakteristickou pro dobu a snad i pro spisovatele »Diffundente sole« se však v jiných odvozeninách »Privilegia« nesetkáváme. Je to věta, kterou se hájí oprávněnost užívání slovanského jazyka při bohoslužbách. Na výčitku papeže a kardinálů, proč, z jakého důvodu odvážil se Cyril zaváděti slovanskou bohoslužbu, vedle známých citátů z Písma odpovídá Cyril: »*Vždyť tento jazyk Pán stejně dobře stvořil, jako i jiné jazyky!*« Slova tato stejně, jako výběr citátů z Písma (»Všeliký duch chval Hospodina« a »Jazyky mluvití nebraňte!«) svědčí nepochybně o velmi již vyspělém národním vědomí spisovatele legendy »Diffundente sole«, ale také o prostředí, v němž tato slova vznikla a byla napsána. Slovanské křesťanství moravské v Čechách působilo v X. století na naši společnost nepochybně v tomto duchu a v tomto směru. A slova ta byla napsána nejen pro uctění památky Cyrilovy, ale také jako obrana proti soudobým odpůrcům slovanského obřadu. Mohli bychom říci, že legenda »Diffundente sole« je prvou obranou národního našeho jazyka a naší národní svébytnosti. Přesvědčivost její argumentace vrací se v různých obměnách v proudu našich dějin, aby znovu a znovu zdůrazňovala vůli našeho národního kolektiva žítí v evropském společenství, ale při tom přece jen vždy po svém, jíti vlastními cestami a stravovati myšlenkový obsah evropského dění vlastní svojí duší i vlastní tvorbou kulturní.

Legendista dále zdůrazňuje, že po přesvědčivých slovech Cyrilových i papež uznal oprávněnost slovanského jazyka při bohoslužbách a zvláštní výsadou pro kraje ty, kde Cyril působil, tuto zvláštnost povolil. Apologetická tendence slovanského jazyka vůbec a v životě církevním zvláště, s níž setkali jsme se již v »Privilegiu cír-

kve moravské«, uplatňuje se znovu i v tomto spisu. Okolnost pak, že bylo třeba užívání slovanské bohoslužby opětovně hájiti, ukazuje, že nátlak na její odstranění se patrně stupňoval. A dále fakt, že stoupci slovanských obřadů pokládají za potřebné hájiti zvyk moravského křesťanství po latinsku, naznačuje jasně, z které strany asi přicházely snahy po odstranění slovanské bohoslužby. Ale tato ještě trvala. Podle svědectví našeho autora *»až do dnešního dne«* se slouží *mše slovanským jazykem* a zpívají se kanonické hodinky *»v Bulhářích«*, kam utekla se část žáků Metodějových po svém vypuzení z Moravy, ale také *»v mnohých krajinách slovanských«*. Které země se míní tímto označením? Jistě Čechy. Ale kdyby autor legendy mínil, že toliko v Čechách a v Bulharsku udržela se slovanská bohoslužba, pak by patrně mluvil toliko o Čechách a neužil by mnohem širšího pojmu *»v mnohých krajinách slovanských«*. Pravděpodobně mínil tím ony země, které tou dobou patřily k českému státu a v nichž asi i církevní a náboženské poměry byly stejné, jako v Čechách. Pro naše dějiny je důležité, že v pojmu slovanských zemí se slovanskou bohoslužbou jsou zahrnuty Čechy a snad i český stát. Neboť na obhajobu slovanské bohoslužby v Čechách psal přece náš autor svoji náboženskou apologii.

V třetí kapitole, kde náš autor dále se přidržuje ještě *»Privilegia«*, vypráví o smrti Cyrilově a dále o poslání jeho bratra na Moravě, na dvoře krále Svatopluka. Autor legendy, sleduje asi svou předlohu, zná dva krále moravské. Jednoho zbožného a slovanským kněžím oddaného (*»religiosum utique devotum«*) a druhého *»nemoudrého«*, synovce prvního krále, jenž svojí pošetilostí přivodil zkázu říše moravské. Prvního jmenuje Svatoplukem I. a druhého Svatoplukem II. Není jistě pochybnosti o tom, že Svatoplukem I. se míní Rastislav. (Srv. výše str. 141.) Ale souvislost, líčená v legendě, neodporuje ani tomu, že by šlo zčásti o Svatopluka I. Píše se totiž, že zmíněný Svatopluk vládně přijal Metoděje, vrátivšího se z Říma, a ustanovil jej arcibiskupem. Pro charakteristiku Svatoplukovu připomíná autor legendy *»Diffundente sole«* — a to jsou, jak ze srovnání s jinými texty vyplývá, jeho vlastní slova — že to byl *»král velice mocný, téměř jako císař, maje pod sebou velice rozsáhlou říši«* (*»Swanthopolcus ... , qui*

tunc temporis potentissimus erat et quasi imperator, habens latissimum regnum«). Třeba, abychom si uvědomili že slova o císaři a jeho říši byla napsána v době Otónů! O mocné říši Svatoplukově slyšíme v našich dějinách po prvé.

Této rozlehlosti politické moci Svatoplukově odpovídala i mohutná stavba církevní, v svých hranicích patrně se světským útvarům říše moravské shodná. Jí v čele stál *moravský arcibiskup Metoděj* a jemu podřízeno bylo, podle »Diffundente«, *sedm* jiných biskupů a *biskupství*. Bylo-li kdy Metodějovi podřízeno sedm biskupství, nedá se historicky bezpečně opřít. Bylo již poukázáno výše, že o sedmi biskupstvích moravských mluví se též v padělcích Pilgrinových a že pravděpodobně odtud autor naší legendy tuto zprávu převzal. Tím však se nevylučuje možnost, že o věcné správnosti Pilgrinova údaje byl přesvědčen. A tak historicky je falsum Pilgrinovo spíše potvrzením údaje našeho legendisty než jeho oslabením. Pilgrim sice mluví o dobách římských, o dobách první christianisace Moravy. Je však jisté, že o těchto dobách Pilgrim neměl žádných zpráv a že spíše skutečnosti z doby nedávné transponoval do dávných dob římských. Ostatně i Pilgrim svědčí, že moravských biskupství bylo více a čtyry že se dochovaly až do konce IX. neb do počátku X. století. (Srv. výše str. 161 n.) Není tudíž nemožné, že skutečně na Moravě pod Metodějem bylo sedm biskupství, jak podle Kristiána usuzoval již Pekař. Svědectvím pro tuto možnost mohl by býti i list papeže Jana VIII. z roku 880 zasláný Svatoplukovi. V tomto listu píše se o Metodějovi, arcibiskupu moravském (»Methodio ... archiepiscopo sancte ecclesie Marabensis«), o Wichingovi, biskupu nitranském a dalším biskupovi pro Moravu, arcibiskupovi Metodějovi podřízeném. K tomu se pak dodává, že podle dekretu apoštolské stolice bude moci arcibiskup Metoděj se postarati o to, aby i v jiných místech k tomu vhodných zřízena byla biskupství.¹³⁷ Není zajisté nemožné, že

¹³⁷ G. Friedrich, Cod. diplom. Bohemiae I. nr. 24, str. 19 a 20. »Ipsum quoque presbiterum nomine Uichinus, quem nobis direxisti,« píše papež Jan VIII. Svatoplukovi, »electum spiscopum consecravimus sanctę ecclesię Nitrensis, quem suo archiepiscopo (sc. Methodio) in omnibus obędientem ... esse iubemus. Et volumus, ut pariter cum ipsius archiepiscopi consensu ... et alterum nobis ...

Metoděj i Svatopluk využili tohoto papežského svolení a další biskupství zřídili, takže ani počet sedmi by nás nemusel překvapiti. Vždyť ještě roku 900 připomínají se nám na Moravě, a to na Moravě již podstatně zmenšené, jeden arcibiskup a tři biskupové.¹³⁸ Není tedy nemožné, že za života krále Svatopluka pro jeho rozsáhlou říši bylo zřízeno sedm biskupů.

Legenda »Diffundente sole« má dále zprávu, že za *Svatopluka II.* pro jeho nemoudrost jeho velká říše byla zničena a roztrhána. (»Latissimum regnum . . . per insipientiam secundi Swantopolc . . . dimembratum est«.) Míní se tím patrně *konec staré říše moravské*, o němž jsme, bohužel, velmi chatrně zpraveni. Nejdůležitější je zpráva Reginonova k roku 894, napsaná asi roku 908, že synové Svatoplukovi jeho království jen krátký čas drželi, a že toto bylo od Maďarů zcela zrušeno.¹³⁹ Za posledního vládce staré Moravy se pokládá zpravidla Mojmír II. Nicméně i celkem spolehlivá historická tradice uherská za posledního knížete Moravy označuje Svatopluka, zřejmě tudíž Svatopluka II. (Srv. str. 141, 203.) A také zpráva Reginonova nevyklučuje, že posledním knížetem moravským byl Svatopluk II. Zřejmý omyl je však údaj »Diffundente sole«, že Svatopluk II. byl synovcem Svatopluka I. Annály fuldské k r. 899 jmenují Svatopluka II. zcela jasně synem »starého Svatopluka«.¹⁴⁰ Ale v týchž annálech je k roku 869 dosvědčen »Svatopluk, synovec Rasticův«, takže omyl v příbuzenských vztazích Mojmírovců dá se celkem snadno vyložit.

presbiterum . . . dirigas, quem similiter in alia ecclesia, in qua episcopalem curam noveris esse necessariam, ordinemus episcopum, ut cum his duobus a nobis ordinatis episcopis prefatus archiepiscopus vester (t. j. moravský) iuxta decretum apostolicum per alia loca, in quibus episcopi honorifice . . . possunt existere, postmodum valeat ordinare.« Srv. také *J. Pekař*, *Legenden*, str. 181, kde kloní se témuž mínění.

¹³⁸ *G. Friedrich*, *Cod. diplom. Bohemiae I.*, nr. 30., str. 30. Je to stížný list Theotmara, arcibiskupa salcburského, a jiných bavorských biskupů, zaslaný papeži Janu IX. »Sed venerunt . . . de latere vestro tres episcopi, videlicet Johannes archiepiscopus, Benedictus et Danihel episcopi, in terram Sclavorum, qui Maravi dicuntur«. V témž listu dále se píše papeži: »Antecessor vester, Zuentibaldo duce imperante, Vvichingum consecravít episcopum.«

J. Cibulka (Václavova rotunda svatého Víta, Svatováclavský sborník I., str.

I z tohoto údaje je patrné, že v legendě Svatoplukem I. se míní Rastislav a Svatoplukem II. známý král moravský Svatopluk I.

ČESKÁ HISTORIE v »DIFFUNDENTE SOLE«.

Kapitolou IV. přechází autor »Diffundente sole« od dějin moravských k dějinám českým. Zabývá se vznikem českého státu. Píše, že Slované čeští (»Slavi et Bohemi«) dlouho žili v pohanství, bez zákona a knížete. Legendista má patrně na mysli vrchního knížete, nadřízeného kmenovým knížatům jiným. A tu prý z návodu jejich kněžky-věstkyně založili hrad Prahu. A když pak našli kteréhosi velmi moudrého muže, jménem Přemysla, zvolili jej svým knížetem, a dali mu zmíněnou věstkyni jménem Libuši za manželku. Z tohoto vznešeného rodu po uplynutí jistého času narodil se vévoda Bořivoj, první český kníže křesťanský. V této ještě pozdními přídávky nezkreslené podobě zachovala se nám v legendě »Diffundente sole« *původní podoba přemyslovske pověsti* knížecí. Praotec rodu Přemyslova není tu ještě líčen s příhanou, že byl »toliko oráč«, člověk »chlapieho urozenie« (to jsou slova Dalimilova), nýbrž svobodný muž, kterého pro jeho moudrost učinili Čechové svým knížetem. Je zajímavé, že vznik knížecí moci v Čechách pojí se k založení hradu Prahy, hradu sice na periferii starého kmenového území Čechů, ale téměř v samém geografickém středu budoucí země položeného. Pověst jakoby symboli-

299) má za to, že biskupové, kteří se jmenují v stížném listě z roku 900, byli již obřadu latinského. A že by tak stála proti sobě církevní organizace moravská se salzburskou, obojí latinského směru, ale vzájemně nezávislá. K stížnému listu připojeno je však i vyznání víry, které zdůrazňuje pravověrnost bavorských proti patrně podezřelé pravověrnosti biskupů moravských. Tato okolnost by nasvědčovala, že r. 900 šlo ještě o církevní organizaci moravskou s bohoslužebným jazykem slovanským, ovšem dogmaticky i autoritou uznávající toliko Řím a římského papeže.

¹³⁹ *Regino*, S. S. in usum schol. ad. an. 894, str. 143: Cuius regnum filii eius (t. j. Svatopluka I.) pauco tempore infeliciter tenuerunt, Ungaris omnia usque ad solum depopulantibus.« Srv. též V. *Novotný*, Dějiny I., str. 433.

¹⁴⁰ *Annales fuldenses*, SS. rer. Germ. in usum schol. str. 133. »Zentobolchum puerum, filium antiqni ducis Zuentobolchi . . . abduxerunt Bawari.«

sovala soustředění vlády nad celou budoucí zemí pod mocí knížat pražských. S hlediska autora naší legendy k tomuto vyvýšení pražských knížat nad ostatními v zemi došlo již velmi dávno, již za prarotce Přemyslovců. Vůbec pak autor legendy »Diffundente« je ovládán představou, že Čechy jsou zemí politicky již dávno sjednocenou. Podobně píše něco dále, že po nastalé reakci proti Bořivojovi a křesťanství byl Bořivoj vyhnán »z Čech« a uchýlil se pak na Moravu. Kdyby Čechy nebyly tenkrát ještě sjednocené, mohl se Bořivoj uchýliti do některého sousedního kmenového knížetství v Čechách. V této představě o jednotnosti české země shoduje se autor »Diffundente« i s cizí analistikou, která o Čechách užívala podobně souhrnného označení »Sclavinia« nebo »Boemanni«, jsouc k této představě vedena geopolitickým základem země, jednak však asi i skutečností, že Přemyslovcům podařilo se již získati nadvládu nad ostatními kmenovými knížaty a tak podříditi vládě Prahy celou zemi.

O všech těchto dávných událostech slyšíme v naší historii vlastně po prvé. Přemyslovská pověst vystupuje tu před námi ještě nezkreslená nevraživými přímětky slavníkovskými, jak v této formě se čte pak u Kristiána (srv. níže kap. VI.) i krasořečnictvím Kosmovým, které Kristiánovým pomluvám snaží se klasickými upomínkami z četby ulomiti hrot. V naší legendě po prvé vlastně vstupuje do historie Přemyslovský rod se svými zakladateli Přemyslem a Libuší a jejich přední hrad Praha. A spolu s nimi první křesťanský kníže Bořivoj.^{140a}

Označení Čechů termínem »Bohemi et Slavi«, jak již Pekař o Kristiánovi vyložil, představuje nám starší fázi etnografického určení jednotlivých slovanských kmenů a skupin, které vůbec v starší době v analistice franské dosti často vystupují pod souhrnným pojmem a jménem »Slavi« a jejich země zve se prostě »Slavinia«. »Slavi« a »Slavinia« pro latinsko-germánský západ byli stejně Slované polabští, jako Čechové neb Poláci, po případě i jiné etnické skupiny slovanské. Teprve asi od konce X. století dochází k přesnější diferenciaci geo-

^{140a} Srv. V. Chaloupecký, Přemyslovská pověst a Kristián. Čes. čas. hist. XLIV. (1938) str. 327 n.

¹⁴¹ V Uhrách zachovává se archaický tvar déle. Anonymus koncem XII.

grafické i etnografické. A v letopisných záznamech vystupují pak »Slavi Marhenses« neboli Moravané, »Slavi Poloni« neb Poláci a také »Slavi Bohemi« neb »Bohemi et Slavi«, t. j. Slované čeští. V naší literární tradici můžeme pozorovati, jak označení »Slavus« od XII. století mizí, aby bylo nahrazeno určitějším »Bohemus«.¹⁴¹

KŘEST BOŘIVOJŮV.

Historie moravská i stará historie česká tvoří vlastně jen úvod k vlastnímu jádru »Diffundente sole«, ke křtu vévody Bořivoje. Autor »Diffundente« používá tu jako pramene legendy »Fuit in provincia Boemorum« a podle ní vypravuje o sňatku Bořivojově s Ludmilou, dcerou knížete Slavibora. V této starobylé legendě se prostě vypráví, že když Bořivoj a Ludmila byli již spolu z vnuknutí božího přijali křest i s lidem jim poddaným. Kdy a za jakých okolností se to událo, v legendě »Fuit« se nepíše. A právě tuto věc podrobněji vylíčiti vzal si za úkol autor »Diffundente«. Jeho úmyslem v první řadě bylo ukázat, že zásluha o pokřestění Bořivoje a Přemyslovské dynastie náleží Metodějovi, moravským kněžím slovanským a vůbec slovanskému křesťanství. V tomto úmyslu byl nepochybně apologetický rys slovanské bohoslužby. Proti těm, kdo snažili se slovanský obřad v církvi potlačit, staví se tu netoliko jeho slavné uznání římskou kurií, ale do zápasu se vnáší i význam samé české dynastie. A jestliže snad odpůrci slovanského obřadu tvrdili, že je to věc nedovolená, ano kacířství, pak z toho samého kacířství byla viněna i svatá Ludmila a první křesťanský kníže český Bořivoj. Už z úcty k předkům nedal se proto žádný z Přemyslovců X. století strhnouti k odstranění neb pronásledování slovanské bohoslužby. Byl by tak stíhal trestem pohany svůj vlastní rod! A proto také vlastní historie křtu v »Diffundente sole« tak obsírně rozvedena a do ní soustředěn všechn literární um i vtip, proto také tato historie vyzdobena byla

století píše »Sclavi et Boemi«, »Sclavi et Bulgari«, »Sclavi et Pannoni«. A termín »Bohemi et Sclavi« vyskytá se v ustrnulé latině uherské ještě v XV. a XVII. století. Srv. V. Chaloupecký, Staré Slovensko, Bratislava, 1923, str. 266 n.

motivy na dobu zvláště účinnými, literárními rysy vsutku legendárními a zázračnými. Bylo již výše vyloženo, že autor »Diffundente« v této části své práce opírá se literárně o bavorský spis »De conversione Bagoariorum«. To je však pouze vypůjčená literární draperie. Jinak však samo vypravování je historicky cenné i věcné.

O křtu Bořivojově na dvoře Svatoplukově došly nás tři zprávy: v »Diffundente sole«, v Kristiánovi, která není ničím jiným než literárně zpracovanou historií křtu Bořivojova z »Diffundente« (srv. výše str. 133). Mimo to pak v t. ř. legendě moravské »Tempore Michaelis imperatoris« v její poslední kapitole. Všecky tyto literární plody čerpaly, jak jsme si už výše zjistili, ze ztraceného spisu »Privilegium moravské církve«. A je na snadě, že by snad i křest Bořivojův, byť toliko v stručnější formě, mohl být obsažen už v »Privilegiu« a všem těmto pramenům předlohou. Svoji stylisací zmíněná již poslední kapitola v legendě »Tempore Michaelis imperatoris« činí však dojem, že je pouhým výtahem z textu širšího, jaký nalézáme v »Diffundente« a u Kristiána. A také stylisace proroctví Metodějova prozrazuje už dobu královskou a blíží se svým rázem legendám doby Karlovy. Místo prostého »staneš se pánem pánů svých« z původního textu »Diffundente« praví se o Bořivojovi, že »on a jeho nástupci stanou se mocnější než všickni knížata a králové«. Věta ta prozrazuje, že legenda »Tempore imperatoris Michaelis« byla někdy v druhé polovici XIII. století neb až v době Karlově (v době Karlově se toto proroctví mění a upravuje, že Bořivoj a jeho nástupci stanou se mocnější než všichni knížata a králové jazyka slovanského!) upravována. A že tak jako k legendě přidány byly nové zázraky (kap. 12) a vypravování o kajícím obratu Svatoplukově (kap. 13), že k tomu všemu jako zakončení byl připojen křest Bořivojův v stručném výtahu podle legendy »Diffundente sole«. V předpokladu, že tento názor je správný, máme zprávu o křtu Bořivojově toliko v jednom textu, a to v »Diffundente« (Kristián i legenda moravská »Tempore Michaelis imperatoris« jsou tu z »Diffundente« odvozeny). Tím větší je však význam a historická hodnota legendy »Diffundente sole«.

¹¹² J. Dobrovský, Bořivoj's Taufe, l. c. str. 55.

Ať se nám však zpráva o pokřtění Bořivoje a Ludmily dochovala v literární formě, jak výše vyloženo, či už v původním spisu »Privilegium církve moravské« (časový rozdíl mezi jedním a druhým spisem není veliký!), historický výtěžek po provedení pramenné analýsy je nesporně velmi značný. Jestliže Dobrovský připouštěl křest Bořivojův jako pouhou možnost, opíraje se při tom zejména o letopis Kosmův¹⁴² a jestliže Pekař¹⁴³ pokládal křest Bořivojův a Ludmilin ještě toliko za pravděpodobný, nikoli však bezpečný, a tudíž také pokřestění Čech a Moravy a rozšíření v Čechách slovanského obřadu, můžeme na základě legendy »Diffundente sole« o této skutečnosti mluvit se vši určitostí. Zprávu, že Bořivoj a Ludmila byli pokřtění, čteme skoro v současném pramenu, v legendě »Fuit in provincia Boemorum«, v pramenu, který vznikl snad na podnět vnuka Bořivojova knížete Václava. Pro historické hodnocení tohoto faktu je přemístění vzniku legendy »Fuit« ze století XII., jak se dosud za to mělo, do první polovice století X. významu velmi důležitého. V legendě »Fuit« se nečiní sice zmínka o tom, že Bořivoj a Ludmila byli pokřtění z Moravy a že přijali slovanské křesťanství. Věc ta u autora, který psal jazykem slovanským a byl dobře tak blízkým, rozuměla se vlastně sama sebou. V té době žili ještě pamětníci pokřestění knížecí rodiny české a nebylo třeba věc podrobněji vyličovat.

V legendě »Diffundente sole« máme pak fakt, že Metoděj pokřtil Bořivoje a Ludmilu, dosvědčen pramenem dobře poměrně blízkým, pramenem asi z poslední čtvrti X. století, kdy událost tak mimořádného dosahu byla ještě v živé paměti. Neuplynulo od vlastní události a jejího literárního zaznamenání ještě ani sto let. A při živé tradici v literárně pozoruhodně činné skupině kněží obřadu slovanského nemohla upadnouti vůbec v zapomnění. Této skutečnosti není na újmu ani poněkud legendární zpracování události v legendě »Diffundente sole« (nebo už v »Privilegiu církve moravské«), které s ironií a skoro s posměchem přijímal Dobrovský. Píše, že literární zpracování této události v legendě »Diffundente« a v Kristiánovi podáno je »dramaticky, s onou volností, s kterou skladatelé románů mají ve zvyku

¹⁴² J. Pekař, *Legenden*, I. c. str. 200—203.

zpracovati historické thema¹⁴⁴ Nedůvěru Dobrovského, pochopitelnou při okolnosti, že legendu »Diffundente sole« kladl do konce XIII. neb do počátku XIV. století, sdíleli pak namnoze různí badatelé domácí i cizí. A pochybovali též o zprávě Kosmově, který se jim zdál svědkem přece jen poněkud vzdáleným. Můžeme-li však nyní ukázat, že zpráva Kosmova je v podstatě založena na legendě »Diffundente sole« z konce X. století, nabývá též údaj Kosmův většího významu. Ostatně při známém, krajně nepřátelském poměru Kosmově k slovanskému křesťanství, je sotva myslitelné, že by přijal do své kroniky zprávu o pokřtění Bořivoje moravským arcibiskupem Metodějem, kdyby ji byl nenašel ověřenou literárně i příliš ještě živou tradicí. Ba skoro bychom mohli říci, že Kosmas zaznamenal křest Bořivojův Metodějem téměř proti své vůli a proti tendenci, kterou jinak v své kronice sledoval. Ale život tradice ústní i literární jej téměř donutily, že tento pro něho jistě nepohodlný fakt nemohl zcela zamlčeti. Tím však padají také všechny námitky proti tomuto faktu, ať vysloveny byly kdekoliv a kteroukoliv autoritou.¹⁴⁵ Křest Bořivojův a Ludmily moravským arcibiskupem Metodějem a zavedení slovanského obřadu v Čechách skrze první Přemyslovce dlužno považovati za historickou skutečnost. A této skutečnosti není na újmu, že jiné prameny X. století, totiž bavorská recense václavské legendy

¹⁴⁴ J. Dobrovský, Bořiwoy's Taufe, l. c. str. 35.

¹⁴⁵ Otázkou zabývali se zejména Dümmler, Wattenbach, Tomek, Lippert, Spangenberg, Bachmann, Vondrák, Brettholz, Naegle, Novotný a podle nich i jiní. Srv. J. Pekař, Legenden l. c. str. 200—201, kde podává kritický přehled této literatury. Podobně V. Novotný, České dějiny I., str. 437—38.

¹⁴⁶ Je jistě charakteristické, že Druhá staroslovanská legenda o sv. Václavovi, ba snad již její latinská předloha, tuto tendenční nesprávnost bavorského zpracování legendy »Crescente fide« a na ní založeného Gumpolda opravuje. A aspoň jmenuje otce Spitihněvova Bořivoje. Snad převzal autor Druhé staroslovanské legendy tuto zmínku již z české recense Gumpolda (srv. níže kap. IV.), jako tak mnoho jiných zpráv. Sám jako vzdělanec a nejspíše kněz obřadu slovanského jistě by asi neopomněl povědět o prvním křesťanském knížeti českém a jeho získání nové víře více. Věc je vlastně skoro nápadná. Ale s podobnou nelogičností se setkáváme u autora Druhé slovanské legendy o sv. Václavu i jinde. Stejně překvapující je, že týž neznal a při svém literárním díle nepoužil ani slovanského sepsání Života a utrpení kněžny Ludmily, ani První staroslovanské

»Crescente fide« (srv. o ní výše str. 27) a Gumpold prvním křesťanským knížetem českým jmenují teprve syna Bořivojova Spitihněva.¹⁴⁶ Správné vysvětlení pro tento zjev podal již Pekař.¹⁴⁷ Bavorskému kleru a bavorské církvi jevil se pravým křesťanským knížetem ten, který se církevně i politicky prvý podřídil svrchovanosti Řezna, t. j. Spitihněv. Dílo Metodějovo na Moravě a vše, co s tím souviselo, tudíž i pokřestění Bořivoje a Ludmily, bavorská církev koncem X. stol. neuznávala jako skutečnost. Tato »vášnivá nenávisť«, ignorující a umlčující zásluhy moravského křesťanství, jak sám Dümmler¹⁴⁸ bavorský episkopát charakterisoval, měla pak nejednou pokračování i v »kritické« historiografii doby nedávné.

Pokřestění Bořivoje a Ludmily třeba pak považovati za událost pro počátky křesťanství v Čechách povahy skutečně rozhodující. Křestem Bořivojovým a Ludmiliným získána byla křesťanství přední tehdy dynastie Přemyslovců, která záhy potom se ujímala i politického dědictví Svatoplukovy Moravy. Máme sice již k roku 845 v annálech fuldských zprávu o pokřtění čtrnácti knížat českých.¹⁴⁹ Ale zpráva ta, historií zpravidla přeceňovaná, nemůže se týkati nej přednějšího rodu z českých vévod, rodu Přemyslova. Leč bychom předpokládali, že Přemyslovci po svém křtu v Řezně roku 845 od křesťanství brzy zase odpadli a vrátili se k pohanství.^{149a} A podobně

legendy o sv. Václavu. (Srv. *J. Vašica*, Druhá starosl. legenda o sv. Václavu, l. c. str. 71 n. *M. Weingart*, První legenda o sv. Václavu, l. c. str. 90—97.

¹⁴⁷ *J. Pekař*, Legendy, l. c. str. 203.

¹⁴⁸ *E. Dümmler*, Geschichte des ostfränkischen Reiches III², str. 514.

¹⁴⁹ *Annales Fuldenses*, SS. rer. Germ. in usum scholarum, ed. Fr. Kurze, 1891, str. 35. Tu se píše: »Hludowicus XIII ex ducibus Boemanorum cum hominibus suis, christianam religionem desiderantes, suscepit et in octavis theophanie baptizari iussit.«

^{149a} Význam pokřestění čtrnácti knížat českých do jisté míry přeceňuje i *Pekař*. Vyzdvihuje bystře a správně, že k pokřtění zmíněných 14 knížat došlo bez boje, k jejich vlastní žádosti a, že na tomto obratu měla účast snad veškerá kmenová knížata českých krajů, když sto let později než Bavoři a padesát let později než Sasové přijali víru křesťanskou. Je to skutečnost — píše *Pekař* — jež, tuším, nemá příkladu v soudobé christianisaci národů pohanských a zároveň událost, již zcela nezaslouženě věnovalo tak málo pozornosti naše dějepisectví. Co se stalo roku 845, svědčí nepochybně velmi důrazně o politické zralosti a prozira-

museli bychom tuto věc předpokládati o rodu kněžny Ludmily. Neboť podle jasné zprávy legendy »Fuit« Bořivoj i Ludmila byli v svém mládí pohané. Nezbyvá tudíž, než abychom zprávu annálů fuldských vyložili jinak. Snad míní se tím 14 členů kteréhosi jiného knížecího rodu, snad z českého západu a ze sousedství Bavor. Rozhodně asi nebude možno zprávu annálů fuldských vykládati tak, že by šlo o pokřtění čtrnácti kmenových knížat českých a podle toho usuzovati, že Čechy v té době se dělily na 14 neb i více kmenových území, a že všechna tato kmenová území byla již roku 845 získána křesťanství. Tak rozsáhlý zásah Řezna ve prospěch křesťanství v Čechách by asi tak rychle nevymizel ze života i z paměti. A sotva by asi zůstal bez účinku na přední již tehdy rod českých Přemyslovců. Lze sice věřiti slovanské legendě o životě Metodějově, kde se píše, že již před příchodem slovanských věrozvěstů přicházeli na Moravu a patrně i do Čech »učitelé mnozí křesťané z Vlach i z Řek i z Němec, učíce nás rozličně¹⁶⁰ (věta tato klade se v legendě přímo do listu Rastislavova císaři Michalovi) a potvrzení této okolnosti můžeme viděti stejně v zprávě annálů fuldských z roku 845 neb ve zprávě o synodě mohučské z r. 852, jako ve zprávě bavorské, že salcburský Adalram již někdy kolem roku 830 vysvětil v Nitře knížeti Pribinovi křesťanský kostel,¹⁶¹ ale jak z legendy o Metodějovi, tak z legendy »Fuit« a podobně i z naší legendy »Diffundente solc«, můžeme s bezpečností souditi, že povaha tohoto křesťanství v českých zemích byla jen menšího významu a že rozhodný krok k pokřestění Moravy i Čech stal se teprve zásluhou křesťanství moravského, na Moravě za Rasti-

vosti předků našich; delší předchozí působení křesťanských misionářů a diplomatů musíme při tom v Čechách předpokládati. Tenkrát tedy, třeba uzavíratí, přijal křest i nejmenovaný kníže kmene českého, sídlící v Praze. Pekař dále předpokládá, že v Čechách po této první velké misi křesťanské nastalo to, co známe z historie křesťanství u Frisů, Sasů, Dánů, Švédů i Slovanů polabských (a mohli bychom dodati) i také u Poláků a Maďarů, že totiž po prvním pokusu o christianisaci dostavuje se pohanská reakce, že část nebo většina země vzepřela se novému náboženství a vrátila se ke kultu starých bohů. (Srv. J. Pekař, Sv. Václav I. c. str. 12.)

Hodnocení prvních počátků křesťanství v duchu Pekařem naznačeném, mělo by snad oprávnění, kdyby po bavorském křesťanství zůstaly u nás aspoň nějaké

slava a Svatopluka, v Čechách pak za Bořivoje a Ludmily. Slovanské křesťanství moravské se pak udrželo v Čechách i po katastrofě, která je stihla po smrti Metodějově na Moravě. Bylo to především asi zásluhou přemyslovské dynastie, která slovanskému křesťanství zůstala věrná i za synů a vnuků Bořivojových, i když při tom našla cestu k urovnání kompetenčních sporů s episkopátem bavorským. A teprve asi po založení latinského biskupství v Praze roku 973—75 dostavuje se větší nátlak na Čechy, aby se v církevním jazyku přizpůsobily křesťanskému západu. Nicméně zápas o slovanský jazyk bohoslužebný trval v Čechách až do konce století XI. A nebyl, jak můžeme z nepřátelského postoje Kosmova vůči slovanskému křesťanství a slovanské bohoslužbě souditi, skončen zcela ani v první polovici století XII.

BOŘIVOJ PÁNEM MORAVY.

Legenda »Diffundente sole« přináší nám však jako pramen z konce X. století i jiná důležitá fakta, která nesmělé neb rozpačité domněnky historických badatelů mění v určitou skutečnost. Jedno takové faktum obsaženo je rovněž v historii křtu vévody Bořivoje. Legendista klade totiž Metodějovi do úst, který přesvědčuje knížete o prospěchu křesťanství, historicky významné proroctví: *staneš se pánem pánů svých, všichni nepřáteli tvoji budou ti poddáni a moc rodu tvého poroste ode dne ke dni!* Není zajisté pochybnosti o tom, že proroctví Metodějovo bylo někdy kolem roku 975 napsáno podle

stopy. Kdyby tomu tak bylo, snad by legenda »Diffundente« a brzy po ní i Kristián netvrdily tak obecně, že Čechové »dlouho ctili modly« a, že teprve Bořivoj stal se křesťanem. I v Čechách, tak jako v jiných zemích, došlo po prvních pokusech se zavedením křesťanství k pohanské reakci, a to za knížete Bořivoje, jak nám legenda »Diffundente« dále vypráví. Kdyby pak některý z předků Bořivojových — šlo by při časovém rozpětí 845—874 zřejmě o jeho otce neb děda — byl křesťanem, sotva by tuto věc legenda zamlčela, ano dokonce křesťanského knížete z rodu Přemyslova označila výslovně jako pohana.

¹⁸⁰ Život sv. Metoda, Prameny dějin českých I., str. 44.

¹⁸¹ *Conversio Bagoariorum*, přetiskl Fr. Pastrnek v spisu Dějiny slovanských apoštolů Cyrila a Metoděje.

historické skutečnosti. To znamená, že Bořivoj a jeho dědici na českém trůně v době, kterou objímala paměť legendistova, tudíž už v první polovici X. století, stali se vládci Moravy.

A tu jsme opět před otázkou vlastní Moravy, t. j. staré Moravy ještě nerozdělené na část českou a uherskou, tudíž Moravy se Slovenskem, anebo celého panství někdy moravského krále Svatopluka, k němuž patřily i jiné kraje. Zpráva nebyla ovšem neznámá starším badatelům. Tito však, pokládajíce legendu »Diffundente sole« za dílo století XIII. neb XIV., spatřovali v ní narážku na příslušenství Moravy k Čechám, nikoli však v století X., nýbrž v době pozdější.

Pekař, jako by se byl důsledků ze zprávy plynoucích zalckl. V své české práci o Kristiánovi při kritice legendy »Diffundente sole« zabývá se i proroctvím Metodějovým při křtu Bořivojově »dominus dominorum tuorum efficiens« a píše: »rozuměti musíme: pánem Moravy«. V své pozdější německé práci Pekařovo stanovisko je však už rozpačité a neurčité. Při výkladu věty »staneš se pánem pánů svých« poznamenává: »Není to zjevná narážka, že Bořivoj stane se pánem Moravy?« Avšak zhodnocení citovaných slov naráží na dvě velké potíže: první, že bezpečně totiž nevíme, kdy Morava byla od Čechů dobyta (zda za Boleslava I. nebo II. po roce 955 nebo teprve za vévody Oldřicha v první polovici století XI.); druhá potíž je pak v tom, že bodecenský rukopis Kristiána (tudíž rukopis, jak Pekař jinde ukazuje, který náleží svým vznikem do století XI. neb XII.), jenž v svém vypravování o křtu Bořivojově text legendy svými změnami nechává celkem nedotčený (jinde text legendy zkracuje), ono důležité slovo: *tuorum* nemá. Kloním se proto — pokračuje Pekař — k mínění, že Morava byla Čechy dobyta až za vévody Oldřicha a jeden z dokladů pro to domnívám se spatřovati ve zmínce Kristiánově o tom, že Morava »až do dnešního dne« je spustošena a dále ve faktu, že Kristián o Moravě mluví jako o zemi sousední; slovo »tuorum« pokládám za pochopitelnou interpolaci pozdějších opisovačů. — Bořivoj nestal se přece nikdy pánem Moravy. Zásadně nevylučuji

¹⁰² J. Pekař, Kronika, I. c. str. 55, Legenden, I. c. str. 199, týž Křišťan, I. c. str. 60 a Sv. Václav, str. 10.

však druhá řešení.« V poznámce pak dodává, že je možné, aby Morava byla získána Čechy již v X. století za Boleslava I. neb II., ztracena kolem roku 1000 po jejím dobytí Boleslavem Chrabrým a znovu dobytá od vévody Břetislava, syna Oldřichova. V poznámkách k překladu legendy Kristiánovy, kde nejednou své stanovisko vyjádřil Pekař rozhodněji, odkazuje prostě na svoji německou knihu.¹⁵²

Kolísání a neurčitost Pekařova názoru patrna je také z další poznámky v jeho německé práci o Kristiánovi, kde dotýká se starých sporů o výklad t. ř. zakládací listiny biskupství pražského, která vedle Kosmy bývala zpravidla oporou pro rozsah české moci politické v století X. Při tom poznamenávám, praví Pekař, že jedním z hlavních důvodů proti pravosti zakládací listiny pražského biskupství je listina arcibiskupa Willigise, daná v Mohuči roku 976, kde mezi sufragány mohučskými vedle biskupa pražského jmenuje se též *biskup moravský*. Tato skutečnost je s to domněnku o příslušenství Moravy k Čechám roku 976 spíše potvrditi než vyvrátiti. Neboť, příslušela-li tenkrát Morava církevně, tak jako Čechy, k Mohuči, pak příslušela Morava k západu (Pekař měl dříve za to, že byla »pod jařmem maďarským«), a to pravděpodobně k Čechám také politicky. Hranice slavníkovského knížetství, jak dosvědčeny jsou kronikou Kosmovou (a v knížectví slavníkovském byl až dosud hlavní důvod proti příslušenství Moravy k Čechám za Boleslava II.), vyložil již v své práci o zakládací listině biskupství pražského tak, že Kosmův popis hranic panství Slavníkovců nemusí býti překážkou českého panství nad Moravou v století X.¹⁵³

Zúmýslně uvádíme tu stanovisko Pekařovo k otázce o příslušenství Moravy k Čechám, které je výsledkem studia pramenů i prací jiných historiků této otázky. Vidíme z něho, jakoby Pekařův bystrozrak stále více a více byl sváděn k tomu, aby uvěřil zdánlivě neuvěřitelné zprávě Kristiánově, jak Pekař krok za krokem opouští názor starších badatelů a přiklání se více a více k myšlence o značném rozsahu českého státu v století X., ale jak Pekař k plnému rozhod-

¹⁵³ Srv. J. Pekař, *Legenden* I. c. str. 199—200 poznámka a *týž* Ke sporu o zakládací listinu biskupství pražského *Český časopis historický* X., str. 58.

nutí tu ještě nedospěl. Pekaře sváděla tato myšlenka znovu v práci o sv. Václavu.¹⁵⁴

Především třeba rozptýliti Pekařovy pochybnosti, pokud se týče textu naší zprávy. Ve všech rukopisech legendy »Diffundente sole« dochovala se kritická věta v znění »dominus dominorum tuorum efficeris«. Důležité při tom je, že text legendy »Diffundente« je samostatný, na Křitiánovi nezávislý. Stejně dochovala se kritická věta ve všech rukopisech Křitiána, kromě rukopisu bodecenského. I když tento text měl za předlohu rukopis značného stáří, jak Pekař správně poznal, snad z XI. neb z XII. století, dochoval se nám nikoli v znění původním (Pekař, užívaje opisu P. Gamanse z roku 1641, měl za to, že týž pořizen je ze staré předlohy), nýbrž v opise asi z polovice XV. století, pořizném v cizině, který je na četných místech upravován a krácen.¹⁵⁵ Nevíme a nemůžeme zjistiti, zda tyto úpravy ludmilské legendy Křitiánovy byly a staly se již v původní předloze ze století XI.—XII., či teprve při zpracování velkého legendaria bodecenského v polovici století XV. — Z toho všeho vysvítá, že znění »dominus dominorum tuorum efficeris« má textově plnou oprávněnost. Ostatně i logický smysl věty bez slova »tuorum« byl by porušen. Věta je v podstatě rozvedením údaje předlohy legendy »Diffundente sole«, starobylé legendy »Fuit in provincia Boemorum«, že »ode dne (kdy Bořivoj a Ludmila) přijali křest, všecko jejich království více a více rostlo«. (Srv. výše str. 23.) Správnost našeho názoru potvrzuje též povoláný filolog B. Ryba v svém poučném rozboru textu Křitiánova, kde došel přesvědčení, že slovo »tuorum« patří s hlediska textové kritiky nutně do textu archetypu legendy Křitiánovy.¹⁵⁶

¹⁵⁴ J. Pekař, Svatý Václav, zvláštní otisk ze Svatováclavského sborníku, Praha, 1932, str. 18—23.

¹⁵⁵ O rukopise bodecenském srv. H. Moretus S. J., De magno legendario Bodecensi, Analecta Bollandiana, tom. XXVII, Bruxellio, 1908, str. 257—358. Z rukopisu bodecenského asi z roku 1454 pořizen byl opis P. Gamanse. Srv. též poznámky Pekařovy o práci Moretově v Českém čas. hist., roč. XIV (1908) str. 472. — Srv. též moje poznámky v článku Přemyslovská pověst a Křitián Český časopis historický XLIV (1938), str. 328—29.

¹⁵⁶ Srv. Bohumil Ryba, Kronika Křitiánova s hlediska textové kritiky, Listy

O ROZSAHU ČESKÉHO STÁTU V STOLETÍ X.

Zůstávají tudíž toliko námitky povahy věcné, že prý nevíme, kdy a za jakých okolností byla Morava připojena k Čechám, zda již v století X., či až za Břetislava v století XI. Řešení této otázky vede nás k revidování pro naše dějiny důležitého problému *o rozsahu českého státu v století X.* Nezbyvá nám, než abychom si kriticky uvědomili obsah hlavních zpravodajů.

Dosavadní řešení vycházela zpravidla z výkladu t. ř. *zakládací listiny biskupství pražského*, jak dochovala se nám v listině Jindřicha IV. z roku 1086.¹⁵⁷ Usuzovalo se, že v listině té zachoval se nejen popis církevních hranic pražské diecese snad z doby sv. Vojtěcha, jak sama naznačuje, ale též popis hranic českého státu z konce X. století. Novější kritické zkoumání ukazuje však, že tomu tak není. Listina z roku 1086 podává spíše popis českých hranic, případně českých aspirací církevních i politických z konce století XI., nikoli z konce století X. I když snad jednotlivé její části, jako je popis kmenů českých a slezských a popis hranic Krakovska jsou starší. Popis kmenů českých snad z konce století X., popis Krakovska z první polovice století XI. Kde však je listina z roku 1086 se zřetelem k českým hranicím v století X. obzvláště nesprávná a kde podává stav z konce století XI., je popis hranic Moravy.¹⁵⁸

Především třeba je však, abychom si v souvislosti s řešením naznačené otázky uvědomili, co v X. století míní se Moravou. Zda představám století X. odpovídá Morava ze století IX., jak byla vytvořena Mojžírovcí, či Morava, rozdělená již na část českou a uherskou, jak

filologické, roč. 59 (1932) str. 241.

¹⁵⁷ G. Friedrich, *Codex dipl. Bohemiae*, nr. 86, p. 93—95, kde zaznamenaná je také nejdůležitější literatura kritikou a výkladem listiny se zabývající. Z této třeba uvést zejména článek J. Pekařův, *K sporu o zakládací listinu biskupství pražského v Českém časopise historickém*, roč. X, str. 45 n., dále podrobnější ještě přehled V. Novotného, *České dějiny I.* (1912) str. 567—569 a konečně knihu B. Stasiewského, *Untersuchungen über drei Quellen zur ältesten Geschichte und Kirchengeschichte Polens*, Bresslau, 1933, str. 118—171.

¹⁵⁸ Srv. též *moji* studii *Česká hranice východní koncem století XI. v Českém*

je nám známa od samého počátku století XI. Palacký, zabývá se výkladem listiny, měl za to, že pohraniční hora »silva, cui nomen est More« značí lesnatá pohoří Matry při východních hranicích Slovenska. Ukázalo se však (Kaemmel, Pekař), že hora a pomezny les »More ... qua Bauuaria limitatur« je Mailberg v Dolních Rakousích při jižní, historické hranici Moravy. A že tudíž tohoto údaje listiny pro příslušenství Slovenska k Moravě v století X. nelze užíti. V téže listině se píše, že k pražské diecesi patří Krakov »cum ... provincia, cui Uuag nomen est«. Ukázalo se však (Chaloupecký), že věta »cui Uuag nomen est« je pouze písařským nedopatřením (táž věta v geograficky logické souvislosti čte se v téže listině níže) a že prvou větu třeba čísti s vynecháním údaje o Váhu »cum Gracouua civitate provinciaque cum omnibus regionibus ad predictam urbem pertinentibus«. Tím padl též údaj o českém Pováží, které se vykládalo někdy také jako označení Slovenska. A také údaj o Tatrách třeba chápati tak, že Tatry jsou míněny jako jižní hranice Krakovska, nikoli východní neb severní hranice Moravy (»cum regionibus ad predictam urbem pertinentibus, que Gracouua est; inde Ungrorum limitibus additis usque ad montes, quibus nomen est Triti [Pragensis parochia], dilatata procedit«). Popis Krakovska pochází tudíž nepochybně z doby, kdy hranice uherské sáhaly až k Tatrám. A tak nejasný smysl, který dal větě o Tatrách Kosmas, když užil této zmínky listiny v své kronice, ukázal se ve smyslu, jakoby tu šlo o hranice českého státu, zcela bludný. Týž píše o Boleslavovi II., že prý rozšířil své panství »usque ad montes, qui sunt ultra Krakov, nomine Triti«. I kdybychom zprávě Kosmově přiložili víru, je jasné, že týká se Krakovska, nikoli Moravy a Slovenska. Zpráva Kosmova

časopise historickém, roč. XXXII (1926).

¹⁵⁹ Kosmas, cap. 33, str. 59—60.

¹⁶⁰ Kosmas, cap. 14. »Cuius (t. j. Svatopluka) regnum filii eius paucis tempore, sed minus feliciter, tenuerunt, partim Ungaris illud diripientibus, partim Teutonicis orientalibus, partim Poloniensibus solo tenus hostiliter depopulantibus.«

¹⁶¹ Srv. Z. *Wojciechowski*, Mieszko I. i powstanie państwa polskiego, Toruń, 1936 a v shodě s ním *můj* výklad v Dějinách lidstva III., str. 620 n.

není ničím jiným, než ohlasem listiny z roku 1086 s tím rozdílem, že to, co v listině klade se do dob biskupa Vojtěcha, přičetl Kosmas¹⁵⁰ současnému panovníku světskému Boleslavovi II.

Kosmas vypráví v svém letopise o konci staré Moravy. A že prý synové Svatopluka, krále moravského, jen krátký čas po jeho smrti království moravské drželi, když toto bylo roztrháno a zničeno, zčásti od Maďarů, zčásti od Rakušanů, zčásti od Poláků.¹⁶⁰ Zprávě se celkem věřilo. Zpráva ta je v své podstatě nesmyslná. Někdy kolem roku 903—907 nebylo ještě nic známo ani o Polácích, ani o Rakušanech, ani o státu uherském. O Polácích prvá historická zpráva je až z roku 965 a líčí nám Polsko jako stát severský, který se z Hnězdna rozšiřoval k moři baltskému a neměl ještě ani o Slezsko, ani o Krakovsko politického zájmu.¹⁶¹ Poláci nemohli proto ještě urvati synům Svatoplukovým ani Krakovsko, ani Slezsko. Stará marka východní, pozdější Rakousy, vzala za své za plenů maďarských a byla teprve koncem X. století zase obnovena. Proto ani Rakušané (*Teutonici orientales*) nemohli uchvátiti část staré Moravy. Maďaři poplenili a rozvrátili starou Moravu, jak svědčí Regino i Pilgrim pasovský, byli však tou dobou ještě národem bez pevných sídel a bez snahy po opakování krajů, které zpustošili. Tak jako Moravu plenili Maďaři téměř celou Evropu. Bylo by však omylem vykládati zprávy o jejich plenech jako úmysl po jejich politickém ovládnutí. Zakladatelem uherského státu stal se teprve sv. Štěpán (997—1038), téměř sto let po pádu říše Svatoplukovy. Zpráva Kosmova může nám proto býti toliko svědectvím pro skutečnost, že ještě v jeho době se pamatovalo na starou Moravu, a že se vědělo v jeho době, které země nebo kraje k ní patřily.¹⁶² A dále, že tyto země nebo kraje drželi později Uhři,

¹⁶² *Kosmas* (c. XIV.) také na jiném místě své kroniky projevuje celkem správnou představu o rozsahu říše moravské. Píše (zčásti podle Reginona), že král Arnulf podmanil Svatoplukovi, králi moravskému netoliko Čechy, ale i jiné země, a to na sever až po Odru a na východě až po řeku Hron. (»Arnolfus . . . , qui sibi (Svatoplukovi) non solum Boemiam, verum etiam alias regiones hinc (t. j. z Moravy) usque ad flumen Odram et inde versus Ungariam usque ad fluvium Gron subiugarat.«) Z popisu Kosmy, který je tu nezávislý na t. ř. zakládací listině biskupství pražského, plyne, že podle vědomí Kosmova patřily k staré

Rakušané a Poláci. Zpráva Kosmova může nám býti dále svědectvím o jistých státoprávních nárocích českých k dědictví po staré Moravě, když v znění výše uvedeném zachovala se v českém letopisu Kosmově a po něm opakována též jinými českými kronikáři. Pro století X. však ceny nemá.¹⁶³

PANSTVÍ SLAVNÍKOVŮ.

V letopise Kosmově zachoval se nám též popis hranic knížectví Slavníkovců. Zaujímalo vlastně celou východní polovinu české země.¹⁶⁴ Německý historik Losert¹⁶⁵ položil zejména důraz na to, že Slavníkovské panství bylo až do pádu toho rodu roku 995 překážkou rozpětí české moci politické na východ a zejména českého panství nad Moravou. K panství Slavníkovců náleželo nepochybně staré Charvátsko s hradem Libicí a staré Zlicko s hradem Kouřimi. V staroslovanské legendě o sv. Václavu, sepsané asi kolem roku 940, máme zprávu, že Boleslav I. dal po vraždě svého bratra Václava svoji uprchlou matku pronásledovati v Charvátsku. Kdyby bylo tenkrát Charvátsko ve východních Čechách, v pozdějším panství Slavníkovců, nepatřilo pod vládu knížat pražských, sotva by ji tam byl mohl Boleslav I. roku 929 vojensky (jak třeba zprávě rozuměti) stihati.¹⁶⁶ Kristián zachoval a legendárně vylíčil nám vzpouru knížete Kouřimského proti knížeti Václavovi. Je to zpráva, svědčící o prastarém původu našeho pramene, poznamenává o této historii Pekař, kdy jednotlivým knížetstvím českým, pod svrchovaností pražského

Moravě tyto země: Morava, Čechy, Slézsko, Krakovsko, Slovensko. A že v době Kosmově byly také ještě živé státoprávní nároky Čech na dědictví po staré Moravě.

¹⁶³ Srv. též *moji* studii »Svatý Václav a Slovensko« v časopise »Bratislava« 1938, str. 433 n.

¹⁶⁴ *Kosmas*, cap. 27, str. 49—50. Srv. též *Tomek* v Časopise českého musea, 1858, str. 486.

¹⁶⁵ *J. Losert*, Der Sturz des Hauses Slawnik. Archiv für oesterr. Gesch. sv. 65, str. 42 n.

vévody nepochybně již většinou shromážděným, stály v čele vlastní rody knížecí.¹⁶⁶ Příslušenství Libice neb Charvátska a Zlicka neb Kouřimska, dvou nejdůležitějších částí pozdějšího panství Slavníkovců, pod vládu Přemyslovců v době sv. Václava dlužno považovati za prokázané. Tuto skutečnost dotvrzuje též podstatně nález denáru knížete Václava s nadpisem na rubu »Vratislav« a nález mincí českého Boleslava, na jejímž rubu je nápis »Vratsao«. Podle mínění numismatika J. Skalského¹⁶⁸ náležejí mince Boleslavovy spíše do první polovice století X., než do druhé, a tudíž pravděpodobně Boleslavovi I. Ať již pak nápis na rubu mincí vykládáme jako jméno slezské Vratislavy (jak činí na př. Holtzmann) či jako jméno hradu Vraclavy¹⁶⁹ ve východním pomezí Čech (v okrese vysokomýtském), vždy jsou důležitým dokladem, že panství české sáhalo daleko na východ a že panství slavníkovské nebylo jeho moci překážkou. A tak zajisté ani Charvátsko ani Zlicko nestály v době Václavově, a patrně ani v době Vratislavově neb Bořivojově, v cestě rozpětí české moci politické na východ a nepřekážely Přemyslovcům X. století v opanování Moravy.

Sjednocení Čech, ať již pod Přemyslovci, či pod některým jiným rodem českým (není náhodou, že Konstantin Porfyrogenetos nazývá Čechy Chorvátskem!) událo se patrně dříve, než se obyčejně v naší i v německé historiografii předpokládá. Jisté stopy můžeme pro tento názor najíti již v analistice franské. Letopisy fuldské mluví v IX. století o českých knížatech. Tak roku 845 se píše o »14 knížatech českých« (»XIIII ex ducibus Boemanorum«), podobně roku 856, že

¹⁶⁶ Srv. *M. Weingart*, První legenda o sv. Václavu, l. c. str. 120.

¹⁶⁷ *J. Pekař*, Křišťan, l. c. str. 71; *týž*, Sv. Václav, l. c. str. 34, pozn. 36.

¹⁶⁸ *G. Skalský*, Zwei Berichtigungen zu Friedenburg: »Die schlesischen Münzen des Mittelalters, Altschlesien« Bd. 4 (1932) str. 166—75. Srv. též níže pozn. 224.

¹⁶⁹ Hrad Vratislav, jehož jméno má dosud ves Vraclav v okrese vysokomýtském, doložen je v listině z roku 1073 (*G. Friedrich*, Codex dipl. Bohemiae I, nr. 386) a brzy potom r. 1088 (*tamže* nr. 387); obě listiny jsou padělky ze století XII., nicméně jejich věcná správnost nezdá se býti při tom dotčena. Srv. *G. Skalský*, l. c. str. 173, pozn. 23.

»král Ludvík táhl přes území Čechů a některé z jejich knížat zajal« (»Hludowicus rex ... inde per Boemanos transiens nonnullos ex eorum ducibus in dedicionem accepit«). Roku 872 bojovalo proti vojsku Franků v Čechách pět z českých knížat, mezi nimiž je také Goriwei — Bořivoj.¹⁷⁰ Ale roku 895 se píše opět »o knížatech českých«, ale poznamenává se, že »přednější mezi nimi byli Spitihněv a Vratislav« (»duces Boemanorum ... quorum primores erant Spitignewo, Witi-zla«), synové Bořivoje. A již k roku 871 vypráví se v týchž letopisech o přepadení svatebního průvodu »dcery kteréhosi českého vévody«, kterýžto průvod se ubíral na Moravu, byl však Bavory zaskočen, tak že zůstalo v jejich ruce jako kořist 644 koní a štítů. Vojenská moc, čítající přes 600 jezdců, znamenala v této době již velmi mnoho a svědčí nepochybně o značné politické moci »kteréhosi českého vévody«, jenž mohl tak velkou vojenskou pohotovostí dáti svoji dceru provázeti. Snad to byl svatební průvod dcery knížete Bořivoje, o němž i legenda »Diffundente sole« svědčí, že je mocným knížetem (»Ve, tu talis et tantus ... cum tamen habeas principatum«). Představa autora »Diffundente sole« o sjednocené zemi již za Bořivoje projevuje se, tuším, i tím, že po pohanské revoltě proti novému náboženství ze země vypuzený Bořivoj utíká se na Moravu, nikoli k některému jinému českému knížeti. Pro Bořivoje v představě »Diffundente« nejbližším sousedem je knížeti českému Morava.

Roku pak 908 píše Regino o Čechách, že roku 890 postoupil Arnul »vévodství české« Svatoplukovi moravskému a že Čechové »vždy nad sebou měli knížete svého rodu« (»ducatum Behemensium, qui hactenus principem sue cognacionis ac gentis super se habuerant«).

Annály fuldské mluví zpravidla o Čechách a české zemi jako o celku. Tak na př. k roku 846 píše »per Boemanos«, podobně k roku 856, roku 857 »in Boemanos«, roku 849 »Boemani ... gens sclavica«, roku 869 »Sclavi, qui vocantur Bohemi«, roku 874 »Bohemorum nuncia«, 897 »gentis Bohemitarum duces«; vedle Slovanů českých zmíněné annály fuldské jmenují také Slovanů moravské, jako na př. roku

¹⁷⁰ Vedle Bořivoje jmenují se »duces« ... Zuentislan (Světislav), Witislan (Vitislav), Heriman, Spoitimar (Spitimír), Moyslan (Mojslav).

871 »Sclavi Marahenses«, nebo Slované srbské, jako na př. roku 880 »Sclavi, qui vocantur Dalmatii (Daleminci) et Bohemi atque Sorabi«. Geopolitické jednotky sídel Slovanů českých, moravských, srbských byly tu asi hlavním důvodem pro výše uvedené geopolitické označení. Ale geopolitická jednota země působila neb aspoň spolupůsobila, že pravděpodobně již v IX. století docházelo i k politickému sjednocení kmenových knížat českých, moravských neb srbských, že volili si svého náčelníka, předního českého knížete neb vévodu a tím připravovali i vnitřní sjednocení země. V tomto smyslu třeba také rozuměti zpráve legendy »Diffundente sole«, že Čechové, t. j. česká knížata, zvolili si Přemysla svým vládcem a knížetem. Podle představy zmíněné legendy stalo se to již velmi dávno, hned při založení hradu Prahy, a od té doby, jak se zdá, byli již Přemyslovci nejpřednější mezi jinými kmenovými knížaty země. Podobně bylo tomu asi i na Moravě.

Z těchto zpráv vysvítá, že v IX. století dělily se sice Čechy na kmenová knížetství, ale že již koncem tohoto století mezi českými knížaty objevují se přední knížata z rodu Přemyslova, který nad ostatními získal nadvládu. Kmenová knížetství a jim vládnoucí rody zůstávají sice i v století X., snad občas dochází i ke vzpourám jednotlivých rodů neb knížetství, jak bylo tomu na př. na Kouřimsku za knížete Václava, snad dochází i ke zmohutnění jednotlivých rodů a jejich území, jako byli na př. Slavníkovci v století X., při tom však zůstává nepochybnou nadvláda Přemyslovců nad ostatními knížecími rody, jejichž moc záhy ovládla netoliko vlastní zemi českou, ale brzy rozšířila se i nad jinými kmenovými oblastmi západních Slovanů, zejména pokud příslušely již k staré říši moravské a pokud byly připraveny pro vyšší politický život státní kulturou moravského křesťanství. Přemyslovci, kteří stali se oporou slovanského křesťanství, pronásledovaného na Moravě, našli asi nepochybně pro sebe též oporu v kněžích slovanských, kteří zůstali v těchto krajích. A proto má asi pravdu legenda »Fuit«, když v souvislosti se křtem Bořivojovým poznamenává, že od toho dne moc Bořivojova počala růsti a šířiti se. Slova legendy »Fuit« pak s vědomou nadsázkou, odpovídající asi zatím vytvořené skutečnosti, přejímá legenda »Diffun-

dente« a píše, že již Bořivoj »accrescibat in rebus temporalibus«, že jako panovník i v ohledu světském a politickém po přijetí křtu rostl a mohutněl.

A tento údaj době poměrně velmi blízkého a nepochybně slovanskými kněžími poučeného pramene sotva asi budeme si moci vysvětliti jinak, než jako účinek moravského křesťanství, prosyceného vyšší vzdělaností byzantskou, která tenkrát směle mohla konkurovati tou dobou ještě dosti syrové vzdělanosti germánského západu.

Synové Bořivojovi Spitihněv a Vratislav, poddavše se roku 895 říši, uznali sice také nad svým územím svrchovanost bavorského episkopátu, nicméně slovanský bohoslužebný a kulturní jazyk byl v české říši dále zachován a Řeznem tolerován. Slovanské křesťanství, jemuž první Přemyslovci byli věrně oddáni, vyvýšilo moc jejich rodu nad ostatní knížata a učinilo z Přemyslovců skutečně posvátný rod, proti jehož moci každá vzpoura byla prohřešením proti samotné božské Prozřetelnosti. Přemyslovci trestali ji také co nejkrutěji.

MORAVA A SLOVENSKO.

Pro české panství nad Moravou mohly by míti cenu zprávy arabské, zejména zpráva Ibráhim ibn Jaq'uba asi z roku 965,¹⁷¹ a Mas'udiho z X. století,¹⁷² kdyby mluvily jasněji. V nich uvádí se toliko, že říše Boleslava I. po celé délce sousedila se zemí Maďarů. Ale, kde si máme toto sousedství představit, zda někde na Českomoravské vysočině či na Nízkých Karpatech anebo konečně na Matře, v zprávě té se nepraví. Ovšem příslušenství Krakova k říši Boleslava I. naznačuje, že aspoň podstatná část Moravy, tvořící geografické spojení mezi Čechami a Krakovskem, jistě už v polovici X. století k Čechám

¹⁷¹ Srv. *Westberg*, *Reisebericht*, str. 82, 96.

¹⁷² *J. Markquart*, *Streifzüge*, str. 131. Srv. též *moji* knihu *Staré Slovensko*, str. 29, a *B. Stasiewského*, *Untersuchungen*, str. 1—28.

¹⁷³ Srv. výše str. 162—63, *Staré Slovensko*, str. 29.

¹⁷⁴ Srv. *moji* knihu *Staré Slovensko*, str. 29, 31.

¹⁷⁵ Srv. *R. Holinka*, *Sv. Svorad*, »Bratislava«, ročník VIII (1934), str. 304 n. — Dále *moji* knihu *Staré Slovensko*, str. 36, pozn. 114.

náležela. Podobnou cenu má údaj Brunonova Životopisu sv. Vojtěcha, že týž »sousedním Uhrům« byl apoštolem křesťanství.¹⁷³ Nicméně opět nevíme, bylo-li toto sousedství Čech a Uher na Dunaji, na Nízkých Karpatech či na Matře. A také zpráva Konstantina Porfyrogeneta,¹⁷⁴ i když praví, že Čechy a Uhry sousedily »při horách«, nechává nás v pochybnostech, zda míní se těmito pomezími horami rozvodí Labe a Moravy, či Moravy a Váhu, anebo Dunaje a Tisy.

Od maďarských historiků, jako důkaz příslušenství Slovenska k Uhrám již na samém počátku vlády sv. Štěpána, bývá uváděna zpráva legendy o sv. Svoradovi,¹⁷⁵ sepsané v letech 1065—70. V ní se praví, že sv. Svorad na konci století X. »přišel do této vlasti« (»in hanc patriam venit«). Zpráva vykládá se tak, že přišel do Nitranska, které by tudíž už před sv. Štěpánem bylo dosvědčeno jako část Uher. Leč sv. Svorad, jak z legendy o jeho životě plyne, byl nejprve mnichem v klášteře na Pannonské Hoře. (Pannonhalma, na jih od Rábu) a odtud teprve se odebral do Nitranska. Obratem »hec patria« v ústech Maura, biskupa pětikosteleckého, který legendu sepsal a sám též byl původně mnichem v klášteře pannonském, sluší se spíše rozuměti Pannonie než Nitransko, kde sv. Svorad potom působil.

Víme celkem bezpečně, že staré Nitransko stalo se územím diecese ostráhomské.¹⁷⁶ Ostráhomský arcibiskup, jako »Ungrorum archiepiscopus«, připomíná se roku 1007 a 1012.¹⁷⁷ To je také první bezpečný údaj o příslušenství Slovenska k Uhrám. Pravděpodobně došlo však k opanování země uherským králem sv. Štěpánem již něco dříve za první války mezi Boleslavem Chrabrým a císařem Jindřichem II. v letech 1003—5.¹⁷⁸

O příslušnosti Slovenska k Moravě v století X. zůstalo však ještě několik důležitých zpráv historických, dosud nepovšimnutých neb

¹⁷⁶ Srv. *moji studii Slovenské diecese »Bratislava«*, roč. II. (1928).

¹⁷⁷ *Mon. Germ. Hist. SS. IV.*, 796 a *XVII.*, 635. Srv. též *moji studii Radla-Anastasius, »Bratislava« I.* (1927), str. 213 n.

¹⁷⁸ Srv. *můj referát o knize Stan. Zakrzewského, Boleslav Chrobry v Českém časopise hist. XXXII* (1926), a *můj výklad politické situace v Dějinách lidstva III.*, str. 497—500 a 628—630.

dosavadními badateli nezužitkovaných. Tak zprávy arabského geografa Idrisho, který na základě starších a patrně dosti bohatých údajů arabských cestovatelů psal v století XII. Tím, že Idrisi zpracoval několik cestopisných zpráv o střední Evropě, patrně různého stáří, objevují se v jeho díle (je to podobný zjev jako u Konstantina Porfyrogeneta) některé nejasnosti. Nemáme také dosud kritického vydání, pokud se našich krajů týče, jeho velké geografie. A snad už toto nám při určení nomenklatury, v jeho díle se vyskytující, v mnohém pomůže a učiní topická jména srozumitelnějšími. Tolik je však jisto, že Idrisi mluví zcela určitě o »Čechách východních«, o zemi patřící k českému státu, v níž je Nitra (»Neitern«) a Ostrihom (»Ostrikouna«), snad i Bratislava a jiná jmény uvedená místa. Zprávy, z kterých čerpal své údaje o Slovensku pod českou mocí politickou, mohly se týkati toliko století X. Neboť později o Slovensku jako součástí Moravy a českého státu nemohl již nikdo psát.¹⁷⁹

S tím celkem ve shodě je také, co o Moravě napsal koncem X. století pasovský biskup Pilgrim. V svém listu papeži Benediktovi VI. z roku 973 praví, že za časů římských bylo v podunají sedm biskupství, podřízených Lauriaku-Lorchu (údaj ten je zřejmě tendenční fikcí, pomocí které domáhal se Pilgrim obnovení arcibiskupství v těchto krajích se sídlem v Pasově), »z nichž čtyry biskupství zůstaly na Moravě až do časů, kdy Maďaři zpustošili království bavorské, jak našemu známo jest věku«.¹⁸⁰ A jaksi na doklad tohoto svého tvrzení padělal Pilgrim list papeže Eugenia II. (824—27), kde opakuje se celkem totéž o sedmi biskupstvích, podřízených Lorchu, zasláný domněle čtyřem biskupům, jak z jejich sídel plyne, zřejmě moravským: »Rathfredo sancte Fauianensis ecclesiee, Methodio, ecclesie Speculiuliensis, que et Ouguturensis (druhý rukopis: Soriguturensis)

¹⁷⁹ Srv. *moji* studii Zpráva arabského geografa z XII. století o Slovensku, »Bratislava« I. (1927).

¹⁸⁰ G. Friedrich, *Codex Bohemiae*, l. c. nr. 33, p. 38. Srv. též výše str. 163—66.

¹⁸¹ Srv. *moji* práci Slovenské diecese, l. c. str. 7, kde vyslovil jsem již přesvědčení, že zřízení arcibiskupství v Ostrihomu navazuje patrně na starší církevní tradici.

nuncupatur, atque Alchuuino, sancte Nitraensis ecclesie parique modo Annoni sancte Vetuarensis ecclesie episcopis, simul etiam Tutundo necnon Moimaro ducibus ... Hunie ... atque Morauie.« List je padělkem Pilgrinovým a jména biskupů i jiné údaje jsou asi Pilgrinovou smyšlenkou. Je jasné, že v letech 824—27 Maďaři v Uhrách ještě nebyli a že jméno jejich knížete je pouhou fikcí. Fikcí není však jméno moravského knížete Mojmira, který skutečně asi v době Eugenia II. (824—27) na Moravě vládl. Jméno biskupa Metoděje je zřejmě tendenčním údajem a mohlo se dostat do listu až pod vlivem historického Metoděje, arcibiskupa moravského. Jména sídel biskupských, jak se zdá, nejsou však smyšlena. Z těch jedno zní zcela určitě: Nitra. Další pak sídlo biskupské je možno aspoň s jistou pravděpodobností zjistiti. Sídlo biskupa Metoděje se jmenuje latinsky: *Specula Julii*. Je to zřejmě latinský překlad místního jména, které znamenalo nějakou stráž. Tu pak se zřetelem k církevní tradici jméno *Specula Julii* nás vede k slovenskému Ostřihomu. A snad i jeho druhé jméno »*Sorigiturensis*« neb »*Ouguturensis*« bylo by možno vyložiti jako zkomoleninu (padělek Pilgrinův zachoval se toliko v opisech z XII. století) původního »*Strigoniensis*«.

Tím získali bychom dvě místa jako sídla moravských biskupů, posvěcená skutečně starou církevní tradicí,¹⁸¹ která obě leží na území starého Slovenska.¹⁸² Pro nás je důležitá skutečnost, že pasovský biskup Pilgrim má koncem X. století celkem určitou představu o příslušenství Nitry (a Ostřihomu) k Moravě, celkem shodnou s údaji arabského geografa Idrisiho. Zdá se, že *falsum Pilgrinovo* je v jisté souvislosti se stížným listem bavorského episkopátu papeži Janovi IX. (898—900), v němž se píše o tom, že od papežské kurie byli na Moravu, která prý dříve náležela pod Pasov, posláni arcibiskup Jan a

¹⁸² Sluší-li se hledati obě další místa na Slovensku (pro církevní tradici kromě Ostřihomu a Nitry mohla by snad s hlediska pozdějšího vývoje přijíti v úvahu toliko Bratislava, kde bylo proboštví už na rozhraní XI. a XII. století) či na Moravě, není pro naši otázku povahy rozhodující. Místní jméno »*Favia*« je nespodno blíže určit. »*Ecclesia Vetuarensis*« snad mohla by býti zkomoleninou jména »*Velegradensis*«. K Vclchradu, jak známo, připíná se od konce XIII. století tradice, že byl sídlem moravského arcibiskupství.

biskupové Benedikt a Daniel; vedle nich připomíná se v témž listě nitranský biskup Wiching.¹⁸³ Pilgrin měl patrně vědomost o tom, že na Moravě byli počátkem X. století čtyři biskupi a v svém falsu vy-
líčil věc tak, jako by to nebyli biskupi církevní organizace slovanské, ale pozůstatek po dobách římských. Udrželi se snad moravští biskupové i v dobách pozdějších? Pilgrim v svém listu z roku 973 píše, »jak známo je našemu věku« (»sicut presenti cognitum est etati«). Znamená tato věta Pilgrimova, že v jeho době ještě byli pamětníci samostatné církevní organizace moravské, která vzala za své při plenech maďarských počátkem století X., nebo mají slova Pilgrimova ten smysl, že až do jeho doby udržela se církevní organizace moravská? V staroslovanské legendě o sv. Václavu připomíná se biskup Notar,¹⁸⁴ který na žádost knížete Vratislava vykonal u mladého chlapce (tedy asi kolem roku 910) obřad postřížin, a to — podle výkladu Vl. Gruzína — obřadem slovanským.¹⁸⁵ A také roku 976, tudíž v době Pilgrinově máme bezpečně dosvědčeného »moravského biskupa«, který je podřízen, stejně jako biskup pražský, arcibiskupu mohučskému.¹⁸⁶ A jak již Pekař dobře postihl a vyložil, Morava proto patřila církevně i politicky k západu, církevně pod Mohuč a politicky pod Prahu. (V této souvislosti mohli bychom snad připustiti výklad, že moravská církevní organizace, snad i se slovanským obřadem, uchovala se až do časů Pilgrinových a že snad teprve za časů Vojtěchových splynula cele s diecesí pražskou. A že snad proto listina z roku 1086 klade stanovení hranic biskupství pražského do časů Vojtěchových.) Tolik můžeme tedy pokládati za prokázané, že koncem X. století, v době, kdy vznikla legenda »Diffundente sole«, stará Morava (tudíž Morava historická i se Slovenskem) tvořila ještě celek a počítána byla k panství českému.

V těchto poznatkách utvrzuje nás pak netoliko analistika a histo-

¹⁸³ G. Friedrich, *Codex dipl. Bohemiae I.*, p. 30. »Sed venerunt . . . de latero vestro tres episcopi videlicet Johannes archiepiscopus, Benedictus et Daniel episcopi, in terram Sclavorum, qui Maravi dicuntur.« Mimo to v témž listě: »Antecessor vester Zuentibaldo duce imperante, Vvichingum consecravit episcopum« a t. d.

¹⁸⁴ Srv. M. Weingart, *První legenda o sv. Václavu*, l. c. 114—115.

rická tradice česká, ale také prameny a historická tradice uherská.

Z českých kronikářů se o příslušenství Slovenska k Moravě zmiňuje zejména Kosmas. Týž ví, že části staré Moravy zmocnili se Uhři a přímo naznačuje, o kterou část pozdějších Uher tu jde. A že je to kraj na východ od země moravské »až po řeku Hron«. Údaj ten je v souhlase se zprávou uherského kronikáře z konce XII. století t. ř. Anonyma, jenž udává, že kraj, »který leží mezi řekami Váhem a Hronem od Dunaje až po řeku Moravu, opanoval český vévoda« (srv. níže str. 200). A vše to je také v souhlase s tím, co víme o povaze a rozloze starého Slovenska. Vlastním historickým jádrem slovenské země byly nížiny při ústí slovenských řek Váhu, Nitry, Hronu a Iplu do Dunaje. A úval řeky Hronu byl tenkrát skutečně asi východním pomezím osídlené země. Neboť údolí Ipla a Slané bylo toliko jakýmsi spojovacím mostem mezi Slovenskem západním, vlastní to historickou zemí, a Slovenskem východním na horním Potisí, o němž pro starší dobu nemáme ještě žádných zpráv.¹⁸⁷

Ale i zpráva Kosmova, která má za základ padělanou listinu z roku 1086, t. ř. zakládací listinu biskupství pražského, v níž umírajícímu Boleslavovi II. se klade do úst, že on říší českou »rozšířil až po Tatry«, může býti jistou oporou pro příslušenství Slovenska k Moravě a k Čechám v století X. Kosmas sice užil nesprávně svého pramene, popisu Krakovska ze zmíněné listiny, ale patrně věděl, co píše. I když pak Kosmovy údaje nejsou samy o sobě dosti průkazné, jsou přece jen svědectvím o celkem určitém vědomí, že Slovensko patřilo k staré Moravě i k Čechám. A v souvislosti s jinými zprávami nabývají i údaje Kosmovy jistého významu a důležitosti. Víme přece, že Kosmas Slovensko znal z vlastního názoru a že také se zajímal o jeho minulost.¹⁸⁸

V poznatcích o příslušenství Slovenska k Čechám utvrzuje nás

¹⁸⁵ *Vl. Gruzín*, Slov. sv. Václav, 1929, str. 27 n. Srv. též *J. Pekař*, Sv. Václav, I. c. str. 22, pozn. 20. *M. Weingart*, První leg. o sv. Václavu, I. c. str. 168.

¹⁸⁶ *G. Friedrich*, Codex dipl. Bohemiae, I. c. str. 40.

¹⁸⁷ Srv. *V. Chaloupecký*, Staré Slovensko, Bratislava, 1923.

¹⁸⁸ Srv. *V. Chaloupecký*, Kosmas a Slovensko, Český časopis hist. 1922.

i historická tradice uherská, jak zachována je u t. ř. Anonyma, uherského kronikáře asi z XII. století.¹⁸⁹ Týž má celkem určitou zprávu, že jeho mytický Árpád z Potisí vypravil se k »hranicím českým« v kraji na rozvodí Dunaje a Tisy, podmanil si Gemer a Novohrad, aby mohl dále postupovati proti Nitře a proti českým Slovanům. Neboť tenkrátě prý kraj, »který leží mezi řekami Váhem a Hronem od Dunaje až po řeku Moravu vévoda český opanoval a učinil svým knížetstvím«. A dále, že prý tam »z milosti českého vévody vládl kníže nitranský«. ¹⁹⁰ Anonymus má tudíž celkem určitou představu o českém panství nad Nitranskem, které sahá na jih až k Dunaji a na východ k pomezím horám a lesům za úvalem Hronu na rozvodí Dunaje a Tisy. Údaj o českém panství nad Nitranskem sotva lze považovati za výmysl maďarského kronikáře. Dramatického účinku pro svého hrdinu dosáhl by byl přece maďarský kronikář i bez českého panství. Naopak, přiznáním, že Nitransko náleželo pod vládu českou, přiznával uherský kronikář Čechům (s hlediska doby) i jisté státoprávní nároky na zemi, která jim původně patřila a jejíž obyvatelé podle Anonyma byli »Sclavi et Bohemi«, ¹⁹¹ tak jako v Čechách. Bylo-li však kdy české panství na Slovensku, pak nutno je položití do X. století. Nitransko, jako část Moravy, ¹⁹² dostalo se pravděpodobně roku 999 pod panství polské, aby pak za první války Boleslava Chrabrého s Jindřichem II. v letech 1003—5 zmocnil se ho Jindřichův švagr a spojenec Štěpán, král uherský.

Kdy však dostala se Morava, k níž v X. století církevně i poli-

¹⁸⁹ *Anonymus Belae regis notarius* sepsal *Gesta Hungarorum*, v nichž líčí se zaujetí země uherské Maďary pod mytickým jejich vůdcem Árpádem. Kdy psal Anonymus? Rukopis díla je z počátku XIV. století. Podle krále Bely byla určována doba vzniku. Dnes možno považovati za vyloučené Belu I. (1061—63) i Belu IV. (1235—70). Sám kladl jsem sepsání Anonymových Gest asi do doby Bely III. (1172—96), na rozhraní století XII. a XIII. Srv. *moji knihu Staré Slovensko* I. c. str. 56—57.) Nejnovější vydavatel jeho Gest má za to, že sluší se Anonyma považovati za notáře Bely II. a že jeho kronika náleží asi do druhé polovice XII. století. (Srv. *Scriptores rerum Hungaricarum*, tom. I.). — Maďarskou literaturou o Anonymovi bylo již ukázáno na to, že v díle Anonymově je snůška místních tradic, rodových i místopisných, které kronikář včlenil do svého mytického románu o Árpádovi. Zdá se, že je tomu tak i v kapitolách,

ticky náleželo ještě Nitransko, tak jako za Mojmirovců, pod české panství? Legenda »Diffundente sole« klade Metodějovi do úst pro rockou větu »staneš se pánem pánů svých«. A z toho by plynulo, že snad už Bořivoj neb jeho nejbližší nástupci opanovali Moravu. A skutečně najdeme pro tento názor vážné potvrzení v středověkých kronikách uherských. Záleží ovšem opět na kritické hodnotě těchto zpráv.

Uhři měli svého starého kronikáře. Psal asi někdy na rozhraní XI. a XII. století, tudíž asi v stejné době jako náš Kosmas. Bohužel jeho dílo »Gesta Ungarorum vetera«, jak se v literatuře nazývá, se ztratilo. Užili jej však pozdější kronikáři uherští, asi podobně, jako Kosmova letopisu užili jeho pokračovatelé, dále pak Dalimil, Beneš Krabice z Weitmile, Marignola a jiní. A tak jenom kuse se zachovala »Gesta Ungarorum vetera« v uherských kronikách XIII., XIV. a XV. století. Na základě těchto Gest a jejich pokračovatelů vznikla na konci XIII. století obsáhlejší kronika uherská, rovněž ztracená, kterou nejnovější vydavatelé vypravovacích pramenů uherských se pokusili zrekonstruovati. Jinak však Gesta vetera i zmíněná kronika dochovala se nejlépe v uherské kronice, která podle pěkných svých iluminací a místa dochování nazývá se »Chronicon pictum Vindobonense«. Její rukopis pochází ze století XIV. Se slovním ohlasem ztraceného historického díla z XIII. století setkáváme se však i v jiných kronikách uherských století XIII.—XV.¹⁰³

V uherských letopisech a kronikách takto dochovaných čte se pro

kde vypravuje o Slovensku, zejména o Nitransku. (Srv. o tom též v *moji knize Staré Slovensko*, str. 326—27.)

¹⁰⁰ Srv. *Scriptores rerum Hungaricarum*, Pešť, 1937, tom. I. Anonymus, cap. 33—36.

¹⁰¹ Srv. *moji knihu Staré Slovensko*, str. 267. Též výše str. 177.

¹⁰² Ještě v XVI. století nazývá se Nitransko »Dolní Moravou« na rozdíl od »Moravy Horní«. Srv. *moji studii Znak Slovenska*, Friedrichův sborník, Praha, 1926.

¹⁰³ Srv. *moji knihu Staré Slovensko*, str. 319—327, kde o letopisech a kronikách uherských čte se podrobnější výklad. — Mimo to srv. úvodů k jednotlivým kronikám uherským v citovaných už *Scriptores rerum Hungaricarum*, Pešť, 1937, tom. I.

naši otázku velmi zajímavá, dosud však téměř nepovšimnutá zpráva, dosvědčující, že syn Bořivojův Vratislav, otec sv. Václava, vládl ne-
toliko v Čechách, ale též na Moravě. Stala se o ní již podrobněji
zmínka výše (srv. str. 60). Vypráví se tam, že Maďaři zpusťovali *Mo-
ravu a Čechy, a že tam tenkrát vládl vévoda Vratislav*.¹⁹⁴

Přes to, že zpráva dochovala se nám v uherských kronikách teprve
z XIII. a XIV. století (je to asi tak, jako kdybychom ji četli v kronice
Petra Žitavského nebo v Dalimilovi), zasluhuje historické pozornosti.
Nelze si totiž dosti dobře představit, že by snad fantasií neb omy-
lem vloudilo se do uherských kronik jméno vévody i v našich středo-
věkých letopisech velmi málo známého (naš Kosmas ví o něm toliko
z Kristiána, že byl synem Bořivojovým a dále, že měl za manželku
Drahomíru, stejně pak Dalimil a jiní), a že by omylem neb fantasií
se podařilo položit život a vládu Vratislavovu celkem správně do
doby, kdy skutečně vládl a žil. A k tomu ještě že by náhodou neb
fantasií uherští kronikáři zachovali jméno českého knížete v jeho
českém znění »Vratislaus«, jejich ústům těžko vyslovitelném a ci-
zím.¹⁹⁵ Na starobylost zprávy ukazuje nejen tato okolnost, ale i znění
jména Svatoplukova, které se píše ještě s nosovkou »Zve[n]topolug«,
zcela analogicky jako v pramenech z IX. a z X. století.

Vratislav byl druhorozeným synem Bořivojovým a Ludmiliným.
Zemřel, jak legenda »Fuit in provincia Boemorum« vypráví, v mla-
dém věku třiatřiceti let, pravděpodobně asi roku 916.¹⁹⁶

¹⁹⁴ *Scriptores rerum Hungaricarum*, Pešť, 1937, tom. I.

¹⁹⁵ V některých textech, na př. v kronice Šimona Kézy z konce XIII. století,
píše se jméno Vratislavovo »Worotislaus«.

¹⁹⁶ O datu smrti Vratislavovy srv. výše str. 59—60.

¹⁹⁷ *Annales Fuldenses* ad a. 895: »Mediante mense Julio habitum est urbe
Radasbona generale conventum, ubi de Sclavania omnes duces Boemanorum,
quos Zuentibaldus dux a consortio et potestate Baioaricae gentis per vim du-
dum divellendo detraxerat, quorum primores erant Spitigneus, Witizla, ad re-
gem venientes et honorifice ab eo recepti per manus, prout mos est, regie po-
testati reconciliatos se subdiderunt.« Bohužel jméno »Witizla« není tak určité,
abychom jeho nositele s bezpečností mohli stotožniti s Vratislavem. Ale je to
velmi pravděpodobné, jak se od mnohých badatelů také uznává. (Srv. *V. No-
votný*, *České dějiny* I., str. 444.) — *J. Pekař* naproti tomu vyslovuje domněnku,

Vratislav je snad doložen roku 895 v annálech fuldských vedle svého staršího bratra Spitihněva,¹⁹⁷ jenž byl tou dobou asi dvacetiletý.¹⁹⁸

Svatoplukem, zabitým od Maďarů, míní se asi Svatopluk II., o němž poslední zmínka se činí k roku 899¹⁹⁹ — Svatopluk I. zemřel 894 — a je možné, že Svatopluk II. žil po roku 899 ještě nějaký čas a padl pak v bojích s Maďary, jak uherská zpráva naznačuje.²⁰⁰ Z které výpravy neb kterého roku se vrátili Maďaři do Pannonie a potom šest let odpočívali, je těžko posouditi. Můžeme však míti za to, že se tak stalo za vlády knížete Vratislava českého, snad v letech 905—916. Vůbec chronologie dat výše zmíněných je založena toliko na dohaděch. Jisté je datum sněmu v Řezně roku 895, kde je dosvědčen Spitihněv a pak datum smrti kněžny Ludmily 920. Do této doby spadá vláda Spitihněvova i Vratislavova. A také asi události, o nichž píší kroniky uherské.

Pro nás je však důležité, že výše již zmíněná a citovaná zpráva těchto kronik jmenuje Vratislava vládcem Moravy a že přes své pozdní dochování údajům jiných a spolehlivých pramenů neodporuje. Vládl-li Vratislav na Moravě, pak nepochybně ještě na Moravě celé a nerozdělené na část českou a uherskou, tudíž na Moravě i na Slovensku. Ostatně stopy českého panství na Slovensku se zachovaly i jinde. Možno je spatřovati snad také v zasvěcení nitranského kostela svatému Emeramovi, světci, který tou dobou i v Čechách byl velmi ob-

že Vitislav byl snad knížetem Chorvatů a jaksi představitelem budoucího panství slavníkovského. (Srv. Sv. Václav, I. c. str. 14.) — Je možné, že je totožný s Vitislavem z r. 872 (srv. výše pozn. 170). Ale je přece jen možné, že roku 895 slib do rukou Arnulfových nedlouho po smrti Bořivojově složili oba jeho synové, a že tudíž »Witizla« je zkomolené jméno Vratislavovo.

¹⁹⁸ O datu narození Spytihněva i o jeho smrti srv. výše str. 58.

¹⁹⁹ Srv. V. Novotný, České dějiny I., str. 426. Píše o něm k roku 899 *Annales Fuldenses*, že Bavoři »Zentobolchum puerum, filium antiqui ducis Zuentobolchi, suumque populum de egrastulo civitatis, in quo inclusi morabantur, eripuerunt.«

²⁰⁰ Uherský kronikář z konce XIII. století Šimon Kéza píše, že Árpád porazil Svatopluka »in quodam oppido circa Pontem Bani iuxta Tatam, cuius oppidi adhuc aparet interruptio (*Scriptores rerum Hungaricarum* I., I. c. str. 97).

líben²⁰¹ a nejspíše odtud za českého panství se rozšířila jeho úcta též na Slovensko. Sv. Emerám v Nitře je však také asi svědectvím pro existenci českého panství na Slovensku spíše v první polovici X. století, než později, kdy i v Čechách jeho úcta zatlačena byla do pozadí módním patronem saským sv. Vítem a pak národním světce českým Václavem.

Zejména však dlužno spatřovati stopy českého panství na Slovensku v slovenské církevní terminologii správní, zcela shodné s církevní terminologií českou. Jsou to tvary jako na př. biskup, opat, klášter, mše, škola a t. d. Jsou svědectvím, že dostaly se do obecného jazyka na Slovensku nikoli prostřednictvím státu uherského, ale již v počátcích křesťanství ať již moravského nebo českého. Zvláště typické je tu slovo »*kostel*« místo staroslovanského »*církev*«. Slovo je téměř specificum bohemicum²⁰²) a vyskytá se toliko na území českém anebo na územích, které v počátcích křesťanství k Čechám patřily, jako právě Slovensko, Krakovsko, Slezsko. Na Slovensku je slovo v místních jménech dosvědčeno několikrát už v listině z roku 1113.²⁰³ Slovo je z latinského »*castellum*«, hrad. A pochází nepochybně z doby, kdy kostely byly po výtce toliko na hradech. Souvisí pak patrně se zřízením »*hradských far*« (»*parrochia castris*«) neboli velkofar, jejichž správní pravomoc zaujímal celá hradská území.²⁰¹ To-

Je to starý uherský hrad Banhida na jižní straně Dunaje, asi na cestě z Komárna do Stoličného Bělehradu. Srv. též *moji* knihu *Staré Slovensko*, str. 240.

²⁰¹ O úctě sv. Emerama v Čechách svědčí staroslovanská legenda o sv. Václavu, sepsaná asi kolem roku 940 (srv. *M. Weingart*, *První legenda o sv. Václavu*, l. c. str. 116—117) i jeho znárodnělé jméno Jimram. Také příbuzný svatého Prokopa jmenoval se Jimram (*Kosmas*, vyd. Brettholtz, str. 249). Úcta sv. Emerama souvisí s podřízením Čech v starší době v církevním ohledu k Řeznu. Řeznu patrně, jako celé české panství — snad od roku 895 — bylo brzy potom podřízeno i Slovensko. — Kterému svatému byl zasvěcen kostel v Nitře, který tam arcibiskup Adalram někdy roku 825—30 vysvětlil, nevíme. »*Conversio Baguariorum*« píše prostě »*consecravit ecclesiam*«. (Srv. o tom *J. Cibulka*, *Privina a jeho kostel v Nitře*, *Život*, roč. XV. (1933), str. 84 n., kde rovněž ukazuje, že v starší době kostely měly majitele, nikoli však patrona-světce.) Sv. Emeram v Nitře je dosvědčen teprve v legendě o sv. Svoradovi (srv. *R. Holinka*, *Sv. Svorad*, l. c. str. 114), sepsané koncem XI. století a v zoborských listi-

liko kostel na stoličném neboli župním hradě byl skutečným kostelem, nadaným všemi farními právy na rozdíl od soukromých kaplí neboli »kostelců«, které farami v starší době (před XII. stoletím) ještě nebyly. Poněvadž křesťanský chrám výše uvedeného rázu byl skutečně součástí starého hradu — castelli, zván byl podle něho kastelem, kostelem. A také vesnice a lidé, kteří příslušeli k nadání hradního kněze, zváni byli pak »kostelané«. Jméno, podobně jako »dušníci« (»homines pro anima dati«), »dvorníci« nebo »hradčané«, ustrnulo na některých jménech místních.²⁰⁵

Naše legendy vypráví nám o prvých křesťanských knížatech z rodu Přemyslova, že stavěli na hradech kostely. »Kostel« je tudíž upomínkou na vládu Přemyslovců na Slovensku v století X.,²⁰⁰ kdy Slovensko z jejich rukou dostalo svou první církevní organizaci správní, své »hradní fary« a »kostely«.

KRAKOVSKO.

O příslušnosti jistých krajů polských k staré říši moravské, ano i k českému dědictví po říši moravské, svědčí povšechně zpráva Kosmova, výše uvedená (srv. výše str. 189), že království Svatoplukovo rozchvátili si Maďaři, Rakušané a Poláci. A že stalo se tak

nách z roku 1111 a 1113. (Srv. *moji* knihu *Staré Slovensko*, str. 316 a 337.)

²⁰² O slově »kostel« srv. J. Janko, O etymologii slova kostel v *Čes. čas. hist.* XXXI. (1923) str. 164.

²⁰³ V listině zoberské z roku 1113 jmenují se Kostelany nad Drevnicí (»Castelan«), Kostelany nad Nitrou (»Castelan«), Kostelany a Zakostelany v Pováží (»Custolen« a »castelani de Golgouch«), Kostelany u Bratislavy, nyní Ivánka (1209) a Kostelec u Ostřihomu (»super locum Kestelci«). Srv. *moji* knihu *Staré Slovensko*, str. 375.

²⁰⁴ Srv. *Frant. Hrubý*, Církevní zřízení v Čechách a na Moravě od X. do konce XIII. století. *Čes. časopis hist.* XXII. (1916) a XXIII. (1917).

²⁰⁵ Srv. též *moji* knihu *Staré Slovensko* a jmenovitě kapitolu X. Vývoj správy církevní, str. 195 n.

²⁰⁰ Třeba ještě poznamenati, že maďarské »egyház« = kostel je překladem latinského »monasterium«. Slovo »církev« se na Slovensku v místních jménech vůbec nevyskytuje.

patrně — tak sluší se asi zprávu rozuměti! — na újmu zmenšené Moravy, která v době Kosmově patřila k Čechům. Zpráva je dosti pozdní, asi z konce XI. století. Podceňovati ji však při vší kritické opatrnosti nesmíme. Vědomí o příslušnosti té které země k jednomu či druhému panství státnímu, neb změny v držení celých krajů, pamatovaly se vždy velmi dlouho. Kosmas nepraví však, které země to byly, o něž stará Morava byla Poláky zkrácena. Týž poznamenává sice, že roku 999 Krakovsko zmocnil se Boleslav Chrabrý,²⁰⁷ nicméně z jeho zprávy neplyne, že Krakovsko bylo částí staré Moravy. Kosmas vlastně nepíše o Boleslavovi Chrabrém, ale o Měškovi, otci Chrabrého. Měšek zemřel však již roku 992. Snad je to omyl. Možná však, že Kosmas měl ještě vědomost o tom, že též Měšek zmocnil se části českého státu — Slezska, jak ještě bude vyloženo — a že dvě události spojil v jednu.

O tom, že Krakovsko náleželo k staré Moravě, jsme celkem spolehlivě zpraveni legendou o Metodějovi, že Svatopluk podmanil si »pohanského knížete velmi mocného, (který) seděl na Visle«.²⁰⁸ Rozsah Krakovska udává nám celkem asi podle starých tradičních pojmů listina z roku 1086, v níž popisují se hranice biskupství pražského. A rozsah Krakovska i když víme, že tato část listiny svým

²⁰⁷ *Kosmas* cap. 34. Nam dux Poloniensis Mescio (míní se ovšem Boleslav), quo non fuit alter dolosior homo, mox urbem Krakov abstulit dolo, quos ibi invenit Boemis, extinctis gladio.«

²⁰⁸ Život sv. Metoděje, kap. XI., *Prameny děj. českých I.*, str. 48. — K tomu srv. studii *Frant. Hrušovského*, *Polsko a říše Velkomoravská*, v sborníku *Velká Morava*, vydaném *J. Stanislavem*, Praha, 1934.

²⁰⁹ »Ad aquilionem (dioecese pražské) hec sunt termini . . . Zlasane, Trebovane, Pohorane, Dedosize . . . inde ad orientem hos fluvios habet terminos: Bug scilicet et Ztir cum Cracowa civitate provinciaque cum omnibus regionibus ad predictam urbem pertinentibus, que Gracoua est. Inde . . . usque ad montes, quibus nomen est Triti, dilatata procedit.« (*G. Friedrich*, *Codex dipl. Bohemiae*, l. c. I., nr. 86, p. 94.)

²¹⁰ *R. Holtzmann*, *Böhmen und Polen im 10. Jahrh.*, *Zeitschrift für Gesch. Schlesiens*, Bresslau, Bd. 52 (1918), str. 1—37.

²¹¹ Bohužel listina nezachovala se v originále, nýbrž toliko v náhodném opisu z konce XI. století, pořízeném v italském prostředí, kde jména osob

vznikem náleží až asi do první polovice XI. století, můžeme přijmouti i pro starší dobu. Praví se tam, že na východ sahá Krakovsko až k pramenům řek Bugu a Stýru, kde hraničilo s říší ruskou, na jihu pak až k horám, řečeným Tatry. Na západě sousedilo Krakovsko se Slézskem. Severní hranice není v této listině jasně uvedena.²⁰⁹ Ale z jiného dokumentu té doby, z polské listiny »Dagone iudex« z posledních let vlády Měška I. († 25. maii 992), můžeme souditi, že Krakovsko na severu a na východě hraničilo tak jako Polsko po připojení Krakovska k panství polskému s říší ruskou. Zmíněnou listinou, jak se Holtzmann²¹⁰ domnívá asi z let 990—992, daruje polský kníže Měšek svou zemi sv. Petru a připojuje popis její hranice.²¹¹ V listině se praví, že panství Měškovo sahá až k hranicím říše ruské.²¹² Nepochybně do X. století náleží zpráva Nestorova, že (za Oldřicha [1012—24], knížete českého) říše česká hraničila s říší ruskou.²¹³ Je jasné, že mohlo tak býti jedině před ztrátou Krakovska roku 999, do kteréžto doby náležejí též obchodní i kulturní styky Čech s Ruskem.²¹⁴ O tom, že Krakovsko v X. století příslušelo k Čechům, zcela určitě svědčí Ibráhím-ibn-Jakúb roku 965 i listina »Dagone iudex« z roku 990—92 a konečně Kosmas, který k roku 999 zaznamenává ztrátu Krakovska. Ibráhím jmenuje zcela určitě Boleslava »králem

i míst byla značně zkomolena. O listině »Dagone index«, jejím dochování i interpretaci srv. *B. Stasiewski Untersuchungen über drei Quellen zur ältesten Geschichte Polens*, Breslau, 1933, ve zvláštní kapitole.

²¹² »Dagone (t. j. Měško) iudex et Ote senatrix et filii eorum Misica et Lambertus leguntur beato Petro contulisse unam civitatem . . . cum omnibus suis pertinenciis infra hos affines . . . fine Pruzze usque in locum, qui dicitur Russe.« (Srv. *B. Stasiewski*, *Untersuchungen*, l. c. str. 38, 54.)

²¹³ *Nestor*, *Letopis ruský* (překlad Erbenův), Praha, 1867.

²¹⁴ Srv. *A. V. Florovskij*, *Česi i vostočnyje Slavjane*, Praha, 1935. — Jméno Oldřichovo v ruském letopise dalo by se snad vysvětliti. Oldřich, tak jako Boleslav III. a Jaromír, byli syny Boleslava II. († 999). Je možné, že ještě za života otcova měl Oldřich úděl někde na Krakovsku na ruském pomezí. (Dokladů pro tuto domněnku ovšem nemáme!) Věc ta zůstala pak v paměti ruského letopisce, který prostě napsal, že za Oldřicha Rus a Čechy sousedily. Slušelo by se zprávu Nestorovu vyložití tak, že za vlády Boleslava II., kdy Krakovsko patřilo k říši české a kdy v těch končinách byl údělným knížetem Boleslavův syn Oldřich, Čechy a Rusko spolu sousedily.

Prahy («Fraga»), Čech («Buima») a Krakova («Trkua») a píše o Krakovu při popisu říše české («Pokud se týče země Boleslavovy, měří její délka od hradu Prahy až po hrad Krakov («Karakua») cestu tří týdnů.») A dále poznamenává, že do Prahy přicházejí z Krakova («Krankwa») Rusové a Slované se svým zbožím.²¹⁶ Listina »Dagone iudex« píše rovněž velmi určitě, že hranice Polska sahají až po hranice ruské a až po hranice Krakovska.²¹⁰ Zřejmé stopy českého panství nad Krakovskem zachovaly se — tak jako na Slovensku — v staré církevní i správní terminologii křesťanské.

Můžeme proto pokládati za historicky bezpečně zjištěné, že Krakovsko v druhé polovici X. století patřilo pod panství české. Kdy se však dostalo Krakovsko pod českou vládu Přemyslovců? Kdo je získal neb opanoval? Na tyto otázky nám prameny odpověď nedávají. Došlo k tomu v době, kdy máme o příslušenství Krakovska ku Praze prvé historické zprávy? Za Boleslava I. neb za Boleslava II.? Anebo již nějakou dobu před tím? Patřilo snad dříve Krakovsko k primitivnímu státu polskému? Podle toho, co zjistila novější polská historiografie, není to pravděpodobné. Ibráhím-íbn-Jakúb kolem roku 965 nazývá Měška »králem severu«. A také z jiných zpráv víme, že Měšek v letech 963—967 šířil své panství z Hnězdna na sever k moři baltskému, opanoval západní Pomořany tak, že hranice jeho říše šla od Štětína při ústí Odry po břehu mořském až k ústí Visly u Gdanska, jak se praví v dokumentu »Dagone iudex« »longum mare fine Pruzze«. A že teprve na konci vlády Měškovy a v prvních letech vlády Boleslava Chrabrého politika polská obrací se k východu a získává Slezsko a Krakovsko. Stát polský v prvních dobách svého trvání neměl tudíž ještě zájem ani o Slezsko ani o Krakovsko.²¹⁷ Z legendy o životě Metodějově můžeme souditi, že již v dobách říše velkomoravské v Krakovsku a snad i v Slezsku (o Slez-

²¹⁶ Srv. *B. Stasiewski*, Untersuchungen, I. c. str. 22 n., nejnověji pak s revidovaným textem arabského originálu *Z. Wojciechowski*, Mieszko I., Toruń, 1936.

²¹⁰ »Dagone iudex ... contulisse unam civitatem ... infra hos affines: ... usque in locum, qui dicitur Russe et fine Russe extendente usque in Craccoa et ab ipsa Craccoa usque ad flumen Oddere.« Srv. *B. Stasiewski*, Untersuchungen,

sku přímých zpráv není) zapustilo kořeny křesťanství. A že pravděpodobně křesťanské Krakovsko (a snad i Slezsko) bylo křesťanským Přemyslovcům bližší než pohanským Piastům. Je snad dokonce možné mysliti na to, že by mezi moravským panstvím nad Krakovskem za Svatopluka a mezi českým panstvím nad tímtéž územím byla kontinuita. A vykládati v tomto smyslu jak slova Kosmova o uchvácení části staré Moravy Poláky (srv. výše str. 189), tak slova legendy »Diffundente sole« výše uvedená »Staneš se pánem pánů svých«, že Bořivoj neb jeho bezprostřední nástupci Spitihněv či Vratislav opánovali nejenom starou Moravu v užším slova smyslu, ale i všecko její příslušenství, včetně Krakovska a Slezska. Jediné zprávy, které, kromě již uvedených, máme, jsou údaje Nestorova ruského letopisu, že říše ruská za ruského Vladimíra a českého Oldřicha spolu sousedily (srv. výše str. 207) a dále, že roku 981 ruský Vladimír se zmocnil Přemyslu a hradů červeňských. Nestorův letopis píše: Vladimír »ide k Liachom a zaja grady ich Peremyszl, Červeň i iny grady, iže sūt i do sego dne pod Rusju«. ²¹⁸ Z této zprávy usuzovali zpravidla polští historikové, že Sandoměřsko, Hrady Červeňské i území u Přemyslu náleželo již k říši Měška polského a že na něm dobyl je ruský Vladimír. Nehledě ku geografické nelogičnosti Nestorovo rčení »ide k Liachom« nemusí nikterak znamenati polské panství nad hrady Červeňskými. Nestor pojal tento údaj do svého letopisu v době, kdy skutečně již polská říše sousedila v těchto končinách s říší ruskou. Mimo to »Liachy« v očích ruského letopisce může velmi dobře značiti také jen pojem ethnografický, nikoli politický. A že ruský Vladimír odňal Hrady Červeňské i Přemysl spíše panství českému než polskému a proto také že česká politika činila si v době, kdy sepsána byla listina z roku 1086, udávající za východní hranici Krakovska prameny Bugu a Styru, na tato území ještě církevně i politicky jistý

l. c. str. 38 a 54. — Interpretace, že by Krakov byl zahrnut v listině do říše polské, je gramaticky i věcně nemožná.

²¹⁷ Srv. nejnověji Z. *Wojciechowski*, Miesko I. Toruń, 1936. Také *moje pojednání Počátky státu českého a polského v Dějinách lidstva III.*, str. 620. Dále *Geschichte Schlesiens*, herausg. von *H. Aubin*, Breslau, 1938, str. 64.

²¹⁸ *N. Nikol'skij*, *Pověst vremennych let*, Leningrad, 1930.

nárok. Pro ruského letopisce Krakovsko v užším či širším slova smyslu, ať již pod vládou českou nebo polskou, byly prostě »Liachy«. Živé styky kulturní mezi Čechami a Ruskem v století X., zejména živé styky náboženské a literární (české legendy o sv. Ludmile a o sv. Václavu dostávají se velmi brzy i na Rus!) by spíše nasvědčovaly přímému sousedství než stykům přes území politicky polské, ač je jisté, že i později, kdy už Krakovsko bylo polské, v těchto kulturních stycích bylo pokračováno. Toto jsou však všechno toliko dohady a možnosti, i když snad lze pro ně uvést důvody, které je činí do jisté míry pravděpodobnými. A pravděpodobnost těchto soudů může býti ještě zvýšena, přihlédneme-li k starým osudům Slezska.

SLEZSKO.

O Slezsku, zemi při horní Odře, pokud se týče jeho příslušenství k Velké Moravě a potom ku státu českému, nemáme ani tolik zpráv, jako o Krakovsku. O příslušenství Slezska k staré říši moravské za Svatopluka zmiňuje se vlastně jen Kosmas v zprávě sice v jistém směru věcně správné a tudíž nikterak podezřelé, ale přece jen poněkud pozdní. Píše totiž, že král Arnulf Svatoplukovi, králi moravskému, podmanil netoliko Čechy, ale i jiné kraje »až po řeku Odru«. Tím naznačuje se nepochybně příslušnost Slezska k staré říši moravské.²¹⁰ Zprávou tou v duchu historické tradice naznačuje se také, že Slezsko přešlo s dědictvím říše moravské na prvé křesťanské Přemyslovce. Údaje Kosmovy do jisté míry potvrzuje skutečnost, že netoliko se Slezskem na východě sousedící zem Vislanů, pozdější Krakovsko, náleželo k říši moravské, ale i na západě se Slezskem hraničící Horní Lužice, asi staré Milsko, je dosvědčena jako část říše Svatoplukovy.^{210a} O tom, že Slezsko v povodí Odry v druhé polovici X. století náleželo k Čechám, můžeme souditi jednak podle t. ř. zakládací listiny biskupství pražského, jednak podle údajů kroniky Dětma-

²¹⁰ Srv. *Kosmas*, kap. XIV. a k tomu poznámky *B. Bretholzovy* o správném čtení »usque ad flumen Odram«.

^{210a} *Dětmar Merseburský* († 1018) — ed. R. Holtzmann — lib. VI. c. 99, str. 392—93, píše, že »Boemii, regnante Zuentopolco duce, quondam fuere prin-

rovy, že roku 990 příčinou nepřátelství mezi Přemyslovci a Piasty byla Čechám Polskem »odcizená země« (»regnum ablatum«), kterou se asi míní Slezsko.

Listina z roku 1086, jak zejména R. Holtzmann ukázal,²²⁰ je složena z několika částí různé proveniencce, různé struktury diplomatické a různého stáří. Jestliže popis východní hranice pražské diecese, Krakovska a Moravy, prozrazuje zřejmě dobu vzniku těchto částí listiny až v století XI. (srv. výše str. 187), ona část listiny, v níž se popisují hranice pražského biskupství podle sídel jednotlivých kmenů, činí dojem, že převzata byla do listiny z roku 1086 z opravdu starého nějakého dokumentu z X. století, snad skutečně z doby svatého Vojtěcha, jak se v listině z roku 1086 udává. »Termini autem ... occidentem versus hii sunt: Tugust ... Zedlza[ne] et Lusane et Dazana[ne], Liutomerici, Lemuzi ..., deinde ... Pssouane, Chrouati et altera Chrowati, Zlasane, Trebouane, Pobarane, Dedosize usque ad mediam silvan, qua Milcianorum occurunt termini.« Jména kmenů českých Sedličanů, Lučanů, Děčanů, Litoměřiců, Lemůzů, Pšovanů, Chorvatů, podobně jako jména kmenů slezských, totiž Slezanů, Třebovanů, Pobobranů a Dědošiců ukazují na starší dobu dějin českých i slezských, dokud pod svrchovaností Přemyslovců vládli jim snad kmenová knížata, z nichž poslední, jak se zdá, Slavníkovci byli vyvražděni roku 995. Pokud se pak týče Slezska je známo, že roku 995 činilo si na území zmíněných slezských kmenů nárok biskupství v Míšni. Tou dobou patřilo již Slezsko k státu polskému, jak lze souditi ze zprávy Dětmara Merseburského k roku 990 níže ještě zmíněné; jestliže však v dokumentu z roku 1086 potvrzují se hranice českého biskupství (a tak i českého státu) ve Slezsku, nezbývá než usuzovati z této skutečnosti, že popis hranic českých byl do listiny z roku 1086, aspoň z části, kde popisují se hranice podle kmenů, převzat z nějakého staršího dokumentu neb zápisu, zhotoveného před rokem 990, kdy kmeny slezské příslušely ještě k pražské diecesi a k českému

cipes nostri. Huic duci a nostris parentibus census multo tempore vel annis solvebatur et hic in sua regione Marierun (Morava) dicta episcopos habuit«.

²²⁰ R. Holtzmann, Die Urkunde Heinrichs IV. vom Jahre 1086. Archiv für Urkundenforschung, Bd. VI. (1918), Berlin, str. 177—93.

státu. Důležité je, že ona část listiny z roku 1086, kde vyčítají se kmeny česko-slezské, jmenuje tyto takřka jedním dechem a má diplomaticky i gramaticky jednotnou strukturu. Podle toho je velmi pravděpodobné, že aspoň ona část Slezska, ne-li Slezsko celé, která je charakterisována výčtem slezských kmenů, t. j. Slezsko mezi řekami Odrou a Bobrou, náležela k českému státu. Pomezí lesy při Bobře, jak se v listině z roku 1086 píše, oddělovaly pak české Slezsko od území Milčan, pozdější to Horní Lužice.^{220a}

Zpráva Dětmara Merseburského, že roku 990 došlo k nepřátelství a k válce mezi Přemyslovci a Piasty pro zemi, kterou polský Měšek odňal českému Boleslavovi II. (»regnum ablatum«), pravděpodobně týká se Slezska,²²¹ které by tudíž až do roku 990 příslušelo k Čechám. Toto vše mohlo by snad býti dosti přesvědčujícím důvodem pro příslušenství Slezska k českému státu v druhé polovici X. století, asi za Boleslava II. Co bylo však se Slezskem v první polovici X. sto-

^{220a} Přesnější určení sídel slezských kmenů z listiny z roku 1080 bylo již častěji předmětem úvah historiků i geografů. Nejnověji stalo se tak v *Geschichte Schlesiens*, herausgegeben von der Historischen Kommission für Schlesien unter Leitung von *Hermann Aubin*, Breslau, 1938, str. 63—67. Ukazuje se tam, že kmeny slezské, dosvědčené v listině z roku 1086, sídlily po obou stranách řeky Odry a zabíraly v podstatě území celé slezské země.

²²¹ Krakovsko se slovy »regnum ablatum« zřejmě nemyslí, protože (podle Kosmy) bylo Čechám ztraceno až roku 999. Někteří badatelé se domnívají, že výrazem »regnum ablatum« se míní Morava. S hlediska geografické logiky Morava spolu se Slovenskem mohla býti pro Čechy ztracena až po Slezsku a Krakovsku. Proto je asi nejvíce podobné pravdě, že zpráva Dětmara týká se Slezska. V tomto názoru shodují se badatelé čeští (srv. *V. Novotný*, *České dějiny* I., str. 620) i nejnovější poznatky historiografie polské (srv. *Z. Wojciechowski*, *Miesko I.*, Toruň, 1936) a také německé (srv. *Geschichte Schlesiens*, herausg. v. *H. Aubin*, Breslau, 1938 l. c. 65—67). Příslušný text čte se u Dětmara Merseburského v jeho kronice kniha IV., kap. 12. Srv. *R. Holtzmann*, *Thietmari Merseburgensis episcopi Chronicon*, *Mon. Germaniae hist.* SS nova series tom. IX., Berolini 1935, str. 146—147.

²²² *R. Holtzmann*: *Böhmen und Polen im 10. Jahrh.* *Zeitschrift d. Ver. f. Gesch. Schlesiens*, Bd. 52 (1918), str. 1—37. Názor Holtzmannův přejímá také nejnovější historické dílo o dějinách Slezska *Geschichte Schlesiens*, herausg. v. *H. Aubin*, Breslau, 1938, I., str. 64. »Wir wissen nicht, wann ... Böhmen ... seinen politischen Einfluss auch über die schlesischen Gaue ausgedehnt hat. Man

letí? Prof. R. Holtzmann v své studii o dějinách slezských v století X.²²² vyslovil názor, že již Vratislav, syn Bořivojův, vládl Slezskem. A že upomínkou na tuto dobu je jméno předního hradu a později města slezského Vratislavy. Oporou byla mu při tom netoliko etymologie jména slezské Vratislavy, ale též stará tradice, dochovaná sice v pozdějších slezských spisech historických, přece však jen už ve středověku vyslovená. O tom, že v této době bývalo zvykem dávat jména hradům po vynikajících osobách a knížatech, dostatečně svědčí jména hradů Boleslav Starý, Boleslav Mladý a řada jiných jako Břeclav, Čáslav, Podivín, Jaroměř a t. d.

Tato historická hypotéza byla však jistým způsobem ověřena nálezem mincí, které ji činí opět pravděpodobnější. Svatováclavský denár má na rubu poněkud zkomolený nápis, který V. Hrubý luštil jako »Vratislav«.²²³ A podobně jsou známy denáry Boleslava (podle mínění numismatika G. Skalského²²⁴ spíše z první polovice X. století

hat angenommen, dass das schon zu Anfang des 10. Jhs. geschah und dass Breslau (Wratistlawia), am Oderübergang uralter Handelswege, eine Gründung des Böhmenfürsten Wratistlaus I. ist. Sicherlich seit der 2. Hälfte des 10. Jhs. unterstand auch das Land der Wislanen, Krakowien, — das spätere Kleinpolen — mit dem heutigen Oberschlesien der böhmischen Herrschaft. Boleslaus I. (—972) und Boleslaus II. (—999), Sohn und Enkel Wratistlaus I., geboten hier, denn aus der Reisebeschreibung des Ibrahim ibn Jakub ergibt sich, dass dieser i. J. 973 „im Reiche des Böhmenherzogs“ von Prag nach Krakau reisen konnte.«

²²³ V. Hrubý, Naše věda XIII (1932), str. 115—25.

²²⁴ Gustav Skalský v článku Zwei Berichtigungen zu Friedenburg: »Die schlesischen Münzen des Mittelalters« v časopise Altschlesien, Bd. 4 (1932), str. 166 až 175 zabývá se s hlediska numismatického mincemi s nápisem »Boleslav« a na druhé straně »Vratsao«. A především zjišťuje, že jde tu se vši určitostí o mince české. Z tří Boleslavů, přicházejících v úvahu, vylučuje historicky i numismaticky Boleslava III., takže zmíněné mince možno přiřknouti toliko Boleslavu I. nebo II. S hlediska typového dochází pak k závěru, že denáry s nápisem »Vratsao« mohou náležeti toliko Boleslavovi I. do let 929—940. Byly raženy na přemyslovského hradu, který slul Vratislav neb podobně. Denáry české, přemyslovské i slavníkovské s jmény mincoven na rubu peníze jsou v X. století několikrátě dosvědčeny, jako na př. denáry ražené v Praze, v Plzni, na Mělníku, na Vyšehradě, v Kouřimi, slavníkovské pak v Malíně a na Libici. Z hradů historicky známějších přichází pro výklad jména »Vratsao« v úvahu Vratislav ve Slezsku a Vraclav ve východních Čechách nedaleko Litomyšle. Skalský rozhoduje se pro

než z druhé, náležející tudíž asi Boleslavovi I., s nápisem na rubu »Vratsao«. Jméno význačnějšího hradu na penízi této doby je zjev známý. Podobně čte se na denárech Emmy, manželky Boleslava II. nápis »civitas Melnic« a na denárech Boleslava II. »Vvisegrad«. A ještě dříve na denárech Boleslava I. nápis »Praga civitas«. Ovšem je tu možnost, že hradem Vratislav na denárech Václavových i Boleslavových se míní hrad Vraclav na východním pomezí Čech, doložený po prvé v listině z roku 1073.²²⁶ I když hrad Vratislav v Slezsku byl mnohem významnější (stal se pak roku 1000 sídlem biskupství!), nelze vylučovat při výkladu nápisu na zmíněných mincích ani tuto možnost. Pro slezskou Vratislav svědčila by však zpráva Kristiánova, převzatá potom též Kosmou, že Vratislav měl za ženu Dragomir ze Stodoran, z kmene pohanských Luticů.²²⁸ Sňatky a rodové aliance v této době jsou zpravidla krevním spečetěním politického spojení. A politické spojení uzavírá se nejčastěji i nejvýhodněji mezi sousedy. Proto také sňatek Vratislavův s lutickou Dragomírou svědčil by pravděpodobně pro sousedství české říše se zemí Luticů, o nichž Dětmarova kronika několikrát vypravuje, že byli věrnými spojenci Čechů jak proti říši, tak proti Polsku. A tak jako Bořivoj, otec Vratislavův, se oženil s dcerou Slavibora, knížete země srbské, a se sousedními Srby patrně uzavřel politické spojení, tak jeho syn Vratislav uzavřel rodovou i politickou alianci s českým Slezskem sousedícími Lutici. I když nemáme plné jistoty stran příslušnosti Slezska k Čechům v první polovici X. století, okolnosti výše

hrad Vraclav ve východních Čechách, ač i výklad, že jde tu o Vratislav slezskou, zásadně nezavrhne. Vratislav slezská zdá se mu s hlediska typologického a mincovně technického poněkud vzdálenou. Skalský však uznává, že i výklad Vratsao = Vraclav má jisté potíže, protože Vraclav ležela na území slavníkovském. Ovšem panství slavníkovské vůbec a ve východních Čechách zvláště máme do-
 svědčeno až pro konec století X. Je pak možné, že politické poměry byly v první polovici století X. poněkud jiné. Také Kouřim byla částí panství slavníkovského a nřece jen máme z Kouřimi přemyslovské denáry. — Podle nálezů dosud známých peníze prvních našich panovníků byly raženy (rozhodovaly tu asi důvody hospodářské!) na význačných hradech. Tato okolnost mluvila by pak spíše pro slezskou Vratislav, kde později byly raženy i denáry Boleslava Chrabrého. Je těžko na základě pouhého jména rozhodnouti, zda při zmíněných denárech jde

vyložené svědčí s dosti velkou pravděpodobností, že Slezsko již od časů knížete Vratislava, syna Bořivojova, podobně pak za Václava, Boleslava I. a Boleslav II. náleželo k říši české.

LUŽICE.

K českému dědictví po staré Moravě patřila také, jak se zdá, Lužice neb aspoň její část, přilehlá geograficky k Čechám a k Slezsku, Lužice Horní, staré Milsko.

O jejich osudech máme jen málo určitějších zpráv a v podstatě toliko zprávu jednu, kterou do své kroniky počátkem století XI: včlenil saský kronikář Dětmar, biskup Merseburský. Píše, že kdysi za vlády moravského Svatopluka »Čechové byli knížaty naší země« a že z ní »po dlouhou řadu let« odváděl se do Čech poplatek. Dále udává, že za časů krále Svatopluka Morava měla svou církevní organizaci, »biskupy v své zemi«, a že do této církevní organizace, jak se sluší zprávě rozuměti, včleněna byla i »naše země«, t. j. Lužice. Sluší-li se tu rozuměti, že by Dětmar měl na mysli celou Lužici, či spíše toliko pozdější Lužici Horní, starobylé Milsko, při neurčitosti celé zprávy dá se těžko posouditi. Dětmar má asi na mysli kraj někde u Merseburku. Vůbec celé vypravování Dětmarovo se týká na první pohled více staré Moravy za vlády krále Svatopluka než Čech. Nicméně některé údaje lze jen velmi nesnadně vztahovati toliko na Moravu a Svatopluka a spíše nabudou smyslu, jestliže je vyložíme tak,

o Vraclav či Vratislav ve Slezsku. V každém případě je však jisté, že slavníkovské panství ani v první ani v druhé polovici století X. nebylo hrází státu přemyslovského, ale jak denáry s nápisem »Vratsao« i Kouřim svědčí, Slavníkovci již v X. století byly podřízeni Přemyslovcům. A když kníže pražský na svých cestách přišel na území slavníkovské,razil tam své peníze. Slavníkovské panství nebylo pak ani překážkou rozpětí české moci na Moravu a do Slezska. (Srv. též výše str. 191.)

²²⁵ Srv. výše str. 191 pozn. 169.

²³⁰ *Kristian*, kap. 3. (*J. Pekař*, *Legenden*, I. c. str. 95. »Wratislau . . . ducens uxorem nomine Dragomir ex provincia Sclavorum paganorum, que Stodor dicitur.« — *Kosmas*, cap. XV. »Wratislau . . . accepit uxorem nomine Dragomir de durissima gente Luticensi.«

že po panství moravském nad Lužicí následovalo panství české.

Především jsou to celkem určitá slova Dětmarova, že česká knížata vládla zemi a dále, že z ní českým knížatům a králi Svatoplukovi »po dlouhá léta« odváděn byl poplatek.²²⁷ Zpráva Dětmarova je událostem více než celé století vzdálená. Ale přece jen, jak již Novotný poznamenal,²²⁸ zasluhuje pozornosti a víry. Dětmar byl kronikář zpravidla velmi dobře poučený. Mimo to zprávy o poddanství a poplatnosti té které země s hlediska středověku příliš zdůvodňují státoprávní nároky na tuto zemi, než aby se ex post vymýšlely a bez důvodu zapisovaly do kronik. Zdá se, že Dětmar setkal se v Merseburce ještě s pamětí, že Lužice neb Milsko patřilo po stránce církevní k moravské organizaci a že se dozvěděl, že tato měla svůj původ na Moravě za vlády mocného Svatopluka. Ano zdá se, že Dětmar se setkal v Merseburku a v jeho okolí i se zbytky slovanské bohoslužby.²²⁹ Tato se dostala do Lužice jistě spíše z Čech, než z Moravy, uvážíme-li, že na Moravě brzy po smrti Metodějově (885) došlo k jejímu pronásledování a zničení. A také na vládu Svatoplukovu sotva je možné vztáhnouti slova Dětmarova, že »od našich předků po dlouhá léta byl do Čech odváděn poplatek«. Vládu moravského Svatopluka nad Lužicí možno si představití toliko po opanování Čech, k čemuž došlo asi nedlouho před křtem Bořivojovým roku 974. Poněvadž pak Svatopluk zemřel roku 994, přišlo by pro panství moravské nad Lu-

²²⁷ *Dětmar Merseburský*, Chronikon (ed. R. Holtzmann) lib. VI. cap. 99: »Boemi, regnante Zuentepulco duce, quondam fuere principes nostri. Huic (duci) a nostris parentibus quotannis solvitur census (census multo tempore vel annis solvebatur et (hic) in sua regione Marierun dicta episcopus habuit; que omnia hic et sui successores propter (sui) arroganciam perdidierunt.« — Slova v závorkách jsou vzata z korvejského rukopisu a zpracování kroniky z roku 1120.

²²⁸ V. Novotný, *České dějiny I.*, str. 378—79.

²²⁹ Nasvědčuje tomu jeho vypsání založení biskupství Merseburského a činnosti merseburského biskupa Bosona, o němž vypravuje, že znal i slovanské písmo a učil slovanský lid svého kraje zpívati slovanské »krleš«, které však oni s posměchem pokrucovali na »u kri volša«. »Hic (sc. Boso), ut sibi commissos eo facilius instrueret, Sclavonica scripserat verba et eos ‚kirieleison‘ cantare rogavit, exponens eis huius utilitatem. Qui vecordes hoc in malum irrisorie muta-

žící v úvahu nejvýše asi dvacet let. O této době sotva by se bylo počátkem XI. století psalo v tom smyslu, jak čteme věc podánu v kronice Dětmarově. Ze zprávy Dětmarovy zdá se vyplývati, že už v době moravské poplatek z Lužice odváděn byl prostřednictvím panovníků českých, že Lužice byla poplatna knížatům českým a tito opět byli v závislosti na svých pánech moravských. Je možné, že tento poměr zůstal i po katastrofě říše moravské. V době Bořivojově máme pro »zem srbskou« doloženého knížete Slavibora, otce sv. Ludmily. Je možné, že její péčí se dostalo slovanské křesťanství do její domoviny, starého to Milska, a její zásluhou Milsko přičleněno bylo i politicky k starému státu moravskému, k němuž za Bořivoje i Čechy patřily. Snad již Slavibor byl poplatným knížetem českých Přemyslovců. A tak potom zůstalo i za Bořivojových nástupců Spitihněva, Vratislava i Václava a Boleslava, kdy nejednou Srbové lužičtí vystupují po boku Čechů. Když po smrti knížete Václava Jindřich I. tažením do Čech pokořil roku 929 Boleslava a podobně slovanské kmeny v Polabí (srv. o tom níže v kapitole Historická hodnota legendy Kristiánovy), snad se uvolnila závislost Lužice na knížatech českých a tito stali se poplatnými říši. Ale po smrti Jindřichově roku 936, když jeho nástupce Ota I. těžce zápasil o uznání své vlády v říši, vytrhl se z jeho poslušnosti i Boleslav I. a po čtrnáct let (936 až 950) zůstával zcela nezávislým. Do této doby spadá Boleslavův

bant ‚ukrivolsa‘, quod nostra lingua dicitur: ‚aeleri stat in fructum‘, dicentes: ‚Sic locutus est Boso‘, cum ille aliter dixerit.« (Srv. *Thietmari Chronicon* (ed. R. Holtzmann) lib. II., cap. 37.) Snad posmívali se tak Slované v okolí Merseburku i německé výslovnosti Bosově. — O tom, že lid v Čechách — a je to nepochybně zbytek slovanského obřadu a slovanské bohoslužby — při kostelních slavnostech hlasitě zpíval ‚krleš‘, vypravuje také Kosmas u příležitosti nastolení biskupa Dětmara. (Srv. *Cosmas* — ed. B. Bretholtz — lib. I., cap. 23.) Biskup Boso pravděpodobně chtěl slovanský lid získati křesťanství způsobem, kterému snad již jejich předkové byli navykli a pokračovati tak v díle slovanského křesťanství. Boso byl původně mnichem v klášteře sv. Emmerama v Řezně. Snad i tam mohl se seznámiti se slovanským křesťanstvím a se slovanským jazykem. Byl předchůdcem Dětmarovým na biskupském stolci v Merseburce a nepochybně od něho neb z jeho okolí měl Dětmar zprávy o počátcích merseburského biskupství.

zápas s kterýmisi podřízeným knížetem — »subregulus« zve jej saský kronikář Widukind²³⁰ — kdesi v nejbližším sousedství české země a také poblíže Merseburku, odkud napadenému knížeti, jakož i z Durinska vyslána byla pomoc. Již Köpke²³¹ území českého subregula stotožňoval s územím lužických Milčanů. A geografická situace sotva připouští myslet na jiný kraj, než na srbské Milsko.²³² Boleslav však přes pomoc vyslanou zmíněnému knížeti zůstal nepokořen a obnovil nad jeho zemí své panství. Pravděpodobně stalo se tak uznáním svrchovanosti Boleslavovy a obnovením poplatku. Snad těchto událostí týká se i zpráva Dětmarova, že předkové Lužičanů či Milčanů po dlouhá léta odváděli poplatek knížatům českým.

Po pokoření Boleslavově roku 950 Milsko dostalo se asi opět pod moc říše německé, bezpečně když tyto kraje roku 963 trvale říši podrobil markrabí Gero. Brzy na to roku 968 došlo k založení biskupství v zemi Slovanů srbských v Merseburce a v Žiči. Odtud Srbové lužičtí tím pevněji spojeni byli s říší německou. Nicméně zájem českého státu o Milsko nepřestává ani potom, i když po vzrůstu moci Piastů za Oty III. česká politika v říši polské našla nového soupeře.

ROZSAH ČESKÉHO STÁTU A »DIFFUNDENTE SOLE«.

Větu legendy »Diffundente sole«, kde Metoděj při křtu prorokuje Bořivojovi, že stane se pánem pánů svých, třeba vyložití s hlediska samého legendisty. Ke křtu došlo na dvoře krále Svatopluka, o němž legendista praví, že byl »nejmocnějším králem a takřka jako císař, maje pod svou mocí velmi rozlehlé království«, v němž pod správou Metodějovou bylo sedm církevních provincií. A maje jaksi tuto rozlehlou říši na mysli, připojuje v legendě »Diffundente sole« Metoděj Bořivojovi proroctví, že, dá-li se pokřtiti, stane se pánem pánů svých;

²³⁰ *Widukind*, Chronikon (ed. Kehr) II, 3: »(Bolizlaf) ... timens sibi vicinum subregulum, eo quod paruisset imperiis Saxonum, indixit ei bellum.«

²³¹ *R. Köpke a E. Dümmler*, Kaiser Otto der Grosse (1876), str. 53.

²³² Srv. též *V. Novotný*, Dějiny I., str. 482. Týž píše, že důkaz Köpkeho nepřesvědčuje a má za to, že území zmíněného subregula neleželo mimo Čechy.

že stane se tudíž pánem netoliko vlastní Moravy, ale i všech jiných zemí a krajů, které k rozlehlé říši moravské příslušely. A dále třeba míti na mysli, že je to nepochybně vaticinacio ex eventu, proroctví podle skutečnosti. A že vlastně to, co se stalo, vkládá se do úst budoucnost prorokujícímu Metodějovi.

Kritické zkoumání pramenů přivedlo nás k poznání, že skutečně od časů Vratislavových náležela k Čechám Morava (jak jsme vyložili, Morava se Slovenskem), asi i Slezsko a Krakovsko, a snad i Lužice. Říše prvních Přemyslovců stala se tak nejen v ohledu církevním pokračováním staré Moravy, když si osvojila její kulturní dědictví, ale navázala na dědictví staré Moravy i v ohledu politickém. Kulturní povznesení Čech prvních Přemyslovců přijetím slovanského křesťanství moravského mělo blahodárné účinky i ve vzrůstu politické moci Bořivoje a jeho dědiců, když pravděpodobně celá říše, někdy k velké Moravě příslušející, dostala se pod moc a vládu prvních křesťanských Přemyslovců. Náznak staré legendy ludmilské («Fuit»), že »všecka říše (Bořivojova a Ludmilina) ode dne, kdy přijali milost křtu, více a více rostla«, dochází výkladu v legendě »Diffundente sole« a tam zaznamenaném proroctví Metodějově, že křesťanství přinese Bořivojovi a jeho rodu požehnání i v ohledu politickém, že stane se pánem rozlehlého království někdy Svato-plukova, a že moc jeho rodu »každým dnem bude vzrůstatí jako mohutná řeka, do níž vlévají se proudy různých přítoků«. Slova tato, pronesená ústy legendisty z konce X. století, nejsou zajisté pouhou frází, ale mají dosah, jemuž nelze upřítí přesvědčivosti. Dosavadní názory zásluhy o vybudování velkého státu českého, jak se s ním setkáváme v zprávách pramenů z konce X. století, přičítaly zpravidla z jistých rozpaků Boleslavovi I. Spojovala se věc s vítězstvím nad Maďary u Lechu (955), k němuž Boleslav I. podstatně přispěl.

Novotný má totiž za to, že soustředění vládní moci v rukou Přemyslovců bylo uskutečněno až v století X. A představuje si český stát za prvních Přemyslovců jako stát malý, který teprve vznikl z kmenových knížetství v české zemi. Novotný se proto domnívá, že šlo při této události o některé kmenové knížetství v Čechách. Ukázali jsme již výše, že představa Novotného neodpovídá historickému poznání.

Nicméně značná moc vojenská, s kterou Boleslav I. přispěl Otovi I. v jeho válce s Maďary, nasvědčuje, že Boleslav I. nebyl pánem toliko malého kmenového území českého, ale státu, který svoji vojenskou potencí (a patrně i teritoriální rozlohou!) stavěl se po bok velkým vévodstvím německým, jakými byly Bavorsko, Švábsko, Lotrinsko a Sasko. A jestliže týž Boleslav I. mohl po řadu let úspěšně vzdorovati Otovi I., mocnému králi německému, je to důkazem, že již před bitvou na Lechu opíral se patrně o značnou moc politickou, a nikoli snad toliko o malé Čechy, které nedosahovaly ještě ani pozdějších hranic této země. Jinak však o Boleslavovi I. nic nevíme. A nemáme tudíž pro Boleslava I. a rozšíření české moci teritoriální za jeho vlády ani takovou oporu v pramenech, jaká se nám podává pro Vratislava, syna Bořivojova.

Za jakých okolností k tomuto rozšíření politické moci české došlo, bezpečně nevíme. Zprávy legend z X. století, zejména legendy Vavřincovy o sv. Václavu,²³³ zmiňují se o Vratislavovi jako o šťastném a vítězném panovníku, jemuž »podle zásluhy jeho pravověrnosti nebesa tak velikého dopřála vítězství, že z milosti všemohoucího téměř bezpočetné své nepřátele slavně přemohl.²³⁴ A také staroslovanská legenda o sv. Václavu poznamenává o Vratislavovi, že to »byl kníže velký slávou«, »kníže velký a slávou ctěný«.²³⁵ I v naší legendě »Diffundente sole« lze postihnouti tento názor na význam Vratislavův pro český stát v slovech, že týž »utvrdil říši« (»firmato regno«).

O Spitihněvovi, starším bratrovi Vratislavově, vypravují nám annály fuldské²³⁶ k roku 895, že se po smrti Svatopluka, krále moravského, vytrhl z moci Moravanů a podřídil se Bavorům a králi Arnulfovi. Z toho můžeme souditi, že Bořivoj nestal se ještě pánem Moravy. Spitihněv bojoval s Moravany po boku Bavorů.

²³³ *Vavřince*, mnicha sv. Benedikta, Utrpení sv. Václava, *Prameny děj. čes.* I., str. 170.

²³⁴ Srv. výše str. 59—60 a 202.

²³⁵ *N. J. Serebrjanskij*, Ruské redakce původní staroslověnské legendy o svatém Václavu (t. j. Vostocká a Minejní), *Sborník starosl. literárních památek o sv. Václavu a sv. Ludmile*, vydal *J. Vajs*, Praha, 1929, str. 14 a 20.

²³⁶ Srv. výše str. 115 pozn.

K vážnějším změnám mohlo dojíti až asi po pádu a smrti synů Svatoplukových, Mojmíra II. a Svatopluka II. Tenkráté také byla říše za vlády Ludvíka Dítěte velmi oslabená. Když pak po smrti Ludvíkově († 911) v říši východofrancké nastává rozklad na základní její útvary a tvoří se kmenová vévodství, zdá se, že těchto příznivých okolností na západě i na východě využil Bořivojův syn Vratislav, aby opanoval celé téměř území někdejší říše moravské a toto »regnum« zřídil na říši celkem nezávisle asi po způsobu jiných vévodství, jako byly sousední Bavorsy neb Sasko. Opanování Moravy Přemyslovci bylo asi něco podobného jako opanování Čech Mojmírovci za Svatopluka roku 890.²³⁷ Tímto výkladem snad mohli bychom uvést v soulad zprávy legend i letopisů o »slávou velkém« knížeti Vratislavovi. A jenom jaksi dopňkem k zprávám našich legend o českém státu za prvních Přemyslovců a o jejich ujmoutí se říše moravské můžeme připojiti zprávu t. ř. Dalimila, v němž ještě počátkem století XIV. žilo vědomí, že český stát má vlastně svůj původ na Moravě, když týž podle »moravské kroniky« vykládá o tom »kako jest korona (česká) z Moravy vyšla« a »kako jest ta země (moravská) k Čechám přišla«. Dalimil vypisuje pak, že Svatopluk, mocný král moravský, dříve ještě než byla jeho země zničena nájezdy maďarskými, »pozvav (k sobě) kněze českého, před císařem postúpi jemu království svého«.²³⁸

Vypravování Dalimilovo na prvý pohled činí dojem smyšlenky, k níž podnět daly asi státoprávní nároky české na území někdy říše moravské z konce století XIII., z doby Přemysla Otakara II. a Václava II.²³⁹ Ale snad aspoň jistý námět, jistou oporu sluší se hledati v pramenech, které byly Dalimilovi k dispozici.²⁴⁰

Je pak asi nepochybné, že Dalimil při spisování své XXIII. a

²³⁷ Srv. *Regino* ad a. 890 a *Annales fuldenses* ad a. 895. Srv. též *V. Novotný* I., str. 406—407.

²³⁸ *Dalimil*, kap. XXIV., *Prameny dějin českých* III., str. 49—51.

²³⁹ Srv. *V. Chaloupecký*, *Uherská politika Přemysla Otakara II.* v *Pekařově* sborníku díl I. a *týž* v článku *Poslední Přemyslovci a Evropa* v sborníku *Co dalo Československo Evropě*, vydaném *V. Mathesiem*, Praha, 1939.

²⁴⁰ *Regino* SS. *Rer. Germ. in usum schol.* ad a. 890: »A. d. i. DCCCXC

XXIV. kapitoly, která jedná o osudech staré Moravy a krále Svato-
pluka, měl před rukama prameny a těmi doplnil své chudé vědo-
mosti o Moravě, jak se dočetl o ní v kronice Kosmově. Píše tu také
o arcibiskupu Metodějovi a praví, že »Rusín bieše, mšiu svú sloven-
sky služieše«. A dále také vypravuje, patrně podle Kristiána, že od
Metoděje pokřtěný Bořivoj založil první křesťanský kostel na Levém
Hradci, zasvěcený sv. Klimentu, druhý pak Panně Marii na hradě
pražském. A snad ani stotožnění hlavního sídla Svatoplukova a Me-
toděje s moravským Velehradem není tak zcela bezpodstatné.
Zkrátka pokládáme za možné, že v pramenu Dalimilově byla za-
psána stará zpráva o Čechách asi podobného rázu, jaká se nám do-
chovala o postoupení vévodství českého králem Arnulfem moravské-
mu Svatoplukovi roku 890.

POČÁTKY KŘESŤANSTVÍ V ČECHÁCH. »DIFFUNDENTE SOLE«.
KŘEST LUDMILIN.

Po vylíčení hlavního děje, křtu Bořivojova, jenž podán je způso-
bem legendárním a s uplatněním pro dobu účinných gradací literár-

Arnulfus rex concessit Zuendibolch, Marahensium Sclavorum regi, ducatum Be-
hemensium, qui (Behemenses) hactenus principem sue cognationis ac gentis super
se habuerant Francorumque regibus fidelitatem promissam inviolato foedere
conservaverant.« Zpráva je psána asi roku 908. Je charakteristické také, že Re-
gino má roku 908 o Čechách představu jako o sjednoceném vévodství, jemuž
vládne samostatný kníže, podřízený toliko říši východofranské. I z této zprávy
vyplývá, že sjednocovací proces Čech, i když zůstala tam ještě kmenová kní-
žata, ukončen byl již počátkem X. století. — Zprávu Reginonovu přejal a urči-
tým způsobem reprodukoval *Kosmas* (kap. XIV.), kde píše, že Arnulf svého
kmotřenci Svatoplukovi, králi moravskému, postoupil netoliko Čechy, ale i jiné
země až po řeku Odru a v Uhrách až po řeku Hron. [Arnulfus . . . qui sibi
(Zuatopluk regi Moravie) non solum Boemiam verum etiam alias regiones hinc
usque ad flumen Odram et inde versus Ungariam usque ad fluvium Gron subiu-
garat.«] Kosmas tu připojil popis říše moravské a zemí, jež k němu příslušely.
Byly to zřejmě vedle Moravy Čechy, Slezsko, Krakovsko a Slovensko.

²⁴¹ V »*Diffundente sole*« se praví »Quique reversi ad sua in castellum, cui
vocabulum erat Gradycz, supradictum (Caych) statuunt sacerdotem, fundantes
ecclesiam in honore beati Clementis«. Slova »*Diffundente*« věrně a beze změny

ních, vykládá »Diffundente« už opět celkem prostě a střízlivě o počátcích slovanského křesťanství v Čechách. Bořivoj dal se na Moravě pokřtíti spolu i se svou družinou, jak se v naší legendě praví »se třiceti svými velmoži« (»Borziboy ... Swanthopolk ... adiit ... cum suis satrapis; ... presul Metudius ... ipsum ducem cum suis XXX^a, qui secum advenerant... fonte baptismatis innovavit«). A ihned také k průvodu Bořivojově připojena byla z Moravy zvláštní misse křesťanská v čele s knězem Kaychem. Působišťem této misse pro šíření nové víry v zemi stal se Levý Hradec, kde Bořivoj spolu s Kaychem a jeho průvodem založili kostel ke cti svatého Klimenta.²⁴¹

Z jakého důvodu se rozhodl Bořivoj při založení prvního křesťanského kostela pro Levý Hradec, vysvětluje Cibulka²⁴² tím, že kníže nemohl snad ještě na pražském hradě pokusiti se o zavedení nové víry, aneb že snad Praha, která je podle mínění archeologů²⁴³ poměrně mladšího založení, snad až ze sklonku IX. století, neměla ještě toho významu, jako asi hlavní a sídelní hrad Bořivojův na Levém Hradci. Ovšem podle vypravování legendy »Diffundente sole« měla Praha svůj význam od samého počátku dynastie Přemyslovců, rozhodně však asi od doby křesťanských Přemyslovců.

přejal též *Kristián*. — *Dalimil* píše podobně: »Bořivoj... první kostel v Hradci postaví, svatému Klimentu jej oslaví.« Vedle Levého Hradce bylo by možno také myslet na Hradec ve východních Čechách, kde byla rovněž prastará kaple sv. Klimenta, aneb dokonce na Vyšehrad, kde byl též kostelík, zasvěcený tomuto, od slovanských apoštolů Cyrila a Metoděje zvláště uctívanému světcí. Tak soudí *Pekař*, *Legenden*, str. 198. Nicméně v listině asi z roku 1125—40 je pozoruhodná zmínka o Levém Hradci, že »tam počalo křesťanství« (»In Levo Gradecch terra ad aratrum, ubi christianitas incepta est«). Srv. *G. Friedrich*, *Codex dipl. Bohemiae*, I., nr. 124, str. 130. Svědectví této starobylé tradice mluví rozhodně pro Levý Hradec. Okolnost, že jde o Levý Hradec při Vltavě a nikoli o Hradec ve východních Čechách na řece Labi, naznačují též některé rukopisy »Diffundente sole«. Tak pražský universitní (C) píše »Hradecz supra Multaviam« a tři jiné (dva pražské musejní a děčínský [A, B, G]) »Hradecz supra Thetyn«.

²⁴¹ *Jos. Cibulka*, Václavova rotunda svatého Víta, Svatováclavský sborník I., str. 286 n.

²⁴² *K. Guth*, Počátky Prahy, Českou minulostí (Sborník V. Novotného), Praha, 1930.

O starobylosti kostela na Levém Hradci svědčí zpráva Jana Pešiny z Čechorodu,²⁴⁴ že viděl ještě uprostřed zřícenin zachovaný kostel sv. Klimenta, starobylým způsobem jako rotundu postavený, zejména pak zasvěcení tohoto kostelíka sv. Klimentovi. Tato okolnost nasvědčuje pak vedle našich historických zpráv tomu, že na Levém Hradci zapustila kořeny mise slovanská. Je známo (zejména z t. ř. legendy italské i naší legendy »Tempore Michaelis imperatoris«), že úcta sv. Klimenta a její rozšíření bylo zejména dílem slovanských apoštolů Cyrila a Metoděje. I když nelze všechny kostely v zemích českých zasvěcené sv. Klimentovi pokládati za starobylé a z doby cyrilometodějské pocházející, v případě kostelíka na Levém Hradci souhrn všech okolností rozptyluje zcela rozhodně všechny naše pochybnosti.

Dále vypravuje »Diffundente sole«, že brzy potom přišel sám Metoděj do Čech a pokřtil svatou Ludmilu. Tato věta potřebuje však, při pozdním dochování rukopisu legendy, jistého ověření. Ze starších pramenů vyskytá se toliko ještě v t. ř. legendě moravské »Tempore Michaelis imperatoris«, a sice v její poslední kapitole. Ale právě o této kapitole vyslovili jsme výše důvodový názor (srv. str. 178), že je pouhým výtahem z naší legendy. Nápadné je zajisté, že Kristián zprávu o pokřtění kněžny Ludmily arcibiskupem Metodějem nemá. Je možné, že ji vynechal, je však také možné, že tato zpráva v původním textu »Diffundente sole« nebyla. A že Kristián zachoval nám vlastně rozsah původního textu legendy »Diffundente sole«.

O tom, že Ludmila byla křesťankou, nemůže býti vůbec pochybností. A legenda »Fuit« spolu se staroslovanským prologem nám svědčí, že Bořivoj a Ludmila byli pokřtěni současně neb skoro současně. »Když pak byli spolu«, píše staroslovanský prolog a stejně také »Fuit«, »osvítily se jim oči srdce jejich a byli pokřtěni«. O pokřtění Ludmily má také zajímavou zprávu rukopis kapituly olomoucké nr. 230 z konce XIII. století, v němž k ludmilské legendě

²⁴⁴ Jan Pešina z Čechorodu, Phosphorus septicornis, Praha, 1673, str. 120.

²⁴⁶ Rukopis kapitoly olomoucké nr. 230 z konce XIII. století: »Factum est, ut post mortem illustris principis Boriwoi, terre Bohemie katholici primi ducis, qui a venerabili patre domino Methudio, Welegradensi episcopo, temporibus

»Factum est« připojen jest jakýsi historický úvod. Tam se praví, že Bořivoj byl od Metoděje pokřtěn i se svojí ženou Ludmilou.²⁴⁵ Kontext legendy »Diffundente sole« svojí strukturou a stylisací pokračuje větou »et sic dilabatur fides christiana in terra horroris et vaste solitudinis«, která by stejně dobře mohla následovati za odstavcem o založení kostela sv. Klimenta na Levém Hradci, jako za větou o pokřtění kněžny Ludmily. Jak již zmíněno, že ke křtu a obrácení Ludmily došlo, ne-li současně, tedy velmi brzy po křtu Bořivojově, plyne patrně už ze souvislosti, jak podána je v legendě »Fuit«. Ludmilu mohl však ihned po svém příchodu do Čech pokřtíti Kaych. Je však stejně dobře možné, že kněz Kaych ji pouze připravil ku přijetí křesťanství a že sám křest byl vyhrazen arcibiskupu Metodějovi, který asi měl živý zájem o samu organizaci a pevné zakotvení křesťanství v nové zemi, sousedící přímo s Bavorskem. Za těchto okolností by cesta Metodějova do Čech, i když nejsme o ní odnikud jinud zpraveni, nebyla aspoň nepochopitelná. Proti věrohodnosti věty »Diffundente sole« o cestě Metodějově do Čech a pokřtění Ludmily samým moravským arcibiskupem mluví jediné ta okolnost, že zpráva ta se nedochovala v Kristiánovi. Ale v Kristiánovi se nedochovala ani následující, celkem bezobsažná věta. A tak je proto přece jen asi pravděpodobnějším, že Kristián větu o příchodu arcibiskupa Metoděje do Čech a křtu kněžny Ludmily vynechal. Snad chtěl ji pouze přesunouti, jak častěji se s tím u něho setkáváme. Ale pak zapomněl.

Křesťanství, Bořivojem do Čech uvedené, setkalo se však s tuhým odporem. Je to zjev, s nímž se setkáváme i v jiných zemích v počátcích křesťanství. Zpravidla po začátečním úspěchu dostavuje se reakce proti křesťanství. Tak tomu bylo i v Čechách. A vzbouřilí pohané vévodu Bořivoje »pro víru Kristovu ze země vyhnali«. A zvolili si kteréhosi jiného knížete. (Kristián navazuje tu na volbu pohanského knížete a vkládá historku o Strojnírovi. Ale tato historka je původu pozdějšího. (Srv. str. 232.) Ze země vypuzený

Arnolvi, imperatoris, et Zuatoplud, regis Moraviae, anno domini DCCC^o XCIII^o cum sibi grata coniuge Ludmila baptizatus est.« — *Kosmas* má stejné, zřejmě nesprávné, datum křtu Bořivoje. A také *Dalimil*, jenž se v této části své kroniky odvolává na »*kroniku moravskou*«. Rukopis nr. 230 používá sice místy

Bořivoj uchýlil se na Moravu ku králi Svatoplukovi a k arcibiskupu Metodějovi. Byl od nich přijat velmi vlídně a tam pak nějaký čas pobýval, zdokonaluje se a utvrzuje se ještě ve víře křesťanské. Snad i Ludmila byla s ním. Ale po jisté době podařilo se Bořivojovi odpor proti sobě i proti křesťanství překonati, takže »zbožný kníže se ctí byl z Moravy povolán zpět«. Jeho návrat znamenal rozhodné vítězství křesťanství. Jestliže po prvé se snad neodvážil založit křesťanský kostel v hlavním hradě země české, ale uchýlil se s tímto založením i s prvou missí křesťanskou na Levý Hradec, po svém návratu z Moravy rozhodl se Bořivoj novému náboženství svěřiti i hlavní hrad své říše: Prahu. Legenda píše, že úmysl tento pojal již za svého vyhnanství. A tak po svém návratu do Čech založil kostel Panny Marie při samém vchodu do pražského hradu, či jak Dalimil poznamenává, že Bořivoj založil kostel »druhý svatě Márie na Praze ot velikých vrat ihned na drážě«. O založení kostela Panny Marie v Praze píše celkem shodně s »Diffundente« také Kristián. Jiné legendy X. století, jako zejména václavská legenda »Crescente fide«, ale i Druhá staroslovanská legenda o sv. Václavu, jakož i její předloha Gumpold, přičítají založení kostela Panny Marie synu Bořivojovu, knížeti Spitihněvovi. Tuto okolnost nelze pak vyložit nepřátelským postojem bavorského kněžstva vůči slovanskému obřadu a v důsledku toho též proti Bořivojovi, jak se toto stanovisko zřejmě projevuje v bavorské recenzi legendy »Crescente fide«.²⁴⁶ Neboť zprávu, že kostel Panny Marie založil Spitihněv, má i starší česká recenze »Crescente fide«. A tato zpráva udržuje se i v domácí tradici, jak vysvítá již z citované Druhé staroslovanské legendy o sv. Václavu. Nezbývá než věřiti oběma dobře zasvěceným a spolehlivým pramenům a vyložití věc tak, že sice Bořivoj kostel Panny Marie založil, ale dokončení stavby se nedočkal. Toto bylo již dílem jeho syna Spitihněva. (Tak tomu bylo, jak nám Kristián dosvědčuje, také s kostelem sv. Jiří, založeným knížetem Vratislavem.) Je však prav-

zpráv Kosmových, ale má také historické zprávy, které v Kosmovi nejsou.

²⁴⁶ Srv. J. Pekař, *Legenden*, str. 34 n.

²⁴⁷ Srv. J. Vajs, *Postřižiny sv. Václava*, *Časopis katolického duchovenstva*,

děpodobné, že »Diffundente sole«, spis, který si vzal za úkol podati vylíčení zásluh knížete Bořivoje o české křesťanství, spíše asi pama- toval a věděl o tom, zda Bořivoj založil zmíněný kostel Panny Marie, než spis, starší sice, ale věnovaný po výtce životu a umučení svatého Václava, kde jenom stručně a jaksi v úvodu zmiňuje se autor o jeho otci Spitihněvovi.

Celá souvislost, vyličující založení tohoto druhého významného kostela, naznačuje nepochybně, že kostel Panny Marie na hradě praž- ském byl kostelem slovanským. A že při něm bylo též sídlo slovan- ské mise křesťanské, která asi přišla do Čech znovu s Bořivojem. Snad i s českým biskupem Notarem. Nasvědčuje tomu fakt, že podle První slovanské legendy o sv. Václavu v tomto kostele vykonán byl zmí- něným biskupem obřad postřizín, a to obřadem slovanským.²⁴⁷ Pro zakotvení slovanského obřadu na hradě pražském svědčí dále zprávy legend, slovanských i latinských, že mladý Václav poslán byl od otce na hrad Budeč, aby se mu dostalo také vzdělání v jazyce latinském. Václav se tudíž, jak správně a výstižně poznamenává Cibulka,²⁴⁸ učil nejprve doma — patrně v Praze, jak možno souditi podle postřizín, konaných v kostele Panny Marie — a pak teprve poslán na Budeč k výchově latinské. Kdyby tehdy byli už latinští kněží na hradě pražském, byl by byl mladý Václav svěcen jim a jejich výchově a nebylo by jej třeba posílati na Budeč. Mladý Václav byl na tento celkem podružný hrad k latinské výchově poslán proto, že v Praze tou dobou latinských kněží nebylo a tato byla cele v rukou kněží slo- vanských. Z toho vyplývá pak, že i Bořivojem založený kostel Panny Marie osazen byl kněžstvem slovanským.

Bořivojově oslavě a vyzdvižení jeho zásluh o křesťanství platí také věta »Diffundente«, že on, kníže Bořivoj, »byl prvním zakladatelem svatých míst, shromažďovatelem kněžstva a křesťanského nábožen- ství prvý zvelebitel«. Je nepochybné, jak už bylo také výše nazna- čeno, že tyto zásluhy Bořivojovy se zdůrazňují a velebí hlavně

1929., *M. Weingart*, První slovanská legenda o sv. Václavu, l. c. str. 168. — *V. Gruzín*, Slovanský sv. Václav, Praha, 1929, str. 27.

²⁴⁸ *Jos. Cibulka*, Václavova rotunda svatého Víta, Sborník svatováclavský I., str. 294.

proto, že nebylo tu pochybnosti o jeho i Ludmilinina příslušenství k slovanskému obřadu a k moravskému křesťanství. Celý spis je vlastně, jak rovněž už pověděno, apologií slovanské liturgie. A smysl jeho je v tom, že se využívá vedle povolení slovanské liturgie stolicí apoštolskou i zásluh zakladatele křesťanství v Čechách, knížete Bořivoje. V proroctví Metodějově knížeti Bořivojovi je i kus primitivní křesťanské pověřčivosti a nepřímá i pohružka: slovanské křesťanství přineslo Bořivojovi a jeho dědicům nečekané rozšíření jejich moci. Stali se pány pánů svých. Odstoupí-li však od slovanského křesťanství, jakoby opouštěli cestu, která jim přinesla tak veliké požehnání. Autor »Diffundente« snad tak chtěl sepnouti osud slovanské bohoslužby s osudem slávy a rozkvětu rodu Přemyslova. A jakoby k potomkům Bořivojovým volal: neopouštěte víry, která vašemu pradědu a vám přinesla tolik štěstí a slávy a moci! V této koncepci je asi nejvlastnější smysl a účel spisu »Diffundente sole«. Smrtí Bořivojovou i novou chválou jeho ctností splněn byl také úkol spisovatele »Diffundente sole«. Na to vrací se zase k své předloze, k legendě »Fuit in provincia Boemorum«, aby podle ní pokračoval v líčení osudů prvých Přemyslovců přes Spitihněva a Vratislava až do svatého Václava. Chvála, kterou jim vzdává, je nepochybně chvála kněze a stoupence slovanského obřadu knížatům, která si o slovanské křesťanství získala kladné zásluhy. A praví-li náš autor, tento zaujatý stoupenec a obhájce slovanské bohoslužby, o knížeti Spitihněvovi, že stal se »napodobitelem svého otce«, když zakládal kostely a shromažďoval kněží, a že »zářil všemi ctnostmi« i také, že »byl dokonalým ve víře Kristově«, sluší se těmto slovům rozuměti tak, že řečena jsou s hlediska kněží a vzdělanců slovanského obřadu. Smysl této chvály a tohoto uznání je asi ten, že Spitihněv zůstal příznivcem slovanské bohoslužby i když snad při tom našel dobrý politický poměr k západu, k diecesi řezenské. Jeho podřízení se roku 895 v Řezně králi Arnulfovi bylo i současně podřízením jeho země řezenskému biskupství, k němuž země česká a snad celé panství Přemyslovců v X. století před založením biskupství pražského patřilo. Svědčí o tom výslovně legenda Gumpoldova a také Kristián. Svědčí o tom i úcta řezenského světce sv. Emmerama neboli Jimrama, které se v Čechách,

ale i v Nitransku, těšil. Na druhé straně však víme určitě a bezpečně, že podřízení Čech Řeznu v ohledu církevně-správním neznamenovalo zánik slovanského obřadu a slovanského křesťanství. Snad právě zásluhou Spitihněvovou se stalo, že uznal nad svou zemí církevní nadvládu řezenských biskupů, ale tito tolerovali nadále v Čechách a snad vůbec v českém státě užívání slovanského jazyka při bohoslužbách i s některými obřadnými zvláštnostmi staré církve moravské, zejména když dostalo se jim záruk o dogmatické jednotě slovanského křesťanství s Římem.

Ano zdá se, že Spitihněv tímto řešením otázky slovanské bohoslužby získal si přízeň bavorského episkopátu tak, že potom vlídně a snášenlivě choval se k politické expansi Přemyslovců, maje záruku, že rozšířením panství rodu Přemyslova rozšířena bude i moc bavorské církve a důchody bavorských biskupů. Jisté potvrzení tohoto názoru můžeme najíti již v slovech kronikáře Regiona, opata prumského, který asi roku 908 skoro s výčitkou píše o Arnulfovi, že moravskému Svatoplukovi dal v moc zem českého vévody, kteří prý »králům franským bez porušení zachovávali slíbenou věrnost«.²¹⁰ Annály fuldské i jiné té doby svědčí, že bavorský klerus nedíval se vždy tak uznale a vlídně na »českou věrnost«. A že obrat v smýšlení nastal asi teprve po Spitihněvově uznání bavorské svrchovanosti světské i církevní.

Vratislavem, otcem knížete Václava, »Diffundente« vlastně končí. Píše se o něm, že »skvěl se vši svatostí i vznešeností mravů«. Je to opět chvála knížete s hlediska kněze slovanského obřadu. Není zajisté důvodů k pochybnostem o Vratislavově příchylnosti k slovanskému křesťanství a k slovanskému obřadu. Jestliže Ludmila pečovala u svých vnuků o to, aby nabyli vzdělání v jazyce slovanském, tím spíše u svých obou synů, u Spitihněva a Vratislava. Vratislav asi pokračoval pak v politice svého bratra. Dále se o Vratislavovi v naší legendě praví, že zbudoval kostel sv. Jiří. O založení tohoto kostela

²¹⁰ *Regino SS. rer. Germ. in usum schol. ad a. 890.* »Arnulfus . . . concessit Zuendibolch . . . regi ducatum Behemensium, qui . . . Francorum regibus fidelitatem promissam inviolato foedere conservaverunt.«

knížetem Vratislavem svědčí svatováclavská legenda »Crescente fide« i Gumpold a Druhá staroslovanská legenda o sv. Václavu. Píše, že Vratislav vystavěl chrám »vítěznému vojínu, blaženému mučedníku Jiřímu«. A také Kristián, podle legendy »Diffundente sole«, poukazuje na předčasnou Vratislavovu smrt, která způsobila, že dokončení stavby se nedočkal.

Ohlas této události v četných letopisných zprávách doby má asi ten důvod a smysl, že kostel sv. Jiří byl vlastně prvním křesťanským chrámem na hradě pražském. Neboť tím jakoby teprve definitivně bylo rozhodnuto o náboženském osudu země, když křesťanství se takto zmocnilo samé akropole Čech a stalo se tak vládnoucím náboženstvím v zemi. Neboť kostel P. Marie před branou hradu, založený Bořivojem, i svojí polohou naznačoval, že křesťanství bylo považováno jen jakoby za soukromý podnik knížete a nevníklo ještě do právního života země. V tom nastala však asi změna za Vratislava, když křesťanství z prostoru za branou hradní přesídlilo na hrad. Bylo to nové a jiné křesťanství, jiní a noví kněží, než ti, kdo byli u Panny Marie?

Byl kostel sv. Jiří, založený Vratislavem, kostelem podle obřadu slovanského nebo latinského? Zmínka o jeho založení v legendě »Diffundente sole«, která nápadně mlčením přechází založení (latinského?) kostela v Budči knížetem Spitiňněvem, o němž se zmiňuje »Crescente fide« i Gumpold, svádělo by skoro k domněnce, že byl to kostel slovanský. Mezi důvody pro tento názor mohli bychom uvést okolnost, na kterou poukázali jsme už výše a ptáti se, proč byl asi nucen zakladatel a budovatel kostela sv. Jiří poslati svého syna Václava na latinské vychování z Prahy na Budeč. A že asi proto, poněvadž tou dobou na hradě pražském kněží latinského obřadu ještě nebylo. Dále není zajisté bez významu, že v tomto kostele pohřbeny byly ostatky svaté Ludmily, v jejímž okolí byli vždy toliko kněží slovanští, zejména čelný kněz Pavel, knížetem Václavem z Prahy na Tctín vyslaný. Týž kněz Pavel měl dům neb obydlí na hradě pražském; zmiňuje se o něm legenda »Crescente fide« a zve jej »maior presbyter«. A toto obydlí měl asi při kostele uvnitř hradu; tím pak byl jedině kostel sv. Jiří. Je dosti podobné pravdě, že kněžna

Ludmila i po své smrti a po přenešení jejích ostatků do Prahy svěřena byla péči těch, kdo za živa stáli jí tak blízko. A tu není daleko k dohadu, že zmíněný kněz Pavel byl asi knězem při kostele sv. Jiří. Pro tento dohad a pro slovanskost kostela sv. Jiří mluvila by ještě jiná okolnost. Je to vypravování Kosmovo o založení pražského biskupství a kláštera svatého Jiří na hradě pražském. Kosmas v své zaujatosti proti slovanskému obřadu a proti slovanskému křesťanství a proti »Privilegiu církve moravské« (srv. výše str. 67) padělal a do své kroniky vložil Privilegium církve pražské, kterým se stanoví výhradní panství latiny v novém biskupství. V padělané této listině papež Jan píše Boleslavovi II., že podle jeho žádosti »má býti při kostele sv. Víta a sv. Václava mučedníků biskupství a při kostele pak sv. Jiří mučedníka opatství řádu sv. Benedikta« ... »nikoli však podle obřadu sekty bulharského národa neb ruského a slovanského jazyka«, ale obřadu latinského.²⁵⁰ Týkala se domnělá výhrada papeže Jana v domnělém Privilegiu kostela pražského stran slovanského obřadu toliko kostela sv. Víta, či byla namířena i proti kostelu sv. Jiří, kde sv. Ludmila, patronka křesťanství slovanského, byla pochována? Ba snad s tím souvisí i Kosmova nechuť k sv. Ludmile a také jiných latiníků, takže její svatost někdy na rozhraní XI. a XII. století byla skutečně pochybnou. (Srv. o tom ještě níže kap. V.) Z toho, co jsme vzali v úvahu, neplyne sice s jistotou, že kostel sv. Jiří, založený Vratislavem, byl obřadu slovanského, ale je to snad pravděpodobnější, než že byl latinský. Latinským byl bezpečně teprve klášter sv. Jiří.

Podle toho prvním latinským kostelem na hradě pražském byl by teprve kostel sv. Víta, založený knížetem Václavem. O tomto víme z legendy »Crescente fide« i z Kristiána, že založen byl po vyžádání předběžného souhlasu u biskupské stolice v Řezně. Také vysvěcení kostela sv. Jiří, k němuž došlo až roku 925 za vlády knížete Václava, stalo se již se souhlasem biskupa řezenského Tutona a bylo vykonáno řezenským spolubiskupem, nepochybně tudíž podle obřadu latinského. A zdá se, že tomuto vysvěcení přikládána již byla vyšší

²⁵⁰ Kosmas, cap. XXII.

moc, když v zázračné episodě o vodě v hrobě, připraveném pro ostatky kněžny Ludmily, přičítá se jí přání býti pohřbenu na místě posvěceném, t. j. na místě posvěceném nikoli pouze kněžími obřadu slovanského neb i slovanským biskupem, ale řádným biskupem církve západní, pro něhož pak Václav do Řezna poslal. Toto navázání styků s církví západní a s Řeznem, tak jako vůbec s říší, je pro dobu knížete Václava rysem zajisté významným. Teprve za Václava mění se doba a mění se názory. Ale ani tu ještě obrat není náhlý a rozhodný.

HISTORIE O KNÍŽETI STROJMÍROVI.

Pro Kristiánovu legendu, jednájící o kněžně Ludmile, podařilo se nám až dosud pro všechny její části neb themata zjistiti starší předlohy. Tím komposičně se přiblížila ludmilská část legendy části václavské, kde jsou rovněž pro celé toto thema známy předlohy, z nichž Kristián čerpal. Kristiánova skladba jeví se nám nyní jako svod starších legend neb spisů hitoricko-apologetických, který co do obsahu je zcela závislý na svých předlohách. A z jeho pera jsou toliko některé doplňky, poznámky a stylistická úprava celé skladby.

Z tohoto generelního poznatku činí však jakousi výjimku menší epizoda, v níž Kristián vypravuje (podle »Diffundente«) o povstání pohanských Čechů proti knížeti Bořivojovi a dále o tom, jak po vy-

²⁶¹ Historie Strojmirovy dotýká se *J. Dobrovský* v vém spisu *Kritische Versuche I., Bořiwoy's Taufe*, l. c. str. 37. Píše: »Stroymir ist ein erdichteter Name, so wie die ganze Erzählung Christians von ihm eine Fabel ist, die nicht einmal Dalimil kennt.« . . . »Und doch ist diese ganze Erdichtung aus Dalimils 72ten Kap. entlehnt und nur auf Bořiwoy's Zeitalter vom Christian angewendet.« Dobrovský, jak ještě uvidíme, se tu do jisté míry blížil pravdě, ale svým pochybeným názorem na Kristiána, že je falsátorem z XIV. století, se skutečnému poznání velmi vzdálil. — *Pekař* dotýká se epizody jednak v své české práci (*Kronika*, l. c. str. 70 n.), jednak v své práci německé (*Legenden*, l. c. str. 196), jednak v poznámkách ku Střížovu překladu Kristiána (str. 59), kde píše: Vypravování o pokřtění Bořivoje . . . má také ráz ústní tradice, pohádkovými živly dotčené. Netřeba však pochybovati, že postava Strojmirova je historická a že věci vůbec měly se v podstatě tak, jak vypravuje náš pramen, událostem po-

puzení Bořivojově ze země zvolili si Čechové jakéhosi vévodu Stroj-
míra, který prý u Němců ve vyhnanství přebýval, a toho pak učinili
na místě Bořivojově českým vévodou. Ale zmíněný vévoda, který
během svého dlouhého vyhnanství i mateřskou svou řeč zapomněl,
stal se proto v zemi brzy neoblíbeným, takže konečně došlo k vzpouře
a k zápasu mezi velmoži, přejíci Bořivojovi neb Strojmirovi, t. j.
mezi stranou nacionálně uvědomělou a stranou přející poněmčilému
knížeti.²⁵¹

Psychologické založení celé této epizody je pro konec IX. století,
kam by podle svého obsahu měla náležeti, neobvyklé a v pravdě pře-
kvapující. V čele strany pohanské je postaven kníže, který svým
dlouholetým pobytem mezi Němci do té míry se domácím poměrům
odrodil, že i svůj jazyk zapomněl, ale při tom, jak z celé souvislosti
vyplývá, zůstal pohanem. Naproti tomu křesťanský Bořivoj postaven
je v čelo strany národní. Čekali bychom spíše, že poněmčilý Stroj-
mír bude křesťanem a že v jeho straně budou stoupenci latinsko-němec-
kého křesťanství, snad oněch rodů a knížat, které se daly roku 845
v Řezně pokřtiti. A že zápas stran bude míti povahu době odpoví-
dající, totiž zápasu mezi křesťanským směrem slovanským v čele
s Bořivojem a křesťanským směrem latinsko-německým v čele se Stroj-
mírem. V tomto pojetí pochopili bychom pak odůvodnění, že vévoda
Strojmir ztratil sympatie i svých vlastních voličů proto, že neznal
»řeči mateřské« a že tito přestali si jej vážiti proto, že »v jeho uši,

měrně blízký (zajímavé je při tom, že již v 9. stol. povstávají Čechové proti
knížeti svému, protože neumí česky); jen v historce o »Proměňme se« shledávám
patrnou bájku, ve středověku podle všeho rozličně rozšířenou. Dalimil, jenž
přímo Kristiána nepoznal, užil jí (ve své kapit. 72) též a položil ji do doby čes-
kého knížete Fridricha (1179—1189); poněmčeného knížete českého zná pod
jménem Stanimíra. — Pokud se týče otázky, zda Dalimil znal či neznal Kris-
tiána, Pekař poněkud kolísá. V své české práci klonil se spíše k názoru, že
Dalimil Kristiána znal. V své německé práci měl pak za to, že Dalimil se sho-
duje v jistých zprávách s Kristiánem toliko prostřednictvím legendy »Oriente
iam sole«, založené na Kristiánovi. — Po mém soudu nemůže býti pochybnosti
o tom, že Dalimil Kristiána znal a čerpal z něho zejména své zprávy o Boři-
vojovi a Ludmile. Historka o Strojmirovi však v textu Kristiána, který měl Dali-
mil před rukama — jak ještě ukážeme — asi nebyla.

neznalé jejich jazyka, nemůže proniknouti volání jejich«. Takovéto pojetí odpovídalo by celkem pojetí legendy Konstantinovy, kde kníže Rastislav žádá Michala, císaře byzantského, o učitele, »který by nám naším jazykem víru křesťanskou kázal«, podobně pak i legendy Metodějovy, kde se píše, že »Moravané, když seznali, že němečtí kněží, kteří u nich žili, jim nepřáli ... vyhnali všecky.²⁵² Ale mimo všecko očekávání spor mezi stranami není líčen s tímto pozadím, ale jako spor pohanské reakce, která vyčítá Bořivojovi, že »odtoupil od mravů otcovských a nového i neslýchaného zákona křesťanského se chápe« a po jeho vypuzení v čelo pohanské reakce staví knížete Němce. Mimo to celá epizoda příliš připomíná dobu, kdy v zápasu stran o moc a vládu v Čechách někteří Přemyslovci v století XI. i XII. hledali pomoc a ochranu na dvoře králů neb císařů německých. A podobně nacionální podbarvení celé historiky bez souvislosti s náboženským směrem slovanským a latinsko-německým spíše by se hodilo do doby probouzejícího se národního povědomí, s nímž se setkáváme v Čechách na rozhraní století XI. a XII. (na př. v legendě o sv. Prokopovi, v legendě »Factum est«, u Kosmy i v písni svatováclavské, srv. níže v kapitole »Obrana úcty sv. Ludmily«), než do konce století IX. Již tato okolnost a zejména také skutečnost, že legenda »Diffundente sole«, kterou Kristián v této části své skladby skoro otrocky následuje, historiky se Strojnírem nemá, činí dojem, že celá ona část druhé kapitoly legendy Kristiánovy, jednající o Strojnírovi, tudíž asi od slov »At vero plebs prefata« (Pekař, text, str. 93, ř. 22) až po slova »pristinum ducem reducentes, loco pristino restituunt« (tamže str. 94, ř. 27), je interpolací doby pozdější a do původní legendy Kristiánovy nenáleží.

Vypravování epizodky pokračuje pak v líčení sporu strany »zrádců«, která »přála tyranovi«, se stranou »šlechtných«, kteří byli při Bořivojovi, a jak jedna strana druhou chtěla zákeřně na jekémsi sněmu přepadnouti, majíc zbraně pod rouchy ukryté a po vykřiknutí hesla »proměňme se« měla se na stranu protivnou obořiti. Ale po vykřiknutí smluveného hesla »proměňme se!« se strany stoupenců

²⁵² Srv. Prameny dějin českých I., str. 27 a 48.

Strojmírových, obnažili své meče stoupenci Bořivojovi, kteří na proměnu přišli připraveni, zvítězili, Strojmíra vyhnali ze země a dosadili na trůn český opět vévodu Bořivoje.

Tutéž historku vypravuje také Dalimil.²⁵³ A přes to, že Dalimil legendu Kristiánovu znal a zejména při líčení osudů Bořivoje a kněžny Ludmily Kristiána věrně následuje, epizodu s knížetem Strojmírem nepoložil do dějů Bořivojových, nýbrž až do časů knížete Fridricha (1179—1189). U Dalimila nesluje sice Strojmír Strojmírem, nýbrž Stanimírem a také v některých menších podrobnostech jsou jisté rozdíly, ale v podstatě je to tatáž historie knížete domácího rodu, jenž byl v Němcích a stal se pak knížetem v Čechách, i s onou (snad z nějaké pohádky převzatou) podrobností »Proměňme se!«. Ku podivu ani Kosmas, který legendu Kristiánovu znal a při spisování své kroniky použil (srv. o tom níže v kapitole »Doba vzniku legendy Kristiánovy«) nemá o Strojmírovi nikde zprávy, ač by se historka do jeho fabulační záliby jistě dobře hodila. Vše to potvrzuje naši domněnku, již výše vyslovenou, že historka o Strojmírovi v původním textu legendy Kristiánovy nebyla, nýbrž dostala se tam jako interpolace asi někdy v století XII. Snad bylo tu nějaké sepsání o bojích stran v Čechách za knížete Fridricha, kterého užil později Dalimil a které interpolator legendy Kristiánovy vložil s jistým neporozuměním do doby Bořivojovy. Je-li tento poznatek správný, pak text, jak se nám zachoval v Dalimilovi, byl by snad dokonce původnímu sepsání o sporu stran v Čechách v století XII. bližší, než text, který se nám dochoval u Kristiána. K interpolaci legendy Kristiánovy muselo však dojít již někdy v století XII., protože historka o Strojmírovi se čte také v rukopise bodecenském, jehož původ podle jistých známek jazykových náleží nejpozději do století XII. Historka byla by pak zajímavým ohlasem probouzejícího se vědomí národního, s nímž — jak již dotčeno — setkáváme se i v jiných spisech této doby.

Bylo by snad možné také předpokládati nějakou starou historii o sporu stran v Čechách, přizdobenou motivem »Proměňme se!« z nějaké mezinárodní pohádky, putující střední Evropou, sepsání,

²⁵³ Srv. *Dalimil*, kap. 72., *Prameny dějin českých III.*, str. 152 n.

z něhož čerpal stejně Kristián na konci století X., jako Dalimil na počátku století XIV. Nicméně předpoklad, že historka o Strojnírovi byla teprve dodatečně do legendy Kristiánovy vsunuta, z důvodů výše právě vyložených, je jistě pravděpodobnější. Ať již tak neb onak, s jistotou můžeme zavřít tuto úvahu, že Kristián sám není původcem zmíněné episodky, a že spisek obsahující historku Strojnírovi patří nesporně k pramenům legendy Kristiánovy.

IV.

PRAMENY VÁCLAVSKÉ LEGENDY KRISTIÁNOVY

(LEGENDA „CRESCENTE FIDE“ A LEGENDA GUMPOLDOVA)

Kapitolou pátou opouští Kristián thema legendy ludmilské a kapitolou šestou přechází k vylíčení života a mučednické smrti Václavovy. A tím také přechází od pramenů, líčících počátky křesťanství na Moravě i v Čechách a od vylíčení života i utrpení kněžny Ludmily k pramenům novým, které mu poskytly obsahovou i formální oporu pro napsání života a mučednické smrti knížete Václava. Jsou to především legenda »*Crescente fide*« a legenda *Gumpoldova*.

PRAMENY VÁCLAVSKÉ LEGENDY KRISTIÁNOVY.

S novými, václavskými prameny Kristiánovy skladby setkali jsme se úryvkovitě vlastně již v ludmilské části legendy. Již v kapitole III. jsou jisté ohlasy z legendy »*Crescente fide*« a celý odstavec doslova převzatý z legendy Gumpoldovy.²⁵⁴ Podobně pak v kapitole IV. a V. navazuje Kristián na své prameny václavské a vkládá jednotlivé odstavce z těchto do pramenů ludmilských.

S tímto zjevem setkáváme se i v rukopise bodecenském. Při jeho studiu jistě by se mohla vynořiti myšlenka, že rukopis bodecenský, líčící pokřestění Moravy a Čech, dále pak historii kněžny Ludmily, je vlastně samostatnou legendou, velkou legendou ludmilskou, kterou

²⁵⁴ Srv. Jos. Pekař, *Legenden*, I. c. (text Kristiána) str. 97—99.

Kristián snad již jako hotový celek pojal do své práce. A že tudíž Kristián měl před sebou toliko tři prameny: velkou legendu ludmilskou (asi v té podobě, jak se zachovala v rukopise bodecenském), legendu »Crescente fide« a Gumpolda. Anebo snad dokonce toliko prameny dva, zmíněnou velkou legendu ludmilskou a českou recenzi Gumpolda, t. j. Gumpolda rozšířeného a doplněného českou recensí »Crescente fide«, tudíž legendu Gumpoldovu asi v té podobě, jak se nám dochovala v Druhé slovanské legendě o sv. Václavu.

Komposičně by se tímto výkladem otázka skladby Kristiánovy podstatně zjednodušila. Ukazuje se však, že tento předpoklad není správný. Kristián neměl před sebou velké legendy ludmilské, v níž bylo by zpracováno »Privilegium«, »Diffundente sole« a ludmilská legenda »Fuit«. Vytvoření pak velké a široce založené legendy ludmilské je teprve literárním dílem Kristiánovým. Nasvědčují tomu zejména zmíněné již vsuvky z »Crescente fide« a z Gumpolda do části Kristiánovy skladby, jednající o Ludmile. A místy i některé ohlasy stylistické z předloh ludmilských v Kristiánově části skladby o Václavovi.²⁵ Tak strukturálně jeví se nám rozsáhlá práce Kristiánova jako jednotný celek, v němž prameny václavské, prostupující již část ludmilskou a tvoří logické spojení mezi jedním i druhým thematem. Je patrné, že Kristián ve snaze po historickém postupu části z pramenů václavských, které jednájí o mládí Václavově a chronologicky jaksí zapadají do života kněžny Ludmily, vsunuje do ludmilské části své skladby a tak spojuje prameny první i druhé skupiny strukturálně v jednotný celek.

²⁵ Mám tu na mysli slova legendy Kristiánovy z kapitoly VI., která jsou asi nepochybně ohlasem slov z Privilegia církve moravské a z legendy »Diffundente sole«:

Diffundente sole:

Qui ... Kaych ... statuunt sacerdotem, fundantes ecclesiam in honore b. Clementis ubi multa detrimenta sathane ingerentes. Qui Quirillus, postquam multos manipulos in horreum domini congregaverat.

Kristián:

Igitur ... dux Wenceslaus, qualem se Christo exhibuerit ... miles Christi quanta domino militans detrimenta zabulo intulerit, quantosve manipulos Christi in horeo ipsius fidelis servus agregaverit.

Tento poznatek vede nás k přesvědčení, že Kristián použil a měl schopnost použití a využití více pramenů. Jeho literární nadání a duševní potence ovládnouti široké thema a z menších skladeb historicko-legendárních vytvořiti svod a synthesu, umožnilo patrně tento pozoruhodný rys jeho práce.

Jestliže pro první část práce Kristiánovy jeho prameny byly z větší části neznámé a Pekař, ač měl celkem dobrou představu o jejich existenci, považoval skladbu Kristiánovu za náhradu těchto domněle ztracených pramenů, pro druhou část Kristiána bylo už Pekařovi jasné, že jeho skladba není pramenem původním, nýbrž odvozeným, a že Kristián tyto prameny toliko určitým způsobem doplňoval a glosoval i stylisticky rozšiřoval. Poznatek Pekařův o václavské části skladby Kristiánovy po výkladu, který jsme výše podali, neplatí však toliko pro tuto, ale pro celou jeho skladbu.

Studující tyto stránky legendy Kristiánovy a když jsme si již ujasnili jednotlivé prvky, z nichž svoji rozsáhlou práci komponoval, máme možnost nahlédnouti do tvůrčí dílny pozoruhodného tohoto stylisty a sledovati takřka krok za krokem, odstavec za odstavcem, z kterých pramenů Kristián čerpal a jak se svými předlohami zacházel. Práce Kristiánova nejeví se nám pak jako kompoziční celek, který autor ze zpráv v jeho pramenech obsažených jednotně vytvořil, nýbrž spíše jako kompilace literárních předloh, které často skoro doslova opisoval a přepisoval, místy přidává své úvahy, doplňky a invektivy a zkrášluje všeobecně prostý a nehledaný sloh předloh svým vyumělkovaným slohem a mnohomluvnou, často však prázdnu

Podobně také na jiných místech je patrný v kompozici části václavské jistý ohlas známých skladeb, kterých užil již v ludmilské části práce. Na příklad:

Privilegium:

Cernens autem ludificator animarum diabolus populum suis semper mancipatum serviciis sibi subtrahi et vero regi Christo Jesu applicari, nequiciarum indutus armis ad tantam malignitatis deo odibiles excitavit perfidiam.

Kristián:

Verum inimico humani generis ipsis ab exordiis impugnante fidelium turmas, dum invincibilem famulum Christi totus evincere nequit, arma ad antiqua vertitur, fidem christianam evertere nitens.

květnatostí stylu. A tam, kde předlohu přejal více méně doslova, aspoň změnou slovosledu snaží se dodat své skladbě jisté osobitosti a svéráznosti. Již Pekař správně upozornil na tyto zvláštnosti literárních zálib Kristiánových a zdůraznil, že setkáváme se s nimi v celé jeho skladbě.²⁵⁶

Jinak však počínal si Kristián při kompozici svého díla celkem dosti mechanicky. Z jednotlivých odstavců jeho práce je zcela dobře patrné, kterak autor vypisoval svou historii zpravidla toliko z jednoho pramene. Pak jej odložil a pro další odstavec sáhl opět k prameni jinému, aby se k prvému v dalším odstavci opět vrátil. Tímto způsobem střídá Kristián legendu »Diffundente sole« s Privilegiem církve moravské a opět legendu »Fuit in provincia Boemorum« s legendou »Diffundente sole«. Legendu pak »Fuit« opět s legendou »Crescente fide« a s Gumpoldem. Pro každý úsek jeho práce můžeme nyní bez obtíží zjistiti, která z jeho předloh byla mu pramenem hlavním a která toliko pramenem vedlejším, tento hlavní pramen doplňujícím.

Stejně pak jako při líčení života a smrti kněžny Ludmily, počíná si Kristián při zpracování života a utrpení knížete Václava. Hlavním pramenem, jak již Pekař zjistil a jak již výše bylo naznačeno, byla mu česká recense legendy »Crescente fide«, kterou doplňoval zejména zprávami čerpanými z Gumpolda.

A tak při výkladu o pramenech václavské části skladby Kristiánovy můžeme se již v podstatě opřít o výsledky prací Pekařových. Můžeme tedy opakovati a přijmouti aspoň v hlavních rysech Pekařovy poznatky, vyznívající asi v tato slova: Bohatství legend václavských a zejména okolnost, že se mezi nimi zachovaly nejdůležitější předlohy Kristiánovy, umožňuje nám při anlyse druhé části velké legendy Kristiánovy, která se zabývá sv. Václavem, ve větší míře než dosud dospěti k určitým závěrům, pokud se týče místa, které Kristián zaujímá v celé legendární tradici václavské i ve zpracování života Václava, dále pokud se týče literární tvorby i způsobu jeho práce; a na základě pak toho všeho snadněji určit i dobu vzniku jeho skladby.

²⁵⁶ J. Pekař, *Legenden*, I. c. str. 172—74.

CRESCENTE FIDE A KRISTIÁN.

»Crescente fide« je pro život Václavův hlavním pramenem Kristiánovým. Povšechně můžeme říci, vykládá Pekař, že téměř polovina textu václavské části skladby Kristiánovy, ač nikoli bez menších neb větších stylistických změn, je převzata z legendy »Crescente fide«.²⁰⁷

O závislosti Kristiána na »Crescente fide« nejnázorněji přesvědčí nás několik ukázek textů obou legend:

Crescente fide:

Carceres quoque destruxit et omnia patibula succidit. Orphanorumque fuit misericors et pater gemencium et viduarum, sauciatorumque consolator: esurientes alens, sicientibusque potum ministrans et de vestimentis suis nudos tegens; infirmos visitans, mortus sepeliens, hospites et peregrinos, ut proprios proximos libenter recipiebat, presbiteris et clericis honorabiliter ministrans, errantibus viam veritatis ostendebat. Insuper eciam humilitatem, pacienciam, mansuetudinem, potissimumque caritatem observabat, per vim atque per fraudem nulli hominum aliquid abstulit, exercitumque suum non solum armis induebat, sed eciam optimis vestimentis.

Kristián kap. VI.:

Carceres patibulaque antiquitus constructa, que usque ad hec tempora inerant, destruens, orphanorum, viduarum, pauperum, gemencium sauciorumque indefessus existens consolator, esurientes sacians, sicientes refocillans, nudos tegens, infirmos visitans, mortuos sepeliens, hospites et peregrinos proximos ut proprios excipiens, presbiteros clericosve ac monachos ut dominum honorans, errantibus viam veritatis aperiens, humilitatem, pacienciam, mansuetudinem, caritatem, que superminet cunctis observans, per vim fraudemque nulli aliquid subtrahens, exercitum suum non solum armis optimis, verum et indumento corpus adornabat.

Pro posouzení úzkého vztahu mezi legendou »Crescente fide« a Kristiánem stačí s tímto místem textu srovnati s ním korespondující místo v Gumpoldovi (kap. VII.) nebo v Druhé slovanské legendě václavské (kap. VII.), abychom se přesvědčili o tom, že Kristián při své práci jako předlohy mohl použítí toliko legendy »Crescente fide« a že všechny příbuzné prameny jsou Kristiánovi textově vzdálenější.

²⁰⁷ Jos. Pekař, *Legenden*, I. c. str. 226.

M. Weingart²⁵⁸ vyslovil sice domněnku, že Kristián na tomto místě užil První slovanské legendy václavské, ale sám dále uznává, že shody dají se dobře vyložití prostřednictvím »Crescente fide«.

Podobně jiné místo:

Crescente fide:

Vultu procerus et corpore castus ita, ut coelebs libenti animo optabat vitam finire. Blandum habebat cum mitis eloquium, quos autem sciebat inmites et vagantes sine causa vel in tabernis bibentes et a doctrina recedentes, statim illos mense pronos alligans districte flagris verberabat multis. Et non in die neque in nocte ab oratione vacabat. Semper contra antiquum hostem scutum fidei sumebat et invisibile spiritus sancti gladium, quod est verbum dei. Erat namque sine querela verus dei cultor et multos secundum apostoli precepta arguendo, obsecrando, increpando ad cenam patris familias invitabat eosque ereptos a diabolica potestate, in gremio sancte matris ecclesie constitutos, assidue divinis dapitus nutriebat.

Kristián kap. VI.:

Procerus vultu, castitatem amplectens, quamvis rara avis uxoris, martirio presentem inhians finire vitam, blandum semper cum mitibus habens colloquium, cum inmitibus vero et vagantibus crapulisque seu potibus deditis vel a doctrina seu tramine retro deviare cupientibus, zelo accensus divino, si haut illos aliter apprehendere valuisset, saltim mense sue occasionis accersitos gracia, flagris verberabat ingentibus, semper contra antiquum hostem scutum fidei summens cumque framea spiritus sancti, verbum dei quod est, incessanter acrcas expugnans mundi huius potestates. Erat enim sine querela cultor Christi verus, multos apostolica secundum precepta arguens, obsecrans, increpans indefesse, cunctos ad cenam veri invitans patris familias, faucibusque exemptos a diaboli gremio sancte collocans matris ecclesie, divinis assidue refocillabat alimentis.

V Gumpoldovi a podobně v Druhé slovanské legendě václavské toto místo se nečte. A tak nade vši pochybnost je shodnými větami a obraty zjištěno, že Kristián tu při své práci mohl použítí jako předlohy toliko legendy »Crescente fide«.

Podobných ukázek shodných míst v textu obou legend dalo by se uvéstí celá řada.

²⁵⁸ M. Weingart, První česko-církevněslov. legenda o sv. Václavu, I. c. str. 160, 164.

Alc snad tato dvě postaći.

Pekař²⁵⁰ také již ukázal dostatečně, že Kristián za svoji předlohu užíval české recense legendy »Crescente fide«. Srovnání dvou, tři úryvků nás o tom dobře přesvědčí:

Crescente fide české recense:

Interea mater eius, que erat ex genere gentilium, ignorancium deum, cum perfidissimis viris *inito consilio dixerunt: Quid facimus?* Quia, qui *princeps* debeat esse, *perversus est a clericis et est ut monachus. . . .*

Et *ab illo ergo die nimis increpabant* beatissimum Wenceslaum optantes, ut *resipisceret a doctrina.*

[Et statuerunt in latebris et plateis *insiduas*, ut si aliquem *clericum* ad eum venientem reperirent, illico morte puniretur. *Ipse autem cum suis fidelibus a tergo posterulas fecit et cum sol occidisset et cuncta fiebant silencia, tunc introibat, qui eum docebat et crepusculo latenter abscedebat.*]

Beatus vero Wenceslaus iugiter *oculens libellum parvum sub tegmine suo gestabat et ubicunque inveniebat locum cum diligencia recitabat et gemens graviter nimis dolebat cordis illorum cecitatem.*

Kristián:

Quapropter *genitrix* ipsius perfida cum quibusdam sibi assencientibus filiis Belial . . . *inito* invicem *consilio dixerunt*. Heu, *quid agimus*, quove nosmet vertemus? *Princeps* siquidem noster, qui a nobis in regni fastigio sublimatus est, *perversus a clericis et ceu monachus factus . . .*

Ab illo ergo die nimis inportuni ei esse ceperunt nimis increpantes aliaque perplura inportune illi ingerentes scelerata . . . *Siquidem et clericos eius et quosdam religiosos, quorum doctrina ipse pascebatur, insidiis assiduis . . . terruerunt, quia nemo illorum ad eum accessum quiret habere. Ipse vero cunctorum horum scius cum sibi fidelibus viris occulte posterulas agens, ruente sole in occasum, clancule clerico quolibet accersito, cuncta, que sibi proficua erant, nocte addiscens, crepusculo illucescente didascalum seu sibi clericum carum latenter abire sinebat.*

Codicellumque suum oculens subque tegmine gestans, ubicunque locum quietis reperiebat, eum cum diligencia lectitabat et cum gemitu interno de duricia cordis populi sui et cecitate vel incredulitate dolebat nimium.

Slova v závorkách položená čtou se toliko v české recensí »Crescente fide« a v bavorské nikoli. S českou recensí legendy »Crescente

²⁵⁰ J. Pekař, Legenden, I. c. str. 227—35.

fide« se na tomto místě shoduje do jisté míry Druhá slovanská legenda václavská, ale její text liší se podstatně od Kristiána, takže není možné, aby snad Kristián své zprávy měl z tohoto pramene.²⁶⁰

Skutečnost, že Kristián užil při své práci jako předlohy české recense legendy »Crescente fide«, je patrna i z jiných míst. Podáváme tu opět ukázkou textu, kde česká recense »Crescente fide« se liší od recense bavorské:²⁶¹

Crescente fide české recense:

Scd et in quadragesimali tempore ieiunii per gelidum et arduum callem discalciatus pergebat de civitate in civitatem ad ecclesias pedester, tandem ut radicitus in eius vestigis cruor appareret. Cilicio aspero subtus indutus, desuper vestibus regalibus amictus, modico contentus pabulo, assidue pervigil non cessabat gracias soli immensas agere deo.

Kristián:

Siquidem in quadragesimali vel hiemali tempore per gelidum et arduum callem discalciatus gradiebatur de civitate in civitatem, ecclesias Christi pedestris illustrans, ita ut vestigia ipsius cruore sanguinis madencia cerneretur. Ciliciis exhinc, ob ablucionem mundicie servandam, asperrimis utens nimis, . . . assidueque laneis ceu monachus indutus tunicis ad carnem, desuper vero optimis et regalibus amictus, splendebat coram deo hominibusque Pabulo modico refocillians artus, pervigil assidue gracias soli immensas non cessabat agere deo.

O povaze a literární hodnotě václavské legendy »Crescente fide« pojednali jsme už výšc. Při tom jsme ukázali, že tato legenda se opírá zejména o ludmilskou legendu »Fuit in provincia Boemorum« a také

²⁶⁰ Druhá slovanská legenda václavská v této souvislosti píše takto:

»Neboť zlá jeho matka, zvaná pohříchu Drahomíra, dohodnuvší se s bezbožnými muži, řekla: „Co učiníme v té věci, ježto ten, kterému náleží býti knížetem, je zkažen od kněží a od tchýně mé a je jako mnich? Zahubím tuto a ony vyženu ze země!“ V tu chvíli poslala své rádce a uškrtila svou tchýni Ludmilu. A potom nastalo po veškeré zemi české veliké pronásledování kleriků a kněží a ničení chrámů. I postavila po ulicích stráže, pravíc takto: „Kdekoli spatříte, že nějaký kněz jde k mému synovi, na tom místě jej skolte a nedarujte mu života!“ I zřídila po celé zemi modlářské svatyně a všechen kraj obrátila k nim, konajíc jim oběti a nutíc k nim svého syna. Sám svatý hošík . . . často poklekal k modlitbám božských hodinek, napsaných v malé knížce, již opatrně a kradí míval

o její sesterskou práci václavskou, totiž o První staroslovanskou legendu o sv. Václavu. Dále pak, že svým vznikem náleží — jak už Pekař správně rozpoznal — před legendu Gumpoldovu, asi do šedesátých let X. století. (Odchylného názoru Slavíkova dotkneme se níže.) Je to tudíž velmi stará legenda václavská, která tvoří obsahově i stylisticky jaksi spojovací článek mezi staroslovanskými legendami domácimi a václavskými legendami psanými po latinsky. Výrazově je velmi prostá, jasná a v mnohém připomíná literární i slovesnou povahu starých legend slovanských z první polovice X. století.²⁶²

Její historická cena tím, že podle výše (str. 27) provedeného určení, a zejména okolností, že se sluší ji považovati za český literární výtvar asi z polovice X. století, událostem poměrně velmi blízký, nabývá značné ceny. A to dokonce snad i v oněch částech, kde legenda líčí mladické sklony a patrně chlapecké hříčky Václavovy, jako že sám pekł hostie z pšenice, kterou i sklidil, že s velkou zálibou obcoval s kněžími a četl v knize, že chodil v drsné košili jako mnich neb že bos chodil od hradu ku hradu a pod. I když tyto stránky »Crescente fide« mají silně legendární podbarvení, netřeba se zřetelem k prostředí a časové blízkosti skladby k době, kdy Václav žil, zříkati se zcela jejich realistického podkladu. Vůbec celá legenda dostává nový smysl a novou hodnotu historickou, jestliže v ní můžeme zjistiti literární dílo domácí, nikoli šablonovitou snůšku cností, událostí a dějů, viděných z cizího prostředí bavorského, jak se dosud za to mělo.

schovanou u sebe *pod šatem*, a když unikl starostem světských věcí, dvanáctkrát nebo víckrát se oddával tajným modlitbám v skrytu své ložnice a pročítal je v noci i ve dne do konce, velebě Krista čistým úmyslem.« (Srv. *J. Vašica*, Druhá staroslovanská legenda o sv. Václavu, l. c. str. 100—102.) Slova kursivou vyznačená shodují se s českou recensí legendy »Crescente fide«. Věta o strážích, které Drahomíra postavila na ulicích, čte se toliko v české recenzi »Crescente fide«. Co dále následuje (»Sám svatý hošík« atd.) je už parafraší Gumpolda.

²⁶¹ Srv. *J. Pekař*, Legenden, l. c. str. 230.

²⁶² Srv. *J. Pekař*, Legenden, l. c. str. 227—235. Pekař pokládá bavorskou recenzi »Crescente fide« za starší a původnější.

GUMPOLD A KRISTIÁN.

Toliko v menší míře opírá se Kristián při líčení života Václavova o legendu Gumpoldovu, ovšem opět s obvyklými změnami a doplňky.²⁶³ Lze říci krátce, charakterisuje Pekař poměr Kristiánův ke Gumpoldovi, že vše, co v Kristiánovi jeví silný ráz legendární, sotva asi pravděpodobný u českého spisovatele z konce X. století, je vzato z Gumpolda. Jinak je Pekař přesvědčen, že Kristián, nespokojený Gumpoldem, založil a vypracoval život Václavův samostatně, na základě ústních zpráv nebo dobrých pramenů jiných. A že Gumpolda užil jen tam, kde legendární detail jeho se mu líbil a pravdě o sv. Václavovi nebyl na odpor.²⁶⁴ Stylisticky vzdělal Kristián — podle soudu Pekařova — své předlohy latinou elegantnější, místy slohem hledané umělosti, jenž byl literární ctižádostí jeho doby; barokní rafinovanosti slohu Gumpoldova ovšem nedostihl, ač se oň snažil.²⁶⁵

Tento poměrně malý vliv legendy Gumpoldovy, nejen co do obsahu, který má na mysli Pekař, ale i v ohledu stylistickém a literárním, je skutečně u Kristiána zjevem podivným a vpravdě nápadným. Již Pekař vyslovil domněnku, že Kristián poznal asi legendu Gumpoldovu prostřednictvím Vojtěchovým. Legenda Gumpoldova, jak z jejího prologu vysvítá, byla sepsána v Itálii k podnětu císaře Oty II. (973—83), podle všeho někdy kolem roku 975. V té době byl v Itálii u dvora císařova i Vojtěch, kde dostalo se mu ve Veroně (983) od císaře Oty II. biskupské investitury. Proto pokládá Pekař za možné, že Vojtěch za svého pobytu v Itálii poznal legendu Gumpoldovu, přinesl ji do Čech a dal Kristiánovi k dispozici.

Avšak poměrně skrovné užití Gumpolda mohlo by snad vésti k domněnce, že Kristián dostal Gumpolda v době, kdy už v podstatě měl svoji skladbu hotovou; a že jaksi dodatečně, při revisi a doplňování své práce, sáhl ke Gumpoldovi. Jistě že Gumpold svým

²⁶³ Srv. *Jos. Pekař*, *Kronika*, I. c. str. 42, 43.

²⁶⁴ Srv. *Jos. Pekař*, *Legenden*, I. c. str. 236 n.

²⁶⁵ Srv. *Jos. Pekař*, *Život a umučení sv. Václava*, I. c. úvod k českému překladu str. XII.

zručným uměním stylistickým oslňoval. Kristián proto neodolal, aby aspoň na nejdramatičtějším úseku své práce, při líčení zavraždění svého hrdiny v Staré Boleslavi, nepodlehł Gumpoldovi. Ale jinak všude základní struktura Kristiánovy skladby ukazuje na »Crescente fide«.

Pekař vztahy Kristiána ke Gumpoldovi vysvětluje poněkud jinak. Má za to, že legenda Gumpoldova v Čechách svou nesprávností, nejasností a povrchností ve všem, co týkalo se dějin českých doby nedávné, musila budit nespokojenost a zrovna volati po revisi. Poněvadž pak Kristián v prologu své skladby přímo naznačuje, že chce starší práce o životě sv. Václava doplniti a opravit, má Pekař za to, že vlastně legendou Gumpoldovou dán byl podnět k sepsání práce Kristiánovy.²⁶⁶ Potom bychom ovšem čekali, že Kristián, zejména stylisticky a literárně, bude se o svůj téměř nedostižný vzor opírat mnohem více, že základem jeho práce bude Gumpold a nikoli »Crescente fide«.

ČESKÁ RECENSE GUMPOLDA.

Pekařova myšlenka o potřebě doplniti a opravit v Čechách Gumpolda ukázala se však správnou, ač v poněkud jiném smyslu, než věc Pekař původně chápal. Novější badání o václavských legendách skutečně ukázalo, že dle vši pravděpodobnosti byla Gumpoldova legenda v Čechách nově zpracována a zejména doplněna a opravena na základě české recense legendy »Crescente fide« (základem legendy Gumpoldovy byla bavorská recense »Crescente fide«!), jakož i jiných zpráv, čerpaných z tradice literární i ústní. Tak vznikla česká recense legendy Gumpoldovy, psaná latinsky, pravděpodobně asi brzy potom, kdy dostala se vlašská recense legendy Gumpoldovy do Čech.²⁶⁷ Text této legendy se nám nedochoval aneb nebyl dosud objeven. Legenda Gumpoldova v této úpravě známa byla však v Če-

²⁶⁶ Srv. *Jos. Pekař*, *Kronika*, I. c. 41.

²⁶⁷ Srv. *Jos. Vašica*, *Druhá staroslověnská legenda o sv. Václavu*, úvod, *Sborník*, I. c. str. 76—77.

chách ještě v XIV. století, kdy užil ji jako předlohy autor václavské legendy, počínající slovy »Ut annuncietur«. ²⁰⁸ Česká recense legendy Gumpoldovy asi z poslední čtvrti X. století stala se pak předlohou zpracování života i utrpení sv. Václava, jednak v Druhé slovanské legendě václavské, jednak snad také Kristiánem. ²⁰⁹ Tyto důležité okolnosti pro kritiku našich legend z X. století Pekařovi známy ještě nebyly. A je proto i pro nás nikoli podřadnou otázkou, nebyla-li snad už Kristiánovi legenda Gumpoldova známa v této rozšířené formě.

V poslední době ozvaly se však pochybnosti stran Pekařovy filiace legend václavských i pokud se týče původního, vlašského Gumpolda a zejména pokud se týče poměru legendy »Crescente fide« k legendě Gumpoldově, ať už v recensi původní, vlašské, anebo v recensi rozšířené a v Čechách upravené, zkrátka v české recensi Gumpolda.

CRESCENTE FIDE A GUMPOLD.

Legenda Gumpoldova pokládána byla dosti dlouho za literární základ všech legend václavských. Její stáří v očích badatelů ověřovala zejména skutečnost, že dochovala se v několika velmi starých rukopisech z XI. a XII. století. ²¹⁰ Proto nikdo nepochyboval o prav-

²⁰⁸ J. Vašica, Druhá staroslověnská legenda o sv. Václavu, úvod, Sborník, l. c. str. 76.

²⁰⁹ J. Vašica, l. c. str. 124—135, zpětným překladem slovanského textu Druhé slovanské legendy václavské do latiny a kritickou rekonstrukcí jednotlivých částí této legendy na základě jejích pramenů do značné míry provedl též rekonstrukci ztracené latinské předlohy Druhé slovanské legendy václavské.

²¹⁰ Srv. Jos. Pekař, Legendy, l. c. str. 38—40.

²¹¹ Josef Pekař, Legendy, l. c. str. 41 n. — Otázkou poměru legendy »Crescente fide« a Gumpolda zabýval se také V. Novotný, Český kníže Václav Svatý, Praha, 1929. Týž, popíraje existenci slovanské bohoslužby v Čechách v století X., klade vznik První slovanské legendy václavské až do století XI. a do kláštera sázavského. Při tom však nemůže se zbaviti skutečnosti, že události jsou zaznamenány téměř od současníka; proto předpokládá současné nebo skoro současné latinské sepsání, které bylo pramenem stejně autoru První slovanské legendy václavské, jako legendě »Crescente fide« i Gumpoldovi. Přímou závislost Gumpoldovu na »Crescente fide« neuznává. Násilná a vpravdě nemožná tato konstrukce vznikla jedině za tím účelem, aby se našlo jakés takés výcho-

domluvnosti prologu Gumpoldova, v němž doznává, že psal legendu k podnětu císaře Oty II. (973—83). A také tato okolnost bezpečně ověřovala a dosud ověřuje stáří zmíněné legendární skladby. Legenda »Crescente fide« pokládána byla od starších badatelů (na př. u nás od J. Dobrovského, ale také od J. Kalouska) za výtah z práce Gumpoldovy. Teprve Pekař²⁷¹ ukázal, že poměr je obrácený, že »Crescente fide« je původnější a starší a že byla literárním základem práce Gumpoldovy.

Celý obsah legendy Gumpoldovy dá se odvoditi z »Crescente fide«. Všecky datové údaje, pokud nejsou vybájeny — dovozuje Pekař — mají svůj původ v legendě »Crescente fide«. A také pokud jde o stránku literárně kompoziční, přidržuje se Gumpold všady své předlohy. Nehledíme-li ke Gumpoldovu květnatému a nejednou skutečně barokně pokroucenému stylu, vše neb skoro vše je z »Crescente fide«. A snad toliko kap. 26., vypravující o Václavově věrném rytíři Podivenovi, je Gumpoldovi vlastní. Místy sice Gumpold vynechal i zajímavý údaj (na př. jméno kněze Učena na hradě Budči, nebo zprávu o kněžích přicházejících do Čech z Bavor i Šváb), jinak však přidržel se všady »Crescente fide«. Důležité je zejména, že Gumpold zůstal věrným myšlenkovému postupu »Crescente fide« i když svojí mnoho-

disko pro obhájení zastaralého názoru Dobrovského, že slovanská bohoslužba se omezovala takřka jen na klášter sázavský.

Novotného bludnou myšlenkou obírá se *F. Vacek* v studii: Poměr Gumpoldovy legendy o sv. Václavu k legendě *Crescente fide*, Pekařův sborník, Praha, 1930, I., str. 47—64. Končí závěrem, že hypotézu Novotného nelze prokázat, ale ani vyvrátiti. Zkoumá obsah i formu »Crescente fide« a Gumpolda a své přesvědčení vyjadřuje větou, která je vlastně negací Novotného a potvrzením názoru Pekařova: »Jeho (Gumpoldova) předloha, nebyla-li to legenda *Crescente fide*, nám známá, lišila se od ní jen nepatrně, a neobsahovala nic, čím by znění legendy *Crescente fide*, nám známé, mohlo nebo mělo býti doplněno« (l. c. str. 53), a že zkratka lze zcela dobře všechna Gumpoldova plus i minus vyložit z »Crescente fide«. Ukazuje dále na úsečnost dikce »Crescente fide«, přes to však, kdo by četl legendu »Crescente fide«, jak výslovně Vacek poznamenává, neznaje Gumpoldovy legendy, neprohřešil by v ní buď nic aneb jen to, co by v ní shledati si přál, a nenašel by v ní nic nesrozumitelného. (L. c. str. 63.) — Vacek také bystře ukazuje, že v »Crescente« lze najíti některé slovní ohlasy ze starších křesťanských legend. Tak na př. věta »Crescente«: »Fidelis erat et

mluvností a svojí příliš elegantní latinou stylisticky všady zastiňoval (podle jeho soudu) barbarský styl a barbarskou latinu svého zaalp-ského inspirátora. Jeho plus nejsou věcná, ale vpravdě povahy legendární. Je samozřejmé, že každá ctnost jeho svatého hrdiny je zveličena a že charakteristika jeho protivníků, jmenovitě Drahomíry a Boleslava, je kreslena ve světle mnohem nepříznivějším, než v Gumpoldově předloze.²⁷²

Tento Pekařův poznatek a soud o legendě Gumpoldově byl novějšími badateli uznán téměř obecně. Až před nedávnem postavil se proti mínění Pekařovu J. Slavík.²⁷³ A vrátil se do jisté míry k staršímu názoru, že legenda »Crescente fide« je toliko výtahem z Gumpolda — podle Slavíka však spíše z Gumpolda slovanského, t. j. z Druhé slovanské legendy o sv. Václavu. Smysl a cíl Slavíkových výkladů sleduje podvrácení názoru Pekařova stran pravosti a starobylosti Kristiána. Je-li Kristiánovým hlavním pramenem legenda »Crescente fide«, je-li však tato derivátem Druhé slovanské legendy václavské, jejíž vznik položil Pekař asi do první polovice XI. století, pak je jisto, že Kristián nepochází z doby Vojtěchovy a že v prologu vědomě lže.²⁷⁴

Nezbývá nám tudíž, než abychom znovu řešili otázku, zda »Crescente fide« byla Gumpoldovi předlohou anebo obráceně, zda »Crescente fide« vznikla teprve na základě legendy Gumpoldovy. Slavík, pokládaje s Pekařem bavorskou recenzi legendy »Crescente fide« za text původní, všiml si vlastně toliko některých vět legendy a srov-

sapiens et verax in sermone et iustus in iudicio« zdá se býti ohlasem věty z legendy o sv. Šebestiánu: »Erat in sermone verax et in iudicio iustus, . . . verus dei cultor, . . . in commissio fidelis«, ač není-li to prostě část verbálního inventáře křesťanské latiny. Podobně má se věc s jinými drobnými ohlasy, na které Vacek poukazuje. (L. c. str. 52.)

²⁷² Jos. Pekař, *Legenden*, l. c. str. 42.

²⁷³ Jan Slavík, *Mladší slovanská legenda o sv. Václavu a její význam pro kritiku legend latinských*. Svatováclavský sborník I., str. 842—62.

²⁷⁴ Nehledě zatím k nesprávnostem soudů Slavíkových, jimiž budeme se ještě zabývat, a — posito, non concessio — že by měl pravdu, nenásledují z toho všeho ještě závěry, které Slavík činí. Druhou staroslovanskou legendu václav-

návaje je s Druhou slovanskou legendou václavskou, došel k přesvědčení, že logická stavba »Crescente fide« nedává prý dosti dobrý smysl. Ukázal pak, že některé věty »Crescente fide« jsou logičtější a lépe vyjádřeny v Druhé slovanské legendě václavské. A že také forma, v jaké čtou se tato místa v bavorské recenzi »Crescente fide«,²⁷⁵ jeví prý nesporné známky zkrácení obsírnějšího textu původního. Naproti tomu, že místa takto zkrácená se čtou úplněji a v své logické struktuře v Druhé slovanské legendě václavské.²⁷⁶ Sluší se poznamenati, že jsou to místa, která se čtou toliko v slovanském Gumpoldovi, t. j. Druhé slovanské legendě václavské, nikoli v Gumpoldovi latinském, sepsaném v Itálii. Přes to dochází však Slavík k závěru, že v důsledku výše dotčené okolnosti je legenda »Crescente fide« výtahem z legendy Gumpoldovy a nikoli Gumpoldovou předlohou, jak dokazoval Pekař.

Z kterého Gumpolda je však »Crescente fide« výtahem? Z Gumpolda původního, anebo z Gumpolda již v Čechách podstatně rozšířeného? Z latinského nebo ze slovanského? Slavík si tím vším není zcela jist. Nejprve píše, že příslušná místa v »Crescente fide« jsou zpravidla zřejmou variantou legendy Nikolského, t. j. slovanského Gumpolda, výtahem z této obsírnější práce, vynechávajícím gramatická i dějová předvětí, nicméně na jiném místě poznamenává, že je otázkou, zda zkrácené vypravování »Crescente fide« mělo svou předlohu přímo v latinském textu Gumpoldově (jak jej známe ve vydání Pertzově nebo v Pramenech dějin českých), či ve formě, jak ji nacházíme v slovanském překladu legendy Gumpoldovy. Podle názoru

skou možno datovati toliko přibližně. Jistě je mladší než latinský Gumpold, tudíž vznikla až po roku 975. Ale jinak pro datování jsou směrodatné toliko znaky jazykové. Vašica podle nich klade ji do konce X. neb do počátku XI. století. Bylo by tudíž možné, že překlad Gumpolda spolu s doplňky byl pořízen někdy v letech 980—85, z něho pak výtah (»Crescente fide«) v letech 985—90, aby před rokem 997 mohl ještě podle »Crescente fide« a Gumpolda vzniknouti Kristián.

²⁷⁵ Slavík, l. c. str. 846—851, na rozdíl mezi českou a bavorskou recenzí »Crescente fide« neklade váhu a mluví o »Crescente fide« zcela obecně. Své paralely k Druhé slovanské legendě václavské bere však toliko z recenze bavorské, jak vydána je tiskem v Pramenech dějin českých I., str. 183 n.

²⁷⁶ J. Slavík, l. c. str. 846.

Pekařova je slovanský Gumpold překladem neb zpracováním původního Gumpolda latinského, rozšířeným o dodatky, čerpané zejména z české recense »Crescente fide«. Tomu však Slavík odporuje. Ale i Slavík zajímá problém, odkud překladatel Gumpolda na jazyk slovanský své dílo doplňoval. Nicméně tento problém Slavík neřeší a toliko v závěru své práce končí otázkou: či snad byla jeho (slovanského Gumpolda) předlohou legenda Gumpoldova, rozšířená již v latinském textu o některé dodatky? Slavík poznamenává, že této otázce třeba věnovati zvláštní studii a slibuje ji v své práci o Kristiánovi. Zatím ji nepodal. Otázka, čerpal-li (abychom se přidrželi Slavíkova myšlenkového postupu) skladatel legendy »Crescente fide« ze slovanského neb latinského Gumpolda, přestane býti otázkou, jakmile poněkud pečlivěji porovnáme texty obou legend. Ponechávajíc tudíž zatím stranou otázku, která legenda je předlohou druhé a která je toliko rozšířením prvé neb výtahem z ní pořizovaným, můžeme prostě konstatovati, že mezi oběma legendami, Gumpoldem i »Crescente fide« je v celé jejich šíři živý vztah, dokazující jejich vzájemnou závislost. Tento živý a jistě nepopiratelný vztah projevuje se netoliko v obsahu obou skladeb a v myšlenkovém postupu při kompozici obou prací, ale místy i slovními ohlasy, převzetím určitých slovních obrátů a vět jednou neb druhou legendou. Slovní závislost je patrná přes to, že každý z autorů měl jiné literární prostředky vyjadřovací, jiný styl a jiný způsob literární tvorby. Tato okolnost přesvědčuje nás pak nepochybně o tom, že ohlasy textové, výše dotčené, mohly se vytvořiti toliko mezi »Crescente fide« a latinským zněním Gumpolda. »Crescente fide« není a nemohla vzniknouti jako výtah, pořizovaný z textu slovanského, z Druhé slovanské legendy václavské. Klademe níže význačnější úryvky z obou legend, proloženým tiskem naznačující jejich textové shody.

Crescente fide:

Itaque tempore *mensis* in nocte surgens ibat latenter in agrum et *triticum* metebat et portabat in *humeris* suis ad domum suam et tractabat et in molis

Latinský Gumpold:

Mensis eciam inminente est, tuto noctis silencio per agellum *tritici* manipulos ipse *falcicula* succidens gravique fasce propriis impositos *humeris* in

molebat et cribrabat farinam. Similiter sumens idriam cum uno cliente intempeste noctis pergebat ad aquam, quam hauriens sic dixit: »In nomine patris et filii et spiritus sancti!« quamque domum afferens ex ea cum predicta oblatas coquebat.

secreiore domus angulo abscondit ibidemque trituras et inter saxa tritico fracto ac purgamentis agrestibus ad mundam excussionem a sanctis manibus ipsius diligenter cribrato cum fontis aspersione, quem ipse solus, presente tantum puerulo, cum idria producens, vere Trinitatis invocacione signavit, hanc farinulam massa naturali congestam in libas sacrificales, sacerdotum manibus offerendas, ille proprio manuum labore coqui parabat.

A pro lepší porozumění věci položme zde k srovnání i text slovanský v českém překladu Vašicově, kursivou vyznačující shody s »Crescente fide« :

Druhá slovanská legenda o sv. Václavu:

Když nastal čas žní, uprostřed noci, zcela pokradmu vstal a se svým panošem, shora již vzpomenutým, bos a pěší ubíral se na své pole a vlastníma rukama požínal pšenici a vázal ji do snopů a sám je vzkládal na ramena svá a svého panoše a skryl je v tajném koutku svého domu a tam je vytřel a na žernově semlel a svatýma svýma rukama čistě je prosel, a pokropiv vodou ve jménu svaté Trojice, samojedíný toliko se svým panošem, který mu sloužil, smísil v nádobě mouku s vodou, jižto sám nosil ve vědře ze studně, a požehnal ji vzýváním pravé Trojice, zamísil prací svých rukou, a když napekl proso, posílal je kněžím po kostelích k obětování při mších Pánu našemu Ježíši Kristu.

V citovaném úryvku z Druhé slovanské legendy václavské je snadno rozpoznati základní osnovu Gumpoldovu, ke které se druží některé prvky, obsažené v legendě »Crescente fide«.

Srovnáním všech citovaných tří textů dospějeme však k přesvědčení, že text »Crescente fide« nedá se odvoditi ze slovanského textu Druhé slovanské legendy václavské. Neboť je stěží myslitelné, že obrat slovanské legendy »proskory ispekš, kterým vyjádřil autor Druhé slovanské legendy václavské latinský obrat své předlohy »libas sacrificales ... coqui parabat«, převedl by autor »Crescente fide« do latiny (kdyby »Crescente fide« byla výtahem z textu slovanského) zase

původním »*oblatus coquebat*«. Podobně také frázi »*pšenicu isterō*« rčením »*cribrabat farinem*«, která odpovídá slovům v latinském Gumpoldovi »*tritico cribrato*«.

Nejinak je tomu v jiných místech obou legend, kde se slovně úzce stýkají:

Crescente fide:

Requievitque corpus eius in eodem loco tres annos. Et visum est in somnis nonnullis, ut transferent illud ad ecclesiam, quam ipse construxit Qui consurgentes *media nocte* corpus eius de sepulcro sumpserunt et *posuerunt super plastrum* et venerunt cum eo *ad torrentem*, cuius inundatio extra ripam per prata fluebat. Et transire non quieverunt. Qui dum nimio merore obtenti quererent *ligna*, ut *pontem facerent*, revertentes se viderunt trans torrentem *plaustrum stantem* cum sancto corpore non *humidum*. . . . Illi quoque aurige cernentes hoc prodigium valde mirati sunt et sic venerunt ad *ecclesiam* predictam cum eo. Tunc quoque, lumine incenso, intuentes viderunt *corpus eius integrum* et omnia *vulnera eius sana*. *Tantum vulnus unum sanguineum* erat, quod *frater eius primitus vulneravit*. Et *translacio eius celebratur IIII. Nonas Martii*.

Latinský Gumpold:

Quiescente ibidem per trium spacia annorum venerando corpore, fidelibus quibusdam nocte *visum est, ut, deo rem insinuante, inde ac ecclesiam sancti Viti martiriis, quam ipse iam construxerat, religiosoire condendum sepultura transferi* debeant. Qui *somno emersi* viso credentes, et licet principis tyranidem metuentes, *noctis tamen medio* conticinio bustum, quam pavidí recludunt, preciosum martiris pignus, non aperto sarcofago, vehiculo percaute ligatum *superponunt*, viamque, qua gressus eo dirigitur, carpentes *perveniant ad rivum*, incedendo supergredi animalibus *plastrum* ducentibus nimia profunditate intransibilem, naviculis et portu utrimque carentem. Stant quippe circumspicientes. *Pons iam factus* undosa transgressione dissipatur; *ligna* ad eius reparationem non inveniuntur. Quid facerent? Dum in hac versantur angustia, subito erectis obtutibus, ecce mira dei presente virtute, *plastrum altera stat* ripa undique secus aque *humiditate* intactum. Quo miraculo ipsi aliquantum hesitantes, transnatato supra caballos rivulo, vehiculum sacro fasce gravatum prosequuti, ad locum predestinatum *ciccius* applicant, *ecclesiam* cum sacrofago deum laudando introeunt, foribusque diligentius obsecratis precibusque sinceriter effusis, sacrofagum aperiunt. Et

ecce corpus carnea adhuc mole integrum et per cuncta vulnera sanum, apparentibus tantum plagarum signis, nisi solum vulnus fraterno ense factum, quod se dehiscens sanguine visum est manare. . . . Cuius autem translacionis tempus sub 4. Nonas Marcii mortalibus celebrandum annotatur.

Druhá slovanská legenda o sv. Václavu v této episodě je opět kombinací zpráv, které se čtou v latinském Gumpoldovi a v »Crescente fide«. Ponechávajíc opět stranou otázku jejich původu, můžeme zjistiti, že je nemožné, aby autor »Crescente fide« užil jako pramene »Druhé slovanské legendy václavské« a z ní pořídil výtah. V slovanském Gumpoldovi se na př. píše, že vozkové svatého těla našli most přes říčku Rokytnici rozbořený. »Staša protivu okřestr smotrěšte, kde byša drevo nalězli plot ustrojiti.« Naproti tomu »Crescente fide« i latinský Gumpold mluví o tom, že hledali drva, aby zbořený most opravili. [»Crescente fide«: »ligna, ut pontem facerent« — Gumpold: »Pons . . . dissipatur; ligna ad eius reparacionem non inveniuntur.«] Podobně slovní obrat »corpus integrum et omnia vulnera eius sana«, který se čte v Gumpoldovi v znění »corpus integrum et per cuncta vulnera sanum« ukazuje na přímý vztah obou textů a nikoli na to, že by »Crescente fide« byla výtahem ze slovanského Gumpolda a překladem do latiny jeho věty »I se tělo plotiju i ešte celo javi sę i ot vsčch jazvъ byvšich na nemъ iceleno, . . .«

Podobných dokladů bylo by možno uvésti mnohem více. Jistě není pravděpodobné, že by obrat slovanského Gumpolda, že služebníci knížete Václava po jeho zavraždění »krovъ . . . vodoju myša . . . i otinud otroša«, který vyjádřil autor »Crescente fide« slovy »sanguinem . . . aqua lavantes, absterserunt«, měl stejné znění, jako v latinském Gumpoldovi: »sanguinem . . . aqua lavantes, penitus absterserunt«, kdyby mezi oběma nebyl přímý vztah, ať již čerpal Gumpold z »Crescente fide« nebo obráceně.

V posledním zázraku václavském o uzdravení chromého z Frank, vypravuje o věci »Crescente fide« těmito slovy: »Et per dei miseri-

cordiam consolidata sunt genua eius et bases et plante et surgens gracias agebat deo et beato Vendezlavo«. Podobnými slovy líčí se zázrak též v legendě Gumpoldově: »Per ... beati Vencezlai ... merita pedum nervi ... extenduntur, *bases et plante consoliduntur*; surgit dei gracia sanus«. Text slovanského Gumpolda přidržuje se celkem věrně své latinské předlohy, kterou vyjadřuje slovy: »... siloju božia pomosti i čudnymi molitvami blažennago Věčeslava počaša žily nožnya troskotati aki lomimy, isch'ša, i isprostrošašę i pęty jeho utverženy byša. I vosta blagodatiju božijeju cěl», ...« Není zajisté myslitelné, že by autor »Crescente fide« přeložil i tu slovanský text slovně věrně s latinským textem Gumpolda, ač překlad se poněkud od předlohy uchýlil, kdyby právě nebyl mezi »Crescente fide« a latinským Gumpoldem přímý vztah nejen obsahový, ale i textový.

Svoje úvahy můžeme tudíž zavřítí zcela určitým poznatkem: »Crescente fide« není výtahem, pořízeným ze slovanského Gumpolda, z textu Druhé slovanské legendy o sv. Václavu. Mezi textem »Crescente fide« a Gumpoldem latinským je přímý vztah. A kdyby měla »Crescente fide« býti derivátem legendy Gumpoldovy, poněvadž latinský Gumpold vlašské recense pro »Crescente fide« charakteristických zpráv nemá, musila by býti výtahem z latinského, podstatně rozšířeného, Gumpolda, jemuž odpovídá snad text Druhé slovanské legendy václavské. Odkud vzal však autor latinského, rozšířeného Gumpolda svoje zprávy?

Pro kritického badatele srovnání již výše uvedených úryvků mohlo by stačiti, aby rozpoznal, který z obou textů je původnější. Zda prostý a věcný text legendy »Crescente fide«, či kroucený a vyumělkovaný text Gumpoldův. Při tom pak za ukázkou srovnání obou textů vybrali jsme místa, kde »Crescente fide« a Gumpold se blíží slovně co nejvíce. Je nám pochopitelné, že na klasické půdě italské v dokonalé latině vzdělaný retor měl touhu ukázati světu eleganci svého literárního umění a přetvořiti každou prostou větu českého legendisty v menší neb větší kaskádu slov, kterými by vše, co v spisu českého autora bylo řečeno jednoduše, nahrazeno bylo při stejném obsahu co nejsložitěji a nejkvětnatěji. Napsal-li na př. o Václavovi český legendista: »když pak stal se mužem«, považoval Gumpold za

vhodné, nahraditi tato tři slova větou: »Když pak zatím proběhl tak šťastný věk mladosti a kníže postoupil v mužného ducha sílu.«
Anebo dále, kde v »Crescente fide« mladý Václav prostě a jasně praví k svým velmožům »jestliže dosud byl jsem ve vaší moci, nyní, nejsem již vám poslušen, chci bohu sloužiti« — považuje Gumpold za účelné vyjádřiti tuto větu způsobem více literárním a proto dává Václavovi pronésti větší řeč k jeho dvořanům asi tohoto znění: »Ó přátelé a věrní milí — kéž také přátelé a věrní Kristovi! Když jsem já v mládí péčí svých rodičů literárním uměním a písmem chtivě se napájel, mezi jinými moudrostmi učitelů svých poznal jsem také výrok kterýsi apoštola, jenž praví: „Když jsem byl maličký, mluvil jsem jako maličký a měl jsem rozum jako maličký, když pak učiněn jsem mužem, zbavil jsem se toho, což měl jsem jako maličký!“ Dle tohoto výroku Písma nyní i já sám na sebe pohlížím. A poněvadž hned od svého pacholectví vroucně toužím po tom, abych já bídny tvor stvořitele všech věcí poznati a službě jeho oddati se mohl, ale«
a t. d.

Nebo dále v »Crescente fide« se vypráví, že Václav »založil kostel sv. Víta«. Prostou tuto větu považuje Gumpold za nedostatečnou pro zručného stylistu a literáta a proto nahrazuje ji šablonovitým líčením stavby: »kníže ... rychlým rozkazem svolal dělníky, ruch je na staveništi, stavba nedočkavě se zaskví, kostel zvenčí je až po vrch vyveden i uvnitř je leskem kovových ozdob vykrášlen.« Při tom však zapomíná, že vláda knížete Václava byla příliš krátká, aby všechno to mohlo býti (při značných rozměrech kostela!) náležitě dokonáno. A že tudíž kostel sv. Víta byl dokončen až za vlády Boleslava I.²⁷⁷

Je myslitelné, aby český skladatel »Crescente fide«, pořizuje výtah z Gumpolda, tyto složité konstrukce vyjádřil vždy prostým slohem, aniž by na jeho slovech ulpělo aspoň něco z vlašské strojené frázovitosti italské předlohy? Vmysleme se aspoň na chvíli do genetického postupu, jak si jej představuje Slavík. Z Itálie dostane se do Čech legenda Gumpoldova. Cítí se její nedostatečná informovanost a

²⁷⁷ Srv. Jos. Cibulka, Svatováclavská rotunda, Svatováclavský sborník I., str. 362 n.

cizota autorova v českém prostředí. Najde se zručný a schopný muž, který italského Gumpolda přepracuje a doplní rozmanitými zprávami. Kdy? (Je asi jasné, že čím později, tím bude těchto zpráv méně.) Ale stane se. Po jistém čase zdá se takto upravená legenda příliš dlouhá. Bývá v této době zvykem, že v tom případě se užije pro liturgické účely toliko některé části skladby! Ale nový upravitel a zkracovatel na zvyky své doby nehledí a rozšířenou legendu Gumpoldovu opět přepracuje tak, že základem své práce učiní z větší části dodatky, které k původnímu Gumpoldovi byly přidány. A přes to že má před sebou vzor italské latiny stylisticky až přemělkovaný, vrátí svůj elaborát české stylové prostotě, jak se s ní setkáváme v pracích vzrůšlých ze slovanské školy našeho písemnictví X. století. — Tak slušelo by se vyložiti vznik »Crescente fide« podle Slavíka. Tímto výkladem není však problém zjednodušen, ale spíše zkomplikován.

Co však nejvíce mluví proti Slavíkově domněnce, že »Crescente fide« je pouhým výtahem z Gumpolda, ať již původního nebo rozšířeného, je literární struktura a kostra »Crescente fide«, která, jak jsme již výše ukázali (str. 23), je toliko obměnou legendy »Fuit in provincia Boemorum«, případně První slovanské legendy václavské, nikoli Gumpolda. A podobně její literární styl a způsob vyjadřování, který je v podstatě toliko obměnou legendy »Fuit« a Prvé slovanské legendy václavské, cizí však barokní frázovitosti Gumpoldově.

Na tuto charakteristickou stránku »Crescente fide« dobře poukazuje též F. Vacek: »Kdo prozkoumá spis legendy Crescente fide po její tvarové stránce, uzná, že se skládáním tak prostého slohu lze se jen zřídka potkati v církevní literatuře.« Dále, že autor »Crescente« uvedením přímé řeči dal své skladbě »dramatický ráz«, ale naproti tomu, že u Gumpolda »ohled na císařského čtenáře jeho spisu zdržoval ruku, aby nic tuze prostého do textu nepropustil«.

Proto legenda »Crescente fide« i po této stránce zapadá do českého prostředí literárního a vyjadřovacího, nikoli však do vlašského, v němž vznikl na jejím obsahovém podkladě Gumpold, a svým celým rázem hlásí se spíše do polovice století X., nikoli do doby, v níž byla již modou latina Gumpoldova, Kristiánova, legendy »Oportet

nos fratres«, Vavřince z Montecassina i Brunonova. Při tom nepadá ani tolik na váhu, že legenda »Crescente fide« je kratší, jako spíše skutečnost, že svojí literární dispozicí a svojí architekturou přimyká se k ludmilské legendě »Fuit«, nikoli však ke Gumpoldovi. Zkrátka, že kompozičně a strukturálně »Crescente fide« je nepoměrně bližší legendě »Fuit« a První slovanské legendě václavské než Gumpoldovi. A to je okolnost rozhodující.

Po tomto formálním zjištění závislosti legendy »Crescente fide« na ludmilské legendě »Fuit in provincia Boemorum« nezbyvá než věcné »nelogičnosti«, na které poukazuje Slavík, vysvětliti jiným způsobem. A snad se ukáže, že v »Crescente fide« ani vlastně těch vnitřních nelogičností není. Pro lepší pochopení věci všimněme si blíže konkrétních dokladů a argumentů Slavíkových.

»Crescente fide«, Gumpold i Druhá slovanská legenda václavská vkládají do textu vypravování o Václavově mládí epizodu o tom, že mladý kníže byl nadán duchem prorockým a že již v této vlastnosti jeho mladé bytosti se projevovala budoucí jeho svatost. Vypravují, že výkladem svého snu neb vidění o rozbořeném domu kněze Pavla, oddaného stoupence kněžny Ludmily, předpověděl prý její zavraždění a pronásledování jejího kněžstva.

Česká recense legendy »Crescente fide«, která je bližší původní předloze, legendě totiž »Fuit in provincia Boemorum«, zachovává do jisté míry i přímé řeči jednajících osob, jak v této legendě jsou podány, a líčí zmíněnou epizodu takto:

»Quadam die . . . Wenceslaus . . . concedens superius palacium suspiciensque per fenestram uni discipulo naravit dicens: Videtur michi hoc *atrium* maioris *Pauli presbiteri desertum* esse. Interea vero *mater* eius, que erat ex genere gentilium ignorancium deum, cum *perfidissimis viris inito consilio dixerunt*: „*Quid facimus? Quia qui princeps debeat esse, perversus est a clericis et est ut monachus!*“ *Misitque infelices et funestos viros ad socrum suam beatissimam matronam nomine Ludmilam, ut eam iugularent. Qui et fecerunt sicut et illis iussum fuerat. Et presbiteros multos cum clericis privantes substantia ciecerunt de terra. Tunc impleta est propheta, quam nuper predixerat.*«²⁷⁸

²⁷⁸ »Crescente fide« v tomto odstavci, jak již výše bylo ukázáno, je pouze parafrází legendy »Fuit in provincia Boemorum«. Věta však, že Václav je zkažen od kněží, se v legendě »Fuit« neče. Srv. výše str. 24.

Je vypravování »Crescente fide« v tomto odstavci kusé a nelogické? Myslím, že nikoli. Legendista podává tu v zkratce vylíčení konfliktu mezi Ludmilou a Drahomírou, jak se o něm dočetl v legendě »Fuit in provincia Boemorum«. Tam je příčina sporu mezi Ludmilou a Drahomírou motivována vládychtivostí kněžny Drahomíry. Z toho možno souditi, že Ludmila byla jí v tom překážkou. Ale již v legendě »Fuit« naznačena je na sporu účast Ludmilina kněžstva. Neboť po jejím zardousení v první řadě msta kněžny Drahomíry obrací se proti Ludmiliným kněžím. Je na snadě, že při tom přicházel do počtu i vliv těchto kněží na mladistvého kněžice Václava. Myšlenku tu vyjadřuje legenda »Crescente fide« větou, že Václav je zkažen od kněží a vůbec ne jako vladař, ale jako mnich. Proti těmto s hlediska Drahomíry a českých velmožů neblahým vlivům Drahomíra nemohla zakročiti, protože kněží požívali ochrany staré kněžny-vladařky Ludmily. Proto tedy poslala vrahy na Tetín. A po vraždě nenáviděné kněze z okolí Václavova vyhnala ze země. V tomto psychologickém základu a odůvodnění vraždy kněžny Ludmily není nic nelogického. Zejména vmyslíme-li se nejen do situace, jak je podána legendou »Crescente fide«, ale doplníme-li si její stručné vypravování legendou »Fuit in provincia Boemorum«, kterou autor legendy »Crescente fide« dobře znal.

Bavorská recense »Crescente fide« přejímá do slova text české recense této legendy až na to, že matku Václavovu líčí již jako pohanku. Česká recense »Crescente fide« poznamenává pouze, že byla rodem pohanka (»de genere gentilium«). V bavorské recensi »Crescente fide« snad z neporozumění, snad záměrně se píše, že byla vůbec nevěřící (»que incredula dei erat«).

Latinský Gumpold vlašské recense vypravuje epizodu celkem shodně s bavorskou recensí »Crescente fide« toliko s tím rozdílem, že užívá při tom obrátů obecnějších, pomíjí přímé řeči jednajících osob a že pohanství Drahomířino a její krutou povahu ještě sesílil: »ona (Ludmila) zběsile nastrojenými úklady mé matky — vkládá Gumpold mladému Václavovi do úst — rodem i nešlechtností činů pohanky . . . pro vyznávání jména a víry křesťanské podstoupí ukrut-

né těla mučení!« Již z této okolnosti je patrné, jak vypravování cestou přes Bavorsy do Itálie ztrácí krok za krokem svůj realistický podklad. A již z těchto prvků lze vytušiti filiační poměr zmíněných čtyř zpracování umučení kněžny Ludmily.

Text latinského Gumpolda vlašské recense zní takto:

»Noctis conticinio forte cuiusdam *atrium presbiteri Pauli* . . . omni mocnium cultu *desertum* et humanae passionis habitatione omnino comparuit alienum. *Quod . . . quibusdam*, quae visa sunt, prudenti sermone (Wenceslaus) innotescens . . . *huiusmodi dictis alloquitur*: . . . „*Domorum namque visa destructio felicem aviae meae Ludmilae, sancte ac venerabilis matronae, portendit obitum. Quae videlicet matris meae, tam genere, quam operum etiam iniquatione gentilis, furiali cum aliquot ministris, ad scelus aequae paratis, facta conspiratione, non multum hic processuro tempore clanculum irruentibus perversorum armis, pro christiani nominis ac fidei professione corporis crudelem subit passionem.*“ « A. t. d.

Nejlogičtěji vypravuje epizodu Gumpold slovanský, používaje zřejmě obou výše uvedených pramenů, doplňuje však tyto větou z legendy »Fuit«, jakož dále vlastním údajem, že Václav byl prý zkažen od kněží a od tchýně Drahomířiny Ludmily. A proto že se rozhodla Drahomíra zahubiti Ludmilu a její kněze vyhnati ze země.

Text slovanského Gumpolda (Druhé slovanské legendy václavské) v překladu Vašicové zní takto :

»Nesluší se zatajiti též jeho (Václavovo) prorocké vidění, které měl o knězi Pavlovi a o jeho domu a které . . . takto všem vykládal, právě: . . . „Zboření domu, které jsem viděl, znamená smrt blahoslavené mé báby a ctihodné paní Ludmily. A zpusťšený dům Pavlův věští vyhnání kleriků a kněží ze země a zadržání jejich majetku. Neboť jsem viděl, kterak má matka, pohanka jak rodem, tak věru i ohavností svých skutků, jež si ani nezaslouží, aby (matkou) byla jmenována, oblíbila si své zlé rádce, neznaohy, a s nimi pomýšlí na záhubu své tchýně.“

A tato jeho slova, jasnější nad slunce, se vyplnila. Neboť zlá jeho matka, zvaná pohříchu *Drahomíra*, dohodnuvši se s bezbožnými muži, řekla: „Co učiníme v té věci? Ježto ten, kterému náleží býti knížetem, zkažen je od kněží a od tchýně mé a je jako mnich! **Zahubím tuto, a ony vyženu ze země!**“ V tu chvíli poslala své rádce a uškrtila svou tchýni Ludmilu.«

Srovnáním všech tří textů, »Crescente fide«, Gumpolda a legendy »Fuit in provincia Boemorum«, dojdeme k celkem bezpečnému poznání, že vypravování Druhé slovanské legendy václavské vzniklo kombinací a stmelením tří textů výše zmíněných v jeden celek. Na ukázkce můžeme celkem dobře sledovati literární tvorbu autorovu. V prvním odstavci citované ukázkky přidržel se celkem latinského Gumpolda. V druhém odstavci jeho předlohou byla legenda »Crescente fide«, kterou však doplnil slovy z legendy »Fuit in provincia Boemorum«. Tak z této legendy přejal jméno kněžny Drahomíry, které »Crescente fide« ani Gumpold neznají, zejména však větu »Perdam eam ... ac cum libertate regnabo!« A také v dalším, kde vypravuje o pronásledování Ludmily věrného kněžstva, ač se přidržuje více české recense »Crescente fide«, má na mysli též legendu »Fuit«, v níž o této věci se vypravuje dosti podrobně.

Snad mohla by při genetickém výkladu Druhé slovanské legendy václavské přijít v úvahu také myšlenka, není-li tato legenda kombinací latinského Gumpolda a legendy »Fuit in provincia Boemorum«. Nicméně vliv legendy »Fuit« není v Druhé slovanské legendě václavské na jiných místech patrný. A je spíše možné, že její ohlas dostal se do Druhé slovanské legendy václavské prostřednictvím nějaké širší recense »Crescente fide«, která na legendě »Fuit« je geneticky i strukturálně založena.

Kterak však vysvětliti logický rozpor, na který při kritice tohoto úryvku z Druhé slovanské legendy václavské upozornil Slavík? Nelze mu upřít, že smysl slov, jak jej podává Druhá slovanská legenda václavská, je logičtější a lepší, než jak se čtou tato v »Crescente fide« nebo v Gumpoldovi. Zdá se skutečně, že teprve, když k slovům »Crescente fide« »zkažen jest od kněží« přidáme větu »a od tchýně mé«, nebývají další věty psychologického odůvodnění, kde se vypráví, proč bylo pro Drahomíru nutné, aby Ludmilu zahubila. Třeba však dodat, že psychologicky je pozadí konfliktu mezi Drahomírou a Ludmilou vyloženo u Kristiána ještě lépe a ještě logičtěji. A naproti tomu, že stará a původní legenda ludmilská, legenda »Fuit«, která zvláště podrobně vykládá o zavraždění Ludmily Drahomírou,

této Slavíkem požadované »logiky« ještě nemá a vysvětluje nenávist Drahomířinu k Ludmile prostě sporem o vládu mezi oběma ženami. A teprve později a takřka jako nový motiv dostává se do literární tradice též námět se syny Vrastislavovými, Václavem a Boleslavem, kteří byli prý svěřeni Ludmile na vychování. »Crescente fide« myslí ještě v duchu své předlohy, v duchu legendy »Fuit«. Připojuje však již nový prvek, že Václav je zkažen od kněží, jak ze souvislosti vyplývá, od kněží Ludmiliných, neboť Drahomíra »Crescente fide« křesťanským kněžím nepřeje. A proto posílá za Ludmilou, oddanou kněžím, své spiklence, aby ji zahubili a spolu s ní i její kněžstvo. Tak je věc vylíčena v legendě »Fuit« a tohoto myšlenkového postupu přidržuje se také »Crescente fide«, která z »Fuit« převzala utrpení Ludmily toliko jako malou epizodu. V ní je však v zkratce obsaženo, co plněji bylo pověděno v legendě »Fuit«. Tuto epizodu z »Crescente fide« převzal Gumpold, z Gumpolda pak Druhá slovanská legenda václavská. Cítíc však její kusost, považoval autor Druhé slovanské legendy václavské za účelné podati tu vypravování úplnější a pro české poměry také logičtější. Maje pak patrně z ústní tradice (tak jako Kristián) vědomost o tom, že mladá knížata Václav a Boleslav byla svěřena na vychování jejich bábě Ludmile, vyzdvihuje psychologické vyhrocení nenávisti mezi Drahomírou a Ludmilou ještě tím (tak jako Kristián!), že zášť mezi oběma kněžkami byla živena nejen jejich vládychtivostí, ale také okolností, že děti Drahomířiny byly této odňaty a dány Ludmile. Tu jde však o nový motiv a nikoli o textovou nelogičnost. S tímto psychologickým podbarvením celá epizoda vypadne však stejně v Druhé slovanské legendě václavské, jako v Kristiánovi, přesvědčivěji a logičtěji. Ale text »Crescente fide«, podložíme-li mu smysl a logiku legendy »Fuit«, je myšlenkově zcela dobrý a nevyžaduje doplňku, jak jej podali autor Druhé slovanské legendy václavské a Kristián.

Další doklad, který Slavík uvádí pro svoji hypotézu, že v »Crescente fide« dlužno viděti výtah z Gumpolda, je znění zprávy o poselství knížete Václava k biskupovi Tutonovi do Řezna. Ale místo to nepadá pro důkaz zmíněného názoru podstatně v úvahu, neboť

obě znění dávají celkem týž smysl.²⁷⁹ Podobně další doklad Slavíkův o dokončení stavby kostela sv. Víta.²⁸⁰

Slavík v své studii se pozastavuje dále v »Crescente fide« nad větou, že Boleslav před vraždou měl poradu se svými spiklenci a zejména nad slovem »druhdy«, »před tím« (»Crescente fide: sicut et olim cum impiis facto consilio, misit nuncium, ut eum — Wenceslaum — fraudulenter invitaret ad convivium«). Slavík píše, že prý nikde před tím v »Crescente fide« o podobné poradě se nevypravuje a domnívá se, že autora legendy opět přistihl při nepozornosti, která mimoděk prozrazuje jeho excerptorský způsob psaní. Ale něco málo výše v legendě (na téže straně ve vydání v Pramenech dějin českých) píše se o tom, že Boleslav se radil se svými spiklenci, jak by Václava zahubil (»Tunc autem frater eius ... diabolica fraude deceptus cum impiis malignorum inierunt consilium ... , ut eum — Wenceslaum — perderent«). Gumpold a Druhá slovanská legenda václavská vypravují sice o Boleslavových úkladech podrobněji a šířeji, nicméně pro domněnku Slavíkovou tohoto místa z legendy užití nelze. A pro textovou kritiku a pro určení filiace »Crescente fide« a Gumpolda nelze také užití jisté různosti zpráv pramenů o samé vraždě knížete Václava a zejména toho, byl-li Václav zavražděn na cestě do chrámu (jak píše První slovanská legenda václavská, »Crescente fide« a Kristián), či na cestě z chrámu (jak je u Gumpolda a v Druhé slovanské

²⁷⁹ Václav dle obou legend poslal do Řezna k biskupovi Tutovi, že míní postavit v Praze nový kostel ku cti sv. Víta. A žádá biskupa o souhlas. Biskup poselstvu odpověděl: »jděte a povězte mému synu Václavovi: (Jakož jsi si předsevzal) již kostel tvůj před bohem (překrásně) stojí postaven.« Slova v závorkách a jmenovitě větu »jakož jsi si předsevzal« legenda »Crescente fide« nemá. Ale souvětí bez zmíněné věty dává týž smysl.

²⁸⁰ »Crescente fide« vypráví, že Václav »založil« kostel sv. Víta a něco dále poznamenává, že Václav nemohl odejít do Říma, protože stavba sv. Víta nebyla ještě dokončena. Gumpold, který si patrně neuvědomil tuto poznámku a jsa českým poměrům vzdálen, neporozuměl tomuto místu a vypráví, že Václav stavbu dokončil a pozval biskupa Tutona, aby kostel vysvětil. — Slovanský Gumpold vynechává sice nesmyslný údaj o vysvěcení kostela biskupem Tutonem, ale jinak se přidržuje pojetí i stylu Gumpoldova. Píše s frásovitostí své latinské předlohy o věci takto: »Václav ... opatřil dělníky a sám začal nositi

legendě václavské). Zde se prostě zprávy různí. A věcnou logiku má stejně skupina prvá, jako pak psychologicky dobře založené vypravování Druhé slovanské legendy václavské. Rozhodně tím není doloženo a dosvědčeno, že autor »Crescente fide« text své domnělé předlohy zkracoval a převzal do svého vypravování toliko jednu cestu Václavovu místo dvou.

Po všech těchto úvahách o poměru »Crescente fide« a Gumpolda nelze než vrátiti se k správnému soudu Pekařovu o poměru obou zmíněných legend tak, že bavorská recense »Crescente fide« byla předlohou vlašské recensi legendy Gumpoldovy. A že Gumpold, když dostal se pak do Čech, byl tu znovu zpracován, opraven a rozšířen, a to zejména zprávami z české recense »Crescenet fide«.

DRUHÁ SLOVANSKÁ LEGENDA VÁCLAVSKÁ A KRISTIÁN.

Vedle »Crescente fide« a Gumpolda Kristiánovi nejvíce se blíží Druhá slovanská legenda o sv. Václavu. Je to věc celkem přirozená. Obě skladby, Kristián i Druhá slovanská legenda václavská, vznikly asi v téže době a zpracovaly tytéž literární prameny a předlohy. Kristián latinsky, legenda jazykem staroslovanským. Ovšem toliko pokud se týče života a smrti knížete Václava.²⁸¹

Druhá slovanská legenda václavská, jak už výše bylo naznačeno,

na ramenou svých vápno a svýma rukama dal základ a skončil.« — Textově tento doklad mluví vlastně proti Slavíkovi. Má-li podle Slavíka býti »Crescente fide« pouhým výtahem z Gumpolda, pak stejně v latinském, jako v slovanském Gumpoldovi se píše o dokončení stavby. A je stěží myslitelné, že by autor »Crescente fide«, pořizuje někdy koncem století X. výtah z Gumpolda — jak Slavík předpokládá —, změnil smysl slov své předlohy tak, jak naznačeno. A že by ze stavby dokončené a biskupem již posvěcené učinil stavbu nedokončenou. Naproti tomu údaj legendy »Crescente fide«, že Václav kostel »založil«, mohl Gumpold při svém způsobu květnaté mluvy snadno přetvořiti v znění, že »opatřil dělníky . . . počal nositi vápno . . . dal základ a skončil«.

²⁸¹ Druhou slovanskou legendu václavskou objevil počátkem XX. století ruský učenec Nikolaj Nikolajevič *Nikolskij* a vydal ji roku 1909. Odtud legenda zve se také často *legendou Nikolského*. *Nikolskij* již během tisku své práce roku 1904 upozornil na svůj objev Pekaře a posílal mu archy v korektu-

je v podstatě překladem legendy Gumpoldovy do jazyka staroslověnského. Nikoli však překladem původní, vlašské recense Gumpolda, nýbrž dle vši pravděpodobnosti recense české, Gumpolda v Čechách nově zpracovaného a rozšířeného, mimo jiné o řadu zpráv a údajů, čerpaných z české recense legendy »Crescente fide«.²⁸² V této zvláštní povaze obou skladeb, Druhé slovanské legendy václavské a Kristiána, tkví také zvláštní obtíže kritické. Není pochybnosti o tom, že shody věcné i textové mezi oběma skladbami jsou a nejednou dosti značné, při tom však zůstává těžko řešitelným problémem, sluší-li se považovati tyto shody za přímý vliv jedné skladby na druhou, či vznikly-li použitím společných pramenů a předloh. Celkem lze říci, že literární struktura jedné i druhé skladby je naprosto různá. U Kristiána je strukturálním základem česká recense legendy »Crescente fide«, u Druhé slovanské legendy václavské legenda Gumpoldova. Tímto výkladem by se věc v podstatě zjednodušila. Nicméně ve skutečnosti poměr jedné legendy ke druhé přece jen tak zcela jednoduchý není. Druhá slovanská legenda václavská nemá, jak se věc nyní jeví, za základ původní skladbu Gumpoldovu, ale její české zpracování, jak už výše bylo naznačeno, v němž obsaženy jsou zejména zprávy čerpané z české recense legendy »Crescente fide«, tudíž téže legendy, která byla strukturálním základem skladby Kristiánovy. Kristiánova skladba zase, ač v podstatě — ve své části václavské — je strukturálně založena na české recensi legendy »Crescente fide«, používá místy též legendy Gumpoldovy. Při vyličeném prostupování se a vzájemném prolínání zmíněných pramenů je pak velmi obtížné zjistiti, zda Kristián užíval při své práci české recense legendy Gumpoldovy, která byla základem překladu zmíněné právě legendy do jazyka slovanského, či původní, vlašské recense Gumpolda, který se

rách. Na tomto základě podal *J. Pekař* výklad o legendě v svém spisu *Legenden*, I. c. str. 44—51. Nejnověji vydal legendu tiskem *J. Vašica*: Druhá staroslověnská legenda o sv. Václavu, úvod a text staroslověnský s českým a latinským překladem, Sborník, I. c. str. 69—135.

²⁸² Srv. *J. Pekař*, *Legenden*, I. c. str. 48—49. *J. Vašica*, Druhá staroslověnská legenda o sv. Václavu, úvod, Sborník, I. c. str. 79.

²⁸⁸ Srv. *J. Pekař*, *Legenden*, I. c. str. 46, 253—4, 432.

s vlašskou recensí asi slovně kryl a text této legendy toliko rozšiřoval zprávami z české recense legendy »Crescente fide«. Snad tuto složitost jevu bude možno lépe a přesněji vyložit, podaří-li se jednou nalézt nyní nezvěstný text české recense Gumpolda.

Skutečnost, že mezi Kristiánem a Druhou slovanskou legendou václavskou jsou jisté shody, patrna byla všem dosavadním badatelům o této legendě: Nikolskému, Pekařovi, Vašicovi i Slavíkovi. Některé pak shody mezi oběma zmíněnými legendami jsou takové povahy, že nelze je redukovat na známé nám prameny, jmenovitě na vlašskou recensi Gumpolda neb na českou či bavorskou recensi »Crescente fide«. Některé zprávy a údaje čtou se toliko v Kristiánovi a v Druhé slovanské legendě václavské. A je tudíž velmi blízko k dohadu, že buď Kristián čerpal z Druhé slovanské legendy václavské, anebo tato z Kristiána. Prof. Pekař, který se prvý touto otázkou zabýval, došel k poznání, že autor Druhé slovanské legendy václavské již Kristiána znal a některé jeho zprávy přejal do svého literárního díla.²⁸³

Při bližší analýze otázky je však řešení Pekařovo velmi málo pravděpodobné. Představme si, že by byl autor Druhé slovanské legendy václavské měl již před rukama legendu Kristiánovu. Jazykový rozbor legendy ukazuje přesvědčivě, že vznikla v Čechách někdy na konci století X. neb na počátku století XI., v době květu slovanského jazyka a slovanské bohoslužby. Její autor byl dle vši pravděpodobnosti kněz obřadu slovanského, náležitě však vzdělaný i v latině. V jeho skladbě je však nápadné, že nikde ani slovem se nezmiňuje o počátcích slovanského křesťanství na Moravě a v Čechách, o Metodějovi, Svatoplukovi a Bořivojovi. Snad proto, že více překládal než tvořil. A že zmínky o počátcích slovanského křesťanství nenašel ve své předloze. Kdyby byl však našel v životopisu knížete Václava již vylíčené počátky moravského a českého křesťanství, tak jak se o této, pro slovanskou církev povždy důležité události píše v Kristiánovi, jistě by byl neopomněl do své práce širším neb aspoň kratším způsobem zařadit počátky dějin své církve v užším slova smyslu, tím spíše, že spis svůj založil dosti široce a včlenil do něho řadu zpráv, o kterých se dočetl neb dozvěděl. Zkrátka, kdyby byl autor Druhé slovanské

legendy václavské znal Kristiána, legendu, která tak sympaticky a přímo apologeticky líčí počátky slovanského křesťanství v našich zemích v úzké souvislosti s životem sv. Václava, byl by nepochybně přeložil do jazyka slovanského tuto legendu a nikoli Gumpolda. Neohledě k tomu, že překlad Kristiána byl by proň nepoměrně snadnější než pokroucená a k překládání velmi obtížná latina Gumpoldova, našel by v podstatě v Kristiánovi všechny literární efekty, ano mnohem více, jako v Gumpoldovi. Podobně byl by asi sotva autor Druhé slovanské legendy václavské při svém sklonu k fabulaci pominul některé zprávy toliko v Kristiánovi zapsané, které s hlediska doby jeho dílu byly by jistě dodaly ceny a přímo románové zajímavosti.

Kristián má několik nových zázraků, které se jinde nechtou a které s hlediska doby byly asi zvláště působivé. Tak o klerikovi, který za života světce byl prý s ním spjat nejvěrnějším přátelstvím a které mu svatý Václav projevil i jako mrtvý uvolněním nehtu na ruce, o sestře Václavově Přibyslavě a uťatém uchu, které podle zjevení světce našla, anebo o vzpouře knížete kouřimského proti Václavovi a zázračném jeho vítězství. To vše a ještě mnohé jiné by si byl zvědavý a ochotně sdílný autor Druhé slovanské legendy václavské sotva nechal ujíti, kdyby byl Kristiána znal. Ale ještě lépe je věc patrná při zázračném vypravování o Podivenovi. Kristián tento motiv zpracoval nejen obšírněji, ale i zajímavěji a účinněji. Podiven, zbožný přítel a mstitel Václavův — to je u Kristiána téměř nový svatý! Druhá slovanská legenda václavská má sice také tento motiv, ale vypravuje jej jen málo rozšířený podle latinského Gumpolda.²⁶⁴

Závěr, který plyne z uvážení všech těchto okolností, je po mém soudu jediný: autor Druhé slovanské legendy václavské neznal skladbu Kristiánovu. A nezbývá tudíž, než řadu shod, které jsou mezi jednou i druhou legendou, vysvětliti jinak.

V první řadě třeba vzíti v úvahu, nebyl-li snad vztah mezi Druhou slovanskou legendou václavskou a Kristiánem obrácený, nebylo-li by snad možné pomocí dosti četných shod mezi Kristiánem a Druhou slovanskou legendou václavskou dokázati, že Kristián již znal Dru-

²⁶⁴ Srv. J. Pekař, *Legenden*, I. c. str. 224, 432.

hou slovanskou legendu václavskou a užil jí při komponování své rozsáhlé historicko-legendární skladby.

Nicméně ani tu není bezpečnosti a jistoty, a to asi ze stejných důvodů, které jsme výše uvedli, popírajíce závislost Druhé slovanské legendy václavské na Kristiánovi. V Druhé slovanské legendě václavské jsou některá místa, která by si Kristián, v široké fabulaci si libující a s oblibou zajímavosti a podrobnosti ze života svého hrdiny zapisující, stěží nechal ujíti. Tak na př. vypravování Druhé slovanské legendy václavské v kapitole 22 o tom, že Boleslav po zavraždění bratra »přepadán byl běsy a musil býti držen rukama svých dvořanů; Kristián při své zaryté nenávisti k Boleslavovi (srv. kap. VI.) jistě by asi našel v tomto vypravování známku svaté msty nebes, kterou jinak v své skladbě s oblibou rozváděl.

Podobně byl by asi Kristián nepominul, aby způsobem literárně účinnějším, ale i logičtějším a psychologicky propracovanějším, vypsal vrcholný obraz svého legendárního dramatu, totiž vylíčení vlastní vraždy v Staré Boleslavi, jak je podána v Druhé slovanské legendě václavské na rozdíl od původního, vlašského Gumpolda.

Zůstává zde však další možnost, z uvedených asi nejpravděpodobnější, že Kristián neužil Druhé slovanské legendy václavské přímo, nýbrž že čerpal z její latinské předlohy, z české recense legendy Gumpoldovy. V té byly snad již zprávy, v nichž se Kristián s Druhou slovanskou legendou václavskou shoduje, a nebyly ještě některé podrobnosti, které čteme potom v Druhé slovanské legendě václavské.

Srovnání několika ukázek textů obou legend nás o jejich poměru nejlépe přesvědčí.

Druhá václavská legenda kap. XIII.

Když takto šťastně uplynula léta světcova mládí a kníže vyspěl silou mužného rozumu, odvrhl pomalu od sebe mužně pošetilé rady svých dvořanů a zoškliviv si nemálo nevědomou jejich pobloudilost od pravého boha, jednoho dne svolal všechny své vladyky ... a jal se k nim mluvit s výčitka-

Kristián kap. V.

Zatím co se toto dalo, blažený Václav ... vyrostl z let chlapeckých. ... Posléze posilněn byv od boha a statečností se opásav, svolal matku svou a všechny velmože, a ... obořil se na ně ... : »Proč synové zločincův ... mužové nešlechtní, bránili jste mi, abych naučil se zákonu ... Ježíše Krista a po-

mi . . . : »Já jsem posavád až tuze trpěl oblíbené názory vaší převrácenosti, ale už to trpěti nechci . . . a neposlouchaje víc vaší nepravosti . . . chci plniti příkazy Páně! . . . Láska k míru ať vzkypí v mé říši doma i venku! . . . Již tehdy . . . vzkřísil se radostný vzrůst katolického náboženství.

Nebo další doklad :

*Druhá slovanská legenda václavská
kap. XV.*

V témž čase muž bohu milý, slib učiniv, rozhodl se v srdci svém, že vystaví chrám bohu a vítěznému jeho vojínu a mučedníku Vítovi. I vypravil posly k řezenskému biskupu a řekl: »Otec můj zbudoval chrám svatému Jiří, a já chci s tvým svolením vystavěti chrám Kristovu mučedníku, svatému Vítu.« Když to uslyšel biskup Tuto, pozvedl ruce své k nebi k bohu, a vzdávaje chvály Kristu, řekl: »Jděte a rcete mému požehnanému synu Václavovi: Jak jsi se rozhodl, tak již chrám tvůj stojí v nebesích před bohem vystavěn.«

Když Václav uslyšel tento vzkaz od biskupa, opatřil dělníky a . . . dal základ i skončil.

Shody věcné i textové v citovaném místě nedají se vysvětliti z latinského Gumpolda, který oběma legendám byl literární předlohou. Nicméně vše, co mají Kristián a Druhá slovanská legenda václavská na víc proti latinskému textu Gumpolda, čte se v české recenzi legendy »Crescente fide«. Je však též možné, že obě legendy převzaly své zprávy z české recenze latinského Gumpolda.

slouchal jeho příkázání. . . . Byl-li jsem pak já až dosavád pod vaší . . . mocí, od nynějška ji odmítám a bohu všemohoucímu z upřímného srdce chci sloužiti.« Pro tuto věc . . . vznikla . . . převeliká roztržka mezi velmoži, kteří se drželi po boku nábožného vévody a ostatními, kteří hověli nešlechtně straně bezbožné paní. I . . . pokoj církve Kristovy vzrostl.

Kristián kap. VI.

Potom, jak milost boží v srdce mu vnukla, chrám Páně ke cti blaženého Víta mučedníka založiti pomýšleje, poselstvo vypravil do Řezna k biskupovi . . . řka: »Otec můj vystavěl kdysi kostel Pánu ke cti blaženého Jiří; já pak s vaším dovolením toužím založiti týmž způsobem ke cti blaženého mučedníka Kristova Víta.« To uslyšev ctihodný biskup, s díkučiněním rozpínaje ruce ke Kristu Pánu, dí: »Synu mému požehnanému Václavovi toto vzkázání, vrátíce se, přineste: »Kostel tvůj již překrásně před Pánem vystavěn stojí.«

Což kníže uslyšev, rozveselil se v srdci, základy kostela brzy položil a zdi výborně postavil.

Podobně se má věc i na jiných úsecích obou legend:

Druhá slovanská legenda kap. XIV.

A slyšíce tuto zvěst o štědrosti svatého knížete, mnozí se sbíhali z Bavor a Franků a Švábska, a také z jiných zemí přicházeli, nesouce jemu *ostatky a rozličné knihy*, které on kupoval *zlatem svým a stříbrem* a drahocennými *rouchy a kerzny*, a upevnil pravou víru křesťanskou po všem kraji.

Kristián kap. VI.

O tomto smýšlení jeho (knížete Václava) se *dozvěděvše*, křesťané jako včely do úlu se *hrnuli* k němu ... kněží ... a přemnoho služebníků božích z Bavor, Šváb i z jiných zemí, s *ostatky svatých a hojnými knihami*. Tyto všecky s velikou ctí přijímal ... a bohatě *zlata nebo stříbra* hojnost, *kerzen*, otroků nebo *oděvů* jim udílel.

Latinský Gumpold vlašské redakce zprávu o příchodu cizích kněží do Čech ze západu nemá. Ale zprávu má opět »Crescente fide«:

Druhá slovanská legenda václavská kap. XX.

Boleslav ... krutě se rozlétiv na družinu věrných ... poslal *do Prahy a vyhubil všechny jeho přátele* a kněze, a služebníky jeho *zjímav*, všechny *poobil a děti jejich vmetal do řeky*.

Kristián kap. VIII.

Ale vrahové svatého ... divě ženou se *na hrad pražský a všecky přátele jeho*, kteří ... k dobrému ... přilnuli, rozličnou a ukrutnou *smrtí zahubili a děti jejich za živa v hloubi řeky Vltavy utopili*.

Latinský Gumpold zprávu o krvavém pronásledování přívrženců Václavových po jeho smrti nemá. Ale zpráva se čte opět v české recenzi »Crescente fide«. Někdy se dokonce zdá, jakoby si Kristián a Druhá slovanská legenda václavská byly blíže, než jejich předlohy:

Druhá slovanská legenda václavská kap. XVII. a XVIII.

Mladší bratr jeho ... počal potají proti němu ... strojiti mnohé *úklady*. Tu on ... připravil ... *hostinu*, jak říkal, *na paměť svatých Kosmy a Damiána* a poslal posly *k svému bratru*. A ihned, *ozbrojiv se* ... pravil ...:

Kristián kap. VII.

Boleslav ... když nadcházela *slavnost blažených mučedníků Kosmy a Damiána* ... vzav si za záminku, že tam ke cti týchž svatých posvěcen jest kostel, *bratra svého šťastného* lstivě jako na *hostinu* zve, ale spíše ... na

»zdaž bych já nedovedl . . . vyhledati protivníků našich? Ale nechci.« A když to řekl, odjel k bratrovi.

zavraždění. Jemu sice bylo to vše dobře známo, ale přece *zůstáváje ducha neohroženého . . . vydal se na cestu.*

Zprávu, že v Boleslavi byl kostel zasvěcený ku počtě mučedníků Kosmy a Damiána, nemá ani Gumpold, ani legenda »Crescente fide«. Údaj je sice také zaznamenán v Prvé slovanské legendě o sv. Václavu, ale její známost autoru Druhé slovanské legendy o sv. Václavu nelze prokázati.²⁶⁵ Kristián ji snad znal, ale v této souvislosti ji nepoužívá. Podobně jedině Druhá slovanská legenda václavská má zajímavý údaj, že Václav do Boleslavi odjel ozbrojen a bojovného ducha. Tutéž podrobnost zdá se, že naznačuje také Kristián, když píše, že Václav odjížděl z Prahy »zůstáváje ducha neohroženého«, ač měl o bratrových úkladech vědomost. Podrobnost tato nenajde se ani v Gumpoldovi, ani v »Crescente fide«, ani nikde jinde.

Kristián má dále jediný určitější zprávu o tom, že po smrti Vratislavově jeho nedospělí synkové byli dáni na vychování jejich bábě Ludmile. Druhá slovanská legenda v téže souvislosti se sice o věci nezmiňuje, ale zdá se, že její autor vědomost o tom měl a že sporem o děti Vratislavovy podbarvil a psychologicky vystupňoval konflikt mezi Drahomírou a Ludmilou. (Srv. výše str. !!!.) Shodné vědomosti neb literární informace mezi Kristiánem a Druhou slovanskou legendou václavskou jeví se pak obzvláště ve vypravování o vypuzení Drahomíry ze země knížetem Václavem.

²⁶⁵ Srv. *M. Weingart*, První česko-církevněslov. legenda o sv. Václavu, I. c. str. 90—97.

²⁶⁶ Srv. *M. Weingart*, První česko-církevněslovanská legenda o sv. Václavu, I. c. str. 93, 160.

²⁶⁷ *Dobrovskému* byl však znám rukopis »Crescente fide«, jak se zdá české recenze, kde byla i věta o vyhnání kněžny Drahomíry. *Týž*, *Kritische Versuche III.* (Wenzel und Boleslaw), str. 24, píše, že B. A. Warschhauer, farář předslavský, před několika léty přinesl mu z Bavor rukopis »Crescente fide«, psaný na pergameně, který Dobrovský popisuje asi takto: Rukopis začíná se slovy: »Crescente fide christiana quidam dux Bohemiorum Zpitigneus . . . baptizatus est et condidit ecclesiam etc.« Podle Dobrovského rukopis jinak souhlasil s rukopisem kapitulním (G. 5), t. j. s českou recenzí legendy »Crescente fide« až po slova

*Druhá slovanská legenda václavská
kap. XIII.*

Když domluvil, *vyhnal od sebe ze země matku, která byla v čele tohoto odboje*. Po skončení knížecích slov vrátili se *velmožové zemští a spiklenci a rádcové* ustrašení do svého domova a zkrúšení odložili na nějaký čas své pyšné záměry. Již tehdy ... *uzkřísil se radostný vzrůst katolického náboženství*.

Kristián kap. 5.

Posléze ... *statečností se opásav, svolal matku svou a všechny velmože a ... obořil se na ně ... pravil ... Neboť ... z vnuknutí ducha svatého pojal v srdci úmysl, matku svou, kteráž byla příčinou všeliké nepravosti, vypuditi z vlasti, aby vyhnáním jejím a všech jejích přívrženců ... pokoj církve Kristovy se vzmožl*.

Zprávu o vypuzení Drahomíry knížetem Václavem má sice i První slovanská legenda václavská, ale ve zcela jiné souvislosti a se zcela jinou motivací. Píše: »Tito zlí psi dříve navedli Václava, aby vyhnal bez příčiny matku svou.« A dále, že Václav skutku litoval a povolal Drahomíru zase zpět.²⁸⁶ Myšlenkovým postupem a místy i slovními ohlasy shodují se v této věci až nápadně toliko Druhá slovanská legenda václavská a Kristián. A je na snadě, že buď Kristián tu čerpal z Druhé slovanské legendy václavské nebo oba ze společného pramene. Italský Gumpold zprávu o vyhnání matky Václavovy nemá. Podobně známé nám texty »Crescente fide«.²⁸⁷

Kristián a Druhá slovanská legenda václavská stýkají se také v jedinečné své zprávě o tom, že kníže Václav byl ženat. Druhá slovanská legenda václavská vypravuje o tom celou historku v kap. XVI.

charitatem observabat. Na to bezprostředně následují slova: Porro mater sua idolorum cultrix etc., kde se text opět od české recense legendy odchyluje a dále pokračuje: *Ipsae autem matrem suam de terra fugavit*. — Poslední dva zázraky, t. j. Václavovo zázračné objevení se na dvoře císařském a probuzení nepokřtěné dívky jménem Václavy, přejaty jsou, jak Dobrovský poznamenává, z pozdějších legend václavských, t. j. z legendy »Oriente iam sole«. V legendě, kterou Dobrovský popisuje, nebylo zmínky o zavraždění knížete Václava. Byl to text, jak Dobrovský poznamenává, velmi kusý. Zdá se, že text byl kombinací legendy »Crescente fide« a legendy »Oriente iam sole«. Také v této na Kristiánovi založené legendě se píše o vyhnání Drahomíry, ale poněkud jinými slovy: »Per idem tempus mater eius perfida ... dux ... eiecit (eam) de terminis sue potestatis.«

A že došlo k Václavovu sňatku z donucení od velmožů země, aby zajištěno bylo potomstvo a že pak Václav měl syna Zbraslava, konečně dále, kterak žena Václavova »zhřešila s milým služebníkem jeho«. Naproti tomu Kristián, strukturárně v blízké souvislosti, činí na sňatek Václavův toliko neurčitou narážku při chvále ctností Václavových. A že prý vždy »v cudnosti měl zalíbení, ačkoli (prý) tato vzácná jest u ženatých«. ²⁸³ V podstatě jest to však tentýž motiv: v sňatku s hlediska mnišské morálky doby spatřuje se mravní poklesek nedůstojný světce. Také toto místo z Druhé slovanské legendy václavské ve srovnání s Kristiánem činí velmi pravděpodobným náš předpoklad, že autor Druhé slovanské legendy neznal Kristiána, ale spíše naopak, že Kristián čerpal z Druhé slovanské legendy václavské neb z její latinské předlohy, obsahově s ní shodné.

Shod tohoto rázu je více. Zmínili jsme se, že stejně Druhá slovanská legenda václavská jako Kristián zná matku Václavovu Drahomíru jménem (jméno kněžny Drahomíry čte se toliko v První slovanské legendě václavské a v legendě »Fuit«, nikoli však v »Crescente fide« a v Gumpoldovi), že Druhá slovanská legenda václavská stejně jako Kristián ví o tom, že kostel v Staré Boleslavi byl zasvěcen svatým Kosmovi a Damiánovi (údaj ten má toliko První slovanská legenda václavská a potom Vavřinec, mnich z Montecassina) a konečně, že jedině Druhá slovanská legenda václavská a Kristián znají jméno potoka Rokytnice, při němž se udál zázrak u příležitosti přenešení ostatků Václavových do Prahy. Ale tyto zprávy mohli oba autoři znáti prostě ze zkušenosti a bez textové závilosti.

Samo přenešení ostatků Václavových líčí se v obou skladbách za podobných okolností a s příbuznou motivací. Předlohy obou legend

²⁸³ Pokud se týče textu srv. B. Ryba, *Kronika Kristiánova s hlediska textové kritiky*, *Listy filologické*, ročník 59 (1932), str. 240 a *qas. Mat. Mor.*, 55 (1931), str. 469—72. B. Ryba textově nejasné místo emenduje a čte: »castitatem amplectens, quamvis hec rara <a>vis uxoratis«.

J. Vašica, *Druhá staroslov. legenda o sv. Václavu*, *Sborník*, l. c. str. 80, navrhuje a odůvodňuje čtení »quamvis hec rara vi uxoratis«. Ale čtení to *Pekař* v poznámkách o práci Vašicově v *Čes. čas. hist.* 1930, str. 188, zavrhuje s tím odůvodněním, že Kristián by byl jistě zprávy o násilném sňatku Václavově plně

»Crescente fide« i vlašský Gumpold nepřináší vlastní podstatnějšího odůvodnění pro translaci. »Crescente fide« píše prostě, že prý »zdálo se některým ve snu aby je (tělo Václavovo) přenesli do chrámu, který sám byl vystavěl«. A podobně líčí motiv translace i Gumpold, že prý »zdálo se některým věrným nočního času, aby z vnuknutí božího (tělo světce) bylo odtud přenešeno do kostela sv. Víta mučedníka, jež sv. Václav sám byl vystavěl«. Gumpold dokonce líčí věc tak, že k přenešení těla světce došlo v noci, protože se stoupeni Václavovi obávali »ukrutností knížete« a že tudíž k přenešení ostatků Václavových došlo bez vědomí Boleslava a jaksi proti jeho vůli. A že snad toliko kněží chtěli jeho ostatky a patrně tajně pochovati v kostele, který Václav vystavěl.

Podle Druhé slovanské legendy václavské dochází však k přenešení těla světce téměř na popud a na rozkaz Boleslavův.²³⁷ Sice i tu působí »vidění« a »zjevení«, o němž se psalo v obou předlohách, ale věrní ctitelé památky Václava podle téže legendy »nemohli to utajiti a pověděli knížeti, co jim bylo zjeveno«. A tu pak Boleslav, »jakoby se probral z těžkého sna«, kázal kněžím, aby šli v noci a přenesli tělo světce tak, aby se o tom nikdo z lidí nedozvěděl«.

U Kristiána prvky a motivy všech předloh najdeme ve formě literárně již pokročilejší a rozvinutější. Jestliže v »Crescente fide« a podobně ve vlašském Gumpoldovi je zmínka o tom, že tělo světce jeho věrní stoupeni přenesli do kostela sv. Víta, který Václav sám postavil, v Kristiánovi se tento motiv doplňuje a rozvíjí záznamem epizody, že prý světec sám kdysi při prohlídce stavby kostela svatého sv. Víta pronesl verš žalmisty: »Totož je odpočinutí mé na věky věkův.« A jestliže vlašský Gumpold se zmiňuje o ukrutnosti knížete

využil.

²³⁰ Také v První slovanské legendě václavské dochází k translaci na popud Boleslavův. Nicméně motivace je zcela jiná než u legend pozdějších. Podle této legendy Bůh pohnul zatvrzelým srdcem Boleslavovým, takže litoval svého hříšného činu a z kající lítosti kázal pak přenést tělo svého zabitého bratra do Prahy i pohřbít jej v kostele sv. Víta po pravé straně oltáře dvanácti apoštolů, kde sám byl kdysi místo svého pohřbu označil. (Srv. *M. Weingart*, První česko-církevněslovanská legenda o sv. Václavu, l. c. str. 123, 163.)

Boleslava a o strachu Václavových přátel před touto krutostí, Kristián tuto zmínku epicky rozvádí a přímo dramatisuje, využívaje při tom i prvků, které našel v Druhé slovanské legendě václavské neb v její předloze. Boleslav podle Druhé slovanské legendy václavské byl pohnut k přenešení ostatků Václavových téměř kajícností, k níž se však nechtěl přiznati a nařídil přenešení těla světce tajně a v noci. Tento rys Kristián, zaujatý proti Boleslavovi, nemohl však knížeti, který prý toliko »pláštěm křesťanství se přikrýval«, otevřeně přiznati. A proto píše, že prý Boleslav »nemohl odolati velkým skutkům božím«, které se projevíly ve vidění Václavových přátel, a proto prý nařídil přenést tělo světce tajně a v noci, ale při své vrozené krutosti s podmínkou, že nestane-li se tak během noci, že všichni budou mečem utraceni. A tímto motivem stupňuje se hrůza přátel Václavových, když přišli k potoku Rokytnici a nemohli jej přejíti. »Ó blažený mučedníku,« dává jim v kritické chvíli Kristián promlouvati, »protože s nábožnou myslí dbali jsme tvého příkazu, nyní všichni trestu vražedným mečem jsme vydáni!« Tu pak se stal zázrak, že vůz s tělem světce zásahem nebes octnul se na druhém břehu rozvodněného potoka. Vypravování Druhé slovanské legendy václavské i Kristiána liší se od obou předloh (»Crescente fide« a Gumpolda) v tom, že k přenešení dochází na rozkaz knížete Boleslava. U Kristiána dramatisováním hrůzy před knížetem je však motiv psychologicky rozvinut a v své účinnosti dokreslen. Na zázraku u potoka Rokytnice je však možno velmi dobře sledovati literární gradaci a rozhojňování vypravování novými prvky, kterých historika nabývá od prostého podání »Crescente fide« přes vlašského Gumpolda k Druhé slovanské legendě václavské, aby vyvrcholila v dramatickém podání Kristiánově.

Podobně jisté rozhojnění a převzetí literárních motivů můžeme postřehnouti ve vypravování Druhé slovanské legendy václavské a Kristiána při líčení historie druha Václava Podivena. V obou legendách na rozdíl od jejich společné předlohy je vypravováno, že oběšenému Podivenovi rostly vlasy i nehty a že ptáci se mrtvého těla nedotknuli.

Závěr, plynoucí z těchto srovnání textů a ze sledování literárních

prvků v obou legendách zpracovaných, je ten, že není myslitelné, aby všechny tyto shody byly náhodné a čerpané toliko z ústní tradice. Poněvadž pak jsme vyloučili možnost, že by autor Druhé slovanské legendy znal skladbu Kristiánovu, nezbyvá než přiznati, že Kristián znal buď Druhou slovanskou legendu václavskou nebo pravděpodobněji její latinskou, obsahem s ní celkem shodnou předlohu, t. j. českou recensi legendy Gumpoldovy.

Sepsání této legendy spadalo by pak asi do stejné doby neb krátce před dobu, v níž vznikla obsáhlá skladba Kristiánova. A jestliže tato, jak ještě ukážeme, náleží skutečně do sklonku doby Vojtěchovy, slušelo by se položití vznik české recense Gumpolda, psaného po latinsku, asi do let 983—993. Podle toho by Kristián i autor české recense Gumpolda byli současníci. A pravděpodobně jejich vrstevníkem byl i překladatel české recense Gumpoldovy na jazyk staroslovanský, autor Druhé slovanské legendy václavské.

Snad mohla by se nám při zkoumání těchto otázek vynořiti i myšlenka, není-li snad autorem všech těchto spisů mnich Kristián a nesluší-li se na českou recensi Gumpolda, na její zpracování jazykem slovanským i na legendu Kristiánovu pohlížeti jako na dílo jednoho a téhož autora. Kristián, který tak sympaticky se staví k slovanské bohoslužbě, měl nepochybně i dobrou znalost jazyka a písma církevněslovanského. Tato okolnost by tudíž pro předpoklad společného autorství všech tří zmíněných skladeb nebyla závadou. A bylo by snad možné (v duchu Pekařovy myšlenky, že Kristián byl nespokojen s historickým obsahem Gumpolda a proto jej přepracoval) pohlížeti na českou recensi Gumpoldovy legendy jako na první zpracování literárního thematicu Kristiánem, na Druhou slovanskou legendu jako na zpracování druhé a konečně viděti v Kristiánově legendě o sv. Ludmile a sv. Václavu třetí zpracování téhož námětu. S hlediska literární tvorby věc nebyla by zajisté nepochopitelná a v zásadě nemožná. Také Bruno Querfurtský zpracoval život svatého Vojtěcha podle italského Kanaparia, a to ve dvou redakcích neb literárních etapách. A tímto předpokladem snad mohli bychom si vysvětliti četné shody a slovní ohlasy mezi Druhou slovanskou legendou václavskou a Kristiánem.

Nicméně bližší poznání tvorby Kristiánovy vede nás k tomu, abychom výše naznačenou možnost zcela rozhodně zamítli. Druhé slovanské legendě václavské schází naprosto tendenční zabarvení a mstivý, slavníkovský postoj k vládnoucím Přemyslovcům, který je tak významnou složkou v díle Kristiánově. O české recenzi Gumpolda nemůžeme se s takovou určitostí vysloviti a tím ani zamítnouti možnost, že by byla dílem Kristiánovým. Je to však rovněž málo pravděpodobné. Spíše se dá souditi, že česká recenze Gumpolda podobala se co nejvíce Druhé slovanské legendě václavské. Možnost, že oba spisy jsou dílem jednoho a téhož autora, měla by více pravděpodobnosti. Druhá slovanská legenda václavská však dílem Kristiánovým není.

PRVNÍ SLOVANSKÁ LEGENDA VÁCLAVSKÁ A KRISTIÁN.

K pramenům václavské legendy Kristiánovy podle nejnovějších poznatků Weingartových²⁰⁰ patří též První slovanská legenda o svatém Václavu. Otázkou zabýval se již před Weingartem M. Büdinger²⁰¹ a došel k témuž závěru. A podobně také F. Pastrnek.²⁰² A také Pekař²⁰³ na četných místech své německé knihy dotknul se zmíněného problému a zdůraznil, že Kristián na několika místech opouští svou hlavní předlohu legendu »Crescente fide«, aby v svém líčení přiklonil se k vypravování, s nímž setkáváme se v První slovanské legendě václavské. Pekař uznává sice tyto nápadné shody mezi oběma prameny, ale poukazuje též na skutečnost, že Kristián jiné závažné zprávy nemá, ač by jich asi sotva byl pominul, kdyby První slovanskou legendu václavskou znal a z ní přímo čerpal. Pekař proti Büdingerovi vysvětluje shody mezi První slovanskou legendou václavskou písemným zachycením ústní tradice, oběma autorům spo-

²⁰⁰ Srv. *M. Weingart*, První česko-církevněslovanská legenda o sv. Václavu, I. c. str. 155 n.

²⁰¹ Srv. *M. Büdinger*, Zur Kritik altböhmischer Geschichte, Zeitschrift für die österr. Gymnasien, 1857, str. 512—15.

²⁰² Srv. *Fr. Pastrnek*, Slovanská legenda o sv. Václavu, Věstník král. české společnosti nauk, 1903, stran 87.

lečné, jednak znalostí kratšího nějakého sepsání, s První slovanskou legendou václavskou příbuzného (podobný spis předpokládá Pekař také u Vavřince z Montecassina!), z něhož Kristián čerpal. Proti stanovisku Pekařovu ozval se již J. Slavík²⁹⁴ a ukazoval, že vliv obou staroslovanských legend na Kristiána je zřejmý a dobře patrný. Nejnověji pak M. Weingart, jak již zmíněno, shledává vážné shody mezi První slovanskou legendou václavskou a Kristiánem celkem na čtrnácti místech. Nicméně toliko na třech místech je vyloučena možnost, že by Kristián nemohl svoje údaje převzít z legendy »Crescente fide«, která mu byla hlavním pramenem, která však také přímo čerpala z První slovanské legendy václavské. Tak zprávu o tom, že Václav po svém nastoupení a po utišení vzpoury, která se proti němu zdvihla (srv. níže kap. VI.), vyhnal svou matku Drahomíru ze země, ale potom ji opět povolal zpět, zejména však psychologické odůvodnění tohoto činu čte se toliko v První slovanské legendě václavské a u Kristiána. A zejména okolnost, že Václav rozpomenul se na slova Písma, které přikazuje ctít otce i matku svou, povolal Drahomíru z vyhnanství.²⁹⁵

Podobně velmi průkazná je shoda obou legend, když spiklence, umluvivší se proti Václavovi, přirovnávají k Židům, kteří ukládali o život Ježíšův. Weingart dobře tu poukazuje na strukturální stránku textu, a že v První slovanské legendě václavské příměr mezi Václavem a Ježíšem jako červená nit vine se celou skladbou a podává kompozičně klíč k jejímu pochopení, kdežto u Kristiána je motiv převzat jako pouhá dekorační výzdoba, kterou v žádné jiné legendě nenalzáme. Je zřejmé, že motiv takto pojatý nemohl býti zprostředkován ústní tradicí, ale byl převzat přímo z textu První slovanské legendy václavské.

Konečně je tu motiv, že Drahomíra dala pohřbít tělo svého za-

²⁹³ Srv. J. Pekař, *Legenden*, l. c. str. 13—18, 215—21, 247—51.

²⁹⁴ J. Slavík, *Sv. Václav a slovanské legendy*, Sborník P. N. Miljukova, Praha, 1929, zvl. otisk str. 14 n.

²⁹⁵ Srv. text První slovanské legendy václavské u Weingarta, l. c. V. 23, 24, a text Kristiána u Pekaře, *Legenden*, l. c. str. 104 ř. 13—15 a 21—27; str. 115 ř. 3—5.

vražděného syna v kostele v Staré Boleslavi, který kromě Kristiána se čte rovněž toliko v První slovanské legendě václavské.²⁹⁶ Na jiných místech jde v obou legendách o zprávy společné, t. j. o takové, které zprostředkovala Kristiánovi legenda »Crescente fide«, založená na První slovanské legendě václavské. Weingart ukazuje, že však i tu je text Kristiánův bližší První slovanské legendě václavské, než »Crescente fide«. Lze proto přisvědčiti Weingartovi, že Kristián při líčení zápasu mezi Václavem a Kristiánem slovy »*ut aiunt quidam*« odvolává se tu zejména na První slovanskou legendu václavskou, kde našel zmíněný zápas s podrobnostmi vypsany. S podobným odvoláním se Kristiánovým na použitý pramen setkáváme se též v kapitole I., kde podle legendy »Diffundente sole« píše o pokřestění Moravy a že »*Moravia . . . antiquis temporibus, fama memorante, Christi fide percipisse Augustini . . . , ut aiunt, temporibus*«. I zde by se mohlo zdáti, že Kristián čerpal z ústní tradice; ve skutečnosti je však závislý, jak jsme již výše dovodili, na legendě »Diffundente sole«. Lze proto s určitostí přijmouti poznatek Weingartův (k němuž již před ním došli i jiní badatelé), že Kristián mimo jiných pramenů čerpal také z První slovanské legendy václavské. Na rozdíl však od legendy »Crescente fide« užil jí toliko podpůrně, jako pramene doplňovacího a opravujícího tradici děje, vylíčeného v předlohách latinských.

*

Kristián jeví se nám, podobně jako při zkoumání legendy ludmilské jeho skladby, také při analýze legendy václavské, jako kompilátor starších předloh, které toliko stylisticky upravoval a místy věcně doplňoval a opravoval. Zejména však jako autor, který pořídil svod starších legendárních i historických pramenů, prosytil však svoji skladbu slavníkovskou, na Přemyslovce nevražící tendencí. Ale o tom promluvíme podrobněji až v další kapitole.

²⁹⁶ Srv. text První slovanské legendy václavské u Weingarta, l. c. str. 120 a 21 v. 73 a 74 i Kristiána u Pekaře, Legenden, l. c. str. 115, ř. 3—7.

V.

OBRANA ÚCTY SVATÉ LUDMILY

(LEGENDA „FACTUM EST“)

Legenda o svaté Ludmile, počínající slovy »Factum est«, nepatří k pramenům legendy Kristiánovy. Naopak. Tato legenda svým obsahem i svojí formou jeví se nepochybně jako literární skladba, založená na Kristiánovi. Pro kritiku textu i obsahu legendy Kristiánovy má však značnou důležitost. A proto pokládáme za účelné vřaditi do práce, jednající o pramenech X. století legendy Kristiánovy, kritický rozbor i této v mnohém ohledu pozoruhodné práce, sepsané, jak ještě níže podrobněji dovodíme, pravděpodobně na konci století XI.

POVŠECHNÁ CHARAKTERISTIKA.

Ludmilská legenda »Factum est« patří k nejpozoruhodnějším výtvorům naší středověké literatury. A jak už Pekař²⁹⁷ výstižně napsal, je »nejkrásnější a literárně nejvýše stojící českou legendou«. Opírajíc se o starší vypravování o životě i smrti Ludmily, rozvádí svoji předlohu poeticky v nadšené chvály první české světice. Autor legendy přirovnává Ludmilu v básnických obrazech a v ušlechtilé gradaci k »hvězdě jitřní, která vzešla v zemi české«, jako předzvěst slunce křesťanství, k »prvosence jarní«, k »červánku, jenž světlem své svatosti přivádí den kultu pravého boha« a která spolu s českými světcí Václavem a Vojtěchem »rosou modliteb« svlažuje zem rodnou a v nebesích svojí přímluvou za ni oroduje. Ušlechtilé vlastenecký ráz

²⁹⁷ Pekař, Kronika str. 34, Legendy 71.

vrcholí potom v zaníceném oslovení české země a v tklivém apelu, aby zůstala věrnou ctitelkou své první mučednice. »Ó, země česká, kdyby sis uvědomila, jak drahocenným darem jsi byla obmyšlena, jak jasného paprsky světla jsi ozařována, jak mocnou zastánkyni a přímluvkyni« máš na nebesích, tu jásama bys radostí! »Ó, šťastná ty země, pod záštitou tak mocné patronky! Kolik je krajin a národů, kterým nedostalo se tvrze tak blažené ochrany! A kdyby ji měly, jistě radostí by nad ní plesaly!«

Avšak není to pouze vlastenecký zápal a vlastenecké sebevědomí autora této legendy, který se těší z toho, že jeho zemi tak záhy se dostalo dobrodiní křesťanství, jehož symbolem a zárukou je právě »první světice« sv. Ludmila. Jeho legenda je pozoruhodná také tím, že na rozdíl od průměrných, schematicky mnišské ctnosti velebících legend, vyzdvihuje Ludmilino lidství a ženství. Její bohabojný, ctnostný život, který vedla v svém vdovství, není mu darem nebes, ale ukazuje, že bylo třeba, aby světice »tělo své postem, bděním a jiným příkořím krotila« a »v poddanství ducha uváděla«, »trestajíc tělo své a ukřižujíc vášně a žádosti jeho«, tak že zcela již zmrtvělo a bylo jako kůže pod kožešinou, která necítí více mrazu hříchu. Tak jako v trouverských písních dochází k adoraci panny Marie, jako symbolu nejušlechtlejšího ženství, tak i náš český autor, stavěje prvou tuto naši světici za příklad svým současníkům, zardousenou vášní symbolisuje rys české povahy a těmito lidskými, až příliš lidskými rysy vyzdvihuje Ludmilinu svatost. Její ctnost a čistota je těžce vykoupeným vítězstvím křesťanského ideálu nad sklony těla, její svatost je zásluhou vnitřního obrození a triumfem ducha nad bytostí tělesnou.

I.čť pčkná a poetická tato legenda, jak opět Pekař zdůraznil, zůstala v dějinách naší literatury dosud nedocněna, ba téměř nepo-

²⁹⁸ J. Dobrovský, Kritische Versuche II., Ludmila und Drahomir str. 17 n.

²⁹⁹ J. Dobrovský, Kritische Versuche I., Bořivoys Tante str. 23, Wenzel und Boleslaw str. 26.

³⁰⁰ Jos. Emler, Fontes I., str. 193—198.

³⁰¹ Jos. Emler, Fontes I., str. XVII. mylně se domníval, že rukopis tento je v Lobkovické knihovně v Roudnici. Na předsádce je totiž poznámka: Rudni-

všimnuta. Legendu znal sice již Balbín a po něm Bollandisté, podobně Dobner a P. Athanasius. Ale teprve Dobrovský²⁹⁸ ji vydal podle pozdního a špatně dochovaného rukopisu, ač znal už i texty lepší a starší,²⁹⁹ jako jsou na př. oba rukopisy olomoucké; Dobrovského vydání se přidržel pak J. Emler při vydání ve *Fontes rerum bohemicarum*,³⁰⁰ tak totiž že vedle něho přihlížel ještě k rukopisu Národního musea v Praze,³⁰¹ ač jen v pražských knihovnách je legenda v sedmi rukopisech. Tento nedostatečný rozhled heuristický byl potom příčinou, že jediné úplné vydání ve *Fontes* podává na mnohých místech text nejasný, ano nesrozumitelný, a zejména, že legenda byla pokládána za část legendy »*Diffundente sole*« (tak ještě i Pekař, ač znal již 11 rukopisů) a nikoli za legendu samostatnou.

KOMPOZIČNÍ SKUPINY V RUKOPISECH.

Legenda »*Factum est*« byla až dosud pokládána za část legendy »*Diffundente sole*«. V tomto spojení zachovala se v šesti rukopisech z celkového počtu sedmnácti rukopisů.³⁰² Ve čtyřech rukopisech zachovala se ve spojení s »*Fuit in provincia Boemorum*«, ve zbývajících rukopisech čte se samostatně. Je zajisté pozoruhodné, že jsou to skoro veskrze rukopisy nejstarší, náležející podle písma konci XIII. století neb století XIV., kdežto rukopisy s »*Diffundente sole*« náležejí až století XIV. a XV. Kompozičně i textově skupinu samu pro sebe tvoří oba rukopisy olomoucké, kde v úvodních větách se činí zmínka o pokřtění Bořivoje a Ludmily od Metoděje, biskupa velehradského. Tak se zdá, jakoby tato zmínka byla zárodkem a motivem ku spojení legendy »*Diffundente sole*« s legendou »*Factum est*«. Toto navázání na t. ř. velkomoravskou tradici náleží dle všeho době Přemysla Otakara II.³⁰³ A záhy potom došlo asi někdy koncem sto-

czensis, t. j. že rukopis patřil kdysi knihovně kláštera sv. Augustina v Roudnici. Odtud po různých osudech spolu s jinými rukopisy téhož kláštera dostal se na Březnici a byl pak hr. Kolovratem věnován Národnímu museu v Praze.

³⁰² Podrobnější popis rukopisů i text legendy je v *Přílohách*.

³⁰³ Přemysl Otakar II. pojal totiž do svých záměrů politických i velký plán zříditi pro svoji říši arcibiskupství v Olomouci. A obrátil se také proto na pa-

letí XIII. ku spojení obou legend »Diffundente sole« a »Factum est« v jeden celek. V obou českých passionálech musejních, z nichž prvý náleží druhé polovici XIV. století, máme již zkrácený český překlad takto upravené legendy.³⁰⁴ Podobně se zřejmým ohlasem legendy setkáváme se v latinském textu i v českém překladě Karla IV. Života sv. Václava,³⁰⁵ jež Karel IV. sepsal asi ještě před rokem 1346.³⁰⁶ Textově všechny rukopisy legendy, obsahující »Diffundente sole«, spolu souvisejí, tak že je lze redukovati, ať přímo, či nepřímo, na jednu společnou předlohu.

Kdy došlo ku spojení legendy »Factum est« s legendou »Fuit« in provincia Boemorum«, rovněž se nedá přesněji zjistiti. Jistě nejpozději v století XIV., kdy v této úpravě zachovala se nám legenda v rukopise, jenž byl psán asi v polovině XIV. století.

Kompozičně lze rukopisy rozdělití v tyto skupiny:

1. »Factum est« je samostatně, ale pouze prvých 7 kapitol.
2. »Factum est« celkem v plném rozsahu. Dva rukopisy.
3. »Factum est«, redakce olomoucká. Dva rukopisy.
4. »Diffundente sole« + »Factum est«. Šest rukopisů.
5. »Fuit in provincia Boemorum« + »Factum est«. Čtyři rukopisy.

pežskou kurii v Římě. Nebylo zajisté pro tradiční kurii v Římě přesvědčivějšího důvodu, než poukázati na skutečnost, že na Moravě již kdysi arcibiskupství bylo a že se vlastně jedná toliko o jeho obnovení. Těmito snahami Přemyslovými a jeho kancléře olomouckého biskupa Brunona ožívují historické tradice moravské z doby Svatopluka a Metoděje. Žádost Přemyslova je známa toliko z parafrase v odpovědi z Říma z r. 1268. Píše se tam: »Quare nobis . . . supplicasti, ut, cum in regno Boemiac . . . nulla sedes archiepiscopalis existat, licet in Moravia sedes huiusmodi fuisse dicatur, ven. fratri nostro . . . committere curaremus, ut . . . Olomucensem ecclesiam archiepiscopali dignitate praesignire curaret ac alias in terris eisdem ecclesias erigeret cathedrales, que ipsi Olomucensi ecclesie, tamquam metropolitanac, subessent.« Papež byl zprvu myšlenke nakloněn, ale z provedení pak sešlo. (Srv. *Emler*, *Regesta diplomatica Bohemiae* II., nr. 594, str. 229.) Proto není asi náhodou, že v téže době objevuje se v rukopisech kapitoly olomoucké z konce XIII. století (a pak i jinde) i *tradice velehradská*. (Srv. výše str. 120, pozn. 97.) Tuto rozvíjí potom *Dalimil*, *Karel IV.* v své legendě o sv. Václavu i cyrilské legendy z jeho doby, jako na příklad legenda »Quemadmodum« a j. Zdůrazňuje ji také Karlův kancléř Jan ze Středy, biskup olomoucký (1364—80), v svém listu, kde píše: »Verum cum

PŘEDLOHY LEGENDY.

Označovali jsme až dosud »Factum est« jako legendu. Správnější bylo by psáti o homilii ku cti sv. Ludmily. Neboť »Factum est« nemá nových rysů legendárních, nýbrž toliko staršími motivy z legendy ludmilské vykládá a zdůrazňuje význam prvé české světice pro náš národ. Tímto homeletickým rázem legendy podstatně se liší »Factum est« od »Diffundente sole«. A už z toho důvodu, ale také z důvodu stylového a kompozičního, je vyloučené, že by »Diffundente sole« a »Factum est« mohly tvořiti jednotný a genetický celek. Není myslitelné, aby jeden a týž autor — jak se dosud za to mělo — vedl si v jedné a téže literární skladbě tak různým způsobem obsahově i formálně. (Srv. též výše při kritice legendy »Diffundente sole« na str. 123.)

Tento různý způsob zpracování látky jeví se také dosti jasně v poměru obou legend k jejich předlohám. Legenda »Diffundente sole« je kompozičně a formálně, stylisticky i výrazově velmi prostá. Byla předlohou legendě Kristiánově, který ji »básnický« upravil a květnatým slohem zkrášlil i do široka rozvedl. Legenda »Factum est« jest

alias insignis *Velegradensis ecclesia* in honore metropolitico *velud aliarum ecclesiarum mater* et princeps existiterit« žádá kurii papežskou, aby vyvýšenost a čest Velehradu neupadla v zapomenutí za právo pro opaty velehradské užívati infuly a pontifikálních prstenů »dum pridem tanti honoris privilegio dicta gaudebat ecclesia«. (Srv. *F. Tadra*, *Cancellaria Joh. Noviforensis*, nr. 33, str. 47 a 48.) Snad při této příležitosti objeveny byly opět staré latinské legendy, jednající o moravském křesťanství, o Metodějovi, arcibiskupu moravském a jemu podřízených sedmi biskupstvích, jako na př. legenda »Diffundente sole« a legenda Kristiánova (srv. výše str. 165, 166, 173), které od dob persekuce slovenské bohoslužby na konci století XI. byly ukrývány a tajeny.

²⁶⁴ Srv. *Výbor z literatury české I.* (1845) str. 308—13.

²⁶⁵ Srv. *J. Pekař*, *Legenden* str. 66, *Jan Emler*, *Spisové císaře Karla IV.*, Praha, 1878, str. 109—118. — *Výbor z literatury české I.*, 314—22. — Nejlépe *Ant. Blaschka*, *Die St. Wenzelslegende Kaiser Karls IV.* Praha, 1934, str. 64.

²⁶⁶ *Ant. Blaschka*, l. c. str. 24 rozhoduje se v období 1355—62 pro rok 1358. Nicméně jeho důvody týkají se spíše stáří rukopisu legendy, nikoli doby vzniku samé práce, která náleží do mladých let Karlových.

však založena na Kristiánovi, či spíše a správněji na legendě »Subtrahente se«, která však není ničím jiným, než úryvkem z Kristiána.³⁰⁷

Legenda »*Subtrahente se famula Christi Liudmila*« známá je nejvíce pod jménem legendy Wattenbachovy, ač neušla pozornosti již Bollandistů. Wattenbach našel ji r. 1849 v rukopisném breviáři kláštera Heiligenkreuz.³⁰⁸ Rukopis byl psán v letech 1181—1200.³⁰⁹ Mimo to vyskytá se v četných rukopisech breviářů, dochovaných mimo Čechy i doma. Z nejstarších domácích rukopisů je též rukopis univ. knihovny v Praze VI. E. 13.³¹⁰ Jak už zmíněno, legenda není ničím jiným než samostatně pojatou 4. kapitolou Kristiána.³¹¹

Shody naší legendy či homilie s Kristiánem se najdou na více místech. Na legendu »Subtrahente se«, jako na předlohu »Factum est« ukazují netoliko slovní reminiscence, ale zejména rozsah legendy, líčící v první řadě Ludmilino utrpení a první zázraky na jejím hrobě. Kristián sice též není spisem původním a převzal vlastně své líčení skonu první křesťanské kněžny české ze starší předlohy, z legendy

³⁰⁷ Srv. J. Pekař, *Legenden* I. c. str. 82 n., 346 n. B. Bretholz, *Cosmas und Christian*, *Zeitschrift des d. Vereines für die Geschichte Mährens und Schlesiens* IX. (1905) naznačuje, že legenda »Subtrahente se« neboli legenda Wattenbachova, dochovaná v rukopisech z XII. století, je starší než Kristián a že snad mu byla předlohou. Ale Pekař tento názor (I. c. 346 n.) správně vyvrátil. Jeho vývody lze doplnit ještě tím, že Kristián nikdy neopisuje svoji předlohu doslova, nýbrž vždy ji stylisticky upravuje a prázdnými obraty, někdy i historickými glossami neb doplňky rozšiřuje a přestavuje.

³⁰⁸ Wattenbach, *Beiträge zur Gesch. der christl. Kirche in Mähren und Böhmen*, Wien, 1849.

³⁰⁹ J. Pekař, *Legenden* I. c. str. 82 n.

³¹⁰ Rukopis Univerzitní knihovny pražské VI. E. 13 má též část původní legendy o sv. Prokopu. Z písma je patrné, že legenda prokopská byla do rukopisu vepsána později, pravděpodobně brzy po kanonisaci Prokopově r. 1204. Z toho plyne, že sám rukopis byl psán ještě v XII. století. [Srv. A. Truhlář, *Paběrky z rukopisů klementinských*, *Věstník České akademie* VIII. (1899) str. 452.]

³¹¹ Mimo slovo do slova shodný text s Kristiánem dokazuje závislost legendy na legendě Kristiánově věta »*antefatum* presbiterum suum Paulum accersiens«, která přímo naznačuje, že legenda je úryvkem z legendy, kde se o knězi Pavlovi již dříve mluvilo.

»Fuit in provincia Boemorum«. Nicméně textově dá se bezpečně zjistiti, že předlohou naší legendě nebyla snad legenda »Fuit in provincia Boemorum«, ale Kristián. Z míst zvláště charakteristických, vlastních toliko Kristiánovi a naší legendě, uvádíme aspoň některá, ležatým tiskem naznačující shody mezi Kristiánem a legendou »Factum est«.

Kristián:

Post hec *inquit*: Mei interitus causa si adventastis, *obsecro, ut mucrone auferatis caput, exemplo martyrum sanguinem fundendo testimonium Christo perhibere gestiens ac palman martyrii . . .*

At illi furientes, saxis rigidiores, aures ad hec obdurantes, non veriti sunt manus in eam proprias inicere. . . .

Funesti ergo carnifices, *preces eius verbaque spernentes, fune gutturi eius inmisso, suffocacione vitam illi abstulerunt presentem.*

Podobně jiný úryvek :

Kristián:

Quibus cognitis . . . (Dragomir) *Tetinis misit . . . in mandatis iubens, quod domum beate Ludmile super tumulum ipsius statuerent in modum basilice, aptans ei nomen in honore beati Michaelis archangeli, quo si deinceps inibi claruisset signum aliquod, non meritis beate martiris, verum sanctorum, quorum pignora inibi detinerentur, deputaretur.*

»Factum est«:

At illa, *absecro, inquit, ut mucrone caput meum auferentes et in sanguine me volutari facientes, more sanctorum martirum pro Christo sanguinem fundencium, migrare ad celum sustineatis. At illi ad preces eius tamquam aspis aures obdurantes, inmerso fune gutturi spiritum exire compulerunt.*

»Factum est«:

. . . in mandatis iubens, quod domum beate Ludmile super tumulum ipsius statuerent in modum basilice, aptans ei nomen in honore beati Michaelis archangeli, quo si deinceps inibi claruisset signum aliquod, non meritis beate martiris, verum sanctorum, quorum pignora inibi detinerentur, deputaretur.

Vedle povšechného obsahu legendy jsou tato dvě místa pro stanovení textové závislosti legendy »Factum est« na legendě »Subtrahente se« nejvýraznější. Najdou se ovšem i mimo ně jiné slovní shody a re-

①

miniscence, ukazující, že Kristián byl legendě »Factum est« předlohou. Leč nikoli příliš početné. Autor legendy »Factum est« převzal z legendy »Subtrahente se« její obsah, sem tam slovo neb větu, avšak jinak soustředil se na její homeletický výklad, při čemž si vedl hodně samostatně.

DOBA VZNIKU.

Doba vzniku legendy dá se zjistiti dosti určitě. Směrodatné pro posouzení této otázky, jako terminus ad quem, jsou v první řadě dochované texty. Nejstarší texty legendy, jak už výše vyloženo, jsou z konce XIII. století. Poněvadž pak legenda, jak patrné je z rukopisů olomouckých, byla asi v době Přemysla Otakara II. upravována a spjata s tradicí velehradskou, není pochybnosti o tom, že legenda »Factum est« vznikla bezpečně před druhou polovicí XIII. století. Doba vzniku lze též aspoň přibližně zjistiti podle toho, že legenda zmiňuje se s důrazem o českých světcích Václavu a Vojtěchu. Legenda tedy nevznikla dříve, než v století XI. a nikoli později, než v století XIII. Časové rozpětí, do něhož padá vznik legendy, lze však ještě súžití. V rukopise universitní knihovny pražské VI. E. 13., který — jak už výše zmíněno (pozn. 310) — náleží do konce XII. století, jsou v zkratce antifony o sv. Ludmile (fol. 491), počínající slovy »*Lux vera lucis*« a »*Quasi stella matutina*«. Jsou to z našich breviářů známé antifony a hymny o sv. Ludmle, které nejsou v podstatě ničím jiným, než zveršováním naší legendy »Factum est«. Jestliže tudíž už někdy koncem XII. století byly zmíněné antifony obecně známy, tak že stačilo v breviáři při svátku kněžny Ludmily udati toliko začáteční verše, spadá nepochybně doba sepsání jejich předlohy, legendy »Factum est«, do doby mnohem dřívější. A tak za nejpozdější mez pro sepsání legendy »Factum est« můžeme s hlediska rukopisného dochování i textové filiace považovati polovinu století XII.

Nejčasnější mez časová, kdy legenda mohla býti sepsána, je pak doba sepsání legendy Kristiánovy a mimo ni okolnost, že se v naší legendě připomínají jako již národní světci sv. Václav a sv. Vojtěch. Mezi českými světci nejmenuje se však ještě sv. Prokop, k jehož ka-

nonisaci došlo roku 1204. Tím hranice vzniku legendy posunuje se do první polovice XII. stol. Leč možno jíti ještě dále. Smysl výkladu legendisty v kap. 4. je asi ten, že k národním a všeobecně uznaným světcům Václavovi a Vojtěchovi sluší přibrati i Ludmilu, která prý vlastně první, jako jitřenka, vzešla na nebi českých svatých. A legendista jak v této kapitole (*»Exigunt eius merita, ut ei debitus honor a fidelibus impendatur«*. *»Studiose igitur est collenda hec propago«*), tak v kapitole 9. 10. 11. i 12. diví se, proč tak slavná a znamenitá světice není dosti uctívána a vybízí k její větší oslavě. (*»O Bohemia . . . age festum letantis in celo«*. *»Agant in te solempnia tanti festi ecclesie cuncte«*. *»Resonent itaque ora predicantium«*. *»Age (Bohemia), memoriam sanctitatis eius«*. *»Cave igitur, ne per tuam incuriam honor tam grate martiris Christi . . . in terris obfuscetur«*.) A nechce se ani spokojiti toliko domácí úctou a zbožnou pamětí, ale žádá, aby její svatost byla uznána po všem světě křesťanském. (*»Non solum apud te . . . sed . . . longe lateque (sanctitas Ludmile) divulgatur«*. *»Scd predicanda est in terris dilatata«*).

Z některých slov a narážek legendisty je však patrné, že úcta svaté Ludmily nebyla v době, kdy legendu skládal, ještě všeobecně rozšířena a uznávána ani v jeho domově. Že první tato česká světice uctívána byla toliko skoro jen tajně (*»Nam nec tacendo aut occultando est ipsius I. Chr. gloria«*, jak se jeví v životě a mučednictví Ludmily), ba že i v Čechách byli tou dobou někteří, kdo o její svatosti pochybovali, ano se jí posmívali. (Kap. 10.: *»qui claritatem sanctorum aut irridens contemnit, vel victus desidia nec laudantem sollicitus audit, nec reveretur.«*) Tato narážka skoro poukazuje na příhodu zaznamenanou Kosmou k roku 1100, že sám pražský biskup Herman nevěřil v svatost Ludmily, ale zázrakem s rouškou světice, která neshořela, byl usvědčen a o její svatosti přesvědčen.³¹²

³¹² *Cosmas* III. cap. XI. Kosmas tu vkládá biskupovi Hermanovi do úst slova, namířená proti abatyši z kláštera sv. Jiří, která se hlásila k Ludmile jako k světici: *»Tacc, domna, de eius sanctitate, dimitte anum quiescere in pace!«* Pro jistou pokročilost kultu sv. Ludmily svědčí již také okolnost zaznamenaná Kosmou, že kněžna Ludmila byla uškrcena svým závojem, který se pak choval jako svatá relikvie. Legenda *»Factum est«*, tak jako vůbec starší legendy lud-

Zmínka tato nasvědčuje, že legenda »Factum est« vznikla v době, kdy úcta svaté Ludmily nebyla všeobecná, v době, kdy omezovala se snad téměř jen na klášter svatého Jiří, kam tělesné její ostatky byly svatým Václavem přeneseny a kde proslavily se již zázraky. Nadšený ctitel sv. Ludmily, který skládal »Factum est«, přímo s výčitkou se obrací na panenský klášter sv. Jiří, kde hrob světice byl opatrován, a píše, že nestačí pouze ostatky její zlatem pokryté neb do vzácných rouch obalené v skříni opatrovati, ale že je povinností kláštera pečovati o rozšíření její svatosti. Ano přirovnává tu vyčítavě klášter sv. Jiří k nesvědomitému služebníku z bible a hrozí mu, že bude stejně kárán, jako tento nevěrník, který v šatu ukryl poklad pána svého. A snad hlas našeho legendisty neb hlasy jemu podobné byly pak příčinou, že abatyše Windelmuth, patrně Němka, rozhodla se roku 1100 při obnově kostela sv. Petra vložit do schránky oltářní s ostatky svatých část závoje sv. Ludmily. Dle toho by se slušelo položit dobu vzniku legendy »Factum est« asi do konce XI. století, kdy došlo k obnovení úcty svaté Ludmily, tou dobou pohaslé, ač někdy v Čechách svatostí proslavené a uctívané.

ÚCTA SV. LUDMILY.

Okolnost, že úcta svaté Ludmily v Čechách v století XI. vážně ochabla, byla již nápadna více historikům, kteří se obírali staršími našimi dějinami. A proto snažili se tento zjev různým způsobem objasniti a vysvětliti. Dobner, jenž prvý pokusil se kriticky se dívat na starší naši historii, došel k závěru při ocenění události, vypravo-

mílské, mluví o provazu, kterým byla zardousena. I to snad může býti svědectvím, že naše legenda náleží před dobu Kosmovu.

³¹³ Dobner, *Annals* (Pragae, 1765) III. str. 590.

³¹⁴ *Prameny dějin českých* II., str. 236. — V polovici XII. stol. dostalo se dílu prvního pokračovatele Kosmy dalšího doplňku. Byl to kterýsi klerik kláštera svatojirského; připojil k řečenému dílu vylíčení odboje proti Vladislavovi II. roku 1142 a při tom zejména vylíčení osudů kláštera sv. Jiří v této době i vyprávění nových zázraků při hrobě sv. Ludmily. Neveliká, ale zajímavá jeho práce vznikla v letech 1150—52, pravděpodobně již koncem roku 1150, asi ještě před

vané Kosmou k roku 1100, že Ludmila tou dobou nebyla ještě všeobecně uctívána.³¹³ Dobrovský povšiml si vypravování pokračovatele Kosmy, kanovníka vyšehradského, k roku 1142 o tom, jak klášter sv. Jiří byl toho roku spolu s částí Hradčan zpustošen ohněm, kterak jeptišky utekly od sv. Jiří pod Petřín, ale pak v rumech kláštera daly hledati rakev s ostatky sv. Ludmily. A tu, že při vyzdvižení těla světice dály se jisté divy a zázraky, o nichž současný kronikář blížeji vypráví.³¹⁴ Dobrovský spojuje pak s tímto příběhem rozšíření úcty Ludmily. »Docházím k závěru,« píše, »že sice jeptišky svatojirské a také zajisté jiní zbožní věřící uctívali Ludmilu jako světici už tenkrát (t. j. r. 1142), a to od dob přenesení jejích ostatků z Tetína do Prahy, že však ještě k její úctě nebyl od pražského biskupa ustanoven zasvěcený den, kdy čtla by se mše a kanonické hodinky. K tomu, zdá se, že dalo podnět slavnostní vyzdvižení rakve světice po požáru kláštera a kostela sv. Jiří roku 1142, při kteréžto příležitosti pokračovatel Kosmův píše o nových zázracích.«³¹⁵

Mínění Dobrovského převládlo. Přidrželi se ho více méně Dümmler, Bachmann, Naegle, Bretholz³¹⁶ a zejména Novotný, který v přenesení ostatků Ludmily roku 1142 a v »zištných motivech« z toho pro klášter sv. Jiří plynoucích, prý »aby její svatost přilákala více poutníků«, vidí vlastní impuls, proč došlo k zvelebení úcty Ludmily. Tato nálada a tyto důvody byly pak podle Novotného příčinou, že skládány byly o ní nové legendy. K nim počítá netoliko legendu Kristiánovu (věnovanou prý jakoby současným autorem Vojtěchovi, »aby tím byl zakryt její nedávný původ«), ale i legendu »Diffundente sole« (t. j. vlastní »Diffundente« s legendou »Factum est«),

obnovením kláštera. (Srv. V. Novotný, Dějiny, III, str. 204. K tomu též Mitteilungen f. oesterr. Gesch. XXIV., str. 546, dále Bachmann Zeitschrift f. Gesch. Mährens u. Schlesiens X., str. 329 a V. Novotný, Věstník král. učené společnosti 1907 č. VII., str. 72 n.)

³¹³ Dobrovský, Kritische Versuche II. Ludmila und Drahomir str. 55—56.

³¹⁶ Bretholz, Cosmas und Christian, I. c. 90 vyslovuje názor, že Kosmas neznal ještě žádné legendy o sv. Ludmile a že tudíž ludmilské legendy jsou až z XII. století.

ano snad i legendu »Fuit in provincia Boemorum«.³¹⁷ Novotný jde tudíž v negaci kultu Ludmilina před první polovicí XII. století nejdále. Kdežto Bretholz připouští s Dobrovským, Tomkem³¹⁸ a Kalouskem,³¹⁹ že Ludmila byla sice v Čechách uctívána, ale že její úcta, kvetoucí ještě v X. století, později pobledla do té míry, že sám pražský biskup v její svatost nevěřil. Novotný má za to, že teprve vzrůst národního vědomí v století XII. dává podnět k tomu, aby více byli uctíváni i světci národní Václav a Vojtěch. »A s tím souvisí,« píše Novotný, »i vznikající úcta Ludmilina, jež takřka před našima očima z pouhé zbožné paměti mění se v uctívání světice.«³²⁰ Novotný spolu s Bretholzem pokládal Kosmu za nejstarší české dílo historické a neuznával domácí legendy z doby starší, než je Kosmas.

Naproti tomu Pekař³²¹ ukázal, že úcta svaté Ludmily je velmi stará a sahá až do X. století. Otázkou, které dotkl se Tomek a Kalousek, zda totiž úcta Ludmily jako světice má svou kontinuitu od století X. až do století XII., Pekař se blíže nezabýval.

Přihlížíme-li k památkám bezpečně a kriticky ověřeným, tu nelze popřít, že úcta Ludmily jako světice je prokázána už v X. století. Legenda »Fuit in provincia Boemorum« i její slovanská předloha, oslavující mučednictví Ludmilino, pocházejí bezpečně, jak už výše (str. 29) bylo ukázáno, z první polovice X. století, ano původní slovanská legenda ludmilská byla pravděpodobně složena u příležitosti translace sv. Ludmily z Tetína do Prahy r. 925. Na konci X.

³¹⁷ V *Novotný*, *České dějiny* I, 2 str. 340—41; *týž*: *Český kníže Václav Svatý* str. 40, 42. Novotný píše tu, že padělatel Kristián užil už starších skládání (legenda *Menkenovy*» asi z počátku 12. nebo z konce 11. století») a na základě Kristiána že zase vznikla legenda »*Diffundente sole*«. Jeho pojetí věci a vůbec naší historiografie je nesprávné.

³¹⁸ V. V. *Tomek*, *Sv. Ludmila a Čechy za jejího věku*. *Čas. Čes. Musea*, 1860, str. 263—74.

³¹⁹ *Jos. Kalousek*, *Obrana knížete Václava svatého* str. 24 pozn.

³²⁰ V. *Novotný*, *České dějiny* I. 2 str. 339—41, 738.

³²¹ *Jos. Pekař*, *Legenden* 340 a v ref. o práci Novotného v *Čes. Čas. Hist.* 1930 str. 436.

³²² *Fontes* r. b. I., 185. *Pekař*, *Legenden* 342.

století byla pak psána také legenda Kristiánova (o ní srv. více níže), jejíž rukopis bodecenský, svým původem náležející asi do století XI. a do českého prostředí, tvoří vlastně samostatný spis, který je cele věnován velebení svatosti kněžny Ludmily. Nepřekvapí nás tudíž, že v těchto památkách, posvěcených přímo oslavě Ludmily, mluví se o zbožné kněžně jako o světici. Ale i v příbuzných legendách václavských setkáváme se s tímž zjevem. První slovanská legenda václavská se sice o Ludmile nezmiňuje, ale patrně proto, že její spisovatel oslavě Ludmily věnoval celý spis. (Srv. str. 31.) Za to však už v legendě »Crescente fide« z X. století se připomíná jako »beatissima matrona«³²² a podobně ve wolfenbüttelském rukopise Gumpolda, psaném v Čechách na samém počátku století XI. »sancta ac venerabilis matrona«.³²³

A tak jako v Čechách X. století byla Ludmila uctívána jako mučednice a světice, tak z Čech její úcta se šířila pak i do jiných zemí na západ i na východ, zpravidla spolu s úctou sv. Václavu. Václavská legenda »Oportet nos fratres«, psaná podle Gumpolda a dochovaná v textech z XII. století, jejíž vznik klade Pekař³²⁴ do Itálie do konce X. neb do počátku XI. století, označuje Ludmilu nejen přívlastkem »beata«, což samo o sobě by v této době nestačilo na důkaz její svatosti, ale píše, že byla korunována »felici martyrio«, šťastným mučednictvím a dále, že »iam peremiter in celis coronatur«, že »dosáhla již koruny věčné na nebesích«, že »iam triumphaliter cvicit

³²² Rukopis Wolfenbüttelský, obsahující legendu Gumpoldovu, dala zhotoviti podle zmínky v samém rukopisu »Hemma, venerabilis principissa«, t. j. manželka Boleslava II., která zemřela roku 1006. (Srv. *J. Pekař*, *Legenden*, I. c. str. 41, 151.) Také nejnovější badání, obírající se více uměleckou výzdobou rukopisu, souhlasí v tom, že rukopis pochází bezpečně z počátku XI. století a že byl psán v Čechách asi v době kněžny Hemmy. Srv. *Ant. Friedl*, *Illuminace Gumpoldovy legendy o sv. Václavu ve Wolfenbüttelu*. Praha, 1926 a literární diskusi k otázce miniatur se vízíci (*Friedl*, *Matějček*, *Birnbaum*) a o ní ref. *Pekařův* v *Čes. Čas. Hist.* 1926 str. 635 n.

³²⁴ *Jos. Pekař*, *Legenden* 44. — *V. Novotný*, *Václav Svatý*, I. c. str. 37 má za to, že legenda vznikla v některém klášteře jihoněmeckém, či spíše porýnském a klade ji »do konce 11. nebo spíše do začátku 12. století«. Pekařův názor jest však správnější.

mundum istum«, že »vítězně již vyšla z tohoto světa«, slova, která vylučují každou pochybnost o tom, že skutečně Ludmila v X. století a počátkem XI. pokládána byla za světici.³²⁵

Nemenší pozornosti těší se Ludmila v legendách, psaných jazykem staroslovanským. V Druhé slovanské legendě o sv. Václavovi z konce X. neb počátku XI. století, sepsané v Čechách³²⁶, připomíná se Ludmila jako »blahoslavená« a dosti záhy vzniká také výťah ze staroslověnské legendy ludmilské, ze slovanské »Fuit in provincia Boemorum«, který se zachoval v prolozích církve východní.³²⁷ Jestliže si uvědomíme, že v Čechách v XII. století slovanská liturgie byla v naprostém úpadku, ano že snad už koncem století XI. úplně vymizela a ustoupila obřadu latinskému, s ní pak nepochybně též literární styky se slovanským východem, nezbyvá než abychom předpokládali, že ruská tradice (i když textově pochází až z XII. století) navazuje na dobu starší. Ze všech těchto úvah vyplývá, že uznávání Ludmily jako světice bylo nejen v Čechách, ale též na západě v století X. a počátkem století XI. celkem obecné.

Překvapuje nás proto nemálo, že úcta Ludmily u nás v století XI. a počátkem století XII. mizí do té míry, že i pražský biskup mohl o její svatosti pochybovati. Jde tu o známé a výše již zmíněné svědectví Kosmovo k roku 1100, kde jako očitý svědek vypravuje o zázraku, který se stal s částí roucha Ludmilina. Když abatyše kláštera svatého Jiří Windelmuth (tudíž zřejmě Němka, cizinka) při vysvěcení kteréhosi kostela na zboží klášterním biskupem Hermanem žádala, aby spolu s jinými ostatky svatých byla do oltáře uložena i část závoje Ludmilina, odbyl ji biskup hněvivě slovy: »Ne-

³²⁵ *Jos. Pekař*, *Legenden* 398, kde je text legendy »Oportet nos fratres«.

³²⁶ Srv. *Jos. Pekař*, *Legenden* 44—51, 431—32, *J. Vašica*, *Druhá staroslověnská legenda o sv. Václavu*, *J. Vajs*, *Sborník l. c.* str. 79.

³²⁷ *N. J. Serebrjanskij*, *Proložní legendy o sv. Ludmile a o sv. Václavu*. *J. Vajs*, *Sborník l. c.* str. 55 a n. *Serebrjanskij* ukazuje sice, že sv. Ludmila nebyla v ruských chrámech mimořádně ctěna a že ani jméno Ludmila nebylo v ruských knížecích rodinách zvláště rozšířeno. Vznik prologu o sv. Ludmile klade *Serebrjanskij* do konce XII. neb počátku XIII. století, v souhlase s *Kalouskem*, *Vondračkem* a *Pekařem*.

³²⁸ *Kosmas III.*, cap. 11. *Kosmas* v svém vypravování praví, že stalo se tak

mluv, paní, o její svatosti!« Ale když na přineseném ohni látka neshořela, byl spolu s jinými pochybovači (k nimž patřil i Kosmas!) usvědčen a přesvědčen.³²⁸

Leč není to jediné místo v kronice Kosmově, z něhož vyplývá, že týž až do roku 1100 Ludmilu za českou světící a patronku nepokládal. Již při líčení proroctví Libušina³²⁹ o Praze píše toliko o sv. Václavu a sv. Vojtěchu, ač etymologie jména Ludmilina byla by se jistě dobře hodila k etymologii jména Václavova a Vojtěchova. Ještě nápadnější je tato okolnost při líčení vzniku pražského biskupství, jak už výše o věci stala se zmínka. Kosmas vložil tu do své kroniky padělanou listinu papeže Jana XIII. (dle všeho sám byl původcem tohoto padělku),³³⁰ podle níž povoluje se zřízení katedrálního kostela »při kostele sv. Víta a Václava« a zřízení ženského kláštera při kostele sv. Jiří. Tu čekali bychom zmínku o tom, že v kostele je pochována první česká světice Ludmila, tím spíše, že kněžna Mlada, pravnučka světice, byla tu podle Kosmy ustanovena prvou abatyší. Toto mlčení Kosmovo o Ludmile, kterou týž až do roku 1100 zná pouze jako »dceru Slavibora, hraběte z hradu Pšova«, ač zprávu o tom čerpal zřejmě z oslavené legendy, líčící mučednictví a svatost Ludmilinu,³³¹ není náhodné, ba lze říci, že toto mlčení Kosmovo je tendenční a úmyslné. A je patrné, že Kosmas jinak se díval na svatost a úctu Ludmily, když psal prvou knihu své kroniky a jinak při psaní knihy třetí, kdy podlehl již i on nátlaku veřejného mínění, které si zachování úcty svaté kněžny projevy, jakým je na př. legenda »Factum est«, toužebně žádalo.

S podobným zjevem potkáváme se i v jiné velmi významné pa-

»per merita sanctissime martiris Ludmile«, píše »de peplo sancte Ludmile« a své vypravování zavírá: »Quo tam evidenti presul et omnes nos percussi miraculo lacrimas fundimus pre gaudio« a t. d.

³²⁹ Kosmas I. cap. 9.

³³⁰ Píše-li V. Novotný, České dějiny I., 2. str. 340 o falsátorské dílně v klášteře sv. Jiří a dovolává-li se *Spangenberg*a (Die Gründung des Bistums Paag, Hist. Jahrbuch XXI., 766 n.), že falsum listiny Jana XIII. vzniklo prý v klášteře svatojiříském, je toto tvrzení stejně neodůvodněné a nepravděpodobné, jako jeho názor o »zištných motivech«.

³³¹ Legendou touto je, jak už *Pekař* ukázal, Kristián.

mátce z konce XI. století, v t. ř. homiliáři opatovickém.³³² Sv. Václavu jsou tu věnována tři kázání, sv. Vojtěchu dvě. Naproti tomu o sv. Ludmile a o sv. Prokopovi, podobně jako u Kosmy, není nikde ani zmínky.

SVATÁ LUDMILA A SLOVANSKÁ BOHOSLUŽBA.

Tyto okolnosti vedou pak k závěru, že sv. Ludmila byla nepochybně v století X. a snad ještě počátkem století XI. u nás uctívána a za svatou pokládána, kdežto koncem XI. století a počátkem století XII. její úcta zanikla neb aspoň zanikala. A tu není daleko k domněnce, že úctu svaté Ludmily stihl podobný osud jako slovanskou liturgii, ano že jeden i druhý zjev je v jisté příčinné souvislosti.

O sv. Ludmile bylo známo, že tak jako Bořivoj přijala křest podle obřadu slovanského a že také slovanská církev starala se o její zvelebení. Staroslovanské legendy o sv. Václavu výslovně se zmiňují o tom, že Ludmila měla příchýlnost k slovanskému obřadu a že dala svého vnuka »učiti písmu slovanskému.³³³ A nikoli zajisté bez důvodu první vyličení jejího života a smrti bylo napsáno (srv. výše str. 40) knězem obřadu slovanského a jazykem slovanským.

Pochopíme také, jak mocnou bylo pro stoupence slovanského obřadu oporou, mohli-li se dovolávati toho, že sama dynastie Přemyslovská přidržovala se původně tohoto obřadu a přijala křest od kněží slovanských. Legenda »Diffundente sole« a na ní založený Kristián jsou toho nejlepším svědectvím. Slovanský obřad — to je asi stručný smysl těchto apologetických spisů — byl nejen schválen autoritou Říma (»Privilegium moraviensis ecclesiae«), ale sama vládnoucí dynastie se ho přidržovala a v Čechách jej rozšiřovala. Dovoláváním se

³³² Homiliář pražského biskupa, jež *Höfler* připisoval biskupu Jaromírovi (1067—89), přiřkl pravděpodobněji *Schultz* pražskému biskupu Hermanovi (1099—1100). Rukopis památky patří podle *Höflera* století XI.; *Palacký* jej kladl do let 1140—1174, *Patera* do druhé polovice XII. století. Památku vydal *Ferd. Hecht*, *Das Homiliar des Bischofs von Prag*, Prag, 1863. Srv. též *J. Hanuš* (*Sitzungsber.* 1866 str. 17—34), kde uvažuje, že homiliář není jednotného původu, ale že jde tu o sbírku kázání rozmanitého, z části německého složení. Srv.

této skutečnosti se strany kněží slovanských padl ovšem v očích latiníků stín i na svatost Ludmily. Pochopíme, že šíření její úcty znamenalo ať přímo, či nepřímo patronisaci slovanské liturgie. A proto asi bylo latinníky zanedbáváno, ano potlačováno. Kosmas a jeho kronika je tu jistě důležitým svědkem. Jestliže kněží obřadu slovanského odvolávali se na »Privilegium církve moravské«, vsunul Kosmas do své kroniky charakteristický padělek: »Privilegium církve latinské«, v němž výslovně slovanský obřad byl zakázán netoliko v katedrálním kostele sv. Víta, ale podobně také v kostele sv. Jiří, kde Ludmila byla pohřbena. Není snad klášter sv. Jiří, či jak se pak už zase počátkem století XII. říká, »sv. Jiří a sv. Ludmily mučedníků«³³⁴ demonstrativně v Kosmově padětku uveden proto, poněvadž se v něm udržovala tradice slovanské světice Ludmily, ano snad i proto, že v tomto klášteře déle než jinde pod ochranou prvé křesťanské kněžny z rodu Přemyslova udržoval se i obřad slovanský?

O této stránce Ludmilina života se nadšený chvalořečník její svatosti nezmiňuje. Ví sice, že byla první křesťanskou světicí, »jitřenkou české země«, jejího manžela jmenuje »venerabilis vir«, ví o Drahomíře, kterou v duchu václavské legendy Kristiánovy pokládá za pohanku, ale o tom, kdy a jak stala se Ludmila křesťankou, se vůbec nezmiňuje. Zdá se, že setkáváme se tu opět asi se stejným zjevem, který jsme poznali při zkrácené legendě moravské o Cyrilovi a Metodějovi a který můžeme tušiti i v dochování Kristiána toliko v zlomku »Subtrahente se«. Boj o slovanskou liturgii byl již v Čechách prohrán a tomu, kdo nebyl posledního zápasu o slovanskou bohoslužbu v naší zemi časově příliš vzdálen, ale i plně smířen se stavem, který se v Čechách po zakročení papeže Řehoře VII. vyvinul, neslušelo se dotýkati se znovu této choulostivé otázky.³³⁵ Leč proto, že padla

těž *Patera* Čas. Čes. Mus. 1880 str. 109 n. a *Pekař*, *Legenden* 149—40.

³³³ *Srv. Jos. Vajs*, *Sborník* I. c. str. 14, 21, 37.

³³⁴ *Cont. Cosmas*, *Prameny dějin českých*, II., 236.

³³⁵ Jak jinak se na tuto věc dívá pak století XIII. a XIV. Tu z obnovené velkomoravské tradice a z adorace prvých křesťanských našich knížat, oddaných slovanské liturgii, nehrozí již církvi žádné nebezpečí. A proto s dobrým svědomím i nejběhřejší sluhové církve oddávají se pak této slovanské sentimentalitě.

slovanská bohoslužba, má zapomenutí propadnouti i úcta prvé české světice? Necht' se tedy zapomene na to, že byla pokřtěna Metodějem, necht' se nevzpomíná toho, že byla původně celým srdcem oddána slovanskému křesťanství, necht' upadne v zapomenutí vše, co bylo někdy slovanské straně v Čechách oporou při hájení moravsko-české zvláštnosti liturgické, jevící se v užívání národního jazyka při bohoslužbách, leč mají se proto Čechové odřící i své prvé prostřednice a ochránkyně u trůnu nebeského? Proti tomu bouří se vlastenecké a křesťanské srdce autora naší legendy. Ochotně obětuje Ludmilino slovanství, jen aby zachránil její svatost a její zbožnou úctu v Čechách. A z jeho křesťanského vlastenectví tryská pak onen mohutný apel k rodné zemi, aby si uvědomila »dar boží, který jí byl svěřen« a nestala se nevděčnou za tak nekonečná dobrodiní. »O Bohemia ... advertite de medio tui matrem fidelium ... lauretatum in celos migrasse, matrem, inquam, iam sublimiter honorificatam et pro te, si te dignam exhibeas, oraturam deo astitisse!« Nedej se, ó vlasti česká, připraviti o dobrodiní své prvé světice! Vždyť na tobě samé záleží, budeš-li chtít, na tvém uvědomění o její svatosti, abys si zachovala mocnou přímluvkyni u boha na nebesích. Nedej se ničím odraditi, aby ses nedovolávala její pomoci, zachovej si svůj drahocenný poklad, uctívej dále svatost a památku své kněžny Ludmily, která za tebe oroduje u trůnu nebeského! Touto nadšenou výzvou k udržení svatosti Ludmiliny jsou naplněny závěrečné kapitoly, vzníceným slohem psané naší legendy.

ČEŠTÍ SVĚTCI A NÁRODNÍ VĚDOMÍ.

Hlas našeho legendisty nebyl asi ojedinělým. Ba spíše byl jen toliko výrazem touhy mnohých Čechů, kteří pro dobojovaný již zápas mezi slovanskou a latinskou liturgií nechtěli připustiti, aby česká země byla pozbavena dobrodiní světice, jejíž život byl tak úzce spjat s osobou světce tou dobou již v celém křesťanském světě všeobecně uznaného, svatého Václava. Před tímto hnutím bylo pak nutno ustoupiti i těm (náleží k povaze doby, že i zázraky na jejím hrobě přibrány byly na pomoc!), kteří snad ještě nevraživým okem dívali se

na Ludmilino slovanské křesťanství. A tak obnovená úcta její svatosti s probouzejícím se národním uvědoměním této doby se stává odtud trvalou.

Všesky tyto poznatky mají pro zhodnocení legendy »Factum est« několikero důležitost. Především je možno naši legendu podle výše podaných znaků celkem bezpečně datovati. Legenda »Factum est« byla sepsána kolem roku 1100, v době Kosmově. Pravděpodobně před Kosmou, protože nikde nejsou patrné stopy, byť i vzdálenějšího vlivu kroniky Kosmovy na její obsah i literární formu. Její autor, patrně příslušník pražského kněžstva, patřil svým smýšlením do skupiny, která stála proti směru zastávanému Kosmou. Ale také obráceně. V kronice Kosmově není možno postřehnouti přímý vliv naší legendy. Tím získáváme pro rozhraní XI. a XII. století nové literární dílo vysoké hodnoty umělecké, zakořeněné v domácí tradici literární a ideové a s ním důležitý pramen pro poznání myšlenkových proudů této doby.

Legenda o sv. Ludmile, počínající slovy »Factum est«, je v tomto ohledu zejména důležitým dokumentem probudilého českého vědomí národního. Možno s bezpečností říci, že naše legenda patří do téže rodiny, jakou je legenda o sv. Prokopovi, sepsaná někdy v l. 1061—67 v klášteře sázavském, velebící svatého Prokopa, že vyháněl ze svého kláštera Němce-cizozemce a mající ještě vřelá slova pro slovanskou bohoslužbu, do téže rodiny a do téhož prostředí, v němž vznikla píseň svatováclavská, dovolávající se vlasteneckými slovy ochrany svatého patrona pro svůj lid a pro svoji zemi,³⁰⁶ do téhož prostředí probudilého nacionalismu, který na mnohých místech mluví také z kroniky Kosmovy, ano v jistém smyslu i z kázání o sv. Václavovi a Vojtěchovi v homiliáři opatovickém.

Význačným rysem tohoto národního uvědomění z konce století XI. je zajímavá okolnost, že aspoň v některých svých složkách (legenda o sv. Prokopu, legenda »Factum est« a píseň svatováclavská) zacho-

³⁰⁶ Srv. *Dobroslav Orel*, Hudební prvky svatováclavské, Svatováclavský sborník, II., str. 67. — Srv. též *R. Jakobson*, Nejstarší české písně duchovní, Praha, 1929, a *Weingartův* hodnotný posudek této práce v časopise *Byzantinoslavica* II. (1930), str. 447—53.

vává si jistou souvislost se zanikající slovanskou liturgií. I když ani slovem (kromě legendy prokopské) neodvažuje se starobylou tuto zvyklost mnohých Čechů hájiti a podřizuje se poslušně směru latinskému, zachovává aspoň staré symboly národního křesťanství českého, úctu sv. Ludmily a sv. Václava. A to — aspoň pokud se Ludmily týče — přes nelibost, ano odpor vládnoucích kruhů církevních.

A tak vidíme, že úcta českých národních svatých a prvých symbolů českého vlastenectví rodí se vlastně z myšlenky cyrilometodějské a na staletí účinným způsobem podbarvuje i myšlenku českého vědomí národního. Vlastenectví to nemá již toliko kmenové hranice, určené mocí drsného vládce na trůně knížecím, ale je povahy ušlechtilé mravní a sahá tam, kam až rozprostřela se úcta národních patronů. Vidíme také, jak při tom patriotismus církevní splývá v jedno s patriotismem státním, objímajíc celou jazykovou oblast československou. (Vzpomeňme jen, jak ještě u Kristiána patriotismus církevní nekryje se dosti s patriotismem státním!) Češtvím stává se nový pojem, který mimoděk splývá s kulturními hodnotami, vytvořenými epochou slovanského křesťanství, s českou církví a českým státem. A toto národní vědomí, zatím snad někdy matné a neurčité, kolísající mezi jedním či druhým neb třetím znakem pomyslného pojmu, je spjato v posvátný celek s úctou národních našich světců, Ludmily, Václava, Vojtěcha a Prokopa.

Tímto novým a vpravdě svatým nacionalismem vyvýšena byla však i Praha, hlavní hrad a sídlo Přemyslovců, kde uloženy byly ostatky národních svatých a ochránců české bytosti národní. Praha stává se tak místem svatým a národním.

Hnutí probudilého nacionalismu XI. století vyrůstá po výtce z kruhů církevních, z domácího kněžstva. A je patrně reakcí do-

²²⁷ Pozorujeme v této době, že k světcům našich kostelů povahy obecně křesťanské připojují se jména našich světců národních. O chrámu sv. Víta a Václava zmiňuje se sice už Vavřinec z Montecassina na konci století X., nicméně je přece jen velmi zajímavým zjevem, že spojení jména cizího světce se světcem národním se stává v této době zjevem dosti obecným. Biskupský kostel jmenuje se kostelem »svatých Víta, Václava a Vojtěcha« (Kosmas, l. c. 108 Letopis sázavský, Pram. děj. čes. II., 261), břevnovský klášter zve se klášterem »svatých Voj-

máci inteligence proti překotné záplavě cizinců, vnikajících do hojně v té době vznikajících ústavů církevních, klášterů a kapitol, zejména Němců. Česká inteligence, národně již probudilá, hledá ochranu proti vzrůstající se převaze německví v české církvi u svých národních světců, u sv. Václava, sv. Ludmily, sv. Vojtěcha, sv. Prokopa a tyto tak činí přímo i nepřímo účastny zápasu o duši a podstatu národní bytosti. Zásadou tohoto patriotického a národně probuzeného hnutí bylo, že zmínění světcí stali se vskutku světcí národními³³⁷ a věčnými, nehynoucími ochránci národa. Pro pochopení a doložení tohoto pozoruhodného zjevu nemáme zajisté významnějšího a také průkaznějšího dokumentu, než je naše legenda »Factum est«. Možno říci, že české duchovenstvo této doby, představující tehdejší naši inteligenci, je prvá společenská vrstva, která byla získána národním probuzením. K ní druží se později v století XIII. a XIV. česká šlechta, vyšší i nižší, v století XV. pak i český lid v městech. Sluší se při tom po pravdě doznati, že tato prvá vlna českého nacionalismu vytvořila pro duši národa hodnoty vskutku ceny trvalé i trvalé účinnosti. Dovedla s myšlenkou národní spojitosti legendární slávu našich světců a mučedníků, kteří se stali v pojetí probudilé naší inteligence ochránci země a národa v nebesích a orodovníky za svůj lid u samého trůnu božího. Minulost, minulost svatá a ozdobená mučednickým utrpením, tyto pro křesťanský svět a křesťanský světový názor doby nejvyšší záruky vzdělanosti a lidské ušlechtilosti, tato kouzelným přívitem vypravování legend ozářená minulost, trvalým poutem byla spjata s přítomností, aby byla jasným světlem i pro budoucnost. Naši národní světcí, uznávaní sice církví obecnou a veškerou křesťanskou civilizací, to nejsou mezinárodní zjevy tehdejší vzdělanosti, ale stali se vpravdě symboly naší národní bytosti na celá

těcha a Benedikta« (tamže str. 257), kostel a klášter sv. Jiří klášterem »sv. Jiří a sv. Ludmily mučedníků« (pokračovatel Kosmův tamže, str. 236). Také nové kostely jsou v té době častěji zasvěcovány světcům národním. Sv. Václava jmenuje Kosmas již k roku 1002 ochráncem Čechů (»Christo Boemos respiciente et sancto Wenczelao suis auxiliante«), ano vypuzení Poláků z Prahy přičítá přímo zakročení sv. Václava v nebesích (»mira Dei permissio et sancti Wenczelai intercessio«).

století. Zásluha o to patří pak těmto našim probuzencům z konce století XI. a z počátku století XII.

»FACTUM EST« A VZNIK KRISTIÁNA.

Mimo to je však legenda »Factum est« důležitou oporou pro kritické zhodnocení a určení stáří legendy Kristiánovy. Není pochybnosti o tom, že legenda »Factum est« má za svůj základ legendu Kristiánovu, či spíše úryvek z této skladby, ludmílskou legendu počínající slovy »Subtrahente se«. Jestliže pak vznik legendy »Factum est« náleží do doby kolem roku 1100, spíše však do konce století XI., nemůže býti skladba Kristiánova mladší. Textovou kritikou je tudíž datováním legendy »Factum est« prokázáno, že nejzazší mez pro vznik legendy Kristiánovy je konec XI. století. Ale o této věci míjíme pojednati v samostatné kapitole.

VI. HODNOTA KRISTIÁNOVA JAKO HISTORICKÉHO PRAMENE.

Po kritickém rozboru obsáhlé legendy Kristiánovy můžeme si položit otázku: jaká je její historická hodnota, jaký je její význam v naší literatuře? Soud náš v mnohém se bude lišit od soudu Pekařova. Aniž bychom pak chtěli umenšit zasluh Pekařových o správnější poznání tak významného díla historického, jakým Kristián nadále zůstává, sotva budeme moci se znamenitým naším historikem souhlasit v tom, že Kristiánovo »historické sepsání je práce původní«, koncipovaná především »na základě dobrých tradic ústních«, že není to »naprosto nějaká mosaika ze sebraných zlomků prací cizích«, ba ani v názoru, že legenda Kristiánova »je před Kosmou nejdůležitější naše práce historická, prvá česká kronika«. ³⁸⁸ Ba spíše uvěříme tu Kristiánovi samému, že to, o čem psal, »našel již vypsáno v skládáních rozličných« a že se pokusil toliko, jak opět sám doznává, tato sepsání opravit a doplnit. Ve skutečnosti po kritickém rozboru pramenů legendy Kristiánovy zůstává v jeho práci původního poměrně dosti málo.

CELKOVÝ RÁZ SKLADBY KRISTIÁNOVY.

Kristián jeví se nám jako *svod starších prací o českých dějinách*, k nimž vedle stylistické úpravy a často mnohomluvného rozšíření

³⁸⁸ Jos. Pekař, *Kronika*, I. c. str. 74—75.

prostého textu staršího, přičinil toliko řadu poznámek a doplňků, často správných, někdy však i nesprávných. Tímto středověkým způsobem, s převzetím celých vět a obrátů, stmelným dílem literárním, snadno vysvětlíme si podvojnost dějů a historických osob, na níž upozornil už J. Slavík³³⁹ a která vznikla tím, že Kristián příliš mechanicky opisoval své starší předlohy. Tak se stalo, že na př. Drahomíra v některých partiích práce Kristiánovy jeví se jako pohanka, jinde opět jako křesťanka. A podobných podvojných zjevů je více.³⁴⁰

Obsahově je skoro celá práce Kristiánova jen opakováním a často i slovním převzetím starších předloh. Hlavními prameny Kristiánovými byly legendy »Diffundente sole«, »Fuit in provincia Boemorum« a václavská legenda »Crescente fide«. Vedle těchto základních pramenů užívá Kristián jaksi podpůrně i jiných sepsání historicko-náboženských z X. století. Tak jmenovitě »Privilegia církve moravské«, dále »První slovanské legendy o sv. Václavu« a latinské legendy Gumpoldovy, jak se zdá v její české redakci. Kristián zpravidla tyto prameny kombinuje a jeden doplňuje druhým, přidává pak ještě své vlastní poznámky a postřehy. Jeho značná erudice i stylistická dovednost prozrazuje se všady netoliko výrazově bohatším a květnatějším slohem, ale i znalostí spisů klasických, jakým byl na příklad Ciceronův základ středověké retoriky »De inventione«. Lze proto spíše souhlasiti s názorem Pekařovým, ač sám jej později opustil, že Kristián je první zpracování našich dějin na poněkud širším základě, svod starších spisů nábožensko-historických, jednajících o počátcích české vzdělanosti a státnosti, zkrátka nejstarší kronika česká, jak dílo Kristiánovo Pekař původně označil. V této kronice vylíčeny jsou počátky křesťanských dějin moravských i počátky křesťanských dějin českých, doba moravských knížat Rastislava, Svatopluka a

³³⁹ Jan Slavík, Dvojitost osob a dějů v legendě Kristiánově ve Sborníku J. B. Nováka. Praha, 1932. — T ýž, Svatý Václav a slovanské legendy, Sborník prací věnovaných P. N. Miljukovu, Praha, 1929, str. 137 n.

³⁴⁰ Přijímáme-li tu některé dobré postřehy práce Slavíkovy, závěr, který z toho autor vyvodil, přijmouti nemůžeme. A nelze s ním souhlasiti, že by *proto* musil být Kristián napsán v pozdější době. Kristián mohl užítí a užil prostě ně-

jeho synů, a doba prvních křesťanských knížat českých Bořivoje a jeho ženy Ludmily, Spitihněva, Vratislava a konečně Václava. O Boleslavovi I. činí se také zmínky, ale jeho doba a působení samostatným motivem v práci Kristiánově nejsou. V popředí jeho literárního zájmu, jak již Kristián našel v svých předlohách, je nesporně vylíčení a vyzdvižení zásluh prvních českých světců a mučedníků, kněžny Ludmily a knížete Václava. Kristián prozrazuje toto své hledisko již nadšenými slovy v prologu: kdyby v zemi Lotrinské nebo Karolinské nebo v zemích jiných křesťanských národů měli ostatky tak výtečných světců Kristových, oslavené i velikými a znamenitými zázraky, již dávno by děje tyto písmem, abych tak řekl, zlatým byli vymalovali i zpěvem responsorií a antifon s povzbuzujícím kázáním ozdobili«, ano k jejich počtě »vystavěli přemnoho klášterů«.³¹¹ Jeho dílo je tudíž především moravsko-česká historia sacra a teprve jaksi jen v druhé řadě moravsko-česká historia prophana. Není to v plném slova smyslu kronika. Není to však také legenda. Již obsáhlost práce Kristiánovy byla překážkou, aby se stala skutečnou legendou, čtením při úkonech bohoslužebných. A Kristián při spisování svého díla tuto funkci své práce neměl na mysli a vedl jej spíše a více, jak už zmíněno, zájem nábožensko-historický.

Obsahově rozpadá se práce Kristiánova na čtyři hlavní úseky:

1. Vylíčení dějů moravských za Cyrila a Metoděje i světských jejich vrstevníků Rastislava a Svatopluka. Hlavním pramenem byla tu Kristiánovi legenda »Diffundente sole« v své první polovici. Ale vedle »Diffundente« užil Kristián i starší její předlohy historicko-apologetického spisu »Privilegium církve moravské«. Co Kristián sám tu přidal, není mnoho.

2. Vylíčení počátků křesťanských dějů českých, zejména pokřtění českého knížete Bořivoje. Kristián tu opět následuje legendu »Dif-

kolika starších prací. Ale tyto mohly býti také z X. století. S mechanickým přejímáním celých vět i odstavců ze starších předloh setkáváme se po celý náš středověk, ano i později. Věc sama prozrazuje toliko jisté stylistické potřeby tehdejších našich historiků, píšících po latinsky, zjev známý ostatně dostatečně z celé »barbarské« Evropy.

³¹¹ Srv. *Jos. Pekař*, *Kronika I. c. str. 7.*

fundente sole«, přejímaje z ní celý obsah svého vypravování. Ovšem, že i tu jsou některé doplňky Kristiánovy, ale celkem mnoho toho opět není.

3. Vylíčení křesťanského života a utrpení kněžny Ludmily i přenešení jejich svatých ostatků do Prahy. Kristián převzal tuto část své práce skoro do slova z ludmilské legendy »Fuit in provincie Boemorum«. A jen místy se zřetelem k vylíčení života a utrpení Václava vložil do své práce některé vsuvky z václavské legendy »Crescente fide«, z Gumpolda, z Druhé slovanské legendy o sv. Václavu neb její předlohy, ano snad i něco málo z První slovanské legendy václavské. Přídavků Kristiánových tu není mnoho.

4. Vylíčení křesťanského života a utrpení knížete Václava. Hlavním a směrodatným pramenem pro tuto část Kristiánovy skladby byla václavská legenda »Crescente fide«. Mimo ni užil také místy Gumpolda, jak se zdá v jeho české recenzi.

Co je tedy s hlediska obsahového na legendě literárním vlastnictvím Kristiánovým? Vlastně toliko prolog a tři zázraky, o věrném knězi Václavově, o Přibyslavě a zejména boji Václava s knížetem kouřimským. Dále pak celá protipřemyslovská tendence spisu, spojení historie české s historií moravskou, jmenovitě s historií slovanské bohoslužby a některé poznámky. Prolog, zázrak o boji Václavově s knížetem kouřimským, jakož i protipřemyslovské zahrocení celého spisu, zřejmě ukazují na slavníkovské prostředí, v němž legenda Kristiánova vznikla.

KRISTIÁN-SLAVNÍKOVEC, JEHO OSOBNOST.

Prolog spisu, počínající dedikací biskupu Vojtěchovi, je zřejmě slavníkovský. Spis je věnován »pánu a třikrát blaženému Vojtěchovi, svaté pražské církve druhému biskupovi«. Autor jeho hlásí se k biskupu Vojtěchovi z dvojího důvodu. Jednak jako »bratr nejponížše-

³⁴² V zakládací listině kláštera břevnovského z roku 993 se píše: »Johannes episcopus, servus servorum dei, dilectis filiis Anastasio, abbati et conventui venerabilis sanctorum Christi . . . in Brevnov« a t. d. (G. Friedrich, Codex dipl. Bohemiae I., nr. 38, str. 44.) Anastasius zde míněný je totožný s Radlou-Anasta-

nější a ze všech mnichův ani názvu posledního nezasluhující«, jednak jako muž »*rodem z téže krve pocházející*« (oslovuje Vojtěcha: »*Vestram sanctitatem, qui ex eodem tramine lineam propaginis trahitis*«), Vojtěchův blízký příbuzný. A dále v prologu oslovuje Vojtěcha »*pontifex inclite et nepos carissime*«. Ať již znamená tu »*nepos*« skutečného strýce Vojtěchova, neb — jak myslí Pekař — jeho bratrovce, vždy výrazy těmi naznačuje se úzká příbuznost rodová, ano pravděpodobně úzká příbuznost krevní, mezi Kristiánem a Vojtěchem. Výklad první, že Kristián byl strýcem Vojtěchovým, je gramaticky i věcně logičtější. Kristián se obrací k Vojtěchovi jako k muži významnějšímu a výše stojícímu, jehož pokyny a radami se při spisování svého díla řídil. »*Těž snažně prosíme,*« píše, »*aby Vaší skvělou moudrostí, cokoliv pošetilost naše nemoudře prořekla, bylo vymazáno a učeností Vaší okrášleno.*« A podobně v druhém prologu: »*Prosím, ó nejšťastnější z otcův, bys skrze vrozený tobě zdroj moudrosti se mnou to, co jsem napsal ... zveleboval, neboť jak jsi byl poručil, kromě toho, čeho z Tvých úst jsem doslechl ... pérem dotknouti se vystříhám.*«

Z toho všeho by asi vyplývalo, že Kristián byl mnichem v klášteře břevnovském, založeném Vojtěchem po jeho prvním návratu z Říma, kde nalézáme jako mnicha též Radlu-Anastasia,³⁴² jenž spolu s Kristiánem byl také za Vojtěchem v Itálii. (Okolnost, že zakladatel v klášteře umísťuje zejména členy své rodiny, nás nikterak nepřekvapuje. Stejně bylo i na Sázavě, kde v první řadě byli členové rodiny Prokopovy. Na jiný klášter než břevnovský se tou dobou nedá myslet; nebylo v Čechách jiného mužského kláštera; legenda Kristiánova byla pak dle všeho psána v Čechách. Zjištěním této skutečnosti mohli bychom též užítí data založení břevnovského kláštera roku 993 k datování vzniku legendy Kristiánovy; byla asi psána v letech 993—97.)

O mnichovi Kristiánovi máme též zprávy v Kanapariovu a Brunonovu životu sv. Vojtěcha a není asi pochybnosti o tom, že se týkají

siem-Astrikem, druhem Vojtěchovým, který po vyvraždění Slavníkovců na Libici uchýlil se do Uher, stal se opatem prvního uherského kláštera na Pannonské Hoře (Pannonhalma) a potom prvním uherským arcibiskupem [srv. *moji studii*: Radla-Anastasius, druh Vojtěchův, organisátor uherské církve, v časopise

autora naší legendy. Tam se o něm píše, že byl »bratrem knížete«. Tento údaj byl základem výkladu, že byl bratrem Boleslava II., synem bratrovraha a totožným s mnichem Strachkvasem, bratrem téhož Boleslava II., o němž Kosmas vypravuje, že se měl státi nástupcem sv. Vojtěcha na stolci pražského biskupství.⁸⁴³ V svých starších pracích k tomuto názoru se přiklonil i Pekař. Nicméně v pozdějších svých studiích však Pekař⁸⁴⁴ tento názor zkorigoval a nabyl přesvědčení, že Kristián byl Slavníkovec, skutečně tedy, jak sám v prologu praví, strýcem sv. Vojtěcha, kterého oslovuje »drahý synovče«, »nepos carissime« a snad tedy bratrem Vojtěchova otce Slavníka.⁸⁴⁵

V Brunonově životě sv. Vojtěcha je asi k roku 992 dosvědčen »mnich Kristián«, »muž výmluvný«, jenž spolu s Vojtěchovým vy-

»Bratislava« I. (1927) str. 213 n.].

⁸⁴³ Po prvé s tímto názorem setkáváme se v padělku listiny Boleslava I. pro klášter břevnovský domněle z roku 993, k jehož zhotovení došlo v století XIII, ale ještě před rokem 1255, kdy padělek byl Přemyslem Otakarem II. potvrzován. Je však pravděpodobné, že po stránce věcné měla listina předlohu v nějakém tradičním záznamu neb paměti kláštera o darování Boleslavem I. některých zboží neb důchodů zmíněnému klášteru. Jako listina je však břevnovský dokument padělek. A padělkem je také datovací formule: »Datum per manum domini Cristiani, fratris illustris ducis Boleslai«. (Srv. G. Friedrich, Cod. dipl. Bohemiae nr. XXX. Dále srv. H. G. Voigt, Der Sermon von der Uerbertragung d. h. Wenzels, Věstník král. uč. společnosti, 1906, VI., str. 3.) Také Pulkava vypravuje o založení kláštera břevnovského a o tom, kterak Boleslav II. učinil klášteru rozmanitá nadání »astante Cristiano, qui alio nomine Strachquas dicebatur, quia binomius fuit, qui fuit frater ducis pii«. (Prameny děj. čes. V., 27.) A dále, že »Cristianus sigillo fratris sui hec omnia confirmavit«. Již označení »Boleslaus pius« pro Boleslava II., zakladatele pražského biskupství, ukazuje zřejmě na Kosmu. — V X. století bývalo zvykem, že paměť o donaci psal si příjemce. Je možné, že též paměť o donaci Boleslava II. zapsal mnich Kristián a že v písemnosti se jeho jméno vyskytovalo. Ale teprve v padělku stal se z něho »frater ducis« a byl později stotožněn se Strachkvasem, mnichem řezenským a bratrem knížete Boleslava II. V pramenech době blízkých se však Kristián nikde Strachkvasem nejmene.

⁸⁴⁴ Srv. J. Pekař, Kronika l. c. str. 75; Legenden l. c. str. 284.

⁸⁴⁵ Pekař již v úvodu k Strážovu překladu Kristiána hlásil se k tomuto názoru a zdůraznil, že »Kristián pocházel z knížecího rodu Slavníkova«. — »Dnes vzdálen boje o Kristiána z let 1903—1906,« píše, »mám eventualitu, že by Kristián

chovatelem a přítelem Radlou byl vyslán do Říma, aby pohnul Vojtěcha k návratu do Čech. O témž Kristiánovi, aniž by jej však jménem uvedl, v souvislosti se zmíněným poselstvem píše již dříve Kanaparius v Životě Vojtěchově³⁴⁶ a praví, že náčelníkem českého poselstva do Říma byl »bratr knížete oné země, která žádala biskupa«. Tuto zprávu přejímá i Bruno³⁴⁷ a s naznačeným již doplněním jména píše, že z Čech vyslali do Říma mnicha Kristiána, »vlastního bratra jeho knížete«.

Rčení Brunonovo »quia frater carnis suo duci erat« připouští za-
jisté obojí výklad: že v čele českého poselstva byl Kristián, vlastní bratr knížete Boleslava II., i výklad, že Kristián byl bratrem knížete Slavníka, t. j. bratr knížete země české, jak píše Kanaparius, ale

byl synem bratrovraha (tudíž eventualitu, kterou si skombinoval na základě Brunona i Kosmas, aby stvořil postavu báječného Strachkvasa) za velmi málo pravděpodobnou.« Srv. Život sv. Václava I. c. str. XVII—XIX. Ještě rozhodněji staví se Pekař k této otázce v své monografii o sv. Václavu a zdůrazňuje, že »přiklonil se cele k mínění, že Kristián byl bratrem knížete Slavníka«. Srv. *J. Pekař, Sv. Václav I. c. str. 86.* — I když uznal Pekař zásadně tuto skutečnost, důsledky z ní nevyvodil a neukázal, že netoliko Kristián byl Slavníkovec, ale že slavníkovské je také jeho dílo.

³⁴⁶ Srv. *Kanaparius, Vita Adalberti, Prameny dějin českých I., str. 251.* — »Archiepiscopus vero Moguntinus . . . misit legatos cum literis, per quos dominum apostolicum de sancti viri reditu interpellat. Factaque est Romae synodus pro hac causa . . .; cumque invicem pugnantibus sententiis utraque pars decertaret, tandem dubiam nunciorum primas vix promeruit victoriam; hic ipse primas frater erat ducis, cuius terrae, qui exigebatur, episcopus praefuit.«

³⁴⁷ Srv. *Bruno, Vita s. Adalberti, Prameny dějin českých I., str. 280:* Postea populus terrae episcopum suum revocat; sancti viri papatem Radlam sapientem et, quia frater carnis suo duci erat, Christianum monachum, virum eloquentem, in hoc opus eligunt. Hi duo cum litteris metropolitani Romam veniunt, de reditu pastoris papam apellant, populo penitenti patrem suum requirunt. Promittunt ex ore populi errata corrigere« a t. d. Bruno nezmiňuje se v svém vypravování o Boleslavovi II., ač jej jménem dobře znal. Ku zprávě Kanapariově připojuje doplňky a opravy, ale píše toliko, že »populus terrae episcopum revocat«, »populo penitenti patrem suum requirunt«, nikoli však, že Boleslav biskupa zpět žádal. Třeba tu zdůrazniti, že Bruno reprodukuje tu sice v podstatě zprávy Kanapariovy, ale že měl při tom i své vlastní informace, zejména od Radly-Anastasia, pozdějšího arcibiskupa ostráhomského.

země Slavníkovy. Poněvadž však týž Kristián, jak víme z prologu k jeho legendě, byl strýcem Vojtěchovým, je na snadě, že Bruno měl na mysli knížete Slavníka. Poselstvo do Říma bylo poselstvo slavníkovské, k němuž měl míti a také měl Vojtěch asi více důvěry a jehož vývody dal se spíše přesvědčiti, než kdyby mu vzkazy z Čech přinesli lidé z okolí Boleslavova.³⁴⁸

Snad bylo by možné mysliti, že Kristián, zaujatý stoupenec Vojtěchův, sdílel pak osud Vojtěchovy družiny, když po vyvrcholení rozporů mezi Přemyslovci a Slavníkovci roku 995 část mnichů břevnovských našla spásu ve vyhnanství, jednak v Uhrách (Radla a jeho přátelé), jednak v Polsku, kam uchýlilo se pět bratří, aby kdesi v odlehlé samotě založili si pod ochranou Boleslava Chrabrého nový klášter, a našli na konec roku 1004 mučednickou smrt. Jeden z těchto »pěti bratří« jmenuje se »Cristinus«. Nicméně Bruno v své »Vita quinque fratrum« poznamenává, že tento Kristinus byl sluhou a ku-

³⁴⁸ Zmíněný Kristián, bratr knížete Slavníka, bývá pak dosti často stotožňován s mnichem Strachkvasem, o němž vypravuje Kosmas, že narodil se v den boleslavské vraždy (Kosmas etymologizuje: »Ztrahquaz, quod nomen sonat: terribile convivium«, a že proto jeho otec Boleslav I. zasvětil jej stavu duchovnímu, aby tak odčinil svůj těžký hřích). Strachkvas, jak Kosmas dále vypravuje, bratr knížete Boleslava II., byl prý mnichem v klášteře sv. Emmerama v Řezně a měl se státi i pražským biskupem. Kosmas však nikde nepraví, že Strachkvas slul křesťanským jménem Kristián. Stotožnění Strachkvasa s Kristiánem stalo se toliko na podkladě údaje Brunona, že Kristián byl bratrem knížete (Slavníka, jak jsme vyložili) a Kosmy, že Strachkvas byl bratrem knížete Boleslava II. Jest však dobře možné, že byli v té době dvě osoby: Kristián Slavníkovec, mnich v klášteře břevnovském, a Strachkvas Přemyslovec, mnich v klášteře sv. Emmerama v Řezně. Kristián, muž vzdělaný a výmluvný, o němž píše Bruno, a Strachkvas, muž tupý a utrhačný (»idiotota et sicophanta«, jak nazývá jej Kosmas), o němž má zprávy týž děkan kostela pražského, že byl nehodný stolce biskupského. Kosmas nestotožnil Strachkvasa, jak se *Pekař* (Sv. Václav I. c. str. 50) domnívá, s Kristiánem. To se stalo až v stol. XIII. a XIV. (Srv. výše poznámku 343.)

³⁴⁹ O osudech »pěti bratří« vypravuje *Brunonův* spis »Historia quinque fratrum« (srv. *Kętrzinski*, Mon. Poloniae hist. VI., str. 383) a také *Mikuláš Čech* v svém zpracování kroniky t. ř. Pulkavovy. Týž vedle jiných pramenů užil patrně nějaké starší historie neb paměti kláštera břevnovského, kterými doplnil zprávy

chařem čtyř ostatních a k roku 1004 jmenuje jej »mladíkem«, »puer Cristinus«, což se nesrovnává s předchozími údaji Brunonovými o Kristiánu, bratru knížete a nejpřednějším členu českého poselstva do Říma. Proto také Kristiána se zmíněným Kristíncem z historie »pěti bratří« stotožniti nelze.³¹⁰

Po tomto výkladu nebude asi sporu o tom, že »mnich Kristián«, autor naší legendy a náčelník (»primas« píše Kanaparius) českého poselstva do Říma, »bratr knížete« (Slavníka, jak slušno vyložití slova Kanapariova a Brunonova), je jedna a táž osoba. Ovšem tenkrát, když šel do Říma, mnichem ještě nebyl; ale stal se jím, podobně jako Radla-Anastasius, po Vojtěchově návratu do Prahy a po založení kláštera břevnovského. Brunovi byl ovšem již znám jako »mnich Kristián« a proto o něm tak píše. Kristián, Radla-Anastasius, Bruno, ale i Vavřinec z Montecassina byli si duchem a smýšlením příbuzni. Všichni byli ctitelé a stoupenci Vojtěchovi. A najdeme-li

čerpáné z kroniky Kosmovy. Píše :»A. d. M. quarto Benedictus cum sociis suis Matheo, Ioanne, Ysaac et *Cristino* heremiticam et sanctam vitam ducentes, per quosdam Polonos predones . . . crudeliter interfecti sunt.« (Až potud je zpráva shodná s Kosmou cap. 38, kterou reprodukuje také Dalimil.) *Mikuláš Čech* však pokračuje dále a píše: »Fuerunt autem hii sancti viri quondam cosii sancti Adalberti, Pragensis episcopi, quos idem episcopus de Roma ex monasterio sancti Alexii secum Boemiam et Poloniam adduxerat, qui vestigia patris et directoris eorum s. Adalberti sequentes, multum in Polonia populum converterunt.« (Prameny děj. čes. V., str. 35—36.) — Pro povahu a ráz kláštera břevnovského je jistě velmi významné, že úcta zmíněných pěti bratří břevnovských uchovávala se zejména v klášteře sázavském, jejichž ostatky uloženy byly na Sázavě spolu s ostatky sv. Gleba a jeho druha Borise. [Srv. *Letopis sázavský*: »Eodem anno (1095) consecratum est oratorium in Zazoa (Sázava) . . ., quod Bozotech, eiusdem loci abbas . . . construxit . . . Deinde tertia die . . . consecrata sunt duo altaria, unum a dextris, in quo continentur reliquie . . . s. Glebii et (Borisii), socii eius, ss. Benedicti, Iohannis, Ysaac, Mathei, *Christiani*, s. Nykolai, s. Ieronymii« a t. d.] [*Cosmas* (ed. B. Bretholz) str. 163—64 pozn.] Třeba si při tom vzpomenouti, že Kristián, mnich břevnovský, příbuzný a ctitel Vojtěchův, má v své legendě velmi příznivé stanovisko k užívání slovanské liturgie a přejímá do své skladby její starší apologie. Je pak zajisté pravděpodobné, že poměr dvou velmi starých a významných klášterů benediktinských se slavníkovským pozadím, Břevnova totiž a Sázavy, k slovanské bohoslužbě byl asi shodný.

v Kristiánovi větu, že Václav »želel zatvrzelosti srdce lidu svého a slepoty nebo nevěry jeho«, nebo jinde výklad o tom, že Václav podnikl podobný zápas o zničení zbytků pohanství, jako později Vojtěch, zdá se nám, že obdobné věty mohli bychom citovati i z Brunona neb Vavřince. Kristián byl tudíž z knížecího rodu, ale Slavníkovce. Byl skutečně vlastním strýcem Vojtěchovým a — jak se lze dohadovati — členem pražského kněžstva již za prvního biskupování Vojtěchova. Tím mohli bychom si dobře vysvětliti jeho vědomosti z české historie X. století, ale i jeho zaujatost proti Přemyslovcům. Svě historické dílo neb aspoň prolog k své legendě o sv. Ludmile a sv. Václavu psal již jako mnich kláštera břevnovského, tudíž po roku 993, ale ještě za života Vojtěchova, tudíž před rokem 997. Ale snad o něco dříve, ještě za přítomnosti Vojtěchovy v Čechách a před jeho druhým odchodem do Říma roku 994.

KULT SVATOVÁCLAVSKÝ A SLAVNÍKOVCI.

Slavníkovce Kristiána vedle ideálních pohnůtek k úctě sv. Václava a jeho báby Ludmily, vedle okolnosti, na niž upozornil správně už Pekař,³⁵⁰ že mezi Slavníkovci a Přemyslovci byly krevní vztahy a že Kristián větou, adresovanou Vojtěchovi, »vy, který z téhož pokolení odvozujete svůj původ«, dovolává se vlastně příbuzenství Vojtěchova se sv. Ludmilou a se sv. Václavem, vedly asi také jiné pohnůtky, aby věnoval tak obsáhlý spis vylíčení života dvou přemyslovských světců. A podobně také jeho patron Vojtěch a vůbec Slavníkovci pečovali o rozšíření úcty svatováclavské z jiných příčin, a to,

³⁵⁰ J. Pekař, Kronika I. c. str. 5.

³⁵¹ K významným svědectvím tohoto rázu sluší se počítati také sermon o přenesení těla sv. Václava, počínající slovy »*Licet plura*«, jehož autorství přiřítá H. G. Voigt sv. Vojtěchovi. (Srv. H. G. Voigt, Der Sermon von der Uebertragung des hl. Wenzel, Věstník král. učené společnosti 1906, str. 1—7.) Snad s autorstvím tohoto sermonu souvisí též omyl, který nalézáme v legendě mnicha Vavřince z Montecassina, a kde se tvrdí, že od biskupa Vojtěcha bylo mrtvé tělo Václavovo přeneseno do Prahy. (Srv. Prameny děj. čes. I., str. 179.) Vojtěch byl snad skutečně původcem translace sv. Václava, ale lite-

jak níže ukážeme, z příčin a důvodů světských a přímo politických. O skutečnosti, že zejména v době Vojtěchově došlo doma i za hranicemi Čech k rozšíření úcty svatováclavské, nemůže být vůbec pochybnosti. A je skutečně nápadné, že několik životopisů Václavových vzniká takřka přímo pod patronátem Vojtěchovým.³⁶¹ A kdyby nebylo jiných svědectví, stačilo by nám zajisté vypravování Brunovo v životopise Vojtěchově³⁶² o Boleslavem II. obležené Libici před vyhubením Slavníkovců roku 995.³⁶³ Obležení na hradě Libici žádali, aby se u vigílii a v den svátku sv. Václava nebojovalo; jim však vojsko Boleslavovo pyšně odpovídalo: »Vaším-li svatým jest Václav, naším (patronem) zajisté jest Boleslav!« A tak zdá se vůbec, že úcta sv. Václava na území slavníkovském měla stejnou, ne-li větší oporu, jako ve vlastní Praze.

Rozšíření úcty sv. Václava i v Praze potvrzuje sice mnich Vavřinec³⁶⁴ na konci století X., jenž podle českých svých zpravodajů do-
svědčuje, že chrám sv. Víta »nyní téměř ode všech chrámem svatého Václava sluje«, nicméně zásluha o to náležela asi ze značné části Vojtěchovi, druhému biskupu pražskému z rodu Slavníkova.

Vojtěchovy zásluhy o rozšíření úcty svatováclavské patrný jsou i z legendy o sv. Václavu, sepsané na konci století X. vlašským benediktinem Vavřincem, nejspíše z kláštera montekasinského, kde zachoval se jediný její rukopis. Již Pekař³⁶⁵ správně napsal, že interes o sv. Václava mezi benediktiny vlaškými v X. až XI. století nemožno vyložit vhodněji než dlouhým pobytem Vojtěchovým v klášteře sv. Alexia a na Monte Cassinu, jehož stal se na čas i mnichem. Vavřinec čerpal své vědomosti o sv. Václavu, jak sám doznává, »od

rární, nikoli faktické, k níž došlo ještě než se Vojtěch narodil. Pekař, který našel zmíněný sermon v několika velmi starých rukopisech, poznamenává, že dílko je nepochybně českého původu a že náleží do druhé poloviny X. století. (Srv. J. Pekař, *Legenden* I. c. str. 38—39 pozn.)

³⁶² *Bruno, Vita s. Adalberti* c. 21, *Pram. děj. čes.* I., str. 289.

³⁶³ Srv. V. Novotný, *Dějiny* I., str. 649 pozn.

³⁶⁴ *Vavřince*, mnicha sv. Benedikta, *Utrpení sv. Václava*, *Pram. děj. čes.* I., str. 181.

³⁶⁵ *Jos. Pekař, Kronika* I. c. str. 61.

jistého hodnověrného obyvatele nadřčeného království slovanského«. Snad tímto zpravodajem Vavřincovým byl Vojtěch sám neb někdo z jeho družiny.³⁵⁶ Vojtěchův živý zájem na úctě sv. Václava možno spatřovati i v té okolnosti, že v legendě, ve vojtěšském prostředí vzniklé, přičítá se Vojtěchovi (nesprávně!) zásluha o translaci tělesných pozůstatků Václavových z Boleslavi do Prahy a tím vlastně rozhodný krok ku svatořečení Václavově. Translace nebyla dílem Vojtěchovým, ale zajisté péče o rozšíření svatosti. Je dále pravděpodobné, jak Pekař předpokládá, že Vojtěch z Itálie přinesl legendu Gumpoldovu a dal ji Kristiánovi s úkolem, aby ji přepracoval.³⁵⁷ A z podnětu Vojtěchova vzniká konečně legenda Kristiánova. Vše to svědčí skutečně o mimořádném zájmu Vojtěchově a vůbec Slavníkovců na rozšíření úcty svatováclavské.

K šíření úcty svatováclavské vedly Slavníkovce a jejich nejvýznačnějšího muže Vojtěcha patrně i jiné pohnutky, jak již naznačeno, povahy světské a politické. Mezi Slavníkovci a Přemyslovci vytvořilo se koncem X. století tvrdé nepřátelství, ba přímo rodový antagonismus. A tu vypravování o mučednické smrti Václavově dávalo vhodnou příležitost, aby se před národem a světem znovu a

³⁵⁶ J. Pekař již správně rozpoznal, že Vavřinec psal ještě za života Vojtěchova, jak svědčí jeho věta »tempore domini Adalberti, almifici confessoris atque pontificis«. Kdyby byl Vavřinec psal až po smrti Vojtěchově a po jeho vytrpěním mučednictví, jehož sláva velmi brzy pronikla též do Itálie, jistě by se byl o tom aspoň slovem zmínil a označil Vojtěcha přívlastkem »martyr« anebo »sanctus«. — Legenda Vavřincova přes svoji literární frásovitost a obsahovou prázdnotu, z níž je patrné, že její autor byl českému prostředí vzdálen a cizí, má některé cenné zprávy věcné, svědčící o tom, že založena je na velmi dobrých informacích. Textově je legenda Vavřincova zcela samostatná. Obsahově blíží se nejvíce — jak již Pekař vyložil — staroslovanské legendě Vostokovské neboli První staroslovanské legendě o svatém Václavu a potom legendě »Crescente fide«. Vše činí dojem, že informátor Vavřincův znal obě tyto legendy, ale své zprávy podal toliko po paměti a bez předložení textů neb výpisků z nich. Vedle těchto cenných zpráv jsou v legendě i zřejmé nesprávnosti.

³⁵⁷ Je totiž jisté, že Kristián legendu Gumpoldovu znal a že tudíž legenda Gumpoldova dostala se velmi brzy po svém sepsání, někdy kolem roku 975, do Čech; a tu je pravděpodobné, že prostředníkem byl Vojtěch. Je však také

znovu odsuzoval krutý čin Boleslavův, jeho bratrovražda, aby se o Přemyslovcích mohlo veřejně mluvit a zejména v kruzích vzdělaných rozšiřovati, že jsou drsní a krutí, nešťící se žádného prostředku, ano že jejich ruce potřísněny jsou krví vlastního rodu. Tuto tendenci snad nejvýrazněji vyjadřuje slavníkovským duchem proniknutý Bruno, když v svém životopise Vojtěcha píše o věrolomnosti Boleslavově a jeho potomstva: »Ejhle, druhý Jidáš ... slibuje život, aby přinesl smrt! Slibem zavázal se Boleslav, aby pak z nenadání zavraždil bratra. *Příkladu daleko nehledej: v tomže pokrevenství vlastní bratr zabil nejsvětějšího Václava!* — — — Člověče, naplnilo se na tobě proroctví — — — : krev prolitá přijdiž na tebe a na tvoje syny!«³⁶⁸

Boleslav a jeho potomstvo jsou pak líčeni v legendách, vzniklých v slavníkovském prostředí, jako krutí krvežíznivci, jimž nic není svaté. V tom je skutečně podstatný rozdíl mezi první skupinou legend, písícih o mučednické smrti Václavově, representovanou První slovanskou legendou o sv. Václavu a legendou »Crescente fide«, a mezi legendami václavskými, osnovanými v duchu slavníkovském. Prvá skupina sice též líčí osudnou bratrovraždu, ale o Boleslavovi a

možné, že s legendou Gumpoldovou seznámil se Kristián sám na své cestě do Říma roku 992. Tím vysvětloval bych, že legenda Gumpoldova nestala se literárním základem práce Kristiánovy, nýbrž že Kristián do více méně již hotové práce, založené na »Crescente fide«, vsunul některé náměty a věty z Gumpolda, ač jinak svoji literární květnatostí a jistou mnohomluvností stála stylu Kristiánovu legenda Gumpoldova jistě blíže než legenda »Crescente fide«.

³⁶⁹ Myšlenku, že mimořádné šíření kultu svatováclavského Vojtěchem a jeho okolím souvisí s protipřemyslovsou agitací Slavníkovců, na níž měl podstatný podíl zejména biskup Vojtěch, vyslovil také J. Cibulka (Václavova rotunda svatého Víta, Svatováclavský sborník I., str. 341), ale zůstal věrný při tom od dob Vogtových se ustálené představě, že Vojtěch byl více asketa než politik, bytost, která dovedla v sobě zapřítí i hlas krve a zájem o všecko světské. Cibulka píše: »Neznalý Vojtěchova asketismu viděl by v jeho úsilí o šíření kultu svatováclavského snad jakousi agitaci proti Přemyslovcům, kteří vyhubili Václava i Slavníkovce, avšak světcova šlechtnost dává pomýšletí spíše na sebezapření, jímž vynášel mučedníka právě z rodu svých nepřátel.« — Prameny vzniklé v okruhu osoby Vojtěchovy (Kristián, Vavřinec z Montecassina, Canaparius, Bruno) tomu však nenasvědčují.

jeho činu vyjadřuje se velmi zdrženlivě. Ba téměř omlouvá jeho čin tím, že zlý úmysl přičítá jednak působení ďábla, jednak zlým rádčům Boleslavovým. Druhá skupina však nerozpakuje se vyřknouti osudné slovo »bratrovrah« ! a vinu přičítati přímo Boleslavovi. Kruhost a vina Boleslavova přenáší se pak na celý rod Přemyslovců, pošlých z pokolení Boleslavova, na nichž s hlediska Slavníkovců zůstalo lpěti Kainovo znamení a zločinný sklon k páchání všemožných násilností. S tímto rysem politického podbarvení mučednické smrti knížete Václava setkáváme se pak stejně u Němce Brunona, jak už naznačeno, jako u montekassinského mnicha Vavřince a zejména u českého Kristiána. U tohoto nenávist k Přemyslovcům a snaha snížití je před národem jde i do minulosti až k praotci a prabábě rodu Přemyslova.

Řadu těchto Boleslavovi nepříznivých legend václavských zahajuje vlastně již *Gumpold*. Již v jeho legendě Boleslav je charakterisován jako Václavův bratr »věkem mladší, zvráceností myslí a povahou činů prokletý, proniklý vnuknutím ďáblovým«, »jako kníže veliké neřesti a ukrutný« — a není vyloučeno, že již na Gumpolda působily vlivy slavníkovské. Víme přece, že v témž prostředí a v téže době, kdy vznikala legenda Gumpoldova, byl mladý Vojtěch v Itálii, aby tam přijal od císaře Oty II. investuru na pražské biskupství.

Nicméně nepříznivá slova Gumpoldovy legendy o Boleslavovi I. bylo by možno vysvětliti také jen jako nepříznivý soud vzdáleného cizince o knížeti, který zavraždil světce. A prostě jako soud nezávislého pozorovatele, který nebyl vázán ohledy na knížete Boleslava.

Mnohem zřetelněji projevuje se však tato Boleslavovi a Přemyslovcům nepříznivá tendence v skladbě *mnicha Vavřince*, jenž přímo byl informován z prostředí slavníkovského. Čin Boleslavův je (asi správně) motivován jeho nezřízenou touhou po vládě a tím, že Boleslav »oddávaje se s družinou svou v mládí hříchům a prostopášností, pod nadvládou bratrovou zůstával spíše z přinucení, než z dobré vůle«. Vynutil si prý nejprve, aby Václav postoupil mu v úděl hrad Boleslav i s krajem k tomuto hradu patřícím, ale pak »po větším panství nešlechtně zatoužil« a »nenávistí puzen počal se velmi chtivě domáhati samé moci královské«. A tak tento muž, »všech divokých

zvířat nejukrutnější«, »sluha pekla a pokolení ďábelské«, »prokleté paměti bratr«, »bezbožný, nenávistný, krutý, zuřivý a nespravedlivý«, »smrtný jed, který v srdci nosil«, obrátil proti nevinnému Václavovi a stal se jeho »bratrovrahem«, aby sám potom, »dravčí zběsilostí posedlý ... krví bratrovražednou poskvrněný ... vrah, ku své vlastní zkáze zmocnil se vlády«.

Jak zdrženlivá proti těmto nenávistí prosyceným větám jsou ještě slova Gumpoldova, jak mírná je v líčení osudného skutku Boleslava První slovanská legenda o sv. Václavu, jak opatrně mluví ještě o témže autor legendy »Crescente fide« české redakce. Týž charakterisuje Boleslava, že byl Václavův »bratr mladší, ďáblou lští svedený« ; a to je vše.³⁵⁹

KRISTIÁN A PŘEMYSLOVCI.

Brunonovu a Vavřincovu pojetí Boleslava I. velmi se však blíží český *Kristián*. A neopomene téměř žádné příležitosti, aby nesnižoval nějak netoliko Boleslava samého, ale vůbec jeho rod, nenáviděné Přemyslovce. Tento rys jeho skladby je již dosti patrný při líčení nejstarších českých dějin a počátcích rodu Přemyslova. *Kristián* převzal více méně tuto část svého vypravování ze starší legendy »Diffundente sole«. (Srv. výše str. 143.) V té se píše, že Čechové »z návodu kteréši věštkyně založili hrad Prahu a naleznuvše kteréhoši velmi moudrého a obezřelého muže, jménem Přemysla, zvolili jej svým knížetem, zasnoubivše mu zmíněnou věstkyni, jménem Libuši«. Toto je prosté vypravování, kterak jeden z českých velmožů stal se jejich volbou vládcem a pojal za ženu urozenou dceru patrně jiného velmože. Je samozřejmé, že stalo se to v době všeobecného pohanství, které ani Přemyslovi ani Libuši nemůže býti na újmu; vždyť též o světici, jakou byla kněžna Ludmila, se pamatovalo, že v svém mládí obětovala modlám. Nicméně *Kristián* se zřejmou snahou, aby snížil Přemyslovský rod, k jménu Přemyslova připojuje škodolibou poznámku, že nebyl z bohatých a urozených velmožů, neboť prý

³⁵⁹ Srv. *Jos. Pekař*, *Legenden* I. c. str. 35.

»měl toliko hodnost selského rataje« (*»cui tantum agriculture officium erat«*). Napsati ve středověku o někom, že byl původu selského, znamenalo tolik, že byl neurozený, nečistý chlap, člověk nesvobodný. Byla to těžká příhana a posměch. Tím více, když řečena byla ještě s ironií, že zastával vznešený úřad prostého rataje.³⁶⁰ Podle legendy *»Diffundente sole«* stal se Přemysl knížetem, svobodný muž volbou svobodných Čechů. U Kristiána píše se však, že *»podle výroku věstkyně (která se na rozdíl od Kristiánovy předlohy ani jménem neuvádí!) Přemysla knížetem čili správcem Čechové si ustanovili«*. I v tom je patrná snaha po snížení rodu Přemyslova. Předloha Kristiánova, legenda *»Diffundente sole«*, pokračuje pak plna úcty k přemyslovskému rodu, že *»z tohoto vznešeného pokolení«,* založeného Přemyslem a Libuší (*»ex quorum illustri prosapia«*), po jisté době zrodil se první křesťanský kníže Bořivoj. Tato oddanost rodu Přemyslovu, která mluví z prostičkých slov staré legendy, nebyla však slavníkovskému Kristiánovi po chuti a proto oslabil i zkreslil ji svými chladnými slovy, že Čechové *»na příště po onom jmenovaném knížeti z jeho potomků sobě správce neb vojvody v čelo stavěli«,* dále *»sloužíce modlám zlých duchův a hříšným žertvám při obřadech divoce se oddávajíce«,* až posléze vláda přešla na jednoho z nich jménem Bořivoje. Kristián nejen že potlačil slova legendy o *»vznešeném pokolení«* Přemyslovců, ale zdánlivě pleonasticky, ve skutečnosti však s nepochybným záměrem, přidal slova, jak Přemyslovci dlouho zůstávali pohany a s jakým zalíbením sloužili pohanským modlám. Smysl Kristiánových slov je asi ten, že Přemyslovci jsou nízkého rodu, že jejich praotec byl orač a prabába čarodějnice, že dostali se k moci pomocí čarodějných kouzel a zůstali velmi dlouho pohany. Snad z těchto slov mohli bychom vytušiti i náznak, že Slavníkovci stali se křesťany dříve než Přemyslovci a že proto s jistou povýšeností dívali se na tyto, ač byli jim podřízeni.

Pro náš raný středověk, který tolik si vždy cenil urozenosti i vzne-

³⁶⁰ Tento peiorativní motiv Kristiánův stal se potom základem adorativní pověsti, jak podána je počátkem XII. století kronikářem Kosmou. Srv. *moji studii Přemyslovská pověst a Kristián v Čes. čas. hist. 1938, str. 327 n.*

šenosti rodu a který v křesťanství spatřoval vrchol vzdělanosti, nebylo toto Kristiánovo vypravování právě nejlepším vysvědčením zachovalosti. Kristián přináší toto vypravování zřejmě s tím úmyslem, aby vysvětlil, že v krvi Přemyslovců zůstaly nízké sklony a v jejich povaze kazy, které projevily se pak v Boleslavovi zavražděním jeho bratra Václava a které v potomstvu Boleslavovu projevují se dále. Boleslavova sveřepost — to bylo asi to jeho sedláctví, zděděné po předcích, ta přemyslovská krev.

Avšak netoliko po meči, také po přeslici má Boleslav v svém rodu temné stíny, kterými si možno vysvětliti povahu jeho srdce na venek sice křesťanského, ale v nitru svém dále tkvícího v bludech pohanství, který prý, jak Kristián píše, toliko »pláštěm křesťanského vojenství se přikrýval«. Je to patrně Boleslavovo dědictví po matce Drahomíře. Není snadné vysvětliti, proč Drahomíra, matka Boleslavova, ale i matka světce knížete Václava, vylíčena je u Kristiána barvami tak temnými. A sotva stačí na vysvětlení Kristiánova nenávist k celému potomstvu Boleslavovu, na němž jakoby utkvěl temný stín v jeho rodě prolité krve. Jestliže v bavorské recenzi »Crescente fide« dá se okolnost, že Drahomíra je tam líčena jako pohanka, vysvětliti neporozuměním, neporozuměním textu české recenze téže legendy, z níž bavorská recenze vznikla, a neporozuměním českým poměrům vůbec u poměrně vzdáleného spisovatele, u Kristiána, který při spisování své skladby užíval české recenze »Crescente fide« a který velmi dobře znal i vnitřní poměry v zemi, jeho krajně nepříznivé vylíčení kněžny Drahomíry omylem neb neporozuměním vyložití nelze. V Kristiánově charakteristice kněžny Drahomíry je zřejmé nepřátelství. Jakou však toto jeho nepřátelství mělo příčinu? Nemá smyslu vyslovovati tu dohady, které nejsou historicky podepřeny. Věc je tím nesnadněji k pochopení, že prameny, z nichž Kristián čerpal aneb které znal, líčí Drahomíru jako křesťanku a nejednou i barvami sympatickými. Či je to rys, který považoval Kristián za potřebný opravit a doplnit v duchu a intencích svého patrona biskupa Vojtěcha? Aneb jsou to zprávy a doplňky, které Kristián »doslechem od jiných«, jak v prologu píše, se dozvěděl, a za něž se jaksi spolu s Vojtěchem v druhém prologu zaručuje svojí pravdivostí?

Pro Kristiána kněžna Drahomíra je »jak rodem, tak ničemností svých skutků pohanka«, o níž sám její syn Václav vyjadřuje se tvrdými slovy: »moje rodička prokleté paměti«. Kristián sám píše, že ženu onu »přirovnati jest k oné Jezabeli, jež v zlobě své utracovala pro-roky, nebo k Evě, manželce prvního člověka, kteráž povila Kaina i Abela«. Tato pánovitá a vládychtivá žena »ďáblem se dala popu-diti a všelikým záštim své jedovaté duše« zahořela proti své oběti kněžně Ludmile, až dopustila se pak i »prolití krve nevinné« kněžny Ludmily, kterou, jak Kristián píše, »bez příčiny utratila«. Podle Kris-tiána Drahomíra je »paní bezbožná«, »příčina všelike nepravosti«, »zrádná paní zrádců«, její přivrženci jsou mu »stranou nešlechet-ných«, »synové sváru« a »synové zločinců, símě prolhané a mužové nešlechtní«, jejich paní je paní »zpronevěřilá«, která má spolek se »syny Belialovými«, »vražednice«, která »všecek vztek jedovatého srdce svého« vylila netoliko na svoji tchýni Ludmilu, ale i na potom-ky svých stoupenců, když upadli v nemilost a »všecky od nejstaršího do nejmladšího jedním a týmž dnem i or telem utratila«. Tato vla-dačka poskvřnila se prý netoliko krve proléváním, ale podle Kris-tiána byla vinna i »vypuzováním duchovních« a pronásledováním křesťanství, jejíž sluhové-vražedníci »vládli pak v celé zemi české ... ale nikoli z boha«.

Stejně pochmurnými rysy, ba snad ještě tvrdšími, je vykreslen Kristiánem v jeho literárním díle Boleslav I. Kristián líčí Boleslava, mladšího bratra Václavova, »kteréhož již v předchozím ke Kainu jsme přirovnali«, jako knížete »oddaného, běda, až příliš věcem světským«, který sveden ďáblem a »radami přemnohých lidí zlých«, »proti přesvatému bratru jeho zbraněmi nenávisti a vraždy zbrojil« a »jsa se všech stran bodán šípy ďábelskými a chtivostí panování rozpalován«, bratra svého »lživě jako na hostinu zve, ale spíše, jak se v pravdě ukázalo, na zavraždění«. »Druhý Kain«, kteréžto při-rovnání se v skladbě Kristiánově vrací čtyřikrát, »bratr svatého mučedníka, ba ne již bratr, ale zvrhlý vrah«, »tento vlastního bratra nešťastný vražedník« rozpakoval se prý krví potřísni ti zdi chrámové, ale »rukou od zavraždění bratra nezadržuje«. — »Svým slovem, ó nejkřutější ze všech nepřátel, sebe odsuzuješ a zbodáváš, když krví,

kterou proléváš, místa svatá se potřísni ostýcháš«, ale sebe nikoli! Ale Boleslav a jeho druhové, »synové ďáblů a údové jeho«, nejen že utratili »nevinného« »vojína Kristova«, ale i jeho přátele »rozličnou smrtí zahubili a dítky jejich za živa v hloubi řeky Vltavy utopili«.

Kristián volá proto k bohu »nejspravedlivějšímu mstiteli«, »aby jako věrný příslibitel vyplnil«, co slovy Písma naznačil: »Má jest pomsta a já odplatím.« Anebo na jiném místě: »Všickni, kdož meče se chápou, mečem zahynou.« Slova Písma naplnila se již na Boleslavových pomocnících, kteří »od zlých duchů jsou zmítáni«, »bídnu ... smrtí byli ztrestáni«, »někteří pak z nich ... jako psi, skřípějící zuby, zahynuli a všecek jejich rod byl, abych tak řekl, z kořene vyhlazen«. Ujde tomuto trestu i Boleslav a jeho rod? — O několik let později na místě Kristiánově na tuto otázku odpovídá s ním stejně smýšlející Bruno: »Člověče, naplnilo se na tobě proroctví ... a brzy naplní se i slova evangelia: ,krev prolitá přijdiž na tebe a syny tvé!‘ Je to tůž hlas, který se nám ozývá z Vojtěchem inspirované legendy Vavřincovy, že »vrah ku své vlastní zkáze zmocnil se vlády«. Bruno i Vavřinec, když psali tyto věty v souvislosti s útokem Přemyslovců na Libici (995) a s vyhubením Slavníkovců, měli již na mysli těžkou pohromu, která nedlouho na to Přemyslovce stihla. Kristián krvavou pomstu a vyhubení rodu Přemyslovského přivolával a jako spravedlivou odplatu od nebes žádal. Bruno, který psal kolem roku 1004 a věděl již o pohromě, která Přemyslovce po smrti Boleslava II. stihla, který věděl již, že ze synů Boleslava II. Václav zemřel, Boleslav byl oslepen a držen v moci polské, Jaromír vykleštěn a Oldřich spolu s Jaromírem zůstával vyhnanecem u dvora německého, který věděl, že velká říše Přemyslovců se rozpadla a části jejich kus po kuse zmocnil se Boleslav Chrabrý, jež »bůh za pomocníka jeho (Vojtěchovy) práce ustanovil«, »otec služebníků božích«, jak jej Bruno nazývá. Bruno, který psal již po katastrofě libické a měl o tento důvod více, aby volal na Přemyslovce pomstu nebes a tu, kterou byli postiženi, schvaloval jako spravedlivý trest, Bruno, zaujatý přítel Slavníkovců, mohl napsati v životopisu světce tak krutá slova: »krev prolitá přijdiž na tebe a na syny tvé!«.

Kristián, který pravděpodobně psal ještě před osudnou událostí na

Libici, ale za do krajnosti již vystupňovaného napětí mezi Přemyslovci a Slavníkovci, zhroucení moci Přemyslovců v svém nepřátelství k nim předvídal a očekával, že dostaví se každým dnem. Píše hned v první kapitole své skladby o Moravě a že byla od Metoděje na ni a celé království Svatoplukovo, jak se sluší rozuměti, uvalena klatba, jejíž následky pociťuje prý země »až do dnešního dne«. O sporech Metodějových se Svatoplukem dočetl se Kristián v »Privilegiu církve moravské« i v legendě »Diffundente sole«, z nichž podstatu věci přejal. Tam dočetl se také o klatbě Metodějově (srv. výše str. 104). Ale slova o následcích této klatby jsou vlastní slova Kristiána a jeho historický doplněk, či spíše Kristiánův výpad proti Přemyslovcům, prorokující jim a jejich říši asi stejný osud, jaký stihl Svatoplukovu Moravu. Tato, jak Kristián píše, protože neposlechla slov biskupa Metoděje, když Svatopluk »údy své, svůj totiž národ a lid dílem Kristu, dílem ďáblu v službu dával«, »stižena byla rozličnými pohromami« a království moravské »dáno bylo v roztrhání, zajetí a plen a v úšklebky všelikému tělu chodícímu po ní, poněvadž není společenství světla s tmou, ani dohody Krista s Belialem«. — »A co my vidíme na osudu staré Moravy,« pokračuje výhružně Kristián, »jako by i na nás mířilo, kteří týmiž cestami kráčíme!« Slova Kristiána mají živý vztah k jeho době, k jeho přítomnosti. A Přemyslovcům, kteří — jak dále v práci Kristiánově vyloženo — byli rovněž obviněni, že měli spolek s Belialem — prorokuje se stejný konec, jaký stihl království Svatoplukovo. A že tudíž jejich země »dána bude na roztrhání, v zajetí a plen a úšklebek všelikému tělu, chodícímu po ní«.

V žádné jiné legendě václavské nenajdeme slova tak vášnivá, krvavá a pomstychtivá, jako v práci Kristiánově. Do pozdějších legend václavských, jako jsou »Oriente iam sole«, »Ut annuncietur« vniklo sice nejedno příkré slovo z Kristiána, nicméně v žádné z nich není patrný onen nenávislný postoj k Boleslavovi a Přemyslovcům, který vyznačuje literární tvorbu okruhu Vojtěchova a jejímž předním mluvčím je Kristián. Tento rys jeho práce proniká celou jeho skladbu o sv. Ludmile a sv. Václavovi od prologu až po zázraky na konci umučení knížete Václava.

Snad by se mohlo zdáti, že Kristiánovo nepřátelství k vladařskému rodu v Čechách je vlastně v rozporu s jeho živým a jistě pozoruhodným patriotismem. Ten projevuje se již v prologu k skladbě o svaté Ludmile a sv. Václavu: »kdyby v zemi Lotrinské nebo Karolinské, nebo v zemi jiných křesťanských národů měli ostatky tak velkých světců«, již dávno by je byli náležitě oslavili. A Pekař³⁶¹ má za to, že tento vlastenecký motiv byl jednou z pohnutek k sepsání Kristiánova díla. Nelze upřít Pekařovu mínění jisté přesvědčivosti. S živým projevem Kristiánova teplého vlastenectví se setkáváme totiž i na jiných místech jeho práce. Když píše o Čechách, má zpravidla na mysli »všechnen národ český« a jeho knížata, která vládla »v celé zemi české«. Jeho procítěný smysl vlastenecký projevuje se zejména, když dává v své skladbě dosáhnouti Václavovi koruny mučednické. *»A to k chvále a slávě svého jména . . . milostivý Pán ráčil způsobiti, aby se nad slunce jasněji ukázalo všem národům, že Bůh všemohoucí národu českému . . . velikého svou dobrotou přijmul patrona.«* Nicméně se zdá, že právě tato poslední věta nepochází z pera Kristiánova a je interpolací doby pozdější. (Srv. str. 359.) Při tom však třeba si uvědomiti, že Kristiánův patriotismus je spíše povahy církevní, že je poután k české diecesi, již by chtěl míti oslavenu a k její metropoli Praze, nikoliv k českému státu, k české dynastii a k českému lidu, který pokládá za drsný a divoký. V t. ř. druhém prologu své skladby, když byl před tím vylíčil mnišské ctnosti Václavovy, oslovuje znovu biskupa Vojtěcha a píše: »Čteš to, požehnaný biskupe, a podivuješ se, kterak to, co, jak víš, sotva mohli vykonati mužové boží v církvi s milostí Nejvyššího, konal s houževnatostí laik, a to kníže a vladař národa, který nad jiné národy za divoký svou přirozenou povahou bývá pokládán.« Kristián měl tu patrně na mysli vlastní Čechy, oddané stoupence tvrdých Přemyslovců, na něž zčásti přenášel svoji ne-libost k vládnoucímu jim rodu.

³⁶¹ Jos. Pekař, Kronika I. c. str. 7.

KRISTIÁNŮV PŘÍNOS HISTORICKÝ.

Výše doložený podkopný a nenávistný rys práce Kristiánovy je vlastně nejzajímavější přínos jeho do legend ludmílských a václavských. Neboť jinak jeho práce nepodává mnoho nových motivů historických a toliko k tomu, co našel již v svých předlohách, přičiňuje některé poznámky. Je to však skladba zaujatá a tendenční. Ano, zdá se, že Kristián je si těchto stránek své literární činnosti dobře vědom a že nikoli bez důvodu chce je krýti autoritou biskupa Vojtěcha a podezřelým ubezpečením o své pravdomluvnosti. »Neboť, jak jsi poručil,« obrací se v druhém prologu k Vojtěchovi, »kromě toho, čeho z úst tvých jsem uslyšel, nebo čeho jsme se oba od osob víry a svatosti plných pravdivého dověděli,« do své práce jsem nepojal. Již v prvním prologu požádal Vojtěcha, aby svoji autoritou podepřel, co Kristián napsal, »aby aspoň po vaší diecési bylo to opisováno a čteno«. — Na druhé straně pochopíme, že skladba Kristiánova přes svou zajímavost a literární hodnotu v přemyslovských Čechách se valně nerozšířila a rozšířiti nemohla, leda v nezávadných úryvcích nebo v nových zpracováních, v nichž protipřemyslovský hrot jeho díla byl podstatně otupen.

A tak Kristián netoliko svým prologem neb druhým prologem, ale celým dobovým zbarvením svého díla, svým politickým a ideovým obsahem, hlásí se do doby Vojtěchovy a druží se k tendenčním, protipřemyslovským skladbám, jakými jsou zmíněné už legendy z konce X. a z počátku XI. století Vavřincova a Brunonova. Leč o době vzniku legendární práce Kristiánovy promluvíme zvláště.

Povšimněme si dříve toho, jdouce ve stopách Pekařových, čím Kristián své prameny doplnil neb jak jejich obsah pozměnil.

KRISTIÁN A POKŘESTĚNÍ MORAVY A ČECH.

V *prvé kapitole* (přidržíme se tu rozdělení Pekařova) své rozsáhlé skladby vykládá Kristián o pokřestění Moravy. Následuje tu věrně, jak již zmíněno, legendu »Diffundente sole«, kterou místy doplňuje textem »Privilegia církve moravské«. V podstatě přejímá

Kristián obsahově a namnoze i stylisticky své předlohy skoro beze změny. A jenom na nečetných místech se od nich poněkud uchyluje. Za takovou odchylku bylo by možno pokládati jeho poznámku ke zprávě »Diffundente sole«, že Morava byla pokřtěna již za časů svatého Augustina, když k ní připojil své trochu snad pochybovačné »ut aiunt«, jak se vypravuje. Nicméně Kristián touto poznámkou spíše odkazuje na svůj pramen. Jinak shodně s »Diffundente« vypravuje o původu a vzdělání Cyrilově, o jeho misi v Bulharsku, o vynalezení slovanského písma a překladu bible i jiných bohoslužebných knih do jazyka slovanského, jakož dále o zavedení slovanské bohoslužby na Moravě. Historickou cenu má, v čem se tu od »Diffundente sole« uchýlil. Tato legenda píše, že slovanská bohoslužba se jaksi obecně udržela »až do dnešního dne v Bulharsku a v mnohých jiných zemích slovanských«, maje při tom nepochybně na mysli zejména země české. Naproti tomu Kristián změnil do jisté míry smysl slov své předlohy a píše, že slovanská bohoslužba »až do dnešního dne v zemích slovanských *od mnohých* se udržuje, *obzvláště* v Bulharsku«. Tato historická korektura Kristiánova je dána nepochybně časovým rozdílem mezi sepsáním »Diffundente« a jeho skladby. A svědčí, že dle všeho slovanská bohoslužba byla v zemích českých tou dobou již na ústupu, že její obecné užívání za času knížete Bořivoje stalo se toliko částečným. Historicky tuto změnu dovedeme velmi dobře vysvětliti a pochopiti. Legenda »Diffundente sole«, jak jsme vyložili (srv. str. 166), byla napsána asi brzy po založení biskupství pražského, kdy projevil se asi prvý mohutnější nátlak na odstranění této starobylé zvyklosti v našich krajích. O dvě desetiletí později, kdy asi psal Kristián, tento tlak západní církve po zavedení církevní latiny mohl se již vykázati jistými úspěchy. Slovanská bohoslužba nebyla sice z našich krajů odstraněna, ale vedle ní zejména asi působením pražského biskupství nabývala čím dále půdy církevní latina. A proto pokládal Kristián za účelné poznamenati, že slovanská bohoslužba zachovává se ještě »od mnohých«, nikoli však obecně. Pro dějiny slovanské bohoslužby v našich zemích je to zajisté zpráva velmi cenná.

V druhém odstavci první kapitoly píše Kristián o Cyrilově cestě do

Říma a jeho obhajobě slovanského jazyka a slovanské bohoslužby u římské kurie. Přidrží se tu opět věcně i slovně svých předloh »Privilegia církve moravské« (této předlohy převážně) a (v menší míře) legendy »Diffundente sole«. Kromě stylistických drobností změn neb doplňků tu není žádných.

V dalším třetím odstavci první kapitoly vypravuje Kristián o tom, že Cyril zůstal v Římě, kde jako mnich zemřel, a že na jeho místě se stal pokračovatelem v christianisaci Moravy, Metoděj, jenž byl též od knížete země (jehož na rozdíl od »Diffundente« nejmenuje!) ustanoven moravským arcibiskupem. V této části své skladby Kristián, jak se zdá, opíraje se asi více o »Privilegium« než o »Diffundente«, podává historickou souvislost lépe než tato legenda. Ta krále moravského, který ustanovil Metoděje arcibiskupem, jmenuje Svatoplukem zbožným, kdežto synovce knížete, za něhož došlo k rozkladu říše moravské, jmenuje Svatoplukem druhým neb pošetilým. Snadný tento omyl netřeba tu vysvětlovati. Souvislost, jak je podána u Kristiána, připouští, že »zbožným knížetem« míní se Rastislav a oním nemoudrým vladařem Svatopluk, »který byl synovcem krále zbožného« a »zakladatele křesťanství« na Moravě. Tu vypravuje také Kristián podle »Privilegia«, že Svatopluk chtěl svého strýce úkladně zbaviti vlády, oslepiti a že ukládal o jeho život. Ale že jed, který mu tajně podal, Rastislavovi neuškodil.

Cena Kristiánova je tu zejména v tom, že v své parafrasi zachoval nám zčásti ztracený pramen, »Privilegium církve moravské«. To platí také o počátku odstavce dalšího a posledního první kapitoly Kristiánovy, kde vypráví se o sporech Svatoplukových s Metodějem, o jeho povrchnosti ve věcech víry, tak že dovolil, aby lid jemu podřízený sloužil »zčásti Kristu, zčásti ďáblu«. A konečně se tu píše o klatbě Metodějově, kterou arcibiskup uvalil na bezbožného krále i jeho lid. O tom, jak Kristián tohoto motivu využil pohrůžně proti Přemyslovcům, psali jsme už výše. (Srv. str. 322.)

Celkem tedy první kapitola skladby Kristiánovy je pouhou reprodukcí starších pramenů s poznámkou o rozšíření slovanské bohoslužby a s rozvedeným motivem o klatbě Metodějově, které jsou Kristiánovi vlastní.

V *druhé kapitole* vypravuje Kristián o počátcích dějin českých a křtu Bořivojově. Pramenem je mu tu skoro výhradně legenda »Diffundente sole«. Vyložili jsme již výše, jak pověst o původu Přemyslovců, o Přemyslovi a Libuši tendenčně zkreslil (str. 317). Křest Bořivojův líčí téměř doslova stejně, jako »Diffundente sole«. Jedině pohanská revolta proti Bořivojovi je rozšířena vypravováním o knížeti Strojmirovi. S touto historikou setkáváme se také v kronice Dalimilově (kap. 72), jenž položil ji však až do století XII., do dob knížete Bedřicha (1179—1189).³⁶² Není však vyloučeno, ano je pravděpodobné, že zejména historika »Promčňme se« je stará středověká bajka, která teprve později jako interpolace se dostala do legendy Kristiánovy. (Srv. výše str. 232—35.)

KRISTIÁN A SLOVANSKÁ BOHOSLUŽBA.

Přece jenom je však význačné, že Kristián těchto starých předloh užil a tím zachoval aspoň z části jejich texty. Jak už bylo vyloženo, jsou to dva apologetické spisy, »Privilegium« a »Diffundente«, hájící po latinsky slovanskou bohoslužbu a slovanský jazyk kulturní. Kristián je v této řadě třetím spisem, který před latinským světem bere v ochranu dílo slovanských věrozvěstů Cyrila a Metoděje a jeho pokračovatelů »v krajích slovanských«, zejména ovšem v Čechách. Již Pekař³⁶³ hned v své české práci o Kristiánovi správně zdůraznil, že Kristián byl přítelem slovanské liturgie; v své skladbě s patrným souhlasem uvádí důvody Cyrilovy, jimiž bránil slovanský jazyk v bohoslužbě před papežem a jeho rádci v Římě, s Cyrilem opakuje slova Pavlova: »jazyky mluvíti nebraňte!« a s důrazem včleňuje do své skladby rozhodnutí autorit římských o povolení slovanské bohoslužby. I když jsou to věci známé z Kristiánových předloh, není pro naši historii bez významu, že Kristián, Slavníkovec a důvěrný přítel Vojtěchův, bratr knížete libického, je znovu opakuje na samém

³⁶² Srv. J. Pekař, *Kronika* I. c. 70—71 a *Legenden* I. c. str. 268—70, a poznámky k překladu Kristiána str. 59.

³⁶³ Jos. Pekař, *Kronika* I. c. str. 14.

sklonku století X. Neboť tím je přesvědčivě naznačeno, že slovanská bohoslužba měla svůj domov netoliko na dvoře prvních křesťanských Přemyslovců, ale také v panství Slavníkovců, v užší vlasti Vojtěchovců, ano že sám druhý biskup český Vojtěch nebyl nepřitelem slovanského jazyka bohoslužebného, ale spíše jeho ochráncem.³⁰⁴ Při-
čítá-li tudíž Vojtěchovi stará tradice česká složení písně »Hospodine, pomiluj ny« a stará tradice polská autorství písně »Bogurodica«,³⁰⁵ dvou památek literární tvorby česko-církevněslovanské, ideologicky možno tuto tradici velmi dobře podepřítí Kristiánem. Neboť po našem výkladu, výše podaném, o poměru Vojtěchovců ku Kristiánovi sotva asi může býti pochybnosti o tom, že tak, jak se na slovanskou bohoslužbu díval Kristián, díval se i jeho synovec Vojtěch a patrně i jiní Slavníkovci. Jedním pak z důvodů, který možno uvéstí pro stáří skladby Kristiánovy, je také jeho postoj k slovanské liturgii. Tak, jak psal o slovanské liturgii Kristián, bylo možno v Čechách psáti toliko v století X. neb XI. Po zrušení slovanskosti kláštera sázavského jistě již žádný mnich by tak jako Kristián nepsal a psáti ani nemohl. (Srv. výše str. 154—55.)

KRISTIÁN A HISTORIE SV. LUDMILY.

V kapitole třetí líčí Kristián českou historii za Spitihněva a Vratislava; přidržuje se tu opět obsahem i slovy své předlohy legendy »Diffundente sole«. Jeho historická poznámka o hradu Mělníku, že v starší době zval se Pšovem, je sice zajímavá, ale to je celkem podružná podrobnost.

Zajímavější a cennější je Kristiánova zpráva o manželce Vratislavově, kněžně Drahomíře, že pocházela »ze země slovanské, která se zove Stodorany«. O nenávistném zkreslení kněžny Drahomíry, z níž Kristián učinil pohanku a druhou Jezabel, zmínili jsme se již

³⁰⁴ Srv. *moji* studii Sv. Vojtěch a slovanská liturgie, v časopise »Bratislava«, VIII. (1937).

³⁰⁵ Srv. *J. Birkenmajer*, Czy św. Wojciech napisał Bogurodzicę? Przegląd powszechny, 1934 nr. 609, 610, 612.

výše, i o tom, že táž kněžna měla dva syny, Václava a Boleslava, které Kristián přirovnává ke Kainu a Abelovi. (Srv. str. 319.)

V téže kapitole přechází potom Kristián k líčení života a utrpení kněžny Ludmily. Pramenem je mu tu legenda »Fuit in provincia Boemorum«, kterou doplňuje odstavcem převzatým z Gumpolda a několika vsuvkami z legend »Diffundente sole« a »Crescente fide«. Některé věty, celkem však bez věcného obsahu, jsou pravděpodobně vlastním literárním výtvozem Kristiánovým, zejména v druhém odstavci této kapitoly, kde líčí se zbožnost a křesťanské ctnosti kněžny Ludmily. Jsou to ctnosti celkem šablonovité, které stejně mohl líčit kdokoli a kdekoli.

V třetím odstavci téže kapitoly ke zprávě převzaté, z »Diffundente« o založení kostela sv. Jiří knížetem Vratislavem, připojil Kristián historickou poznámku, že týž sice zmíněný kostel založil, ale dokončení stavby se nedočkal. O mladých létech Václavových a zejména o jeho vychování na Budči vypravuje Kristián celkem podle »Crescente fide«.

Zajímavá a cenná je v tomto odstavci také zpráva Kristiánova, že Čechové po smrti Vratislavově svěřili na vychování oba jeho syny Václava a Boleslava jejich bábě Ludmile. Pekař³⁶⁰ se domnívá, že Kristián převzal tuto zprávu buď ze ztracené slovanské legendy ludmilské, anebo že zpráva ta je jeho vlastním dodatkem a doplňkem. Pekař také poukázal na okolnost, že zpráva ta je zčásti v rozporu, zčásti však také v souhlase s První slovanskou legendou o sv. Václavu, zejména s její ruskou redakcí (legenda Vostokova). V První slovanské legendě o sv. Václavu se vypravuje, že po smrti Vratislavově »máti jeho (Václavova) Drahomíra upevnila zemi a spravovala lid«. ³⁶⁷ V ruské recenzi téže legendy je však zpráva, že bába Václavova »Ludmila dala ho (Václava) učiti písmu slovanskému po návodu knězovu«. A že potom »poslal jej Vratislav na Budeč«, aby se učil i písmu latinskému. ³⁶⁸ Názor Kristiánův, že po smrti Vrati-

³⁶⁰ Jos. Pekař, *Legenden* I. c. str. 220.

³⁶⁷ Srv. M. Weingart, *První slovanská legenda o sv. Václavu* I. c. str. 114 až 115.

³⁶⁸ Srv. N. J. Serebrjanskij, *Ruské redakce staroslověnské legendy o sv. Vác-*

slavově svěření byli jeho synové Ludmile, potvrzuje legenda »Fuit in provincia Boemorum« svým vypravováním, že Drahomíra »počala nenáviděti svoji tchýni Ludmilu i pravila: proč pak má mi býti ona jako paní? Názor ten potvrzuje i Druhá slov. legenda václavská, která vkládá Drahomíře do úst slova: »Co učiníme? ... Neboť ten, kterému náleží býti knížetem, zkažen je od kněží a od tchýně mé a je jako mnich! Zahubím tuto a ony vyženu ze země!« Tyto okolnosti ukazují asi nepochybně na skutečnost, že po smrti Vratislavově velmožové svěřili nedospělé jeho syny Ludmile a tak i jakousi poručnickou vládu nad zemí, jak ze zprávy Kristiánovy, která se jinde tak určitě nečte, vyplývá. Dále však o konfliktu mezi Drahomírou a Ludmilou vypravuje Kristián podle ludmilské legendy »Fuit«, i když stylisticky text dosti pozměňuje a rozšiřuje. Poslední odstavec třetí kapitoly je téměř celý převzatý z legendy Gumpoldovy.

Čtvrtá kapitola Kristiánova, líčící zavraždění kněžny Ludmily i prvé zázraky nad jejím hrobem, je skoro celá a téměř doslova převzata z ludmilské legendy »Fuit in provincia Boemorum«. A jedině na některých místech Kristián původní text stylisticky poněkud rozšířil neb obměnil. Nových zpráv tu však není.

POVSTÁNÍ PROTI VÁCLAVOVI A SASKÝ PŘEV RAT Z R. 922.

V *páté kapitole* skladby Kristiánovy prvé dva odstavce jsou založeny na václavské legendě »Crescente fide«, která je místy též doplněna legendou Gumpoldovou. Jsou tu líčeny zbožné, téměř mnišské sklony Václavovy a hrůza Václavova světského okolí, které spolu s jeho matkou Drahomírou se téměř děsily okolnosti, že mladý kníže stýká se skoro jen s kněžími a jeví více zájmu o knihy a křesťanskou učnost, než o společnost světských velmožů. »Co učiníme?« vkládá Kristián těmto světským mužům do úst větu převzatou z »Crescente

lavu, Sborník staroslovanských památek o sv. Václavu a sv. Ludmile I. c. str. 14—15. Ruské redakce slovanské legendy václavské do jisté míry liší se i obsahově od původní hlaholské recenze, ale tím historicky nejsou bez ceny. Je pravdě-

fide«, »kníže náš ... je zkažen od kněží a jako mnich!« Vede-li si takto jako nedospělý, jak bude až dospěje a ujme se plně vlády? Kristián přejímá tu sice jednotlivá slova a myšlenky z »Crescente fide«, ale celým pojetím je od své předlohy velmi neodvislý. Vše to vypravuje, aby psychologicky připravil si půdu pro vylíčení sporu mladého knížete s velmoži země i matkou, o němž skladatel naší legendy vypravuje v dalším odstavci této kapitoly. A jeho vypravování zaslouží si tu historické pozornosti.³⁶⁹

Matka i velmožové v jejím okolí přáli si míti nástupce českého trůnu podle názoru své doby, jako smělého a nepřátelům hrozného bojovníka, jemuž by meč a bitva i hodokvas v družině spolubojovníků byly milejší než kniha a obcování s kněžími. Ale vedle toho a možná že dokonce v popředí tohoto zápasu o budoucího knížete mezi stranou »křesťanskou« a »pohanskou« byly asi motivy politické. Draho-míra, rodem ze Stodoran, pravděpodobně během doby svého vládařství udržovala přátelské styky mezi Čechy a tenkrát ještě pohanskými jejími soukmenovci Lutici. Čechové skutečně jsou líčeni u Wídukinda jako jeden z kmenů Slovanů polabských, kteří stáli v nepřátelství proti expansivním snahám křesťanské říše Jindřicha I. Byly asi obavy, že mladý kníže, jakmile dospěje a ujme se vlády, v duchu svých kněžských rádců přikloní se ke křesťanskému králi a rozváže staré spojenectví s pohanskými kmeny slovanskými v Polabí, zejména s Lutici. Myšlenka křesťanská byla zajisté u kněží v okolí Václavově (ať byli obřadu latinského nebo slovanského!) nepochybně silnější, než příbuznost rasová neb jazyková mezi kmeny slovanskými neb germánskými. Byly tudíž obavy, aby křesťanská ideologie, která zcela si podmanila duši i srdce mladého Václava, se neprojevila po jeho nastoupení vlády i důsledky politickými. V této věci se sluší asi hledati smysl roztrpčených slov, které legendy kladou do úst stou-pencům strany »pohanské«, že mladý Václav »zkažen jest od kněží«. Jistě, kdyby byl věrným společnosti domácích velmožů a bojarů,

podobné, že řada historických zpráv dostala se do textu legendy ještě v Čechách a v století X. Toho rázu jsou nepochybně i zprávy výše citované.

³⁶⁹ Srv. J. Pekař, Legenden I. c. str. 216—218.

tohoto politického nebezpečí by nebylo. A proto vším možným způsobem bránili styku Václava s kněžskou společností, ano nutili jej, aby se účastnil pitek a hodokvasů. Václav prý však jen nerad (a s kajícínou lítostí po hodu neb pitce!) podvoloval se jejich přání, spatřuje v těchto zvyklostech tehdejší vyšší české společnosti světské jen pozůstatky pohanství.

Když Václav dospěl a ujal se vlády, energicky vzepřel se těmto poručnickým snahám svého okolí. »Chci svobodně sloužiti bohu!« — tak asi naznačuje příčiny tohoto rozhodnutí Václavova v duchu »Crescente fide« a Gumpolda Kristián. »Pro tuto věc ... vznikla později převeliká roztržka mezi velmoži, kteří se drželi po boku nábožného vévody s ostatními, kteří hověli nešlechtné straně bezbožné paní«, vypravuje na známých nám předlohách dosti nezávisle náš legendista a pokračuje: »I rozdělili se rádcové a velmožové země a trní svárů mezi nimi vzbujelo až do prolévání krve«. — O povstání Čechů proti Václavovi při nastoupení jeho vlády má také celkem určité zprávy jeho době velmi blízká První slovanská legenda václavská. Píše, že tenkrát »zhrdli muži čeští, když ďábel vešel v srdce jejich ... a povstali proti pánu svému Václavovi«. Staroslovanská tato legenda sice nenaznačuje politické pozadí, kterým povstání bylo nesceno, nicméně z celkového rázu zprávy možno souditi, že autor staroslovanské legendy václavské povstání, jehož sám byl nepochybně pamětníkem, odsuzuje a stojí patrně při straně »křesťanské«. — »Crescente fide« o vzpouře či domácí válce mezi stranou kněžskou a světskou brzy po nastoupení vlády knížete Václava nemá

³⁷⁰ F. M. Bartoš, Kníže Václav svatý u Vidukinda, Svatováclavský sborník I., str. 839 n.

³⁷¹ Je-li toto pojetí správné, pak náznaky našich pramenů, že v povstání stály proti sobě strana křesťanská a strana pohanská, nabývá poněkud jiného smyslu než se dosud za to mělo. Bylo-li při tom spojení prostřednictvím Drahomíry s její vlastí v Stodoranech, zejména s Lutici a jinými kmeny Slovanů polabských, pak stranou pohanskou v Čechách sluší se rozuměti nikoli stranu, která odpadla od křesťanství, nýbrž stranu přející spíše politickému spojení s pohanskými Slovaný v Polabí. O Luticích jako tvrdých pohanech píše již Bruno v svém životopisu sv. Vojtěcha (kap. 10.) a podobně také saský kronikář

skoro zpráv. Gumpold věděl asi více neb našel již více ve své předloze. Píše o »úkladech ... šeptů«, o »veřejných shromážděních« a »úradách« strany světských bojarů proti knížeti Václavovi, dále o »ohavnostech vraždění« a konečně o »zachování míru doma i navenek«. — Podle Gumpolda také Druhá slovanská legenda václavská vypravuje o »repotu piklů«, o »radách padouchů« a vůbec o »spiklencích«, kteří při nastoupení vlády povstali proti Václavovi. Všecky tyto zprávy jednotně dosvědčují, že k povstání proti Václavovi hned po jeho ujetí se moci vladařské skutečně došlo.

O průběhu a výsledku tohoto povstání cenné zprávy najdeme opět u Kristiána. Píše, že »strana spravedlivých, byť maličká«, nakonec »přece zmohla ... mocnou stranu nešlechetných«, takže povstání bylo zmařeno a »zjednán byl mír«. Nestalo se tak asi, jak již Pekař bystře postřehl, bez zásahu z ciziny. Před nedávnem pokusil se Bartoš povstání proti Václavovi uvésti v souvislost s povstáním Slovanů polabských roku 929 a s Jindřichovým zakročením v Čechách, o němž vypravuje Widukind. Postřehy Bartošovy³⁷⁰ jsou v podstatě správné, až na to, že zprávu Widukindovu nesluší se klásti k roku 929, ale spíše k samým počátkům vlády Václavovy. Nicméně okolnost, že kněžna Drahomíra měla na povstání podíl a že sledovala při tom asi politické cíle a zejména spojení Čechů s pohanskými Lutici, z nichž sama pocházela, je nanejvýš pravděpodobné.³⁷¹

V kronice Widukindově dochovala se zpráva, že Jindřich I. za vlády svatého Václava zakročil v Čechách, přitřhl ku Praze, od krále

Dětmár Merseburský (1018), který při zmínce o Boleslavovi II. poznamenává, že Lutici »byli vždy jemu i jeho rodičům věrnými spojenci«. — Zdá se, že toto spojení Čech s Lutici — tak věc chápe i Palacký a Tomek — založeno bylo právě rodovými vztahy skrze Drahomíru a umožněno sousedstvím českého státu přes Slezsko s vlastní kněžnou Drahomírou. — Velmožové a bojaři kolem Drahomíry nebyli tudíž pohané, jak by se dalo souditi podle Kristiána neb Druhé slovanské legendy václavské, ale křesťané, tak jako jejich paní Drahomíra, ale přející spojení s pohanskými Lutici, i když snad není vyloučeno, že toto spojení vrhalo jistý reflex také na vnitřní život v Čechách, pokud se týče pokroků křesťanského náboženství i křesťanské morálky.

přijal lenní slib a zavázal zemi k poplatnosti.⁸⁷² Ze zprávy možno souditi, že výprava Jindřichova do Čech neměla průběh příliš krvavý a že také nemířila nepřátelsky proti Václavovi. Ba z údaje kronikářova, že Václav potom, »pokud byl živ, byl králi věrným a užitečným«, bylo by možno usuzovati, že Jindřich zakročil v Čechách spíše ve prospěch Václavův, když týž za povstání Drahomíry a jejích velmožů byl při nastoupení své vlády ohrožen.⁸⁷³

Tímto výkladem stala by se nám také pochopitelnou zpráva Kristiánova, že strana Václavova, »byť maličká«, nakonec nabyla převahy. Stalo se tak nepochybně zakročením Jindřichovým.⁸⁷⁴ S jeho pomocí proveden byl patrně v Čechách převrat, a to skutečně velmi energicky. Vzpouza byla potlačena, byly »utišeny zuřivé sváry«, jak píše Kristián, a »zjednán byl mír«. Přední strůjcové povstání, »synové sváru«, v čele se samou matkou knížete Drahomírou byli po-

⁸⁷² *Widukind* (ed. Kehr) I, 35. »post haec (Henricus) Pragam adiit cum omni exercitu, Boemiorum urbem, regemque eius in deditionem accepit. De quo quaedam mirabilia praedicantur, quae omnia non probamus, silentio tegi iudicamus. Qui quamdiu vixit, imperatori fidelis et utilis masit. Igitur rex Boemias tributarias faciens, reversus est in Saxoniam.« — Zpráva Widukindova byla již častěji a rozmanitě vykládána. (Srv. *F. M. Bartoš*, *Kníže Václav u Vidukinda*, *Svatováclavský sborník* I. c. 833 n.) Pro její posouzení důležitá je povaha Widukindovy kroniky i to, co potom píše. Widukind, mnich kláštera korvejského ve Westfalích, počal psát svou kroniku na oslavu Sasů a jejich králů Jindřicha I. a Oty Velkého asi roku 967—68. Nepsal tudíž o událostech současných, nýbrž retrospektivně, shrnuje nejednou podle souvislosti rozmanité události a nikoli podle časového sledu. »Nemo me temporum vicissitudine accuset,« píše, »dum posteriora anteriobus praeposuerim gesta« (tamže str. 77). Toto platí zajisté také o zprávě výše citované stran Jindřichovy výpravy do Čech. Na pozdější dobu napsání této zprávy ukazuje také její obsah. Widukind psal o Václavovi v době, kdy již do Saska pronikaly zprávy o jeho svatosti, jak naznačuje zmínkou, že rozhlašují se o něm věci podivuhodné, kterým však nepřikládá dosti víry a proto je pomíjí. Pravděpodobně bylo tomu, kdy již do Bavor a snad i do Sas dostala se legenda »*Crescente fide*«, tudíž asi v šedesátých neb sedmdesátých letech X. století.

⁸⁷³ Není zajisté také náhodou, že Podiven, věrný druh Václavův, po zavraždění svého pána hledal útočiště před pronásledováním Boleslavovým v Němcích. (Srv. *Kristián*, kap. 9.) Seskupení stran v Čechách bylo zajisté při nastou-

trestání a Drahomíra pykala dokonce za své provinění vyhnanstvím. (O jejím vyhnání ze země souhlasně vypravuje nám První i Druhá slovanská legenda václavská i Kristián.) Se zakročením Jindřichovým v Čechách na samém počátku vlády Václavovy bylo by také možno dobře uvést v soulad náhlé převládnutí vlivů saských nad bavorskými, jejichž symbolem stala se zejména stavba nového kostela Václavova, zasvěceného saskému patronu sv. Vítu. A také tato skutečnost potvrzuje, že k saskému převratu v Čechách došlo nepochybně již v prvních letech vlády Václavovy.³⁷⁶

Kristián sice přímo neudává, že v pozadí vzpoury proti mladému Václavovi byly výše naznačené události politické, píše však, že vedle Václavovy příchynosti ku kněžstvu byly tu i »různé jiné věci«, které rozhodovaly. Na jiném místě však potvrzuje přátelský poměr Václavův ku králi Jindřichovi. Vyhnání kněžny Drahomíry lící Kris-

pení knížete Václava stejně, jako při jeho smrti. A uprchlíci z Čech na počátku Václavovy vlády hledali oporu asi v těchže krajích, jako když prchali ze země po vraždě boleslavské.

³⁷⁴ Klásti zakročení Jindřichovo až do roku 929 je ve smyslu vypravování Widukindova nemožné. Výše citované zprávě dlužno rozumět tak, že Václav po zakročení Jindřichově a opanování Prahy byl králi věrným a užitečným. Věc ta by nebyla možná, kdybychom zakročení Jindřichovo položili až k roku 928 neb dokonce k roku 929. Logika vypravování Widukindova sama vyžaduje, aby se výprava Jindřichova do Čech položila několik let před smrt knížete Václava.

³⁷⁶ Kostel Václavův, jak *J. Cibulka* (Václavova rotunda sv. Víta, Svatováclavský sborník I. c. str. 343) ukazuje, měl býti asi původně zasvěcen sv. Emmerámovi neb jak jeho jméno v Čechách znárodnilo sv. Jimramovi. Je totiž skutečně nápadné, že severoruská redakce staroslovanské legendy václavské — tř. text minejní — píše, že sv. Václav měl v úmyslu zasvětit nový kostel sv. Jimramovi. Sv. Jimram byl patronem řezenským. Nebylo by zajisté nic nepřírozeného, kdyby sv. Václav, o němž víme, že už před započítím stavby jednal s řezenským biskupem stran povolení stavby, řezenskému patronu, k jehož diecési tenkrát český stát náležel, zasvětil svůj nový kostel. Ale náhlým převládnutím vlivů saských nad bavorskými zvítězil i saský patron nad bavorským sv. Jimramem. — O hodnotě historických zpráv ruských recensí legendy václavské srv. výše pozn. 368.

tián v duchu své legendární koncepce jako pomstu nebes na Drahomíře »za prolití krve nevinné blažené Ludmily«, kterou prý Drahomíra »bez příčiny byla utratila«. Z toho bychom mohli usuzovati, že k vyhnání Drahomíry došlo až po smrti Ludmily a tudíž po 16. září roku 920. Kristián klade dále vylíčení vzpoury proti Václavovi před translaci těla Ludmilina z Tetína do Prahy a tudíž před 19. říjen roku 925.³⁷⁶ Jestliže se Václav narodil asi roku 904 (srv. str. 63—64) a nastoupil vládu asi osmnáctiletý,³⁷⁷ tudíž asi roku 922, pak přibližně k tomuto roku náleží i vzpoura Drahomířina proti synovi a také výprava Jindřichova do Čech.³⁷⁸ Jistě také k výpravě Jindřichově došlo

³⁷⁶ Je asi dosti pravděpodobné, že k translaci kněžny Ludmily došlo v době »saského převratu«, kdy Drahomíra neměla na svého syna vlivu a kdy v jeho okolí převládla úplně strana »křesťanská«. K translaci, jak možno podle legendy »Fuit« bezpečně souditi, došlo také v samých počátcích vlády Václavovy. Protože pak translaci máme datovanou, lze pomocí jejích údajů také usuzovati na to, kdy se asi Václav ujal vlády. Stalo se tak až po zavraždění kněžny Ludmily (920), ale opět nějaký čas před jejím přenesením do Prahy (925).

³⁷⁷ V jihoruské redakci První slovanské legendy o sv. Václavu (text vosto-kovský) se píše, že Václavovi bylo osmnáct let, když mu zemřel otec. (Srv. *Sborník staroslovanských památek o sv. Václavu a sv. Ludmile* l. c. str. 15.) Údaj ten jest zřejmě nesprávný. Kdyby Vratislav zanechal syna osmnáctiletého, jistě by nebylo již zapotřebí poručnické vlády kněžny Ludmily anebo Drahomíry. Ostatně táž legenda něco výše praví, že když Vratislav zemřel, oba jeho synové — Václav a Boleslav — byli ještě malí. První slovanská legenda václavská vypráví však o této události — ve všech textech — v souvislosti s povstáním Čechů proti svému knížeti (srv. *tamže* str. 38). Ruské texty píší podobně, ale udávají, že bylo Václavovi osmnáct let, když prý zemřel jeho otec. »Zhrdli pak mužové čeští a povstali proti sobě, neboť mlád byl jim kníže; bylo mu totiž osmnáct let, když mu zemřel otec.« (Srv. *tamže* str. 15 a 22.) Zprávu bylo by snad vyložití nejlépe v tom smyslu, že Václav nastoupil vládu v osmnácti letech po zemřelém otci svém, tudíž — narodil-li se asi roku 904 — asi roku 922, kdy skončila se poručnická vláda Drahomířina. (Srv. výše pozn. 368.)

³⁷⁸ Také První slovanská legenda václavská potvrzuje, že k vzpouře proti Václavovi došlo za jeho mládí. Táž legenda, událostem poměrně velmi blízká, píše, že Václav po čase matku svou zase z vyhnanství povolal zpět a v své zbožnosti litoval, že se takto prohřešil proti své rodičce, pamatuje prý na slova evangelia: »hříchů mladosti mé ... nevzpomínej!«. Také tento náznak ukazuje na mladá léta Václavova. Lze se také domnívati, že Drahomíra byla z vyhnanství povolána zpět až po přenesení Ludmily do Prahy, tudíž po roce 925. Kristián

až po jeho zvolení králem německým (919). A snad lze výpravu Jindřichovu do Čech spojit nějak s výpravou bavorského vévody Arnulfa z roku 922, o níž dochovala se nám zpráva v analistice bavorské.³⁷⁹

Tímto pojetím a chronologickým založením získali bychom dostatečný prostor časový pro hlavní fakta, která jsou nám z života Václavova známa a která vyžadují Václavovu jistou vyspělost i několikileté trvání jeho samostatné vlády. K těmto faktům patří na prvním místě stavba kostela sv. Víta. I když stavba ta za vlády Václavovy nebyla plně dokončena,³⁸⁰ je asi nepochybné, že si vyžádala doby

však poznamenává, že »dřívějšího panování svého zůstala zbavena až do své smrti.« Drahomíra, jak potvrzuje nám První slovanská legenda václavská, při smrti Václavově roku 929 byla v Čechách.

³⁷⁹ Srv. *Auctarium Garstense* (Mon. Germ. hist. SS. IX., str. 565), kde se píše: 922. Hainricus rex lanceam sacram, quam reges nostri actenus habent a Rudolfo Burgundie rege minis extorsit. Arnoldus dux Bawarie in Boemiam cum exercitu proficiscitur. 929. Hainricus rex cum Arnolfo duce Boemos vicit. — Podobně v *Annales s. Rudberti Salisburgensis* (tamže str. 77): 922. Heinricus rex lanceam sacram a rege Rudolfo Burgundie minis extorsit. Arnoldus dux in Boemiam cum exercitu vadit. 929. Heinricus rex et Arnoldus dux Boemos vincunt. Tak jako Arnulf zakročoval v Čechách po boku Jindřichově roku 929, podobně k společnému zakročení Jindřicha a Arnulfa mohlo dojít již roku 922. Analistická bavorská neb saská se však k roku 922 o tažení Jindřichově do Čech určitě nezmiňuje. Možno však — z důvodů výše vyložených — k tomuto roku položit chronologicky neurčitou zprávu Widukindovu.

Dosti zajímavou zprávu o počátcích vlády Václavovy má také *Pešina*, *Prodromus Moravographiae*, Litomyšl, 1663, 28, kde píše, že po smrti Vratislavově, který prý z Moravy Uhry zahnal a tuto přijal pod svoji ochranu (srv. s tím výše str. 61), nastoupil sv. Václav na stolec otcovský a ujal se správy země české i moravské. Jemu prý potom císař Jindřich Ptáčník roku 923 na plném sněmu v Řezně zemi moravskou podal a utvrdil, nad to i titulem královským (t. j. krále moravského) ho ozdobil, ačkoli prý Václav titulu královského z pokory a poníženosti své neužíval. Je na první pohled patrné, že zpráva Pešinova nezachovala se v znění původním, ale že vnikly do ní i pozdější motivy, jako na př. o sněmu, Jindřichovi a Václavovi, z legendy »Oriente iam sole«, o moravské koruně z Pul-kavy. Pozoruhodné je však datum 923 a zpráva o českém panství nad Moravou, jež obojí celkem potvrzuje i naše zkoumání.

³⁸⁰ K vysvěcení kostela sv. Víta podle údaje Annálů pražských došlo 22. září 930. Srv. *Kosmas* (vyd. Bretholzovo str. 37), že »Wencezlaus ecclesiam in metro-

aspoň jednoho desítiletí. Z bezpečných faktů do doby Václavovy náleží také jeho zápas s knížetem kouřimským (srv. níže str. 365), ano také jiné boje, o nichž se zmiňuje legenda »Crescente fide« a Kristián. (Srv. níže str. 355.)

Do doby Václavovy vyspělosti třeba položit jeho sňatek (o němž se zmiňuje Kristián a podrobněji vykládá Druhá slovanská legenda václavská), dále jednání o svatořečení Ludmily a její translaci roku 925, jakož i jiné jeho činy povahy méně konkrétní, jako že »kostely na všech hradech dobře zřídil a služebníky boží do nich uvedl velmi krásně z mnohých národů« (podle První slovanské legendy václavské), jmenovitě z Bavor, Šváb i ze Saska (jak píše »Crescente fide« a Druhá slovanská legenda václavská) i dále, že pohanské chrámy v své zemi rušil (Kristián). Přijmeme-li údaje výše odůvodněné za základ pro určení vlády Václavovy, pak došlo k jeho nastoupení vlády asi roku 922 a tato trvala až do roku 929. Do naznačeného desítiletí bylo by pak dobře možné položit všechny události, o nichž jsme se zmínili.⁸⁸¹

Kristián uzavírá pak odstavec, v němž vypravoval o roztržce a povstání proti knížeti Václavovi po jeho nastoupení vlády historicky pozoruhodnou, mnoho napovídající, ale bohužel napovězené jen příliš povšechně naznačující větou: »Ale, kterak se to vše událo, toho pro velikou neobyčejnost dějů (»enormitas«) raději pomíjejíce, v započatém (líčení života sv. Ludmily) budeme pokračovati.«⁸⁸²

poli Praga sub honore sancti Viti martiris constructam, non tamen consecratam morte preventus reliquit« a *J. Pekař*, Sv. Václav l. c. str. 63. — O datu vysvěcení kostela sv. Víta píše též *J. Cibulka* (Václavova rotunda sv. Víta l. c. str. 359 n.) a dochází k přesvědčení, že kostel sv. Víta byl vysvěcen bezpečně před translací sv. Václava 4. března 932 a tudíž pravděpodobně 22. září roku 930 nebo 931.

⁸⁸¹ Chronologie života a působení Václavova v pojetí výše vyloženém líší se poněkud od výkladu Pekařova (srv. *J. Pekař*, Sv. Václav str. 32). Pekař, vycházející od data smrti Vratislavovy roku 920, má za to, že Václav se narodil asi roku 908 a nastoupil vládu roku 922 jako čtrnáctiletý. Podle našeho výkladu narodil se Václav asi roku 904 a nastoupil vládu jako osmnáctiletý. Tím posunuje se doba činnosti a vlády do vyspělejších let jeho života.

⁸⁸² Srv. též *J. Pekař*, Sv. Václav l. c. str. 32.

Chce tím snad naznačiti, že strana »pohanská« v Čechách zůstala, a že »ustrášení . . . spiklenci« a »zkrušení . . . rádcové« kněžny Drahomíry toliko »na nějaký čas odložili své pyšné záměry«? Tak chápe situaci i Druhá slovanská legenda václavská.⁸⁸³ A že titíž »pekelníci« a »bezbožní muži« povzbuzovali Boleslava, aby zavraždil bratra, zmocnil se vlády a zemi zase vrátil (jak se můžeme dohadovati) starému spolenectví s pohanskými Slovany v Polabí a vymanil ji z područí křesťanského panství německého? Bartoš se ptá rovněž, není-li snad mezi povstáním slovanských kmenů v Polabí v letech 928—29 a katastrofou boleslavskou z roku 929 jistá souvislost. Neboť (podle Widukinda) Čechové měli na něm účast. Widukind píše, že král Jindřich roku 929 podrobil si a poplatností si zavázal všechny »barbarské národy« v Polabí, Stodorany, Dalemince, Čechy i Ratary. A nepřátelský vpád Jindřichův do Čech, spolu s Arnulfem, vévodou bavorským, potvrzují i jiné zprávy soudobé.⁸⁸⁴ K nim druží se i náš Dalimil pozoruhodnou zprávou o tom, co se stalo po smrti sv. Václava, a že »toho léta císař, mstě svatého Václava, jide na kněze Boleslava«; Boleslav táhne vojensky proti císaři, ale marně: »císař Čechy bojem pobi a zemi (jich) v daň porobi«, při tom pak českému knížeti rozkáže »u dvora službu jmieti«, nikoliv však čestnou, ale ponižující.⁸⁸⁵ Ale tyto výpravy namířeny byly již asi nepochybně proti Boleslavovi.⁸⁸⁶

V další části kapitole páté sleduje Kristián opět svoji předlohu,

⁸⁸³ *J. Vašica*, Druhá staroslovanská legenda o sv. Václavu, Sborník I. c. str. 104.

⁸⁸⁴ Jsou to zprávy jihněmeckého původu, dochované v dvojích letopisech této doby. Prvá zní: »929: Hainricus rex cum Arnolfo duce Boemanos vicit.« A druhá v letopisech trevírských u pokračovatele kroniky Reginona: »928: Heinricus rex Boemos hostiliter invasit et prestante deo fortiliter superavit.« Srv. *J. F. Bohmer* a *E. v. Ottenthal*, *Regesta imperii* II., I., (1893), str. 18. Srv. též *F. M. Bartoš*, Kníže Václav svatý u Vidukinda, Svatováclavský sborník I. c. str. 836, 840. — Bartoš se zprávami výše dotčenými spojuje však i zprávu Widukindovu o tažení Jindřichově ku Praze, kterou podle námi podaného výkladu sluší se položití do počátků vlády Václavovy.

⁸⁸⁵ Srv. *Dalimil*, kap. 31., *Prameny děj. čes.* III., str. 62.

⁸⁸⁶ Srv. *J. Pekař*, Sv. Václav I. c. str. 67—70. — Pekař se velmi již blížil

ludmilskou legendu »Fuit in provincia Boemorum«, a přejímá z ní věcně i slovně »Přenešení« těla sv. Ludmily z Tetína do Prahy. Vedle několika celkem nic neříkajících obrátů, kterými původní text rozšiřuje, případně některých rčení, kterými literárně včleňuje translaci z legendy »Fuit« do své literární skladby (na př. slovy »in prefatum« castelum Tetin, Paulus presbiter, »cuius et supra mencionem fecimus«), podává Kristián poněkud v pozměněné formě líčení Václavova poselstva do Řezna i jeho výsledků. Především připojuje tu historickou poznámku ve shodě s Gumpoldem, jak již výše bylo vloženo (srv. str. 42), že tenkrát byli totiž Čechové podřízeni v ohledu církevním biskupovi řezenskému. Věta ta prozrazuje, že Kristián psal již po založení pražského biskupství, avšak dle všeho nedlouho po tom, kdy význam církevního osamostatnění Čech se ještě hodnotil jako nikoli samozřejmá věc, ale významná událost. V stejném duchu, píšíc o Praze, jmenuje Kristián Prahu »metropolim urbem« na rozdíl od »Fuit«, která zná Prahu toliko jako hrad (»ad urbem Pragam«). Dále v shodě s Gumpoldem jmenuje přímo řezenského biskupa Tutona, ví však o něm, že byl již stár a chorý a že proto vyslal do Prahy svého spolubiskupa. Již Pekař a znovu Cibulka poukázali³⁸⁷ na správnost informací Kristiánových (řezenský biskup Tuto [893—930] byl skutečně současníkem Václavovým a roku 925, kdy došlo k translaci ostatků Ludmiliných, skutečně již pokročilého věku a chorý!). Je to podrobnost, kterou doplňuje Kristián zprávy svých předloh, ukazuje však, že Kristián psal v době, kdy

výše podanému pojetí poměru mezi Jindřichem a Václavem. Především správně již poznal, že zprávu Widukindovu o tažení Jindřicha I. ku Praze nelze spojovat s rokem 929, »nýbrž že bylo by vysvětlitelno jen v době po samém nastoupení Václavově« nebo ve spojení s tažením Jindřichovým proti Řeznu roku 921. Poznal však také, že k výpravě Jindřichově do Čech roku 929 došlo, avšak cílem bylo pokoření Boleslavovo po vraždě boleslavské.

³⁸⁷ *Jos. Pekař*, *Legenden* I. c. 224, týž poznámky k překladu str. 65. *J. Cibulka*, *Václavova rotunda svatého Víta, Svatováclavský sborník I.*, str. 360 n. Ze spisu řezenského mnicha kláštera sv. Emmerama Arnolda, který psal o záracích Jimramových roku 1035, máme zprávu, že Tuto v posledních letech svého života byl chorý a slepý. »Hic,« píše se tam, »atque caecatus corpore, sed illuminatus mente, castigatae infirmitatis necessitate vertit in augustam virtu-

se v Praze ještě pamatovalo, že kostel sv. Jiří,³⁶⁸ v němž ostatky Ludmiliny byly uloženy, vysvěcen byl v době biskupa Tutona. Také celé jednání Václavovo s Řeznem líčí Kristián poněkud jinak a již méně přesně. Neví o dvojím poselstvu Václavovu do Řezna a že prvé se nsetkalo s náležitým úspěchem. (Srv. výše str. 48.) Obě události z jistého neporozumění shrnuje v jeden děj. Jinak však celá kapitola pátá je vlastně jen slovným opakováním, zčásti parafrází legendy »Fuit«, místy doplněnou již výše zmíněnými prameny. Kristiánovi z ní náleží skutečně velice málo.

PŘEMYSLOVCI SPOJENI S MORAVSKÝM KŘESŤANSTVÍM.

Kapitolou pátou končí Kristián své vypravování o moravském křesťanství a jeho pokračovatelích i představitelích v Čechách Bořivojovi a Ludmile. Těchto prvních pět kapitol se starou a slovanskou historií moravskou a českou je pojato jako genealogický úvod (genealogicky rodově, ale ještě více ideově!) k vlastnímu duchovnímu románu aneb k vlastní historii Kristiánově, kterou tvoří vylíčení života a mučednické smrti knížete Václava. Mohli a měli bychom se ptáti, proč se tak stalo? Proč vlastně spojil Kristián legendu václavskou s kulturní historií staré Moravy a s dějinami, možno-li tak říci, slovanské bohoslužby? V svých starších předlohách našel k tomu snad jisté náběhy, ale přímého vzoru nikoli. Byla tu sice První staroslovanská legenda o sv. Václavu, vzniklá v prostředí slovanského

tem.« De miraculis beati Emmerami Mon. Germaniae hist. IV., 351. — Kristián, který svou zprávou správně doplňuje pramen bavorský, mohl se koncem století X. o této věci v Praze snadno dozvědět.

³⁶⁸ Ani legenda »Fuit«, ani Kristián přímo nepraví, že byl to kostel sv. Jiří, ale z celkové souvislosti věc vyplývá nepochybně. Kostel sv. Jiří byl založen otcem Václavovým Vratislavem, ale teprve za Václava dokončen. Byl asi vysvěcen toliko hradním knězem některým, snad obřadu slovanského, nikoli biskupem. Jiného kostela tou dobou na hradě pražském nebylo. (Srv. výše str. 229.) Slovanský prolog o sv. Ludmile, v němž zachován je nám zčásti text původní legendy o sv. Ludmile, praví však výslovně, že Václav »přenesl bábu svou do slavného hradu Prahy a položil ostatky její v kostele sv. Jiří«. (Srv. Sborník staroslov. památek I. c. str. 65.)

bohoslužebného jazyka, ale ta, přes to, že její autor byl muž vynikající a tradic slovanských jistě dobře znalý, nepovažovala za potřebné ani za účelné souvislost světce z rodu Přemyslova spojití nějak v genetickou souvislost s historií slovanských bratří Cyrila a Metoděje i jejich dílem. Byla tu též slovanská legenda, jak je pravdě podobné od téhož autora, líčící zbožný život a mučednickou smrt Václavovy báby Ludmily, vzniklá v témže slovanském prostředí, jako První slovanská legenda o sv. Václavu, ale ani ta nepovažovala za důležité vyložití něco více o počátcích slovanského křesťanství na Moravě a v Čechách. A pokřtění Bořivojovo a jeho ženy Ludmily, událost, která zpravidla nebývá v legendách a spisech toho druhu opomíjena, přechází prostou větou, že když (Bořivoj a Ludmila) »byli spolu, osvítily se jim oči srdce jejich a byli pokřtěni ve jméno Otce i Syna i Ducha svatého«. Tu naskytala se přímo autoru této legendy, nepochybně knězi slovanského obřadu, snad přímo žákovi Metodějovu, velmi vhodná příležitost, aby poznamenal, že byl to svatý Metoděj, který pokřtil prvního křesťanského knížete z rodu Přemyslova a jeho ženu Ludmilu, nicméně mimo všecko očekávání nepovažoval za účelné o této okolnosti se zmínit. (Pro pochopení věci a pro srovnání poukazuji na to, jak legendy svatoštěpánské vyzdvihují za podobných okolností zásluhy sv. Vojtěcha !)

Podobně první latinská legenda václavská, počínající slovy »Crescente fide«, vzniklá v Čechách s použitím obou legend výše zmíněných a psaná v domácím prostředí jistě velmi blízkém slovanské vzdělanosti, nemá ani slova o původu českého křesťanství a jeho souvislosti s Metodějovou církví na Moravě. A přece václavská legenda »Crescente fide« není v podstatě ničím jiným, než propagací svatosti Václavovy i Ludmiliny ve světě latinském a západním (podobně jako latinské zpracování slovanské legendy ludmilské »Fuit in provincia Boemorum«), svatosti a úcty, k níž byl dán podnět nepochybně od kněží obřadu a jazyka slovanského. Ba ani ještě »Privilegium církve moravské«, spis určený latinskému světu jako apologie slovanské bohoslužby, nevyužívá okolnosti křtu prvního křesťanského knížete českého pro posílení pozice slovanských kněží v zemi i mimo ni.

Teprve apologetický spis slovanské bohoslužby a slovanského křesťanství, legenda »Diffundente sole«, obsahující život a křesťanské zásluhy Bořivojovy, napsaný někdy kolem roku 975, tudíž už asi po založení latinského biskupství v Čechách, považuje za účelné přihlásiti se k moravské tradici, vylíčiti zázračné pokřtění Bořivoje arcibiskupem Metodějem a říci aspoň stručně domácím i cizím světu, že tato slovanská tradice moravského křesťanství se přelila přes Bořivoje a Ludmilu do žil sv. Václava.

Ale v plnější míře genealogické i genetické spojení mezi sv. Václavem a moravským křesťanstvím, tudíž i mezi ním a Cyrilem a Metodějem vytvořil teprve Kristián na konci století X. Snad učinil tak i proto, aby slovanskou bohoslužbu postavil pod ochranu netoliko prvé světice české Ludmily, ale i pod ochranu knížete-světce Václava, jehož křesťanské zásluhy uznával tou dobou i latinský svět západní. Byly tyto intence Kristiánovy též intencemi a snahou českého biskupa a Kristiánova přítele Vojtěcha? Při shodnosti myšlenkového světa obou mužů, při jejich blízkých vztazích rodových i snahách politických, můžeme tuto možnost pokládati za nanejvýš pravděpodobnou.

A to vše je nový přínos Kristiánův do našeho dějepisectví. Jestliže již dříve legenda *Diffundente sole* vytvořila svým pojetím kontinuitu mezi historií staré Moravy a dějinami Čech (srv. výše str. 170) a jestliže pak se jeví Přemyslovci jako pokračovatelé v díle Mojžírovců, kteří »pýchou a vzpupností« svedeni byli od cesty, vyznačené jim Metodějem, na tyto přechází požehnání křesťanské víry.

Jde tu opět o velmi význačný rys pojetí našich dějin slovanského křesťanství. (Srv. výše str. 228.) Prvým křesťanským Přemyslovcům v duchu zmíněného pojetí je určeno, aby v odměnu za to, že přidrželi se věrně víry Metodějovy, stali se dědici a pány někdejší moci Mojžírovců (srv. výše str. 218). Kontinuita dějin mezi starou Moravou a státem českým je v Kristiánovi vyjádřena opět způsobem zcela nepochybným. Třeba však, abychom si tu uvědomili, že je to naprosto jiné pojetí, než jaké naší minulosti dal později slovanskému křesťanství nepřátelský Kosmas. Bylo pak zásluhou legendy »*Diffundente sole*«, ale také Kristiána, že toto slovanské pojetí dějin z naší historio-

grafie nevymizelo, ale, podepřeno autoritou Karla IV., stalo se trvalým poznatkem historickým i doby novější. Tak, jak se na počátky našich dějin politických i kulturních díval Kristián a Karel IV., díváme se nyní i my.

KRISTIÁNOVY SYMPATIE K NĚKTERÝM PŘEMYSLOVCŮM.

Ovšem Kristiána vedly k vylíčení staré historie české v životě Václavově patrně i jiné pohnutky. Při neobyčejně citlivém smyslu této doby pro rod a urozenost bylo známo a pokládáno za přirozené, že ušlechtilé i neušlechtilé vlastnosti přenášejí se s rodičů na děti. A tak jako Boleslav zdědil v pojetí Kristiánově své zrůdné a bezbožné sklony po své matce Drahomíře a po jejich pohanských předcích z kmene Luticů (Lutici byli v době Kristiánově pokládáni za zvláště tuhé pohany!), tak opět Václav měl už v svém přirození základ své svatosti po své babě Ludmile, po dědovi Bořivojovi, jenž vylíčen je podle »Diffundente sole« jako světec, a vlastně i po svém otci Vratislavovi. Zůstane nám asi záhadou, proč Kristián má k některým Přemyslovcům tak živé sympatie, kdežto k jiným je opět naplněn nepřátelstvím a záští. Snad skutečně tu rozhodovaly zejména příbuzenské vztahy, které tak často v této době dávají vzplanouti nenávisti mezi příslušníky rodu nejednou snad i dosti blízkými a mění je pak v protivníky a nepřátele. K Přemyslovcům, od Kristiána nenáviděným, jak již výše bylo ukázáno (srv. str. 315), patří zejména Boleslav I., jeho matka Drahomíra, a dále potomstvo Boleslava I. K Přemyslovcům, kteří se naproti tomu těší přízni Kristiánově, náleží Bořivoj, Ludmila a zejména sv. Václav. Vedle těchto věnuje Kristián svou pozornost i sympatie také sestře sv. Václava Přibyslavě. Vysvětlení v duchu doby a v duchu psychologického založení našeho legendisty by bylo, že mezi Přemyslovci a Slavníkovci, či spíše mezi některými z nich, byly jisté vztahy rodové. Tato možnost, i když je pravděpodobná, prameny dostatečně ověřena není.

V této historii nenávisti i lásky, jak již vyloženo, náleží jistý význam i sestře sv. Václava *Přibyslavě*. Je nasnadě, že nikoli asi bez důvodů učinil ji Kristián na rozdíl od jiných legend té doby účastnu

zázraků václavských. Píše o ní, že byla to »paní ctná«, která již »od kolébky naučena byla Kristu Pánu sloužití podle učení evangelia a bez úhony«. A když pak bůh »sprostil ji jha manželského«, že »všecka oddala se službě boží, prahnoucím duchem žíznil po tom, aby v posvátný závoj byla zahalena« a tak »pod klášterním závojem« zasloužila se o uctění svého bratra světce a mučedníka. O téže paní zmiňuje se též slavníkovsky inspirovaný Vavřinec z Montecassina, aniž by ji však jménem uváděl a píše, že této »nábožné stařeně« svatý Václav se zjevil a naznačil jí, kde by našla utatý úd (Vavřinec píše o kloubu, Kristián o uchu) jeho těla, který prý potom zase s mrtvým tělem světcovým zázračně srostl. Podle toho mohli bychom souditi, že Přibyslava stala se později mniškou v klášteře svatého Jiří na hradě pražském, že Kristián ji osobně znal, od ní získal některé zprávy o životě svatého jejího bratra, ano že snad z jejího podnětu věnoval tolik pozornosti v své skladbě historicko-kněžny Ludmily, jejíž ostatky v kostele sv. Jiří byly opatrovány. Přibyslava, kterou Kosmas a pokosmovská tradice nápadně pomíjí, byla snad v příbuzenském nějakém vztahu k Slavníkovcům, jak bychom se podle Kristiánovy přízně k ní mohli domýšleti. Jevila by se nám pak jako pravá vnučka Ludmilina, dle všeho i s plným porozuměním pro Ludmilino slovanské křesťanství, ale i pro její křesťanský zbožný život a utrpení. — Jestliže Vratislav zemřel asi roku 916 a byla-li Přibyslava jednou z mladších sester Václavových, mohla se naroditi někdy kolem roku 915 a v době Vojtěchově neb Kristiánově byla stařenou asi sedmdesátiletou, což by osobní styk mezi Vojtěchem neb Kristiánem nečinilo nikterak nemožným. Jaké vztahy byly však mezi Přibyslavou a Slavníkovci, nemůžeme říci. Včlenění Přibyslavy do zázračné historie václavské dvěma slavníkovskými, na sobě nezávislými legendisty, Kristiánem a Vavřincem, naznačuje však dosti přesvědčivě, že Slavníkovci v čele s Vojtěchem dívali se na Přibyslavu velmi sympaticky.³⁸⁹

³⁸⁹ Bylo by sice svůdné vykládati, že Přibyslava je totožná se Sřezislavou, matkou sv. Vojtěcha, ale kromě zdánlivé podobnosti jména nic tomu nenasvědčuje. Staroslovanská legenda václavská v svých ruských redakcích — text minejní — píše sice, že Václav a Boleslav měli »čtyry sestry«, které »provdali v roz-

Kapitolou šestou počínaje soustřeďuje se Kristián již jen na zobrazení života Václavova a dále pak i jeho smrti. A tak také na své hlavní prameny pro život Václavův, totiž na legendu »Crescente fide« a Gumpolda.³⁹⁰ Stala se již výše (srv. str. 238) zmínka o tom, že část života Václavova, zejména jeho mládí, přesunul Kristián do legendy ludmilské a s tím i části svých václavských pramenů. V šesté kapitole Kristiánovy skladby velebí se zejména zbožné vlastnosti a ctnosti, které měl »miles Christi«, »rytíř Kristův«, při čemž Kristián používá slov legendy »Crescente fide« a jen málo je obměňuje. Ale, jak již bylo jeho zvykem, připojuje k své předloze některé doplňky věcné, kterými původní vypravování rozhojňuje.

Kristián v této kapitole píše o mravní čistotě Václavově a jak prý tělo své přísností neustále jako mnich krotil a dále, že pod šatem na těle nosil ostré roucho žíněné; k tomu připojuje historickou poznámku, že tato část oděvu Václavova »až po dnešní časy pro jeho zbožnění jako nová se opatruje«. — Dále doplňuje »Crescente fide« vypravováním, toliko Kristiánovi vlastním, že kníže Václav, přihodilo-li se někdy, že ve společnosti bezuzdných dvořanů (»jako mezi šelmami«) nad míru pil, ihned činil potom pokání. Nejinak zdůrazňuje Kristián, že prý Václav nikdy se nezúčastnil pohanských žertev (o věci píše i »Crescente fide«) a s nimi spojených hodokvasů, pokládaje tyto za zbytky »pověrečných obřadů pohanských«, které ještě nebyly v Čechách zcela odstraněny. (Sluší se tu vzpomenouti Kanapariova i Brunonova života sv. Vojtěcha, kde poměry v české

ličná knížetství« (srv. Sborník staroslov. památek o sv. Václavu l. c. str. 22) a je tudíž dosti pravděpodobné, že jedna z nich byla provdána za knížete Slavníka a stala se pak matkou sv. Vojtěcha. (Srv. *J. Loserth*, Ueber Přibyslava, Mitteilungen d. V. f. d. Gesch. d. D. in Böhmen, XIV., str. 1—9, *týž*: Der Sturz d. Hauses Slawnik, Archiv f. österr. Gesch. sv. 65, str. 35.) Také *V. Novotný* tuto domněnku Loserthovu pokládá za pravděpodobnou (srv. *V. Novotný*, Dějiny I., str. 643) a dovolává se *Pekaře* (Kronika l. c. str. 5, Legenden l. c. str. 54) a Kristiána, který v prologu své legendy praví o Vojtěchovi, že je rodu jako sv. Václav (»qui ex eadem tramine lineam propaginis trahitis«). Nicméně právě Kristiánova legenda je nejvážnějším svědectvím proti stotožnění Přibyslavy se Střezislavou. Kristián zmixuje se o Přibyslavě na dvou místech, aniž by v rukopisech byly odchylky. Kdyby Přibyslava nebo Střezislava byla matkou

církvi líčí se barvami velmi příbuznými!) — Kristián doplňuje též zprávu »Crescente fide« o věrném panoši poukazem, že v dalším líčení života a smrti Václavovy bude o něm více pověděno a zejména, jaký prý zázrak se s ním později stal. Kristián tím již naznačuje, že dále v svém díle podá obsírněji vypravování o Podivenovi a jeho konci. Věta tato předem potvrzuje, že Podivenova zázračná historie byla komposičně zamýšlenou součástí legendy.

Při líčení téměř mnišských ctností světcových v duchu »Crescente fide« ukazuje Kristián, jak Václav byl prý vždy cudný a zdrženlivý, a to i v životě erotickém. K tomu pak dodává, že je to prý vzácný zjev u těch, kteří se nedávno teprve oženili. Kristián věděl tedy o Václavově sňatku, o kterém více nám vypráví Druhá slovanská legenda václavská (kap. 16.).

Při vypravování legendy o založení kostela sv. Víta, k čemuž vyžádal si prý Václav svolení řezenského biskupa,³⁹¹ připojuje Kristián opět historickou glosu, že tenkrátě Čechy příslušely k řezenské diecési. Zmínka o tom je sice též v Gumpoldovi, je však otázkou, není-li právě na tomto místě rukopis Gumpolda doplněn z Kristiána. (Srv. výše str. 43.) O příslušnosti Čech k Řeznu se mimo Kristiána z domácích pramenů nedovídáme, ale dějinná skutečnost je dostatečně potvrzena z historie založení pražského biskupství, kdy řezenský biskup Michal dosti dlouho se vzpěchoval uskutečnití plán císaře Oty I. z roku 973, až pak teprve jeho nástupce sv. Wolfgang svolil k oddělení českého státu od řezenské diecese.³⁹²

Vojtěchovou, jistě by tuto okolnost byl Kristián nezamlčel. Totéž platí o Dalimilovi, který patrně podle staršího pramene píše o Vojtěchovi: »Otec jeho jmě Slavník jmějieše, matka jeho Střezislava bieše.« Také rukopisy kroniky Dalimilovy píší jméno Střezislavy (Cambridžský má: »Střezslava«) celkem shodně. (Srv. *Dalimil*, *Prameny děj. čes.* III., str. 65.) Tím však nepadá možnost, že Střezislava byla z přemyslovského rodu, sotva však sestrou Václavovou. Ale je také možné, že Přibyslava byla provdána za některého Slavníkovce a tím měla sympatie Vojtěcha i Kristiána.

³⁹⁰ Srv. *J. Pekař*, *Legenden* I. c. str. 226—246.

³⁹¹ Srv. o tom *J. Cibulka*, *Václavova rotunda svatého Víta*, kapitola »kanonické povolení«, *Svatováclavský sborník* I., str. 353 n.

³⁹² Srv. *Spangenberg*, *Die Gründung des Bistums Prag*, *Hist. Jahrbuch* XXI.,

V posledním odstavci kapitoly šesté Kristián vedle »Crescente fide« místy užívá též Gumpolda a — jak se zdá — též »Privilegia církve moravské«. V této části vypravuje se totiž o tom, že kníže Václav chtěl jíti do Říma, vzdáti se vlády ve prospěch svého mladšího bratra Boleslava a státi se mnichem. Kristiánovi se snad při této příležitosti vybavila ve vzpomínce slova »Privilegia«, kde se psalo o vstupu Cyrilově od kláštera, a tak vsunul do svého vypravování větu obdobnou s textem »Privilegia«. (Srv. výše str. 86—87.) Jinak je však šestá kapitola legendy Kristiánovy v podstatě »Crescente fide«, rozhojňená místy nějakým slovem neb obratem z Gumpolda a mimo to Kristiánovým krasořečnictvím.

SV. VÁCLAV A JINDŘICH I.

Kapitola sedmá je věnována vylíčení zavraždění sv. Václava. Pramenem je Kristiánovi opět »Crescente fide« a Gumpold a sice tak, že v této kapitole má Gumpold skoro stejné místo jako »Crescente fide«. K převzatým zprávám ze starších předloh přistupují však doplňky a opravy Kristiánovy.

Hned v úvodní větě této kapitoly má Kristián proti svým předlohám smělou a jistou historickou poznámku, že k zavraždění knížete Václava došlo »za časů Jindřicha, krále saského, který prvý

str. 758 n. — *W. Schulte*, Die Gründung d. Bistums Prag, Hist. Jahrbuch XXII., str. 285. — *A. Brackmann*, Die Ostpolitik Ottos des Groszen, Hist. Zeitschrift, sv. 134 (1926).

⁸⁹³ *J. Pekař*, Legenden I. c. str. 171, Sv. Václav I. c. str. 33, spatřuje v této větě — snad právem! — náznak, že legenda Kristiánova byla psána ještě za vlády dynastie saské. Jistě však údaj, že Jindřich »prvý mezi panovníky saskými« dosáhl koruny, prozrazuje dobré vědomosti historické našeho legendisty.

⁸⁹⁴ *Widukind* (ed. Kehr), Rerum gestarum Saxoniarum libri tres, Scriptores rer. Germ. in usum schol. 1904, I, 35. »Frater tamen erat Bolislavi, qui quamdiu vixit, imperatori fidelis et utilis mansit.« — Srv. *F. M. Bartoš*, Kníže Václav svatý u Vidukinda, Svatováclavský sborník I., str. 836. Srv. též výše str. 334 n. a dále str. 372, 374.

⁸⁹⁵ Legendu »Oriente iam sole« vydal *J. Pekař*, Legenden I. c., str. 409—30; též určil také dobu jejího vzniku a zařadil ji do vývoje legend václavských

mezi Sasy z milosti Kristovy ozdobil své skráně korunou královskou« a dále, že sv. Václav byl s Jindřichem »spojen vytrvale šťastným přátelstvím«. V tomto údaji je v první řadě oprava legendy Gumpoldovy, který událost klade do časů Oty Velkého (936—73). Kristiána potvrzuje také Kosmas, který klade smrt Václavovu do roku 929 (srv. o tom více níže str. 393 n.) a měl tudíž vědomost, že vláda Václavova nenáleží do doby Otovy.³⁹³

Zmínka o trvalém a šťastném přátelství mezi knížetem Václavem i Jindřichem I. (919—36) má pak skutečně historickou cenu a je potvrzena zcela nezávisle podobnou zprávou saského kronikáře Widukinda, který nedlouho po roku 967—68 vypsál panování Jindřicha I. a Oty Velkého. Widukind³⁹⁴ píše, že dokud Václav žil, vždy zůstal Jindřichovi věrným (vasalem) a užitečným (spojencem). Bylo již výše (str. 330 n.) vyloženo, že pravděpodobně Jindřich za vzpoury proti Václavovi po jeho ujetí se vlády zakročil v jeho prospěch a že s tím patrně souvisí i převládnutí vlivů saských v Čechách za Václava nad staršími vlivy bavorskými (srv. výše str. 335). O přátelství krále Jindřicha I. k sv. Václavovi vedle Kristiána vypravuje zejména pozdější legenda václavská z polovice XIII. století, počínající slovy »Oriente iam sole«. A že Václav od krále Jindřicha dostal darem ostatky svatého Víta, které pak uložil v hlavním oltáři svého nového kostela.³⁹⁵ Byl to dar s hlediska doby skutečně významu zcela

(tamže str. 52—61). »Oriente iam sole« první vypravuje epizodu o sněmu, na který přišel kníže Václav pozdě a měl býti za to potrestán. Ale císař prý viděl, když český vévoda vstupoval, že jej provázejí andělé. Proto prý císař první povstal a posadil Václava vedle sebe na trůně královském. Potom pak i jiná knížata jako přednímu knížeti mezi sebou čestnější místo nabízeli. — Historka nese na sobě zřejmě pečeť, že byla psána v době, kdy český stát se povznesl nad jiná knížetství v říši, zkrátka v době královské. A poněvadž jinými svými zmínkami legenda se hlásí do doby Václava I. (O sv. Václavu se poznamenává, že více pečoval o lovy duší, než divé zvěře, jak prý nyní mají ve zvyku někteří, kdo toulají se po lesích — což je asi zřejmá narážka na lovecké a samotářské záliby krále Václava I. — je patrné, že v této době byla historka literárně formulována a nabyla podoby, jak se v legendě »Oriente iam sole« zachovala.) — Nicméně sledujeme-li literární tvorbu autora legendy »Oriente iam sole«, vidíme, že v své skladbě užil vesměs starších zpráv a že vše, co vypravuje, má základ v starších

mimořádného. Neboť právě sv. Víta a získání jeho ostatků saskou dynastií se připisovalo, že »moc Franků počala ochabovati a moc Sasů růsti«, takže podle slov Widukindových³⁹⁶ prý skrze účinky těchto svatých relikvií »Sasko ze země poddanské se stalo zemí svobodnou a z poplatného a závislého vévodství Saxonia učiněna byla paní a vládkyní mnohých národů«. Je pak jistě pozoruhodné, že část těchto relikvií, o nichž doba věřila, že mají tak mimořádný účinek státní a politický, daroval prý Jindřich českému knížeti. Měla se tak Praha státi účastnou velikého onoho dobrodiní, které tajemné ostatky světcovy přinesly Sasku? Doba těmto symbolům zpravidla tak rozuměla. Letopisci době blízcí podobně přičítají získání Lotrinska Jindřichem I. nadpřirozenému účinku ramene svatého Dionisia, které Jindřich od krále západofranského byl získal. (Srv. též str. 337.)

Získání svobodnějšího postavení českého státu vůči říši v souvislosti se získáním ostatků sv. Víta přičítá knížeti Václavovi také zmíněná již legenda »Oriente iam sole« z polovice XIII. století. Píše,

pramenech. Proto není nemožné, že historika o císaři a Václavovi má přece jen nějaký historický základ v přátelském poměru mezi Jindřichem a Václavem. Není zajisté pochybnosti o tom, že Václav byl asi v některém přednějším sídle saských panovníků. Tu pak návštěva královského dvora, ať už v Řezně, v Merseburku, v Quedlinburku neb jinde je nejpravděpodobnější. Neboť tam jedině mohl Václav viděti stavby kostelů z kamene, aby se pak mohl rozhodnouti, že podobným způsobem postaví i kostel na předním svém hradě v Praze. Bez očitého spatření monumentální stavby z kamene byl by se Václav pro stavbu rotundy sv. Víta sotva mohl rozhodnouti. Tuto domněnku potvrzuje též údaj legendy — ponechme stranou okolnosti, za kterých se věc měla státi — o tom, že sv. Václav obdržel od Jindřicha ostatky sv. Víta. O tom, že nějaké ostatky sv. Víta při zasvěcení Václavova kostela tohoto slavného saského patrona do oltáře kostelního byly uloženy, nemůže býti zajisté pochybnosti. A je také na snadě, že ostatky sv. Víta nezískal teprve Boleslav před zasvěcením kostela po roku 929, kdy byl s Jindřichem v nepřátelství a ve válce. Od koho měl pak Václav tyto ostatky spíše obdržeti, než od přátelsky mu nakloněného Jindřicha I. Bylo také již naznačeno výše, že s tímto darem snad souvisí změna původního zaslíbení kostela pražského sv. Jimramu na sv. Víta. (Srv. výše str. 335.) O věci srv. též *J. Cibulka*, Václavova rotunda svatého Víta, Svatováclavský sborník I., str. 348 n. Srv. též str. 337, pozn. 379.

³⁹⁶ *Widukind*, l. c. I., 33 (Reliquiae s. Viti) translatae sunt in Saxoniam ...

že Václav při návštěvě královského dvora Jindřichova vyžádal si na králi (legenda píše o císaři) ostatky svatého Víta a dostal je také. Mimo to byl však prý Václav od Jindřicha poctěn i jinými obdarováními mnohými, o které ani nežádal, při čemž zejména »dosáhl osvobození vlasti, která před tím byla říši poplatnou« a tak se slávou se navrátil domů.⁹⁹⁷

Je ovšem těžko přisuzovati této zprávě příliš velký význam. Je psána skoro čtyři sta let po smrti Václavově a zračí se v ní nepochybně změněné státoprávní hledisko v poměru Čech k říši z konce XII. a z počátku XIII. století, kdy po dosažení koruny královské, zejména privilegiem Fridricha II. z roku 1212, povinnosti Čech vůči říši byly velmi omezeny. Zpráva je také jaksí v rozporu s údajem saského kronikáře Widukinda z X. století, že Jindřich I. »učinil Čechy zemí poplatnou« (»Bohemias tributarias faciens«). Nehledě k tomu, že smysl slova »tributarius« užívá se u Widukinda⁹⁹⁸ v různém státoprávním smyslu, jeho zpráva připouští také výklad, že Čechám

ex hoc res Francorum ceperunt minui, Saxonum vero crescere . . . Colito itaque tantum patronum, quo adveniente Saxonia ex serva facta est libera et ex tributaria multarum gentium domina.

⁹⁹⁷ »Oriente iam sole« (*Pekař*, Legendy I. c. str. 414): Václav od krále Jindřicha »petit reliquia sancti Viti et obtinuit; insuper et aliis muneribus pluribus etiam non petitis magnifice honoratur a cesare, et, potitus patrie liberationem, que prius tributaria erat, revertitur ad propria cum gloria.« — Legendu »Oriente iam sole« a její historii o setkání se knížetem Václava s císařem Jindřichem I. reprodukuje pak také *Dalimil*. Vypravuje, že na čele sv. Václava objevil se při tom zlatý kříž, z čehož prý císař poznal, že Václav je »člověk svatý«. Císař prosil pak knížete, aby se stal jeho přítelem a aby si vzal z klenotů císařského dvora, co je mu libo. Svatý Václav vzal si »svatého Víta ruku«. (Pozdější legendy mluví již o rameni sv. Víta!) A tehdy prý také »císař z své milosti vše roboty zemi zprosti.« (Srv. *Prameny děj. čes.* III., str. 58—59).

⁹⁹⁸ *Widukind* užívá slova »tributarius« v dosti rozmanitém smyslu. Tak na př. píše, že Sasko bývalo poplatným vévodstvím Franků (»Saxonia tributaria«). Víme také z *Widukinda*, že Jindřich I. a podobně i bavorský vévoda Arnulf odváděli pravidelný roční poplatek Maďarům. Jinde opět píše týž kronikář o zemích slovanských a zejména v Polabí, mezi nimiž uvádí i Čechy, že staly se Jindřichovi I. poplatnými, »a regis Heinrico factae sunt tributariae«. — Sám termín »patria tributaria« v legendě »Oriente iam sole« náleží, jak se zdá, starší

za Václava se dostalo od říše pozoruhodných svobod, o nichž snad toliko pojmy své doby mluví i legenda »Oriente iam sole«.

Poměr Čech k říši východofranské vyvíjel se od dob Karla Velikého tak, že se těžká a vítězem diktovaná závislost na říši³⁹⁹ celkem spíše se vzrůstem české moci politické i s pokroky křesťanské vzdělanosti uvolňovala a upravovala. Stará tradice česká, zaznamenaná Kosmou, připomíná, že Čechové od dob Karla Velikého a za jeho nástupců podrobeni byli říši franské a že syn Karlův Ludvík uložil jim poplatek 120 volů a 500 hřiven stříbra.⁴⁰⁰ A Kosmas dává roku 1040 mluvíti k císaři, že Čechové tento starý poplatek říši rok co rok odvádějí a dále podle své povinnosti chtějí odváděti.

Poměr Čech k říši se asi podstatně změnil za panovníků moravských, zejména za Svatopluka, kdy Čechy, tak jako jiné země slovanské, patřily ku království moravskému a patrně také na Moravu odváděly poplatek. Ale i říše moravská, a to i za krále Svatopluka, byla říši poplatná.⁴⁰¹ — V tomto poměru Čech k říši nastala však opět změna po smrti moravského krále Svatopluka roku 895. Tento-

době než XIII. století. Termínu toho o Čechách *Kosmas* již neužívá a vzpomíná toliko poplatku (»tributum«), který Čechům náležel z Polska. — Dalimil, reprodukuje patrně nějaký starší pramen, píše, že Jindřich I. po smrti sv. Václava pokořil Boleslava I. »a zemi (jeho) v daň porobi«. (Prameny děj. čes. III., str. 62.) O významu poplatku a poplatnosti srv. *Marian Zygmund Jedlicki*, *Stosunek prawny Polski po cesarstwa do r. 1000*. Poznan, 1939, str. 119 v kapitole *Analiza prawna polskiego trybutu*. Škoda, že Jedlicki všímá si tributu toliko s hlediska obecného a s hlediska dějin polských a pomíjí tak vděčné analogie z dějin českých. Podle Jedlického znamená tribut uznání autority císaře a říše, nikoli však nějakou tíživou závislost.

³⁹⁹ O Češích, jako o národu říši Karlem válkou podrobeném, mluví již Einhard, životopisec císařův. Odtud pak vůbec platí pro francké kronikáře za zemi říši podrobenou a jejich panovníci přicházejí ke dvoru panovníků východofranckých, aby se jim pokořili a z vasalské povinnosti odevzdávali povinné »dary«. (Srv. *V. Novotný*, *České dějiny I.*, str. 279—84.)

⁴⁰⁰ Již *J. Pekař*, *Sv. Václav I.* c. str. 7, správně poukázal na omyl Palackého, který *Widukindova* slova o Jindřichovi »*Bohemias tributarias faciens*« vyložil v ten smysl, že poplatek říši 120 volů a 500 hřiven stříbra pochází teprve z doby sv. Václava. Ale zpráva o poplatku, zaznamenaná u Kosmy, nic takového nepraví. (Srv. *Cosmas*, ed. *Bretholz*, cap. 8, str. 94.) A také žádný jiný pramen

kráte Spitihněv, strýc sv. Václava, spolu se svým bratrem Vratislavem, vytrhl se z moci království moravského a podřídil se na sněmu v Řezně králi Arnulfovi (887—899), když »rukou dáním, jak jest zvyk«, slíbili vasalskou věrnost a poslušnost.⁴⁰² Nepochybně při této příležitosti obnoven byl starý poplatek.⁴⁰³ Čechy byly pak dány pod dozor vévod bavorských a tito politicky i církevně se pokládali za vrchní pány země.⁴⁰⁴ A ještě Arnulf, vévoda bavorský a současník sv. Václava, se zve v listině z roku 921 »z milosti boží vévoda Bavorů a také krajů s nimi sousedících«.⁴⁰⁵

Ale právě za sv. Václava převládnutím vlivů saských nad bavorskými nastává v postavení Čech vůči říši jistá změna. Věc souvisela s tím, že Arnulf, vévoda bavorský, zvolen byl za protikrále Jindřichova, takže tento byl nucen zakročiti roku 921 proti Bavorům i vojensky. Nicméně i po vítězství Jindřichově udržel se Arnulf v postavení velmi mocném a na Jindřichovi značně nezávislém. Snaha Jindřichova, oslabiti mocné postavení Bavor, vedla jej asi k tomu, že vévodství české, v němž vládl přátelsky mu zavázaný sv. Václav,

o něčem podobném pro dobu sv. Václava nevypravuje. Čechy byly za sv. Václava říši poplatné, ale jde tu o starý poplatek snad z doby Karla Velikého, nikoli o nějakou novotu.

⁴⁰¹ Srv. *Annales fuldenses* k r. 874, kde se vypráví o míru ve Fornheimu, kde bylo sjednáno, že »Zuentibald regi fidelis permaneret cunctis diebus vitae suae et census a rege constitutum per annos singulos solveret, si ei tantummodo quiete et pacifice vivere concederetur.« Srv. R. Wierer, *Poměr Moravy k říši římsko-německé*, Brno, 1928, str. 15.

⁴⁰² Srv. *Annales fuldenses*, ed. Fr. Kurce, l. c. str. 126.

⁴⁰³ Srv. *Annales fuldenses*, l. c. str. 47 k roku 857, kde se píše, že knížata česká přišla k císaři Arnulfovi, nesouce mu »dary«, pod kterýmžto výrazem rozumí se obvyklý poplatek. »Gentis Bohemitarum duces ad imperatorem Arnulfum . . . deverunt, offerentes ei munera regia.«

⁴⁰⁴ Srv. V. Novotný, *České dějiny I.*, str. 444, 445, 449; a také *moji stat* o říši německé v *Dějínách lidstva*, vydávaných za redakce *Šustovy*, sv. III., str. 423.

⁴⁰⁵ Srv. *Waitz*, *Jahrbücher d. deutschen Reichs*, Heinrich I., Leipzig, 1885, str. 52. »Arnutus divina ordinante providentia dux Bajoariorum et etiam adjacentium regionum.«

odloučil od Bavor a podřídil přímo své vladařské moci. A v tom snad třeba spatřovati náznaky pozdějších pramenů o získání svobody, které Čechy za sv. Václava dosáhly.

Druhá okolnost, která na poměr Čech k říši a zejména k dynastii saské měla nepochybně vážný vliv, bylo podmanění si kmenů slovanských v Polabí. Tak hranice Saska, zejména opanováním Míšeň a země lužických Srbů, přibližovala se čím dále více státu českému, který dříve z německých krajů se stýkal vlastně jen s Bavorsy. Převládnutí vlivů saských nad bavorskými, jež takřka symbolicky se jeví v nastolení saského sv. Víta v Praze na místě bavorského svatého Jimrama, mělo tedy své politické pozadí. Čechy za sv. Václava vymaňují se z područí vévod bavorských, aby byly podřízeny přímo a bezprostředně vladařům nové říše německé Jindřichovi I. a jeho nástupcům. Politické přátelství mezi Václavem a Jindřichem bylo tudíž dáno jejich obapolnými zájmy. Jindřich I. dopomohl Václavovi k vládě, když tento byl po svém nastoupení ohrožen vzpourou velmožů, kupících se kolem jeho vlastní matky Drahomíry, Václav pak byl králi Jindřichovi věrným a užitečným, jak v jeho politice paralysování moci vévod bavorských, tak při ochraně východních hranic svého státu a říše proti Maďarům.

Saský letopisec Widukind, jak jsme již uvedli, výslovně se však zmiňuje o tom, že Jindřich učinil Čechy »poplatnými«. Není zajisté pochybnosti o tom, že Jindřich, když zakročil po nastoupení Václavově v jeho prospěch, pokládal za samozřejmé, aby nový panovník složil mu slib věrnosti a obnovil závazek konati všechny povinnosti vůči říši jako jeho předkové. Sv. Václav stal se tudíž vasalem říše a krále Jindřicha a tak jako jeho předkové zavázal se odváděti starý poplatek. A nepochybně tento poměr Václavův k říši má na mysli saský kronikář, když píše, že Jindřich, »učiniv Čechy poplatné«, vrátil se do své vlasti. Svatý Václav byl »tributarius«, poplatným vévodou říše. Upozornili jsme již výše, že pojem poplatnosti měl a mohl míti v době sv. Václava rozmanitý význam. Jistě záleželo při tom velmi mnoho na vlastní skutečné moci poplatného knížete, na rozsahu a hospodářské potenci jeho země a také na kulturní vyspělosti její, zejména pak, šlo-li o stát křesťanský anebo kraj ještě po-

hanský a »barbarský«. Pouto křesťanské vzdělanosti bylo v této době nadšeného vzplanutí pro novou víru asi mocnějším svazkem mezi panovníky, než sama etnická příslušnost a jazyk. Sv. Václav svým blouznivě horoucím křesťanstvím stál nepochybně křesťanskému králi německému blíže, než svým slovanským, ale pohanským, soukmenovcům v Polabí. V tom byl asi také náhlý a nedočkavý cbrat jeho politiky, v tom byla také pak příčina jeho konfliktu s matkou Drahomírou, u níž křesťanství nezasáhlo až k samým kořenům její mravní bytosti, jak tomu bylo u syna. Proto asi Drahomíra s ne-libostí nesla, že mladý Václav toužil jen po společnosti kněží a před-vídala, že jakmile nastoupí vládu, bude hledati spojení s křesťany, t. j. s Němci a uvolní pouta politiky s polabskými Slovy, s nimiž Drahomíru sblížovaly tradice rodu a krve.

Není zajisté pochybnosti o tom, že přátelství Jindřichovo a Václavovo v duchu toho, co bylo právě vyloženo, bylo povahy politické. A že tuto povahu měla i užitečnost Václavova, kterou se saskému králi za poskytnutou pomoc odvděčoval. V popředí politického zájmu doby byly tenkrát boje s Maďary. S nimi bojoval již Václavův otec Vratislav (srv. výše str. 60) a také potom Václavův bratr Boleslav I., když svoji vydatnou pomocí přispěl Otovi Velkému k jeho rozhodnému vítězství na Lechu roku 955. A snad do této souvislosti⁴⁰⁶ třeba vřaditi zprávu legendy »Crescente fide« a Kristiána o tom, že bůh udělil Václavovi »tak velké milosti, že i z bojů vyšel jako vítěz«. Při posuzování historické ceny této zprávy třeba si znovu uvědomiti, že legenda »Crescente fide« je pramenem domácího původu (srv. výše str. 27) a že byla napsána ne příliš dlouho po sběhnuvších se událostech, kdy paměť dějů byla ještě živá. Jiné historické zprávy nám však nedovolují, abychom se určitěji o věci vyjádřili. (Srv. výše str. 201.) Je však dosti pravděpodobné, že Václav, jehož panství hraničilo se sídly Maďarů, prokazoval Jindřichovi v obraně říše a křesťanských zemí na východě platné služby. A že také v tomto ohledu byl Jindřichovi I. »užitečným«.

⁴⁰⁶ Srv. o tom *můj* výklad v Dějinách lidstva, red. J. Šustou, III., str. 445 a *můj* článek Svatý Václav a Slovensko, v časopise Bratislava, 1938.

Jinak vyličení vraždy a okolností ji provázejících není u Kristiána ničím více než stylistickou obměnou zpráv převzatých z »Crescente fide« a z Gumpolda. Klade-li Kristián správně dějiště činu do Staré Boleslavi a ví o tom, že tam byl kostel sv. Kosmy a Damiána, prozrazuje tím jen lokální znalost, která u Čecha nikterak nepřekvapuje. Ostatně stejné vědomosti má i První a Druhá slovanská legenda václavská, s nimiž se Kristián i jinde obsahově stýká. Líčení boleslavské hostiny a údaj, že spiklenci měli zbraně pod šaty ukryty, připomíná asi stejný námět jako v historce »proměňme se« z vypravování o Strojmirovi a Bořivojovi. (Srv. výše str. 232.) — Mezi zakončení hostiny v Boleslavi a provedení vraždy na druhý den ráno vkládá Kristián patrně pro zvýšení literárního účinku dva odstavce, které pocházejí opět z jeho vlastního pera. V prvním navazuje na zprávy svých pramenů o Václavově zbožnosti, jíž zůstal věrným i před svou smrtí. A vypravuje v této souvislosti (s hlediska dramatické účinnosti snad poněkud nemístně!), že prý Václav jako nejdokonalejší mnich u vigilii velkých svátků dával si předčítati celý Starý zákon. A dále, že v sobotu před božím hodem velikonočním a svatodušním, kdy konával se prý v Čechách obecný křest, posílal na trhy a kupoval mladé otroky, aby je pak věnoval církvi. Věc ta jistě, jak již Pekař zdůraznil, prozrazuje dobu velmi dávnou, kdy konaly se v Čechách hromadné křty a velké trhy na otroky, o nichž vypravují nám na př. arabské zprávy z konce X. století.⁴⁰⁷

Druhý doplněk Kristiánův, vypočítaný po výtce na literární efekt, je t. ř. druhý prolog, v němž znovu oslovuje s patetickým gestem biskupa Vojtěcha: »Čteš to, ctihodný biskupe, a divíš se, že to, co sotva mohli vykonati mužové boží v církvi, vykonal tento laik a kníže národa, který za divoký svou přirozeností se pokládá!« Kristián, jak již Pekař vyložil, naráží tu asi na vlastní těžké zápasy Vojtěchovy v Čechách a na jeho úsilí o proniknutí nové křesťanské mo-

⁴⁰⁷ Důkaz stáří Kristiánova však v této zprávě spatřovati nelze. Kristián mohl zprávu převzít také z jiného pramene, který vznikl v době kvetoucího otroctví v Čechách. S podobnou zprávou setkáváme se také na př. v traktátu Kuneše z Třebovle o odúmrtích, kde se píše — patrně podle nějakého officia založeného na Karlově legendě o sv. Václavu —, že Václav »se dabat sanctitati,

rálky do právního i mravního života Čech na konci X. století, kde na př. názor po zamezení obchodu s křesťanskými otroky setkával se s naprostým nepochopením. Zároveň však Kristián výše uvedenou větou naznačuje, že reformní úsilí Vojtěchovo navazovalo na zbožná přání samého svatého knížete, s nímž byl Vojtěch spjat svazky rodu a krve, ale i pouty duchovními, pro něž však současný vévoda Boleslav II. neměl porozumění.

Líčení hlavní události, vraždy boleslavské, je podáno podle již zmíněných předloh. Kristiánovým přínosem jsou tu opět jen některé nevraživé výpady proti Boleslavovi I. Legendista jmenuje jej znovu »druhým Kainem« a »zvrhlým bratrovrahem«, »člověkem ze všech nepřátel nejukrutnějším«, »vlastního bratra nelítostným řezníkem«, jenž připravuje zákeřně »úklady bratrské« a tasí meč na vlastního svého sourozence. A po těchto nenávistných výpadech proti Boleslavovi I. (vyložili jsme už výše na str. 320, že v tom byla zřejmá tendence Kristiánova!) s obratností dokonalého stylisty se obrací k vlastnímu pokračování děje i k svým předlohám licoměrnou větou: »ale utrpení svatého mučedníka nedočkavě toužícím více zvědět nechci déle oddalovati«. Jediný podstatný doplněk Kristiánův při vypsání události boleslavské je udání určitého roku skonu Václavova: 929. O tom však promluvíme podrobněji níže. (Srv. str. 393.)

Po zavraždění knížete Václava píše o pohřbu jeho mrtvého těla. A tu jako by zapomněl, že v historii kněžny Ludmily podal charakteristiku kněžny Drahomíry jako bezcitné a kruté pohanky, vkládá zde líčení obsahově převzaté z První slovanské legendy václavské, která Drahomíra v první řadě pečuje o křesťanský pohřeb svého ubitého syna. A spolu s jinými »věrnými« dává jej uložit v chrámě, nikoliv prý jak by se slušelo na mučedníka a světce, ale jako obyčejného smrtelníka.⁴⁰⁸

Závěr kapitoly sedmé legendy Kristiánovy je nadšená chvalořeč a

servos emens libertati«. Srv. s tím Karlovu legendu václavskou u t. ř. Pulkavy (Pram. děj. čes. V., 19): »Dcedrat se . . . princeps beatus Wenceslaus caritative largitati, ut infantes serviles emeret libertati.«

⁴⁰⁸ O významu pohřbu knížete Václava v chrámě boleslavském srv. J. Cibulka, Václavova rotunda svatého Víta, Sborník svatováclavský I., str. 367.

jásavé vypravování o tom, s jakou radostí byl nový český mučedník Václav přijat na nebesích a jak ten, který zhrdl kdysi vznešenou hodností vévodskou, ozdoben byl korunou mučednickou a stal se vévodou království nebeského. Líčení této slávy Václavovy na nebesích je opět dílem péra Kristiánova, ač sám poznamenává, že prý jeho suchost a sprostnost nestačí na vypsání tak veliké události a že ji přenechává povolanejším a moudřejším.

V kapitole osmé je Kristiánem vylíčeno pronásledování Václavových stoupců, prvé zázraky a historic přenesení jeho těla do Prahy.

O utracených stoupcích a přátelích Václavových poznamenává Kristián, že stali se, »jak věříme«, účastni jeho svatosti, protože byli účastni i jeho utrpení. V této snaze co možná nejvíce rozhojniti české nebe jde Kristián dále než jeho předlohy.

Kristiánův duch a jeho nepochybné literární autorství prozrazuje se pak v dalších větách kapitoly osmé, kde vyslovuje naději, že bůh, »spravedlivý mstitel«, nenechá vinníků bez potrestání. »Má jest pomsta,« mluví Kristiánův bůh slovy Písma, »a já odplatím!« — To není bůh slitovník První slovanské legendy václavské, který »obrátil zatvrzelá srdce na pokání« a způsobil, že záhy i Boleslav svého skutku litoval. Vyložili jsme již výše (str. 321), že slovy volajícími po pomstě mluví k nám více mstivé a krvelačné srdce našeho slavníkovského legendisty, i když pak zčásti slovy Gumpoldovými, zčásti svými vlastními ukazuje, že bůh v své spravedlnosti Václavovy vrahy a Boleslavovy pomahače krutě zahubil a potrestal. A že všichni, i když »pouhým souhlasem se hrozného toho zločinu stali účastni«, byli vesměs postiženi od neúprosně trestající pravice boží, »od zlých duchů jsouc zmítáni«, »a bídnou a zaslouženou smrtí« zahynuli a s nimi »všecek jejich rod, abych tak řekl, z kořene byl vyhlazen«. »A zbyli-li kteří, prý upadli do poroby a nevolnictví«, takže »vlastníma rukama dobývají si živobytí.« — Kristiánův bůh je vlastně stejně krutý, jako Boleslav, který po zavraždění Václava smrtí stihal »všecky jeho přátele ... a dítky jejich«.

Citovaná slova Kristiánova mají však větší vztah k jeho vlastní

době než k době Václavově. Je to v podstatě vyhrůžka vévodovi Boleslavovi a jeho stoupencům od ohroženého Slavníkovce, že stihne je stejný trest, jako stihl pomocníky jeho krutého otce Boleslava I., a to i ty, kteří snad jen z povzdálí měli nějaký podíl na vraždě boleslavské. Podobných vyhrůžek je však v díle Kristiánově více. (Srv. str. 322, 361.)

Konec kapitoly osmé jedná o přenešení Václavova těla z Boleslavi do Prahy. Závěr legendy Kristiánovy je zachován vlastně toliko ve dvou rukopisech, v kapitolním a thunovském, jež zčásti doplňuje úryvek musejní, jednající samostatně o Václavově translaci.¹⁰⁰ »Přenešení« je podáno opět celkem podle »Crescente fide« a Gumpolda. Kristián doplňuje však své prameny údajem, že prý již kdysi, když kostel sv. Víta se stavěl, vyslovil Václav přání, aby tam byl pochován.

Na to následuje vlastenecky vzrušeně psaný odstavec o zvláštní milosti nebes, které se dostalo českému národu skrze svatost Václavovu, »když milostivý Pán ráčil způsobiti, aby se nad slunce jasněji ukázalo všem národům, že Bůh všemohoucí národu českému, již dávno na víru křesťanskou obrácenému, dal velikého svou zbožností patrona«. Ale právě tato věta svým celým pojetím i stylisací dosti dobře nezapadající do rámce skladby Kristiánovy (vzpomeňme, že v předcházející kapitole mluví Kristián o Čechách, jako o »národu svojí přirozeností divokém« !), činí dojem již pokročilejšího stadia úcty Václavovy a svým vlasteneckým duchem připomíná slova homilie o sv. Ludmile »Factum est« z konce XI. století, kdy probudilý český nacionalismus (srv. výšc str. 298) zmocnil se významu českých patronů, aby se dovolával jejich mocné ochrany. Zkrátka pokládám za možné, ano pravděpodobné, že zmíněný odstavec (od slov: »Et hoc ad salutem« až po »superhabundavit et gracia«) je vsuvkou z doby pozdější, asi ze století XII. Skutečně pak, čteme-li kontext legendy Kristiánovy s vyloučením těchto vět, je celá struktura »Přenešení« přirozenější a logičtější. Je také nápadné, že s ohlasek zmíněných slov legendy Kristiánovy se neseťkáváme v legendě »Oriente iam sole« a že v těchto větách nenajdeme ani charakteris-

¹⁰⁰ Srv. J. Pekař, Legendy, I. c. str. 79 a 86.

tické vlastnosti Kristiánova stylu literárního, ač v jeho patetických slovech byla k tomu jistě vhodná příležitost. Slova tohoto odstavce znějí sice vroucně, ale celkem přirozeně a bez jakékoli snahy po stylové vyumělkovanosti.

K přenešení těla Václavova z Boleslavi do Prahy dochází v legendě Kristiánově na popud knížete Boleslava. Bylo již ukázáno výše (str. 275), jak se Kristián v té věci odchýlil od svých předloh. Jinak však celým pojetím (krutost Boleslavova!) i stylem hlásí se nám všady z vypravování Kristián. Týž líčí dále zázrak při přechodu potoka Rokytnice (znalost jména tohoto potoka má Kristián spolu s »Druhou slovanskou legendou václavskou« či oběma jim společného pramene české recense Gumpolda) a nový zázrak, který se jinde nečte, při přechodu řeky Vltavy. Již Pekař⁴¹⁰ správně ukázal, že onen druhý zázrak vznikl asi neporozuměním a výkladem Gumpoldovy zprávy o »vodě nadmíru hluboké«, »rivus nimiae profunditatis«, kterou skutečných poměrů geografických dobře znalý Kristián nemohl rozuměti potok Rokytku. A na základě toho pravděpodobně vzniklo Kristiánovo vypravování o tom, jak ti, kdo přenášeli tělo Václavovo, »spěchali dále k řece Vltavě a našli most prolomený«. Tu pak se zázrak při přechodu Rokytky opakuje vlastně znovu.

K »Přenešení« připojuje dále Kristián »dva zázraky«, které se nečtou ani v jeho hlavních předlohách (v »Crescente fide« a v Gumpoldovi), ani v Druhé slovanské legendě václavské. Prvý týká se »klerika zbožného života«, věrně oddaného Václavovi, jemuž mrtvý světec uvolnil nchet, druhý pak Václavovy sestry Přibyslavy, jíž světec ve snu zjevil, kde má hledati jeho uťaté ucho, které k mrtvému tělu zázračně pak přirostlo. Kristiánovy zprávy o Přibyslavě jsou historicky cenné a také z jiného pramene (Vavřinec z Montecassina) v podstatě ověřené. Ale o tom bylo již psáno výše (srv. str. 344).

V další části své práce, t. j. v kapitole deváté a desáté, vypravuje Kristián o zázracích, které se udály a ukazují na slávu i rozšíření úcty Václavovy. Kristián vypravuje tu nejprve o »nových zázra-

⁴¹⁰ Srv. J. Pekař, Legenden, I. c. str. 234.

cích«, které se udály patrně po přenešení těla Václavova do Prahy, načež líčí »staré zázraky« václavské.

Mezi novými zázraky na prvním místě uvádí zázračný příběh Podivenův.¹¹¹ Událost je v hrubých rysech zapsána již v legendě Gumpoldově. Ale Kristián námět Gumpoldův zpracoval mnohem obšírněji s patrnou snahou, vylíčiti ve zvláštní legendě druha Václavova Podivena jako *nového světce*. Patrna je věc již ze závěru Kristiánova vypravování, které se končí, že tak »oba svatí« se opět našli v blízkosti svých hrobů, když jeden byl pohřben uvnitř kostela sv. Víta a druhý venku na hřbitově toliko »pouhou zdí jsouce od sebe odděleni«.

Bylo by snad možné myslet na to, že zázračný příběh Podivenův je pozdějším přídavkem legendy Kristiánovy. A v středověkých legendách našli bychom pro podobný zjev dosti příkladů. Legendy žily a nabývaly časem na rozsahu tím, že narůstaly novými zázraky. Tak mohli bychom si představit i přiřazení zázračné historie Podivenovy k původní legendě. Nicméně jak z obsahu, tak i z literární formy příběhu vypravování hlásí se nám nepochybně duševní majetek Kristiánův. Ukázali jsme již výše, že Kristián zázračnou historii Podivenovu v šesté kapitole své práce literárně ohlašuje s poukazem, že dále v skladbě bude o něm pověděno více. Již tím je vyloučena možnost mechanického rozšíření legendy o tento zázrak, který programově náležel do skladby legendistovy, ať už byla psána kdykoliv. Obsahem navazuje tu Kristián na své vypravování o pronásledování přátel a stoupenců Václavových, když po jeho smrti byli »jednak od bezbožníků mečem utraceni, dílem rukama zlostníků v řece pohřbeni« a tu že prý věrný rytíř a druh Václavův útekem se zachránil do Němec. Z Němec vrací se Podiven po čase do vlasti a vystupuje pak jako mstitel Václavův, který především jde zabít předního z vrahů Václavových, muže, jak se praví, který byl »hlavou smluvené vraždy a spiknutí proti Václavovi«. V této historii prozrazuje se opět základní myšlenka Kristiánova, myšlenka spravedlivé odplaty a pomsty nad provinilci a hříšníky, zejména pokud ná-

¹¹¹ Srv. J. Pekař, Legendy, I. c. str. 244 a Sv. Václav, I. c. str. 59.

leželi k družině knížete Boleslava. Pro tuto věc je podle Kristiána i svatým dovoleno vraždit. Podiven z lítosti nad utracením svého pána jde a protkne předního spiklence mečem. Dopustí se vlastně stejného skutku, když nic netušícího rádce Boleslavova v lázni zabije, jako onen vrah, ale tento krvavý skutek podle Kristiána nestal se újmou Podivenovy svatosti. A nad jeho mrtvým tělem se dějí zázraky. Také Boleslav je v krátké episodě líčen stejně jako v ostatním díle Kristiánově. Je to ukrutník a »bratrovrah«. Mimo to styl příběhu zřejmě prozrazuje pero Kristiánovo. (Srv. str. 370.)

Příběh Podivenův má některé zajímavé podrobnosti, které si zaslouží pozornosti historikovy. Především je to mimořádný zájem Kristiánův o Podivena a dosti podrobná znalost jeho životních osudů, kterou Kristián nemohl vyčístí neb si domyslíti na základě toho, co dočetl se u Gumpolda. Nehlásí se nám snad i v této věci rodové tradice? Jméno Podivenovo je totožné s jménem známého moravského hradu Podivína a mohli bychom i tu vytušiti jistý vztah a potom i vztah mezi vládou Václavovou nad Moravou. Ale to jsou všecko jen domněnky. S bezpečností můžeme však usuzovati, že Podiven v době Václavově patřil ke straně »křesťanské«. Není pak bez významu, že po zavraždění Václavově uprchl do Němec. To by potvrdzovalo (srv. též výše str. 331, pozn. 371), že strana »křesťanská« měla oporu v Němcích. Dále je v příběhu Podivenově zmínka o tom, že zůstal v Němcích a vrátil se do své vlasti, když v ní »pokoj byl obnoven«. Tato narážka by mohla nasvědčovati bojům, které následovaly po smrti Václavově a zasažení Jindřichově v Čechách roku 929, o němž máme zprávy v analistice německé i v našem Dalimiovi. V zmíněné episodě zaslouží též pozornosti zmínka o tom, že Podiven byl literárně vzdělán, ano že i služebníky na dvoře Václavově učil »zpívati žalmy nebo psáti« i všemu, »co náleží k církevním obřadům«. Je na snadě, že by nemohl sluhy a kuchaře při dvoře Václavově učiti zpívání žalmů a psaní po latinsky. Věc ta potvrzuje znovu poznatek, že v okolí Václavově slovanský obřad asi převládal. Ať je však vypravování o kulturní činnosti Podivenově v Kristiánově legendě založeno na historické realitě anebo pouhou smyšlenkou Kristiánovou, v každém případě je pozoruhodným svědec-

tvím kulturního prostředí přemyslovských Čech X. století. I kdyby si tuto věc Kristián vymyslel, nemohl ji svým současníkům vypravovati tak, aby byla naprosto v rozporu s možnou skutečností, zkrátka, aby nebyla pro ně aspoň pravdou psychologickou. A tu pak proniknutí literární gramotnosti i do kruhů laických jest pro desáté století věci skutečně pozoruhodnou a na svou dobu překvapující.

Po vsuvce o Podivenovi vypravuje Kristián dále o »starých zázracích«, jimiž asi nepochybně míní zázraky, o nichž se dočetl v své předloze, v legendě »Crescente fide«. Skutečně také další zázraky jsou toliko literárním zpracováním zázraků z této legendy. Kristián také v kapitole desáté zázrak s osvobozením vězňů, který následuje za historií Podivenovou, označuje jako »první zázrak« václavský (»primum ... prodigium post translacionem«), ač vlastně před tím vylíčil již tři znamenité zázraky. V této části legendy není nic nového ani neznámého. A Kristián skoro slovně opisuje, co našel v »Crescente fide«.

Ale závěrečné tři zázraky jsou opět rozšířením legendy novými motivy, zázračné historie, které se kromě Kristiána jinde nečtou. V prvním z nich vystupuje opět sestra Václavova Přibyslava, »pod posvátným závojem přesvatě žijící«. Bylo již naznačeno výše (strana 345), že byla pravděpodobně mniškou v klášteře sv. Jiří, a že se s ní Kristián znal asi osobně. Zázrak týká se krádeže ostatků svatého Václava, kde syn kněze kostela sv. Víta Štěpána zmocnil se čelisti světce. »Ale v zápětí na všechny přikvačila z nenadání pomsta boží tak, že náhlou a nenádalou smrtí zastiženi z tohto světa odešli«. Již z této motivace poznáváme dílo Kristiánovo. Ostatně o jeho duševním majetku přesvědčuje nás ještě lépe literární styl s charakteristickými vlastnostmi našeho legendisty (srv. str. 370).

Druhý zázrak týká se strážce vězňů.⁴¹² A že prý byl podczříván, jakoby za peníze pomáhal uvězněným z žaláře a přičítal pak vysvobození jejich sv. Václavu. Nicméně božím soudem, a to žhavým železem, byla prokázána jeho nevina i zásluhy světce. Historika je bez

⁴¹² Srv. J. Pekař, *Legenden* I. c. str. 245.

historických údajů. A zase toliko literární styl legendisty prozrazuje a potvrzuje jeho autorství (srv. výše str. 370).

Po tomto zázraku jakoby Kristián chtěl již uzavřít své vypravování zázračných historií václavských. Píše: »kdybych se tak pokusil všecky zázraky blaženého mučedníka, kteréž bůh ráčil skrze něho ukázati, pérem zachytiti, spíše světlo než blána pergamenu by mi došla.« A rekapituluje povšechně, co vše bůh skrze zásluhu Václavovy činí.

K tomu se ještě dodává, že prý Bůh na přímluvu svatého Václava pomáhá i těm, »kteří v bitvě zápasí!«. O něčem podobném se však v předchozím vypravování zázraků nedočítáme. Z historie je však známo, že sv. Václav prý pomáhal Čechům v bitvě u Chlumce roku 1126. Není proto vyloučeno, ano mám za pravděpodobné, že věta: »In bello eciam concertantibus« atd. až po »signis adiuvarat« je pozdější vsuvkou, která se dostala do Kristiánovy legendy až někdy v století XII., kdy sv. Václav stal se již národním patronem.

Poslední zázrak v legendě o pokoření knížete kouřimského svojí literární strukturou činí dojem, že byl teprve dodatečně⁴¹³ k skladbě Kristiánově připojen. A snad tomu skutečně tak bylo. Také již Pekařovi bylo nápadné přiřazení zázraku s knížetem kouřimským až na samém konci legendy, když přece se tu vypravuje o velmi slavném a významném činu Václavově, jako bylo zázračné pokoření knížete a ovládnutí jeho země sv. Václavem. Očekávali bychom, poznamenává Pekař, že zázračná událost takového významu by v kompozici legendy měla mít místo význačné, přímo v líčení života Václavova (jako na př. později v legendě »Oriente iam sole«) a nikoli býti posunuta na konec za řadu zázraků, z nichž některé imponují

⁴¹³ K tomuto názoru hlásil se již *P. Athanasius* (*Vita s. Ludmillae et s. Wenceslai*, Pragae, 1767, str. 110) a také *J. Pekař* (*Legenden* l. c. str. 245) nevylučuje možnost, že by zázrak kouřimský byl k legendě Kristiánově připojen až teprve dodatečně. Dále však ukazuje, že pověst má zřejmé stopy X. století.

⁴¹⁴ Srv. *J. Pekař*, *Sv. Václav* l. c. str. 34.

⁴¹⁵ *Dalimil*, *Prameny děj. čes.* III., str. 65.

⁴¹⁶ K podobnému poznatku při kritice kouřimského zázraku došel i *J. Pekař* (*Legenden* l. c. str. 245; poznámky k překladu Střížovu legendy Kristiánovy

jen svou prostotou. Ale nemáme důvodu předpokládati, že tu jde o dodatek či přípisek pozdější.⁴¹⁴

Celá povaha a ráz zázraku kouřimského v jeho literární formě však na dodatek neb doplněk něco pozdější zřejmě ukazuje. Dle všeho však na doplněk a dodatek samého autora legendy, Kristiána. Vypráví se tam o vzpouře knížete kouřimského proti Václavovi a kterak, když prý již s obou stran dosti bylo krve prolito, sjednáno bylo obapolně, aby knížata sama spolu bojovala. Tu však se zjevil kouřimskému na čele svatého Václava zářící kříž a ihned se pokořil. Václav dal mu pak hrad i území k němu náležející do správy.

Fabule s křížem je asi povídka, která v středověku v rozmanitých obměnách putovala z jedné země do druhé. (Povídka ta objevuje se na př. také v uherské legendě o sv. Ladislavovi.) Jinak však příběh činí dojem úctyhodného stáří. V době Kristiánově, t. j. na konci století X., Kouřimsko již zvláštním knížectvím nebylo. Proto také správně se píše v naší legendě »urbs quedam, Curym vocata, populosa, dum erat«, to jest Kouřimsko, pokud ještě bylo *zvláštním knížectvím*.

O Zličsku neboli Kouřimsku mimo Kristiána má vědomost také Dalimil, který vypravuje podle Kristiána historii kouřimského odboje a píše, že »kněz zličský Radslav ... vše Zličsko proti (knížeti Václavovi) vzbudí«.⁴¹⁵ Kristián věděl, že za jeho paměti bylo Kouřimsko již částí panství slavníkovského; roku 995 se pak dostalo Kouřimsko pod přímé panství české. Vše to dodává příhodě historického jádra. Z ní mluví paměť, která věděla o zvláštním Kouřimsku a dále o Kouřimsku, které stálo pak pod zvláštními svými knížaty, podřízenými svrchovanosti vévod pražských.⁴¹⁶ Tudíž před dobou slav-

str. 71). Píše, že zápas s knížetem kouřimským uvádí nás do dob, kdy jednotlivým knížetstvím českým, pod svrchovaností pražského vévody nepochybně již shromážděným, stály v čele staré vlastní rody knížecí. A historii kouřimskou staví po bok pověsti zaznamenané Kosmou v kap. 10. o Neklanovi a jeho bojích s knížetem Lučanů. — Pekař tím vlastně také přiznává, že zápas knížat pražských z rodu Přemyslova o soustředění vlády nad jinými kmenovými knížaty náleží do počátku X. století, případně do konce století IX., a nikoli teprve do sklonku století X.

níkovskou. Vše to by nasvědčovalo, že historické jádro zázraku sluší se položit asi do první polovice X. století, a tak přibližně do doby Václavovy. Snad se seznámil Kristián s touto historií na samém Kouřimsku neb od zpravodaje z Kouřimska pocházejícího. Snad knížata kouřimští byli v nějakém rodovém svazku se Slavníkovci, z jejichž rodu pocházel i Kristián. Dalimil v své rýmované kronice české z počátku století XIV. píše, že Slavník, otec sv. Vojtěcha, byl prý sestřencem knížete zlického. Týž pak jmenuje odbojného knížete kouřimského Radslavem, knížetem Zlickým.⁴¹⁷ Snad připojením této historiky slavníkovská Kouřim se měla státi účastna zázračných dějů velkého světce, když »knížeti kouřimskému bůh nebeský odhalil nebeské vidění, svatého totiž Václava, kterak na jeho čele se stkví obraz svatého kříže« a když pak nadpřirozenou mocí pokořeného knížete »svatý vévoda pozdvihl k políbení míru«. Všecky tyto okolnosti ukazují na slavníkovské prostředí a na autorství Kristiánovo. O tomto nás přesvědčují také některé známky stylové. Konečně pak též skutečnost, že příhoda je parafrazována legendou »Oriente iam sole« z první polovice XIII. století.⁴¹⁸ I z toho můžeme souditi, že příhoda kouřimská byla zapsána již v starších rukopisech Kristiána.

⁴¹⁷ Opírá-li se údaj Dalimilův (Prameny děj. čes. III., str. 65), psaný o tři sta let později, o nějaký starší pramen, sice nevíme, ale těžko míti za jisté — jak poznamenává J. Pekař, Sv. Václav I. c. str. 34 —, že by vypravování Dalimilovo o Radslavovi, knížeti Zlickém, bylo pouhým výmyslem kronikářovým. Kmen Zličanů kromě z Dalimila nemáme nikde historicky ověřený. Týž kronikář opakuje, že starší jméno Kouřimska je Zlicko a že kníže zlický »ot Sázavy až do Moravy své dědiny jmějieše«. Také později vzpomíná Dalimil Kouřimska jako údělného knížetství a mezi údělnými knížaty zlickými jmenuje Oldřicha — známe jeho vztahy i ke klášteru sázavskému, který byl na území starého Kouřimska — a potom Děpolda III. na počátku století XIII. To vše by nasvědčovalo, že Kouřimsko bylo skutečně kmenovým územím knížecím a že si povahu zvláštního celku zachovalo i v dobách pozdějších až do století XIII. Snad naň, jak Pekař poznamenává, je upomínkou jméno dvoru Licka mezi Hradištěm a Kravary u Kolína. Pulkava asi neporozuměním zprávě Dalimilově plete si jména »zlický« a »libický« a v tom smyslu píše o Slavníkovi, jako o knížeti zlickém.

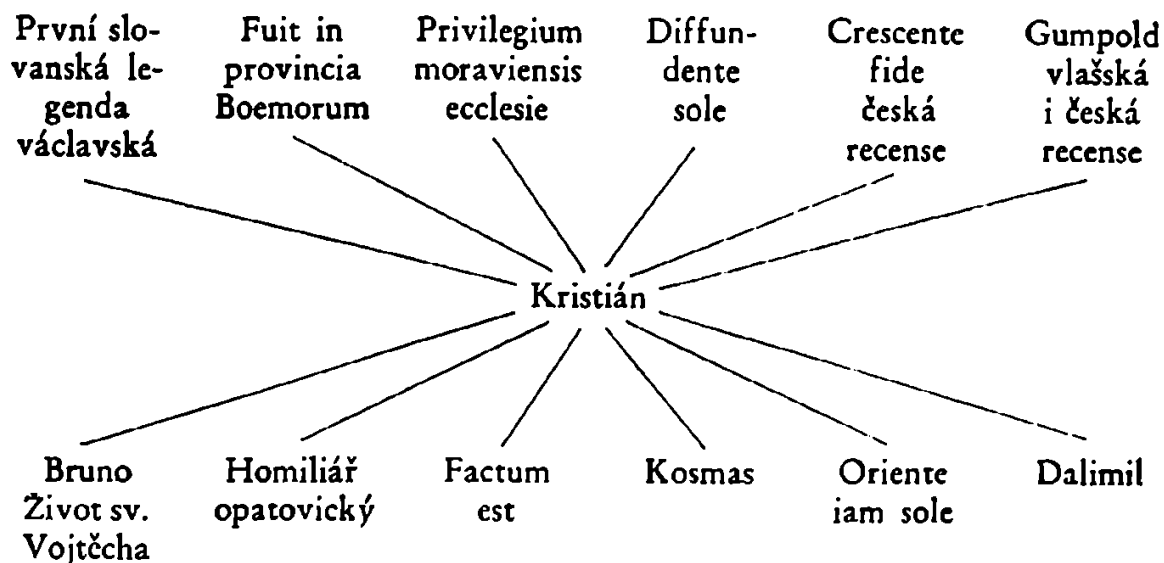
⁴¹⁸ Srv. Pekař, Legendy I. c. str. 412. V legendě »Oriente iam sole«, Pekařem vydané, se vypravuje, kterak sv. Václav »contra ducem Kurimensem dimicaret«.

VII.

DOBA VZNIKU LEGENDY KRISTIÁNOVY

Sledovali jsme až dosud prameny legendy Kristiánovy. A snažili jsme se určití místo v literární genealogii legend ludmílských a václavských také pro skladbu Kristiánovu. Při tom ponechávali jsme, pokud to bylo možné, stranou vlastní obsah legendy a přidržovali jsme se po výtce důvodů formálních, sledující literární strukturu a filiační poměr pramenů s Kristiánem souvisejících. Nemohli jsme se sice zcela vyhnouti otázce stáří Kristiánovy legendy a nemohli jsme místy utajiti své přesvědčení, do které doby asi při uvážení důvodů již uvedených, případně i jiných, Kristiánova legenda náleží. Metodicky byla nám však dosud otázka doby vzniku legendy Kristiánovy otázkou vedlejší. Nešlo nám o důkaz, že legenda Kristiánova je stará, jako spíše o její genetické zařazení do vývoje našich legend. Nikoli, že bychom při tom podceňovali význam a důležitost otázky stáří Kristiána. Je jasné, že od této otázky často závisí časové určení i některých předloh Kristiánových. Nicméně genealogická a filiační souvislost zmíněných pramenů zůstala by, jsou-li naše vývody správné, nedotčena, ať již vznik legendy Kristiánovy náleží do toho nebo jiného století. Ovšem posunutím doby vzniku legendy Kristiánovy z konce století X. do některého století pozdějšího, posunul by se celý žebřík genealogické stavby našich poznatků.

Celkem možno si genealogické schema Kristiánových předloh, případně literárních prací na Kristiánovi závislých, znázorniti asi takto:

Metodicky tímto svým stanoviskem lišíme se do jisté míry od metodického postupu Pekařova při řešení otázky stáří legendy Kristiánovy. Pekař v své vynikající práci snažil se především dokazovati a dokázati starobylost Kristiána. Při tom kladl důraz obzvláště na historický obsah Kristiánovy skladby, na vnitřní poměry a kulturně historický charakter sporného pramene a pomocí těchto argumentů dokazoval, že Kristián mohl napsati svoji velkou legendu toliko na konci století X. Sám doznává, že tyto »vnitřní důvody« pravosti legendy tvoří východisko jeho práce »Nejstarší kronika česká« a v jejich přesvědčivosti a průkaznosti spatřoval hlavní cíl a smysl svého důkazu. A toliko v druhé řadě přihlížel k »důvodům vnějším«, nepodceňuje ovšem jejich váhu, a důležitost, ale prostě proto, že neměl dostatek materiálu, o který by se byl opřel. Proto větší část jeho německé knihy je věnována vnitřním důvodům, jimiž se zabývá pak ve všeobecné i speciální analýsi zmíněného pramene.⁴¹⁹ A toliko v menší části své práce věnuje se »vnějším důvodům«, zabývá se při tom zejména otázkou, je-li Kristián starší než Kosmas a lze-li

⁴¹⁹ J. Pekař, *Legenden* I. c. Die innere Grunde str. 154—261. 1. Allgemeine Analyse str. 154—176. 2. Spezielle Analyse str. 176—280, jakož i polemické stati s. B. Bretholzem str. 295—384. Srv. též Resumé tr. 281—822.

⁴²⁰ J. Pekař, *Legenden* I. c. Die äusseren Grunde str. 131—153: 1. Christian ist älter als Kosmas str. 131—149, 2. Spuren von dem Vorhandensein Christians

stopy legendy Kristiánovy najíti v našich pramenech dějepisných ze století XI. a XII., zejména v homiliáři opatovickém, po případě ve Wolfenbüttelském rukopise Gumpolda.¹²⁰

Některé z Pekařových vnitřních důvodů podržely svou platnost dosud (na př. zmínka o hrozném zpusťování Moravy »usque in hodiernum diem«, zmínka o hradu Pšovu »que ... nunc a modernis ex civitate noviter constructa Mielnik vocitatur«), ano rozlišením, co je duševním vlastnictvím Kristiánovým a co týž převzal ze svých předloh, nabyly ještě více na přesvědčivosti. U jiných důvodů této povahy (na př. pojmové kolísání dosud státoprávně neustálených výrazů »dux«, »princeps«, »rex«, zmínka o slovanské bohoslužbě, která trvá »až po dnešní den«, užívání termínů »pontifex«, »presul« pro biskupa neb »summus pontifex« pro arcibiskupa, dále výrazy »presbyter«, »levita«, »basilica«, »urbs«, »civitas« [ve smyslu hrad] a podobných) není zajisté pochybnosti o jejich starobylosti i také o skutečnosti, že těchto a podobných termínů bylo užíváno po výtce toliko v X. a XI. století, pramennou analysou však bylo ukázáno, že jsou to všesmes starožitnosti jazyka, které Kristián více méně mechanicky převzal ze svých starších předloh, a že tudíž tyto výrazy nemohou míti průkazné síly pro stáří legendy Kristiánovy, ač jinak poznatek Pekařův, že jsou to výrazy staré a v XII. století neb dobách pozdějších již zřídka užívané, je správný a dosud platný.

Z Pekařových argumentů zůstávají také dosud v platnosti »důvody povahy vnější«, zejména pokud se týče stáří některých fragmentů či spíše úryvků z Kristiána, dochovaných v rukopisech z XII. století, dále pokud se týče poměru Kosmy a Kristiána, případně homiliáře opatovického a Kristiána, jakož i závislosti legendy »Oriente iam sole« z polovice XIII. století na legendě Kristiánově.¹²¹ Ano, tyto argumenty Pekařovy možno po provedené rekonstrukci Kristiánových pramenů ještě zesílit a podstatně rozmnožiti. A pomocí takto

am Ende des XI. oder Anfange des XII. Jh. str. 149—153. Srv. též Resumé str. 281—82.

¹²¹ Srv. *J. Pekař*, *Legenden* I. c. (rukopisné dochování) str. 82—84; (Kristián starší než Kosmas) str. 131—149; (homiliář opatovický a Kristián) str. 149 až 151; (»Oriente iam sole« a Kristián) str. 52—61, 408—430.

získané opory sůžiti možnost, kdy Kristián vůbec mohl býti napsán toliko na dobu od konce století X. snad do počátku neb konce století XI. Potom z důvodů vnitřních provedení důkazu, že jedině na konci století X. mohl býti Kristián napsán, není již tak obtížné.

STYLISTICKÁ JEDNOTNOST KRISTIANA.

Především třeba si znovu ujasnit, že legenda Kristiánova je jednotný celek, dílo jednoho a téhož autora, i když na četných místech v tomto svodu a literárním zpracování pronikají části, z kterých vznikl a svojí různorodostí nejednou (aspoň zdánlivě) porušují jednotný ráz celého díla Kristiánova. Tato jednotnost díla Kristiánova jeví se jednak v literární struktuře jeho legendy, jednak v jednotném stylu literárním i v jednotném způsobu zacházení se staršími prameny. Jednotnost literární struktury patrna je, jak již výše (str. 237) bylo vyloženo, z té okolnosti, že prameny legendy ludmilské postupují se s prameny legendy václavské. Dále pak v poznatku, že celkem shodným způsobem Kristián přetvářel a upravoval prameny legendy ludmilské (legendy »Fuit in provincia Boemorum« a »Diffundente sole«), jako prameny legendy václavské (skladby »Crescente fide« a Gumpolda). Kristián ze svých předloh přejímal nejen obsah, ale často, velmi často i literární formu. Opisoval z nich často celé odstavce, nikoli však mechanicky. Považoval za účelné na mnohých místech, ba skoro všady je literárně přetvořiti, zhusta pak doplniti rozmanitými poznámkami povahy historické. Zejména však bylo při tom jeho cílem, aby všechny neb skoro všechny události pronikla tendence, prozrazující osobní sympatie neb nesympatie k některým událostem a osobám. V první části jeho práce je to vysloveně zaujaté stanovisko pro slovanskou bohoslužbu, takže jeho skladba druzí se v tomto ohledu k starším apologiím slovanské bohoslužby, jakými byly spisy »Privilegium církve moravské« a legenda »Diffundente sole«. V druhé části je to pak mstivá a krutá nenávisť k Přemyslovcům, zejména k Drahomíře a Boleslavovi I. i jeho potomkům. Vedle toho pak zase projevy sympatií k některým osobám, jako byla Ludmila, Vác-

lav a jeho sestra Přibyslava, jak se zdá, podmíněné rovněž rodovými vzťahy Slavníkovců k těmto Přemyslovcům. Tento slavníkovský rys netajené zaujatosti, ano přímo krevní msty, jakož i jiné slavníkovské motivy pronikají celou prací Kristiánovu. Projevují se stejně v prologu se zbožnou úctou obracejícím se k slavníkovskému biskupu Vojtěchovi, jako dále ve varovné kletbě Metodějově, v adoraci obou zbožných a svatých Přemyslovců Ludmily a Václava, jako opět v tvrdých a mstivých větách o Drahomíře a Boleslavovi, stejně pak v druhém prologu, jako v připojení slavníkovských zázračných historií o Přibyslavě a knížeti kouřimském. A kdo ví, není-li zázračná historie Podivenova motivována podobně nějakými rodovými neb aspoň přátelskými vzťahy Slavníkovců k tomuto věrnému ctiteli a mstiteli svatého knížete.

Na stylisticky charakteristické rysy legendy Kristiánovy, které prostupují skladbu od prologu až po divy a zázraky na konci legendy, dobře upozornil už Pekař.⁴²² A ukázal zejména na Kristiánovu zálibu nepřirozeným slovosledem a hledanou vyumělkovaností v konstrukci vět dodati skladbě literárního a snad i učeného rázu. Tato povaha literární tvorby Kristiánovy vynikne však ještě více, když slova a věty jeho legendy srovnáme po této stránce s jeho staršími předlohami, jako jsou spisy »Fuit in provincia Boemorum«, »Diffundente sole« a »Crescente fide«. Legenda Gumpoldova je sama v ohledu stylistickém až přetížena svojí kroucenou strojeností a Kristián se v tomto ohledu se svým italským konkurentem nemohl dosti dobře měřiti. Snažil se však stylisticky aspoň domácí předlohy předstihnouti a jejich prostý, vypravovací sloh nahraditi domněle literární a výrazově bohatější latinou. Ano i tam, kde podržuje Kristián slovní vyjádření své předlohy, aspoň slovosledem (s oblibou klade předložky až za pojem, k němuž předložka náleží!) neb složitějším výrazem snaží se autor dodati své skladbě odlišnosti a bohatosti. Tento rys práce Kristiánovy jeví se ve všech jeho kapitolách, ať jejich obsah týká se Cyrila a Metoděje, Svatopluka, Bořivoje, Ludmily, Drahomíry, Václava neb Boleslava. Snad několik ukázek znázorní nejlépe

⁴²² Srv. J. Pekař, *Legenden* I. c. str. 173—174.

výše naznačenou povahu Kristiánova stylu v srovnání s výrazovou povahou jeho starších předloh.

Píše-li na př. »Diffundente sole«: »temporibus magnifici doctoris beatissimi Augustini«, obměňuje Kristián aspoň slovosled ve větu: »Augustini magnifici doctori, ut aiunt, temporibus«; podobně dále »Diffundente«: »in sclavonicam transtulit ydeoma« a opět Kristián s přesunutím slovosledu a předložky: »sclavonicam in linguam transtulit«. »Diffundente«: »qui ... postquam multos manipulos in horreum domini congregaverat«, kteroužto větu nahrazuje Kristián zněním: »qui et postquam multos Christi domini manipulos in horreo congregarat«, aby tak jistým pokroucením slovosledu a jeho strojenou nepřirozeností dosáhl většího literárního efektu. Nebo »Diffundente«: »in sermone prefato in partibus illis« a Kristián: »supradicto sermone partibus in illis«. — »Diffundente«: »cum tamen habeas principatum« a Kristián literárně okázale dokonaleji: »cum et ipse in fascibus ducatum obtineas«. — »Diffundente«: »et ut nulla mora fieret« a Kristián: »et ut ne ulla mora fieret«.

Toto jsou vesměs ukázky vybrané a k srovnání podané z prvních dvou kapitol legendy Kristiánovy. Nejinak počíná si Kristián při parafrasi legendy »Fuit in provincia Boemorum« v kapitole třetí a čtvrté. »Fuit« píše na př.: »post cuius obitum frater eius Wratisslaus regni gubernacula suscepit«, což Kristián vyjádřil strojeněji: »Cuius post transitum frater eius Wratisslau regni suscepisse dinoscitur gubernacula«. Nebo »Fuit«: »ante conspectum summi iudicis suam confessionem benigne effudit«, a dle ní Kristián uměleji i nepřirozeněji: »confessionemque suam ante scrutatoris cordium effundens«. — »Fuit«: »dirumpunt portas ... frangunt ianuam et introeunt«; Kristián: »valvas dirumpentes ... ostio violenter effracto bachantes ingrediuntur«. — »Fuit«: »Quibus ea dicit: quid, fratres, cum tanto furore venistis?« A tutěž větu reprodukuje pak Kristián: »Quibus b. Ludmila humili voce: quenam, inquit, repentina vesania vos agitat?« — »Fuit«: »Nonne ego vos nutrivit ut filios?« A podle ní Kristián složitěji a frázovitěji: »Non erubescitis neque mente pertractatis, quemadmodum egomet vos ceu proprios filios educavit?« Podobných příkladů dalo by se v obou skladbách nalézt mnohem více.

Aspoň ještě dva z konce legendy, kde se píše v kapitole páté o translaci Ludmily z Tetína do Prahy (»Recordatus«). V legendě »Fuit«: *Duobus equis eam superposuerunt et eadem nocte usque ad urbem Pragam constanter properant*«, kterážto věta čte se v Kristiánovi v literárním rozšíření: »*Feretro eam locantes duorum terga equorum onerant sicque eadem nocte ad metropolim usque urbem Pragam instanter properant.*« Na jiném místě píše se v legendě »Fuit«: »*Insuper princeps cum zelo rogat antistitem humiliter, ut dignetur ad eum venire, ut corpus ipse sepulture daret et basilicam, que adhuc benedictione pontificali carebat, dedicaret*«, kteroužto větu obměňuje Kristián svým vyumělkovaným způsobem: »*Princeps — — — pontificem — — — humili prece exoravit, usque ad se dignaretur quatenus venire — — — basilicamque, adhuc que benedictione pontificali carebat, dedicaret!*« V citovaných větách z Kristiána proti jeho předlohám není obsahově nic nového; je tu jen více slov a ta opět v poněkud nepřirozenějším uspořádání.

Se stejným zjevem setkáváme se též při srovnání dalšího pramene Kristiánova, totiž václavské legendy »*Crescente fide*«. Ta píše na příklad: »*Ipsc autem . . . libellum parvum sub tegmine suo gestabat.*« A podle ní Kristián: »*Codicellum semper aliquem sub tegmine clamidis sui gestabat.*« Nebo dále »*Crescente fide*«: »*a doctrina recedentes*«, což parafrasuje Kristián: »*a doctrina seu tramine retro deviare cupientes*«. — »*Crescente*«: »*multos secundum apostoli precepta arguendo*«. A Kristián s charakteristickou postposicí předložky: »*multos apostolica secundum precepta arguens*«. — Táž »*Crescente fide*« píše: »*eosque ereptos a diabolica potestate sancte matris ecclesie constitutos . . . nutriebat*«. Kristián má tutěž větu aspoň s jistou obměnou: »*faucibusque exemptos a diaboli gremio sancte collocans matris ecclesie . . . refocillabat alimentis*«. Podobně dále má »*Crescente*« větu: »*eo namque tempore cogitavit templum edificare domino*«, která se čte v poněkud složitější a strojenější úpravě v Kristiánově znění: »*gracia deinde divina cordi eius inspirante templum domino . . . condere meditans*«. V téže souvislosti píše něco nížc »*Crescente*« takto: »*ego autem cum tua licencia similiter opto condere ecclesiam in honorem s. Viti martiris*«. Tuto frázi přejímá

Kristián s malou slovní obměnou, ale charakteristickou pro jeho způsob vyjádřování v této úpravě: »egomet« (slovo »egoment« má Kristián ve zvláštní oblibě!) vero licencia cum vestra (zase Kristiánem oblíbená postposice předložky!) eodem gestio condere more beati in honore Christi martiris Viti (basilicam)«. — »Crescente fide« píše: »rursum in convivium introivit accipiensque calicem... alta voce ait«. A podle ní stylisuje větu Kristián: »rursum locum convivii petens calice accepto... alta profatur voce«.

S charakteristickými rysy literárního stylu Kristiánova setkáváme se netoliko ve vlastním martyriu Václavově, ale i tam, kde Kristián jako důkaz svatosti jeho připojuje v závěrečné části své skladby řadu zázraků. A to i na místech, kde se od své předlohy, legendy »Crescente fide«, odchyluje a tvoří víceméně literárně samostatně. Kdyby na př. jeho legenda o Podivenovi neprozrazovala se též jinými rysy jako dílo Kristiánovo, typické vlastnosti literárního jeho stylu by ji nutně k legendě Kristiánově přidružily. A tak i v kap. 9. a 10. Kristiánova díla tato stránka Kristiánovy tvůrčí bytosti z jeho skladby živě prozaňuje. Jako Kristiánova tvorba svým nepřirozeným slovosledem hlásí se k svému původci na př. věty: »unus militum Podiven nomine, quem comparticipem et consocium universorum operum, que dudum a martyre gerebantur, fuisse duximus«; nebo: »ad sua reversus temporis aliquantum in propriis deguit«; nebo: »post multum temporis viri illius ex loco illo sublatus est corpus et translatus«; nebo: »cunctos pene vernaculos extremos usque ad cocos ita instruxerat«. To jsou vesměs ukázky z legendy Podivenovy, která v podstatě je obsahově i výrazově nepochybným duševním vlastnictvím Kristiánovým.

Se stejným zjevem se však setkáváme při reprodukci zázraků, převzatých z »Crescente fide« v kap. 10., kde však stylisace prozrazuje pero Kristiánovo, jako na př. »Nempe et hinc primum signorum eius patuit misericordie prodigium post translationem corporis eius venerabilem.« Nebo: »cum enim plurimi reorum vinculorum nexibus ferreorum astricti carceris publica detinerentur patrie secundum morem«. Podobně dále v téže kapitole: »Cuius domini pro iterato miraculo reverencia usi... abire permittunt.« — S Kristiánovým stylem

setkáváme se však i ve třech posledních zázracích, které nenajdou se v jiných legendách, o Přibyslavě, žalárníku a knížeti kouřimském. Na příklad: »veniunt et extrahentes illum, participem sui facti faciunt, effodientes venerabilis corpus«; nebo: »sed ulcio eos omnes protinus divina improvisè assequitur«; nebo: »signum quoddam rudibus quod nunc temporibus Christus, omnipotens deus, militem per suum dilucidare dignatus est, refero«; nebo: »martyris signa, que dominus per eum demonstrare dignatus est«; nebo: »urbs quedam, Kurim vocata, populosa, dum erat, extollitur«; nebo konečně: »hunc ... in pacis oscula dux sanctus sublevat«.

RUKOPISNÉ STÁŘÍ TEXTŮ KRISTIÁNA.

Zjištění jednotnosti a jednolitosti Kristiánovy skladby má pro určení stáří této velké legendy mimořádnou důležitost. S hlediska textové kritiky lze totiž prokázati starobylost jednotlivých částí Kristiána, nikoliv však skladby celé. Máme-li však dokázáno a prokázáno, že tyto části jsou pouze úryvky z celku, zjištění o jednotlivých úsecích legendy platí pak pro skladbu celou.

Legenda Kristiánova jako celek zachovala se v rukopise kapitoly pražské z let 1320—43. Je to rukopis, který byl psán pro pražského biskupa Jana z Dražic a obsahuje staré naše legendy, Kanapariův a Brunonův život biskupa Vojtěcha, veršovanou legendu vojtěšskou, dále václavské legendy Gumpoldovu, »Crescente per orbem universum«, Vojtěchovo kázání o přenešení Václava »Licet plura«, václavskou legendu »Crescente fide« v české recenzi, Kristiána, kroniku Kosmovu s pokračovateli a konečně kroniku Františka Pražského. Byl psán na popud osvěceného biskupa Jana z Dražic a pravděpodobně za součinnosti kanovníka kostela pražského, zmíněného již kronikáře Františka. Prostředí, v němž rukopis vznikl, jako soubor starších spisů historických, dává nám tušiti, že ten, kdo svod těchto spisů pořídil, měl přístup k nejvzácnějším pramenům historickým. Byla to nepochybně knihovna kapituly kostela pražského a vedle ní snad i památky vznešeného a národně nad jiné uvědomělého českého rodu pánů z Dražic. Třeba tu připomenouti zejména věrné a oddané

vztahy otce biskupova Řehníka z Dražic ke králi Přemyslovi Otakarovi II. a tak i možnosti navázati při sbírání starších pramenů dějin českých na starou tradici moravskou, s níž se právě za vlády Přemyslovy v souvislosti s jeho plány, obnoviti moravské arcibiskupství, setkáváme. Snad při sbírání těchto pramenů objevena byla i legenda Kristiánova, v starších stoletích (XII. a XIII.) pro své kladné stanovisko k slovanské bohoslužbě ukryvaná a tajená. Zkrátka, možností, že ten, kdo pořizoval vzácný svod našich historických památek pro biskupa Jana z Dražic, měl nebo mohl míti k dispozici skutečně prameny jedinečného druhu, je několik. Nicméně pro kritické určení stáří legendy nemůžeme než vyjít ze skutečnosti, že rukopis obsahující legendu Kristiánovu celou je zachován až z doby biskupa Jana z Dražic a kronikáře Františka Pražského. (Tímto poznatkem padají však již domněnky Dobrovského — jak již Pekař zdůraznil — a jeho tvrzení, že legenda Kristiánova vznikla až v době renaissance slovanské bohoslužby za Karla IV.) Ostatní rukopisy, v nichž je Kristiánova legenda zachována jako celek, jsou vesměs mladší a pocházejí až z konce století XIV. (rukopis děčínský a třeboňský) neb z počátku století XV. (rukopis Universitní knihovny pražské).¹²³

Jednotlivé části Kristiána zachovaly se však v rukopisech úctyhodného stáří. Jsou to zejména rukopisy, v nichž vylíčeno je umučení sv. Ludmily a její přenešení do Prahy. Těchto úryvků se užívalo v našich passionálech a breviářích zpravidla samostatně, jako legend, které v české diecési byly čítány v den umučení kněžny Ludmily dne 16. září a v den jejího přenešení dne 10. listopadu. Jsou to ludmilské legendy »Subtrahente se« a »Recordatus«.

Legenda »*Subtrahente se*« je dochována v četných rukopisech z XII., XIII. století i doby pozdější. K nejstarším patří rukopis rakouského kláštera v Heiligenkreuz, který znovu objevil Wattenbach (odtud také často zve se tento úryvek »legendou Wattenbachovou«) a jenž byl psán v letech 1181—1200. Asi ze stejné doby pochází též

¹²³ Podrobnější popis rukopisů legendy Kristiánovy podává J. Pekař, *Legenden* I. c. str. 79 n. O hodnotě rukopisného dochování Kristiána psal pak Pekař znovu v úvodu ke L. Střížovu překladu legendy »Život a umučení sv. Václava«

legenda »Subtrahente se« v rukopise kláštera rajhradského, na který upozornil a také tiskem vydal B. Bretholz. Rovněž z konce XII. století pochází rukopis »Subtrahente se« v universitní knihovně pražské sign. VI. E. 13. Z XIII. století je pak rukopisů legendy »Subtrahente se« několik. Tak rukopis universitní knihovny pražské sign. VII. G. 7, jenž pochází z kláštera sv. Jiří v Praze, dále rukopis téže universitní knihovny pražské sign. XII. G. 11 a rukopis XII. F. 5 z konce XIII. neb z počátku XIV. století. K těmto se druží rukopis rakouského kláštera v Lilienfeldu, rovněž z XIII. století. Rukopisů ze XIV. a XV. století je pak celá řada.⁴²⁴

Legenda »Subtrahente se« svým celým rázem má povahu úryvku z legendy Kristiánovy. Je v ní sice zpracována starší legenda »Fuit in provincia Boemorum«, nicméně literární způsob tohoto zpracování prozrazuje na všech místech ruku a způsob literární tvorby Kristiánovy. Tento poznatek také potvrzují literární revokace na předchozí text, tak charakteristické pro Kristiána, jako »ut prefati sumus« a »antefatum presbiterum Paulum«, kterými legenda »Subtrahente se« sama se hlásí a projevuje jako část většího literárního celku. Bylo s některé strany (na př. B. Bretholz) vysloveno mínění, že legendu »Subtrahente se« bylo by možno považovati za samostatnou skladbu legendární, které pak Kristián užil při kompilaci své velké skladby. Ale názor tento — jak již Pekař správně ukázal — je nesprávný. Vedle důvodů Pekařem uvedených třeba si zejména povšimnouti způsobu literární tvorby Kristiánovy. Kristián až na prolog a dva tři zázraky celou látku své práce přebral ze svých starších předloh. Kristián však nikdy neopisuje svou předlohu doslova, nýbrž ji rozmanitým způsobem stylisticky přetváří a věcně doplňuje. Legenda »Subtrahente se« kryje se však s Kristiánem doslova. Nezbyvá tudíž než pokládati legendu »Subtrahente se« za část a za úryvek z velké legendy Kristiánovy.

Vše, co tu bylo řečeno Pekařem a také námi o legendě »Sub-

l. c. str. XVI. — O jejich ceně textové srv. *Boh. Ryba*, *Kronika Kristiánova s hlediska textové kritiky*. *Listy filologické*, roč. 59 (1932) str. 112 n. a 237 n.

⁴²⁴ Srv. *J. Pekař*, *Legenden* l. c. str. 82—84.

trahente se«, platí také s příslušnými změnami o legendě »*Recordatus*«, v níž je vylíčeno přenešení Ludmily z Tetína do Prahy. Legenda tato vyskytá se v našich středověkých breviářích též velmi často samostatně. Nejstarší rukopis její pochází z breviáře svatojirského, který byl psán na konci XII. století. Je to rukopis universitní knihovny pražské VI. E. 13. Ostatní velmi početné texty jsou až z doby pozdější, ze století XIV. a XV. Legenda »*Recordatus*«, jak již výše bylo vyloženo, je rovněž literárním zpracováním své staré předlohy, ludmilské legendy »*Fuit in provincia Boemorum*«. Ale opět je to charakteristické zpracování Kristiánovo. Také tato legenda svými literárními odkazy, jako »in prefatum castellum Tetin«, »*Paulus presbiter, cuius et superius mencionem fecimus*« hlásí se sama jako část Kristiána. A po kritické analýsi a zjištění předlohy pro legendu Kristiánovu v legendě »*Fuit in provincia Boemorum*«, můžeme se vši určitostí tyto zmínky, odkazující na předchozí vyprávění, prohlásiti za duševní vlastnictví Kristiána, protože v jeho předloze podobných odkazů ještě nebylo. I zde by snad někdo mohl přijíti s domněnkou, že legenda »*Recordatus*« vznikla samostatně a že jako hotový celek byla pak přejata do velkého svodu Kristiánova. Názor ten jen nemožný a nesprávný. Neboť i legenda »*Recordatus*« kryje se s Kristiánem slovo od slova, což odporuje jeho způsobu literární tvorby. »*Recordatus*« je část a úryvek legendy Kristiánovy.

Snad mohlo by býti hloubavému badateli nápadné, proč úryvky z Kristiánovy legendy ludmilské jsou tak rozšířené a čtou se i v rukopisech značného stáří, kdežto celá legenda, ať ludmilská nebo václavská, anebo konečně obě v celé skladbě, se v starších rukopisech nevyskytují. Pokud se týče legendy ludmilské po tom, co jsme vyložili výše o vývoji úcty sv. Ludmily, není vysvětlení příliš těžké. (O václavské části zmíníme se v tomto smyslu něco níže.) Pro naše církevní poměry od konce století XI. bylo nepochybně závadou, že se v souvislosti s líčením života a umučení kněžny Ludmily vypravovalo též

⁴²⁶ Roku 1252 dovolil papež Innocens IV. Benediktům slovanského jazyka užívatí opět při bohoslužbách: »qui Sclavi sunt et sclavonicas litteras habent, [latine] discere non possunt, in literais sclavicis secundum ritum ecclesie Romane divina officia valeant celebrare.« (G. Fejer, *Codex diplomaticus Hungariae*, IV.,

o moravském křesťanství a slovanské bohoslužbě. Proto bylo s hlediska církve účelné, aby se o této věci pomlčelo. (S tímto církevním stanoviskem kryje se celkem stanovisko Kosmovo!) A tak vlastně ludmilská legenda Kristiánova žila u nás celý středověk. Ale ve formě církvi upravené a v své slovanské části censurované. Ostatně se stejným zjevem se setkáváme, jak už bylo naznačeno, také při Kristiánově části legendy cyrilské. I tato část Kristiána žila, ale tak, že Cyril i Metod jeví se čtenářům jako čistí Římané.

Podobně však i legenda václavská »*Oriente iam sole*« z polovice XIII. století, založená v podstatě na Kristiánovi, byla výše naznačeným způsobem církvi upravena a bylo z ní vypuštěno vše, co v její předloze souviselo s moravským křesťanstvím. Legenda tato se stala pak snad nejoblíbenější legendou václavskou a v ní žil Kristián u nás po celý náš středověk. A je skoro překvapující, že církev připustila udržování upomínek na slovanské křesťanství v legendě o sv. Prokopovi. Ostatně i její rukopisné rozšíření náleží až do století XIV. a XV. Ze starší doby jsou také toliko dva rukopisy, jeden v kronice sázavské (jsou vůbec známy tčž jen dva rukopisy!) a druhý v breviáři kláštera sv. Jiří na hradě pražském, oba asi ze samého počátku XIII. století. A teprve když za Přemysla Otakara II. a za Karla IV. historie slovanské bohoslužby a moravského křesťanství nabyla opět politického významu a zejména, když sama církev od dob papeže Innocence IV.⁴²⁶ k užívání slovanské bohoslužby se stavěla vlídně a tolerantně, počínají se opět objevovati a opisovati historie a legendy, líčící dobu našeho slovanského křesťanství. Kde a od koho byly až po tuto dobu ukrývány? Jaké zájmy vedly k jejich tajnému uchování? Odpověď na tyto otázky je zatím nemožná. Jisto však je, že jakmile církevní nepřítel k slovanskému obřadu pominula, objevují se v našich zemích spisy a legendy, oslavující prvé počátky našeho křesťanství, náhle a nápadně početně a jsou pak s velkou oblibou čítány a opisovány.⁴²⁶

2., p. 123.

⁴²⁶ Již *Pekař* (Legendy I. c. str. 260) upozornil, že Dalimilovi byla známa První slovanská legenda václavská, ne-li celá, tedy aspoň ve výtahu. Neboť jediný Dalimil kromě zmíněné První slovanské legendy o sv. Václavu zná jména

Máme tedy rukopisným dochováním doloženy zcela bezpečně části legendy Kristiánovy na konci století XII. Jestliže pak rukopisné dochování prokazuje části legendy Kristiánovy, při jednoduté povaze celého díla můžeme pokládati rukopisně za prokázanou i celou skladbu Kristiánovu.

V tomto smyslu třeba ještě věnovati jistou pozornost rukopisu někdy kláštera Böddecke, paderbornské diecése, v němž se zachovala celá ludmilská legenda z legendy Kristiánovy.

Rukopis sám byl ještě Pekařovi znám toliko z opisu P. Jana Gamanse z roku 1641. Ale Pekař již poznal a zdůraznil,²⁷ že v tomto rukopise se zachovala slovanská jména osobní i místní ve formách, které ukazují asi na XI. neb XII. století. Je jistě nepochybné, že tvary osobních a místních jmen, jako »Zuentepulk« (čtyřikrát!), »Primiz«, »Boriwoi«, »Gradiz«, »Zroymir«, »Liutmila« (sedmkrát), »Zlaubor«, »Milnick«, »Zpitigneu«, »W[r]atizlau«, »Dragomyr«, »Ztodor«, »Wen[c]ezlau«, »Bolezlau«, »Budz«, »Thetin«, »Common«, »Praga«, »Ratispona« mohly býti v jazykové formě, jak se vyskytují v rukopise bodecenském, napsány toliko v století XI. neb XII., po případě i dříve. Ale už v druhé polovici století XII. jsou zmíněné tvary jazykové sotva možné, tím méně v století XIII.²⁸ Důležité je, že zmíněné archaismy jsou rozloženy po celém rukopisu, tudíž jak v části, jednající o Cyrilovi a Metodějovi, tak v části ludmilské. Tím

vrahů Václavových Hněvsu a Tiru. Užití slovanského pramene tohoto rázu, který by se k nám dostal v době Dalimilově z Ruska, není asi příliš pravděpodobné. Pak ale museli bychom předpokládat, že se zmíněná První slovanská legenda o sv. Václavu v nějaké formě (snad v českém přepisu!) dochovala v samých Čechách. — Skoro v stejné době objevuje se rukopisně Kristián a nedlouho potom — v mládí Karla IV. — i legenda »Diffundente sole«. — Na moravskou tradici a na slovanské křesťanství navazuje také již breviář olomoucký, psaný ke konci XIII. století, a svými historickými poznámkami o Bořivojovi a Metodějovi (srv. J. Pekař, *Legenden* I. c. str. 54—55 pozn.) zakládá se nepochybně na starších záznamech. Toto jsou vesměs ohlasy probouzejících se slovanských tradic před dobou Karlovou. Tato doba v podstatě jen pokračovala v tom, co bylo u nás již na konci století XIII. v hlavních rysech známo. Karel IV. pak — jak svědčí Pulkava — dával po všech klášteřích i panských sídlech shledávati památky z doby našeho slovanského křesťanství. A tak objevení a častější

zmenšuje se pravděpodobnost, že by tyto tvary byly Kristiánem převzaty už z jeho starších předloh. A je pravděpodobné, že nejen zmíněné tvary jmen osobních a místních, ale i celý původní text pochází ze století XI./XII.

Roku 1908 objevil H. Moretus⁴²⁰ velké legendarium bodecenské v knihovně kláštera v Münsteru a podal jeho popis. Ukázalo se, že rukopis pochází z polovice XV. století a nikoli (jak se Pekař původně domníval) ze století XI./XII. Tím však hypotéza Pekařova nebyla otřesena. Je pravděpodobné, že vzdělavatel bodecenského legendária v XV. století měl před sebou starý rukopis a, jsa cizincem, opsal jej bez jakékoli změny, zejména pak ponechal jména osobní a místní v tom tvaru, jaký našel. Na stáří původní předlohy rukopisu bodecenského ukazuje také ta okolnost, že čte se v něm i vyprávění o počátcích slovanského křesťanství na Moravě a v Čechách. I tato věc nasvědčuje tomu, že původní předloha rukopisu bodecenského byla psána před koncem XI. století. Neboť v pozdějších rukopisech ze století XII. a XIII. se setkáváme již s ludmilskou legendou upravenou, v níž každá zmínka o slovanském křesťanství byla vypuštěna.

Rukopis bodecenský je podstatnou částí legendy Kristiánovy. Zaujímá skoro celou první polovici spisu, kapitoly I.—V. V rukopise čtou se však v legendě ludmilské již také části václavské legendy

opisování těchto památek, zejména latinských, od doby Karlovy není vzácností.

⁴²⁷ Srv. J. Pekař, *Legenden* I. c. str. 81.

⁴²⁸ Srv. V. Flajšhans, *Osoby a místa v legendách svatováclavských*, Svatováclavský sborník I., Praha, 1934, str. 826. — R. Jakobson, *Význam ruské filologie pro bohemistiku*, *Slovo a slovesnost*, 1939, str. 225. — A. Stender-Pedersen, *Zur etymologie des rus. gomon*, *Málanges de philologie offerts a J. J. Mikkola*, Helsinki, 1931, str. 277.

⁴²⁹ Srv. H. Moretus S. J., *De magno legendario Bodecensi*. *Analecta Bollandinana* tom. XXVII., Bruxellis, 1908, str. 257—358. Rukopis obsahuje životy svatých na měsíc září a mezi nimi pod č. 35 na fol. 86—92 Kristiánovu legendu ludmilskou a pod č. 54 na fol. 152—154 život sv. Václava, počínající slovy »Crescente fide larga preveniente dei gracia«. Dále srv. poznámky Pekařovy o práci Moretové v Čes. čas. hist. XIV. (1908 str. 257—58), a moje poznámky v Čes. čas. hist. XLIV. (1938) str. 328.

»Crescente fide« a z Gumpolda a přímo při vypravování o narození Václava a Boleslava se odkazuje na další vypravování o jejich osudech, čímž se míní druhá část práce Kristiánovy, jednající o životě a mučednické smrti knížete Václava.⁴³⁰ A tak i tyto poznatky dokazují, že Kristián v době, kdy psána byla předloha rukopisu bodecenského, existoval jako celek. Jestliže pak výše uvedené důvody ukazují s velkou pravděpodobností, že předloha rukopisu bodecenského byla psána v století XI. (možná, že i něco dříve), měli bychom text Kristiána dosvědčený rukopisně v století XI. K stejnému poznatku vedou nás pak i jiné důvody povahy textové a filiační.

Snad mohl by někdo namítnouti, proč se tedy v starších rukopisech nezachovala aspoň václavská část legendy Kristiánovy? Neboť tuto část bylo možno snadno upravit pro účely bohoslužebné s vynecháním všeho, co by obsahovalo církvi nemilé upomínky na slovanské křesťanství. Kristiánova legenda václavská se v této podobě skutečně dochovala. A sice v legendě asi z polovice XIII. století, počínající slovy »*Oriente iam sole*«. ⁴³¹ V ní podána je genealogie knížete Václava, počínaje jeho otcem Vratislavem. Píše se tam, že Václav »pocházel z krve vévod (jak se sluší rozuměti křesťanských), ale z matky pohanským obřadům oddané, nehodné tak znamenitého syna, z otce však nejkřesťanstějšího vévody Vratislava«. O počátcích českého křesťanství, jež tak obšírně bylo vylíčeno v Kristiánovi, v legendě »*Oriente iam sole*« se nepíše a text přidrhuje se tu více »*Crescente fide*« a Gumpolda. Z legendy »*Oriente iam sole*« se také aspoň z části dovídáme, proč legenda Kristiánova nedošla v Čechách obliby a rozšíření. Byl to příliš tvrdý realismus Kristiánův, který vypravuje o světcích, ač s jistými omluvami, že »přihodilo-li se mu někdy, jako knížeti, mezi takovými šelmami dlícímu, aby pozdě večer nad obyčej hojněji se napil«, ihned na druhý den ráno činil pro

⁴³⁰ V textu bodecenském legendy Kristiánovy píše se o kněžně Drahomíře, »*que Cayn et Abel enixa est*«. A dále: »*peperit namque ex ipso principe natos binos, unum vocitatum Wen(c) czlaum, alterum vero Bolezlaum. Sed hec locum suum prestolentur.*«

⁴³¹ Text legendy »*Oriente iam sole*« vydal J. Pekař, *Legenden* I. c. str. 409 až 430. Týž podal též popis dochovaných rukopisů a určil dobu sepsání, tamže

to pokání. Vypravování toto uráželo v století XIII., kdy již úcta Václavova mohutně vzrostla, cítění zbožného autora legendy »*Oriente iam sole*« a proto s Kristiánem přímo polemisuje a jeho údaje o účasti světce na pitkách s velmoži potírá a vyvrací.⁴⁹² A tuto nespokojenost s příliš drsným líčením Kristiánovým i pokud se týče samotného Václava, můžeme předpokládati od dob vzrůstu národního uvědomění českého na rozhraní XI. a XII. století, jehož štítem stávají se naši národní světci. Jiným důvodem, proč legenda Kristiánova nedošla většího rozšíření, zejména brzy po sepsání díla, byla asi její protipřemyslovská tendence (srv. výše str. 317) a její zaujaté stranictví pro Slavníkovce. Leč i tak je legenda »*Oriente iam sole*« cenná jako doklad pro starobylost václavské části Kristiánovy skladby. Tím, že užila vydatně legendy Kristiánovy o životě a umučení knížete Václava, je filiačně prokázáno, že Kristián byl u nás znám v první polovině XIII. století.

Máme však i další svědectví povahy textové pro důkaz, že Kristián byl u nás znám již v století XI. Je to legenda neb homilie, počínající slovy »*Factum est*«, dále Kosmas, Bruno a konečně i homiliář opatovický. Z těchto textů nejdůležitější svědectví připadá legendě »*Factum est*« a Kosmovi.

Legenda o sv. Ludmile, počínající slovy »*Factum est*«, je, jak již výše bylo vyloženo, homeletickým a vlasteneckým zpracováním legendy »*Subtrahente se*«, t. j. Kristiána. A podle »*Factum est*« byly pak zase skládány antifony a hymny o sv. Ludmile, z nichž zvláště byly v našem středověku rozšířeny veršované skladby »*Ecce iubar matutinum*« a »*Lux vera lucis radium*«. Jsou v našich breviářích zachovány v rukopisech z XIII. a XIV. století. Tak na př. »*Ecce iubar matutinum*« v rukopise universitní knihovny pražské XII. G. 11a nebo v rukopise téže knihovny VII. F. 23 a XII. F. 5 vesměs z XIII.

str. 52—61.

⁴⁹² »*Oriente iam sole*« píše: »*Nec fuit illi mos evacuere ciphos aut alios ad crapulam invitare, quam ipse fugiebat; certum est verum, quod quidam aliter hoc in loco de ipso dogmatizaverunt ad scandalum audiencium et ad excusandas excusaciones peccatoribus in peccatis.*« Srv. J. Pekař, *Legenden*, l.c. str. 416 a str. 57.

století, nebo v rukopise kapitolní knihovny olomoucké rovněž z XIII. století. Verše o sv. Ludmile »Lux vera lucis radium« se čtou na př. v rukopise universitní knihovny pražské XII. G. 11a a v rukopise téže knihovny XII. F. 5 ze století XIII. Veršů těch užíváno bylo při officiích, aby jimi byly proplétány lekce z některé legendy ludmilské. V rukopise universitní knihovny pražské VI. E. 13 z konce XII. století jsou při ludmilské legendě incipity těchto veršů, naznačující, že aspoň v klášteře sv. Jiří na hradě pražském byly koncem století XII. obecně známy a stačilo udati začátek, aby se vědělo, o kterou antifonu neb verše se jedná. Tím je také textově prokázáno, že již před koncem století XII. byla legenda »Factum est« dobře známa a tudíž i její předloha »Subtrahente se« čili Kristián.

Legenda »Factum est« je v podstatě vlasteneckou apologií svatosti kněžny Ludmily, která právě asi v době Kosmově, někdy na rozhraní století XI. a XII., byla sporná. A jak již výše bylo ukázáno, proto právě byla napsána »Factum est« někdy kolem roku 1100. Náleží-li však vznik »Factum est« asi do konce století XI., pak před touto dobou byla již známá legenda »Subtrahente se« a tudíž i Kristián. Tím vším doba vzniku legendy Kristiánovy — zatím bez zřetele k jejímu historickému obsahu a jedině s hlediska textové filiace — se sужuje na dobu od konce století X. (kdy byla tu již legenda Gumpoldova, sepsaná někdy 975) do konce století XI., kdy podle »Subtrahente se«, t. j. podle úryvku z Kristiána, byla sepsána vlastenecká homilie »Factum est«. Ať už je tedy Kristián padělek nebo není, jeho text vznikl v době od konce století X. do konce století XI.

KRISTIÁN A KOSMAS.

Dalším důležitým svědectvím pro starobylost legendy Kristiánovy je *kronika Kosmova* a její poměr ke Kristiánovi.

O závislosti kroniky Kosmovy na Kristiánovi psal dosti podrobně Pekař v své knize o Kristiánovi a zejména v svých polemikách s Kalouskem a s Bretholzem.⁴⁰⁰

Jeho důvody po provedené analýsi pramenů legendy Kristiánovy

a po rekonstrukci »Privilegia moravské církve« i objevení »Epilogu země české a moravské« v legendě »Diffundente sole« lze ještě rozhodnouti a závislost Kosmovu na Kristiánovi prokázati ještě určitěji a rozhodněji. Jestliže odpůrci Pekařovi, uznávající jisté shody textové mezi Kosmou a Kristiánem mohli se utíkat k hypotéze, že snad tyto shody vznikly použitím společných pramenů (Privilegia a Epilogu) Kosmou i Kristiánem, po výše zmíněném rozboru a zjištění zmíněných pramenů možno zcela určitě tvrditi, že Kosmas sice tyto prameny znal a na ně se odvolává, ale že věty a motivy shodné s Kristiánem převzal a mohl převzít i toliko z Kristiána. Neboť tyto věty a motivy se v Privilegiu neb v Epilogu nevyskytují a Kosmas je také převzal v textovém znění, jak se čte toliko u Kristiána.

Textové shody mezi Kosmou a Kristiánem nejsou sice tak rozsáhlé, jako je tomu mezi legendou »Factum est« a legendou Kristiánovou, nicméně jejich důležitost pro určení stáří legendy Kristiánovy je zejména v tom, že týkají se celé legendy Kristiánovy, t. j. jak části ludmilské, tak václavské. Jsou to jednak obsahové náměty, které Kosmas s použitím legendy Kristiánovy zpracoval, jednak prosté reminiscence stylistické, prozrazující, že fraseologie Kristiánova příliš utkvěla Kosmovi v paměti a někdy skoro mimoděk užíval slov Kristiánových, aniž by z jeho legendy opisoval neb vypisoval.

Proč však Kosmas zamlčel, že čerpal z legendy Kristiánovy? Mezi svými prameny uvádí sice »Život svatého Václava«, čímž míní nepochybně legendu Kristiánovu, ale proč neuvedl Kristiána jménem? Či měl snad náhodou rukopis bez prologu? V některých rukopisech (na př. v bodecenském a v thunovském, které oba patří k jedné větvi textů) se prolog nevyskytuje.⁴⁸⁹ Ale Kosmas pomíjí i mnoho z obsahu legendy Kristiánovy, zejména vše, co se týkalo slovanské bohoslužby a vůbec počátků křesťanství v Čechách, protože to byla doba slovanského křesťanství, které podle názoru církve mělo býti z paměti národa zcela vyhlazeno.

K motivům toliko v Kristiánovi zaznamenaným patří na prvním

⁴⁸⁹ Srv. J. Pekař, *Legenden* I. c. str. 131—149, 295—378.

^{489a} Srv. též J. Pekař, *Sv. Václav* I. c. str. 87.

místě Kosmovo vypravování báječných dějin českých o Přemyslovi a Libuši i počátcích českého státu. Pověst ta⁴⁸⁴ v svém primérním stadiu je zaznamenána v legendě »Diffundente sole«. A sice v znění a struktuře velmi prosté a logické. Čechové, kteří žili dlouho v pohanství, vypráví se tam, bez knížete a bez zákona křesťanského, z návodu kněžky-prorokyně (latinské »phitonisa« výrazem prorokyně překládá Dalimil), jménem Libuše, založili hrad Prahu (hrad položený v samém geopolitickém středu budoucích Čech, jenž měl asi rozsáhlou zemi ovládati) a »naležše kteréhosi velmi moudrého a zkušeného muže jménem Přemysla, zvolili jej za knížete« a dali mu zmíněnou kněžku Libuši za manželku. »Z kteréhožto vznešeného rodu po uplynutí jistého času zrodil se velmi zbožný vévoda Bořivoj.« Výklad více historický než mytický, který uvádí vznik českého státu v jistou souvislost se založením Prahy a s povoláním Přemyslova rodu na stolec knížat českých, nemá mimo jiné zejména motivu o povolání Přemysla od pluhu.

Kristián, který první tři kapitoly své legendy založil zejména na legendě »Diffundente sole«, převzal z ní také celé vypravování o založení Prahy, o Přemyslovi a Libuši a genealogii přemyslovské až po sv. Václava. Nicméně vypravování legendy »Diffundente sole« rozhojnil novými motivy, převzatými zejména z Cicronova spisu »De invencione« o primitivním a ubohém stavu národa bez knížete a bez zákona, k tomu však připojil v své protipřemyslovské zaujatosti některé narážky o nízkém původu rodu Přemyslova a dále o pohanických vlastnostech tohoto rodu. Z péra Kristiána, jak ze srovnání »Diffundente sole« a Kristiána jasně vyplývá, pochází zejména ironická a peiorativní poznámka Kristiána o Přemyslovi, že byl — abychom užili slov Dalimilových — toliko »chlapieho urozenie«, oráč, čili, jak věc Kristián s jistou dávkou posměchu formuluje, že »zastával toliko úřad ratajský« (»cui tantum agriculture officium erat«). A že z tohoto rodu Čechové brali si pak knížata, »sloužíce ďábelským modlám«, jak dodává opět se zřejmou tendencí Kristián,

⁴⁸⁴ Srv. *moji* studii Přemyslovská pověst a Kristián, v Čes. čas. hist. XLIV (1938) str. 327—338.

»a hříšným obřadům obětním divoce se oddávající«. O tom, že Čechové v dávných dobách byli pohané, čte se i v legendě »Diffundente sole«, ale toto pohanství starých Čechů dotčeno je toliko jednou větou (»cultibus ydolorum dediti«) a skoro s omluvou, že tenkrát neznali ještě zákona křesťanského. Naproti tomu Kristián s jistou rozkoší vyzdvihuje jak zvířecký stav (»uti bruta animalia sparsim vagantes«) starých Čechů (sám se asi Čechem necítil, nýbrž Slavníkovcem), tak zejména čarodějku Libuši, z jejíhož návodu Čechové zvolili si Přemysla a jeho rod povýšili za přední knížecí.

S tímto uštěpačným a pomlouvačným rysem počátků Přemyslovců nesetkáváme se nikde jinde než u Kristiána. A potom ve formě mytický transponované a reminiscencemi z klasické četby zkrášlené u Kosmy. Také jiné naše prameny z X. století píší o pohanství Přemyslovců. Ale vždy s úctou a láskou k přednímu českému rodu a bez jakékoli záludnosti. Ludmilská legenda »Fuit in provincia Boemorum« také píše o Bořivojovi, že v svém mládí »žil po způsobu pohanském« (»paganico adhuc more vivens«) a podobně o Ludmile, že »když byla mladá, obětovala pohanským modlám«. Ale hned dodává, kterak prý pak »každodenně v slzách hořekovala nad tím, že uctívala modly«. Ještě s větší úctou o Bořivojovi mluví legenda »Diffundente sole«. Pro ni je Bořivoj »vévoda nejzbožnější«, který »skvěl se krásou těla a své mladosti«. (Tuto druhou větu přejal i Kristián, prvou však vypustil!) A podobně s úctou a vážností o Přemyslovcích mluví i legenda »Crescente fide«, že Bořivoj, »odvrhnuv ohavnost modloslužby«, spolu s lidem svým dal se pokřtiti, a nejinak i vzdálený Gumpold a po něm autor Druhé slovanské legendy václavské, že »jeden muž toho kmene, vznešený rodem a silou převyšující své velmože ... očistil se křtem svatým«. Vše to svědčí o zcela jiném psychologickém založení autorů zmíněných spisů k Přemyslovcům, než jak jsme tuto stránku mohli postihnouti u Kristiána. Proto směle a s jistotou můžeme tyto úvahy skončiti závěrem, že Kosmas mohl své vypravování o Přemyslovi a Libuši převzítí toliko z Kristiána.

Ostatně srovnání obou textů nás přesvědčí, že na Kosmovi ulpěly také ohlasy slovního znění z Kristiána.

Kristián:

At vero Sclavi Boemi ipso sub Arcture positi, cultibus ydolatrie *dediti*, velut equus *infrenis* sine lege, sine ullo *principe* vel *rectore* vel urbe, uti *bruta animalia* sparsim vagantes, terram solam incolebant.

Tandem pestilencie cladibus atriti, quandam *phitonissam*, ut fama fertur, adeunt, postulantes spem *consilii* responsumque divinacionis. Quo accepto, *civitatem statuunt nomenque imponunt Pragam*.

Post hinc invento quodam sagacissimo atque prudentissimo viro, cui tantum officium *agriculture* erat, responsione *phitonisse principem* seu gubernatorem sibi *statuunt, vocitatum cognomine Premizl*, iuncta ei in matrimonio supramemorata *phitonissa*, scilicet *Libussie, virgine*.

Sicque a clade et multiplici peste tandem eruti, dehinc a supramemorato *principe ex sobole* eius *rectores* seu *duces* preposuere sibi, servientes demoniorum simulacris et prophanis sacrificiorum ritibus *bachantes*, donec ad extremum dominatus eius dem regni pervenit ad unum ex eisdem principibus ortum, *vocitatum Borivoi*.

Hic . . . *regem Zwatopulc Moravie* adiit . . . cuius presul *Metudio* iniurie condolens . . . sacrosancto *baptismatis fonte* innovavit.

Kosmas:

Tercia, natu minor, sed prudentia maior, vocata est *Lubossa*, que etiam *urbem* tunc potentissimam . . . *construxit* et ex suo nomine eam *Lubossin* *vocitavit*. Hec fuit . . . in consilio provida . . . *corpore casta*, moribus proba . . . sed . . . *phitonissa*. Et . . . omnis illa gens commune *concilium* iniens . . . hanc sibi prefecit in iudicem. . . Ea tempestate . . . *Lubossa* . . . *phitonissa* . . . quid *consilii* inierit? . . . Quis enim crederet, quod *de aratro* sibi ducem prerogarent? . . . Postera die . . . conveniunt simul omnes in unum . . . omnes uno ore ducem sibi poscunt dari. Viro *nomen* est *Primizl*. . . Huius *proles* hac in omni terra in eternum regnabit. . . (Poselstvo v Stadicích pak oslovuje Přemysla:) . . . *Te ducem, te iudicem, te rectorem* . . . te solum nobis in dominum eligimus. . . Hic vir . . . hanc *efferam* gentem *legibus frenavit* et indomitum populum imperio domuit et servituti. . . Inter hec primordia legum . . . *domna phitone* . . . sic est vaticinata: *Urbem* conspicio . . ., *urbem, quam edificabitis, vocitabitis Pragam* . . . *Urbem, tocus Boemie domnam edificant Pragam*. . . Horum igitur *principum* de vita eque et morte siletur, tum quia ventri et somno *dediti, inculti et indocti assimilati sunt peccori*. . . Gostivit autem genuit *Borivoy*, qui *primus dux baptizatus* est a venerabili *Metudio*, episcopo in *Moravia* . . . et *Zuatopluk* eiusdem *Moravie regis*.

Ze srovnání obou textů, Kristiána i Kosmy, plyne zcela nepochybně, že oba zpracovali týž motiv, ač každý s jiného hlediska a jinými literárními prostředky. Kosmas vypravování Kristiánovo podstatně rozšířil a motivy své předlohy vyjádřil literárně bohatěji a tvárněji. Ale zpracoval v podstatě tytéž motivy. Při tom měl přece jen stále svoji předlohu na mysli a nejednou užil i jejích slov i když je poněkud pozměnil.

Vyskytla se tvrzení, že Kosmas byl neb by mohl býti pramenem Kristiánovým a že u Kristiána najdeme v zkrácené formě to, co obšírněji je vyloženo u Kosmy. Postup ten je, známe-li způsob, jak Kristián zacházel se svými prameny i jeho sklon k fabulaci, vpravdě nemožný. S tohoto hlediska není si možno dosti dobře představit, že by Kristián si byl z Kosmy vybral toliko to, co v podstatě našel v své vlastní literární předloze, v legendě »Diffundente sole«. A že by unikl svodům, které mu skytalo Kosmovo vypravování o sestřích Libušiných, o Krokovi, o poselstvu do Stadic atd., atd. Hlavní a rozhodující argument je však poznatek, že Kristián v této kapitole je strukturálně i textově založen na zmíněné legendě »Diffundente sole«, nikoliv na Kosmovi. Závěr všech těchto úvah je jediný: Kosmas při líčení historie Přemysla a Libuše čerpal z legendy Kristiánovy.

V dalším stýká se vypravování Kosmovo s legendou Kristiánovou při podání genealogie Přemyslovců od Bořivoje až po sv. Václava a Boleslava. Tato genealogie je obsažena stejně v legendě »Fuit in provincia Bocmorum«, jako v legendě »Diffundente sole« a podle nich také v Kristiánovi. Textové srovnání však ukazuje přesvědčivě, že Kosmas měl před sebou opět legendu Kristiánovu. Neboť Kosmas přejal do své kroniky z Kristiána věty, které se v obou zmíněných legendách (»Fuit« a »Diffundente«) nenajdou. Jedině totiž Kristián píše o Pšovu, jedině Kristián uvádí v této souvislosti jménem matku Václavovu Drahomíru a jedině Kristián ví o ní, že pocházela ze Stodor. Také jedině Kristián v této souvislosti jmenuje syny Drahomířiny Václava a Boleslava a přirovnává je ke Kainu a Abelovi. Leč texty samé mluví ještě přesvědčivěji:

Kristián:

Habuit (*Borivoi*) eciam uxorem nomine *Ludmilam*, filiam *Slaviboris* comitis ex provincia *Sclavorum*, que *Psou* antiquitus nuncupabatur, nunc a modernis ex civitate noviter constructa *Mielnik* vocitatur. . . . Peractoque temporis sui cursu plenus dierum bonitateque (*Borivoi*) diem clausit ultimum. . . . Suscepitque pro eo regnum eius primogenitus filius *Zpitigneu*. . . . Cuius post transitum frater eius *Wratizlau* regni suscepisse gubernacula dinoscitur, ducens uxorem nomine *Dragomir* ex provincia *Sclavorum* paganorum, que *Ztodor* dicitur, . . . que *Cain* et *Abelem* enixa est. Siquidem *Dragomir* peperit ex ipso principe *natos binos*, unum vocitatum *Wenceslau*, alterum vero *Boleslau*.

Kosmas:

Borivoy autem genuit duos filios *Spitigneum* et *Wratizlaum* ex ea, que fuit filia *Zlaviboris* comitis de castello *Psou*, nomine *Ludmila*. Quo feliciter universe carnis viam ingresso, successit paternum in principatum *Spitigneu*. Post cuius obitum obtinuit *Wratizlav* ducatum, qui accepit uxorem nomine *Dragomir* de durissima gente *Luticensi* et ipsam saxis duriolem ad credendum ex provincia *Stodor*. Hec peperit binos *Wencezlaum* deo et hominibus acceptabilem et *Bolezlaum* fraterna cede execrabilem. . . . Cuius post (sc. *Wenceslai*) vite bravium alter *Cain* *Boleslaus* heu! male adoptatum obtinuit ducatum.

Přirovnání *Boleslava* ke *Kainovi* vyskytuje se sice také v legendě *Gumpoldově*, ale v docela jiné souvislosti. Charakteristické je však, že *Kosmas* užívá *Kristiánova* *Kain* a *Abel* pro *Boleslava* a *Václava*, a to dokonce na dvou místech své kroniky. Mimo to textově nedá se souvislost mezi *Kosmou* a *Gumpoldem* nikde prokázat, kdežto slovní ohlasy legendy *Kristiánovy* v *Kosmovi* jsou dosti četné.

Tak na *Kosmovu* znalost legendy *Kristiánovy* ukazuje také jeho vyprávění o zázraku, který se stal roku 1100 s rouškou sv. *Ludmily*, když před očima nevěřícího v její svatost biskupa pražského tuto oheň nestrávil. Obsahově má tu *Kosmas* vyprávění zcela samostatné. Stylisticky prozrazuje však znalost legendy *ludmilské*, jak zapsána byla *Kristiánem*. Zejména slova o roušce, která divem božím byla zachována neporušena, »jakoby právě toho dne byla utkána«, čtou se toliko v *Kristiánovi* a nikoli v jeho předloze v legendě »Fuit in provincia *Boemorum*«. Z toho pak můžeme usuzovati, že také obě druhé věty vypůjčil si *Kosmas* z *Kristiána*.

Kristián:

Anniversario autem eius (Ludmile) volvente . . . ad gloriam nominis sui et ad declarandum *meritum* famule sue Christus dominus insigne *dignatus est operari prodigium*. . . Intuentes quod plurimi omnipotenti Christo laudes canebant, suam quod per famulam dignatus sit *magnalia* declarare.

Cunctis patebat integritas corporis ac capilorum *firmitas* . . . vestimentorum insuper pulchritudo *integritasque* talis splendebat *ac si eodem texta foret* die.

Kosmas:

Eodam anno ammirabile . . . quod divina gratia per *merita* sanctissime martiris Ludmile *dignata est revelare miraculum*; . . . multa enim deus per eius merita cotidie operatur *magnalia*

Et hoc etiam magni fuit argumentum miraculi, quod propter nimium ardorem diu non potuit panus de flammis eripi et tandem ereptus sic visus est *integer et firmus, ac si eadem die foret textus*

B. Bretholz spatřoval v těchto shodách mezi Kosmou a Kristiánem poměr právě obrácený: že Kristián znal a užil kroniky Kosmovy. Ale Bretholz se mýlil. Prostě proto, že Kristián v této části líčení zázraků ludmiliných je zcela závislý na legendě »Fuit in provincia Boemorum«. A o této víme bezpečně, že je starší než Kosmas i Kristián.

Všecky tyto shody ukazují a prokazují Kosmovu znalost ludmilské legendy, jak je podána v skladbě Kristiánově. Ale jsou i dosti pozoruhodné shody s částí václavskou, kterých si dosavadní badání dosti nepovšimlo. Pekař ukázal již v své práci, že z Kristiána přejal Kosmas svoji charakteristiku Boleslava jako polopohana a nelítostného ukrutníka, která vyvrcholila pak u Kosmy přívlastkem »ukrutný«. Nikde zajisté není Boleslav vylíčen tak tvrdými a černými barvami, jako právě u Kristiána. A je asi nepochybné, že slova Kosmova jsou vlastně toliko vystupňovanou obměnou nenávislných slov Kristiánových.⁴⁸⁵

⁴⁸⁵ *Kosmas* (I. kap. 18) líčí Boleslava takto: »Fuit enim iste dux Bolezlaus — si dicendus est dux, qui fuit inpius atque tyrannus, sevir Herode, trucelestior Nerone, Decium superans scelerum inmanitate, Dioclecianum crudelitate, unde sibi agnomen ascivit ‚sevus Bolezlaus‘ ut diceretur — tante enim fuit severitatis, ut nihil consilio, nihil ratione regeret, sed omnia pro sua voluntate atque impetu

Kosmas sice pomíjí líčení života a smrti knížete Václava, protože prý je tato historie s dostatek známá ze života světcova. Nicméně i těch několik vět, kterými se v své kronice dotknul činů Václavových a jeho konfliktu s bratrem Boleslavem, prozrazují obsahově i textově, že zprávy ty čerpal z legendy Kristiánovy. Srovnání textů nás o tom opět nejlépe přesvědčí:

Kristián:

Boleslaus igitur . . . cupiditate regnandi accensus . . . prefatum fratrem suum felicem dolose ceu ad convivium accersit, sed ut revera patuit, potius ad immolandum. Que cuncta sibi notissima forent . . .

Prefatus dux Wratizlau . . . basilicam in honorem beati Georgii martiris statuit, sed morte preventus, eius consecrationem diu desideratam minime perspexit. . . Templum domino in honore beati Viti martyris condere meditans, legatos allegat Ratisponensem ad pontificem. . . Supra dictus princeps Ratispone missis legatis, pontificem eiusdem civitatis . . . humili prece exoravit, usque ad se dignaretur quatinus venire . . . basilicamque, adhuc que benediccione pontificali carebat, dedicaret.

Kosmas:

Nam *Boleslaus*, haud dignus dici sancti viri germanus, quam fraudulenter fratrem suum invitaverit ad convivium, quem potius machinabatur ob regni retinendi gubernacula necandum, aut qualiter coram hominibus, sed non apud deum, dissimulaverit fratricidii reatum, sufficienter dictum puto in passionis eiusdem sancti viri tripudio.

Nam servus dei Wencezlaus ecclesiam in metropoli Praga sub honore sancti Viti martyris constructam, non tamen consecratam, morte preventus reliquit. Hanc, ut consecrare dignaretur, qui tunc preerat Ratisponensi ecclesie presul Michael, dux Boleslaus supplex, missis legatis . . . vix impetravit.

animi ageret.« — »Fratricida«. — A dále poznamenává: »Cetera eius malefacta nec duxi relatione digna nec pro certo habui comperta.« Zkrátka Kosmas nevěděl o Boleslavovi nic jiného, než co se dočetl v legendě Kristiánově. Ač bylo by jistě vhodné, aby byl do své kroniky zařadil aspoň to, co o Boleslavovi vypravuje saský Widukind, na př. zprávy o jeho bojích s Otou Velikým a také o jeho účasti na bojích s Maďary, zejména v bitvě na Lechu. Slova Kosmova jsou v podstatě prázdná slova, naznačující sice Kosmovu chlubitvou znalost klasické literatury, ale jinak bez reálného podkladu.

Boleslaus igitur domum propriam seu *curtim* habens in urbe, *cognomine* *vovata suo*.

Et statim ad ducis voluntatem edificavit *civitatem* . . . , que ex *nomine* *sui conditoris Boleslau* dicitur.

DATUM SMRTI VÁCLAVOVY.

Z Kristiána převzal Kosmas také datum smrti knížete Václava, rok 929. Tím dostává se vlastně Kristiánovi pro toto datum nejdůležitějšího ověření. Srovnajme však napřed oba texty:

Kristián:

Kosmas:

Tunc eiam anima sancta . . . migravit victrix ad dominum *IIII Kalendarum Octobrium*, celo gaudente, terra plorante, *anno dominice incarnationis DCCCCXXVIII*.

Anno dominice incarnationis DCCCC XXVIII quarta Kal. Octobris sanctus Wencezlaus, dux Boemorum, fraterna fraude martirizatus Boleslau in urbe, intrat perpetuam celi feliciter aulam.

Datum smrti Václavovy je v obou pramenech vyjádřeno stejnou formulí. Je to sice formule v středověké latině velmi obvyklá, nicméně v souvislosti se staršími předlohami shoda není bez významu. A Kosmas shoduje se také s Kristiánem, a s ním pak velká většina pozdějších pramenů historických v udání roku, kdy Václav zemřel.¹³⁰ Pro bezpečnost a věrohodnost Kosmova data sluší se s rokem 929 srovnati i datum translace, kterou Kosmas zase shodně s Kristiánem udává r. 932. (»Anno dominice incarnationis DCCCCXXXII quarta Non. Marcii translatum est corpus s. Wencezlai de Boleslau oppido in urbem Pragam.« Kristián sice rok translace nemá, píše však, že v Boleslavi v kostele sv. Kosmy a Damiána odpočíval Václav po

¹³⁰ O různocnění rukopisů legendy Kristiánovy při udání data i jiných podrobnostech srv. *J. Pekař*, *Legenden*, I. c. str. 115 a 225 n. — *Kronika t. ř. Pul-kavy*, která pro starší dobu našich dějin použila mimo Kosmy i starších pramenů domácích, shoduje se celkem s údaji Kosmovými. Píše: »Interfectus est sanctus Wenceslaus a fratre suo Boleslao in urbe Boleslav predicta a. d. incarnationis DCCCCXXIX, IIII. Kal. Octobris.« — K tomu připojuje další data z historie václavské, první ověřující, a to: »A. d. post passionem dicti s. Wenceslai . . . consecrata est ecclesia Pragensis per Michalem, Ratisponensem episcopum.« A dále:

tři léta, čili do roku 932.) Tím vším lze tudíž zcela bezpečně prokázat, že letopočet Kosmův není omylem neb písarskou zkomoleninou. Kristián je před Kosmou první a jediný, který vůbec udává rok smrti Václavovy. Starší spisy, ať slovanské, ať latinské, roku nemají. První slovanská legenda václavská píše, že »kníže Václav byl zabit 28. dne měsíce září«. M. Weingart⁴³⁷ v souhlase s jinými badateli o První slovanské legendě václavské (Wattenbach, Pastrnek, Slavík, Gruzín) ukázal přesvědčivě, že v původním textu První slovanské legendy václavské letopočtu vůbec nebylo. Jestliže pozdější ruské redakce legendy letopočet připojují (na jejich údajích staví Pekař⁴³⁸ svoji argumentaci pro rok 929), a to letopočet, jak Weingart ukazuje, vadný a často nemožný, zaviněný tím, že písař, přepočítává letopočet, který našel v nějaké jiné předloze, se spletl, nelze tyto údaje při zjištění smrti Václavovy vůbec vzít v úvahu. Podle První slovanské legendy václavské prosté datum 28. září bez udání roku přejala latinská legenda »Crescente fide« (»Cuius ... anima ... migravit ad dominum IIII. Kalen. Octobris«, t. j. 28. září), z ní pak opět Gumpold (»Anima sacratissima ... sub 4 Kalendarum Octobrium ... regni celestis ingreditur consortia«) a z Gumpolda »Druhá slovanská legenda václavská« (»jeho přesvatá duše ... vešla čtvrtého dne před kalendami říjnovými do věčné radosti království nebeského«).

Pro datování smrti Václavovy, jak správně poznamenává Weingart, poskytuje původní znění »První slovanské legendy václavské« jistou oporu toliko v tom, že mimo den 28. září udává také den, totiž pondělí po neděli, na kterou připadl svátek sv. Kosmy a Damiana. Tím možnost, kdy došlo k zabití knížete Václava, redukuje se toliko na dvě léta: na rok 929 a na rok 935. Pro rok 935 zdánlivě mluví svědectví saského kronikáře Widukinda, jenž o zabití Václavově se zmiňuje v souvislosti s počátky vlády Oty Velkého (936) a jeho boji s polabskými Slovy.⁴³⁹ Nicméně zpráva Widukindova je

»A. d. DCCCCXXXII, IIII Non. Marcii translacio gloriosi martiris ... ad Pragensem ecclesiam ex mandato ... Boleslav fratricide ad occultacionem fame miraculorum.« (Prameny děj. čes. V., 20—21.)

⁴³⁷ Srv. M. Weingart, První česko-církevně slovanská legenda o sv. Václavu

míněna dosti povšechně a neplyne z ní, že by událost, o níž píše v souvislosti s počátky Oty Velkého, nutně náležela do doby jeho panování.

Máme tudíž o smrti knížete Václava, jak už naznačeno, historicky daná dvě možná data rok 929 a rok 935. Prvé datum je dosvědčeno domácím historikem Kristiánem a zcela určitě položeno k roku 929. Ze skutečností pak, že tento rok z Kristiána převzal Kosmas, můžeme souditi, že datum toto čtlo se již v rukopise legendy Kristiánovy, který měl Kosmas před rukama, tudíž v rukopise aspoň z konce XI. století, ne-li starším. Pro druhé datum by zdánlivě mluvila zpráva vzdáleného a českým věcem jen malou pozornost věnujícího kronikáře saského Widukinda asi z sedmdesátých let X. století. Zpráva ta není tak určitá, jako zpráva Kristiánova a Kosmova a připouští i výklad, že Widukind v souvislosti s počátky Oty Velkého (936) zmínil se také o zabití Václava Boleslavem roku 929. Za těchto okolností není zajisté pochybnosti, že se rozhodneme pro rok 929, pro který — byť s jiným odůvodněním, jehož přesvědčivost se neukázala všady zcela průkaznou — rozhodl se i Pekař. Pro naše stanovisko je směrodatné, že datum smrti Václavovy roku 929 se dochovalo v Kristiánovi a filiačně bylo převzato Kosmou, čímž se dostalo pozdním rukopisům Kristiánovým ze století XIV. a XV., u nichž vždy musíme počítati v letopočtu s možností písařské chyby neb zkomoleniny, náležitěho ověření.

Potom se ještě stýká Kosmas s Kristiánem při líčení přenešení těla Václavova z Boleslavi do Prahy. Textově užil tu Kosmas motivu o přenešení těla sv. Ludmily do Prahy. Motiv se čte také v stejném znění v ludmilské legendě »Fuit in provincia Boemorum«. Poněvadž však jinak není nikde v kronice Kosmově přímých stop, že by byl její autor užil této staré legendy, na druhé straně pak je jisté, že Kosmas znal a při své práci užil legendy Kristiánovy, je pravděpodobné, že i tento námět převzal z Kristiána.

l. c. str. 122, 137, 140.

⁴³⁸ Srv. J. Pekař, *Kronika* l. c. str. 115; *Legenden* l. c. str. 257.

⁴³⁹ *Widukind* (ed. Kehr str. 57): »Interca barbari ad novas res moliendas desaeviunt; percussitque Bolizlaf fratrem suum ...«

*Kristián:**Kosmas:*

Quibus cognitis . . . Tetinis misit . . . ,
in *mandatis* iubens, quod domum b.
Ludmile super tumulum instaurarent . . .
quo si deinceps inibi claruisset signum
aliquod, *non meritis* beate martiris, ve-
rum *sanctorum*, quorum pignora inibi
detinentur, deputaretur.

Clam sibi fidis clientibus *mandat*, *quo*
eum in urbem Pragam transferentes,
nocte in ecclesia s. Viti humi condant,
quatenus *si* que deus mira suis ostende-
ret ad gloriam *sancti*, *non* eius fratris,
sed s. Viti martiris ascriberetur *meritis*.

S vypravováním Kristiánovým o přenešení jeho ostatků z Boleslavi do Prahy stýká se Kosmas také v té podrobnosti, že k přenešení došlo na rozkaz (»*translatum est corpus s. Wencezlai . . . in urbem Pragam invidi fratris odio*«) knížete Boleslava (srv. o tom výš str. 276), ač motivace u Kristiána i u Kosmy je různá, i když, jak jsme právě viděli, její vypravování je vypůjčeno z Kristiánovy translace Ludmily.

Konečně nápadné shody mezi Kosmou a Kristiánem jsou také v zázračné historii Podivenově. Kristián vypravuje o přenešení ostatků Podivenových, že »tělo muže toho bylo . . . vyzdviženo a s nábožností klerikův, mužův a žen nábožných přenešeno a uloženo na hřbitově chrámu svatého Víta, tak že svatý Václav v chrámě a vojín onen venku ležící pouhou zdí jsou od sebe odděleni«. Zdá se, že na tyto údaje navazuje Kosmas — odvolává se při tom na život svatého Václava! — v svém vypravování události z roku 1124, že biskup Menhard náhodou našel ostatky Podivenovy. Tyto pak již kdysi dříve vykopal biskup Sever, jenž rozšiřoval kapli sv. Václava, a když nemohl zeď jinak postavit, uložil je pak uvnitř v kostele sv. Víta. O pohřbení Podivena na hřbitově v blízkosti kaple sv. Václava vypráví jediný Kristián. A tak je pravděpodobné, že také na jeho legendu poukazují v této souvislosti slova Kosmova i jeho zmínka, že Podiven byl věrným druhem a pomocníkem sv. Václava. Textově však v této historii mezi Kristiánem a Kosmou souvislosti není.⁴⁰

Nové, všestranné a na širším základě založené zkoumání poměru legendy Kristiánovy ke kronice Kosmově potvrdilo znovu jasný poznatek Pekařův: Kristián je starší než Kosmas. Kosmas užil již legendy Kristiánovy. A tento poznatek potvrzuje

nám znovu naše zjištění, učiněná při zkoumání rukopisného docho-
vání legendy Kristiánovy i při rozboru poměru Kristiána a legendy
»Factum est«, že terminus ad quem, nejkrajnější časová mez, kdy
mohl býti Kristián napsán, je konec XI. století. Už do století XII. se-
psání legendy Kristiánovy, po tom, co jsme si výše zjistili, položití ne-
můžeme. Tím méně do doby pozdější.

JE KRISTIÁN PADĚLKEM?

Byl vysloven s několika stran názor, že Kristián je padělkem. Jed-
nak Dobrovským, že je padělkem ze století XIV., jednak Holder-
Eggerem, Bretholzem, Novotným, Slavíkem i jinými, že legenda
Kristiánova byla padělána v století XII. (Po našem zjištění mohl by
býti Kristián padělkem toliko ze století XI.) Má práce Kristiánova
charakter středověkého padělku? Jisté »nelogičnosti«, jako je na pří-
klad podvojnost osob, dvojí charakteristika určitých událostí a pod.,
není ještě důkazem podvrženosti. A dá se zpravidla snadno vysvětliti
použitím různých pramenů, jejichž ráz nedovedl autor legendy svojí
osobností zcela potlačit. Pro příklad nemusíme choditi daleko.

Také Kosmas líčí Boleslava dvojným způsobem. Jednou jako ne-
litosného ukrutníka, když se opírá o zprávy čerpané z Kristiána
(srv. výše str. 391), jednak při historii Strachkvasa, jak Kosmas píše,
syna Boleslavova, narozeného v den boleslavské vraždy, kterého Boleslav,
Boleslav, jak třeba zdůrazniti, kající se a svého hrozného skutku
litující, obětoval bohu a poslal do kláštera, aby »sloužil Kristu po
všechny dny svého života za můj hřích a za lid této země«. To je jiný
Boleslav, než onen ukrutný a nelitosný bratrovrah, který »den odc-
dne horší a horší skutky páchal, nejsou v nejmenším pohnut k lítosti

⁴¹⁰ *J. Pekař*, *Legenden* I. c. str. 135 klade důraz na to, že vlastně jediný Kristián zná Podivena jménem. A že tedy i tato okolnost ukazuje na souvislost Kosmy s Kristiánem. Nicméně v některých rukopisech legendy Gumpoldovy (srv. *Pekař*, *Legenden* I. c. str. 41) se jméno Podivenovo vyskytuje. Snad jako doplněk podle Kristiána. Pak mohl by však Kosmas míti jméno druhá Václavova také z Gumpolda. Textově není však po užití Gumpolda Kosmou nikde stopy. Kosmas Gumpolda neznal.

svého zlého činu«. (Kosmas patrně historiku o Strachkvasovi čerpal z nějakého jiného pramene.) Je snad toto různé pojetí Boleslava Kosmou a jeho zcela si odporující charakteristika Boleslava I. důvodem, abychom podezřívali Kosmovo dílo jako padělek? Věcné nelogičnosti při pramenu, jehož stáří i text máme bezpečně zjištěny, nás vůbec nesmí mýlit. A bude zajisté vždy lépe, budeme-li více podezřívati naši nedostatečnou informovanost, případně i neschopnost zdánlivý protiklad správně vyložit, než pramen sám, že by byl padělkem.

Proč, z jakého důvodu by mohl Kristián vzniknouti jako padělek? Dosavadní práce velmi málo si všímaly povahy středověkých padělků. A sám Dobrovský pokládal za možné, že by byl Kristián vznikl jako padělek romantický, t. j. aby snad naše literatura byla obohacena o dílo úctyhodného stáří. Není však příkladu v dějinách středověkých padělků, aby se falšovalo toliko z důvodů romantických, t. j. jediné proto, aby padělaný spis pokládán byl za starobylý. Středověké padělky jsou vesměs tendenční, slouží nějakému účelu, zpravidla právnímu. A proto se nejednou i do starých legend vkládají určitá tvrzení, která dokazují pak právní nároky toho kterého kláštera, který pomocí obratně vsunuté vložky o životě světce-zakladatele domáhal se snad skutečných, ale písemně nedoložených, nebo i domnělých práv neb nároků. Je snad podobný nějaký motiv v legendě Kristiánově? Novotný se domníval, že byly tu »zjistné důvody« kláštera sv. Jiří, aby oslavou světice Ludmily v jeho kostele pochované, zvýšeny byly i klášterní důchody. A proto, že na počátku XII. století spisovány byly o ní legendy. Tento důvod však neobstojí. K tomu nebylo zapotřebí Kristiána, neboť klášter mohl se stejným účinkem použítí pro své »zjistné účely« již staré a s hlediska církevního jistě vyhovující legendy »Fuit in provincia Boemorum«. (Novotný v starobylost této legendy nevěřil a kladl její vznik rovněž do počátku XII. století. Ale víme již, že tento jeho názor je veskrze mylný.)

⁴⁴¹ O sv. Václavu dosvědčovala jeho kladný poměr k slovanské bohoslužbě První slovan. legenda václavská, která nepochybně v době knížete Vratislava a kolem roku 1075, kdy slovanská bohoslužba byla ještě v užívání, a před devastací slovanských knih v klášteře sázavském roku 1096 a snad i jinde, byla

Snad jediným důvodem, který by mohl přijíti v úvahu, byla by obhajoba slovanské bohoslužby. Zejména, kdybychom položili vznik legendy Kristiánovy do doby posledního velkého zápasu o slovanskou bohoslužbu za českého knížete Vratislava (1061—92) a do doby papeže Řehoře VII. (1073—85). A podložili legendě Kristiánově tendenci, že chce slovanskou bohoslužbu postaviti pod ochranu svatého Václava a sv. Vojtěcha. (Snad netřeba si tajiti, že s tohoto hlediska legenda Kristiánova měla by jako padělek historicky větší význam, než jako původní skladba z konce X. století! Prokazovala by zajisté ještě neobyčejnou živost slovanské bohoslužby na konci XI. století.) Ale v té době nebylo asi ještě tajemstvím, že jak sv. Václav tak sv. Vojtěch byli příznivci i ochránci slovanské bohoslužby.⁴¹¹ Vždyť zejména tradice o autorství Vojtěchově staroslovanské písně »Hospodine pomiluj ny«, jejíž vznik i novější kritické hodnocení Jakobsonovo a Weingartovo klade asi do doby Vojtěchovy, byla pravděpodobně na konci XI. století ještě více živá než v stoletích pozdějších. Mělo by pak vůbec smysl padělati historii, jejíž pamětníci skoro ještě žili! Od smrti Vojtěchovy (997) neuplynulo přece k době posledního zápasu o slovanskou bohoslužbu v Čechách, někdy před rokem 1080, ani sto let. Bylo by pak jistě příliš smělé líčiti Vojtěcha jako přítele slovanské bohoslužby, kdyby jím byl skutečně nebyl.

Tyto možnosti o vzniku skladby Kristiánovy na konci století XI. vyvracejí však jisté ohlasy legendy Kristiánovy v Brunonově († 1009) životě sv. Vojtěcha, jenž vznikl asi roku 1004. Bruno v kap. 21 svého díla zmiňuje se o zavraždění sv. Václava jeho bratrem Boleslavem; tu pak líčí Boleslava podobným způsobem jako Kristián. A že »slibem se zavázal Boleslav, aby pak z nenadání zavraždil bratra«, kterážto myšlenka se zdá býti ohlasem Kristiánových slov, že Boleslav bratra svého »lživě na hostinu zve, ale spíše, jak se v pravdě ukázalo, na zavraždění«. Zejména však duch obou spisů, jak už výše bylo ukázáno (srv. str. 315, 320 a 357), je nápadně příbuzný.

v Čechách známá. A také o sv. Vojtěchu, který vždy a všade vystupoval jako uvědomělý Slovan, bylo asi známo jeho tolerantní a kladné stanovisko k této dávné národní zvyklosti. (Srv. *moji studii Sv. Vojtěch a slovanská liturgie*, v časopise »Bratislava« 1934.)

Jinak v legendě Kristiánově není ničeho, co by ukazovalo na takový důležitý motiv, tendenci, proč by měla být padělána. Ovšem tendenčnost v legendě Kristiánově je, a to velmi zřejmá a téměř prosycená krví rodové nenávisti Slavníkovců k vládnoucímu rodu Přemyslovu. Avšak tato tendenčnost, o které jsme již výše podrobněji psali a ukázali na její duchovní příbuzenství s legendou Vavřince z Montecassina a s Brunonovým životem Vojtěchovým (srv. výše str. 315 n.), vede nás přímo do konce století X., do doby Vojtěchovy. Kdyby legenda Kristiánova neměla prologu, v němž se hlásí její autor k Vojtěchovi jako k svému současníku, a kdyby ani v t. ř. druhém prologu nemluvil autor legendy o Vojtěchovi, jako o svém pomocníku, ano inspirátorovi, museli bychom podle výše zmíněných známek položit sepsání legendy Kristiánovy do konce století X. a do okruhu Vojtěchova. Neboť jedině v těchto slavníkovsky a Vojtěchem inspirovaných spisech najdeme shodné rysy msty a nenávisti, jejíž pozadí celkem dobře chápeme z historie vyhlazovacího boje mezi Slavníkovci a Přemyslovci, a na němž také Slavníkovec Kristián svými po pomstě a po záhubě přemyslovského rodu volajícími slovy má svůj podíl. A tyto slavníkovské tendence byly nepochybně hlavním motivem sepsání Kristiánovy legendy, která v podstatě jinak použila jen známých zpráv svých starších předloh.

Vznik legendy Kristiánovy je myslitelný a možný toliko na konci století desátého.

VIII.

SLOVANSKÁ BOHOSLUŽBA V ČECHÁCH

JEJÍ POLITICKÝ, KULTURNÍ I HISTORICKÝ
VÝZNAM

Kritickým zhodnocením literárních skladeb, které byly pramenem legendy Kristiánovy, otvírají se nám důležité zdroje pro poznání dějin slovanské bohoslužby v Čechách, které způsobem velmi významným doplňují prameny až dosud známé, psané jednak jazykem staroslověnským, jednak latinským. Jak již výše bylo s dostatek zdůvodněno, některé z nich («Privilegium», »Diffundente sole« a Kristián) mají přímo apologetický ráz, obhajující slovanskou bohoslužbu jazykem latinským, patrně proti latiníkům, kteří v století X. se snažili slovanskou bohoslužbu odstraniti. I při svém z části legendárním zabarvení, jak literární účinnost s hlediska doby toho vyžadovala, jsou tyto spisy převahou rázu historického. A v svých z historie čerpaných argumentech a v odůvodnění, poukazujícím na minulost, skladby ty jsou v podstatě dějinami slovanské bohoslužby a staré naší slovanské vzdělanosti, které v dějinách národní kultury i našeho národního písemnictví náleží místo skutečně vynikající. Z těchto spisů vysvítá zcela jasně, že mezi dílem slovanských věrozvěstů moravských, mezi dílem Cyrila a Metoděje a mezi českým křesťanstvím doby sv. Václava a sv. Vojtěcha je přímá souvislost, a že české křesťanství doby prvních Přemyslovců v století X. navazuje na kulturní i politickou tradici staré Moravy a v této s úspěchem po-

kračuje. Jde pak při tom, jak již dobře naznačil Weingart,⁴⁴² o nové a slovanské pojetí i pochopení počátků naší vzdělanosti, o fakt, že naše první orientace kulturní a také politická byla jiná než ta, která převládá již v době Kosmově a která až dosud velmi často byla historiky a filosofy pokládána za jediné východisko našich historických snah.

Z historie slovanské bohoslužby na naší půdě s pomocí pramenů výše dotčených čerpáme zcela jasně poznání, že byla tu snaha proti výbojně kultuře latinsko-německé postaviti kulturu slovanskou, jazykově našemu národu bližší, vybudovanou na kulturně vyspělejším základě byzantském, ale přizpůsobenou zájmům církve římské, jejíž autorita je u nás nespornou skutečností. Ale také zájmům nově vznikající mocné říše německé, jež se projevilo v uznání státoprávní svrchovanosti všekřesťanské říše římské i v našem včlenění se do církevní organizace západu, ale tak, že naše kulturní odlišnost a svéráznost, jevící se právě ve skutečnosti vlastního kulturního jazyka, zůstala zachována. A že tak v dlouhém zápase mezi Východem a Západem, jenž zčásti se odehrál i na půdě naší vlasti, zápasem, jenž veden byl netoliko o naši půdu, ale i naši duši, vytvořen byl západoslovanský typ křesťanské vzdělanosti, kulturní typ, který spojoval a smiřoval západoevropské zájmy církevní i politické s naší národní samostatností. Typ ten se stal pak i mostem, spojujícím kulturně Slovanů západní s jejich soukmenovci na východě v Rusku i na jihovýchodě v Chorvatsku, udržuje tak i povědomí o kmenovém a jazykovém příbuzenství všech těchto zemí.

Slovanské křesťanství, vytvořené kulturou cyrilometodějskou nejprve na Moravě a potom zejména v Čechách století X., stalo se mocnou složkou křesťanské vzdělanosti u všech kmenů Slovanů západních a dodnes jsouc podkladem náboženské, církevní i státní terminologie, tvoří podstatný rys jazykové vzdělanosti netoliko u Čechů, Moravanů a Slováků, ale i Poláků, Srbů lužických, ano i jiných kmenů slovanských. Jestliže právě tito Slované na rozdíl od jejich

⁴⁴² *M. Weingart*, První česko-církevněslovanská legenda o sv. Václavu I. c. str. 171.

soukmenovců v Polabí zachovali si svoji národní svébytnost a nepodlehli germanisaci, zásluha o to náleží asi v první řadě slovanskému křesťanství; toto proces přerodu z pohanství do křesťanství jim podstatně usnadnilo a umožnilo jim včlenění se do západoevropské vzdělanosti, k níž svými geografickými sídly i svými sklony duševními byli předurčeni, bez vážné újmy jejich charakteru národního.

Slovanská bohoslužba prokázala tak nejen Čechům, Moravanům a Slovákům, ale všem západním Slovanům služby vpravdě neocenitelné. A to i tak, když po čase a když již vykonala svůj zakladatelský, ochranný a tvůrčí úkol, ustoupila do pozadí. Slovanská bohoslužba z našich zemí byla sice odstraněna, ale kulturní hodnoty, které vytvořila, zejména kulturní jazyk a základ našeho národního povědomí, zůstaly trvalou složkou naší národní bytosti a daly do značné míry ráz a povahu celému západnímu Slovanstvu. Snad bylo možné, aby na tomto základě dějiny vytvořily i více. A v století X. i počátkem století XI. setkáváme se s vážnými rozběhy o sjednocení západních Slovanů i na poli politickém. Leč i to, co na poli vzdělanosti vykonala pro náš národ a pro západní Slovanstvo slovanská bohoslužba, zasluhuje pozornosti a reálného zhodnocení.

ZÁPAS O SLOVANSKOU BOHOSLUŽBU V NOVĚJŠÍ HISTORIOGRAFII.

Je pak věru s podivem, jak toto poznání historické skutečnosti jen pomalu a s nesázemí si razilo cestu a jak teprve v době nejnovější dochází k novému přehodnocení starších poznatků a pozvolnému očištění této velmi významné epochy našich dějin od nepochopení a smyšlenek, které v své romantické hyperkritičnosti nakupilo kolem této doby zejména historické poznání našich dějin od konce století XVIII. Pro naše historické poznání od dob Dobrovského bylo otázkou, zda skutečně slovanská bohoslužba v našich zemích byla a zůstává dosud nedořešenou otázkou, do jaké míry byla rozšířena. A toliko objevením nových pramenů bylo pomalu a jaksi krok za krokem opravováno zakořeněné mínění Dobrovského, který k naznačené otázce, ač nikoli bez pochyb a vnitřních zápasů, postavil se zcela negativně.

Když roku 1786 Josef Dobrovský, který se již před tím zabýval počátky dějin naší literatury, uveřejnil kritiku šestého svazku Dobnerova díla *Annales Hajeciani*,⁴⁴³ věnoval tu v první řadě pozornost otázce, zda vůbec kdy byla v Čechách slovanská liturgie zavedena. Dobrovský byl filolog a literární historik. A bylo zajisté pro něho mimořádně důležité kriticky ujasnit si tuto otázku. Byla-li slovanská bohoslužba v Čechách, pak památkami jazyka i literatury slušelo se začítí výklad našich dějin. Leč památky samé tou dobou známy ještě u nás nebyly žádné. Vše, čeho se mohl Dobrovský dopídit, bylo několik zpráv dosti pozdních letopisů (Kosmas) a dále legend zachovaných v rukopisech ze století XIV. a XV. o křtu Bořivojovců a Ludmilině a o slovanském klášteře sázavském. Proto Dobrovský zejména těmito zprávám věnoval svoji soustředěnou pozornost a zájem svého kritického ducha. A na jejich základě se snažil zodpovědět otázku, byla-li v Čechách slovanská bohoslužba zavedena či nikoli. »Jediný Bořivoj mohl v Čechách zavést slovanskou liturgii,« zněl Dobrovského úsudek, »neboť byl pokřtěn od arcibiskupa Metoděje. Avšak a posse ad esse non valet argumentatio,« možnost není ještě důkazem skutečnosti. Dále pak v svém pojednání ukazuje, že po slovanské bohoslužbě v Čechách v spolehlivých pramenech historických není nikde stopy a že na jejich základě dalo by se spíše hájiti tvrzení opačné. A podobně prý je tomu i s jazykem. Klášter sázavský, založený sv. Prokopem, byl sice klášterem slovanským, ale, jak Dobrovský píše, čímsi zcela neobvyklým a ojedinělým, výjimkou mezi církevními ústavami latinskými, asi podobné povahy, jako byl potom Karlem IV. založený klášter »na Slovanech«. Mimo pak klášter sázavský nedá se existence slovanské bohoslužby v Čechách nikde a ničím prokázat.

Nicméně otázka slovanské liturgie zajímala Dobrovského i dále a křest Bořivojův s kritickým oceněním zpráv o této události byl mu

⁴⁴³ *J. Dobrovský*, *Litterarisches Magazin*, Prag, 1786, str. 50 n.

⁴⁴⁴ *Jos. Dobrovský*, *Kritische Versuche die ältere böhmische Geschichte von späteren Erdichtungen zu reinigen*. I. *Bořivoj's Taufe*. Prag, 1803.

⁴⁴⁵ Jedním z dosti četných dokladů pro tuto skutečnost může nám býti stanovisko *V. Novotného* v jeho *Českých Dějinách* (Praha, 1912), str. 382. »Podrob-

nadále východiskem. A proto také první svazek Dobrovského Kritických rozprav o starších dějinách českých z roku 1803 byl věnován analýze dochovaných zpráv o křtu knížete Bořivoje moravským arcibiskupem Metodějem.⁴⁴¹ Výsledek Dobrovského zkoumání byl opět negativní. Dobrovský byl si sice vědom jisté vážnosti zprávy Kosmovy o pokřtění Bořivoje Metodějem, kterou našel i v Letopisech hradištsko-opatovických a v pozdějších našich kronikách, ale na konec zavírá svoji úvahu, že tato »moravská pověst«, byť starobylá, nemůže být dostatečnou oporou pro existenci slovanské bohoslužby v Čechách. Podle zpráv pramenů pravých a nepadělaných lze prý souditi, že Bořivoj byl skutečně pokřtěn, nelze prý však zjistiti, kde, kdy a od koho.

Dobrovský v svém učeném pojednání probírá i svědectví legend, jmenovitě legendy »Diffundente sole« a Kristiána; poněvadž se však dochovaly až v rukopisech ze XIV. a z XV. století, nepřikládá jim víry. Snaha Dobrovského, opřít se o texty, dochované v starých a spolehlivých rukopisech, byla jistě správná. Méně správné bylo však jeho stanovisko, které prostě jako pozdní fabulaci zavrhovalo texty, které se náhodou v starších rukopisech nedochovaly. Ano, jeho víra v padělky (za padělek století XIV. pokládal zejména legendu Kristiánovu), které vznikly takřka jen proto, aby naše literatura obohacena byla starobylými památkami literárními, přibližuje Dobrovského, byť negativní stránkou věci, psychologickému nazírání našich romantiků, kteří starobylé památky naší literatury z naznačených důvodů vyráběli (Rukopis Zelenohorský, Královédvorský a j.), proti nimž se Dobrovský tak rozhodně stavěl.

Dobrovského naprosto negativní stanovisko k slovanské liturgii v Čechách ovládlo učený svět, zejména německý, ale i český, na celé století.⁴⁴²

○ čtvrt století po Dobrovského kritickém rozboru křtu Bořivo-

nosti, že Bořivoj přijal křest z ruky Methodějovy,« píše Novotný, »nemusíme se zříkati, třeba za bezpečně zjištěné faktum historické ji pokládati nelze... To však jest vše, co připustiti možno. Již zpráva o pokřtění Ludmilině Methodiem nemá ani stínu této třeba nepatrné pravděpodobnosti, a kdybychom i připustiti chtěli, třeba úplně bez dokladů, že cti prokázané Bořivojovi dostalo se i jeho

jo va r. 1827 objeven byl velkým ruským filologem A. Vostokovem rukopis s První slovanskou legendou o sv. Václavu, která zásluhou Hankovou a Palackého se stala brzy známa i v naší literatuře⁴⁴⁶ a kritickým zhodnocením legendy v práci mladého Wattenbacha a vídeňského Büdingera učiněn byl vlastně prvý velký průlom do vžitých již představ a názorů Dobrovského.⁴⁴⁷ Vostokov, Palacký i Wattenbach s Büdingrem určili sice správně dobu vzniku První slovanské legendy václavské i její význam pro dějiny slovanské bohoslužby v Čechách, ale zakořeněné názory Dobrovského v naší i německé literatuře nezvrátily ani další objevy staroslověnských textů na Rusi, v Praze i v Chorvatsku.⁴⁴⁸ Byly objeveny Listy Kijevské a vydány od I. Sreznevského⁴⁴⁹ i Zlomky Pražské v rukopisech z XI. století a uznány jako památky slovanské⁴⁵⁰ bohoslužby v Čechách, byly objeveny překlady z latiny do církevní slovanštiny české redakce, jako zejména Život sv. Víta, homilie Řehoře Velikého a snad i Pravidlo Bonifácovo a Evangelium Nikodemovo a j. v rukopisech doby pozdější.⁴⁵¹

Ruská učená pojednání z šedesátých a sedmdesátých let uvažují

choti, úplně bezcenné jsou zprávy pozdních legend o missionářské činnosti Methodiově v Čechách (míní se patrně mise Kaichova, o níž vypráví legenda »Diffundente sole«!), pro níž ani tradice nejmenší opory neposkytuje. Nemáme ani nejvzdálenější možnosti i jen domnívati se, že Methoděj někdy vstoupil na českou půdu, třebaš arci nebylo možno pochybovati, že již pouhý křest Bořivojův sám sebou znamenal také rozšíření působnosti Methodiovy na území Bořivojovo.« — V celkovém pojetí zůstává tudíž Novotný při pojetí Dobrovského, pokládaje za spolehlivé toliko to, co dosvědčeno je pozdním Kosmou.

⁴⁴⁶ A. Vostokov, Skazanije ob ubijenii sv. V'áčeslava, kn'az'a Češkago, Moskev. Věstník, č. XVII, str. 82 n. Do češtiny převedl práci Vostokova V. Hanka, Čas. čes. musea, 1830, str. 543—62. K tomu se brzy potom připojila i studie Fr. Palackého, O umučení kn. Václava, podle legendy slovanské, úvaha kritická Čas. čes. musea, 1837, str. 406—17, nověji Radhost II., str. 131—145 a Palackého Spisy drobné II., 79—90.

⁴⁴⁷ W. Wattenbach, Die slavische Liturgie in Böhmen und die altrussische Legende vom heil. Wenzel, Bresslau, 1857. — M. Büdinger, Zur Kritik altboehmischer Geschichte, Zeitschrift f. oesterr. Gymnasien, 1857, str. 501—25. — Do latiny s příslušným úvodem přeložil První slovanskou legendu václavskou V. Miklosič, Slavische Bibliothek, Wien, 1858, II., str. 270 n.

již o tom, jaké významné místo přísluší církevněslovanské bohoslužbě a její důležité funkci v kulturních i národních dějinách Čech X. století a V. Lamanský pokusil se dokonce o smělou hypotézu, že vliv cyrilometodějské tradice literární a národní uplatňoval se i v stoletích pozdějších, ano ještě v husitství.⁴⁵² Roku 1903 se podařilo vynikajícímu ruskému učenci N. Nikolskému objeviti i Druhou slovanskou legendu o sv. Václavu a ukázati, že vznikla v Čechách na konci století X. neb na počátku století XI.⁴⁵³ Objevením První slovanské legendy václavské Vostokovem, která shodně všemi badateli položena byla do Čech a do první polovice století X., a potom objevením Druhé slovanské legendy václavské Nikolským, která podobně byla určena, jako dílo vzniklé v českém prostředí na rozhraní století X. a XI., byla existence slovanské bohoslužby v Čechách prokázána pro celé téměř století X. a bylo také již patrné, že i jiné literární památky, psané jazykem staroslovanským se zřejmými bohemismy, na Rusi i v Charvátsku, svým původem náležejí rovněž do českého a aspoň zčásti do století X.

Zatím co takto skvělé pokroky slovanské filologie, zejména ruské,

⁴⁴⁸ Srv. o nich *M. Weingart*, První česko-církevněslovanská legenda o sv. Václavu I. c. str. 4 a n. — *R. Jakobson*, Význam ruské filologie pro bohemistiku, Slovo a slovesnost, 1938, str. 236 n.

⁴⁴⁹ *I. Sreznevskij*, O drevnej glagoličeskoj rukopisi chran'aščejs'a v Kiejevskoj Duchovnoj Akademii, Kijev, 1877.

⁴⁵⁰ Srv. *N. Grunskij*, Pam'atniki i voprosy drevne-slav'anskoj pis'mennosti, Jurjev, 1904. — Pražskije glagoličeskije otryvki, Petrohrad, 1909.

⁴⁵¹ Srv. *A. Sobolevskij*, Mučenijs sv. Vita v drevnem cerkovno-slav'anskom perevodě (Izv. otd. rus. jaz. 8, 1903). — *Týž*, Materialy i izslědovanija v oblasti slav'anskoj filologii i archeologii, Petrohrad, 1910. — (Srv. též *M. Weingart*, *A. Sobolevskij*, nekrolog v publikacích České Akademie, Praha 1930.) Dále srv. *N. Nikol'skij*, K istorii slav'anoruskoj pis'mennosti, Bibliogr. letopis, 3, 1917 a *B. Havránek*, Vývoj spisovného jazyka českého v Československé vlastivědě III. 2, Jazyk, Praha, 1936.

⁴⁵² *V. Lamanskij*, Vidnyje dějatelji zapadno-slav'anskoj obrazovannosti v XV, XVI i XVII v. Slav. Sbornik, I., Petrohrad, 1875. (Některé nekritické hypotézy ruských slavjanofilů, zacházející dále než lze pozitivně zdůvodniti, vyvolaly skepsi i vůči nesporným poznatkům ruské vědy a zejména ruské filologie.)

⁴⁵³ Srv. *N. Nikol'skij*, Legenda mantuanskago episkopa Gumpol'da o sv.

novými a novými objevy textů staroslovanských, zachovaných mimo jiné i v sbírkách ruského prologu, jasně dokazovaly životnost slovanské literatury a slovanské bohoslužby v Čechách v století X., historické poznatky o této době, vycházející zpravidla z letopisu Kosmova, zůstávaly rozpačité a nedovedly překonati příliš vžité stanovisko Dobrovského. Zejména pak nedovedly se spřáteliti s názorem, že mezi počátky slovanské bohoslužby na Moravě a mezi slovanskou bohoslužbou v Čechách v století X. a XI. je živá souvislost.

Tyto rozpaky jsou zvláště dobře patrný v pracích Vondrákových. Týž v své práci o První slovanské legendě václavské z roku 1892¹⁵⁴ uznával sice, že zmíněná legenda o sv. Václavu musela býti napsána v Čechách brzo po událostech samých a ještě za čerstvého dojmu, tedy rozhodně ještě v první polovině X. století, ale existenci slovanské bohoslužby v Čechách vysvětloval nikoli jako přirozené pokračování slovanského křesťanství moravského, nýbrž tak, že prý slovanská bohoslužba dostala se do Čech až po porážce Maďarů na Lechu (955), kdy prý česká říše se rozšířila za Boleslava I. na východ a dostala se do styku s územím »obydleným Rusy«. Tenkrát přišli prý do Čech jednotliví mniši slovanští a přinesli s sebou i slovanskou liturgii. Vondrák předpokládal, nemaje pro svůj názor nejmenší opory v pramenech,¹⁵⁵ že slovanské křesťanství a slovanská liturgie udržely se v »krajínách karpatských«, t. j. na východním Slo-

V' ačeslavě Češskom v slav'anorusskom izložennii, Petrohrad, 1909. — Týž, K istorii slav'anorusskoj pis'mennosti, Bibliogr. letopis, 3, 1917.

¹⁵⁴ Václav Vondrák, Zur Würdigung der altslovenischen Wenzelslegende und der Legende vom heiligen Prokop, Sitzungsberichte der Akademie d. Wissenschaften in Wien, phil. hist. Cl., Bd. CXXVI, 1892, str. 68.

¹⁵⁵ K pracím kriticky založeným nelze počítati četné články a studie Fr. V. Sasínka, který s horlivostí jemu vlastní dokazoval existenci slovanské liturgie na Slovensku, přidržuje se při tom nejčastěji kronik uherských, líčících zápas dvou stran politických v století XI. a XII., z nichž jedna se opírala o říši a někdy i o latinský klerus západu. Skutečných stop po slovanské bohoslužbě na Slovensku neb na Podkarpatské Rusi vůbec není. (Srv. též moje poznámky v článku Cyrilometodějské tradice, v časopisu »Bratislava« roč. II.

¹⁵⁶ Srv. k tomu nyní též poznámky M. Weingartovy, První česko-církevně-

vensku a na Podkarpatské Rusi.⁴⁵⁰ S tímto příliš opatrným stanoviskem Vondrákovým a příliš ještě zatíženým dědictvím Dobrovského souhlasil i V. Jagič, pokládaje slovansku liturgii v Čechách za »útlou pokojovou květinu, která při každém drsnějším závanu větru musela vzíti za své«. ⁴⁵⁷ Vondrák v své další práci o této otázce z roku 1903 ⁴⁵⁸ uznává sice existenci slovanské liturgie v Čechách, popírá však nějakou širší organizaci a připouští, že »byli to jen jednotlivci, kteří se v Čechách a sice bezpochyby nejvíce v Praze zdržovali«. V této práci připouští Vondrák, že Václava dala Ludmila vyučiti knihám slovanským, že byla spolu s Bořivojem pokřtěna od Metoděje a že Václav naučením se písmu slovanskému zachovával rodinnou tradici. A tak připouštěl i tradici slovanské bohoslužby v Čechách. Nicméně již roku následujícího dospěl k poznatkům jiným a své mínění o existenci slovanské bohoslužby v Čechách zase odvolal. »Soudil jsem dříve, že byla (slovanská legenda o sv. Václavu) psána v Čechách,« píše Vondrák, »nyní však od tohoto mínění upouštím, neboť se ptám, pro koho by byl vlastně psal její původce tuto legendu v Čechách?« A v odůvodnění vrací se vlastně opět k staré thesi Dobrovského, že historicky nemáme prý žádné stopy po slovanské bohoslužbě v Čechách a že v Čechách nebylo ani církevněslovanského prostředí literárního ani čtenářského, v němž a pro něž by legenda mohla býti napsána.⁴⁵⁹

Pro Vondráka a pro Jagiče nebyl to tudíž nedostatek literárních

slovanská legenda o sv. Václavu I. c. str. II., kde rovněž ukazuje nesmyslnost Vondrákovy karpatské theorie.

⁴⁵⁷ V. Jagič, *Entstehungsgeschichte d. kirchenslavischen Sprache*, Vídeň, 1900 a Berlín, 1913, str. 107. »Mit Recht sagt Vondrák,« píše tu Jagič, »man sei im Aufsuchen der Spuren nach der slavischen Liturgie in Böhmen oft entschieden zu weit gegangen. . . . Da war sie immer nur eine zarte Zimmerpflanze, die bei jedem rauherem Windhauch Schaden leiden mußte.« Srv. též názory Jagičovy tamže na str. 100—102.

⁴⁵⁸ V. Vondrák, *Nový text hlaholský církevněslovanské legendy o sv. Václavu*, *Časopis čes. musea*, 1903, str. 145—162 a 435—48.

⁴⁵⁹ Srv. V. Vondrák, *O původu Kijevských listů a Pražských zlomků*, Praha, 1904, str. 91—93. Vondrák klade vznik První slovanské legendy václavské do Chorvátska, za jejího autora pokládá pak českého hlaholitu, který se s vypuze-

památek církevněslovanských, který je vedl k popírání existence slovanské bohoslužby v Čechách, ale v první řadě nedostatek historické tradice o existenci slovanské liturgie, který je sváděl k pochybeným výkladům o vzniku literárních památek církevněslovanských, prozrazujících zřejmě vliv českého prostředí.

Při této nejasnosti otázky i u nejpřednějších autorit slovanské filologie západního směru, které svým stanoviskem podmaňovaly a strhovaly i jiné, méně zasvěcené badatele, pochopíme teprve smělý čin Pekařův, který první ukázal v své práci z roku 1903 o Kristiánovi,⁴⁰⁰ že máme zachovaný v jeho skladbě »pramen prvního řádu«, vskutku »pragmatickou historii moravsko-českou od počátků křesťanství až do umučení Václavova«, psanou »přítelem slovanské liturgie«, který »s patrným souhlasem (na konci století X.) uvádí důvody Cyrilovy, jimiž bránil slovanského jazyka v bohoslužbě před papežem« a »uvádí i svolení papežovo k zpívání mše a hodinek v jazyku slovanském«, což vše ukazuje na živost i životnost slovanské tradice náboženské moravské; podle této »staré a poměrně rozsáhlé historické práce českého původu«, jak dále Pekař zdůrazňuje, »nemůže býti pochybnosti, že Bořivoj je první křesťanský kníže«, »že sv. Metod pokřtil Bořivoje a že tedy slovanská liturgie z Moravy Rostislavovy a Svatoplukovy vykonávala velký vliv v Čechách«.

Od té doby a zejména vyvrácením zastaralých názorů Dobrovského zmíněnou prací Pekařovou i dalšími jeho studii, názory na dějiny slovanské liturgie v Čechách se podstatně změnily. Pro ty, kdo nabyli přesvědčení o správnosti poznatků Pekařových stran starobylosti skladby Kristiánovy, nebylo a nemohlo již býti pochybnosti o tom, že mezi moravským křesťanstvím z doby Cyrilovy a Metodějovy a mezi slovanským křesťanstvím prvních našich křesťanských Přemyslovců je přímá kontinuita, že slovanská bohoslužba v Čechách není toliko přínosem ojedinělých mnichů slovanských z krajů karpatských neb jiných, ano že měla svou životnost netoliko na konci století X., ale nepochybně ještě v století XI., v době Proko-

nými žáky Metodějovými tam uchýlil.

⁴⁰⁰ J. Pekař, Nejstarší kronika česká, Praha, 1903.

pově a Vratislavově. Objevitelskou prací Pekařovou nabyly vlastně teprve své váhy poznatky slovanské filologie ruské, k nimž velmi brzy přidružily se i práce moderní školy slovanské filologie domácí v čele s Weingartem a Havránkem.⁴⁶¹ Dnes nemůže býti již sporu o tom, že slovanská liturgie v Čechách v století X. a XI. existovala. Jde spíše již jen o stanovení jejího rozsahu a její povahy. K tomu podávají nám pak prameny legendy Kristiánovy ze století X., jmenovitě ony, které přímo se zabývají obranou slovanské bohoslužby v Čechách, dosti látky, abychom se mohli pokusiti o novou revisi celé otázky a na základě pramenů dosud známých i těch, které k nim přibyly, pokusili se o vylíčení dějin slovanské bohoslužby v Čechách a jejího významu pro naše kulturní i politické dějiny. Mnoho z těchto nových poznatků bylo sice již naznačeno v kapitolách předchozích. Při důležitosti celé otázky, která vpravdě byla nejživějším kulturním problémem našich dějin v století X. i XI., nebude jistě na škodu, pokusíme-li se o synthetický přehled dějin naší prvé a svérázné křesťanské vzdělanosti.

SLOVANSKÁ BOHOSLUŽBA ZA BOŘIVOJE.

Kritickým východiskem pro dějiny slovanské bohoslužby v Čechách je pro nás, tak jako někdy pro Dobrovského, křest Bořivojův. Došlo k němu na Moravě na dvoře krále Svatopluka, pravděpodobně asi roku 874. (Srv. str. 58—59.) A to skrze moravského arcibiskupa Metoděje. (Srv. str. 177 n.) Spolu s Bořivojem byla na Moravě pokřtěna i družina jeho předních velmožů. Do Čech, nepochybně na popud samého Metoděje, vyslána byla pak zvláštní mise v čele s knězem Kaichem. Její prvé sídlo bylo na Levém Hradci, kde Bořivojem založen byl (snad kolem roku 874) první křesťanský kostel slovanské bohoslužby. (Srv. str. 223.)

Mise Metodějova nebyla asi prvou misí křesťanskou v Čechách. Možno zajisté věriti staré legendě o životě Metodějově, že do kraje

⁴⁶¹ Srv. *M. Weingart*, První česko-církevněslovanská legenda o sv. Václavu, Praha, 1934. *B. Havránek*, Jazyk, Praha, 1937.

Slovanů českých přicházeli již před tím »učitelé mnozí, křesťané, z Vlach i z Řek i z Němec«. Již roku 845 pokřtěno bylo 14 knížat českých (srv. str. 181 n.) a také o Moravě se roku 852 poznamenává, že začal se tam již křesťanský život. Nicméně všechny tyto pokusy byly bez úspěchu. Čechy až do příchodu mise Metodějovy zůstaly převahou pohanské, tak jako pohanským zůstal i přední rod českých knížat, Přemyslovci. (Srv. str. 182.)

Křest Bořivojův a získání dynastie, která již koncem století IX. měla nad českými kmenovými knížaty nadvládu, slovanskému křesťanství bylo pro osud tohoto i budoucí osud celého národa povahy skutečně rozhodující. Brzy po pokřestění Bořivojově přišel do Čech arcibiskup Metoděj, aby sám patrně pečoval o další rozvoj a organizaci své diecése. Při té příležitosti pokřtil také kněžnu Ludmilu. (Srv. str. 120, 140, 179.)

Prvý pokus Bořivojův o zavedení křesťanství v Čechách setkal se však s odporem, který skončil vypuzením Bořivoje ze země. Uchýlil se pak na Moravu ke králi Svatoplukovi, patrně i s kněžnou Ludmilou, kde dostalo se jim dalšího utvrzení ve víře křesťanské. Ale po nějakém čase bouře odporu se utišila a kníže Bořivoj se zase vrátil do svého vévodství, aby tím úsilovněji pokračoval v díle křesťanském. (Srv. str. 225.) Svědectví o tom podává založení nového kostela knížetem Bořivojem, tentokrát již v Praze při samém vchodu do sídelního hradu českých vévod. Byl zasvěcen Panně Marii. Byl to rovněž kostel obřadu slovanského, tak jako asi i jiné kostely, které v prvních počátcích křesťanství v Čechách vznikly, ač o nich zprávy nemáme. (Srv. str. 226.)

Zdá se, že tou dobou přijala křest i jiná knížata česká, pod-

⁴⁰² *Svatý Prokop*, narozený v Chotúni, na území starého Kouřímska, byl původně *hradským knězem kouřímským*; nepochybně knězem obřadu slovanského. A na Kouřímsku našel pravděpodobně i své druhy, s nimiž rovněž na Kouřímsku založil *slovanský klášter sázavský*. Snad není ani bez významu, že na Kouřímsku zachovaly se i v topických jménech upomínky na moravské křesťanství. Jsou to místní jména, tvořená od slova církev, které vyskytá se i v starších památkách církevněslovanských, aby později v našem prostředí ustoupilo souznačnému kostel. Slovo církev udrželo se sice též v našem jazyce, ale nabylo více po-

řízená vévodovi Bořivojovi, ač nedošlo-li k jejich pokřtění už dříve. S jistou pravděpodobností můžeme tak usuzovati o knížeti země srbské, snad starém Milsku, které snad již v této době náleželo pod svrchovanost knížat českých. (Srv. str. 216.) Podobně se dá souditi, že snad již v této době došlo k pokřtění knížat zlických nebo-li kouřimských. Za vlády vnuka Bořivojova Václava došlo ke vzpouře na Kouřimsku, při níž podle vypravování Kristiánova (srv. str. 364) kníže kouřimský byl zdolán zjevením se znamení kříže na čele Václavově. Byl tudíž asi již křesťan. Je na snadě, že Kouřimsko, položené mezi Pražskem a Moravou, bylo získáno slovanskému křesťanství, s jehož stopami se setkáváme v tomto kraji i později.¹⁶⁹ — Zdá se však, že i v Charvátsku, s Kouřimskem a Pražskem sousedícím, rovněž zakotvila slovanská bohoslužba. Snad na ní je upomínkou kostel zasvěcený sv. Klimentu v Hradci. A pro její zakořenění v panství slavníkovském svědčí asi i Kristiánův i Vojtěchův přátelský poměr k této zvyklosti (srv. str. 327), který si asi nejlépe vysvětlíme rodovou a krajovou tradičností. — Jestliže pak tyto nejpřednější rody české získány byly slovanskému křesťanství, pak s jistou pravděpodobností můžeme tak usuzovati též o jiných kmenových knížatech českých a dospěti tak k závěru, že užívání slovanského jazyka při bohoslužbách bylo za vlády knížete Bořivoje v Čechách obecné neb téměř obecné.

Absolutistická moc knížete, tak jako vůbec aristokratická povaha doby, byla pro počátky křesťanství u nás směrodatná. Nikoli náhodou se stal hrad, castellum, »kostel«, symbolem našeho křesťanství. Potvrzuje se tím jen skutečnost, že křesťanství se šířilo u nás se shora, pomocí vládnoucích rodů a jejich družin. Tu pak je důležité,

jmu abstraktního, jako obec věřících, nikoli jako označení křesťanského chrámu. Podle topických jmen jako jsou *Cirkvice* a *Cerekvice* (jinde jsou na místě Cirkvic a Cerekvice, Kostelany a Kostelce) můžeme souditi, že církevněslovanský pojem a slovo se na Kouřimsku zvláště vžily. Z této věci ještě neplyne, že by výše zmíněné osady pocházely z doby Metodějovy a Bořivojovy. Ukazuje se tím toliko, že lidová tradice v tomto kraji uchovala nám na zmíněném území v poněkud hojnější míře upomínku na původní a staroslovanské pojmenování kostela, v čemž můžeme spatřovati potvrzení názoru, že Kouřimsko bylo dotčeno jazykovou kul-

že právě dynastie přemyslovská, jejímž dějinným úkolem se stalo sjednocení země a vytvoření nadvlády nad ostatními kmenovými knížaty, získána byla křesťanství slovanskému a nikoli německému. A jako již někdy za Bořivoje provedeno bylo politické sjednocení země a Přemyslovci stali se předním knížecím rodem v Čechách (srv. str. 192), tak i křesťanský směr, k němuž se přichýlili první Přemyslovci, stal se vládnoucím náboženstvím v zemi. Pod jejich ochranou nabylo slovanské křesťanství základny i pro své kulturní a literární úkoly, s nimiž se setkáváme za Bořivojových nástupců. Jistě byly to pak v prvé řadě ohledy na vládnoucí dynastii a na její náboženskou tradici, které způsobily, že stoupenci slovanské bohoslužby, když se již poněkud vžila a rozšířila mezi předními rody velmožů země, mohli se o ní opřít, a že tak slovanská bohoslužba se udržela v Čechách netoliko v samých počátcích křesťanství, kdy jazyková přístupnost i mezi širšími vrstvami usnadňovala její posice, ale i později v století X. a XI.

Je dobře možné, ačkoli přímých zpráv o tom nemáme, že země Bořivojova včleněna byla do církevní organizace arcidiecése Metodějovy a že Čechy se staly jedním ze sedmi biskupství moravských, o nichž prameny z konce X. století se nám zmiňují. (Srv. str. 161, 165, 173, 215.) Jestliže někdy kolem roku 910 setkáváme se v Praze při postřižinách sv. Václava se slovanským biskupem Notarem v slovanském kostele Panny Marie, není vyloučeno, že tento biskup byl snad pozůstatkem moravské církevní organizace z doby Metodějovy a Bořivojovy.⁴⁰³

V starší literatuře převládal názor, že slovanské křesťanství na Moravě se rozcházelo s církví západní netoliko po stránce církevní

turou slovanského křesťanství.

⁴⁰³ První slovanská legenda o sv. Václavu (*Weingart* l. c. str. 114—15) píše, že Vratislav »povolal . . . k postřižinám biskupa jménem Notara s kleriky jeho«, kterážto věta připouští výklad, že biskup Notar nebyl v Čechách, ale v jiné zemi, snad na Moravě, a že toliko za tímto účelem přišel do Čech. Starší výklady se domnívaly, že Notar byl snad biskupem neb spolubiskupem řezenským, neboť obřad postřižin byl i v latinské církvi. Nicméně biskup Notar v legendě václavské, výše zmíněné, provází obřad modlitbou, která je zřetelným ohlasem staro-

organisace a po stránce jazykové, ale v nejednom směru i dogmaticky. Novější studium však ukazuje, že tomu tak nebylo. Jednak před církevním schismatem z roku 1054 nebylo vůbec ještě nepřeklenutelné propasti mezi Východem a Západem (i když se rozkol ten připravoval a když na př. spor o původ tří božských osob hrál v něm už za doby Cyrilovy a Metodějovy důležitou roli), jednak celá církevní politika Cyrilova a Metodějova byla založena na přátelském poměru k Římu, uznávajíc jeho autoritu. A tento loyální poměr k římskému papežství byl se strany Říma opět honorován tím, že Řím netoliko trpěl, ale přímo podporoval snahy Metodějovy a Svatoplukovy o zvláštní církevní organisaci moravskou. I na Moravě Rastislavově a Metodějově byl v podstatě římský ritus a římská liturgie, zejména však se tam uznávala římská autorita církevní.⁴⁶⁴ Moravské křesťanství bylo sice často od bavorského episkopátu osočováno, že šíří bludy, nicméně vlastní podstata sporu mezi bavorským episkopátem a Metodějem nebyla ani v jazyku, ani v otázkách dogmatických, ale převahou ve sporech teritoriálně kompetenčních. Bavorům bylo trnem v oku, že na území, které oni pokládali za část své církevní jurisdikce, vznikala nová a na nich nezávislá církevní organisace, moravské arcibiskupství, a to dokonce se souhlasem kurie papežské. Nemohouce pak proti této věci dosti dobře vystupovati a tak se vzepříti autoritě papežské, osočovali moravské křesťanství z bludů, aby tak dosáhli svých nároků územních a obnovení církevního panství nad zeměmi, které se zřízením moravského arcibiskupství vymanily z jejich moci.

Ve skutečnosti však dogmatických rozporů s Římem v moravské církvi nebylo, a byly-li nějaké odchylky v liturgii, neměly vážného

slověnské modlitby, zachované v Euchologiu Sinajském; a tato okolnost přesvědčivě ukazuje, že Notar byl biskupem obřadu slovanského. (Srv. *M. Weingart*, l. c. str. 168.) Není však vyloučeno, ano je dosti pravděpodobné, že biskup Notar měl sídlo v Čechách, třeba na Levém Hradci, a že odtamtud povolal jej Vratislav i s jeho kleriky do Prahy. Ostatně slovanské biskupy na Moravě a vlastně v staré diecési Metodějově, tedy možná že i v Čechách, máme bezpečně dosvědčeny ještě roku 900. (Srv. str. 174.)

⁴⁶⁴ Srv. *Fr. Dvorník*, *Les légendes de Constantin et de Méthod vue de By-*

a dogmatického pozadí. Vlídny a přátelský poměr moravské církve k Římu a latině přesvědčivě ukazuje již legenda o Metodějovi (kap. XVII.), kde umírající Metoděj doporučuje za svého nástupce Gorazda s odůvodněním: »to jest vaší země svobodný muž, vyučený dobře v latinských knihách, (muž) pravověrný!«. Tento základ moravské církve v ohledu dogmatickém i jazykovém přešel s žáky Metodějovými i do Čech. Za základ slovanského křesťanství v Čechách v století X. pokládalo se »privilegium církve moravské«, t. j. zvláštní výsada od papeže římského, aby v krajinách slovanských, a zejména v těch, které působností Cyrila a Metoděje byly získány víře Kristově, užíváno bylo při bohoslužbách jazyka slovanského. (Srv. výše kapitola II., str. 65 n.) Toto »privilegium« nevyklučovalo užívání latiny neb řečtiny. Znalost obojího jazyka, latinského i slovanského, byla zajisté u kněží na Moravě i v Čechách v X. století dosti obvyklou, jak přesvědčivě ukazují zprávy historické i památky literární. Od kněží slovanských neb vzdělanců, přejících slovanské bohoslužbě, zachovaly se nám z X. století netoliko překlady z latiny do jazyka slovanského (na př. Listy Kijevské, slovanské zpracování legendy Gumpoldovy a j.), ale též latinské zpracování spisů psaných jazykem slovanským (na př. Utrpení kněžny Ludmily v legendě »Fuit«, Život a utrpení knížete Václava v legendě »Crescente fide«, Kristián). Užívání slovanského jazyka v církvi moravské a české mělo spíše povahu propagační a bylo toliko prostředkem, jak nové víře získati i duše a srdce slovanského obyvatelstva. Poněvadž pak kněží v Čechách snadněji se asi naučili jazyku církevněslovanskému, než latině (rozdíly mezi slovanskými dialekty v této době byly ještě zcela malé⁴⁰⁰ a církevní slovanština byla v podstatě toliko spisovným jazykem všech slovanských dialektů!) a poněvadž dále kněží slovanští s důrazem ukazovali na fakt, že sám papež užívání slovanského jazyka v církvi povolil, uznávající tak vlastně papežskou autoritu církevní ve věcech víry, přišlo užívání slovanského jazyka při bohoslužbách v Čechách nejen do obliby, ale stalo se z výše naznačených

zance, Praha, 1933, str. 294 n.

⁴⁰⁰ Srv. B. Havránek, Jazyk, Praha, 1936 v Československé vlastivědě III., 2.

důvodů, když mohlo se opřítí též o vládnoucí dynastii, od samých počátků křesťanství v Čechách vpravdě obecným.

Jaké stanovisko zaujímal k podřízení Čech v ohledu církevním Moravě Řezno a vůbec Bavorsy, které od dávných dob pokládaly Čechy za sféru své nadvlády (srv. str. 353), z dochovaných pramenů nemáme zpráv. Je však pravděpodobné, že bylo to stanovisko nepřívětivé. Můžeme tak souditi z nepřátelské zprávy annálů fuldských, že Svatopluk »vytrhl Čechy z područí Bavor a násilím podřídil je své moci« a že annály fuldské považují tuto věc za čin pochybený, jakož dále z toho, co následovalo, když Spitihněv po smrti Svatopluka odtrhl se roku 895 od Moravy a podřídil se v Řezně králi Arnulfovi a řezenskému episkopátu. Není asi pochybnosti o tom, že tento čin nebyl pouze dílem politicky příhodné chvíle, ale že byl připraven námluvami, agitací neb nátlakem z Bavor již před tímto rokem.

Za života Bořivojova udála se však také událost pro osudy moravské církve a slovanského křesťanství dosahu vskutku zcela mimořádného, když po smrti Metodějově (885) došlo na Moravě ke krutému pronásledování jeho žáků a když tito před nátlaky Wichingovými i Svatoplukovými hledali pak ochranu a útulek v zemích sousedních. Uchýlili se, jak víme z legendy bulharské (srv. str. 100), zejména do Bulharska. Je však velmi pravděpodobné, že podobně jako do Bulharska uchýlila se část žáků Metodějových do Čech, kde našla ochranu na dvoře knížete Bořivoje a jeho nástupců. Přímých zpráv o tom nemáme. Ale skutečnost, že v Čechách našly pak půdu tradice církve moravské (srv. výše kap. II. a III.), že do Čech dostaly se i důležité dokumenty z archivu moravské církve a literární památky moravské (srv. výše str. 80 n.), dává nám dosti práva, abychom při geografické blízkosti obou zemí považovali tuto možnost za skutečnou. Odtud pak, jak s bezpečností můžeme usuzovati, rozvíjelo se slovanské křesťanství moravské nábožensky, literárně i politicky ve dvou větvích: ve *větvi bulharské*, která se rozšířila zejména na Rus a stala se základem náboženské a kulturní vzdělanosti pravoslavné, a ve *větvi české*, která v dalších stoletích vytvořila i zvláštní typ českého křesťanství, přizpůsobila se více poměrům na západě,

uchovala se po celé století X. a XI., zplodila celou řadu pozoruhodných památek literárních a měla pak i dosti vážný vliv na vývoj příbuzné větve bulharské. A teprve na samém konci století XI. pod nátlakem z Říma splynula cele s církví latinskou.

Slovanští kněží z Moravy, ať už přišli s Kaichem a s Bořivojem v samých počátcích českého křesťanství, či jako uprchlíci po roku 885, přinesli s sebou netoliko církevní tradice a program z říše Svatoplukovy a Metodějovy, ale nepochybně i tradice politické. Legenda »Diffundente sole« naznačuje to proroctvím, které vkládá do úst Metodějovi, že Bořivoj stane se pánem pánů svých. A skutečně v době nedlouhé po smrti Svatoplukově vidíme, že Přemyslovci byli vládci netoliko Moravy, ale i jiných zemí k Svatoplukově Moravě někdy příslušejících. (Srv. str. 183 n., 219 n.) A tak se zdá, že bylo to v první řadě slovanské křesťanství, které vyvýšilo moc rodu Přemyslova a přeneslo naň spolu s byzantsko-moravskou vzdělaností i politické aspirace moravských Mojžírovců, takže, jak legenda praví, moc Přemyslovců ode dne, kdy přijali křest, počala se šířit. (Srv. str. 183 až 193, 220—22.)

Právem tedy píše o Bořivojově činnosti na poli církevním legenda »Diffundente sole«, že stal se »zakladatelem svatých míst (v Čechách), shromažďovatelem slovanských kněží« a budovatelem slovanské církve (české), a že tuto jeho blahodárnou činnost ve službách slovanského křesťanství odměnilo nebe i požehnáním ve věcech světských, rozšířením jeho moci vladařské. Jak již výše bylo zmíněno a v citátu naznačeno, třeba tato slova o Bořivojovi chápati po výstce jako chválu z úst horlivého stoupence slovanské bohoslužby.

SPITIHŇEV A PODŘÍZENÍ ČECH ŘEZNU.

Nedouho po smrti Bořivojově (snad roku 891) za jeho syna a nástupce knížete Spitihněva došlo roku 895 k události, která pro dějiny slovanského křesťanství v Čechách měla opět dalekosáhlý význam. Toho roku totiž kníže Spitihněv spolu se všemi knížaty českými podřídili se v Řeznu králi Arnulfovi, slibující mu vasalskou věrnost a poslušnost. Ve zprávě annálů fuldských není sice zmínky

o tom, že Čechové podřídili se Řeznu i v ohledu církevním, nicméně dosti brzy po tom, za vlády Spitihněvova synovce Václava, vidíme, že Čechy k řezenské diecési příslušely. A je pravděpodobné, že tak, jako uznal Spitihněv roku 895 nad svým panstvím nadvládu bavorskou a odtrhl se od Moravy, že při tom podřízeny byly kraje české Řeznu i v ohledu církevním. (Srv. str. 353.)

Naproti tomu máme z první polovice X. století bezpečná svědectví, že slovanská bohoslužba v Čechách zůstala. Na samém sklonu vlády Václavovy vzniká v Čechách a přímo k popudu Václavovu legenda o životě a utrpení kněžny Ludmily (srv. str. 50) a brzy potom kolem roku 940 podobná legenda o životě a utrpení knížete Václava, obě psané jazykem slovanským.⁴⁶⁶ Oba tyto pozoruhodné spisy dokazují, že bylo tu kněžstvo, které mělo potřebu pokračovati v literární tvorbě jazykem slovanským, a že bylo tu obecenstvo, pro které zmíněné slovanské spisy byly určeny. Zkrátka slovanská liturgie žije i po roku 895 v Čechách dale, a to i pod církevním panstvím bavorského Řezna. Ano úcta řezenského patrona Emerama, s níž se setkáváme i v jednom ze zmíněných spisů slovanských,⁴⁶⁷ ukazuje, že mezi kněžstvem slovanským a Řeznem nebylo nepřátelského poměru. Podobně legendy »Fuit« a »Diffundente sole«, obě sepsané asi knězem slovanským, mluví o Spitihněvovi s uznáním, a že »skvěl se všemi ctnostmi svého otce, jsa napodobitelem jeho skutků při zakládání nových kostelů a jsa shromažditelem kněží a kleriků«. Slova tato v ústech stoupence slovanské bohoslužby mají svoji váhu a ukazují, že Spitihněv, i když podřídil svoji zemi a také slovanské kněžstvo v ohledu církevním Řeznu, nebyl nepřítelem slovanské bohoslužby. Bavorská recense legendy »Crescente fide« jmenuje Spitihněva vůbec prvním křesťanským knížetem českým, potlačujíc při tom

⁴⁶⁶ Srv. *M. Weingart*, První česko-církevněslovanská legenda o sv. Václavu, l. c. str. 142, 144.

⁴⁶⁷ Je to První slovanská legenda o sv. Václavu, srv. *M. Weingart*, l. c. 118 až 119; vzpomíná svátku sv. Emerama, jako svátku zasvěceného v Čechách a poznamenává, že sv. Jimramu byl kníže Václav oddán. Na rozšíření úcty sv. Jimrama i v kruzích slovanského kněžstva ukazuje jméno syna sv. Prokopa, rovněž Jimrama.

tendenčně zprávu starší české recense téže legendy, že prvním křesťanským knížetem v Čechách byl kníže Bořivoj. Jistě, že tato okolnost vyplynula z nepřátelského postoje bavorského kleru k dílu Metodějovu. Ale v pozadí tohoto nepřátelství bylo asi spíše církevní podřízení Čech Metodějově Moravě, než sama slovanská bohoslužba, o níž snad i bavorský klerus byl přesvědčen, že povolena byla papežem. Poněvadž pak Spitihněv odčinil prohřešení otcovo a Čechy vrátil zase pod církevní poslušnost Řezna, byl považován za vpravdě křesťanského knížete a v legendě položen na jeho místo.

O Spitihněvovi vypráví také legenda »Crescente fide«, že založil kostel sv. Petra a Pavla v Budči. A podobně i Gumpold a Kristián. Dále poznamenává, že na Budeč byl poslán mladý Václav, aby se tam učil latinsky. Z toho se soudilo, že kostel na Budči měl latinské kněžstvo a že vůbec Spitihněv byl příznivcem latinského obřadu. Kněz, jehož péči byl Václav na Budči svěřen, jmenuje se Učen. (Tak i v Druhé slovanské legendě václavské kap. 4.) Ať již to bylo vlastní jméno kněze či toliko epitheton, dávané mu od jeho okolí,⁴⁶⁸ naznačuje nepochybně, že kněz ten byl Slovan. Proto pak, že učil mladého Václava jazyku latinskému, nemusel ještě sám býti latiníkem. Ukázali jsme již výše, že znalost obojího jazyka, slovanského i latinského, nebyla u kněží slovanských vzácností. A na mimořádné vzdělání zmíněného kněze ukazuje nejen jeho jméno »Učen«, ale i vychovatelský úkol, kterým od českého vévody byl pověřen. Kostel v Budči podle toho mohl míti stejně dobře kněžstvo slovanské jako latinské. A o knížeti Spitihněvovi nemáme také určitějších zpráv, že by přál více směru latinskému, než slovanskému, nežli ty, které byly výše uvedeny. Ale máme naproti tomu zprávu legendy »Diffundente sole«, že Spitihněv přál slovanskému křesťanství tak, jako jeho otec Bořivoj. Ostatně můžeme-li věřiti legendám době blízkým, že Lud-

⁴⁶⁸ Srv. *M. Weingart*, První česko-církevněslovanská legenda o sv. Václavu I. c. str. 168.

⁴⁶⁹ *Annales Fuldenses*, ed. Fr. Kurze, str. 131—34. »His ita expletis contigit, ut gentis Bohemitarum duces ad imperatorem Arnulfum . . . devenerunt, offerentes ei munera regia et sua suorumque fidelium suffragia contra eorum inimicos, Marahabitas scilicet, postulantes, a quibus saepe, ut ipsi testificati sunt, durissime

mila pečovala o své vnuky, aby nabyli vzdělání v písemnictví slovanském, dá se předpokládati, že v stejném duchu dala vychovati i své syny. A to, co není prohřešením proti slovanskému křesťanství u Ludmily, není zajisté při stejných okolnostech ani u Spitihněva.

Spitihněvovo vyrovnání s Řeznem na poli církevním z roku 895 se stalo základem a východiskem v českém životě církevním, který vytváří onen nový typ českého křesťanství. České křesťanství ztrácí svoji správní samostatnost. Ale současně odstraněny byly rozmanité spory, které svým politickým pozadím ohrožovaly se strany říše církevní organizaci moravskou i českou. Řezno, poučeno snad neblahými zkušenostmi z minulosti a patrně i z ohledu na vládnoucí dynastii, upřímně oddanou slovanskému křesťanství, tolerovalo užívání slovanského jazyka při bohoslužbě v Čechách a říše snad přímo podporovala expansi přemyslovské dynastie, shledávajíc v rozšíření moci české pod Přemyslovci rozmach své vlastní moci i rozšíření křesťanství, které s pomocí slovanské bohoslužby a slovanských kněží snadněji nacházelo přístup k slovanským vrstvám v sousedství Čech, ať už v Slezsku nebo v Krakovsku či jinde. S tímto příznivým stanoviskem k českému státu můžeme se setkat i v annálech fuldských roku 908, kde se k roku 897 píše, že knížata čeští žádali pomoc od Arnulfa proti jejich nepřátelům Moravanům, a k roku 898 a k roku 900, že Čechové spolu s Bavory bojovali proti Moravanům, proniknuvše při těchto bojích až na Moravu a snad i na Slovensko.⁴⁰⁰ A podobně píše také Regino, že česká knížata byla králi a Bavarům vždy věrná. (Srv. výše str. 222.) Dohoda s říší z roku 895 byla snad i základem pro opanování krajů někdy k staré říši moravské náležejících, které v první polovici X. století nalézáme pod panstvím Přemyslovců. (Srv. výše str. 219.)

A také v ohledu církevním na základě dohody s Řeznem z roku

comprimebantur. Quos ergo duces rex imperator gratuito suscipiens, verbaque consolationis eorum pectoribus habundantius inseruit et laetabundos donoque honoratos patriam in suam abire permisit«, při čemž učinil i vojenská opatření »in locis aquilonalibus Danubii«. — R. 898 vtrhl Arnulf na Moravu »cum fidelibus sui parti, quae ad se spem et confugium habuit, auxilium ad eorum liberationem . . . transmisit«. Podobně roku 900 »Baiowarii per Boemanniam ipsis secum as-

895 vytvořila se v Čechách smírná symbiosa latiny a slovanštiny a celkem přátelský poměr kněží slovanských a latinských, který je tak význačný potom pro dobu sv. Václava i pro další desetiletí.

V podstatě byl to asi jazykový bilinguismus. V praxi bylo to větší a skoro výhradné rozšíření jazyka slovanského. Starší názory spatřovaly v užívání slovanského jazyka při bohoslužbách schisma a rozkol; a předpokládaly, že byly v důsledku toho v Čechách dvě církevní organisace, slovanská a latinská a jaksi dvojí církev. Tomu však tak nebylo. Slovanští kněží v Čechách byli stejně římsí jako kněží latinští. Byla tu jedna církevní obedience, jedno dogma, jedna církevní autorita a v podstatě i jeden ritus. A jedině při bohoslužbě se tolerovalo užívání slovanského jazyka. Tento církevní bilinguismus byl vlastně už dědictvím po staré Moravě, o níž víme (podle legendy o Metodějovi), že žáci Metodějovi »službu církevní latinsky, řecky i slovansky obětovali«. Bylo pak jen v duchu této tradice, nehledě k jiným důvodům, když kněžna Ludmila, vroucně oddaná slovanskému křesťanství, dala své vnuky učit »písmu slovanskému i latinskému«. A tento směr se šířil potom pravděpodobně i v jiných slovanských zemích, které v X. století dostaly se pod panství Přemys-

sumptis regnum Marahavorum . . . inruperunt« a v těchto bojích »de aquilonali parte Danubii fluminis partem illam devastando«. — »Aquilonaris pars Danubii« je označení, které se nejednou vyskytá pro Slovensko.

⁴⁷⁰ Tento bilinguismus v zásadě udržel se v Čechách i v době pozdější. Ani slavný klášter sázavský v době svého rozkvětu nebyl čistě slovanský, nýbrž užívalo se v něm také latiny. Nejstarší legenda o sv. Prokopovi, sepsaná ještě v slovanské době sázavského kláštera, byla napsána po latinsku a podle latinské předlohy. Zpráva t. ř. prologu k čtenářům v legendě o sv. Prokopovi, kde se praví, že její autor přeložil legendu z jazyka slovanského do latiny (»de sclavonicis litteris«), v původní legendě nebyla. Celý »prolog k čtenářům« dostal se do legendy až někdy v století XIV. V tom smyslu třeba opravit také mínění *Pekařovo* o slovansky sepsané legendě prokopské. (Srv. *J. Pekař*, *Kronika* I. c. str. 110.) — Také *V. Novotný*, *České dějiny* II., str. 336 a *Mitteilungen d. Instituts f. österr. Gesch.* XXIV., str. 575 n. pozn. I. má za to, že na Sázavě někdy v XI. století byly jazykem církevněslovanským zaznamenány zprávy o životě zakladatele kláštera a prvního opata Prokopa, jež pak v latinském zpracování přejaty byly do kroniky mnicha Sázavského. Také tento názor, rozšířený i jinde v naší literatuře, je nesprávný. Existence slovanské legendy prokopské není nikde a

lovců.⁴⁷⁰ Na Moravě, na Slovensku, v Krakovsku, v Slezsku a snad i v Lužici. Historických dokladů skoro nemáme. Nicméně církevně správní a náboženská terminologie, všem těmto slovanským zemím společná, s dosti četnými pojmy převzatými z latiny (na př. »kostel«, »mše«, »biskup« a j.), prozrazuje svůj jednotný původ v česko-církevněslovanském jazyce bohoslužebném a v jeho terminologii církevně-správní.

SV. VÁCLAV A SLOVANSKÁ BOHOSLUŽBA.

Na těchto základech, vytvořených Bořivojem a Spitihněvem, vyvíjelo se české křesťanství i v dalších letech až do založení pražského biskupství a vlastně i později až do svého zániku.

O Vratislavovi, bratru a nástupci knížete Spitihněva, svědčí v slovanském prostředí v Čechách vzniklá »Diffundente sole«, že »skvěl se zbožností života a vznešeností mravů«, vlastnostmi tudíž, které by sotva na jeho povaze si cenil slovanský autor zmíněné skladby, kdyby o něm nevěděl, že byl rovněž stoupencem a příznivcem slovanské bohoslužby. (Srv. výše str. 229.) Nade vší pochybnost do-

ničím prokázána. Je to snad podivné, že v slovanském klášteře sázavském byl život sv. Prokopa původně napsán po latinsky, než nezbyvá, než abychom tuto skutečnost uznávali a vysvětlili si ji spíše jako apolegetickou tendenci slovanské bohoslužby proti latinníkům. — Náleží-li »prolog ku čtenářům« z legendy prokopské až do doby pozdější, o pravosti prvního prologu k biskupovi Šebířovi n sluší se pochybovati a jest tento prolog považovati za část původní legendy o sv. Prokopovi, sepsané někdy v letech 1061—67 podle latinské legendy o sv. Benediktovi. Pokud se týče ritu zachovávaného slovanským křesťanstvím v Čechách vedle nesporných dokladů z písemnictví té doby, které svědčí, že v Čechách užíváno bylo i liturgických knih latinských, z nichž dochovaly se překlady do staroslověnštiny, svědčí pro římský ritus zcela rozhodně i slova legendy o sv. Prokopovi, kde se píše: »tempore igitur, quo ex romana consuetudine inter Pascha et Penthecosten *autorizabili ritu* letania triduaona ieiunio celebratur« atd. O tom, že i v klášteře sázavském uznávána byla toliko autorita Říma, svědčí i zprávu Letopisu sázavského, že prohřešivší se opat Božetěch konal kajícnou pouť do Říma. O legendách prokopských mám připravenu zvláštní studii, z níž čerpám výše naznačená fakta. Srv. též *moje poznámky v studii »Sv. Vojtěch a slovanská bohoslužba« v časopisu »Bratislava«, roč. IV (1935).*

svědčuje Vratislavův poměr k slovanské bohoslužbě skutečnost, že k slavnostnímu obřadu postřižin pro svého syna Václava pozval biskupa slovanského obřadu Notara. (Srv. výše str. 414.)

Táž legenda vypráví o Vratislavovi, že na hradě pražském založil kostel sv. Jiří. Ukázali jsme již výše, že kostel sv. Jiří dle vši pravděpodobnosti byl kostelem s kněžstvem slovanským. (Srv. str. 230.) A není patrně náhodou, že Vratislav a s ním snad i jeho matka Ludmila, která po jeho smrti pečovala o výchování a vzdělání mladého Václava, poslali kněžice na podružného významu hrad Budeč, aby se tam učil latinsky. Pravděpodobně tou dobou v Praze byli toliko kněží slovanští a toliko na Budči byl kněz-učenec, jenž snad i proto zván byl »Učen«, který mohl Václavovi dáti dostatečné vzdělání v latině.

Po smrti Vratislavově v okolí kněžny Ludmily, jako její přívrženec a důvěrník, vystupuje kněz Pavel; zřejmě kněz obřadu slovanského. Byl patrně knězem v Praze. Když však Ludmila před Drahozírou se uchýlila na Tetín, kněz Pavel provází ji i tam, aby před jejím umučením byl jejím zpovědníkem a posílil ji modlitbami i mší podle obřadu slovanského. Týž kněz Pavel po smrti Ludmilině byl nucen spolu s jinými kněžími zbožné kněžny uchýliti se do vyhnanství, aby pak za knížete Václava povolán byl zase do Prahy a stal se předním knězem na jeho dvoře.

Legenda »Crescente fide« (a starobylou tuto naši legendu sluší se považovati za skladbu vzniklou v pražském prostředí v první polovině X. století, srv. výše str. 23 n.) nazývá jej »presbyter maior« a vypráví, že měl obydlí na hradě pražském poblíže samého knížecího paláce. Byl tedy asi arcipryštem pražského hradu. Mohl býti tudíž hlavním knězem kostela Panny Marie nebo spíše kostela svatého Jiří. Někdy roku 925 pověřuje jej kníže Václav, aby vyzdvihl ostatky sv. Ludmily a přenesl je do Prahy. Poněvadž pak ostatky Ludmiliny byly uloženy v kostele svatého Jiří, je pravděpodobné, že i kněz Pavel byl knězem při tomto kostele. Týž kněz Pavel připomíná se pak ještě roku 929 v První slovanské legendě václavské, kdy po zavraždění Václavově povolal jej kníže Boleslav, aby konal modlitby nad mrtvým tělem Václavovým. Významné

funkce, kterými byl kněz Pavel pověřen, naznačují již jeho vynikající postavení na dvoře pražském a ukazují také na vážnost slovanské bohoslužby v dvorském okolí knížat Vratislava, Václava i Boleslava.

Vedle výše již zmíněného kněz Pavla připomíná se v První slovanské legendě václavské presbiter Krasej, patrně rovněž kněz obřadu slovanského na hradě Staré Boleslavi, který odnesl tělo zavražděného Václava, položil je před kostelem a přikryl plátnem. — Jiný jménem neznámý kněz obřadu slovanského byl nepochybně z pověření Václavova obmyšlen úkolem, aby vypsál život a umučení kněžny Ludmily. (Bylo by možno myslet, že úkolem tím pověřen byl kněz Pavel, ale týž se jmenuje pak několikráte v zmíněné legendě, což nečiní jeho autorství pravděpodobným.) Stalo se tak v spisu jazykem slovanským (srv. výše str. 22), který nedlouho potom byl též zpracován po latinsky. (Legenda »Fuit in provincia Boemorum«, srv. výše str. 49.) Týž autor, český hlaholita, vylíčil někdy kolem roku 940 život a umučení knížete Václava. (Srv. výše str. 39.) A teprve podle obou těchto spisů vzniká někdy kolem roku 950 první latinské zpracování života a mučednictví Václavova, legenda »Crescente fide«. Ale ani tu není vyloučeno, že skladba ta je dílem kněze slovanského neb aspoň slovanské bohoslužbě blízkého, který po latinsky se snažil propagovati svatost prvních českých mučedníků a světců. (Srv. výše str. 28.) Rozhodně sluší se však považovati legendu za dílo českého autora. — Všecky tyto skutečnosti dokazují nesporně i mimořádný kulturní význam slovanské bohoslužby na pražském hradě a její prvenství v dvorských kruzích pražských, které v nemalé míře zastihuje význam a funkci kněží latinských. A tak, jak bylo v Praze, při hlavním sídle českých knížat, bylo nepochybně i na venkově při význačnějších hradech a v českých provinciích. O těchto nemáme, pokud se bohoslužby a církevních poměrů týče, vůbec zpráv. (Snad jediná úcta sv. Emerama v Nitře by mohla býti jakousi nápo vědí.) Nicméně můžeme asi právem souditi, že to, co blahovolně tolerovalo Řezno v Čechách, připouštělo i v jiných částech českého státu.

Za knížete Václava uplatňuje se však na pražském dvoře i vliv a význam kněží latinských. Již První slovanská legenda václavská po-

znamenává, že Václav »kostely pak ve všech hradech velmi dobře zřídil a služebníky boží do nich velmi krásně uvedl z mnohých národů«, což autor legendy »Crescente fide« doplňuje a vykládá, že za Václavem a do jeho vévodství »hrnuli se kněží mnozí z Bavor i Švábska, přinášejíce s sebou ostatky svatých a knihy«. Tu není zajištěné pochybnosti o tom, že vedle kněží slovanských byli to také kněží latinští, a že přinášeli s sebou i knihy latinsky psané. Z vypravování legendy, jak Václav do kostelů své země uvedl kněze cizince »velmi krásně«, vysvětluje, že u kněží slovanských doby Václavovy nebylo nepřátelství vůči cizím kněžím, nepochybně latinského obřadu, a že patrně oba směry tou dobou spojovala myšlenka po upevnění a rozšíření křesťanství. O knížeti Václavovi víme také z legendy »Fuit« i z jiných příbuzných pramenů, že měl dobrý poměr s biskupem Tutonem v Řeznu a jeho spolubiskupem Michalem.⁴⁷¹ S Řeznem jednal Václav o uznání svatosti své báby Ludmily (srv. výše str. 43) a z Řezna přišel pak k jeho dvoru biskup, který vysvětil kostel sv. Jiří. S Řeznem navázal Václav také styky a vyžádal si autorisaci, když se počal zabývatí myšlenkou zbudovatí v Praze nový, zděný chrám, jenž byl potom zasvěcen sv. Vítu. Mimo to víme o knížeti Václavovi, že měl po celou dobu své vlády přátelské styky s králem Jindřichem I., od něhož dostal prý darem ostatky sv. Víta. Je nasnadě, že s převládnutím vlivů saských na dvoře pražském za knížete Václava (srv. výše str. 335), přišli do Prahy a uplatnili se v okolí knížete i kněží saští.

Václavovo západnictví, jež projevovalo se stejně na poli církevním, jako na poli politickém, mělo asi velmi vážný vliv na vytváření se církevních poměrů v Čechách. Symbolem tohoto nového proudu může býti sám kostel sv. Víta, při němž byli nepochybně již kněží

⁴⁷¹ O přátelství knížete Václava s řezenským biskupem Michalem vypravuje teprve Kosmas, ale zpráva jeho, jak se zdá, zasluhuje víry. Domněnku, že Michal byl již asi v době Tutonově řezenským biskupem a nejednou ho zastupoval, vyslovil *J. Cibulka*. Biskup Tuto byl chorý a slepý.

⁴⁷² Srv. *M. Weingart*, První česko-církevněslovanská legenda o sv. Václavu I. c. str. 169. Text Života sv. Víta podle známek jazykových náleží až do století XI. S hlediska skutečné potřeby bylo by však pochopitelnějším, že snad jeho

latinští. Určité zprávy o tom sice nemáme a kněží slovanští, jak jsme viděli, měli i za Václava v dvorském životě českém čelnější roli a přednější postavení a byli asi též při kostele sv. Víta. Snad již v této době přeložen byl do jazyka slovanského Život sv. Víta, který Sobolevskij přiřadil k památkám českého typu církevní slovanštiny a který se zachoval v témže Uspenském sborníku, z něhož znám je i staroslovanský Život Metodějův.⁴⁷²

O dalších osudech slovanské bohoslužby za českých panovníků Boleslava I. a Boleslava II. až asi do založení pražského biskupství (973—75) nemáme přímých zpráv. Můžeme však souditi, že poměry se v té době valně nezměnily a že vývoj pokračoval pravděpodobně v směrnicích, které vytvořeny byly vládou Václavovou. Slovanská bohoslužba v Čechách zůstala, i když vedle ní se uplatňovali i kněží směru latinského.

PRAŽSKÉ BISKUPSTVÍ A OBRANY SLOVANSKÉ BOHOSLUŽBY.

Zřízením pražského biskupství, k jehož založení vyšel stejně podnět od císaře Oty Velkého jako od českého vévody Boleslava II.,⁴⁷³ uplatnil se asi ve větší míře v Čechách směr latinský. Prvým pražským biskupem se stal Dětmar, původem Sas, o němž Kosmas nám zachoval zprávu, že byl vzdělán i v jazyku slovanském. Při dosažení biskupa znalého slovanského jazyka přišly k platnosti netoliko ohledy na slovanské obyvatelstvo jeho provincie, ale pravděpodobně i na slovanské kněžstvo a slovanskou bohoslužbu, která se i za něho v zemi dále udržela. Nicméně západní církev, Mohuč i Řím, jakmile se již křesťanství v českých zemích upevnilo, pečovaly o to, aby tu zjednána byla též jednota pokud se týče bohoslužebného jazyka.

starší předloha byla pořízena pro kněžstvo slovanské u sv. Víta, dokud tam mělo ještě své místo a poslání, tudíž spíše v první polovici X. století. Spojení Života Metodějova s Živodem sv. Víta stalo se podle všeho již v Praze. A je snad dosti pravděpodobné, že asi při kostele sv. Víta, kde uctívána byla památka obou světců.

⁴⁷² Srv. můj výklad o tom v *Dějínách lidstva*, vydávaných za redakce J. Šusty, díl III., str. 459, 609.

Snahy po odstranění slovanské bohoslužby nabývají nepochybně většího rozsahu. Politická a kulturní závislost českého státu na říši římské i na evropském západu byla těmito tendencím vážnou oporou.

A tak dle všech známek v této době se počíná onen velký zápas o slovanskou liturgii, který po rozmanitých výkyvech ve prospěch jednoho neb druhého směru se končí za papeže Řehoře VII. na konci století XI. rozhodným vítězstvím západu a latiny.

Cizímu kněžstvu, neznajícímu slovanského jazyka, byla slovanská bohoslužba nejen věcí nemilou, ale nejednou i podezřelou po stránce věroučné. Jeho pozornosti zajisté neušly styky českých kněží s jejich druhy v Bulharsku a později i v Rusku. I když pak jednotlivci se pokusili využití slovanského křesťanství ve prospěch církve a říše, většina hleděla na slovanskou bohoslužbu asi s nelibostí a jako na pozůstatek z prvotních dob české církve, který je nutno odstraniti neb dokonce potlačit.

Nicméně tyto snahy setkávaly se v Čechách s tuhým odporem u kněží slovanských, ano i v kruzích laických. Kněží slovanští opírali se při hájení svých starých zvyklostí zejména o dvě these: že Řím a římský papež užívání slovanské bohoslužby pro slovanské země povolil, a že byla to sama dynastie Přemyslovců, která v těchto krajích slovanskou bohoslužbu zavedla. V tomto smyslu napsáno bylo pak v poslední čtvrti X. století v Čechách několik obran slovanské bohoslužby, v nichž tyto stránky byly obzvláště zdůrazněny.

Prvou takovou obranou byl spis »Privilegium církve moravské«, v němž vedle historického vylíčení počátků moravského křesťanství položen především důraz na obsah bully papeže Jana VIII. »Industriae tuac« a na skutečnost, že slovanská bohoslužba byla autorisována i samou kurií římskou. (Srv. výše str. 65 n.) Tu pak znovu byla vyzdvižena rovnocennost slovanského jazyka s uznanými již jazyky kulturními, jako byla latina a řečtina. Nevíme, bylo-li slovanským kněžím v Čechách i jejich protivníkům kolem roku 975 známo, že týž papež Jan VIII. své povolení slovanské bohoslužby omezil a v podstatě odvolal. Ale již sám fakt, že slovanská liturgie byla autoritou papežskou schválena, stačil zajisté na vyvrácení podezření, že slovanská bohoslužba by byla něco scestného anebo kacíř-

ského. Vážnost argumentů, vyslovených ve spisu »Privilegium církve moravské« při obhajobě slovanské liturgie vysvítá již z té okolnosti, že ještě na rozhraní století XI. a XII. shledával děkan kostela pražského, letopisec Kosmas, potřebným vložit do své kroniky padělek »Privilegium ecclesiae Pragensis«, domněle z r. 967, kterým pro českou diecési papežskou autoritou bylo přikázáno, že táž nemá následovati »sectam Bulgariae gentis vel Ruziae aut Sclavonicae linguae«, ale že má užívatí při bohoslužbách toliko latiny a že kníže český za správce české diecése má si vždy vyvoliti kněze obřadu latinského, »latinis adprime litteris eruditum«. (Srv. výše str. 67.)

Druhou takovou apologií slovanského jazyka a slovanského křesťanství v Čechách byla legenda o křtu Bořivojově, počínající slovy »Diffundente sole«. Byla napsána asi v téže době, nedlouho po založení biskupství pražského, ano snad právě v době, kdy se o jeho zřízení jednalo. Legendista přejal do své skladby v podstatě celý obsah spisu »Privilegium církve moravské«, rozvedl však šířeji historii o počátcích křesťanství v Čechách. Položil tudíž znovu důraz na povolení slovanské bohoslužby římským papežem, ale mimo to zdůraznil i zásluhy prvých Přemyslovců o zavedení této české zvláštnosti. Smysl a tendence tohoto spisu je jasná a patrná: obrana slovanského křesťanství s novými důvody, kromě těch, které byly již vysloveny v »Privilegiu«: viní-li se slovanští kněží z něčeho nedovoleného, pak vina z toho padá především na knížecí rod přemyslovský, který se ku slovanskému křesťanství přiklonil a jeho užívání při bohoslužbách v Čechách zavedl. A s Bořivojem a svatou Ludmilou (snad také proto záleželo slovanským kněžím tolik na uznání Ludmiliny svatosti!) viní se vlastně z bludu neb schismatu i jejich nástupci Spitihněv a Vratislav, kteří všichni, pokračující v tradici Bořivojově, slovanskému křesťanství byli věrně oddáni. (Srv. výše str. 117 n.)

Další apologií slovanské bohoslužby v Čechách byl potom velký spis Kristiánův o životě a mučednické smrti svaté Ludmily a sv. Václava. Spis ten náleží již do doby Vojtěchovy a vyjadřuje netoliko poměr k starému tomuto zvyku českému urozeného Slavníkovce a učeného mnicha břevnovského Kristiána, ale i samého biskupa. Kristián do své skladby pojal opět důvody pro slovanskou

bohoslužbu, obsažené v »Privilegiu církve moravské« a v legendě »Diffundente solc«, ale zdůrazněním svatosti kněžny Ludmily a jejího vnuka svatého Václava přinášel nové argumenty pro zachování slovanské bohoslužby. (Srv. výše str. 327.)

SV. VOJTĚCH A SLOVANSKÁ BOHOSLUŽBA.

Doba Vojtěchova, jak se zdá, znamená příznivý obrat a opět větší toleranci vůči slovanské bohoslužbě. Biskup Vojtěch nebyl nepřitelem slovanské bohoslužby.⁴⁷⁴ Sám Slovan, který vždy si byl vědom příslušnosti k slovanskému rodu, ve svém okolí povždy šířil porozumění a zájem o věci slovanské.⁴⁷⁵ Patrně již na rodné Libici a vůbec v Čechách se seznámil se slovanskou bohoslužbou i s její starobyrou tradicí. Maje pak dostatečné znalosti jazyka slovanského, věděl a poznal z vlastního názoru, že slovanská bohoslužba v Čechách neobsahovala prvky církvi nepřátelské a byl přesvědčen, že užívání slovanského jazyka v církvi je velmi výhodným prostředkem pro šíření víry Kristovy.⁴⁷⁶ A proto nikoli bezdůvodně stará tradice a pak i nejnovější poznatky vědecké přičítají Vojtěchovi neb aspoň jeho době

⁴⁷⁴ Srv. *moji* studii Sv. Vojtěch a slovanská liturgie, v časopise »Bratislava«, roč. IV (1934).

⁴⁷⁵ Srv. *moji* studii Sv. Vojtěch, ve sborníku Co dalo Československo Evropě, redigovaném V. Mathesiem v Praze 1939. Vojtěch získal pro věci slovanské zejména mladého romantika na trůnu císařském Ottu III. A bylo jistě zásluhou Vojtěchovou, že v době Oty III. Slované byli považováni za velký národ a rovnocenné království vedle Germanie, Francie a Italie, jak věc je patrna i na známé miniatuře, představující Ottu III. na trůně, v rukopise kláštera Reichenau.

⁴⁷⁶ *Petrus Damiani* v životopisu sv. Romualda (c. 1040), jenž patřil k italským přátelům a obdivovatelům Vojtěchovým, píše, že žáci sv. Romualda Jan a Benedikt »ad Buslaum euntes in heremo prius . . . manere ceperunt et ut predicare postmodum possent sclavonicam linguam laboriose discere studuerunt.« (Srv. *Bielowski*, Mon. Poloniae hist. I., str. 329.) Je pak nejbližší pravdě, že zmínění mniši učili se jazyku slovanskému nikoli v Itálii, nýbrž v některém klášteře neb v poustevně země slovanské. A tu asi nejspíše v Čechách. Snad bylo by možno myslet i na klášter břevnovský neb některou jeho odnož. — Podobně píše též *Bruno Querfurtský* v své *Historia quinque fratrum*. (Srv. *Kętrzinski*, Mon. Po-

složení dvou významných písní duchovních v česko-církevněslovanském jazyce, českého hymnu »Hospodine pomiluj ny« a polské duchovní písně »Bogurodica«. ⁴⁷⁷ A nikoli asi bez příčiny uvádí se v »Molitvě sv. Troice«, v níž pravoslavná církev vzývá řadu svých světců a mučedníků, i jméno Vojtěchovo ⁴⁷⁸ a v klášteře na Slovanech v Praze, založeném Karlem IV., vedle speciálně slovanských světců sv. Jeronýma, Cyrila a Metoděje, Prokopa je uveden i sv. Vojtěch, pod jejichž ochranu postaven byl zmíněný klášter. ⁴⁷⁹

Svatý Vojtěch, jak výše již bylo o něm vyloženo, založil roku 993 první mužský klášter benediktinský v Čechách. Přivedl do něho mnichy z Itálie, z Montecassina. Ale vedle nich našli v klášteře útulek i příslušníci jeho rodiny, jako byl zejména opat kláštera Radla-Anastasius a Vojtěchův strýc mnich Kristián. Radla-Anastasius je doložen v listině Oty III. jako »Anastasius, abbas monasterii b. Marie Sclavensis provinciae«. Kostel kláštera břevnovského byl zasvěcen Panně Marii; a je dosti důvodné, že rčením listiny »sclavensis provincia« (ač tou dobou byl Radla již v Uhrách) míní se země česká, slovanská netoliko podle obyvatelstva, ale i svojí bohoslužbou. ⁴⁸⁰ V témže klášteře břevnovském byl i Kristián, autor legendy o svaté

loniae hist. VI.)

⁴⁷⁷ Srv. R. Jakobson, Česká poesie duchovní, Praha, 1929 a též M. Weingartův kritický referát o knize Jakobsonově s novými poznatky, v časopise Byzantoslavica, II. (1930) str. 447—53. — Dále pak J. Birkenmajer, Czy św. Wojciech napisał Bogurodzicę, Przegląd powszechny, 1934, nr. 609, 610, 612.

⁴⁷⁸ Srv. A. Sobolevskij, Materialy, S. Petersburg, 1910, str. 45.

⁴⁷⁹ Srv. Registrum Slavorum, vyd. L. Helmling a Ad. Horcicka, Praha, 1904, str. 10, 12, 15, 43, 44.

⁴⁸⁰ Srv. Mon. Germ. hist. DD. IV. str. 828, kde je otištěna listina Oty III. z roku 1001.

Týž Anastasius, abbas Brevnovensis monasterii, je už také dosvědčen v listině Boleslava II. z roku 993, v níž přikazují se jisté důchody klášteru, splatné o Velikonocích, o sv. Duchu a na den sv. Emerama (G. Friedrich, Cod. dipl. Bohemiae, I. nr. 376, str. 350). G Friedrich vyslovuje tu názor, že listina je padělkem, protože se zachovala toliko v kronice t. ř. Pulkavy (kap. 24) a že souvisí s jiným falsem listiny Boleslava II. pro klášter břevnovský, zhotoveným v XIII. století. Důvody Friedrichovy však plně nepřesvědčují. Prostý obsah listiny nevzbuzuje podezření. A vůbec bylo by třeba předpokládati velmi rafino-

Ludmile a sv. Václavu, v níž obsažena je, jak již vyloženo, i apologie slovanské bohoslužby. Mniši břevnovští po převratu v Čechách roku 995, kdy došlo ke krutému pronásledování všech Slavníkovců, zachránili se útekem do Polska. Bylo mezi nimi i »pět bratří«, kteří tam pak našli smrt mučedníků. Je snad náhodou, že ostatky těchto pěti bratří byly uloženy v oltáři v slovanském klášteře sázavském spolu s ostatky ruských světců Borise a Gleba?⁴⁶¹ Dle toho všeho se dá souditi, že Vojtěchem založený klášter břevnovský nebyl slovanské bohoslužbě nepřátelský, ano spíše možné, že vedle latiny ani slovanský jazyk tam nebyl v opovržení.

Přibližně z doby Vojtěchovy máme nejen Kristiánovu legendu s obranou slovanské bohoslužby, máme nejen obě již zmíněné duchovní písně »Hospodine pomiluj ny« a »Bogurodici«, ale z téže asi doby dochovalo se nám slovanské zpracování latinské legendy Gumpoldovy, Druhá slovanská legenda o sv. Václavu. Vše to ukazuje, že slovanská bohoslužba a slovanská tvorba literární měla v době Vojtěchově svoji životnost a své kulturní i politické poslání. Jestliže pak v listu Matyldy Švábské Měškovi II., knížeti polskému, asi z r. 1027, se velebí jeho jazykové vědomosti a zásluhy o křesťanství, takže může bohu sloužiti jak ve svém vlastním jazyku, tak latinsky i řecky, tušíme, že v tomto na dobu skutečně mimořádném zjevu se ozývají tradice českého křesťanství a doby sv. Václava, o němž První slovanská legenda václavská poznamenává (v ruské recenzi), že »počal knihám latinským rozuměti jako dobrý biskup neb kněz.« a »že,

vaného falsátora, který by v XIV. století věděl, že svátek sv. Emrama byl v X. století v Čechách svátkem zasvěceným a jaksi rovnocenným dnem se svátky velikonočními a svatodušními. Skutečný falsátor v století XIV. byl by se spíše rozhodl pro svátek sv. Václava, jenž světlí se v téže době, jako svátek sv. Emerama. Proto mám za to, že listina Boleslava II. pro klášter břevnovský z roku 993 je pravá a neprávem je zařaděna mezi »Acta spuria«.

⁴⁶¹ O tom, že ostatky »pěti bratří« chovány byly v klášteře sázavském a roku 1095 přeneseny byly do nového kostela, vypravuje *Letopis sázavský* (Prameny dějin českých, II., str. 251). Srv. též *moji studii Sv. Vojtěch a slovanská liturgie*, v časopise »Bratislava«, 1934, pozn. 19. Úcta »pěti bratří« vedle sv. Václava je dosvědčena také v listině Břetislava I. pro Starou Boleslav. (G. Friedrich, Cod. dipl. Bohemiae, I. nr. 382, str. 262.) Zpráva Pulkavova, že zmíněných »pět

když vzal řeckou knihu nebo slověnskou, přečítal ji zřetelně a bez chyby«.⁴⁸²

Zdá se, že česká kultura slovanská přenesena byla spolu s křesťanstvím i do Polska.

SLOVANSKÁ BOHOSLUŽBA V STOLETÍ XI.

Katastrofa politická, která stihla český stát na rozhraní století X. a XI. za bojů mezi Přemyslovci a Piasty, uvedla Čechy do tíživého područí říše německé,⁴⁸³ kterážto okolnost měla nepochybně i vážný vliv na osud slovanské bohoslužby. Západní církve i německý episkopát doléhá od té doby na slovanský ritus úsilovně a neústupně, snažíc se jej v Čechách zcela vykořeniti. Již asi koncem století X. byla slovanská bohoslužba těmito vlivy zatlačena do pozadí. Píše-li legenda »Diffundente sole« kolem roku 975, že slovanská bohoslužba se v krajích slovanských (t. j. v Čechách) zachovává obecně a zvláště v Bulharsku (»quod usque hodie in Bulgaria et in partibus Sclavorum observetur«), o něco mladší Kristián, přejímaje zprávu své předlohy, obměňujc ji a podle svého zvyku s historickou korekturou píše, že slovanská bohoslužba zachovává se dosud »od mnohých«, ale obecněji ještě v Bulharsku (»quod usque hodie in partibus Sclavorum a pluribus agitur, maximeque in Bulgariis«). Nicméně slovanská bohoslužba zůstávala v Čechách i v století XI. O jejich osudech z doby knížat Jaromíra (1003—1012) a Oldřicha (1012—1034) nemáme zpráv.⁴⁸⁴

bratří« z Polska »b. Procopius . . . in herenum prope Sazavam convolavit« (Prameny děj. čes. V., 29) souvisí asi s tím, že jejich ostatky byly v klášteře sázavském uloženy.

⁴⁸² List Matyldy Švábské — Měškovi II. asi z r. 1027 otiskl *Aug. Bielowski*, *Mon. Poloniae hist.*, Lwów, 1864, I. str. 323. Ruskou recenzi První slovanské legendy václavské vydal *N. J. Serebrjanskij*, *Sborník staroslovanských lit. památek o sv. Václavu a sv. Ludmile*, red. *J. Vajs*, Praha, 1929, str. 15.

⁴⁸³ Srv. o tom *můj* výklad v *Šustových Dějinách lidstva III.*, str. 490, 614.

⁴⁸⁴ Pozdější zpracování legendy o sv. Prokopu líčí Oldřicha jako zakladatele kláštera sázavského. Údaj ten je založen na interpolaci původní legendy o sv. Prokopu, jak obsažena je v Letopisu sázavském a kde do původní legendy je vsunut odstavec o darování zboží dědiců z Milobuz knížetem Oldřichem. Tento

Do vlády knížete Břetislava I. spadá založení slovanského kláštera sázavského. Klášter sázavský byl klášter benediktinský. A lze mítí právem za to, že již při svém založení měl jisté vztahy k nejpřednějšímu benediktinskému klášteru v střední Evropě, ke klášteru totiž břevnovskému, založenému sv. Vojtěchem. K založení Sázavy došlo zásluhou hradského kněze kouřimského Prokopa,⁴⁸⁵ který patrně v svém nejbližším okolí shromáždil několik bratří stejně smýšlejících, znalých slovanského obřadu, odešel s nimi na samotu a v hlubokých lesích nedaleko ústí Chotúňského potoka do Sázavy založil slovanský klášter. A tam byl od knížete Břetislava ustanoven opatem.⁴⁸⁶ Zc

odstavec v původní legendě nebyl. Zakladatelem kláštera sázavského vedle sv. Prokopa byl kníže Břetislav I. Je-li údaj kroniky Pulkavovy správný, že klášter sázavský byl založen roku 1032, pak by asi byl Břetislav založil zmíněný klášter ještě před svým nastoupením v Čechách, jako kníže moravský. Možná však, že datum 1032 vztahuje se na založení Prokopem a že nadání kláštera knížetem Břetislavem I. (1034—1055) stalo se něco později, po jeho nastoupení v Čechách. G. Friedrich proto neprávem zařadil tuto listinu do českého diplomatáře do skupiny listin pravých a nepodezřelých.

⁴⁸⁵ Jméno Prokop, původem řecké, je u nás i v západní církvi, jak M. Weingart poznamenává (První česko-církevněslovanská legenda o sv. Václavu, I. c. str. 169), neobvyklé a ukazuje, že jeho nositeli mohlo se ho nejpravděpodobněji dostat pod vlivem slovanské liturgie, jejíž souvislost s řeckou vzdělaností jest známa.

⁴⁸⁶ Vypravuje o tom legenda prokopská takto: »Multis et aliis beneficiis . . . clemencia divina merita fidelis sui famuli (Procopii) declarante, tandem ad anime ducis terre memorande memorie Bracizlay fama sanctitatis eius pervolavit . . . quem deinde prefatus dux et primatus curialis patrem vocitare usui suo commendaverunt, quem eciam paterna veneracione diligere decenter affectabant. Unde idem dux magnanimiter cum satraparum suorum ingeniositate . . . eum ad abbacie investituram debere promoveri decrevit.«

⁴⁸⁷ Datum vypuzení mnichů sázavských určuje V. Novotný, České dějiny II., str. 97, pozn. 2. Vyhnanství mnichů sázavských trvalo šest let, tak jako vláda Spitihněvova, tudíž do roku 1061. Tím je dán též rok jejich vypuzení: 1055/56. — Podle legendy o sv. Prokopovi víme bezpečně, že slovanští mniši ze Sázavy se uchýlili do Uher. Ale kam do Uher, nevíme. J. Škultéty, Církeвно-slovanský obrad a Slováci, Slov. Pohľady XLVIII (1932) str. 37—47, a podobně již dříve Slov. Pohl., 1929, str. 97, má za to, že když mniši ze Sázavy odešli do Uher, pak jistě pryč na Slovensko. Leč v pramenech dějin slovenských není pro tento

zprávy legendy nedlouho po události sepsané můžeme souditi, že Prokop byl u dvora pražského osobou vlivnou a že také slovanské bohoslužbě a slovanským kněžím za knížete Břetislava se dostalo jistě významného postavení, že kníže Břetislav I. přál netoliko Prokopovi, ale slovanské bohoslužbě vůbec.

Naproti tomu Břetislavův syn a nástupce Spitihněv II. (1055—61) byl vůči slovanské bohoslužbě velmi zaujatý, asi podobně jako jeho bratr biskup Jaromír. Brzy po svém nastoupení roku 1055—56 vyhnal mnichy kláštera sázavského ze země. Tito uchýlili se do Uher.⁴⁰⁷ O pronásledování slovanské bohoslužby jinde při tom ne-

dohad přímých dokladů. — Spíše by asi bylo možné předpokládati, že mniši ze Sázavy uchýlili se do řeckého kláštera na Vyšehradě při Dunaji, nedaleko Ostřihomu a Vacova. Na Vyšehradě byl totiž v téže době od krále Ondřeje I. (1046 až 1060) založen řecký klášter. (Srv. *moji práci Dvě studie k dějinám Podkarpatska*, Sborník fil. fakulty university Komenského, Bratislava, 1925.) Řeční mniši v diecési vesprímské, k níž příslušel i klášter vyšehradský, připomínají se ještě počátkem XIII. století; o klášteře vyšehradském píše papež Honorius III. roku 1221, »quod abbacia de Wisagrade, Vesprimiensis diocesis, . . . Grecos habet bonachos et habuit ab antiquo« a že opatství je velmi spustlé (Monumenta ecclesiae Strigoniensis, ed. F. Knaus, I., nr. 240, *Theiner*, Mon. Hungariae I., str. 29). Podobně také Ondřej II., »quod in abbatia de Wissegrad . . . Graecos habet monachos« a žádá, aby klášter byl změněn na latinský. (*G. Fejér*, Cod. dipl. Hungariae, III., I., p. 310—11.) Pro Vyšehrad na Dunaji mluvil aspoň zdánlivě výklad některých badatelů, na př. *I. Škultétyho*, O piesni »Gospodi, pomiluj ny«, Slov. Pohl. 1932, str. 37 n. a *Fr. Robenka*, Sv. Prokop a tradice velkomoravská, Hlídka XLV (1928), str. 397—99, vykládajících zprávu širší legendy o sv. Prokopu (srv. *Prameny děj. čes. I.*, str. 360—66), že rodiče sv. Prokopa »commendaverunt eum in castro Wissegradensi magistro liberalium litterarum studiis . . . ubi tunc famosissimum studium sclavonice lingue vigebat« na uherský Vyšehrad. A že jaksi žáci sv. Prokopa uchýlili se tam, kde jejich duchovní otec původně vyrostl. Nicméně pasus o slavném učení jazyka slovanského na Vyšehradě dostal se do legendy prokopské až teprve při její úpravě v století XIV. a v původní legendě prokopské nebyl. (Věc správně si už uvědomil *J. Dobrovský* v listu Durichovi ze dne 3. list. 1789; píše, že výše dotčená širší legenda prokopská »multum (est) foedata fabulis, in quorum numero est et illa de canonicatu Procopii in ecclesia Wissegradensi et studio seu schola linguae slavonicae celebri in eadem ecclesia« (Korrespondence J. Dobrovského, I., str. 134). — *Florovský* vyslovil domněnku, podobně jako již dříve *Kopitar*, že mniši sázav-

slyšíme. A přece jen se zřetelem k tomu, co následovalo, když kníže Vratislav žádal papeže o nové povolení slovanské bohoslužby v Čechách, nemůžeme se domnívati, že klášter sázavský byl snad již posledním ostrůvkem v latinském moři, kam se uchýlily zbytky slovanských kněží, nýbrž musíme předpokládati, že slovanská bohoslužba měla tou dobou ještě širší základnu a větší rozšíření.⁴⁸⁸ Pravděpodobně na rozhodnutí knížete Spitihněva II. působilo, že roku 1054 došlo k rozkolu mezi Východem a Západem v církvi a také skutečnost, že klášter sázavský a stoupenci slovanské bohoslužby udržovali přátelské styky s církví ruskou, jak o tom svědčí jisté rozšíření úcty českých svatých Václava,⁴⁸⁹ Ludmily a Vojtěcha na Rusi a podobně úcty ruských světců v Čechách. Ostatky sv. Gleba a jeho druha Borise (1015) byly chovány v oltáři kláštera sázavského a roku 1095 uloženy byly

ští odešli do církevněslovanského prostředí na Podkarpatskou Rus. Leč o církevněslovanském prostředí na Podkarpatské Rusi v polovici XI. stol. nemáme zpráv. Naopak víme, že kraj podkarpatský byl kolonizován velmi pozdě. — *M. Weingart*, zamítáje tyto domněnky (První česko-církevněslov. legenda o sv. Václavu str. 104), má za pravděpodobnější, že exil Sázavských byl na Slovensku. Ale blíže určití věc nedovedl. — Je velmi dobře možné, že mnichům sázavským pobyt v Uhrách usnadnila Judita, manželka knížete Břetislava I., kterou syn, Spitihněv II., rovněž vyhnal a která rovněž našla útočiště v Uhrách, kde r. 1058 zemřela. Zejména však bratr Spitihněvův Vratislav, který rovněž uchýlil se před pronásledováním bratrovým do Uher, odkud vrátil se na český trůn a snad spolu přivedl sázavské vyhnance.

⁴⁸⁸ Také *M. Weingart*, První česko-církevněslovanská legenda o sv. Václavu l. c. str. 169, kloní se k názoru, že v době Prokopově slovanská bohoslužba v Čechách už mizela s obzorem. Píše, že Prokop, patrně v době, kdy vlivem pražského biskupství sílila vláda latiny, shromáždil příslušníky slovanské liturgie v jedno středisko, totiž na Sázavu. Snad psal tak *M. Weingart* pod vlivem *V. Novotného*, *Dějiny české* II., str. 12, který tvrdil, že slovanská liturgie, jejíž politický význam u nás vždy bývá přeceňován, za knížete Břetislava byla již jen exotickou květinou, uměle v našich krajích vypěstovanou, s níž nebylo lze vážně počítati. Novotného slova jsou pak víceméně parafrází výše uvedených slov *V. Vondrákových* o pokojové květině, která nesla českého prostředí. V té věci mýlí se však stejně *Vondrák*, jako *Novotný*, tak i *M. Weingart*.

⁴⁸⁹ Ve zprávě (Skazanie) o svatých mučednících Borisu a Glebovi, kterou složil neznámý autor na Rusi (srv. *D. J. Abramovič*, Žitija sv. mučedníkův Borisa i

v novém oltáři.⁴⁰⁰ Vedle sv. Borise jistého znárodnění se dostalo také sv. Ivanovi, jak svědčí jména Boris a Ivan v starých našich listinách a také dosti četná místní jména v Čechách, na Moravě i na Slovensku.⁴⁰¹ Právděpodobně výše zmíněná událost z roku 1054 měla za následek nepřátelský postoj církve k slovanské bohoslužbě a zejména ku klášteru sázavskému, jehož ohlasem bylo i vyhnání sázavských mnichů do Uher. A právděpodobně příhanlivá slova »secta Ruzie«, s nimiž při zmínce o slovanské bohoslužbě setkáváme se u Kosmy, podobně i slova Dalimilova, že sv. Metod »Rusín bieše«, vznikla v této době a byla asi souznačná s odmítavými slovy legendy prokopské »sclavonica heresis«, »secta ypochrisisque«. To jsou asi ona »ficticia venenosa detraccionum«, jedovaté a lživé pomlavy, kterými v duchu doby na knížete Spitihněva působili nepřátelé slovanské

Glěba i služby im, Petrohrad, 1916, str. VIII, 33, 182) čte se, že sv. Boris v nejvyšší úzkosti před smrtí (1015) těšil se vzpomínkou na utrpení sv. Nikity a sv. Václava. (Srv. *J. Vašica*, Sv. Václav v památkách církevně slovanských, Hlídka, roč. 46., 1929, str. 321.)

⁴⁰⁰ Srv. *Letopis sázavský*, Prameny dějin čes. II., str. 251.

⁴⁰¹ Srv. *J. Vašica*, Význam sv. Borisa a Gleba. Svatováclavský sborník Akordu, Praha, 1929, str. 59 n. — Jméno Boris vyskytá se v starších našich listinách jako jméno osobní i jako jméno místní (Borissow, 1200); podobně jméno Ivan, jež je souznačné s domácím Jan. V době knížete Břetislava I. (1034—55) je dosvědčena »capella quoque in spelunca s. Johannis Baptiste« (*G. Friedrich*, Cod. dipl. Bohemiae, I. nr. 52). Je to Sv. Ivan pod Skalou na Berounsku. Jméno Ivan ve smyslu Jan zcela jasně je dosvědčeno ze Slovenska ještě v pramenech rakouských z XIII. století. Roku 1289 se píše: »comes quidam Ungarus Ywanus nomine sive Johannes, quod idem est« (*Contin. Vindobonen.*, Mon. Germ. hist. SS., IX., str. 715). Sv. Ivan pod Skalou byl příslušenstvím kláštera Ostrova, jenž opět souvisí s klášterem sázavským. Stejného asi původu jsou místní jména Ivančice, Ivanovice, Eváň, Evanovice, Jevany a j. (Srv. též *J. Gebauer*, Slovník, Praha, 1903, str. 585.) Také v pramenech dějin uherských pro Slovensko je doloženo osobní a místní jméno Ivan a Ivánka. Srv. *Scriptores rer. hungaricum* I. Budapešť, 1938, str. 444, 497, »Bors vero comes et Iwan«. — »Rex . . . Ivani caput decollavit«. — »Ivanka«. — Mimo to *G. Fejér*, Codex diplomaticus Hungariae, index, a *G. Wenzel*, Codex diplom. Arpadianus, index, *F. Knaus*, Mon. ecclesiae Strigoninsis, index.) Snad jsou to vesměs upomínky na slovanské křesťanství v našich krajích.

bohoslužby a slovanského písemnictví, jimž se strany mnichů sázavských přičítá se »vnuknutí ďábelské«, »zelus diaboli«. Tímto osočováním byl však kníže přesvědčen a pohnut k tomu, aby mnichy sázavské vyhnal a klášter jejich svěřil pravověrným latiníkům.

Nový útlak a nové pronásledování slovanské bohoslužby v této době dalo pak podnět k tomu, aby její stoupenci si uvědomili obsah starších apologií slovanského křesťanství (*Privilegium, Diffundente sole, Kristián*) a pokusili se o nové literární obhájení starých řádů české církve.

Také v starobylé legendě o sv. Prokopovi, sepsané po latinšku v letech 1061—1067, možno vyčísti její apologetický ráz. Již svými úvodními větami (»Fuit itaque beatus Procopius abbas, nacione Bohemus, sclavonicis apisibus, a sanctissimo Cirillo, episcopo, quondam inventis et statutis canonice, admodum imbutus«) prokopská legenda přejímá ze starší apologie slovanského obřadu »Privilegia církve moravské« slova o kanonickém schválení slovanského písma a slovanské bohoslužby a tak sama se staví do řady obran slovanského křesťanství; ale tento apologetický ráz prozrazuje i tím, že psána je latinsky. Její autor mimo to se vši rozhodností se brání výtce, činěné patrně slovanské bohoslužbě, že »per sclavonicas literas heresis, secta ypochrisisque« přišla do Čech, že v slovanském obřadu je rozkol a kacírství, a jako pomluvu a nařčení odmítá tvrzení, jakoby slovanští kněží byli bludaři a kacíři, »aperte irretitos ac omnino perversos«. — »O invidia,« volá v svatém rozhořčení »inextricabilis malicie zelus, o invidia detestanda, omnimoda malicie conglomerata, ignis inextinguibilis!« Ó nenávisti, podnícená nezničitelnou zlobou, ó nenávisti, která zasloužíš býti potupena, vši zloby zavilé plamení neuhasitelný!« — Ze slov legendisty tušíme, jakých už zatím kulturní boj v české církvi, boj to o existenci slovanské liturgie, nabyt v druhé polovici XI. století rozměrů a s jakou vášní a zaujatostí s obou stran byl veden! A jestliže v legendě svatý patron a zakladatel kláštera sázavského ranami berly vyhání ze svého stánku Němcevetřelce, není zajisté daleko k dohadu, že podobně měli by býti vyhnáni podle přesvědčení slovanských kněží od slovanských kostelů Němci a latiníci všichni.

VRATISLAV A JEHO ŽADOST O POVOLENÍ SLOVANSKÉ
BOHOSLUŽBY.

Po smrti Spitihněvově nastává však v dějinách slovanské bohoslužby v Čechách a v církevní politice českých knížat nový obrat a nová fáze v dlouhém zápase o české křesťanství. Nástupce Spitihněvův Vratislav (1061—92) ihned po svém nastolení a po svém návratu z Uher do Čech povolal z vyhnanství i mnichy slovanské a usídlil je opět na Sázavě. Starý rozpor mezi slovanskou a latinskou bohoslužbou zasahuje tou dobou i do samé rodiny knížecí. Kníže Břetislav I., jak jsme již vyložili, byl příznivcem slovanské bohoslužby. Jeho synové však, Spitihněv, Vratislav a pražský biskup Gebhart-Jaromír, šli každý jiným směrem. A jako bratři ti žili v neshodě a nenávisti (jako Kain a Abel neb Václav a Boleslav praví Kosmas), tak i jejich přízeň a nenávist se přenášela na kněží slovanské neb latinské. (Po smrti knížete Spitihněva úkol nepřítel slovanské bohoslužby přejímá jeho bratr Jaromír, příznivec Kosmův!) Vratislav naproti tomu jeví se nám jako mocný protektor a ochránce slovanské bohoslužby v Čechách. Prokopská legenda o něm praví, že »celým srdcem miloval klášter sázavský« a také slovanskou bohoslužbu (»qui . . . divinum ecclesie diligebat unice cultum«). V svém živém zájmu o zachování slovanské bohoslužby šel Vratislav dokonce tak daleko, že se pokusil vymoci její nové uznání od samého papeže Řehoře VII. (1073—85). Někdy před rokem 1080 obrátil se na římskou kurii s žádostí, aby papež dovolil v českém státě čísti mši jazykem slovanským. »Nobilitas tua postulabat,« parafrasuje papež Řehoř VII. v své odpovědi z roku 1080 žádost Vratislavovu, »quod secundum sclavonicam linguam apud vos divinum celebrari annue-remus officium«. Vratislav odůvodňoval věc tím, že lid si slovanské bohoslužby žádá (»quod . . . populus querit«) a že také zbožní a svatí mužové tento zvyk zavedli a církev dosud vlídně tolerovala (»quod quidam religiosi viri hoc . . . patienter tulerunt seu . . . dimiserunt«). Z této důležité zprávy můžeme právem souditi, že nebyl to toliko klášter sázavský, v němž se užívalo při bohoslužbách slovanského obřadu, ale že zvyk ten byl ještě na konci XI. století v Čechách a na

Moravě dosti rozšířen.⁴⁹² Ve větách žádosti Vratislavovy, bohužel jen v parafrázi breve Řehořova dochované, můžeme tušiti, že byly znovu opakovány důvody, známé nám z výše vzpomenutých apologií slovanského křesťanství, jako byly zejména »Privilegium církve moravské«, legenda »Diffundente sole« neb Kristián, a kde znovu citována byla slova sv. Pavla »Každý duch chval Hospodina« a položen důraz na to, že Cyrilovi a Metodějovi se podařilo před papežem v Římě obhájeti slovanskou bohoslužbu (»quod ... religiosi viri ... dimiserunt«), ano snad bylo poukázáno na slovanské bohoslužbě přejné stanovisko Vojtěchovo (»quod quidam religiosi viri ... patienter tulerunt«). Zdůrazněním, že »lid« si slovanské bohoslužby žádá, sluší se tu nepochybně rozuměti lid ve smyslu církevním, laici, a tedy v první řadě urození a vznešení, šlechta, nikoli lid obecný, obyvatelstvo selské. Pro tyto kruhy byla zajisté slovanská bohoslužba záležitostí staré tradice. A snad i záležitostí země, která neměla býti připravena o svoji starou výsadu.

Stejně vlídně a přátelsky, jako kníže Vratislav, díval se na slovanskou bohoslužbu nepochybně i pražský biskup Sever. Neboť jinak nebylo by možné, aby mu byla připsána legenda o sv. Prokopovi, vzniklá v klášteře sázavském, a on v prologu k této legendě byl líčen jako příznivec kláštera sázavského a tudíž i slovanské bohoslužby. Dá se také s bezpečností souditi, že biskup Sever stál za požadavky Vratislavovými vůči kurii, ač nebyl-li sám dokonce jejich osnova-
telem.

ROZŠÍŘENÍ SLOVANSKÉ BOHOSLUŽBY.

O rozšíření slovanské bohoslužby v Čechách a vůbec v zemích příslušejících k starému českému státu, v jeho ústavech církevních, při kostelech a farách hradních neb při kostelcích soukromníkům náleže-

⁴⁹² V. Novotný, České dějiny II., str. 212 n. vykládá, že význam slovanské bohoslužby v souvislosti s žádostí Vratislavovou z roku 1079 k římské kurii se prý přeceňuje. Jde prý o projev přízně Vratislavovy toliko ku klášteři sázavskému a povolení již existující slovanské bohoslužby v tomto klášteře. Srv. též V. Novotný, Vratislav II. a slovanská liturgie, Časopis pro moderní filologii II., sešit 2, kde odmítá i přecenění slovanské liturgie od *Bachmanna*, Geschichte

jících nemáme bohužel tolik zpráv, abychom si o věci mohli učiniti zcela jasnou představu. Ostatně pozitivní zprávy o rozšíření latinské bohoslužby při těchto ústavech a kostelích jsou ještě chudší. Nicméně i ty zprávy, které máme, zasluhují pozornosti a kritické úvahy.

Povšechně můžeme říci, že přízeň neb nepřízeň knížecí rodiny k slovanské bohoslužbě nezůstala asi bez vlivu na čelné osoby církevní i světské v století X. a XI., a že proces, který se v tomto ohledu odehrával v knížecí rodině, měl asi svůj ohlas i mezi předními i podružnějšími osobami země. Celkem mohli bychom říci, že od dob sv. Václava přichází snad ve větší míře latinské kněžstvo ke knížecímu dvoru a uplatňuje, zejména od založení pražského biskupství (973—75), svůj vliv i mimo knížecí dvůr. A že pod vlivem událostí politických, českých i obecných, po úpadku moci českého státu kolem roku 1000 a od dob církevního schismatu z roku 1054, tlak a snaha odstraniti slovanskou bohoslužbu se stupňuje a tato je v XI. století rozhodně na ústupu. Dále je třeba, abychom si při této úvaze znovu uvědomili, že v Čechách nejde o dvojí církevní organizaci, slovanskou neb latinskou, ba ani o kostely neb kláštery výlučně s jednou neb druhou řečí bohoslužebnou, ale spíše o zvyk a o převahu užívání jedné neb druhé bohoslužebné řeči v jednotlivých kostelech neb kláštřích. V prvé řadě jde tu o přední ústavy církevní a jejich jazykovou povahu v této době, o hradské fary neboli velkofary a prvé naše kláštery. Nebylo jich v století X. ještě mnoho.

Zprávy, které o církevních ústavech té doby máme, týkají se po větce kostelů neb klášterů v Čechách, a to zejména v okolí Prahy. O církevních ústavech na Moravě, na Slovensku, v Krakovsku neb v Slczsku nemáme pak vůbec přímých zpráv a nevíme, užívalo-li se při nich jazyka slovanského neb latinského. A snad toliko památky jazykové a vliv církevní terminologie v těchto zemích prozrazuje

Böhmens I., str. 262. — Srv. dále *Procházka*, Papež Řehoř VII. a zánik slovanské liturgie v Čechách a na Moravě, Sborník Velehradský IV., str. 4 n. a zvl. str. 30 n., dále *Polívka*, Naše nejnovější literatura cyrilometodějská, Atheneum, III., str. 17 a *Mayer von Knonau*, Jahrbücher d. deutschen Reiches III., str. 324 n. Text listu papeže Řehoře VII. má povahu obecnou a výklad, jakoby šlo toliko o výsadu pro klášter sázavský, není možno z listu vyčísti. Ostatně i pole-

rozhodný vliv český a s ním i církevního jazyka česko-církevněslovanského.⁴⁰³ Nicméně bádání v tomto směru čekají ještě na své definitivní zpracování.

Prvým kostelem, který Bořivoj v Čechách založil, byl kostel sv. Klimenta na Levém Hradci. A o tom můžeme s bezpečností souditi, že byl jazyka slovanského. Slovanského obřadu byl také nepochybně kostel na Tetíně, sídle svaté Ludmily, a pravděpodobně i kostel v Staré Boleslavi, kde dosvědčen je kněz Krasej. (Srovnej výše str. 425.) A nejinak první kostel v Praze Panny Marie. (Srovnej výše str. 222 n.) O povaze kostela sv. Petra na Budči, založeného Spitihněvem a zejména co se jeho jazykového rázu týče, nemáme určitějších zpráv. A podle toho, že na Budči se mladý Václav učil latině, pokládá se kostel ten za latinský. Nicméně podle toho, co o poměru Spitihněvovu k slovanskému křesťanství víme (srv. výše str. 228) i dle skutečnosti, že mladého Václava vychovával a učil latině kněz Učen (srv. výše str. 420), není nutno tuto domněnku pokládati za prokázanou, ano možno se spíše domnívati, že i kostel na Budči byl jazyka slovanského. — Z doby knížete Vratislava pochází kostel sv. Jiří na hradě pražském. A také o tom jsme s jistou pravděpodobností zjistili, že byl kostelem obřadu slovanského. (Srv. výše str. 230.) — Za knížete Václava, jak jsme již výše naznačili, přicházeli do Čech i kněží latinští, z Bavor, Šváb i ze Saska. Je pravděpodobné, že našli své působiště zejména při kostele sv. Víta na hradě pražském, jehož povaha naznačuje, že byl kostelem převahou jistě latinským. Nicméně význam slovanských kněží v dvorském životě českých knížat za sv. Václava (srv. výše str. 427) a také zaujatý postoj Kosmův proti slovanskému obřadu v kostele svatého Víta (srv. výše

mické stanovisko Kosmovo a jeho živé nepřátelství k slovanské liturgii nedalo by se vyložit, kdyby v jeho době se slovanská liturgie omezovala toliko na klášter sázavský.

⁴⁰³ Srv. B. Havránek, Vývoj spisovného jazyka českého, v Československé vlastivědě III. — 2, Jazyk, 1936. — Pro polské kraje srv. *Tad. Lehr-Splawinski*, Szkice z dziejów rozwoju i kultury języka polskiego. Lwów-Warszawa, 1938, kde na základě jazykozpytu ukazuje, že českým prostřednictvím přišlo k Polá-

str. 231) činí rovněž dosti pravděpodobným, že v Praze u sv. Víta vedle kněží latinských byli i kněží jazyka a obřadu slovanského. O jiných kostelech té doby, zejména o 20 hradských kostelech a farách, o kterých se zmiňuje Kosmas při líčení doby Boleslava II., nemáme bližších zpráv.⁴⁹⁴ Patrně nelišily se svou jazykovou povahou od předních kostelů pražských.

Samo biskupství pražské, k jehož založení došlo roku 973 a uskutečněno bylo roku 975, mělo nepochybně již povahu církevního ústavu latinského. Odtud latinský obřad se šířil pravděpodobně i jinam. Nicméně není jisté bez významu, že za prvního pražského biskupa byl vybrán Dětmar, o němž je známo, že znal i jazyk slovanský. A při jeho nastolení ozývalo se i v kostele sv. Víta v Praze staré slovanské »krleš«, nepochybně z úst předních českých velmožů, kteří se vedle knížecího dvora a duchovenstva mohli vtěsnati do poměrně přece jen malého kostela sv. Víta, představující tak »obecný lid« země a státu, jehož pastýřem se právě byl Dětmar stal.⁴⁹⁵ A snad ohledy na laický živel v státu českém byly příčinou, že církvi bylo nutno slovanskou bohoslužbu tolerovati i po založení pražského biskupství.

Dalším významným církevním ústavem českým byl první ženský klášter, založený Mladou, sestrou knížete Boleslava II., při kostele u sv. Jiří. O jeho povaze jazykové nejsme rovněž blíže zpraveni. Je však dosti pravděpodobné, že kněžstvo, které bylo při kostele sv. Jiří, zůstalo i tenkrát, když při něm vznikl zmíněný již klášter. A opět nevraživý postoj Kosmův, o němž jsme se již zmínili, proti tomuto ústavu církevnímu (srv. výše str. 230) připouští možnost, že snad i klášter sv. Jiří nebyl zcela latinským a že zachoval se při něm dosti dlouho i obřad kněží jazyka slovanského.⁴⁹⁶

kům v druhé polovici X. stol. křesťanství a křesťanská vzdělanost, a že téměř celé církevní názvosloví polské je českého původu, jako na př. slova papež, biskup, žák, probošt, kaple, klášter, oltář, žaltář, kostel a t. d.

⁴⁹⁴ Srv. *Cosmas*, ed. B. Bretholz, kap. 21, str. 42.

⁴⁹⁵ Srv. *Cosmas*, ed. Bretholz, kap. 23.

⁴⁹⁶ *Cosmas*, ed. Bretholz, kap. 21, str. 42 dovolává se »Privilegia kostela sv. Jiří«; ale právě toto neznámé privilegium mělo být asi podobným instrumentem

Roku 993 došlo k založení prvního mužského kláštera v Břevnově. Je nepochybné, že mniši, které biskup Vojtěch přivedl do tohoto kláštera z Itálie, byli obřadu a jazyka latinského. Ale vedle nich jsou tam i mniši domácí, z nichž mnich Kristián, jak jsme již vyložili (srv. str. 430), měl zřejmé sympatie k obřadu slovanskému, a první opat kláštera se jmenuje roku 1001 »opatem provincie slovanské« (srv. str. 431), ano že i žáci sv. Romualda, připravující se na misi v Polsku, učili se snad v Břevnově jazyku slovanskému. (Srv. výše str. 432.)

Z doby knížete Boleslava II. byl také klášter na Ostrově, založený roku 999 z bavorského Altaichu. Byl nepochybně latinský. Ale i z kláštera ostrovského dochovaly se nám glossy, psané jazykem církevněslovanským (glossy svatořehořské a vídeňské), nasvědčující tomu, že i do tohoto kláštera v století XI. pronikla slovanská bohoslužebná řeč a literatura.¹⁹⁷ Věc vykládá se obyčejně tak, že do kláštera ostrovského se uchýlili vypuzení mniši z kláštera sázavského, ale tento výklad není nutný. A možno připustiti i výklad jiný, že klášter ostrovský svojí jazykovou povahou se podobal asi klášteru břevnovskému. Jakousi odnoží kláštera ostrovského byl klášter Veliš, který prý založil kníže Jaromír roku 1003, aby se tak od-

jako »Privilegium kostela pražského«.

¹⁹⁷ Srv. *M. Weingart*, Hlaholské listy vídeňské, Časopis pro mod. filologii XXIV (1938).

¹⁹⁸ *Pulkava*, Prameny děj. čes. V., str. 34, píše, že Jaromír založil »monasterium Welisch . . ., in quo . . . plures degunt monachi sub regula s. Benedicti sub abbate Insule Sazaviensis«. — V listině Břetislava I., známého příznivce slovanské bohoslužby, z roku 1037—55 připomíná se jako příslušenství kláštera na Ostrově »capella in Veliz cum omnibus apendiciis suis« (*G. Friedrich*, Cod. dipl. Bohemiae, I., nr. 52). O příběhu s Vršovci vypravuje též Kosmas, ale zprávu o založení kláštera Veliše vynechal. Snad z téhož důvodu, proč ani slovem se nezmínil o založení kláštera na Sázavě a pro své nepřátelské stanovisko k slovanské bohoslužbě.

¹⁹⁹ Srv. *G. Friedrich*, Cod. dipl. Bohemiae I., str. 52. V listině se píše, že Břetislav daroval klášteru ostrovskému »capellam quoque in spelunca s. Johannis Babtiste«. — Je opět nápadné, že o vzniku této poustevny a patrně budoucího kláštera se ani slovem nezmínil Kosmas. Snad rovněž proto, že byla to

vděčil bohu za své vysvobození z moci Vršovců. Pulkava o něm vypravuje, že byli v něm mnozí mniši řehole sv. Benedikta pod »opatem Ostrova Sázavského«.⁴⁹⁸ Jinou takovou odnoží Ostrova byla jeskyně a poustevna sv. Ivana pod Skalou, o níž máme zprávu v listině Břetislava I. z roku 1037—55, již zmíněné.⁴⁹⁹

Roku 1032 dochází pak k založení kláštera na Sázavě. Byl původně také asi poustevnou, podobnou Veliši a sv. Ivanu pod Skalou, a teprve zásluhou knížete Břetislava se stal opatstvím. O jeho slovanském charakteru není pochybností. Ale jinak nic nenasvědčuje, že by se klášter sázavský lišil od jiných benediktinských klášterů v Čechách a tyto opět od něho. Snad k těmto starým založením klášterním, kde se uplatnila ještě i slovanská bohoslužba, mohli bychom počítati i klášter Rajhrad na Moravě.⁵⁰⁰ Zpráv o jeho jazykové povaze nemáme sice žádných, ale mohli bychom jej přepočítati ku klášterům, založeným knížetem Břetislavem I., o jehož přízni k slovanské bohoslužbě jsme dostatek zpraveni. Je však opět příznačné, že v klášteře Rajhradském v latinské památce Martyrologium Adonis objeveny byly slovanské přípisky psané cyrilicí, zřejmě českého původu.^{500a}

A tak je pravděpodobné, že z důvodů tradičních, ale zejména z dů-

poustevna obřadu slovanského, tak jako Sázava, založená týmž Břetislavem I.

O sv. Ivanovi zachovala se církevněslovanská i latinská legenda. Obě jsou psány pod zřejmým vlivem pozdější legendy prokopské v její recenzi ze XIV. století a patrně pod vlivem obnoveného kultu slovanské bohoslužby za Karla IV. A také údaj, že sv. Ivan byl synem krále chorvatského neb uherského, prozrazuje chorvatské prostředí mnichů v klášteře na Slovanech a dobu Karla IV. Ale sám základ legendy může býti starší. Srv. *J. Vašica*, *Legenda svatoivanská*, časopis »Řád«, roč. 1934/35. K tomu i rf. V. Flajšhansův v *Čes. Čas. Hist.* 1935, str. 395 n. Pro slovanskou tradici svědčí i jméno zakladatele Ivan.

⁵⁰⁰ Zpráva o založení kláštera Rajhradu zachovala se v padělku listiny pro týmž klášter z XIII. století. Tam Břetislav I. daruje klášteru břevnovsskému »in Moravia eciam quandam cellam in honore sanctorum Petri et Pauli apostolorum in quodam castro deserto, cui nomen Raygrad«. Listina je sice padělkem, ale byla pravděpodobně zhotovena podle starého záznamu donačního z roku 1045. Srv. *G. Friedrich*, *Cod. dipl. Bohemiae I.*, nr. 379, str. 354.

^{500a} Srv. *K. Horánek*, *K otázce české cyrilice*, *Listy filologické* roč. 66, 1939.

vodů misijních, užíváno bylo slovanského jazyka při bohoslužbách ve všech výše zmíněných ústavech církevních. Ale již sama existence slovanské bohoslužby v jednom z výše vzpomenutých ústavů dokazuje její význam a důležitost. Přísnost církevní kázně byla jistě požadována a dodržována především v kláštorech. Jestliže pak máme bezpečně prokázánu slovanskou bohoslužbu na Sázavě v jednom ze tří tehdejších mužských klášterů v Čechách a jestliže v ostatních kláštorech (v břevnovském a ostrovském) užívání neb aspoň tolerování slovanské bohoslužby je velmi pravděpodobné, pak s touto pravděpodobností můžeme také počítati při kostelích světských, při hradských farách a při kostelcích velmožů. Při hradních kostelech v Praze, kde byl arcipryštem kněz Pavel, v Staré Boleslavi, kde byl hradním knězem Krasej, na Tetíně, v Kouřimi, kde byl hradním knězem původně sv. Prokop, máme užívání slovanského jazyka dosvědčeno prameny. A můžeme proto plně věřiti zprávám legend, že slovanská bohoslužba v Čechách byla před založením pražského biskupství téměř obecnou (srv. legendu »Diffundente sole«) a že v době Vojtěchově slovanský obřad byl (podle svědectví Kristiána) zachováván ještě »od mnohých«. (Srv. výše str. 138.)

Se vznikem nových ústavů církevních v století XI. a XII., zejména po zákroku papeže Řehoře VII. roku 1080, starý tento zvyk rychle mizel. Ale ještě v době Kosmově zápas mezi slovanskou bohoslužbou a ritem latinským zcela skončen nebyl.

Je proto celkem odůvodněný názor, že užívání slovanského jazyka při bohoslužbách se uchovalo v Čechách až do dob Vratislavových v dosti rozsáhlé míře a že jeho žádost do Říma asi z roku 1079 měla své opodstatnění.

VLIV SLOVANSKÉ BOHOSLUŽBY NA ZAPADĚ.

Velmi značné rozšíření slovanské bohoslužby v Čechách a patrně v celém českém státu, její užívání i v předních ústavech církevních, v literatuře a ve veřejném životě, církevním i státním, dalo se nepochybně se souhlasem církve obecné a před založením pražského biskupství i bavorského episkopátu. I když snad někteří činitelé cír-

kevní dívali se na tyto skutečnosti nevlídně, jiní shledávali slovanskou bohoslužbu jako velmi vhodný a účinný prostředek, pomocí něhož bylo možno snadněji proniknutí k duši pohanských tou dobou ještě krajů slovanských. Máme ze století X. a XI. několik pozoruhodných zpráv, že vynikající misionáři se učí jazyku slovanskému, ano i literární památky, jejichž povaha nasvědčuje, že vznikly v neslovanském prostředí bavorském. Zdá se, že zejména činnost Vojtěchova měla na smíření se světa neslovanského se slovanským jazykem v církvi blahodárny vliv. Jestliže misionáři, kteří z jeho návodu a v jeho stopách šli do Polska, hleděli se přizpůsobiti slovanskému lidu i tím, že po jeho způsobu si nechali vousy růsti a vlasy si holili, tím spíše se snažili mu přiblížiti po stránce jazykové.⁵⁰¹

Ostatně rychlé pokroky křesťanství moravsko-českého, ať doma či v krajích sousedních, jako v Polsku, a jeho zřejmé úspěchy přímo nabádaly k nápodobení. Církev zajisté vědomě a programově přijímala stanovisko, které pak roku 1080 vyjádřil papež Řehoř VII., že v počátcích křesťanství mnohé věci a zvyky trpěla snad v naději, že po pevnějším zakořenění víry Kristovy bude je možno pozměnit. A právě typ českého křesťanství při své dogmatické a rituální jednotě s církví západní byl asi považován za nejvhodnější prostředek misijní činnosti i od biskupů a kněží německých.

Když roku 959 kijevská kněžna Olga se obrátila na císaře Otu Velkého se žádostí o křesťanské misionáře, rozhodl se Ota roku 961 vyslati tam zvláštní poselství pod vedením učeného mnicha trevírského Adalberta, jakožto předurčeného biskupa ruského. O Adalbertovi, pozdějším arcibiskupu magdeburském, je známo, že byl k tomuto úkolu zvolen proto, že uměl slovansky. A nepochybně stejně

⁵⁰¹ Srv. *Bruno*, Vita quinque fratrum, Mon. Poloniae hist. VI. str. 396. Sclavonica linguae idioma superfluo sudore paravimus, ut incognitis paganis melior pateat ingressus ad salutem; parcentes rasorio, dimissae barbae misericordiam nobis fecimus, qui totum caput radere parati sumus. Cum, manente bona intentione, nil noceat vestis mutata, indumenta similia ad ritum genititium indifferenter summere statuimus, credentes in pagano populo, dum socium esse credit, quem discordare a suo ritu non videt . . . , qua occasione quis ad bonum deducatur et ad salutaria dirigatur.«

byli pro svůj velký úkol vyzbrojeni i členové jeho misionářské družiny.⁵⁰² Misijní činnost Adalbertova na Rusi se nepotkala s úspěchem. Lze však míti za to, že Adalbert svých jazykových schopností se snažil využít jako arcibiskup magdeburský, jemuž Otou Velkým byl určen tak veliký program slovanský. Ze saského prostředí, snad přímo z okolí magdeburského Adalberta přichází pak do Čech prvý pražský biskup Dětmar a přináší si pro svůj úkol již ze Saska dobrou znalost jazyka slovanského. A již tato skutečnost sama přinášela s sebou jisté proniknutí jazyka slovanského do církevního života. Byly tu zajisté některé úkony církevní, jako kazatelství, užívání jistých formulí zpovědních, modliteb, zpěvů, které při slovanském rázu nových věřících nutně bylo konati v jazyce slovanském. A tito západní misionáři lišili se snad od slovanských kněží toliko tím, že pro interní úkony církevní, jako byly kanonické hodinky a zejména celebrování mše, užívali jazyka latinského.

O tom, jak misionáři, připravující se v duchu Vojtěchově v okolí sv. Romualda na cestu do krajů slovanských, horlivě se učili jazyku slovanskému, máme svědectví jak Petra Damiána, tak samého Brunona.⁵⁰³

Z téže asi doby, jako o prvém biskupu pražském máme též svědectví o prvém biskupu merseburském Bosovi, že uměl slovansky a že slovanského jazyka užíval i při své misionářské činnosti (srv. výše str. 216), a podobně něco později o Brunovi Querfurtském. To vše ukazuje, že vynikající činitelé ze Sas, jako byli sám Adalbert, arcibiskup magdeburský, Dětmar, biskup pražský, i Boso, biskup merseburský a Bruno Querfurtský, přicházeli do krajin slovanských jazykově náležitě připraveni. A je na snadě, že moravsko-české křesťanství bylo jim asi nejčastěji školou a průpravou. S jazykovou pak znalostí získávali nepochybně i porozumění pro slovanskou povahu a

⁵⁰² Srv. E. Dümmler, *Jahrbücher d. deutschen Geschichte*, Kaiser Otto der Grosse. Leipzig, 1876, str. 446—447.

⁵⁰³ Srv. výše str. 430, pozn. 476. A dále Bruno Querfurtský, *Vita quinque fratrum*, *Mon. Poloniae hist.* VI., str. 396, 397, 409, 410, 412, 413. »Iter hoc admonet, ut sclavonicam discerem.« — »Cum multo sudore ignotam linguam parasse.« »Qui de sclavonica terra et lingua in sacra professione beatos magistros Benedic-

pro vžití již slovanské odlišnosti v církvi. Z bavorského prostředí zachovaly se nám i důležité literární památky slovanské, *Památky frisinské*, které literárně dokumentují znalost jazyka slovanského v církevních kruzích bavorských a jeho potřebu pro účele misionářské.⁵⁰⁴ A je dosti pravděpodobné, že Frisinské památky, jejichž vznik se podle novějších poznatků jazykovědných klade do konce X. století neb do samého počátku století XI., souvisejí snad nějak s činností biskupa Pilgrima Pasovského a jeho misijním programem v krajích slovanských.

ZÁKAZ SLOVANSKÉ BOHOSLUŽBY.

Odpověď papeže Řehoře VII. z roku 1080 na žádost Vratislavovu, obsahující otcovská »napomenutí či spíše rozkazy«, byla krajně zamítavá.⁵⁰⁵ Třeba, abychom si při tom uvědomili, že byl to strohý papež Řehoř VII. a že k rozhodnutí o slovanské bohoslužbě v Čechách došlo v Římě již po provedeném rozkolu mezi Východem a Západem z roku 1054. Jistě nebylo vůlí boží, praví Řehoř VII. v své odpovědi, aby Písmo zůstalo v kterékoli zemi neb v kterémkoli jazyce nepoznané. Leč dovoláváte-li se věty sv. Pavla a v důsledku toho žádáte užívání slovanského jazyka při bohoslužbách, tu je nebezpečí, že nevzdělaný lid mohl by Písmu chybně rozuměti a tak uveden býti na scestí bludu. »Tu nemůže býti ani omluvou tvrzení,« pokračuje papež, »že někteří zbožní mužové to, co obecný lid žádá, vlídně trpěli a bez opravy ponechali. Církev v svých počátcích mnohé věci neviděla, které potom od svatých otců, když křesťanství bylo upevněno a víra se vzmožila, po přísnějším přezkoušení byly opraveny.« Je nerozumné, co žádáte. A proto autoritou samého sv. Petra příka-

tum et Iohannem sectati sunt.«

⁵⁰⁴ Srv. J. Stanislav, Doterajšie výskumy o Frisinských pamiatkach, Byzantino-slavica, IV., 1922, str. 303—3. Také M. Weingart, První česko-církevně-slovanská legenda o sv. Václavu I. c. str. 154.

⁵⁰⁵ Srv. G. Friedrich, Cod. dipl. Bohemiae, I. Papež píše: »Hec . . . nostra monita sive mandata, . . . volumus, immo iubemus« atd.

zuje Vratislavovi, aby se této »prázdné pošetilosti« se všemi svými silami postavil na odpor.⁵⁰⁶

Politické okolnosti způsobily snad, že rozkaz papežův nebyl knížetem Vratislavem proveden, nicméně osud slovanské bohoslužby byl tím spečetěn. Vratislav až do své smrti držel ochrannou ruku nad klášterem sázavským i nad slovanskou bohoslužbou. Snad to byl vliv sázavského opata Božetěcha, který patřil k nejpřednějším rádcům Vratislavovým. Osobnost přísného papeže, jenž byl přesvědčen, že vlastně všichni králové a knížata mají svou moc od boha skrze papeže propůjčenou a že všichni vladaři mají mu býti poddáni, rozhodla asi definitivně o dalším trvání slovanské bohoslužby v Čechách. Je nasnadě, že toto stanovisko římské kurie nezůstalo utajeno bratru knížete Vratislava biskupu pražskému Jaromírovi, jenž i pro jiné příčiny byl se svým bratrem zneprátelen. A že pak pro něho (tak jako pro jeho věrného stoupence Kosmu !) slovanská bohoslužba byla nadále jen »secta Bulgarie vel Ruscie«, k níž hořel nenávisť a snažil se všemožně ze své diecése vykořeniti. A stejně asi jako Jaromír se díval na otázku slovanské bohoslužby v Čechách i arcidiecéšán jeho arcibiskup mohučský.

Syn Vratislavův Břetislav II. (1093—1100), jenž vládu svou zahájil — patrně pod vlivem kruhů kuriálních — přísnými opatřeními proti »zbytkům pohanství«, nebránil se ani nátlaku těchto kruhů v tom, aby se co nejradikálněji vypořádal se starým zvykem (s hlediska kurie spíše zlozvykem !), jakým bylo užívání slovanské bohoslužby a slovanského jazyka v církvi. Roku 1096 došlo na klášter sázavský. Byl přeměněn na ústav latinský a osazen kněžími z Břev-

⁵⁰⁶ Srv. *G. Friedrich*, *Cod. dipl. Bohemiae* I. nr. 81, str. 87—89. Papež Řehoř VII. r. 1080 píše: *Quia vero nobilitas tua postulavit, quod secundum slavonicam linguam apud vos divinum celebrari officium annueremus, scias nos huic petitioni tuę nequaquam posse favere. . . . Neque enim ad excusacionem iuvat, quod quidam religiosi viri hoc, quod simpliciter populus querit, patienter tuluerunt seu incorrectum dimiserunt; cum primitiva ecclesia multa dissimulaverit, quę a sanctis patribus postmodum, firmato christianitate et religione crescente, subtili examinatione correcta sunt.*

Unde, ne id fiat, quod a vestris imprudenter exposcitur, autoritate beati Petri

nova. Knihy slovanského jazyka byly zničeny a užívání slovanského jazyka při bohoslužbách za součinnosti pražského biskupa Kosmy v celé zemi bylo přísně zakázáno.⁵⁰⁷

Ale nestačil jen zákaz. Bylo třeba vykořeniti každou upomínku na slovanskou minulost české církve, vymazati z české duše tradici, spojující české křesťanství s Metodějem, Bořivojem i Ludmilou, aby tak latinská uniformita s církví obecnou byla dokonalá a trvalá. A proto, jak Kosmova kronika nejlépe svědčí, na index dostávají se netoliko Cyril a Metod, ale též Bořivoj a Ludmila a s nimi i Prokop. Česká minulost kulturní, vížící se k počátkům česko-moravského křesťanství, měla pro budoucnost býti vymazána z paměti a upadnouti zcela v zapomenutí ... Proto ze starých legend českých vymýceno vše, co by mohlo připomínati slovanskou bohoslužbu. Nebylo sice možno popřítí naráz zásluhy Cyrilovy a Metodějovy o moravsko-české křesťanství. Ani Kosmas se toho ještě plně neodvážil. Píše, že Bořivoj byl pokřtěn »od ctihodného biskupa Metoděje na Moravě«, ale při tom do hrobu mlčení ukládá každou zmínku o slovanské bohoslužbě. S podobným zjevem se setkáváme také v cyrilské legendě »Beatus Cyrilus«, upravené již pod zorným úhlem nové této koncepce historické. Líčí se v ní sice zásluhy Cyrilovy a Metodějovy o pokřtění Moravy, ale oba solunští bratři vystupují v ní jako pravověrní latiníci. A nikde ani slovo o slovanské liturgii. (Srv. výše str. 76.) Podobný osud stihl i Kristiána. Obě části jeho legendy, jednající o Ludmile a Václavovi, i v středověku literárně žily. Ale tak, že z nich bylo vypuštěno vše, co by mohlo připomínati vznik a existenci slovanské bohoslužby. Legenda ludmilská byla rozšířena v úryv-

inhibemus, teque ad honorem omnipotentis de huic vane temeritati viribus totius resistere precipimus.« A t. d.

⁵⁰⁷ Reforma kláštera od opata břevnovského nebyla provedena s krutou přísností. Slovanské knihy v klášteře byly sice zničeny, ale legenda o sv. Prokopu, sepsaná v klášteře sázavském v letech 1061—67 po latinsky, ale v duchu slovanském, zůstala dál v užívání a šířila se z kláštera i mezi lid. A přece jen v této legendě se píše o Cyrilovi jako o nejsvětějším otci a biskupovi, který vynašel slovanské písmo a dosáhl kanonického schválení slovanské bohoslužby. A dále se živými barvami líčí, kterak sv. Prokop bitím vyhnal ze svého kláštera opata

ku, líčícím toliko vlastní utrpení kněžny Ludmily a s vynecháním historie o pokřtění knížete Bořivoje a souvislosti s moravským křesťanstvím. Je to známá a také v starých rukopisech dochovaná legenda, počínající slovy »Subtrahente se«. (Srv. výše str. 378.) Václavská legenda Kristiánova se rozšířila u nás nejvíce ve zpracování »Oriente iam sole«. Legenda tato je sice literárním derivátem skladby Kristiánovy, ale o slovanské bohoslužbě, která se v původní práci Kristiánově velebila, není v ní ani slůvka. (Srv. str. 379.)

Ano, tento směr, vyhlazující každou upomínku na slovanskou bohoslužbu, nezastavil se ani před svatostí kněžny Ludmily, jejíž vztahy k slovanskému křesťanství bylo těžko v paměti starších událostí potlačit. Proto latinská církev snaží se přivést k zapomenutí i její zásluhy o počátky křesťanství v našich zemích a její svatost. Jestliže tato byla v století X. všeobecně uznávána, a to i od episkopátu bavorského, v století XI. je v církevních kruzích zřejmá snaha svatost Ludmilinu a její památku potlačit. »Nemluv, paní, o její svatosti!« výstižně vyjadřuje tuto tendenci pražský biskup Herman na rozhraní století XI. a XII. (Srv. výše str. 297.) A děkan kapituly pražské Kosmas záměrným mlčením pomíjí netoliko Cyrila, Metoděje, Rastislava, Svatopluka, Bořivoje, ale i Ludmilu. A ani slovem se v své kronice nezmiňuje o sv. Prokopovi, počátcích kláštera sázavského, velišského i sv. Ivana pod Skalou! Patrně proto, aby se vyhnul každé upomínce na slovanský bohoslužebný jazyk. Nově však vznícený nacionalism českého duchovenstva, i když se podřizoval vládnoucím směrům církevním, nedal si vzít ani svatou Ludmilu, ani svatého Prokopa, ba ani památku svatých Cyrila a Metoděje. (Srv. str. 76, 298.) A spolu se sv. Václavem a Vojtěchem vidí v nich své ochránce u trůnu nebeského, své národní světce a patrony. Oficiální církev česká je však jako světce neuznávala. Kromě Kosmy s potvrzením tohoto poznatku setkáváme se také v t. ř. Homiliáři opatovickém, homiliáři to pražského biskupství z let 1099—1100. I tam, jako u Kosmy, jsou zastoupeni toliko sv. Václav a sv. Vojtěch.

Němce. (Srv. *B. Bretholz*, *Cosmas* I. str. 250.)

⁶⁰⁸ Srv. *C. Höfler*, *Bonifatius der Apostel d. Deutschen u. die Slavenapostel*. *Mitteil. d. V. f. Gesch. d. Deutschen in Böhmen* XV. (1887), str. 209 n.

Tak dle možnosti zahlazena byla církví na konci století XI. a v století XII. každá stopa po slovanském křesťanství, které pod tlakem církevní censury upadalo čím dále více v zapomenutí.

Rychlý rozvoj církve v této době a zejména zakládání nových ústavů církevních, obzvláště klášterů a kapitol, benediktinských, praemonstrátských i cisterceckých, osazených převahou Němci, vše to způsobilo, že vítězný nový směr v církvi nabyt rychle převahy. (V starších klášterech benediktinských, patrně také pod vlivem slovanské bohoslužby, setkáváme se více se slovanskými jmény a s muži slovanského a domácího původu!) A tak se pak stalo, že v breviářích a homiliářích, užívaných v pražské diecési ze století XII. a v době pozdější, a podobně i v jejich kalendářích připomíná se význačnějším způsobem úcta sv. Bonifáce, apoštola Němců, nikoli však úcta slovanských věrozvěstů Cyrila a Metoděje.¹⁰⁸ V liturgických pak knihách téže diecése připomíná se sv. Emeram jako »sanctissimus pater et protector noster preclarus«, nikoli však Metoděj neb Prokop. Ba zmíněný obrat šel tak daleko, že v bohoslužebných knihách kláštera sv. Jiří na hradě pražském, ve značném počtu dochovaných ze století XII. a XIII., nikde nenajdeme zmínku neb narážku, že svatá Ludmila, jejíž ostatky zůstaly slávou a pýchou kláštera, byla pokřtěna Metodějem a zemřela v slovanském křesťanství. V litaních klášterních, které rok od roku odznívaly nad hrobem slovanské světice, byla celá řada bavorských a německých světců se sv. Bonifácem a Emeramem v čele, ale vedle nich i sv. Gothart, sv. Willibald, svatý Kilián, sv. Korbinián, sv. Wolfgang, sv. Willibot, sv. Odila, sv. Walpurgis a t. d., ale nikde ani vzpomínka na světce, z jehož rukou Ludmila skutečně přijala křest, na moravského Metoděje.

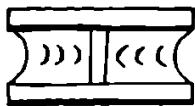
V této době přirozeně nebylo vhodné, aby se opisovaly staré legendy a historicko-náboženská sepsání, jako byly spisy »Privilegium církve moravské«, legenda »Diffundente sole« neb celý Kristián, které Kosmas ještě znal, ale zavrhl, tím méně pak spisy, psané jazykem církevněslovanským, jako byla původní legenda o umučení svaté Ludmily a obě církevněslovanské legendy o sv. Václavu. A kdyby se nebyly zachovaly na daleké Rusi neb v Chorvatsku, snad zapadly by byly zcela v propast zapomnění.

RENAISSANCE SLOVANSKÉ BOHOSLUŽBY.

A přece jen upomínky na slovanské křesťanství v Čechách zcela nevyumizely z paměti historie. Když na konci století XIII. za Přemysla Otakara II. (srv. výše str. 283—84, pozn. 303), zejména pak za Karla IV. dochází k renaissanci cyrilometodějského kultu a cyrilometodějské myšlenky, ovšem již za zcela změněných okolností politických i církevních, tu pojednou jakoby z neznáma přicházejí opět na světlo staré legendy o Cyrilovi a Metodějovi, o Bořivojovi a Ludmile, o Václavovi i s jeho spojením se slovanskou tradicí křesťanskou a také o sv. Prokopovi. Kde se vzaly a proč není po nich stopy v rukopisech ze století XII. a XIII.? Je to náhoda anebo byly skryty a utajeny? Jisté vysvětlení této záhady podávají nám předchozí kapitoly.

Vidíme však, že zejména v době Karla IV. dochází k novému oživení slovanského křesťanství a slovanské tradice kulturní i politické a že zejména v této době literární památky tohoto rázu počaly se znovu opisovati i literárně zpracovávati. Pro Karla IV. pro šíření legend o době cyrilometodějské a o starém království moravském vedle jisté sentimentality pro tuto dobu byl ještě zvláštní a mocný důvod v jeho politických aspiracích a státoprávních nárocích na dědictví po staré Moravě. Šířením úcty cyrilometodějské šířily a propagovaly se i politické nároky Karlovy na země, které patřily někdy ku starému království moravskému, kteréžto království podle kroniky Karlovy, t. ř. Pulkavy, bylo přenešeno do Čech na Přemyslovce a českou korunu i »s zeměmi, kteréžto za časův Svatoplukových, posledního krále moravského, k moravskému příslušiechu království«, a vysloveno v řečené kronice tvrzení, že k moravskému království příslušelo netoliko Slovensko, ale i Polsko a Rusko. Nikoliv bez politického důvodu v době Karlově šířena byla zpráva o sedmi biskupstvích, patřících k arcidiecési Metodějově a k Velehradu, nikoliv bez politického záměru za zemi slovanské bohoslužby byly prohlášeny i Uhry či spíše Slovensko. (Srv. výše str. 156.) Kulturní tradici cyrilometodějskou doby Karlovy osvojilo si pak husitství, jemuž slovanská povaha cyrilského křesťanství byla zvláště sympatická.

Jisto je, že v našich kulturních dějinách máme dvě epochy slovanské liturgie a slovanského kultu. Starou, počínající příchodem Cyrila a Metoděje na Moravu a pokračující pak v Čechách s pokřtěním Bořivoje a Ludmily, epochu skutečného trvání slovanského obřadu v církvi a v literatuře, která se končí na rozhraní století XI. a XII. Druhou pak epochu, která se ohlašuje politickými snahami Přemysla Otakara II. po obnovení staré říše moravské a která se zejména rozvíjí v době Karla IV. po založení kláštera na Slovanech. Mezi nimi je epocha persekuce a tendenčního vykořenění všeho, co by připomínalo slovanskou bohoslužbu a slovanské křesťanství, sahající od konce století XI. až do polovice století XIII. Do těchto dvou epoch slovanského křesťanství třeba, abychom zařadili i literární památky, obírající se slovanskou bohoslužbou, ať již jsou psány jazykem církevněslovanským neb latinským, bez ohledu na to, zda se zachovaly v rukopisech současných neb pozdějších. Vědecká kritika textů a stanovení jejich filiace je nám při tom bezpečnou oporou. Výsledky tohoto poznání mění pak velmi podstatně i dosavadní názory na význam slovanské bohoslužby v našich zemích a vede nás k naprostému opuštění zkresleného pojetí těchto starších století v duchu historické koncepce Kosmovy, ale i Dobrovského a jeho starých i nových následovatelů, a vrací nás k původnější a době bližší koncepci naší historické tradice, jak ji nalézáme v starých našich legendách z X. století, a zejména pak v historických spisech Karla IV., v novější době pak obzvláště u Pekaře.

I.

FUIT IN PROVINCIA BOEMORUM.

Legenda o svatě Ludmile z první polovice X. století.

Legenda, líčící umučení sv. Ludmily, která počíná slovy »Fuit in provincia Boemorum«, zachovala se v přečetných rukopisech ze středověku v knihovnách českých neb i v jiných, ale zpravidla českého původu. Z těch rukopis drážďanský (P) je nejstarší; pochází z konce XII. neb spíše z počátku XIII. století. Nikoli však nejlepší, ani nejúplnější. Obsahuje totiž, jako většina jiných rukopisů, toliko vlastní »passio«, čili toliko prvních sedm kapitol zmíněné legendy. Některé rukopisy jsou však ještě kratší. Tři z nich obsahují toliko první tři kapitoly legendy (C, D, R), dalších pět rukopisů má pak toliko první čtyry kapitoly (K, N, T, V a W). Nejrozsáhlejší je poměrně rukopis kremnický (A), v němž je zapsána celá legenda kromě přenešení ostatků sv. Ludmily z Tetína do Prahy, tudíž kapitola 1—10. Kremnickému rukopisu svým rozsahem se blíží rukopis bibliotéky Czartoryských v Krakově (B), kde čte se kapitola 1—8. V rukopise pražské universitní knihovny (Q) zachovalo se vedle prvních sedmi kapitol i »přenešení«, tudíž celkem kapitola 1—7 a 11—14. Celá legenda, jak ji měl před rukama Kristián, nezachovala se vlastně v žádném nám známém rukopise.

Povšechně můžeme si o rozsahu jednotlivých rukopisů učiniti pojem podle níže znázorněného schematu, v němž arabská čísla značí kapitoly legendy a velká písmena jednotlivé její rukopisy.

C, D, R	1	2	3															
K, N, T, V, W	1	2	3	4														
E, F, G, H, I, L, M, O, P, Q, S, U, Z	1	2	3	4	5	6	7											
Q	1	2	3	4	5	6	7			11	12	13	14					
B	1	2	3	4	5	6	7	8										
A	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10								

Legenda »Fuit in provincia Boemorum« obsahově se rozpadá asi na tři části. V první, kapitola 1—7, je vylíčen život světice a její mu-

čednická smrt. Tato část je v zachovaných rukopisech nejvíce rozšířená. V druhé části, kapitola 8—10, líčí se pohřeb svěřice, trest boží, který stihl vrahy a konečně první zázraky nad jejím hrobem. V třetí části, kapitola 11—14, podáno je pak vylíčení vyzdvižení tělesných ostatků svaté kněžny a jejich přenesení do Prahy. Celou legendu, jak již zmíněno, měl před rukama Kristián a pojal ji s jistými změnami do své velké skladby o sv. Ludmile a sv. Václavu.

Z dochovaných rukopisů nejdůležitější je kremnický (A) a pražský universitní (Q), které jsou také základem našeho vydání. Z ostatních připojeny jsou varianty.

A. Rukopis katolické farní knihovny v Kremnici Nr. V., je papírový kodex malého kvartu, který čítá 354 stran. Obsahuje »Speculum humane salvacionis« a »Festa propria breviarii«. Písařem rukopisu je pravděpodobně Nicolaus de Odra, kanovník olomoucký, který byl povolán ze Slezska do Uherska a roku 1446 se stal pak farářem v Kremnici. Snad je to též Mikuláš, který na jiný kodex fary kremnické připojil poznámku k roku 1423: »Qui te scribebat, Nicolaus nomen habebat«. Také v našem rukopisu je na str. 168 a 335 poznámka, že psán byl: »per manus Nicolai de Wratislavia«. Rukopis se dostal potom též na čas do majetku olomouckého kanovníka Stanislava, jak svědčí na vazbě poznámka: »Iste liber est domini Stanislai de Olomucz«.

S tím vším souhlasí též písmo rukopisu, které se svým rázem hlásí asi do první polovice XV. století.

V části breviářové čtou se i legendy o českých svatých, a to: legenda o sv. Ludmile, počínající slovy »Fuit in provincia Bohemorum«, o sv. Václavu, počínající slovy: »Oriente iam sole«, o přenesení těla sv. Václava, počínající slovy: »Postquam requievit corpus beati Wenceslai«, o sv. Cyrilovi a Metodějovi, počínající slovy: »Adest dies gloriosa« a o sv. Prokopu, počínající slovy: »Fuit itaque beatus Procopius, nacione Bohemus«.

Podrobnější popis rukopisu podal Fr. V. Sasinek ve spise *Schematismus historicus dioecesis Neosoliensis, Neosolii*, 1876,

str. 300—304 a znovu v Slovenském letopisu, ročník I., Skalica, 1876, str. 111—120, kde otiskl též legendy o českých svatých.

- B.** *Rukopis bibliotéky Czartoryských v Krakově nr. 2767, pochází z XV. století a obsahuje Vitae sanctorum, mezi nimiž je Vita s. Adalberti, Brunonova legenda o »pěti bratřích«, Vita s. Procopii a na pag. 490—492 Vita s. Ludmillae. Uvedle těchto českých svatých jsou v rukopise i životy polských a uherských světců, totiž sv. Stanislava a sv. Ladislava, krále uherského. Podrobnější údaje o rukopisu podává Uojtěch Kętrzyński při vydání Vita s. Stanislai v díle Monumenta Poloniae historica, Lwów, 1884, IV, str. 242—43.*
- C.** *Rukopis bibliotéky Ossolińských ve Lvově nr. 1944 pochází z XV. století a obsahuje Vitae sanctorum, mezi nimiž na fol. 379^b—380^a je zapsána legenda »Fuit in provincia Boemorum«. K ní se na fol. 380^a—382^b připojuje legenda o sv. Ludmile, počínající slovy »Factum est«. (Translace »Recordatus« v rukopise není připojena.) Mimo legendu o sv. Ludmile obsahuje rukopis též legendu o sv. Václavu (»Inclitam et gloriosam festivitate«), o sv. Uojtěchu a o sv. Prokopu. Uvedle nich je v rukopise život sv. Stanislava, biskupa krakovského, život sv. Štěpána, krále uherského, a život sv. Imricha, královice uherského. Podrobnější popis rukopisu podal W. Kętrzyński při vydání života svatého Stanislava v díle Monumenta Poloniae historica, Lwów, 1884, IV, str. 323—324.*
- D.** *Rukopis Národní a universitní knihovny v Praze, sign. VI. E. 4., ze století XIV. Je to breviář, pocházející z kláštera Svaté Koruny. Legenda o sv. Ludmile je v něm zapsána na fol. 277^b—278^b. Bližší popis rukopisu má Jos. Truhlář, Catalogus codicum manuscriptorum latinorum, Pragae, 1905, pod č. 1117 a 1118.*
- E.** *Rukopis Národní a universitní knihovny v Praze, sign. XII. E. 14., ze století XIV. Obsahuje Jakoba de Voragine Legendu zlatou s některými přídávky. K nim patří i legenda*

o sv. Ludmile, která se čte tam na fol. 453^b—454^a. Bližší údaje o rukopise má J. Truhlář, *Catalogus*, l. c. pod č. 2181.

- F.** *Rukopis Národní a universitní knihovny v Praze*, sign. VII. D. 9., ze století XIV. a XV. Obsahuje *Sermones dominicales per circulum anni*, kde na předešlé zapsána je rukou XV. století naše legenda o sv. Ludmile. Bližší údaje o rukopise má J. Truhlář, *Catalogus*, l. c. pod č. 1275.
- G.** *Rukopis Národního musea v Praze*, sign. XIV. C. 2., pochází z roku 1436 a obsahuje *Jakoba de Voragine Legendu zlatou*, v níž čtou se i legendy o českých svatých. Naše legenda je zapsána na fol. 240^a—240^b. Rukopis pochází z odkazu Dobrovského. Bližší údaje o rukopisu podává F. M. Bartoš, *Soupis rukopisů Národního musea v Praze, Praha, 1937, sv. II., pod č. 3441.* (Srv. též J. Dobrovský, *Kritische Versuche I. Bořiwoy's Taufe*, l. c. str. 15.)
- H.** *Rukopis kapitulní knihovny v Olomouci nr. 12.* Obsahuje *Lectionarium in usum chori pro matutino per circulum anni* a byl psán asi v polovici století XIV. Uvedle obecných světců obsahuje i legendy o českých svatých, o sv. Vojtěchu, o sv. Václavu a na konci o sv. Cyrilu a Metodějovi. Na prvním foliu je pěkná iniciálka s rozvinutým révovým trojlistem, připomínající výzdobu některých rukopisů biskupa Jana z Dražic. O rukopisu povšechné údaje podává Beda Dudík v studii *Die Handschriften der Bibliothek des Metropolitancapitels in Olmütz, Archivallische Zeitschrift (herausg. von Franz Löhrer), Bd. V. (1880), str. 126 n.*
- I.** *Rukopis cisterciáckého kláštera ve Vyšším Brodě nr. 106.* Pochází z XV. století (1479) a obsahuje *Sermones de tempore et de sanctis, kázání o křesťanských svatých, mezi nimi o svatých českých, kde i naše legenda* »Fuit in provincia Boemorum« *ve spojení s homilií* »Factum est« *na fol. 182^a—184^a. Na fol. 224^a:* »Explicit liber sermonum de sanctis et finitus feria III. post festum Lamberti et hoc sub anno domini 1479.«

- K.** *Rukopis Národní a universitní knihovny v Praze sign. XIII. H. 3. Pochází z konce XIV. století a obsahuje Breviarium per circulum anni, kde jsou i legendy o českých svatých. Na fol. 290^a—292^a čte se naše legenda. Stručný popis rukopisu podává též J. Truhlář, Catalogus, l. c. pod č. 2397.*
- L.** *Rukopis Národního musea v Praze, sign. XVI. D. 11 obsahuje Jakoba de Voragine Legendu zlatou a pochází z roku 1402. Naše legenda je v rukopise zapsána na fol. 144^b—145^a. Bezprostředně k naší legendě se připojuje na fol. 145^a—146^b legenda o sv. Ludmile »Factum est« a k této opět na fol. 146^b—147^b translace »Recordatus avie sue« podle Kristiána. O rukopise píše F. M. Bartoš, Soupis, l. c. pod č. 3687.*
- M.** *Rukopis Národní a universitní knihovny v Praze sign. V. B. 1., psaný rukou XV. století, obsahuje Jakoba de Voragine Legendu zlatou, rozmnoženou o životopisy světců českých. Naše legenda je zapsána na fol. 287^a—287^b. Rukopis popisuje J. Truhlář, Catalogus, l. c. nr. 818.*
- N.** *Rukopis Národní a universitní knihovny v Praze sign. XIV. A. 7., pochází ze století XIV. a obsahuje životy křesťanských svatých s připojením životů svatých českých. Naše legenda je v rukopise zapsána na fol. 197^b—199^b. K ní na fol. 198^a—199^b se připojuje homilie o sv. Ludmile, počínající slovy »Factum est«, a k této opět na fol. 199^b—200^b translace sv. Ludmily, počínající slovy »Recordatus avie sue«. O rukopise srv. J. Truhlář, Catalogus, l. c. nr. 2419.*
- O.** *Rukopis Národní a universitní knihovny v Praze sign. 39. D. 4. Je to starý tisk z roku 1479 Jakoba de Voragine, k němuž jsou připojeny legendy o českých svatých. Naše legenda se čte v rukopisné části na fol. 1^a. O rukopise píše J. Truhlář, Catalogus, l. c. nr. 2786.*
- P.** *Rukopis Veřejné knihovny v Drážďanech sign. I. 43. Pochází z konce XII. neb z počátku XIII. století a vznikl pravděpodobně v klášteře sázavském. Obsahuje kroniku Kosmovu*

a na ni navazující letopis sázavský. Naše legenda je v rukopise zapsána na fol. 58^b. O rukopise píše J. Pekař, Legendy, l. c. 69, Holder-Egger, Mon. Germ. hist. SS. XV., 1, str. 572, zejména však B. Bretholz v svém vydání díla Kosmova, Mon. Germ. hist., SS. nova series str. LVIII—LXI.*

- Q.** *Rukopis Národní a universitní knihovny v Praze sign. X. B. 12., pochází z XIV.—XV. století a obsahuje Passionale auctum vitis patronum Bohemiae. Naše legenda je v něm zapsána zčásti při svátku sv. Ludmily, zčásti při svátku přenešení jejích ostatků na fol. 97^b—98^a a na fol. 117^b—118^a. Rukopis popisuje J. Truhlář, Catalogus, l. c. nr. 1841.*
- R.** *Rukopis kapitulní knihovny v Olomouci nr. 155. Pochází z konce XV. století a obsahuje Breviář s životy českých svatých, mezi nimiž je i naše legenda. O rukopise píše B. Dudík, Die Handschriften der Bibliothek des Metropolitankapitels, l. c. str. 126 n.*
- S.** *Rukopis Národní a universitní knihovny v Praze sign. 40. F. 10, pochází z XV. století a obsahuje Vitae sanctorum, mezi nimiž i legendy o českých svatých. Naše legenda je v rukopise zapsána na fol. 111^a—112^a ve spojení s legendou Kristiánovou. Rukopis popisuje J. Truhlář, Catalogus, l. c. nr. 2791.*
- T.** *Rukopis Národní a universitní knihovny v Praze sign. I. A. 42. Je to breviář, psaný rukou XV. století, s legendami o českých svatých. Naše legenda je v rukopise zapsána na fol. 310^a—311^a. Předchází ji dlouhé officium na základě homilie »Factum est«. Popis rukopisu má J. Truhlář, Catalogus, l. c. nr. 52.*
- U.** *Rukopis kapitulní knihovny v Praze sign. G. 33. Pochází z počátku XV. století a obsahuje Jakoba de Voragine Legendu zlatou s přidáním životů českých světců. Naše legenda*

* O tom, že rukopis legendy psán byl na Sázavě, svědčí poznámka v rukopisu **P**: *Explicit liber quartus in chronica Boemorum, t. j. Letopisy mnicha sázavského, které vznikly v klášteře sázavském.*

je v rukopise zapsána na fol. 189^b—190^a. Rukopis popisuje Ant. Podlaha, *Soupis rukopisů knihovny metropolitní kapitoly pražské*, Praha, 1922, nr. 1026.

- V.** Rukopis Studijní knihovny v Olomouci sign. II. 196, pochází z XV. století a obsahuje *Lectionarium cum breviario*, kde jsou i některé životy českých světců. Na fol. 201^b začíná officium *De sancta Ludmila »Ecce iubar matutinum«*, v němž jsou lekce z legendy *»Fuit in provincia Boemorum«*, které začínají na fol. 201^b a končí na fol. 202^b. Jsou v nich obsaženy první čtyři kapitoly naší legendy.
- W.** Rukopis Národní knihovny (*Nationalbibliothek*) ve Vídni, nr. 4759, je psán rukou XVI. století (1522) a obsahuje *Historie patronum terre Bohemie s antifonami a hymnami*. Naše legenda zapsána je v rukopise na fol. 91^b—97^b. Stručný popis rukopisu je v díle *Tabulae codicum manu scriptorum in bibliotheca palatina Vindobonensi asservatorum*, Vindobonae, 1869, vol. 3, nr. 4759.
- Y.** Rukopis Národní a universitní knihovny v Praze sign. X. B. 7. Byl psán počátkem XV. století (1406) a obsahuje *Jakoba de Voragine Legendu zlatou s přidáním životů českých svatých*. Legenda *»Fuit in provincia Boemorum«* včleněna je do širšího sermonu, který se počíná slovy: *»Eripuisti me«* na fol. 163^b—165^a. Popis rukopisu má J. Truhlář, *Catalogus*, l. c. nr. 1836.
- Z.** Rukopis Národní knihovny (*Nationalbibliothek*) ve Vídni, nr. 4410, byl psán na konci XIV. století (1370) a obsahuje různé životy svatých. Naše legenda je v rukopise zapsána na fol. 136^b—137^a. Stručný popis rukopisu v díle *Tabulae codicum... Vindobonen.*, l. c. vol. III., nr. 4410.

Mimo rukopisy výše uvedené vyskytá se legenda *»Fuit in provincia Boemorum«* i v některých jiných rukopisech, jako na př. v rukopise *Dietrichštejské knihovny v Mikulově*, sign. I. 70, z XV. století, kde

jako v četných jiných rukopisech obsaženo je prvních sedm kapitol legendy (srv. B. Dudík, *Die Handschriften der fürstl. Bibliothek in Nicolsburg, Archiv für oesterr. Geschichte, Bd. 39 [1868], str. 487*), v rukopise kláštera ve Vyšším Brodě nr. LXIII na fol. 393^a (srv. Xenia Bernardina sv. II.) a také v rukopise Národního musea v Praze sign. XIII. C. 1. fol. 423^a ze stol. XIV. S jistými ohlasy legendy »Fuit« setkáváme se pak také v kázání, které se čte v rukopise Kapitulní knihovny v Bratislavě, nr. 65, na fol. 177^b—179^b (1397) a podobně i v jiných rukopisech. Tak na př. v pozoruhodném jinak rukopise knihovny benediktinského opatství v Rajhradě, sign. D|K I. b. 13, na fol. 173^b—174^b ze století XIV. (O rukopise píše A. Patera v článku: *O božiem umučení [rovněž v rukopise obsaženém] v Časopise čes. musea roč. LX. [1886], str. 583.*) Podobně v rukopise kláštera v Admontě, nr. 316, z XV. století, fol. 157^a—160^a (srv. U. Tille a J. Vilikovský, *Rukopisná bohemia v Admontě, l. c. str. 90*). Tyto rukopisy však pro edici nemají významu, rozhojňující toliko již beztak značný počet podružných variant typu rukopisu P. Naproti tomu rukopisy typu A, B a Q jsou velmi vzácné a nepodařilo se nám přes úsilovné pátrání jejich počet rozhojnit.

Legenda »Fuit« spolu s přenešením »Recordatus« byla také v rukopise farní knihovny v Moravské Třebové, který obsahoval *Liber horarum* ze století XIV. Byla v rukopise tom zapsána na fol. 199 a translace »Recordatus« na fol. 256. (Podle cestovní zprávy Bočkova z roku 1845 v Zemském archivu moravském, sign. R. III. 13/16, Bočkova sbírka č. 3115.) Bohužel rukopis je nyní zcela nezvěstný. (Podle zprávy z fary v Moravské Třebové dostal se prý do knihovny v Rajhradě. Pan P. Václav Pokorný, archivář Benediktinů v Rajhradě, zjistil však, že tomu tak není.) — Možná, že i v rukopise Seminární bibliotéky v Lublíně z XV. století, kde na fol. K. XXV. čtla se *Vita s. Ludmille*, byl text naší legendy. (Srv. *U o j t ě c h K ě t r z y ř í s k i* při vydání legendy *Translatio sancti Floriani, Monumenta Poloniae hist. IV.*, str. 755.) Bohužel rukopis ten je nyní ztracený. Podle zprávy pana bibliotékaře Dra Petra Stopniaka v Lublíně ze dne 28. ledna 1932 (za zprávu tu mu zde srdečně děkuji!) rukopis ten vzal prý za své v době ruské vlády nad Lublínem.

Snad časem podaří se přece jen některé nezvěstné rukopisy znovu objeviti a nepochybně budou nalezeny ještě i další.

Tiskem byly tři první kapitoly a část čtvrté vydány v Norimberce roku 1502 v Breviáři. Roku 1730 vydal legendu »Fuit« podle rukopisu **P** Mencke spolu s kronikou Kosmovou v sbírce pramenů *Scriptores rerum Germanicarum*, tom. III., pag. 1808. Odtud byla legenda s některými chybami přetištěna r. 1873 J. Emlerem ve *Fontes rerum bohemicarum* I., str. 144—45. Emler poznamenává, že vydání pořídil podle rukopisu **Q**. Podle rukopisu **P** s uvedením variant z rukopisu **Q** znovu vydal legendu »Fuit« Holder-Egger v *Monumenta Germ. hist.*, SS. XV/1, str. 572. Tam připojen je také latinský překlad od Brücknera slovanského prologu o sv. Ludmile.

O legendě píše stručně J. Dobrovský, *Kritische Versuche* I., Bořiwoy's Taufe, l. c. str. 15, zejména však J. Peckař, *Legenden*, l. c. str. 67—70, jenž uvádí už 10 rukopisů, a tamže 204—213, 204—205, 206—211, 210—212. Srv. též náš výklad o legendě v první kapitole tohoto spisu.

Pramenem latinského zpracování byla staroslovanská legenda o sv. Ludmile, zčásti zachovaná v slovanském prologu o sv. Ludmile, který nejnověji vydal Serebrjanskij v *Sborníku staroslověnských literárních památek o svatém Václavu a svaté Ludmile*, redigovaném J. Vajsem, Praha 1929. Původní tento spis navazoval místy na *Život sv. Metoděje*.

PASSIO LUDMILLE MARTYRIS.

I.

FUIT IN PROVINCIA BOEMORUM* quidam comes, nomine Boriwoy, paganico adhuc vivens more, et accepit uxorem de alia provincia, filiam Zlawyboris comitis, nomine Ludmillam; que, dum esset

* V rukopise **J** zapsány jsou v kázání o sv. Ludmile (*Incip. Liberasti me a perdicione etc.*) části legendy »Fuit in provincia Boemorum«. Kapitola 1. počíná tam těmito slovy:

Nam de ea legitur, quod erat pagana, sed per auxilium dei baptismata suscepit fidem Christi. Erat enim cuiusdam filia comitis (hrabie) de Bohemia, nomine

iuuencula, ydolis ymmolabat et ad eorum culturam libencius confluebat.** Cumque ambo morarentur simul, divino nutu votoque com- 5 puncti, sacri baptismatis lavacrum una cum plebe sibi subiecta perceperunt.

Passio Ludmille martyris f Ludmille B; Hic Ludmille L; De sancta Ludmilla C, G, H, M, P, Q, S, V, Z; Sequitur de sancta Ludmilla I; De sancta Ludmilla martyre N; De sancta Ludmilla, vita eius O; Incipit passio Ludmille martyris U; In festo diue Ludmille martyris et vidue, ave sancti Wenczeslai W; bez nadpisu A, D, E, F, K, R, T.

1. Boemorum f Bohemorum A, B, C, D, H, K, L, N, O, R, T, V, W, Z; Boheme S. — Comes E a P; *ostatní rukopisy*: princeps. — 2. Boriwoy f Borziwoy G, K, T; Borzywoy A, C, H, L, M, O, S, V; Borzyuoy D; Burzywoy R; Borziboi W. — Paganico f paganus S. — Adhuc more vivens *nemá* S. — Vivens f adiens Z. — Vivens *nemá* R. — Et accepit f hic accepit E, T, Z. — 3. Provincia po straně přidává: scilicet Sclavorum O. — Filiam *nemá* V. — Zlavyboris f Slabory B; Slaviboris C; Zlavibori P; Slawiborii M, Z; Slawobori E. — Comitiss *nemá* W. — Ludmillam f Ludimillam C, B a přidává: pulcram nimis; Ludimillam E; Ludmilam D, F, K, N. — Dum f cum A, L, Z. — Esset iuencula f essent iuenculi S. — 4. Ydolis *nemá* W. — Ymmolabat f ymmolabant S. Eorum f deorum B, L, S. — Culturam f cultum V. — Libencius *nemá* R. — Confluebat f confluebant. — 5. Morarentur f morabantur B. — Morarentur ambo simul f ambo morarentur simul *ostatní rukopisy*. — L nad slovem ambo přidává: parentes. — Divino nutu votoque f divino nutu L; divino voto E; divino nutu et voto C, N; divino nutu voto B, F, G, H, K, M, Q, R, U, V, Z; nutu voti D, O. — 6. Compuncti f puncti N; promissi C. — Sacri f sacrum A, I, L, T. — Lavacrum f lavarum F; lavacra Q. — Una *nemá* D, M, R, V, Z. — Sibi f eis L; sua M. — 7. Perceperunt f susceperunt Z; perceperunt gratiam B; *slova*: cumque morarentur až po konec věty: perceperunt *nemá* S.

Slauiborus, quam gloriosus princeps nomine Borziwoy duxit uxorem. Et dum ambo essent gentiles, divina dispositione per viros sanctos informati fidem Christi perceperunt et statim ab illo [die], quo baptismati sunt, regnum eorum crescere cepit in bonis.

A dále pak rukopis pokračuje kapitolou 2. větou: Boriwoy namque princeps a t. d.

V rukopise Národní a universitní knihovny pražské, sign. X. B. 7, fol. 98 n., ze století XV. je zapsáno kázání o sv. Ludmile a v něm též začátek legendy »Fuit in provincia Boemorum«. A to:

Unde legitur de ipsa, quod gloriosus dux Boemorum, vel prout in legenda eius habetur comes, nomine Borzywoy, ipsam existentem filiam cuiusdam comitis de ipsa Boemia nomine Slawybory, duxit uxorem. Et dum ambo essent gentiles, divino motu compuncti per sanctos viros informati fidem receperunt omneque regnum ipsorum ab illo die crescere cepit. Deflebant ergo cottidie ad modum vere penitencium amaris lacrimis, quod ita diu ydola coluerant et in peccatis manserant. *A t. d.*

2.

Nati ergo sunt eis tres filii et tres filie, et omne regnum eorum a die, quo baptismi gratiam perceperunt, amplius crescebat. Boriwoy namque
 10 princeps, triginta et sex vite sue annis expletis, de hoc seculo migravit. Cui in regnum filius eius primogenitus nomine Spitigneus successit. Qui congregans sacerdotes et clericos, cepit esse in fide Christi devotus; expletisque quadraginta vite sue annis de hac luce migravit; post cuius obitum frater eius Wratizlaus regni gubernacula suscepit.

*Zivot sv. Meto-
dĕje.*

8. Nati ergo sunt ꝛ nati sunt ergo **B, C, D, E, H, K, M, N, O, R, N**; nati sunt **P**; nati que sunt **Q, S**; nati sunt autem **L**; et nati sunt **I**; nati sunt ei itaque **W**. — Eis ꝛ ei **I, S, T, W**. — Omne *nemá* **M**. — Omne regnum eorum ꝛ eorum omne regnum **C, H, K, N, O, R, S, T**; et eorum omne dominum **B**; *slovo*: eorum *nemá* **L, M**. — A die ꝛ adeo **U**. — 9. Quo ꝛ qua **L, S**. — Baptismi ꝛ baptismum **Q, S**. — Graciam *nemá* **Q, S**. — Perceperunt ꝛ susceperunt **S, Z**. — Amplius *nemá* **V**. — Boriwoy ꝛ Boriwoi **K**; Borziwoy **G, I, L, N**; Borzywoy **A, C, D, M, O, Q, V**; Borziboy **W**; Borziwoy **B**; Brewoy **Z**. — Namque ꝛ vero **M**. — 10. Triginta et sex vite sue annis expletis ꝛ triginta et sex annis vite sue completis **U**; *stejnĕ, ale*: transactis **F, G, H, I, M, O, Q, S, T, Z**; *stejnĕ, ale*: exactis **B**; expletis XXXV annis **B**; expletis XXX et VI vite sue annis **E**; expletis 36 annis **P**. — Triginta et sex ꝛ triginta et septem, XXXVII **C, Q, T, Z**; XXX et septem **F, M, R**; XXX et VII **K, L, N, V**; triginta septem **I**; XXXVIII° **S**; triginta septem annis vite sue **D**; tricesimum quintum **Kr**. — De hoc seculo ꝛ ex hac luce **M**. — 11. Cui ꝛ cuius **P, R**. — In regnum *nemá* **U**; in regnum suum **S**. — Filius *nemá* **O**. — Eius ꝛ suos **Q**; eius *nemá* **S**. — Primogenitus *ĭkrtá* **A**; *nemá* **D**. — Nomine *nemá* **C, D, H, I, R**. —

** *Tu vkládá rukopis S tyto věty*: Tandem vocatus in quodam convivio, facto per regem Swatopluth principibus plurimis, ducem Borzywoy Bohemorum, qui sub mensa regis in detestacionem sue perfidie locatus in convivio fuerat, beatus Metudius [baptizavit], predicens ei ore prophetico quod, si baptisaretur, ipse et sui successores principes et reges maiores omnibus principibus et regibus slavonice lingue fierent.

Quod verissime est impletum usque in hodiernum diem. Cuius verbis dux Borzywoy consenciens, se post refeccionem petit baptisari cum suis omnibus numero triginta, qui tum ibi secum [erant], et eis baptisatis, de fide Christi edoctis et sacerdotibus secum receptis, libris et aliis ornamentis, ad propria reddierunt. Et uxorem suam sanctam Ludmillam cum tota gente Bohemorum procurat baptisari. Beata Ludmilla primicerus christianorum exstitit, ava beati Wenceslai, et alatrix. Que sicut par fuit viro suo in errore gentilitatis, ymolando simulacris, ita in religione christiana, precellendo virtutes viri sui, facta est vera Christi famula primicera.

A dále pokračuje větou: Cumque ambo morarentur simul a t. d.

Spitigneus ꝑ Spitigneu **D, E, S, U**; Spitignew **Z**; Zbigneus **B**; *slovo* Spitigneus *nemá* **C, D, S, U**. — 12. Qui ꝑ et **M**; *slovo*: qui *nemá* **Q**. — Congregans *nemá* **U**. — *Slovo*: Christi *nemá* **P**. — 13. Expletisque ꝑ expletis **H, Q, R, V**. — Quadraginta ꝑ **XL B, C, D, E, I, K, L, M, N, O, P, R, S, V, Z**; 40ta **G, Q**. — Luce ꝑ vita **A, Q, S**. — Migravit ꝑ in domino obdormivit **Q, S**. — 14. Cuius ꝑ huius **C, D, H, N, R**; vero Spitigneci **W**. — Obitum ꝑ transitum **E a Kr**. — Eius ꝑ suus **I, M, O, S**. — Wratizlaus ꝑ Wratizlaus **A, B, C, D, E, G, H, I, L, M, N, O, B, S, T, U, V, W, Z**; Wratizlav **K**; Wenceslaus **W**. — Regni ꝑ ducatus **B**. — Gubernacula ꝑ tabernacula **Q**.

3.

Quorum* mater Ludmilla, gloriosa matrona, a gentilitatis con- 15
versa errore, cottidie lacrimis amare deplorabat, quod antea cultrix
ydolorum fuerat; quod tamen ipsa in bonum usum mutavit. Nam
Job. 29. erat mater pauperum, pes claudorum, oculus cecorum, orphanorum
15. et viduarum pia consolatrix. Cum vero predictus princeps Wratizlaus,
expletis triginta et tribus annis vite sue, de huius angustiis migrasset 20
seculi, filiusque** eius Wencezlaus, adhuc puer, principatum et reg-
num patris sui accepisset, mater vero pueri, Dragomir nomine, in vi-
duitate permansit.***

15. Ludmilla ꝑ Ludmila **D, F, N**; Ludimilla **E**. — 16. A gentilitatis conversa errore *nemá* **P**. — Cottidie ꝑ quottidie **M**. — Lacrimis ꝑ lacrimans **Q**; peccata lacrimis **E**. — Amare ꝑ amariter **E, P**; amare *nemá* **C, D, H, L, N, Q, R, T**. — Deplorabat ꝑ plorabat **W**; deflebat **B**. — Quod ꝑ que **E**. — Antea ꝑ altera **Q**. — 17. Fuerat *nemá* **L**. — Quod tamen ipsa in bonum usum mutavit ꝑ quod tamen in bonum usum mutavit **B, D, U, V**; quod ipsum in bonum usum mutavit **E, K, M, N, O, P, Q, R, V, Z**; quod ipsum usum mutavit **D**; et ipsum in bonum usum mutavit **C**; quamvis ipsum in bonum usum mutavit **F, G, H, I**; licet hoc iam in bonum

* *Rukopis S místo věty, počínající slovy: Quorum mater Ludmilla až zase po slova viduarum pia consolatrix v téže kapitole 3. má tento text:*

Quorum mater Ludmilla, gloriosa matrona, aliquantulum vere temporis orbata viro suo, memorans ignorancie sue errorisque pristini, cottidie deflebat et elemosinis abolebat. Testantur hoc inopie pauperum frequenter per eam sublevate, quorum indigenciis ut mater obsequabatur, essurientes alens, sicientes refocillans, peregrinos et egentes vestimentis tegens. Testantur eciam clerici, quos devota mente, ut natos propios, procurabat. Testantur Christi domus, quos opibus auri et argenti ditabat. Pia autem erat et mansueta et in cunctis benivola, in elemosinis larga. Quos vero in die elemosinis consolari non poterat, in nocte per domesticos suos missis consolabatur (sic!). Janua quoque eius die noctuque omni transeunti patuit. Mater eciam fuit orphanorum et viduarum consolatrix.

** *S místo textu, počínajícího slovy: filiusque eius Wenceslaus v kapitole 3.*

usum mutaverat; illud postea in bonum usum mutavit **L**. — **T** *nemá slova*: quod antea cultrix ydolorum fuerat, quod tamen ipsa in bonum usum mutavit. — Nam **J** Cum vero predictus Wratislaus princeps fuerit deificus et magnus, mater ergo sua Ludmila **F, G, H, I**; *stejně Z, ale píše*: sancta mater. — **18**. Erat **J** facta est **W**. — Oculus **J** et oculus **B**; ac oculus **W**. — Oculus cecorum *nemá W*. — Orphanorum *nemá V*. — **19**. Pia **M** *nemá*; piaque *ostatní rukopisy kromě A a O*. — Consolatrix **J** adiutrix **A, G, N, S, T**; auxiliatrix et consolatrix **O**. — Cum **J** cumque **A, T, W**. — Cum vero **J** Hic ergo **F, G, H, I**; cum autem **W**. — Princeps **J** predictus princeps **C**; dux **Kr**. — Wratislaus **J** Wratislaus **B, C, F, G, K, N, O, V, W, Z**; Wratislaus **L**; Vratyslaus **M**; Wratislaus *nemá I*. — **20**. Expletis *nemá Q*. — Triginta *nemá W*. — Triginta tribus **J** XXX et tribus **P**; 30ta et tribus **G**; XXX^{ta} et III^{bus} **N**; triginta annis et tribus **D, H, K, R, Z**; XXXIII **S, T, W**; XXX 3^{bus} **B**; XXX^{ta} tribus diebus **L**; triginta tribus **A, M, W**; 30. **Q**. — Sue *nemá T*. — De **J** ex **D**. — De huius seculi angustiis migrasset **J** migrasset de hoc seculo **B, V**; migrasset de seculo **T**; de huius seculi angustiis migravit **F, G, H, I**. — **21**. Filiusque **J** filius **A, B, L, U, W**; et filius **E**; et filiusque **V**. — Wenczlaus **J** Wenczeslaus **B, C, D, E, G, H, K, L, N, Q, V, W**; Wenczeslaus **U**; Wencesslaus **M**; Wratislaus **A**; sanctus Wenczlaus **P**. — Puer *nemá N*. — Et **J** ac **A, D**. — Regnum **J** ducatum **B**; regimen **W**; et regnum *nemá I, T*. — **22**. Patris sui *nemá F, I*; sui *nemá W*. — Accepisset **J** accepit **A, B, F, G, I, T, W, Z**; suscepisset **L**. — Principatum et regnum patris sui accepisset **J** in principatum et regnum patris successit **C**. — Vero **J** eius **U**; vero *nemá C, E*. — Nomine *nemá G, H, V*. — Mater vero pueri nomine Dragomir **J** mater eius Drogomira **C, D, E, H, K, L, N, O, T, Z**. — Dragomir **J** Drogomyr **E**; Drahomir **V**; Dragomira **C**; Dromira **A**; Dragomier **G**. — **23**. Permansit **J** permansit rabida **T**; *rukopis W nemá větu*: mater vero pueri nomine Dragomir in viduitate permansit.

4.

Tunc humani generis inimicus invidens, quod religiosa dei famula Lud-
25 milla tot vigoribus polleret, consilium egit mater principis cum consiliariis iniquis et exosam cepit habere socrum suam Ludmillam.†

až po slova: vigoribus polleret v kapitole 4., má tyto věty:

Mater puerorum, nomine Dragomir, in viduitate permansit. Nobiles terre tradiderunt beatum Wenceslaum et fratrem [eius] beate Ludmille, donec eis etas acresceret, educandos. Cum vero beatus Wenceslaus adhuc puer principatum sui patris acceptasset et omnia quecunque sive fecit sive facere intenderat, ad interiora in domino eidem prosperabatur et in bonum cooperabantur. Quo visu mater puerorum dictorum, instigante dyabolo, dirum pectoris sui virus in famula[m] dei Ludmillam nititur effundere.

*** Zde končí rukopisy **D a R**. Za slovy in viduitate permansit následují pak »Laudes«.

† *Rukopis W text od slov*: consilium egit v kap. 4. až po slova: socrum suam Ludmillam mění takto:

Consilium egit mater principis Drahomirz, ut altera Jesabel, contra socrum

Dicebat enim: „ut quid michi hec quasi domina? Perdam eam et heres ero omnis substantie eius ac cum libertate regnabo.“* Erat enim filius eius Wenczlaus adhuc iuvenis. Tunc honorabilis et devota dei famula Ludmilla, ut cognovit tale consilium, dixit ad nurum suam: 30 „regnare ego nolo neque ullam potestatis tue particulam habere volo, sed rogo, ut concedas michi libera mente Deo servire, usque dum finiantur dies mei.“**

24. Tunc ꝑ huic **E, L**; cum **I**. — Invidens ꝑ invidens nimium **F, G, H, I**. — 25. Ludmilla ꝑ Ludmila **F, K, M**; Ludimilla **B, L**. — Vigoribus ꝑ virtutibus **L, W**; vigoribus ac virtutibus **B**; vigoribus virtutum **E, F, G, H, I**; vigoribus pollerebus [sic!] **M**. — Polleret ꝑ pollere videret **I**. — *Rukopis T nemá větu*: Tunc humani generis inimicus invidens, quod religiosa dei famula Ludmilla tot virtutibus polleret. — Mater principis *nemá* **S**. — Principis ꝑ pueri et principis **L**; principis Wenczslai **I**. — 26. Consiliariis ꝑ principibus **S**. — Consiliariis ꝑ consiliariis suis **B, P**. — *Rukopis T mění větu*: consilium egit mater principis cum consiliariis suis iniquis ꝓ *tato slova*: hec itaque Dragomir egit cum iniquis consiliariis consilium *a pokračuje*: exosam cepit habere *a t. d.* — Ludmillam ꝑ Ludmilam **F, K, M**; Ludimillam **B, E**. — Enim *nemá* **Z**. — 28. Eius ꝑ sue **A, Q, T**; illius **G**; ipsius **N**. — Ac ꝑ et **A, B, C, G, O, P, Q**. — 29. Enim filius eius *nemá* **L**; filius eius *nemá* **C, N**; eius *nemá* **B, G, H, I**. — Wenczlaus ꝑ Wenczeslaus **N, Q**; Wenczeslaus **U**; Wenczesslaus **M, V**; Wenceslaus **A, B, C, F, G, H, I, L, O, Z**; Wratizlaus **E**. — *Rukopis T nemá větu*: Erat enim filius eius Wenczlaus adhuc iuvenis. — Honorabilis et devota ꝑ gloriosa **B**. — 30. Ludmilla ꝑ Ludimilla **B, E**; Ludmila **F, M, U**; Ludmilla *nemá* **I, Q, S**. — Nurum ꝑ socrum **T**. — 31. Regnare ꝑ dominari ego tibi **B**. — Nolo ꝑ volo **C**. — Ullam ꝑ nullam **F**. — Neque ullam ꝑ nec ullam **U**. — Tue *nemá* **E**. — Particulam ꝑ porciunculam **P**. — Volo *nemá* **O**. — 32. Rogo ꝑ rogo te **L, N**. — Ut *nemá* **C, E, G, M, N, O, Q**.

suam beatam Ludmillam summum contra eam odium consumatum in corde a dextra ostendit. *Těmito slovy končí se v rukopise W text legendy »Fuit in provincia Boemorum« a rukopis dále pokračuje ve stylu legendy »Subtrahente se« neboli 4. kap. Kristiána.*

* *Tu slovy*: cum libertate regnabo *končí rukopis K*.

** *Zde slovy*: dum finiantur dies mei *končí se rukopis C a N*; *obsah kapitoly 5., 6. a 7. parafrasuje se v nich takto*:

Quod cum cognovisset Ludmilla [quod facere nollet **N**] discessit a civitate Praga et venit in castellum quoddam, quod Thetyn nominatur.

Qua discedente mater novelli principis facto consilio cum scelestibus misit eos, ut eam perderent. Ipsa vero, conscia mortis future, perceptione se dominici corporis et sanguinis munivit ac in oratione persistebat. Vespere autem adveniente supradicti tyranni, currentes ad domum eius, dirrumpunt portas et accurentes ad ostium domus, in qua erat dei famula, effringunt ianuam et introeunt. *Dále po-*

S, V, Z. — Concedas ꝑ concede **B, T.** — Michi *nemá* **I.** — Deo ꝑ deo meo **B.** — Usque dum *nemá* **M.** — Finiantur ꝑ finientur **B.** — Dies mei *nemá* **Z.** — Usque dum finiantur dies mei ꝑ usque dum finiatur numerus dierum meorum **F, G.**

5.

Hec dicens Ludmilla, discessit a civitate Praga et venit in castellum
 35 quoddam, quod Tetyń nominatur. Ibi vero prescia futuri martyrii,
 se totam ad sacrum studium firmiter corroboravit et bona supra me-
 morata magis ac magis in pauperes faciens, desiderium non explevit.
 Qua discedente, mater novelli principis, facto consilio cum sceleratis,
 misit eos, ut eam perderent. Qui assumentes secum exercitum mag-
 40 num, perrexerunt in castellum Tetyń.

34. Ludmilla ꝑ Ludimilla **E;** Ludmila **F, M;** sancta Ludmilla **P, S;** beata Ludimilla **B.** — A civitate *nemá* **Z.** — Praga ꝑ Purga **B.** — Et *nemá* **O, Z.** — **35.** Quoddam *nemá* **A, Q, Z.** — Tetyń ꝑ Thetyń **G, L, S, U;** Thetin **I, Z;** Tyten *s opravou nad řádkou:* Tetin **Q;** Syczina **B.** — Quod Tetyń nominatur ꝑ quod dicitur Thetyń **S.** — Ibi ꝑ illa **L.** — Vero *nemá* **I, Q.** — Prescia ꝑ prescita **Z;** prenuncia **B.** — Martyrii ꝑ mali **G;** martyrii sui **B, S, Z.** — **36.** Totam ꝑ tota **E, O.** — Sacrum *nemá* **I.** — Firmiter *nemá* **B, I, S.** — Corroboravit ꝑ roboravit **I;** corroborabat **B.** — **37.** Supra memorata ꝑ supra memorata famula **G, M, O, S.** — Magis ac magis ꝑ magis magisque **B, F, G, H, L, M, O, P, Q, U;** magisque **I.** — Faciens *nemá* **G.** — Non ꝑ suum **M, S.** — Non *nemá* **G, H, L, O.** — **39.** Sceleratis ꝑ scelestibus **L, M, P;** scelestibus *přvodně* **E,** *pak opraveno na sceleratis;* scelestis **F, G, H, O, U, Z;** ministris sceleris **I, Q, S.** — *Rukopis Z k slovu sceleratis připojuje po straně: s hrziessnymi ruffiany.* — Misit ꝑ iussit **F.**

kračuje rukopis textem legendy »Factum est«.

Kapitolou 4. slovy: dum finiantur dies mei končí se také text rukopisů T a V, v nichž na konci jsou přidány tyto věty:

Discessit denique Ludmilla in castellum Thetin nomine, vacans quibusvis operibus et bonis. Qua discedente misit [Dragomir] consiliarios scelestos, ut eam perderent. Qui assumentes secum exercitum magnum in dictum perrexerunt castellum. Tunc dei famula Paulo presbitero iubens missarum solempnia peragere ac percepcone dominici corporis et sanguinis se muniens, consciaque mortis sue cepit armis fidei se induere atque deo animam commendare. Vespere autem adveniente supradicti tyranni portas dirrumpunt domumque, in qua dei famula erat, effringunt et eius contempnentes verba pacifica, eam in pavementum prociunt. Dei enim famula oracione fusa ad dominum peciit se decollari. Illi utique abnuentes, mittunt funem in gutur sanctum et sic strangulaverunt sanctam Ludmillam. Ipsa autem in fide magna et devocione, expletis vite sue diebus, migravit ad dominum.

— Eos *nemá* **A, E**. — Eos ꝑ duos **I, S**; *stejně* **Q** a *odává*: scilicet Gumonem et Tuinam; *podobně* **O** *odává po straně*: Thunnam et Gomo[nem]. — Ut ꝑ qui **S**. — Eam perderent *nemá* **I**. — Secum *nemá* **B, F, U**. — 40. Castellum ꝑ castrum **S**. — Tetyn ꝑ Thetyn **F, G, L, S, U, Z**; Thetin **I**; Setyn **E**; Syczyna **B**; in castellum Tetyn ꝑ in castrum Thethyn in castellum illud **A**.

6.

Tunc supramemorata dei famula prescia futurorum, vocans ad se quendam religiosum presbiterum, nomine Paulum, ammonuit eum, ut sacra missarum sollempnia celebraret. Quibus finitis, ante conspectum summi iudicis suam confessionem benigne effudit ac perceptione dominici corporis et sanguinis se munivit. Et conscia mortis sue armis ⁴⁵ fidei cepit se induere et in oracione persistere, ut animam bonis operibus ornatam Deo commendaret.

41. Supramemorata ꝑ memorata **E**. — Dei *nemá* **H**. — Supramemorata dei famula ꝑ sancta Ludmilla **P**. — Prescia ꝑ prenuncia **B**. — Vocans ꝑ vocatum **E**. — 42. Presbiterum *nemá* **L**. — Ammonuit ꝑ admonuit **I, L, S**; ammonuitque **A**. — Eum ꝑ eum dicens **U**; eum *nemá* **M, Q, S**. — 43. Sacra ꝑ sacrarum **B**; sacra *nemá* **E**. — Sollempnia *nemá* **I**. — 44. Suam *nemá* **B**. — Effudit ꝑ fecit **I, Q, S**. — Ac ꝑ et **S**. — 45. Dominici ꝑ domini **Q**; divini **B**; dominici *nemá* **I, S**. — Corporis et sanguinis ꝑ sacramenti **B**; corporis Christi **G, H**. — Et *nemá* **H**. — Sue *nemá* **I, Q, S, U**; sue ꝑ future **A, U**. — 46. Fidei *nemá* **P**. — Cepit *nemá* **S**. — Induere ꝑ induit **I, Q, S**. — Persistere ꝑ persistens **I, Q**; persistebat **M**. — Ut *nemá* **I, Q**. — Animam ꝑ animam suam **B, F, G, H**. — 47. Ornatam *nemá* **A, B, F, G, H, I, M, O, Q, S, U, Z**. — Deo ꝑ suo creatori **E, P**; suo conditori **L**; deo *nemá* **G, H, I, M, O, S, U, Z**. — Commendaret ꝑ commendavit **I, Q**.

7.

Vespere autem facto, supra dicti tyranni currentes ad domum eius, dirumpunt portas et accurrentes ad ostium domus, in qua erat dei

* *Zde slovy, připojenými ke konci věty*: migravit ad dominum, *obvyklým*: cui est honor et gloria in secula seculorum, amen, *končí se rukopisy* **E, F, G, H, J, L, M, O, P, Q, S, U, Z**. *Rukopis Q větu*: cui est honor . . . amen *nemá*.

Rukopis S k slovíům textu: migravit ad dominum *připojuje závěrem slova, převzatá z legendy Kristiánovy*: Post passionem martirii eius ad tumulum ipsius preclara virtutum merita patuerunt. Nam in monumento eisdem temporibus tanta flagrantia miri ac suavissimi odoris emanavit, que cunctorum aromatum florumque odoramenta evinceret. Eciam quam plures cereos lampadesque lumine flagrantes di[vi]no intempestate noctis silencio terque quaterque oculorum hauerunt acie. Que cuncta dominam interfetricem minime latuerunt. Quibus cog-

50 famula, frangunt ianuam et introeunt. Quibus illa dixit: ,Quid, fratres, cum tanto furore venistis? Nonne ego vos nutrivi ut filios? Aurum meum et argentum et vestes preciosas dedi vobis; et si quam culpam intuli vobis, dicite michi!‘ Illi autem contempnentes verba pacifica, traxerunt eam de lecto et proiecerunt eam in pavementum. Que flens, 55 dixit eis: ,sustinete, fratres, modicum, donec oracionem meam perficiam!‘ Expansis autem manibus oravit ad Dominum. Et finita oracione dixit eis: ,Obsecro vos, fratres, decollate me!‘ Hoc enim dicebat, ut per effusionem sanguinis coronam percipere mereretur martirii. Illi autem noluerunt, sed miserunt funem in guttur eius et eam stran- 60 gulaverunt. Illa autem in magna fide et devocione expletis sexaginta et uno vite sue annis migravit ad Dominum.* Suscepit autem martirium devota famula Christi Ludmilla X Kalendas Octobris septima sabati, prima vigilia noctis.

(15.) 16.
září 920.

65 Clerus eius universus cunctique vernaculi utriusque sexus, pastore perempto, in diversa dispersi latibula, vitam presentem studuerunt conservare.

48. Facto] adveniente **B, E, F, G, H, I, L, M, N, O, Q, U**; vespere vero facto **Kr.** — Currentes] irruentes **Q, S**; timentes **I.** — Ad *nemá* **I, Q, S.** — Eius *nemá* **L.** — 49. Dirumpunt **B, E, L, O, S**; diripuerunt **I, Q**; dirupuerunt **F.** — Portas *nemá* **I, Q**; — Accurrentes] occurrentes **I.** — Ostium] portas **E.** — Domus] domus eius **I**; domus *nemá* **Q.** — 50. Frangunt] effringunt **E, F, G, H, L, M, O, P, U.** — Ianaum] ianuas] **L.** — Introeunt] introierunt **B, Q.** — Illa] dei famula **Q.** — *Rukopis I nemá slova*: frangunt ianuam et introeunt. Quibus illa dixit. — Quid] quare. — 51. Cum] quid **P.** — Venistis] venitis **E, F, H, M, O, P, Q**; venitis ad me **B.** — 52. Et vestes] ac vestes **E, P, S, U.** — Vestes] vestes, quas habui **E, O, P, Q.** — Preciosas *nemá* **A.** — Vobis *nemá* **A, B, E, H, Q, S, U.** — Culpam] iniuriam **T**; culpam unquam **E, L.** — 53. Michi *nemá* **E, L.** — Verba] verba eius **B.** — Con-

nitis timore nimium sunt prostrati.

Rukopis J ke slovům textu: migravit ad Dominum *připojuje závěrečná slova*: Et sic per martirium perexit ad suum sponsum Jhesum Christum. Et mox Omnipotens sanguinem innocentem ulciscitur sue care sponse, quia rei mortis diversa morte discesserunt. Ostendit eciam Dominus sanctitatem eius multipliciter. Nam circa eius tumulum mira flagrantia sentitur, ita quod claudi gressum, ceci visum et infirmi sanitatem receperunt. Item luminaria celestia ad sepulchrum eius visa sunt. Ob hoc multo tempore erripuit dominus beatam Ludmillam.

Rukopis Z připojuje tato závěrečná slova: migravit ad dominum] XVI° Kalendas Octobris, cui est honor et gloria in secula seculorum, amen, amen. Expleciunt historie diversimode collecte, varie et utiles.

tempnentes verba pacifica ꝑ verbis pacificis contemptis **P**. — 54. Eam *nemá* **M**. — de lecto ꝑ de lecto eius **L**; de loco suo **E**. — Eam *nemá* **E, I, L**. — In pavementum ꝑ in pavimento **B, E, F, G, H, L, M, O, P, Q, U, Z**. — Traxerunt eam de lecto et proiecerunt eam in pavementum ꝑ projectam dominam suam trahere ante pedes suos non formidantes. — 55. Eis *nemá* **Q**. — Sustinete fratres ꝑ obsecro vos, fratres, sustinete **S**; *Rukopis G po straně připojuje poznámku: Powzdeyte.* — Meam *nemá* **M**. — 56. Perficiam ꝑ finiam **Q**. — Expansis ꝑ et expansis **B, E**; expansisque **I**. — Autem *nemá* **E, F, G, H, I, M, O, Q, S, U, Z**. — Ad dominum *nemá* **B**. — Finita ꝑ completa **I, Q**; finita oracione *nemá* **E**. — *Rukopis P nemá slova: Sustinete, fratres, modicum, donec oracionem meam perficiam! Expansis autem manibus oravit ad dominum. Et finita oracione dixit eis a pokračuje dále: obsecro vos a t. d.* — 57. Vos *nemá* **Z**. — Enim ꝑ autem **B, I, Q**. — *Rukopis S mění text: Obsecro vos až po mereretur martirii podle textu homilie »Factum est« takto: Ob[secro] vos, inquit, fratres, ut mucrone caput meum auferentes in sanguine me volutari facientes more sanctorum martyrum pro Christo sanguinem fundencium, migrare ad celum sustineatis, a pokračuje: Illi autem a t. d.* — 58. Percipere ꝑ perciperet **L**; perciperetur **O**; accipere **G, H**; percipere *nemá* **I, Q**. — Mereretur *nemá* **I, Q**. — 59. Guttur ꝑ in gutture **Q**. — Eius *nemá* **M**. — Strangulaverunt ꝑ iugulaverunt **S**. *Týž rukopis S ku slovům: eam iugulaverunt připojuje větu: Sic ovis Christi de ovili rapitur et a lupis strangulatur, sic nurus, quem socrus sue debuit esse reverencie et honoris ministra, facta mortis magistra. A pokračuje: Illa autem a t. d.* — 60. In magna ꝑ cum magna **E, P**; in *nemá* **L**. — Fide ꝑ fiducia **H**. — Expletis ꝑ expletis autem **L**. — 61. Expletis sexaginta et uno vite sue annis ꝑ expletis LX et uno [opraveno z původního: XL] vite sue annis **O**; expletis XL vite sue annis et uno **I, P**; expletis quadraginta et uno vite sue annis **U**; expletis XL uno vite sue annis **Q**; expletis LXI vite sue annis **E, S**; expletis 41 vite sue annis **G, H**; expletis annis vite sue LXII; sexaginta et uno *nemá* **A, F, Z**. — *Slovanský prolog o sv. Ludmile ke dni 16. září má tento údaj: A tak vzala [Ludmila] konec života v den sobotní, v první hodinu noční, živši let šedesát a jedno [léto]. (Srv. výše str. 56—58.)* — 62. Devota famula Christi Ludmilla ꝑ felix deoque devota famula Christi Ludmilla **B**. — X. Kalendas Octobris septima sabbati] *nemá* **A**; septima sabbati die et XVII. Kalendis Octobris **Kr. FH., Kr. FL., Kr. FB., Kr. B., Kr. K., Kr. U**; septima sabbati die et sexta decima Kalendis Octobris **Kr. FP.**; XVI. Kalendis Octobris **Kr. T**. — 64. Clerus ꝑ clericusque **B**. — In diversa dispersi latibula ꝑ per diversa sparsi diversis in latebris latitantes **B**. — 65. Presentem ꝑ presentem sibimet **B**.

8.

Post hec, recedentibus crudelissimis carnificibus, ad funeris officium cum metu adveniebant, honestissime cuncta, que ad sepulturam sunt, perficientes, terre glebe eius sanctissimum corpus comendaverunt. Crudelissimi vero carnifices, spoliis direptis, ad dominam suam 70

** *Rukopis B v kapitole 8. shoduje se s textem legendy Kristiánovy a končí za větou: estimantes se in eternum locupletari atque vivere tēmito slovy: estimantes se in eternum locupletari atque in evum victuros, quibus atrocía inextinguibilia*

regressi sunt, gaudium illi maximum retulerunt de nece innocentis, estimantes se in eternum locupletari atque vivere.**

Prefata autemque domina perfidorum, usurpans suppellectilem nurus sue cunctam, cum tyranis regnare cepit, ditans eos ac propinquos eorum ac familiam opibus eximiis auri et argenti et veste preciosa. Et regnaverunt in tota provincia Bohemorum velud magnifici duces, sed non ex Deo.

67. Ad funeris ꝑ ad funeris eius B. — 68. Cum metu adveniebant ꝑ cum magno metu et ululatu venientes B. — Honestissime cuncta, que ad sepulturam sunt, perficientes ꝑ honestissima contracta, que ad sepulturam fore necessaria cernebantur, peragentes B. — 69. Terre ꝑ terra B. — Sanctissimum corpus ꝑ sanctam B. — Commendaverunt ꝑ communierunt B. — 70. Crudelissimi ꝑ cruentissimi B. — Ad dominam suam regressi sunt ꝑ domum ad propria regressi B; dominam ad propriam regressi Kr. — 71. Illi *nemá* B. — Retulerunt ꝑ intulerunt B. — 72. Estimantes se *nemá* A. — 74. Nurus ꝑ nurui Kr. K., Kr. FB.

9.

Quibus inestimabiliter gaudentibus, ulcio divine instat vindicte improviseque subsequitur inpios, qui tam crudele piaculum non horuerunt perpetrare. Namque patre suo dyabolo discordiam exagitante, coevos suos ceperunt contempnui habere omnes. Qua de re excrevit odium inter inpios Tunnam et Gummonem et dominam ipsorum ita, ut omnis cogitatus sermoque domine de interituque eorum die noctuque versaretur. Quod videns Tunna cunctique afinitate sibi iuncti, fugam iniit, huc illucque versatus est. Gummo autem fuge latibulum cum germano suo quereret, comprehensus, vitam presentem cum fratre suo pariter et futuram amisit. Domina vero eorum, cernens eos fugientes, furorem suum in posteros eorum a maiore usque ad minimum effundens, una die unaque sententia omnesque perdidit.

78. Instat ꝑ iusta Kr. — 80. Perpetrare ꝑ patrare Kr. — 82. Tunnam ꝑ Thunnam videlicet Kr. B.; Tumam A. — Gummonem ꝑ Gomonem Kr; Commonem Kr. B. — 84. Tunna ꝑ Thunna Kr. B.; Tuma A a *připojuje škrtnuté* Vna. — 85. Versatus *má* Kr.; adversatus A.

gehene supplicia mox inerant. Na to následuje Přenešení sv. Ludmily, počínající slovy: Recordatus beatus Wenceslaus avie sue. Text Přenešení shoduje se celkem s textem legendy Kristiánovy.

Hiisdem vero diebus ad tumulum beatissime martiris Ludmille, di- 90
vina cooperante clemencia virtutum merita claruerunt. Nam ex eius-
dem monumento tanta flagrantia miri odoris emanavit, quod cuncto-
rum aromatum odorem evicuit. Quamplures cereos lampadesque, lu-
mine fulgentes divino, intempeste noctis silencio ter quaterque oculo-
rum hauserunt acie; que cuncta dominam interfetricem minime la- 95
tuere. Quibus cognitis, timore nimio prostrata, quid agendum foret
sibi, ignorabat; tandem venenosum instaurans consilium, apparitores
suos in Tetyn misit, ubi venerabile corpus tumulatum iacebat, in man-
datis iubens, quod domum beate Ludmille super tumulum ipsius sta-
tuerent in modum basilice, aptans ei nomen in honore beati archangeli 100
Michaelis, quod, si ibi deinceps signum aliquod claruisset, non mar-
tyris beate meritis, verum etiam sanctorum, quorum pignora inibi
detinentur, deputeretur. Quo facto tantus cunctos basilicam ingre-
dientes horror inuasit, quo[d] [h]aut aliter, nisi veneracione cum ma-
xima, inibi auderent ingredi, preclaraque insignia exhinc in eodem 105
loco patuere virtutum miracula.*

97. Ignorabat *má* Kt.; ignoraret A. — 98. Tetyn *má* Kt.; Thetyn A.

II.

[Translatio s. Ludmile.**]

Recordatus avie sue beatus Wenceslaus, quante sanctitatis in pre-
senti fuisset quanteque claritatis meritum a Cunctipotente obtinisset,
lacrimarum imbre perfusus, inito consilio cum sacerdotibus et reli-
giosis quibusdam, misit eos in castellum Tetyn, mandans, quod ossa 110
vel pulverem consumpte carnis digna translacione ad se usque per-
ducerent.

Legati ergo, implentes iussa domini sui, basilicam ingressi ac mo-
numentum, humo revoluto, detegentes, tabulam sepulcri, qua vene-

* Zde končí rukopis A.

** Translatio s. Ludmile v původním textu dochovalo se toliko v rukopise Q.

115 rabilis gleba tegebatur, partim putretudine consumptam reperientes, sublevare formidaverunt, dicentes: ‚si lignum putritum est, quanto magis ea, que intus latuit‘, rursum sacrofagum claudere voluerunt summa cum diligencia.

Quorum consiliis quidam presbiter Paulus obsistens, qui semper
120 illi, dum in terris deguit, obsecundatus est, inquit: ‚Nequaquam, ut dicitis, fiet, sed iuxta principis iussa! Si pulverem consumpte carnis invenero, tollam!‘ Cui ceteri consencientes, unanimiter tabulam leverunt. Quam, dum sustolunt, frangitur ita, quod memoratus Paulus cum humo super corpus iacentis caderet. Qui concito surgens hu-
125 mumque attolens, invenit corpus sacrum ab omni corruptione seiunctum, preterquam, quod ei de fractura cooperculi, dum amoveretur, insideret.

Unde multo cum gaudio gracias Deo referunt et glebam sanctissimam sustolentes linteaminibus preciosis, ut decuit, obvolventes, altari
130 presentaverunt. Cunctisque solempniter peractis, feretro eam locantes, duobus equis superposuerunt et eadem nocte usque ad urbem Pragam constanter properant.

Repertum autem est corpus felicitis et deo devote famule Ludmille
XIII° Kalendas Novembris hora XII^a, feria quarta; intulerunt
135 autem eam Pragam feria VI^a XII Kalendas eiusdem mensis leticia cum ingenti, Christum cunctis laudantibus.

19. Oct.
21. Oct.
925.

109. Inito *má* Kr.; igitur Q. — 115. Tegebatur *má* Kr.; agebatur Q. — 117. Ea *má* Kr.; *nemá* Q. — Rursum *má* Kr.; providum Q. — 123. Paulus *má* Kr.; *nemá* Q. — Iacentis *má* Kr.; *atentis* Q. — 130. Laudantibus *má* Kr.; lapidantibus Q.

12.

Vectores quidem ipsius, priusquam inferent eam urbi, ad principem baiulos premiserunt. Qui venientes, eum dormientem invenerunt, quem excitaverunt, leta nunciantes. Qui, continuo surgens, ad eccle-
140 siam venit Christoque gracias tanti beneficii contullit et persolvit. Die autem clarescente, clero et turba fidelium processione cum ingenti obviare festinavit. Occurunt autem illi fideles geruli glebe sancte. Quam statim sacerdotes et levite alacriter imponentes suis humeris,

benedicentes Deum in psalmis et ymptis, urbi intulerunt, ecclesiamque ingressi coram altari statuerunt, ut omnes fideles et infideles corpus sancte viderent a Christo fuisse incorruptum conservatum. Cunctisque patebat integritas corporis ac capillorum vestimentorumque, ac si eadem die esset deposita. Et sic comuni iudicio omni laude dignam et honore eam iudicaverunt. 145

Volentesque fodere sepulcrum, e fossa subito aqua cepit inundare. Et omnes famule Christi locus indecens esse iudicaverunt. Replentesque rursus fossam, sarcophagum cum ipso pignore statuere super eandem, prestolantes divinum auxilium; sicque ad propria remeaverunt. 150

137. Eam *má* **Kr.**; *nemá* **Q.** — 138. Premiserunt *má* **Kr.**; *nemá* **Q.** — 142. Geruli *má* **Kr.**; genili **Q.** — 148. Comuni iudicio *má* **Kr.**; omni iudicio **Q.** — 149. Eam **Kr.**; *nemá* **Q.** — 151. Esse **Kr.**; *nemá* **Q.** — Indecens *má* **Kr.**; incedens **Q.**

13.

Et post tempus modicum predictus princeps, missis legatis, pontificem Ratispone consuluit de hoc facto; qui per scripturas respondit, ut corpus, ab exordio protoplasti initium summens, cum dicto: 'terra es et in terram ibis' sepulture traderent, donec gloriam Christi cernerent. 155

Gen. 3. 19.

Insuper princeps cum zelo rogat antistitem humiliter, ut dignetur ad eum venire, ut corpus ipse sepulture daret et basilicam, que adhuc benedictione pontificali carebat, dedicaret. 160

Adveniensque imprimis templum Domino consecravit, postea, sex diebus elapsis, corpus sacrum tumulavit eodem in loco, quo aqua inundaverat. Mira res in laudem Christi famule declaranda, quod sacerdotibus inconsecrato cupientibus eam tumulare loco, iterum aqua exorta est; adveniente quoque episcopo consecrataque basilica funditus haut aparuit. Congruè satis, ut que felici conversatione sue vite fruebatur, cum benedictione maiori sepeliretur, quia cum sanctis ad dexteram Christi erat locanda. 165

Hiis itaque rite peractis, episcopus, ut dignum fuerat, remuneratus a principe, propria petivit. 170

157. Cum dicto *má* Kr., cum dictum Q. — 158. Gloriam *má* Kr.; glebam Q. — 160. Cum *má* Kr.; *nemá* Q. — 168. Congrue satis *má* Kr.; circa Q. — Vite *má* Kr.; vita Q.

14.

Aniversario autem eius volvente die post translacionem ipsius glebe sacre, ad declarandum meritum famule sue Christus insigne dignatus 16. září
926.
175 est operare prodigium. Nam, ut moris est christiane religioni, congregato clero, memoria talium agere, cum post oracionem ac refeccionem corporum una pariter residerent, quidam parvulus, infirmitate corporis gravatus curvatusque, sursum omnino non valens aspicere, cum ante hostium basilice, ubi requiescit corpus tante matrone,
180 meritum ipsius et virtutem Christi imploraret, erectus est et sanitati plene restitutus. Intuentes quod plurimi, laudes Deo canebant, quod per suam famulam dignatus est magnalia declarare, cui est honor et gloria in secula seculorum, amen.

175. Ut moris est *má* Kr.; ut maioris est Q. — Meritum *má* Kr.; in racione Q

II.

DIFFUNDENTE SOLE.

Apologetický spis slovanské bohoslužby z druhé polovice X. století.

Legenda, počínající slovy »Diffundente sole«, aneb »[Epilogus] de s. Quirillo et conversione Moraviae et Bohemiae« zachovala se celkem v sedmi rukopisech, a to vždy ve spojení s homilií o sv. Ludmile, počínající slovy »Factum est«. K těmto rukopisům latinským třeba přičísti ještě tři rukopisy, v nichž se nám zachovala legenda ve staročeském překladu; také v těchto rukopisech je již legenda spojena se zmíněnou homilií »Factum est«. Samostatně se legenda »Diffundente sole« nedochovala v žádném rukopise.

Jsou to tyto rukopisy:

- A.** *Rukopis Národního musea v Praze, sign. XII. D. 4., jenž byl psán koncem století XIV. neb spíše v první polovici století XV. Obsahuje spis Bernarda Quidonis Speculum sanctorale, k němuž připojují se mimo jiné životy českých světců Václava, Uojtěcha a Ludmily. Naše legenda je v rukopise zapsána na fol. 315^b—316^a. K ní připojuje se homilie o sv. Ludmile »Factum est« na fol. 316^a—317^b a k této opět přenešení sv. Ludmily, počínající slovy »Recordatus avie sue« podle textu Kristiánova na fol. 317^b až 318^a. Podrobnější popis rukopisu má F. M. Bartoš, *Soupis rukopisů Národního musea v Praze, l. c. sv. II., pod č. 3199.**
- B.** *Rukopis Národního musea v Praze, sign. XV. E. 5., pochází z XV. století a náležel někdy knihovně kláštera v Roudnici. Obsahuje Jakoba de Voragine Legendu zlatou, k níž připojeny jsou legendy o českých svatých Prokopovi, Václavovi a Ludmile. Naše legenda je v rukopise zapsána na fol. 411^a—412^b. S ní bezprostředně v rukopise souvisí homilie o sv. Ludmile »Factum est« na fol. 412^b—414^b. K této skladbě se opět připojuje přenešení sv. Ludmily, počínající slovy »Recordatus ave sue«, podle textu Kristiánova na fol. 414^b—416^a. Podrobnější popis rukopisu má F. M. Bartoš, *Soupis rukopisů Národního musea, l. c. II., pod č. 3571.**
- C.** *Rukopis Národní a universitní knihovny v Praze, sign. X. B. 7. Pochází z XV. století a obsahuje různé spisy povahy náboženské (na př. Pilichdorfův traktát o bludech Valdenských) a mezi nimi též životy českých světců Prokopa, Václava, Uojtěcha a Ludmily. Naše legenda je v rukopise zapsána na fol. 114^b—115^b. S ní bezprostředně souvisí homilie o sv. Ludmile »Factum est« na fol. 115^b—117^b. A na ni opět navazuje přenešení sv. Ludmily, počínající slovy »Recordatus ave sue« podle textu Kristiánova na fol. 117^b—118^b. Podrobnější údaje o rukopisu má Jos. Truhlář, *Catalogus, l. c. II., nr. 1836.**
- D.** *Rukopis Státní a universitní knihovny ve Vrati-*

slavi (Staats- und Universitäts-Bibliothek in Bresslau), sign. IV. F. 183. Je to rukopis o dvou svazcích, který byl psán někdy kolem roku 1440. Pochází z knihovny dómu v Nise. Obsahuje *Vitae sanctorum*, mezi nimiž i život svaté Ludmily a sv. Vojtěcha. Naše legenda je v druhém díle rukopisu zapsána na fol. 146^b—148^b a na ni bezprostředně navazuje a legendární celek s ní tvoří homilie o sv. Ludmile »Factum est« na fol. 148^b—151^a. K homilii »Factum est« se opět připojuje přenešení sv. Ludmily, počínající slovy »Recordatus avie sue« podle textu Kristiánova na fol. 151^a—152^b. Legenda »Diffundente sole« má v rukopise nadpis: »De s. Quirillo et Metudio«. Na fol. 147^a, kde se píše o Bořivojově sňatku s Ludmilou, je po straně nadpis: De s. Ludmilla. Na fol. 151, kde se počíná text: Recordatus, je po straně nadpis: Translacio s. Ludmille. Za přenešením sv. Ludmily následuje legenda o sv. Michalovi.

- E.** Rukopis knihovny benediktinského kláštera v Rajhradě, sign. H. l. 6. Rukopis byl psán v století XV. a obsahuje životy svatých s přidáním světců českých. Naše legenda zapsána je na fol. 175^a—176^a, načež se k ní bezprostředně na fol. 176^a—177^b připojuje text homilie o sv. Ludmile »Factum est«. Na to následuje v rukopise přenešení sv. Ludmily, počínající slovy »Recordatus avie sue« podle textu legendy Kristiánovy.
- F.** Rukopis Státní a universitní knihovny ve Vratislavi (Staats- und Universitäts-Bibliothek in Bresslau), sign. IV. Q. 156. Rukopis pochází z konce století XV. neb spíše z počátku století XVI. Svým obsahem se podobá rukopisu D z téže knihovny. Snad vznikly ze společné předlohy. Naše legenda je v rukopise zapsána na fol. 241^a—244^b, kde se k ní bezprostředně připojuje homilie o sv. Ludmile, počínající slovy »Factum est« na fol. 244^b—250^b. Na to v rukopise následuje »Translacio Ludmille sancte martyris«, počínající slovy »Recordatus avie sue« podle textu legendy Kristiánovy na fol. 250^b—254^a. Za legendou »Recordatus« následuje De sancto Gotthardo historia. Legenda »Diffundente sole« má v rukopise nadpis:

De sancto Quirillo et conversione Moravie et Bohemie. *Homilie* »Factum est« *nadpisem není označena. Naproti tomu legenda* »Recordatus« *je označena zvláštním nadpisem a tvoří i v rukopisu a v jeho grafické úpravě zvláštní celek neb kapitolu.*

- G.** *Rukopis Thunovské knihovny v Děčíně, nr. 211, nyní v Národní a universitní knihovně v Praze. Pochází z XV. století (z roku 1443) a obsahuje náboženské spisy rozmanitého obsahu z doby husitské a dále legendy o českých svatých, o sv. Václavu, o sv. Vojtěchu, o sv. Ludmile a o svatém Prokopu. Naše legenda je v rukopise zapsána na fol. 260^a—262^a. Má nadpis: »Sequitur vita et passio sancte Ludmille ducisse.« K »Diffundente« zvláštním odstavcem se připojuje homilie o sv. Ludmile »Factum est« na fol. 262^a—266^a. Má v rukopise nadpis: »De vita et passione sancte Ludmille.« Na to v rukopise je připojeno přenešení sv. Ludmily, počínající slovy »Recordatus ave sue« se zvláštním nadpisem: »De translacione eius«, t. j. sv. Ludmily. Rukopis pochází z kláštera v Roudnici. Podrobnější popis rukopisu podává J. K a p r a s, *Rukopisy Děčínské v Časopisu českého musea, ročník LXXVII (1904), str. 428.**

Pozdní původ a dobu Karlovu zřejmě prozrazují rukopisy C a E, tvořící jednu společnou větev, svojí interpolací: »s. Quirillus ... postquam Ungariam [místo: Bulgariam] ad fidem I. Ch. convertisset« a dále, že slovanská bohoslužba »usque hodie in Ungaria [místo: in Bulgaria] et in pluribus Slavorum regionibus observatur.«

* *Rukopis kláštera Admontského nr. 603 má tento text:*

Cyrilli et Methodii. Diffundente sole iusticie radios sancte fidei christiane orbis per climata universa temporibus magnifici doctoris beatissimi Augustini, sanctus Cyrillus grecis et latinis apicibus sufficientissime instructus, postquam Bulgariam ad fidem Ihesu boni convertisset in nomine sancte trinitatis et individue unitatis cum venerendissimo germano suo Methodio de Alexandria, civitate Grecie, Moraviam [následuje škrtnuté: est ingressus] sunt ingressi a t. d. již podle legendy z doby Karla IV., počínající slovy: Quemadmodum.

** *Text legendy Karla IV. o sv. Václavu v staročeském překladu v rukopise Národního musea v Praze, sign. III. D. 44, fol. 123, počíná se takto:*

Když tomu všemohúcie milost chtěla buožic, aby se viera křesťanská spořě

Na dobu Karla IV. ukazuje většina dochovaných rukopisů tím, že místo staršího: Sclavi píší se ve smyslu Karlovy etymologie Slované od slova (na př. v Karlově kronice české, t. ř. Pulkavy, str. 4.) důsledně: Slavi, partes Slavorum a pod. Z toho je patrné, že v době Karla IV. legenda »Diffundente sole« byla znovu objevena i počala se opisovati; a v té také době byla pravděpodobně spojena s legendou »Factum est«. Kdežto však texty zmíněné homilie o sv. Ludmile, počínající slovy »Factum est«, se od sebe dosti podstatně liší, rukopisy, v nichž »Diffundente sole« je spojena s legendou »Factum est«, tvoří v svých různocteních společnou větev. Tato skutečnost potvrzuje náš názor, že vznikly ze společné předlohy, když někdy v době Karla IV. obě skladby byly spojeny v legendární celek. Třeba ještě dodat, že »Factum est« ve spojení s »Diffundente sole« tvoří mladší větev zmíněné homilie »Factum est« na rozdíl od starších textů i rukopisů.

Na jistou známost a životnost legendy »Diffundente sole« v době Karla IV. poukazuje také rukopis kláštera v Admontě, nr. 603, kde na fol. 23^b počíná (Vita) Cyrilli et Methodii slovy legendy »Diffundente sole«, ale ihned pak přechází do legendy »Quemadmodum«, jež svým vznikem prozrazuje dobu Karla IV. A podobně se má věc s Karlovou legendou o sv. Václavu, jak se dochovala v staročeském překladu v obou Passionálech musejních, sign. III. D. 44 a III. D. 45, kde legenda začíná zřejmě prvými větami »Diffundente sole«, aby dále pokračovala podle »Crescente fide« a »Oriente iam sole«.** Mimo václavskou legendu Karlovu zachoval se staročeský překlad legendy »Diffundente sole« ve třech středověkých ruko-*

vymnožila, Svatopluk, moravský král, od svatého Cyrilla, moravského arcibiskupa, svatý křest jest přijal a potom, když bratr svatého Cyrilla jménem Metudius po jeho skončení místo něho moravským biskupem byl učiněn, tehda české slovutné knieže jménem Bořivoj a jeho buohobojná kněžna svatá Ludmilla v tom městě jeho, Velehrad slove, tu jest tehdy moravského arcibiskupstvie stolec i sláva bieše, v kostele svatého Víta od blaženého arcibiskupa Metudia oba svatý křest jsta přijala. V těch časiach to české knieže Bořivoj měl jest dva syny, jeden slul Spitigneus a druhý Vratislav. Tehdá Spitigneus, nemnoho na světě přěbyv, umřel; a Vratislav po něm v Čechách kniežetem ostal. Potom to slovutné knieže Vratislav s svú kněžnú, jiežto jmě bylo Dragomíř, měl dva syny, svatého Václava a nemilostivého Boleslava. A když Vratislav knieže s pravým

pisech. A to v rukopisech Národního musea v Praze, sign. III. D. 44 a III. D. 45 z konce století XIV. a ze samého počátku století XV. a v staročeském Passionálu v Turč. Sv. Martině, rukopis č. 288, z druhé polovice století XV.*

Tiskem byla legenda »Diffundente sole« vydána Jos. Dobrovským, *Kritische Versuche I., Bořiwoy's Taufe*, str. 70 podle rukopisu C a B. Uydání Dobrovského přetiskl pak J. Ginzl, *Geschichte der Slavenapostel Cyrill und Method*, Wien, 1861, Anhang str. 19 až 20, a znovu potom J. Emler ve *Fontes rerum bohemicarum*, Praha, 1873, I., str. 191—193.

Základem legendy »Diffundente sole« je spis »Privilegium Moraviensis ecclesiae« a legenda »Fuit in provincia Boemorum«. Legenda prozrazuje však i vliv bavorského spisu »De conversione Baguariorum et Carantanorum« i vliv fals Pilgrima Pasovského. Přejaté části ze zmíněných předloh označeny ve vydání menším tiskem.

Za základ našeho vydání legendy »Diffundente sole« vzat byl rukopis F. Z ostatních rukopisů byly připojeny textové varianty.

O povaze a významu legendy »Diffundente sole« srv. výše str. 117—236.

[EPILOGUS]

DE S. QUIRILLO ET CONVERSIONE MORAVIE ET BOHEMIE.

I.

Privilegium Moraviensis ecclesiae. DIFFUNDENTE SOLE iusticie radios sancte fidei christiane orbis per universa climata, temporibus magnifici doctoris beatissimi Augu-

srdcem křesťanskú vieru milováše, na to jeho kněžna Drahomíř nic netbala, ale pohanských modl sě přidržičc. Potom po těch časiech to šlechetné knieže Vratislav svého syna svatého Václava tiem úmyslem, aby potom českým kniežetem byl, svatěj Ludmile jeho chovati poručiv, skončal. *A t. d. Staročeský překlad legendy Karlovy o sv. Václavu je vydán ve Výboru z literatury české, díl I., Praha, 1845.*

* Začátek staročeského překladu legendy »Diffundente sole« zní takto:

stini, sanctus Quirillus grecis et latinis apicibus sufficientissime instructus, postquam Bulgariam ad fidem Jhesu Christi convertisset, in nomine sancte trinitatis et individue unitatis Moraviam est ingressus, ubi omnipotenti Deo cum eius adiutorio non modicum populum acquisivit, inventisque novis apicibus sive literis Vetus et Novum Testamentum pluraque alia de greco seu latino sermone in sclavonicum transtulit ydeoma, missas ceterasque canonicas horas resonare sclavonica voce in ecclesia statuendo, quod usque hodie in Bulgaria et in pluribus Sclavorum regionibus observatur multaque ex hoc anime Christo domino aquiruntur.

Nadpis: De sancto Quirillo et Metudio **D**. — Sequitur vita et passio sancte Ludmille ducisse **G**. — Passio et vita sancte Ludmille martyris **A**. — De sancta Ludmilla **B**. — De sancta Ludmilla **E**. — *Bez nadpisu* **C**.

3. Quirillus ꝛ Cirillus **A, B, C, E**; Cyrillus **G**; *a tak i dále*. — Sufficientissime ꝛ sufficienter **G**. — 4. Bulgariam ꝛ Ungariam **C, E**. — Pulgariam **B**. — Jhesu Christi ꝛ Jhesu boni **B, C, E**. — 7. Pluraque ꝛ ipsaque **E**. — 8. De greco ꝛ de grecoque **B**. — Scu ꝛ sive **A, C**. — In sclavonicum ꝛ ad slavonicum **A, G**; Slavi, slavonicus *důsledně píší rukopisy* **A, D, E, F, G**. — Transtulit ꝛ detulit vel transtulit **C**. — Ydeoma ꝛ sermonem et ydioma **A, B, C**. — 9. Canonicas *nemá* **A, G**. — Resonare *nemá* **A**. — 10. Quod usque ꝛ quousque **B, C, E**. — Bulgaria ꝛ Ungaria **C, E**. — In pluribus Sclavorum regionibus ꝛ in partibus Slavorum **A, B**. — 11. Domino aquiruntur ꝛ deo aquirebantur **D, F**.

2.

Qui Quirillus, postquam multos manipulos in horem Domini congregaverat, fratrem suum, nomine Metodium, virum strenuum omnique sanctitate decoratum in Moravia relinquens, causa devocionis Romam est profectus; ubi a summo pontifice et ab aliis sapientibus est redargutus pro eo, quod in sclavonico ydeomate missarum solempnia canere ordinavit.

Qui se humiliter excusavit, accepto Psalterio, repertoque versu, in quo

*Privilegium
Moravien-
sis
ecclesiae*

Když chtěl všemohúcí Hospodin, aby skrze jeho stkvúcie ducha svatého papslky křestanská viera po všem se světě rozplodila, tehdy za těch časuov, v nichžto dostojný mistr svatý Augustin na světě živ jsa kvetl, za těch časov vznikl jeden boží muž jménem Quirillus, jenžto do té vlasti, ježto Bulgaria slove, přišed, ten lid na křestanskú vieru obrátil. A potom do Moravy přišed, ten lid také moravský k bohu obrátil. *A t. d.*

Staročeský překlad legendy »Diffundente sole« je vydán ve Výboru z literatury české, Praha, 1845, díl I., str. 308—311.

Psal. 150. 6. dicitur: »Omnis spiritus laudet Dominum«, ,si omnis spiritus laudare debet Dominum, cur, patres electi, prohibetis missarum solempnia slavonice modulare? Cum illud ydeoma ita bene Deus fecerit, sicut et cetera 20 ydeomata! Et cum illis ad salutem animarum aliter non potui subvenire, Deus mihi illud remedium inspiravit, per quod sibi plurimos acquisivi. Quapropter ignoscite mihi, patres sancti et domini! Siquidem et beatus Paulus, egregius doctor gentium, in epistola ad Corinthios dicit:

1. Cor. 14. 39. »Loqui linguis nolite prohibere!«

25

At illi, hec audientes et admirantes tanti viri fidem, sollempnia missarum ceterarumque canonicarum horarum in sermone prefato in partibus illis ymnisare auctoritate apostolica statuerunt et confirmaverunt.

13. Congregaret **C**, congregavit **A**. — Nomine *nemá* **C**, **D**. — Strenuum \int strenuissimum **A**, **G**. — 14. Relinquens \int relinquens moram **C**. — 15. Profectus \int provectus **D**. — Est redargutus \int redargutus **B**, **C**, **D**. — 16. Ordinavit \int ordinaret **A**, **B**, **C**, **G**; ordinaverat **E**; ordinasset **F**. — 17. Qui *nemá* **C**, **D**, **E**. — Repertoque \int et reperto **B**, **C**, **D**; recepto **E**. — 18. Spiritus \int populus **F**. — Laudet \int laudat **D**. — 20. Fecerit \int fecit **C**. — 22. Remedium *nemá* **A**. — 23. Sancti *nemá* **E**. — Siquidem \int nam **A**, **G**. — 25. Prohibere \int prohiberi **F**. — 28. Fidem *nemá* **C**, tantam fidem **A**. — Viri \int sancti viri **A**. — Confirmaverunt \int recte firmaverunt **E**; statuunt et firmant **C**.

3.

Privilegium Moraviensis ecclesiae.

Idem vero beatus Quirillus Rome remanens, eidem genti gratiam sedis apostolice destinavit monachicumque habitum suscipiens, diem clausit 30 extremum.

Predictus vero frater eius Metudius per regem Moravie, qui vocabatur Swanthopolcus, religiosum utique devotum, qui tunc temporis potentissimus erat et quasi imperator, habens latissimum regnum, quod postea per insipientiam secundi Swantopolc, nepotis primi, dimem- 35 bratum est, in archiepiscopum ordinatur, sibi aliis septem suffraganeis subrogatis.

Pilgrim Pasovský

29. Idem \int Item idem **B**. — 30. Destinavit \int destinans **F**. — Monachalemque **A**, **G**; monasticumque **D**, **F**. — 32. Predictus *nemá* **C**. — Frater eius *nemá* **B**, **D**, **E**, **F**. — Moravie *nemá* **D**, **F**. — 33. Swanthopolcus \int Suathopluch **D**; *po straně dodává*: Suatocopium; Swatopluk **A**, **B**, **C**, **E**, **G**. — 34. Potentissimus \int devotissimus **A**, **B**, **G**. — Et quasi \int quasi **F**. — Habens *nemá* **E**. — Regnum \int regimen **C**. — 35. Insipientiam \int insipientiam **A**, **B**, **C**, **E**. — Swantopole \int Swatopluth **D**; Swatopluk **A**, **B**, **C**, **E**, **G**. — 38. Archiepiscopum \int summus pontifex **Kr**. — Ordinatur \int ordinaverat **D**, **F**.

4.

Bohemi vero et Sclavi, sub Arcturo positi in climate dyaripheon, cultibus ydolorum dediti, diu absque lege et principe permanserunt. 40 Tandem per quendam phitonissam inducti, civitatem Pragam statuunt, inventoque quodam sagacissimo et prudentissimo viro, nomine Primislaus, sibi in principem elegerunt, eum predictae phitonisse, que vocabatur Lubussa, matrimonialiter copulantes.

Ex quorum illustri prosapia per successum temporis dux Boriwoi 45 piissimus nascebatur. Hic dum excellentissime forme et egregie iuventutis flore nitesceret, accepit uxorem, nomine Ludmillam, filiam scilicet comitis nomine Slawibory, de provincia Melnizensi, que cum esset iuven- cula, ydolis ymolabat.

*Fuit in
provin-
cia Boe-
morum*

38. Bohemi vero et Sclavi f Bohemi necnon Slavi C; Bohemi vero et Slavi D; Bohemi et Slavi A, E, G; Bohemi et Sclavi B. — Arcturo f Archturo F; Arrituro A, B; Artu E. — Dyaripheon f dyarifeno A, B, C, G; diripheon E. — 39. Ydolorum f ydolatrie A, B, C, E, G. — 40. Tandem f tandem ultimatim G, *ale pak* ultimatim zase *škrtá*; tandemque D. — Per *nemá* E. — Inducti f introducti A, G. — Pragam f pragensem E. — 42. Primislaus f Przemisl A, B, C; Przemysl B, G; Przyemysl E. — Sibi *nemá* A. — 43. Lubussa f Lybusse A; Lybussye B, G; Lybussie E; Libussa, *po straně dodává* D. — Boriwoi (sic Kr.) f Borzywoy G; Borziboy D; Burzybojus F; Borziwoy A, B, C, E. — *Rukopis D má po straně nadpis*: de sancta Ludmilla. — 45. Iuventutis f nimio E. — 46. Flore nitesceret f floresceret A. — Ludmillam f Ludmillam de gente sua A, B, C, D, E, F, G; *srv. výše str. 154*. — Scilicet f unius A, B, C, G. — 47. Nomine *nemá* A, D, E. — Sclavibori C, Slawiborii B, G; Zlauiconis D; Zlauiconis E. — Sclauonicis F. — Melnizensi f Melnicensi A, B, C, E, G (*snad původně Milzensi; srv. výše str. 154*).

5.

Qui Boriwoy quodam tempore regem Moravie Swanthopolc pri- 50 mum adiit, a quo cum suis satrapis benigne ad convivium invitatur. Verum sessionis ei locus intra cristicolas minime conceditur, sed ante mensam in pavimento ritu paganico collocatur. Cuius presul Metudius iniurie condolens, fertur dixisse ad eum: ,Ve, tu talis et tantus, quod non erubescis a principalibus sedibus repelli, cum tamen habeas principa- 55 tum, sed magis cupias ob nephandam ydolorum culturam humotenus incubare?’

*Conversio
Baguario-
rum et
Caranta-
norum*

At ille: ,Quid, inquit, ob huiusmodi rem periculi pacior vel quid boni conferet mihi christianitatis ritus?’ ,Si, inquit presul Metudius,

abrenuncciaveris ydolis et inhabitantibus in eis demonibus, dominus dominorum tuorum efficieris cunctique hostes tui subicientur ditioni 60 tue et progenies tua quottidie augmentabitur velud fluvius maximus, in quo diversorum fluenta confluent rivulorum !'

Que propheta certe completa est in principibus Bohemorum.

„Et si, inquit Boriwoi, res ita se habet, que mora est baptisandi?'

„Nulla, inquit pontifex, tantum paratus esto ex integro corde cre- 65 dere in Deum, patrem omnipotentem, eiusque unigenitum filium, dominum nostrum Jhesu Christum, et in spiritum paraclitum, illuminatorem omnium fidelium animarum, non tantum causa substancie temporalis, verum eciam propter salutem corporis et anime capescendam et propter acquirendam perhenitatis palmam gloriosam atque ob per- 70 cipiendam sanctorum inedicibili leticia societatem !'

Hiis et similibus mellifluis exhortacionibus accensa mens iuvenis gratiam sacri baptismi percipere estuabat. Et ut nulla mora fieret, cum suis omnibus, qui eum comitabantur, terretenus pedibus advoluti pontificis, obnixius postulabant.

75

49. Boriwoy ꝑ Borziboy D, F, G; Borziwoy A, B, C; Worzywoy E. — Boriwoy má K. — Swanthopolc ꝑ Swatopluth D; Swatopluk A, B, C, E, G. — 51. Intra ꝑ inter A, B, C, E, G. — 53. Condolens ꝑ condescens A, B, E, G. — Ve, tu talis et tantus, quod ꝑ Ve, quod tantus talisque A, B, C; ve, quod tu talis tantusque E; ve, quod tantus talisque G. — 56. Incubare ꝑ incumbare E. — 57. Ob huiuscemodi rem periculi pacior vel quid *nemá* E. — 58. Conferet ꝑ confert A, B, C, G. — 59. Inhabitantibus ꝑ habitantibus A, B, C, G. — 60. Ditioni ꝑ dominacioni A, B, C, G. — 62. Rivulorum ꝑ ydolorum F. — Quottidie ꝑ cottidie A, B, C, G. — Maximus *nemá* A. — 63. Certe ꝑ certa F. — Ita *nemá* C. Certe *nemá* A. — 65. Pontifex ꝑ pontifex est D. — 68. Omnium fidelium *nemá* A, B. — Tantum *nemá* A. — Causa ꝑ spe C; *nemá* B. — 71. Inedicibili ꝑ in medicinali A, C. — 72. Similibus ꝑ Similibus et B, E. — 73. Baptismi ꝑ baptismatis A, G. — Percipere ꝑ accipere D. — Estuabat ꝑ festinabat ac estuabat A; festinabat alias estuabat G. — Et ut nulla mora fieret ꝑ et nulla hora fieret vel mora E. — 74. Omnibus ꝑ oracionibus E. — 75. Pontificis ꝑ pontificibus F. — Postulabant ꝑ postulant F.

6.

Conversio
Bagoario-
rum et
Caranta-
norum

Quid plura? Mane facto, ipsum ducem cum suis triginta, qui secum advenerant, cathetizans, peractis ex more ieiuniorum solempniis, sacro fonte baptismatis innovavit pleniterque eum de fide Christi instruens multisque locupletatum donis ad propria concessit redire, tribuens ei venerabilis vite Kaych nomine sacerdotem. Quique reversi ad sua in ca- 80

stellum, cui vocabulum erat Gradycz, supradictum statuunt sacerdotem, fundantes ecclesiam in honore beati Clementis, ubi multa detrimenta sathane ingerentes, populum Christo domino acquirebant.

Veniens vero in brevi tempore prefatus Metudius Bohemiam, sanctam Ludmillam baptizavit cum multis. Et sic dilatabatur fides christiana in terra horroris et vaste solitudinis.

76. Quid plura *nemá* D, F. — 77. Cathetizans | cathezizans B, C, D, E, F. — Peractis ex more ieiuniorum sollempniis | peractis ex ore (*opraveno*: more) sollempniis de ieiuniorum F. — 78. Pleniterque | leniter D. — Christi *nemá* A, B, C, G. — 79. Locupletatum | locupletati E. — Tribuens *nemá* C. — Tribuens ei | tribuens venerabilem et A, B, C, G. — 80. Venerabilis | sancte A, G. — Kaych (*tak* Kr.) | Caych B, C; Chaych E; Carth D, F; Cayn A, G. — 81. Vocabulum | nomen A, B, G. — Gradycz | Gradic E; Grayg F; Gradick D; Hradecz supra Multaviam C; Gradycz supra Thetyn B; Hradecz supra Thetyn A, G. — Supradictum *nemá* A, B, C, G. — Statuunt | statutum G, F. — Sacerdotem | sacerdotes D, E, F. — 82. Beati | sancti A, B, C, F, G. — Multa *nemá* A, B, C, G. — 83. Ingerentes | perferentes G, F. — 84. Prefatus *nemá* F. — Metudius | presul Metudius A, G. — Bohemiam | in Bohemiam A, B, E, G. — 85. Sic dilatabatur | dilatabatur A, B, G; *nemá* C.

7.

Videns autem dyabolus Christi quotidie lucra augeri et sibi magna fieri detrimenta, excitavit membra sua adversus membra Christi ita, quod ducem propter fidem Christi de Bohemia expulerunt. Qui expulsus regem Zuentepulc et Metudium episcopum iterato repetivit. A quibus clarissime, ut decebat, est susceptus, aput eos alimquamdiu, exilium paciens pro vere fidei dilatacióne, morabatur doctrinam Christi perfeccius nanciscendo.

*Život sv.
Metoděje
Privilegium Mor.
ecclesiae*

At vero prefata membra dyaboli quendam alium ducem sibi elegerant.

Sed quia iniquitas non diu durare potest, licet ad tempus valde elevetur, predictus itaque pius dux cum honore de Moravia revocatus, ecclesiam in honore Dei genitricis Marie in urbe Praga, ut in exilio existens voverat, fabricavit.

87. Quotidie | cottidie A, B, C, E, G. — Lucra | lucrum A, B, C. — 88. Quod | ut A, B, C, G. — 90. Zuentepulc | Suathopluth D; Swatopluk A, B, C, E, G. — Expulerunt | expulerint A, B, C, G. — A quibus | a quibusdam B, C. — 91. Clarissime | carissime A, B; tam carissime C, G. — Est susceptus | susceptus A, B, C, E, G. — 92. Doctrinam | doctrina A, D. — Perfeccius | perficiens A, B, C, G; profectus E. — 93. Nanciscendo | nartiscendo E, F, G;

marciscendo **B**. — 94. In ducem **A, B, E, G**; iudicem **C**. — Sibi *nemá* **A, B, G**. — 95. Elegerant ꝑ elegerunt **A, B, C, G**. — 96. Diu *nemá* **F**. — Non diu durare potest ꝑ durare diu non potest **A**; diu durare non potest **G**. — 97. Itaque ꝑ igitur **D**. — 98. In honore dei genitricis Marie ꝑ in honore Marie gloriose **F**; in honore virginis gloriose Marie **C, D, E**. — Praga ꝑ Pragensi **E**. — 99. Fabricavit ꝑ fabricari **E**.

8.

*Fuit in
provincia
Boemo-
rum.*

Hic primus fundator locorum sanctorum congregatorque clericorum et religionis christiane institutor de prefata coniuge sua Ludmilla tres filios totidemque filias suscepit et de die in diem, ut ei beatus Metudius predixerat, accrescebat non solum in rebus temporalibus, sed in cunctis virtutibus, ut lilium germinando. 100

Quem beata Ludmilla non solum imitans in religione Jhesu Christi, sed eciam precellens, facta est vera Christi famula. 105

Peracto itaque vite sue cursu, plenus dierum bonorum, predictus Boriwoi debitum persolvit humanum, pro terrenis celestia percepturus.

101. Clericorum et ꝑ clericorum **C**. — Religionis christiane ꝑ religionis **B, C, D, E, F**. — Institutor ꝑ instaurator **A, G**. — 102. Totidemque ꝑ et totidem **A, B, G**; totidem **C**. — Suscepit ꝑ procreavit **A, B, C, G**. — 103. Accrescebat ꝑ crescebat **A**. — Sed ꝑ sed eciam **A, C, E, G**. — 105. Jhesu Christi ꝑ Christi **A, B, D, G**. — 106. Sed eciam ꝑ sed et **G**; sed **B**. — Facta est ꝑ facta **B, C**. — 107. Peracto itaque ꝑ Peractoque **B, C, D, F**. — Bonorum ꝑ honorum **D, F**. — 108. Boriwoi ꝑ Borziboy **D**; Borzyboyus **F**; Borziwoy **A, B, C, E, G**; Boriwoi **Kr**. — Persolvit ꝑ solvit **E**. — Percepturus ꝑ recepturus **A, B, G**.

9.

*Fuit in
provincia
Boemo-
rum.*

Suscepitque pro eo regnum eius filius primogenitus Spitigneus, cunctis virtutibus refulgens, imitator siquidem patris factus, fundator exstitit ecclesiarum dei, congregator sacerdotum clericorumque perfectus in fide Christi, peractis vite sue annis, diem clausit extremum, astra petens. 110

Cui Wratisslaus, pater sancti Wenceslai, in ducatum successit. Hic, firmato regno suo, basilicam sancti Georgii martiris fabricavit, omnique sanctitate et morum honestate relucens, transitoria in perpetua commutavit. 115

109. Suscepitque ꝑ suscepit **A, B, C, E, G**. — Regimen **B, C, G**; regimen terre **A**. — Filius *nemá* **A, B, C, G**. — *Rukopis F vynechává slova*: Suscepit pro eo regnum eius filius primo-

genitus a pokračuje: Spitigneus cunctis virtutibus refulgens a t. d. — 110. Refulgens f refulsit refulgens E. — 111. Christi f Christi defensor A, G. — 112. Peractis vite sue annis f peracto vite sue termino A, B, G. — 113. Cui Wratislaus f Cum Wratislaus E. — Successit f successisset E. — Basilicam f monasterium A, B, C, D, F, G; monasteria E (srov. výše str. 153; basilicam má Kř.).

III.

CRESCENTE FIDE ČESKÉ RECENSE.

Legenda o sv. Václavu z polovice X. století.

Legenda o sv. Václavu, počínající slovy »Crescente fide«, známá je ve dvou zpracováních neboli recensích; v recenzi české a v recenzi bavorské. Recenze česká, došla nás v rukopisech českého původu, byla také předlohou domácím pracím literárním, jako je zejména Kristiánova legenda o sv. Václavu a Druhá slovanská legenda o sv. Václavu. Recenze bavorská je rozšířena opět v rukopisech bavorského původu a literárně byla předlohou Gumpoldově legendě o sv. Václavu. Na povahu obou recenzí upozornil J. Pekař, Legenden l. c. str. 34 n.

Recenzi bavorskou vydal roku 1855 B. Dudík v svém spise Iter Romanum I., str. 319—326, podle rukopisu knihovny vaticánské z XII. století, sign. 498. Podle Dudíkova vydání přetištěn je pak její text znovu J. Emlerem v Pramenech dějin českých I.; str. 183—90. Již roku 1839 byl Pertzovi znám mnichovský rukopis nr. 4605, který podle písma náleží do X. neb XI. století. Mimo tento uvádí J. Pekař, Legenden l. c., ještě další čtyři rukopisy, vesměs velkého stáří. Legenda »Crescente fide« bavorské recenze čte se také ve dvou rukopisech kláštera v Admontě, a to v rukopise č. 412 ze století XII. a v rukopise č. 654 rovněž ze století XII. (Srov. Pertz, Archiv f. ältere deutsche Geschichte. Bd. VI. [1831] a Bd. X. [1849] a dále U. Tille a J. Vilikovský, Rukopisná bohémica v Admontě, l. c. str. 77.

Českou recenzi vydal roku 1811 podle rukopisu kapituly pražské, sign. G. 5, Jos. Dobrovský ve spisku Vorstellungen aus

dem Leben des hl. Wenzel. Spisek Dobrouského je dnes téměř nedostupný. J. Pekař, Legendy, l. c. str. 34, upozornil na dalších sedm rukopisů legendy »Crescente fide«. Jsou to rukopisy olomoucké kapitulní knihovny nr. 3, 44, 112, 155, 227, rukopis Národní a univerzitní knihovny v Praze sign. VI. G. 17 a rukopis Státní a univerzitní knihovny ve Vratislavi sign. I. Q. 338. K těm přistupuje ještě rukopis kapitoly v Olomouci nr. 182 a rukopis gymnasijské knihovny v Opavě. Bohužel všechny rukopisy až dosud známé, jak již J. Pekař správně poznal, obsahují toliko menší úryvky ze zmíněné legendy. Rukopis, v němž by byla celá legenda »Crescente fide« tak, jak byla kdysi předlohou Kristiánovi, nepodařilo se dosud objeviti.

Text rukopisu legendy »Crescente fide« podle rukopisu kapitoly olomoucké nr. 44 vydal roku 1937 Dobroslav Orel v svém spise Hudební prvky svatováclavské, Svatováclavský sborník II, 3, str. 414. Rukopis kapitoly olomoucké nr. 44 je kombinací legendy »Crescente fide« a legendy Gumpoldovy. Text legendy končí první větou kapitoly 4. (našeho vydání): Et ab illo ergo die increpabant nimiis nimis beatissimum Wenceslaum, ut resipisceret a doctrina. Další lekce jsou pak už z legendy Gumpoldovy. Stejně je tomu též v rukopise kapitoly olomoucké nr. 3 a 155. — Podobný ráz jako rukopis kapitoly olomoucké nr. 44 má také rukopis gymnasijské knihovny v Opavě. Je rovněž kombinací »Crescente fide« a Gumpolda a končí stejně větou: ut resipisceret a doctrina. Text opavský vydal Dr. Ant. Kubíček v Sborníku historického kroužku II., str. 218 a III., str. 18, 86. Ostatní rukopisy obsahují pouze úryvky a pro edici nemohou býti dostatečnou oporou.

Nejstarší ze všech dochovaných textů legendy je text rukopisu kapitoly pražské nr. G. 5. Je to sborník historických spisů českých, který byl pořízen pro pražského biskupa Jana z Dražic. (Srv. výše str. 375.) Na fol. 185 čte se rukou písaře rukopisu poznámka: Explicit tercius liber secunde partis Cronice Pragensis scriptus ad venerabilem in Christo patrem dominum episcopum Pragensem memoratum, qui finitur a. d. M^oCCC^oXLII^o. — Ostatní rukopisy jsou ze XIV. a z XV. století.

Za tohoto stavu rukopisného poznání legendy »Crescente fide«

nebylo možné se pokusiti o rekonstrukci textu celé legendy. Poněvadž pak Pekařovy poznámky a doplňky nepodávají dosti jasný a přístupný obraz textu české recense »Crescente fide«, rozhodli jsme se podati její text podle zmíněného rukopisu kapitoly pražské, sign. G. 5. A to tím spíše, že varianty dvou nejdůležitějších dalších rukopisů jsou dosti přístupny z vydání Kubíčkova a Orlova.

Legendu rozdělili jsme na 9 kapitol podle vnitřní logiky její stavby.

Legenda »Crescente fide« vznikla s použitím dvou starších prací, legendy totiž o sv. Ludmile »Fuit in provincia Boemorum« (srv. výše str. 23 n.) a První česko-církevněslovanské legendy o sv. Václavu. (Srv. M. Weingart, První česko-církevněslovanská legenda o svatém Václavu, Svatováclavský sborník I., str. 1011 n.) V našem vydání vyznačili jsme menším tiskem věty a slova, která autor legendy »Crescente fide« ze svých starších předloh převzal.

I.

CRESCENTE FIDE christiana in diebus illis dei nutu et ammonitione sponte dux Boemorum nomine Borziwoy una cum exercitu necnon et omni populo suo, sordes ydolorum abiciens, baptizatus est. Eiusque filius Spitigneus in urbe Praga condidit ecclesiam sancte dei genitricis Marie et aliam in honore sancti Petri, principis apostolorum, in quibus dei gracia largiente plurima operantur beneficia.

Fuit in
provincia
Boemo-
rum.

Cumque prefatus vir venerabilis transisset de hoc seculo, omnes populi, qui eius regionis nobiles fuerant, congregantes se elegerunt fratrem eius iuniorem nomine Wratislaum ducem et principem pro eo. Qui etiam in religione christiana magnopere perseverabat, quique et construxit ecclesiam in nomine sancti Georgii martiris Christi.

Cuius filius maior beatus Wenceslaus dei instinctu ab ineunte etate semper desiderabat discere litteras. Pater vero eius, desiderium animi cupiens implere, misit eum in urbem nuncupatam Budecz, ut ibi disceret Psalterium a quodam reverenti presbitero, nomine Ucenus. Tunc beatus Wenceslaus capaci mente gratanter cepit discere, de die in diem melius meliusque proficiens.

*První slov.
legenda
o svatém
Václavu.*

Postea autem migravit pater eius nomine Wratislaus de hoc mundo. Interea convenerunt omnes populi regionis illius et elegerunt beatum Wenceslaum ducem pro patre suo et sedere cum fecerunt in throno ipsius.

2.

Tunc predictus illustris puerulus, permanens in principatu, minime discessit a disciplina. Fidelis namque erat et sapiens et verax in sermone et iustus in iudicio. Et cum iudices illius aliquem condemnare voverunt ad mortem, statim ille prefatus iuvenis, si eum nullo modo liberare poterat, occasionem aliquam faciens, exiebat foras, memor dicentis precepti in Evangelio: ‚Nolite condemnare et non condemnabimini!‘ Carceres quoque destruxit et omnia patibula succidit.

*Fuit in
provincia
Boemo-
rum.
První slov.
legenda
o svatém
Václavu.*

Orphanorumque fuit misericors et pater gemencium et viduarum, sauciatorumque pius consolator. Esurientes alens, sicientibusque potum subministrans, et de vestibis suis nudos tegens, infirmos visitans, mortuos sepeliens, hospites et peregrinos, ut proprios proximos, libenter recipiebat, presbiteris et clericis honorabiliter ministrans, errantibus viam veritatis ostendebat. Insuper eciam humilitatem, pacienciam, mansuetudinem potissimamque caritatem observabat; per vim atque per fraudem nulli aliquid abstulit. Exercitumque suum non solum armis, sed eciam optimis operimentis adornabat.

Hec autem et his similia faciens ab ipso tyrocinio spiritualiter contemplativam ecclesie vitam sequebatur. Sed in Quadragesimali tempore ieiunii per gelidum et arduum callem discalciatus pergebat de civitate in civitatem ad ecclesias pedester, tandem ut radicitus in eius vestigiis emanans cruor apparebat. Cilicio aspero subtus indutus, de super vestibis regalibus amictus, modico contentus pabulo, assidue pervigil non cessabat gracias soli immensas agere Deo.

Itaque vero in tempore messis in nocte surgens ibat latenter in agrum et triticum metebat et portabat in humeris suis ad domum suam et tractabat inde et in molis molebat et cribrabat farinam. Similiter sumens ydriam cum uno cliente intempesta nocte pergebat ad aquam, quam afferens, dicebat: ‚In nomine patris et filii et spiritus sancti‘ quamque domum afferens et miscens cum predicta farina, ex hoc oblatas coquebat.

Simili modo nocturno silencio properabant in vineam suam cum ministro fideli et accipientes botros intriverunt in chorum et portabant in cellulam suam occulte, ibique calcabant illud in torculari et fudebant in urceum. Idcirco hoc faciebat nullo sciente, ut sacrificia per hoc sacerdotes offerent Domino.

3.

Sed et hoc, quod a fidelium relacione compertum est, tacendo preterire incongruum constat, quia iam Dei inspiracione presagus erat futurorum. Sed in aliis eius multis vaticiniis unam innotesco, quod quadam die anni circuli volventis conscendens superiorem palacium suspiciensque per fenestram uni discipulo narravit dicens: ,videtur michi hoc atrium maioris Pauli presbiteri desertum esse.'

Interea vero mater eius, que erat ex genere gentilium ignorancium deum, cum perfidissimis viris inito consilio, dixerunt: ,Quid facimus? Quia, qui princeps debeat esse, perversus est a clericis et est ut monachus!' Misitque infelices et funestos viros ad socrum suam beatissimam matronam nomine Ludmillam, ut eam iugularent. Qui et fecerunt, sicut illis iussum fuerat. Cuius eciam anima exuta corpore, e mundi huius assumta casibus cum palma martyrii procul dubio perrexit ad sublimem Dominum. Et presbyteros multos cum clero, privantes substantia, eiecerunt de terra. Tunc impleta est eius prophecia, quam nuper predixerat.

*Fuit in
provincia
Воетом-
рит.*

4.

Et ab illo ergo die nimiis increpabant minis beatissimum Wenceslaum optantes, ut resipisceret a doctrina. Et statuerunt in latebris et plateis insidias, ut si aliquem clericum ad eum venientem reperirent, illico morte puniretur. Ipse autem cum suis fidelibus a tergo posteuras fecit et cum sol occidisset et cuncta fiebant silencia, tunc introibat, qui eum docebat, et crepusculo latenter abscedebat. Beatus vero Wenceslaus iugiter oculens libellum parvum sub tegmine suo gestabat et ubicumque inveniebat locum, cum diligencia recitabat et gemens, graviter nimis dolebat cordis illorum cecitatem.

Denique cum hii omnes predicti malivoli irent ad immolandum demoniis agnos atque porcellos, ut ederent ex hiis nefandis ydolatriis, ipse autem oportunitatem querens, subtraxit se ab eis et nunquam contaminatus fuit in escis eorum. Itaque et potum, quem eis propinabant, nunquam gustabat.

5.

Cum autem factus esset vir, convocavit omnes viros suos et matrem et exprobravit incredulitatem illorum et duriciam cordis, dicens: ‚Cur me prohibuistis discere legem domini Dei mei et servire illi soli? Et si hactenus in vestra fui potestate, amodo tamen, non obediens vobis, Deo volo servire!‘ Et reduxit de exilio presbiteros et clericos cum gaudio magno. Et aperte sunt ecclesie et gaudere cepit fides christiana et dyabolo fiebant plurima detrimenta.

*Prout slov.
legenda
o svatém
Václavu.
Fuit in
provincia
Boemo-
rum.
Psal.
118. 24.*

In tempore autem illo multi sacerdotes de provincia Bavarorum et Suevorum, audientes famam de eo, confluebant cum reliquiis sanctorum et libris ad eum. Quibus omnibus habunde aurum et argentum, crucinas et mancipia atque vestimenta hilaliter, prout unicuique opus erat, prestabat. Hii quoque omnes magistri mirabantur in doctrina eius. Poterat namque imitator fore Psalmiste, qui in spiritu dixit: ‚Super omnes docentes me intellexi, quia testimonia tua meditatio mea est.‘

In cuius eciam mente sola preciose margarite claritas fulgebat. Cuique Dominus tantam gratiam dignatus est conferre, ut et in preliis victor exstiteret.

Vultu procerus, castus corpore ita, ut celibem libenti animo optabat vitam finire.

Blandum habebat cum mitibus eloquium, quos autem sciebat inmites et vacantes vel in tabernis bibentes et a doctrina recedentes, statim illos sine causa ad mensam pronos alligans, districte plagis verberabat multis.

Et non in die neque in nocte ab oratione vacabat. Semper contra antiquum hostem scutum fidei sumpsit et invisibilem spiritus sancti gladium, quod est verbum dei. Erat namque sine querela verus dei famulus; et multos secundum apostoli precepta arguendo, obsecrando, increpando, ad cenam patres familias invitabat eosque ereptos a dya-

Ephes 6. 17.

boli faucibus, in gremio matris ecclesie tumulatos, assidue dapibus divinis nutriebat.

6.

Tunc autem frater eius iunior nomine Boleslaus, dyabolica fraude deceptus, cum impiis malignum inierunt consilium contra predictum virum beatum Wenceslaum, ut eum perderent. Ipse vero sciebat, et sicut homo in estu diei segetem metens sitit aquam, ita ipse sine dubio desiderabat martyrium percipere. Sed non de manu fratris sui, quia nimio amore diligebat eum et sciebat, quod si hoc fecisset, minime gehennam evasisset perpetuam.

Fuit in provincia Boemorum. První slov. legenda o svatém Václavu.

Eo namque tempore cogitavit templum edificare Domino. Et per nuncios sciscitavit urbis Ratispone episcopum religiosum, nomine Tutonem, dicens: ‚Pater meus edificavit templum domino Deo, ego autem cum tua licencia similiter opto condere ecclesiam domino Deo in honore sancti Viti.‘ Episcopus autem Tuto expandit manus suas cum gratiarum accione ad Dominum, ovans et dicens: ‚Ite, narrate filio meo felici Wenceslao, dicentes: jam ecclesia tua constat ante dominum Deum venustissime constructa!‘ Cumque narrassent secundum iussu- nem episcopi, valde gavisus fuit. Et convocatis omnibus, Deo opitu- lante, ipse incipiens miro ordine fundavit ecclesiam in nomine sancti Viti.

In tempore autem illo voluit ire Romam, ut papa eum indueret vestibibus monasticis, et pro Dei amore relinquere voluit principatum et dare illud fratri suo. Sed non potuit propter ecclesiam prenomina- tam, quia nondum perfecta erat.

7.

Tunc frater eius predictus, sicut et olim cum impiis facto consilio, mi- sit nuncium, ut eum fraudulenter invitaret in domum suam quasi ad convivium, sed potius ad necandum. Ipse vero cum et de hoc certus esset, et cum tempus venit proficiscendi, ultimum salutavit omnes ami- cos suos et profectus est protinus.

První slov. legenda o svatém Václavu.

Et die illa fuit in epulis cum hiis lictoribus insensatis. Tunc quidam homo, inclinans se ad eius aurem, dixit susurrando: ‚Ecce equum tibi

occulte adducam, super quem ascendens, fuge, mi domine, quanto-
 cius potes ab hiis, qui en modo volunt te occidere!“ Ipse vero noluit.
 Et rursum in convivium introivit. Accipiensque calicem intrepidus
 coram omnibus alta voce ait: „In nomine beati Michaelis archangeli
 bibemus calicem istum precantes, ut introducat animas nostras in pa-
 cem exultacionis perpetue, amen!“

8.

*První slov.
 legenda
 o svatém
 Václavu.*

In nocte autem illa ante auroram diei futuri, sicut et crebro nor-
 mali usu ibat ad matutinum, occurrit autem ei frater suus, ad quem dixit:
 „Heri bene ministrasti nobis et habe multam gratiam a domino!“ Ille
 quoque erepto ense de vagina et percuciens sancti viri caput, dixit: „Et sic
 hodie volo ministrare!“ Et vix sanguis emanavit, quia inpotens erat pre
 pavore horribili. Tunc beatus Wenceslaus facile potuisset eum superare.
 Sed noluit se ipsum poluere. Ille vero malignus vociferabatur, dicens:
 „Eya, ubi estis, o mei! Adiuvamini me!“ Tunc illi omnes malivoli,
 accurrentes de latebris cum gladiis et lanceis, multis vulneribus lanian-
 tes, occiderunt eum. Cuius eciam anima in illo campo certaminis huius
 vite liberata de ergastulo, sanguine laureata, migravit ad Dominum
 28. Sc p.:
 929. IIII Kalendas Octobris.

9.

Eiusque exanime corpus rapientes, in tumba tandem proicientes,
 sepelierunt humo. Et eius innocentem sanguinem, qui aspersus erat in
 terram et in tabulis, aqua lavantes, absterserunt. Cumque alia die
 mane surrexissent, viderunt in eodem loco sanguinem effusum, quem
 iterum aqua lavantes, absterserunt. Cumque surrexissent tertia die,
 rursum viderunt sanguinem effusum in loco predicto, quem tertia
 vice aqua lavaverunt.

*První slov.
 legenda
 o svatém
 Václavu.*

Illi quoque necatores forsitan cursu rapido venientes in civitatem
 Pragam, omnes amicos eius peremerunt et infantes eorum vivos dimerse-
 runt in profundo fluvii. Quorum numerum et nomina licet nos in-
 digni nescimus pre multitudine eorum, tamen confidimus, quod deus
 scit.

Sed et clericos eius persecuti sunt, ut sicut dudum de Domino propheta dixit, ita nos eius gratuita pietate confisi de athleta eius loqui audeamus: ‚Percute pastorem et dispergentur oves.‘

*Fuit in
provincia
Boemo-
rum.
Zach. 13. 7.*

Hii autem homicide a demoniis exagitati fugerunt et ulterius non comparuerunt. Alii autem aridi et surdi usque ad interitum permanserunt. Alii autem ex eis latrantes rictibus, ut canes, et stridentes dentibus mortui sunt.

Vere memor Dominus sermonum suorum, quod per apostolum Paulum dixit: ‚Scriptum est enim: michi vindicta et ego retribuam.‘

Rom. 12. 19.

IV.

BEATUS CYRILLUS.

Legenda o sv. Cyrilovi a Metodějovi z počátku století XII.

Legenda »Beatus Cyrillus« známá je ze dvou rukopisů: z musejního a fary třebovské.

A. *Rukopis musejní sign. XII. D. 11 (srv. J. Bartoš, Soupis rukopisů Národního musea v Praze, 1926, nr. 3205) pochází z XV. století a obsahuje latinsko-českou postilu předhusitského kazatele reformního směru. K ní se připojuje na fol. 273^a—273^b malý traktátek, jehož incipit: Hi prohibentur a communione, udává i jeho obsah. Za ním na fol. 273^b jsou mravokárné poznámky o obžerství (Nota Augustinus, ebrietas est blandus demon atd.) a výklad či překlad některých hříchů latinských po česku, jako: záloh, důvod, hřiech, ohavnost, ohyzda, nedostatek, poškvvrna, neslušnost, vraž, muka, porušení, vina, mrskost, váda.*

Dále pak na fol. 273^b—274^a zapsána je naše legenda o sv. Cyrilovi a Metodějovi. Písmo je bezpečně z XV. století, snad něco mladší než ostatních částí rukopisu.

Rukopis pochází asi z Moravy. Roku 1520 byl na faře v Mo-

helnici. V této době se dostaly do něho německé i latinské marginální poznámky, z nichž některé mají vztah i k naší legendě.

Její text předchází tato glosa: In tota Moravia et Bohemia est solemne festum Cirilli et Methudii, apostolorum eorum, hucusque conservatum, sed nunc isto ultimo pessimo tempore nullus observatur et religiose, ut decet, colitur neque dies iste veneratur. *A t. d.*

- B.** *Druhý rukopis téže legendy nacházel se ještě roku 1845 v knihovně fary v Moravské Třebové, kde jej zmíněného roku měl ještě před sebou zemský archivář moravský Ant. Boček a z něhož téhož roku legendu přepsal Josef Chytil.* Bohužel rukopis tento, jenž obsahoval i jiné důležité naše legendy, je nyní zcela nezvěstný.***

Podle popisu Bočkova byl to rukopis foliového formátu na pergaméně z XV. století, vyzdobený malovanými iniciálkami, ve dvou dílech, označený jako Liber horarum. Na konci svazku se čtlo *explicit*: *Explicit liber horarum, finitus sub anno Millesimo CCCXC quarto in die s. Augustini, doctoris gloriosi. Comparatus ac scribi de novo procuratus per nobilem virum Smylonem de Cunst, alias de Lessnicz et cetera.*

V rukopise byl kalendář, kde zapsán byl též svátek sv. Cyrila a Metoděje ke dni 9. března. Na fol. 13. se čtla poznámka: Incipiunt historie, que in propriis locis non habentur; et primo de s. Barbara. Poslední z nich byla: legenda de s. Cyrillo et Methodio. Incipit: Beatus Cirillus, nacione Grecus, explicit: Romam unde venerat et in Christi nomine remeavit. Mimo tuto byla v rukopise i jiná legenda cyrilská, počínající slovy: Adest dies gloriosa, shodná s textem v rukopise kapitoly olomoucké MO. nr. 155, jak podle záznamu na zprávě Bočkově zjistil B. Dudík. Týmž měl v rukou i naši legendu a na okraj opisu připojil také svoji charakteristiku

* Srv. Ant. Boček, cestovní zpráva z roku 1845 v Zemském archivu moravském v Brně pod sign. R. III. 13/16, Bočkova sbírka č. 3115. Podle ní má pak o rukopisu také zprávu D'Elvert, *Historische Literatur-Gesch. v. Mähren, Brünn, 1850, str. 10* a Fr. Kameníček, *Archivní rozhled, Časopis Matice moravské, XIX, 1895, str. 162.*

legendy *Beatus Cirillus*. Píše: *Ein ungeschickter Auszug der sogenannten Mährischen Legende, abgedruckt bei Dobrovský*. Byly tudíž už Dudíkovi nápadny jisté shody naší legendy s legendou »*Tempore Michaelis imperatoris*« neboli s Legendou moravskou.

Tištěna dosud legenda *Beatus Cirillus* nebyla.

O její historické ceně srv. výše str. 76.

Základem vydání je rukopis **A**.

Pramenem legendy bylo *Privilegium Moraviensis ecclesiae*. O tomto spisu srv. výše str. 65 n. Na str. 80—91 jsou otištěny pomocné texty pro rekonstrukci tohoto ztraceného pramene. Věty, o nichž se možno právem domnívati, že převzaty byly do legendy »*Beatus Cyrillus*« z »*Privilegia*«, jsou vyznačeny drobnějším tiskem.

LEGENDA CYRILLI ET METUDII.

I.

BEATUS CIRILLUS, nacione Grecus, tam latinis, quam grecis apicibus ab infancia instructus, virtutibus adornatus, prophetica et evangelica semina quocunque adveniret loco serenda commitebat. Qui tandem veniens Romam, a summo pontifice benigne susceptus, postea cum sancto
5 Metudio in terram Bulgarorum missus devenit, ubi totis elaborabat viribus, quatinus divinis epulis omnium reficeret corda, castigans corpus suum et in servitute redigens, ne forte aliis predicans, ipse reprobis efficeretur.

Privilegium Moraviensis ecclesiae.

Cum autem beatus Cirillus divina gracia cooperante Bulgaros convertisset
10 ad fidem, terram Moravie, terram obsitam erroris caligine, salutiferis ingressus gressibus. Animadvertebatur terram spaciosam et delectabilem, frugum fertilitate exuberantem. Mirabatur quoque incolas personali forma conspicuos, morum gravitate honestos, magnanimos

** Podle Zprávy p. Jos. Lichtblaua, administrátora fary v Mor. Třebové, ze dne 24. října 1931 měl se rukopis dostat do knihovny v Rajhradě. Nicméně pan P. Václav Pokorný, archivář Benediktinů v Rajhradě, zjistil, že domněnka ta je lichou. Stejně bezvýsledné bylo pátrání v některých knihovnách v Brně.

viros, preliatores egregios, regali milicia ydoneos et omni exercitacione studiorum suorum huic seculo digniter conformatos. 15

Tobiae.
6. 17.

Sed quia, iuxta psalmidicam vocem, sicut equus et mulus, quibus non est intellectus, in hamo et freno sathane erant constricti, legem prevaricantes dei adulteriis, rapinis, periuriis, dolis sedati et homicidiis, pestifera rabie, ut feroces canes, invicem se mordentes, mutua se cede prosternebant. 20

Cernens vero evangelicus vir illos in actibus suis esse pessimos, predicationibus, vigiliis, lacrimis et oracionibus pro eis solícite laborabat, ne tam elegantes viros insaciabilis voraci fauce absorberet, quotidie cum beato Metudio perlustrabat civitates, vicos et oppida, tamdiu stillando in aures infidelium vite verba, donec ipsum regem cum universa populi multitudine fidei applicuit christiane. 25

Hii sunt due olive et duo candelabra, a quibus prefatus rex in via Dei eruditus et ab ore flamivomi draconis erutus, miserante Deo portam securitatis perpetue cum illustrissima gente Moravorum non pugna, sed fide est ingressus. Et ideo facta est gens sancta, populus aquisicionis, ut annuncientur in eo virtutes illius, qui eos de tenebris vocavit in admirabile lumen suum. 30

Dum vero beati presulis fama magnificaretur in populo, expavescens, ne rumigero populi celebraretur favore, sub magna vigilancia deliberavit plus Deo soli cognitus esse, quam mundo, reversus est Romam, ubi habitum induens monachalem, post multos afflictionum agones, post dierum tempora laudabiliter consumata, meritorum splendore choruscans, terrena terrenis commendans, feliciter in Domino obdormivit. 35

6. Quatinus ꝑ quantus B. — Epulis *nemá* A. — Castigans — castigatus A. — 7. Rediens ꝑ rediens B. — 9. Bulgaros ꝑ Bulgarios B. — 10. Erroris ꝑ erroribus A. — 11. Animadvertebatur ꝑ ammirabatur B. — 13. Forma ꝑ forre A. — 15. Digniter ꝑ dignitas A. — Conformatos ꝑ confortos A. — 16. Quibus ꝑ quietus A. — Freno ꝑ furore A. — 20. Prosternebant ꝑ prostituebant A. — 23. Absorberent ꝑ absorberet B. — 31. Admirabile ꝑ ammirabile B. — 32. Magnificaretur ꝑ magnificare et A. — 36. Meritum ꝑ multorum A. — Terrenis ꝑ terris B.

2.

Privilegium Moraviensis ecclesiae.

Cum autem beatus Cirillus abire vellet de partibus, dereliquit post se sanctum Metudium, virum gloriosis meritis magnificatum, cui pro federe eterne claritatis, tamquam pius magister dilecto suo discipulo, devoto amore curam commendavit pastorem. 40

Beatus igitur Metudius, factus Moravorum antistes et lucerna patrie, spiri-
tuali amore succensus, gregem sue cure commissum viam salutis et graciae
docuit ambulare et unumquemque monuit discedere a populata gentilium re-
45 ligione.

Cernens autem animarum ludificator diabolus populum suis semper mancipa-
tum serviciis sibi subtrahi et vero regi Christo Jhesu applicari, nequiciarum indu-
tus armis ad tantam malignitatis Deo odibiles excitavit perfidiam, ut sediciosus
Swatopluk, princeps doli et artifex, cum sibi adherentibus fraudium complici-
50 bus, sacerdotem Domini dire persequeretur eiusque doctrinam dulcifluam
astrueret esse vanam et errores seminantem.

Preco autem Christi constantissimus, divinis legibus precinctus, alta con-
sideratione perpendens, quomodo nonnullos pie credentes splendor
lucis accenderat, et alios in pie derogantes tethra caligo diffuderat, et
55 quomodo sequaces boni currunt ad gloriam, perfidi vero trahuntur ad penam,
illorum declinans pertinaciam, omnem eorum conversacionem detestans, Davi-
dico suffultus exemplo, dixit inter se: de cetero non sedebo in malignancium con-
silio et cum sceleratis non manebo, sed adherebo innocentibus et circumdabo
altare Dei mei. Quapropter in ipsum Swatopluk, frontosum principem, et suos
60 satellites et in omnes eius gad[al]es excommunicacionis fulminavit sentenciam,
quo facto Romam, unde venerat, et in Christi nomine remeavit.

38. Derelinquit ꝛ dereliquit B. — 49. Swatopluk ꝛ Swatoplug B. — 55. Boni nemá A, B;
doplěno podle legendy »Tempore Michaelis imperatoris«. — 58. Consilio ꝛ concilio B. —
59. Swatopluk ꝛ Swatoplug.

V.

TEMPORE MICHAELIS IMPERATORIS.

(Legenda moravská.)

Legenda o sv. Cyrilovi a Metodějovi z konce XIII.
neb počátku XIV. století.

Legenda o svatých Cyrilovi a Metodějovi, počínající slovy »Tempore Michaelis imperatoris«, zachovala se v pěti středověkých rukopisech, z nichž tři byly známy již Josefu Dobrovskému. Jsou to :

- A.** *Rukopis Národní a universitní knihovny pražské sign. X. B. 12 (Jos. Truhlář, Catalogus codicum latinorum nr. 1841) asi z konce století XIV. neb z počátku století XV. Obsahuje Passionale sanctorum auctum vitis sanctorum patronum Bohemiae, kde na fol. 32^a—34^a zapsána je výše dotčená naše legenda. Na rozdíl od jiných rukopisů počíná slovy: Fuit quidam vir genere nobilis, t. j. vynechává počáteční slova Tempore Michaelis imperatoris. Text rukopisu má dosti četná písařská nedopatření. Byl znám již J. Dobrovskému.*
- B.** *Rukopis někdy benediktinského kláštera v Blaubeuren z konce století XV., který byl od roku 1648—1803 v knihovně ve Weingarten. Od roku 1803 nalézá se v Zemské knihovně ve Fuldě, Landesbibliothek in Fulda, sign. Aa 96. Rukopis má dva díly. V druhém díle na fol. 19^b—21^a zapsána je naše legenda. O rukopisu podrobnější údaje čtou se v pojednání Paul Lehmann u. Nonnosus Bühler: Das Passionale decimum des Bartholomaeus Kraft von Blaubeuren, Historisches Jahrbuch, München, Bd. 34 (1913), str. 492 n. O naší legendě neboli Vita s. Cyrilli episcopi et monachi atque s. Methudii episcopi, fratris eius, čte se na str. 505. V rukopise předchází Vita s. Erhardi a za životem Cyrilovým a Metodějovým následuje Vita s. Procopii abbatis a dále pak Brunonova legenda Passio quinque fratrum. Rukopis tento byl základem prvního vydání legendy od Bollandistů v Acta sanctorum, z kteréhož vydání znám byl i J. Dobrovskému. V knihovně kláštera v Rajhradě, sign. H. g. 14, str. 312 n., je Piterův přepis tohoto rukopisu. Laskavostí ředitelství Zemské knihovny ve Fuldě zaslány mi byly fotografie.*
- C.** *Rukopis v knihovně metropolitní kapituly v Olomouci nr. 12. Je to Lectionarium in usum chori pro matutino per circulum anni na pergameně, vesměs jednou rukou až na první a poslední list. Rukopis pochází asi z polovice XIV. století. Na prvním listu je iniciálka s rozvinutým révovým listem, která připomíná malířskou výzdobu některých rukopisů biskupa Jana*

z Dražic. Rukopis obsahuje mimo obvyklé církevní lekce i legendy o českých svatých. Na fol. Q 4 život sv. Vojtěcha, na fol. R. 7 legendu o sv. Prokopovi, na fol. T 4 Translaci sv. Vojtěcha, na fol. T 11^b legendu o sv. Ludmile, na fol. W 4 legendu o svatém Václavu («Inclitam et gloriosam festivitatem»). Na samém konci kodexu a na listech bez paginace je pak zapsána naše legenda. Již tato okolnost, jak se s ní častěji setkáváme v rukopisech s legendami o sv. Cyrilu a Metodějovi, nasvědčuje, že legenda byla do původního lekcionáře připojena teprve dodatečně. Stalo se tak pravděpodobně dosti brzy po obnovení svátku slovanských apoštolů Cyrila a Metoděje roku 1346. Za legendou o sv. Cyrilovi a Metodějovi následuje pak legenda o sv. Kordule.

- D.** Rukopis v knihovně metropolitní kapituly v Olomouci nr. 155. Pochází z konce XV. století. Je psán na papíře, vesměs jednou rukou, a to Mikuláše Matějova Čecha, někdy ze Stibořic. («Per me Nicolaum Mathie Boemi olim de Schtibořicz»). Je to Breviarium s životy českých svatých Vojtěcha, Prokopa, Ludmily a Václava. O svatých Cyrilovi a Metodějovi zapsány jsou v rukopise legendy dvě. Ke dni 9. března naše legenda »Tempore Michaelis imperatoris«, obsahující však pouze tři kapitoly, a pak na konci rukopisu officium z doby Karlovy »Adest dies gloriosa« s legendou »Quemadmodum« z téže doby. Na začátku je modlitba k sv. Cyrilovi a Metodějovi: »Piissime deus, qui nos per beatos pontifices ac confessores tuos nostrosque apostolos Cirillum et Metodium ad unitatem fidei christiane vocare dignatus es, presta quesumus, ut, qui eorum festivitate in presenti letamur, eorum etiam meritis gloriam eternam consequi mereamur«. Modlitba tato pochází z karlovske legendy »Quemadmodum«.
- E.** Rukopis v knihovně metropolitní kapituly v Olomouci nr. 54. Papírový kodex, psaný jednou rukou z roku 1410 ve staré vazbě. Je to Passionale neboli legenda aurea s připojením životů českých svatých Cyrila a Metoděje, Prokopa, Ludmily, Václava a Pěti bratří. Život Vojtěchův v rukopise není. Na

konci rukopisu se čte poznámka: »Scriptus est a. d. millesimo quadingentesimo X^o; finitus infra octavam Epiphaniae. Et sic est finis Passionalis. Za vlastním pasionálem zapsána jsou stejnou rukou Statuta Ernesti.

Legenda »Tempore Michaelis imperatoris« vyskytuje se také v pěti rukopisech v Polsku. A to v Krakově v bibliotéce Czartoryských nr. 3064 pag. 190—192, v Krakově v bibliotéce Jagielloňské nr. 2446 na fol. 113^b—114^b, v rukopise téže bibliotéky Jagielloňské nr. 3408 na fol. 284^a—285^a, v Krakově v kapitolní knihovně nr. 147 pag. 103 a v Krakově v rukopise téže kapitolní knihovny nr. 29, vesměs ze XIV. a XV. století. Nicméně text polské recense liší se již dosti podstatně od textu původního a jsou v něm již zřejmé stopy, ukazující na dobu Karla IV. Tak polská recense naší legendy tvoří textově přechod k legendě z doby Karla IV., počínající slovy »Quemadmodum«. Polskou recensi legendy »Tempore Michaelis imperatoris« vydal tiskem Ign. Polkowski, *Cześć św. Cyryla i Metodego w Polsce według ksiąg liturgicznych i legend od końca XIII. w. Kraków, 1885, 64.* K různocněním v těchto rukopisech se zpravidla nepřihlíží.

Legenda »Tempore Michaelis imperatoris«, jak již J. Dobrovský správně postřehl, »žila« jen as krátkou dobu a byla brzy zatlačena do pozadí v době Karlově modní legendou »Quemadmodum«. Proto texty rukopisů se podstatněji nerozcházejí. Jediný rukopis A, poměrně nejpozdější, je rozšířen o nový motiv o Velehradu, kde prý byl hlavní hrad říše Svatoplukovy a sídlo Metodějova arcibiskupství. (Týž motiv se vyskytá také v polské recensi legendy »Tempore Michaelis imperatoris« a v legendě »Quemadmodum«. Bylo již výše poukázáno, že historie o Velehradu objevuje se v našich pramenech asi od doby Přemysla Otakara II. Srv. výše str. 284.)

Legenda »Tempore Michaelis imperatoris« byla již několikráte vydána. Po prvé Bollandisty v *Acta sanctorum, Martii, tom. II. Antverpiae, 1668, pag. 22—23,* podle rukopisu kláštera v Blaubeuren (B). Podle vydání Bollandistů otiskl legendu také Schlözer v svém Nestoru III., 154 n. Roku 1826 znovu vydal legendu a pokusil se též o její kritické zhodnocení Josef Dobrovský v svém spise

Mährische Legende von Cyrill und Method, Praha, 1826, str. 9—51, na základě vydání Bollandistů a dvou dalších rukopisů, universitního totiž (A) a olomouckého nr. 12 (C). Text Dobrovského přetiskl potom Josef Augustin Ginzl v přílohách svého spisu *Geschichte der Slavenapostel Cyrill und Method*, Wien, 1861, str. 12 až 18. Text Dobrovského převzal také Josef Perwolf ve vydání legendy ve *Fontes rerum Bohemicarum I.*, Praha, 1873, str. 100—110.

Kritickým rozbořem legendy »Tempore Michaelis imperatoris« obíral se zejména Jos. Dobrovský v zmíněném svém spise *Mährische Legende*, str. 14—26, a v spise *Kritische Versuche I.* (Bořiwoy's Taufe), str. 29, a po něm pak Pekař v spise *Nejstarší kronika česká*, l. c. str. 15—20, i v své německé práci o Kristiánovi, *Legenden*, l. c. str. 186—190.

Až do vydání zmíněných již spisů Pekařových převládalo mínění Dobrovského, který pokládal legendu »Tempore Michaelis imperatoris« za pramen legendy Kristiánovy. A proto kladl její vznik do první polovice XIV. století. Mínění Dobrovského přidržel se zejména Ginzl v práci již výše uvedené a také Leopold Karl Götz v svém spise *Geschichte der Slavenapostel Konstantinus und Methodius*, Gotha, 1897, str. 110. A podobně i jiní. Teprve J. Pekař ukázal, že Kristián z legendy »Tempore Michaelis imperatoris« nečerpá a že tato je mladší než Kristián. Pekař kladl vznik legendy do XII. nejpozději do XIII. století. A naznačil již, že obě legendy mají společný pramen v ztracené legendě cyrilské. Touto legendou je, jak jsme již výše dovedli (srov. str. 67 n.), ztracený spis »Privilegium Moraviensis ecclesiae«.

Legenda »Tempore Michaelis imperatoris« vznikla, jak již výše bylo vyloženo (srov. str. 70—71), spojením dvou legend cyrilských. A to staré, pravděpodobně již Anastasiem, bibliotékářem římské kurie († 879) sepsané »Vita (s. Constantini) cum translatione s. Clementis« neboli »legendy italské« a domácí naší legendy či spíše apologetického spisu »Privilegium Moraviensis ecclesiae«. V kapitole 1—4, v první části kapitoly 5, v kapitole 6 a v kapitole 12 obsah i text naší legendy tvoří t. ř. »legenda italská«. Od kapitoly 5 až do konce kapitoly 11 zpracoval autor legendy »Tempore Michaelis imperatoris« jako svou

předlohu zmíněný již spis »Privilegium Moraviensis ecclesiae«. Předlohu pro vypravování v kapitole 12 a 13 krom menších ohlasů ze zmíněné již »legendy italské« nepodařilo se nám zjistiti. Obsah kapitoly 14 je čerpán pravděpodobně z legendy »Diffundente sole« (srv. výše str. 75 a 124, 125). »Legendu italskou« vydali Bollandisté v *Acta sanctorum, Martii*, tom. II., p. 19—21, znovu pak J. Perwolf v *Pramenech dějin českých I.*, str. 92—99. — »Privilegium Moraviensis ecclesiae« se nám nedochovalo. Možno je však zrekonstruovati na základě spisů, kterým bylo »Privilegium« pramenem, totiž naší legendy »Tempore Michaelis imperatoris«, legendy »Beatus Cyrillus«, legendy »Diffundente sole« a Kristiána. (Srv. výše str. 80—91.) — Text legendy »Beatus Cyrillus« a »Diffundente sole« je vydán v tomto spise na str. 481—93 a 501—505. — Text legendy Kristiánovy vydal J. Pekař ve spisu *Legenden*, I. c. str. 88 n.

Shody legendy »Tempore Michaelis imperatoris« s »legendou italskou« jsou v našem vydání vyznačeny drobnějším tiskem. Podobně shody naší legendy se ztraceným »Privilegiem Moraviensis ecclesiae« aspoň na tolik, na kolik se naše legenda shoduje se spisy na »Privilegiu« založenými, výše uvedenými. Podle způsobu, jak autor naší legendy zpracoval text legendy italské, můžeme si učiniti představu o jeho literárních schopnostech a usuzovati, že asi podobným způsobem naložil s textem Privilegia církve moravské, jehož původní znění se nám nedochovalo.

Archetyp rukopisu legendy »Tempore Michaelis imperatoris« je ztracen. Z něho vznikly dvě větve textové, a to větve, kterou reprezentuje rukopis **B** a druhá, z níž povstaly rukopisy **E**, **C**, **D**, **A**.

Text »legendy italské« se zachoval toliko v jednom poměrně pozdním rukopise. I pro jeho kritickou rekonstrukci má text naší legendy jistou důležitost.

Za základ textu v našem vydání je vzat rukopis někdy kláštera v Blaubeuren (**B**). Z ostatních rukopisů jsou přidány varianty.

VITA SANCTI CYRILLI EPISCOPI ET MONACHI ATQUE
SANCTI METHUDII EPISCOPI, FRATRIS EIUS, QUI MORA-
VIAM ATQUE BOHEMIAM AD FIDEM CHRISTI CONVER-
TERUNT.

I.

TEMPORE MICHAELIS IMPERATORIS fuit quidam vir genere nobilis, civitate Thessalonica ortus, nomine Constantinus, qui propter mirabile eius ingenium dictus est Philosophus. Hic quinquagesimo die ante obitum suum ex licencia summi pontificis inposuit sibi nomen Cyrillus,* asserens sibi no-
5 men hoc divinitus fuisse revelatum. Cumque adolevisset, magna religione et prudentia est peditus honoremque sacerdocii ibidem est adeptus. Eodem tem-
pore ad prefatum imperatorem in Constantinopolim venerunt Gazarorum legati supplicantes, quatenus dignaretur aliquem virum eruditum ad illos mit-
tere, qui eos fidem catholicam veraciter edoceret, adicientes inter cetera, quo-
10 modo nunc Iudei, nunc Sarraceni ad suam fidem eos molirentur convertere. Tunc imperator simul cum patriarcha habito consilio prefatum Philosophum illuc transmisit optime confidens de eius prudentia, conversacione laudabili et morum puritate.

*Legenda
italská.*

Nadpis podle B. — A je bez nadpisu. — Legenda sanctorum Cyrilli et Metudii, patronum Moravie C, D, E.

1. Tempore Michaelis imperatoris *nemá A.* — 2. Civitate *f* in civitate *A.* — Thessalonica *f* tessalonica *D*; thesalonica *C*; thesalonica *E.* — Mirabile *nemá A.* — 4. Ex *nemá A.* — Licencia *f* concessione *A, C, D, E.* — Cyrillus *f* Cirillus *B, D, E a podobně i níže.* — 5. Fuisse *nemá C, D.* — Revelatum *f* cancellatum *E.* — Et prudentia *f* in prudentia *D.* — Est adeptus *f* adeptus *A.* — 6. Eodem tempore *f* eo tempore *A, C, D.* — 7. Ad prefatum imperatorem *f* ad Michaellem imperatorem *A.* — Constantinopolim *f* Constantinopolym *A*; Constanstpolim *E.* — Gazarorum *f* Gazorum *D, E.* — 8. Virum *f* unum *A.* — 9. Qui eos *f* qui eis *D.* — 10. Nunc *f* modo *A, C.* — Eos *f* omnes *D.* — Molirentur *f* mollirentur *C*; molirent *A.* — 12. Illuc *f* hunc illuc *A.* — Transmisit *f* transmittit *E.* — Conversacione *f* conversacioneque *C*; ac conversacione *A*; conversione *E.* — *Rukopis D nemá slova: optime confidens de eius prudentia, conversacione laudabili et morum puritate.*

* *Podle zprávy v Životě Konstantinově Cyril zemřel dne 14. února 869. (Srv. Prameny dějin českých I., str. 37.) Jestliže 50 dní před tím přijal jméno Cyril, t. j. vstoupil do kláštera, stalo by se tak podle údaje naší legendy 25. prosince 868.*

*Legenda
italská.*

Vir autem clarus iter arripiens venit Chersonam, que Gazarorum terre vicina et contigua erat et ibi gracia discendi linguam illius gentis est aliquantulum commoratus. Interea Deo inspirante interrogavit habitatores loci illius de corpore sancti Clementis. Sed quia advene erant pocius quam indigene, professi sunt se nescire. Miraculum enim marini recessus ob culpam inhabitantium iam dudum cessaverat et ob incursum barbarorum templum fuerat destructum. Porro vir sanctus ad vigiliis, ieiunia et oraciones convertitur Domino supplicans, ut que per homines explorare non poterat, divina sibi revelacione pandere dignaretur. Tunc mari siccato divinitus, ecclesiam ibi dudum constructam ingreditur et corpus sancti Clementis pape et martyris cum anchora inveniens, reverenter sustollens, quocunque locorum ibat, secum deportabat. 15 20 25

14. Chersonam ꝑ Cersonam **C, D, E**; Thersanam **A**; Gersanam **B**. — Gazarorum ꝑ Gazorum **E**. — 15. Et contigua *nemá* **D**. — Erat ꝑ est **A, C, D**. — Et ibi ꝑ ubi **A**. — Ibi ꝑ ibidem **E**. — 16. Deo inspirante ꝑ domino inspirante **D**. — Interrogavit ꝑ interrogat **A**. — 17. De corpore sancti Clementis ꝑ de corpore sancto sancti Clementis **C**. — Sed quia ꝑ Et quia **E**. — Advene erant ꝑ advene **D**. — Indigene ꝑ terrigene **D**; indigene, quasi ibidem geniti **E**. — 18. Miraculum ꝑ et miraculum **D**. — *Rukopis D nemá slova*: et ob incursum barbarorum templum fuerat destructum. — 20. Vigiliis, ieiunia ꝑ vigiliis et ieiunia **D**; vigiliis ad ieiunia **A, C**. — 21. Ut que ꝑ ut **A**. — Explorare ꝑ exprobrare **E**; exprobare *opraveno z púvodnlho* exprobare **B**. — *Rukopis D nemá slova*: que per homines explorare non poterat. — 22. Ibi ꝑ sibi **B, E**. — 23. Dudum *nemá* **D**. — Constructam ꝑ consecratam **B**. — 24. Inveniens ꝑ et **A, C, D**. — Sustollens ꝑ sustollens et **B**. — Locorum ꝑ loco **A, C, E**; *nemá* **D**. — 25. Ibat ꝑ iret **A, C**. — Deportabat ꝑ ferebat **D**.

*Legenda
italská.
Passim
Privilegium
Moraviensis
ecclesiae.*

Post hec iter arripiens ad terram Gazarorum perveniens prophetica et evangelica semina serebat in populo, virtutibusque exemplis lucebat; omnium dulci predicacionis sermone corda refecit esuriencium, ita ut ab errore ydolatrie ad viam veritatis terram illam reduceret. At illi plurimum exhilarati et in fide catholica roborati omnipotenti deo et famulo eius Constantino, quod ab ore draconis flammivomi essent eruti, gracias referabant, offerentes Philosopho maxima munera, qui illa omnia, ut revera philosophus, respuens, rogavit eos, quatenus pro muneribus illis, quotquot captivos 30

haberent christianos, servituti deditos, dimitterent liberos, quod protinus
35 est adimpletum. Quo facto Philosophus reversus est Constantinopolim.*

26. Iter arripiens ꝑ igitur arripiens iter **D**. — 27. Semina ꝑ dicta **D**. — Serebat ꝑ ferebat **D**. — Virtutibusque ꝑ virtutibus **A, C, D, E**. — Exemplis ꝑ exemplo **A**. — Omnium ꝑ omnibus **A, C, D**. — 28. Predicacionis ꝑ predicacione **D**. — Esuriencium ꝑ et esuriencium **D**. — 29. Terram illam ꝑ terram istam **E**. — 31. Ab ore ꝑ ab errore **B**. — Flammivomi ꝑ flammivomi **A**; flammivoni **C**. — 32. Maxima ꝑ varia **A**. — Qui illa ꝑ que ille **C, D**; *nemá* **A**. — 34. Haberent ꝑ habebant **E**. — Deditos *nemá* **A**. — Protinus ꝑ prompcius. — 35. Philosophus ꝑ philosophus ille **D**. — *Rukopis D nemá druhou polovici kapitoly 3., počínaje od slov: At illi plurimum exhilarati až po: quod protinus est adimpletum. — Rukopis A nemá poslední větu kapitoly 3.: Quo facto Philosophus reversus est Constantinopolim.*

4.

Audiens autem princeps** Moravie, quod factum fuerat a Philosopho in
Gazarorum provincia, ipse quoque genti sue consulens, misit ad predictum im-
peratorem nuncios, rogans eum, quatenus genti sue verum doctorem dirigeret,
qui eis pleniter fidem rectam, legis ordinem et viam veritatis valeat ostendere.
40 Cuius precibus annuens imperator prenominatum Philosophum cum Methudio,
germano suo, illuc transmisit, mandans eis dari copiosas expensas pro itinere.
Egressus itaque primo venit ad Bulgaros, quos, divina gracia cooperante,
sua predicacione convertit ad fidem.***

*Legenda
italská.
Passim
Privile-
gium Mo-
raviensis
ecclesiae.*

38. Rogans eum ꝑ rogans **A, C, E**. — Genti ꝑ gentis **E**. — Dirigeret ꝑ dirigat **A, C, E**. — 40. Methudio ꝑ Metudio **A, C, E a tak potom i dále**. — 41. Mandans eis ꝑ mandans ei **C, E**; mandans **A**. — Dari ꝑ dare **E**. — 42. Egressus itaque ꝑ egressus vero **A, C**. — Bulgaros ꝑ Wlgares **A**. — Cooperante ꝑ cooperatrice **C**.

5.

Abinde autem procedens venit in terram Moravie, secum portans cor-
45 pus sancti Clementis. Cepit autem ad id, propter quod venerat, peragendum

*Legenda
italská.
Privile-
gium Mo-
raviensis
ecclesiae.*

* Zde končí rukopis **D**.

** »Legenda italská« píše: Audiens Rastislaus, princeps Moraviae.

*** O Cyrilově a Metodějově missi v Bulharsku vypravují také jiné prameny, zejména »legenda bulharská« (o ní srv. výše str. 100 a 108 n.), ruské prology o Cyrilovi a Metodějovi a také ruská »Pověst vremennych let«. (Srv. výše str. 100—101.)

studiose insistere et ad correccionem diversorum errorum, quos in populo invenerat, falcem eloquiorum suorum inducere, et de agro illo pestifero viciorum sentes extirpare et divini verbi germina seminare. Unde quotidie cum fratre suo Methudio perlustrabat vicos et villas, opida et civitates, instillando in aures infidelium verba vite, docens populum per baptismum remissionem peccatorum accipere, nec eos aliter salvari posse veraciter proclamabat. Dum hec saluberrima vir dei predicaret eloquia et in corde regis ac populi iam inspirata divinitus illuxisset gracia, rex ipse cum multitudine populi sui hac doctrina firmiter confortatus, non moratus in via, nil dubitans in fide, hilaritate magna animi, magna spe salutis presentis et future, intimis instabat postulacionibus, quatenus catholice fidei eam firmis iniciaret sacramentis.* Hoc ut audierunt viri sancti, pre gaudio lacrimati, pro eorum conversacione et desiderio deprecabantur Dominum instancius, deinde sacri baptismatis unda mundatum eterno regi munus acceptabile regem obtulerunt mortalem. 50 55 60

Hi sunt duo luminaria, a quibus prefatus rex in via dei eruditus et ab ore draconis erutus miserante Deo portam perpetue securitatis cum illustrissima Moravorum gente non pugna sed fide est ingressus. Et ideo facta est gens sancta, populus acquisitionis, ut annuncientur in eo virtutes illius, qui eos de tenebris vocavit in admirabile lumen suum. Quale tunc fuit sanctis dei gaudium, qualis in ecclesia Christi leticia, cum viderent regem Ninive ad predicacionem Jone de solio maiestatis sue descendere, in cinere penitencie sedere et sub pia sacerdotum dei dextra caput humiliare. O mira omnipotentis Dei clemencia! O ineffabilis divine bonitatis dulcedo! Et qui sic vocat et respicit, rigat et erudit querentes se, nunquam derelinquit sperantes in se. 65 70

Cumque viri dei ipsum regem cum populo suo religiosa sollicitudine ad fidei lumen omnino provocassent, illis deinde Vetus et Novum Testamentum exponentes et informantes eos, plura de greco et latino trans-

* *Rukopis A vkládá zde na místě věty: Hoc ut audierunt viri sancti... regem obtulerunt mortalem tento odstavec:*

Et deducentes sanctos viros ad castrum suum Welehrad ex concessione papali in loco, ubi castrum illud stabat, cathedralem fundavit ecclesiam, tytulum eiusdem sancte Marie annorando, ubi sedem archiepiscopalem locavit, regale diadema deponens, in cinere et cilicio prorsus plorabat excessibus. Hec videntes viri

75 ferentes, in sclavonica lingua canonicas horas et missas in ecclesia dei publice statuerunt decantare. Manserunt autem in Moravia annis quatuor et dimidium,** quibus terre illius populum direxerunt in viam salutarem.

44. Abinde autem ꝑ abinde **A, C, E**. — Venit ꝑ devenit **A, C**. — 45. Sancti Clementis ꝑ beati Clementis **A, C**. — Ad id ꝑ ad illud **E**. — Propter quod ꝑ ad quod **A**. — 46. Et ad ꝑ si ad **B**. — Errorum ꝑ eorum **A**. — 47. Invenerat ꝑ repererat **C**; repereat **A**. — 48. Germina ꝑ semina **B**. — Germina seminare ꝑ et virtutum semina germinare **A**. — Quotidie ꝑ cottidie **C, E**; cottie **A**. — 49. Vicos et villas, opida et civitates ꝑ civitates, vicos et opida **A, C**. — Instillando ꝑ stillando **A, C**. — In aures ꝑ in auribus **A, C**. — 50. Infidelium ꝑ fidelium **B**. — 51. Accipere ꝑ percipere **A, C**. — 55. Presentis ꝑ et presentis **A**. — 56. Eam *nemá* **A**; *napal, ale zrušil* **C**. — 57. Iniciaret ꝑ iniciaretur **C**; incitaret **E**. — Hoc ut audierunt ꝑ hoc autem audierunt **E**; hoc ut viderunt **A**; hoc ut audiverunt **C**. — 58. Conversacione ꝑ conversione **B**. — 61.—71. *Rukopis B nemá odstavec, počínaje od slov: Hi sunt duo luminaria až po: relinquit sperantes in se.* — 62. Miserante ꝑ miseranteque **A**. — 63. Gens sancta *nemá* **E**. — 65. Lumen ꝑ nomen **C, E**. — Sanctis dei ꝑ sanctis **E**. — 66. Regem Ninive ꝑ ipsum **A**. — Jone ꝑ sanctorum **A**. — 67. Maiestatis sue ꝑ maiestatis **A, E**. — 70. Et qui ꝑ qui **A, C**. — Nunquam — qui nunquam **A**. — 71. Derelinquit ꝑ relinquit **A, E**. — 72. Cumque ꝑ cum enim **E**. — 73. Fidei ꝑ fidelium **E**. — Lumen *nemá* **E**. — Omnino *nemá* **E**. — Deinde ꝑ demum **A, C**. — Testamentum ꝑ testamentum vigilanti cura **A, C**. — 75. Transferentes ꝑ mox transferentes **A**. — 77. Direxerunt ꝑ duxerunt **A**.

6.

His omnibus auditis papa Nicolaus letus factus super his, que sibi relata fuerant, scilicet de conversione gentis Bulgarorum et Moravie et de reliquiis inventis sancti Clementis, mirabatur tamen ex alia parte, quomodo 80 aussi fuissent sacerdotes domini horas canonicas in sclavonico decantare. Quapropter mandavit per literas apostolicas illos ad se venire Romanam. Qui mox iter aggressi, applicuerunt Romanam. Interim vero papa Nicolaus moritur.* Audiens autem papa Adrianus, quod Cyrillus corpus sancti 85 Clementis secum deferret, exhilaratus valde cum clero et populo procedens illis obviam, honorifice eos cum sacris suscepit reliquiis. Ceperunt autem interea

*Legenda
italská.*

sancti, pre gaudio lacrimati, Dominum glorificabant instancius regemque sacri baptismatis unda mundantes, eterno regi munus acceptabile obtulerunt.

** Cyril přišel do Říma už za papeže Hadriána II., t. j. po 14. prosinci roku 867, ač tam byl povolán ještě od papeže Mikuláše I., který zemřel 13. prosince 867. Odešel tudíž z Moravy někdy v druhé polovici roku 867. Byl-li na Moravě 4 $\frac{1}{2}$ léta, tedy tam přišel asi počátkem roku 863.

ad presenciam reliquiarum sanctarum per virtutem omnipotentis Dei sanitates innumerabiles fieri, ita ut quovis languore quilibet oppressus fuisset, venerandis sanctis reliquiis sancti martyris protinus sanarentur. Sepelierunt autem corpus sanctum in ecclesia, que in nomine eius diu antea fuerat con- 90
structa.

78. Relata fuerunt ꝑ revelata fuerunt B; revoluta fuerunt E. — 81. Sacerdotes domini ꝑ sacerdotes domini Cyrillus et Methudius A, C, E. — In sclavonico decantare ꝑ in sclavonica lingua instituere A; in slavonico psallendo statuere C. — 83. Applicuerunt ꝑ applicaverunt A. — 83. Interim vero papa Nicolaus moritur ꝑ papa interim moriente B, D; interim papa Nicolaus moritur E. — 84. Audiens autem ꝑ audiens A. — Sancti Clementis ꝑ beati Clementis A, C. — 86. Ceperunt autem ꝑ ceperunt A, C, E. — Interea ꝑ itaque A. — 89. Venerandis ꝑ veneratis A, C. — Sanctis ꝑ sacris A, C, E. — Sanarentur ꝑ sanaretur A, C. — Sepelierunt ꝑ sepelierant A; sepeliverunt E. — 90. Antea ꝑ ante A, C, E. — Fuerat ꝑ fuit A.

7.

Privilegium Moraviensis ecclesiae.

Apostolicus vero et reliqui rectores ecclesie corripiebant beatum Cyrillum, cur videlicet ausus fuisset horas canonicas in sclavonica lingua statuere et sanctorum patrum instituta inmutare. At ille, humiliter respondens, dixit: Attendite, fratres et domini, sermonem apostoli dicentis: 95
„Loqui variis linguis nolite prohibere!“ Secutus ergo apostolicam doctrinam, que inpugnatis, institui. At illi dixerunt: Quamvis apostolus loqui linguis variis persuaserit, non tamen per hoc in ipsa, quam statuisti, lingua, divina solemnia voluit canere.

Corinth. 14. 39.

Cum autem pro huiusmodi institucione plus et plus inter eos cres- 100
ceret altercacio, beatus Cyrillus dictum Daviticum protulit in medium

* Stejně celkem líčí události také pramen legendy »Tempore Michaelis imperatoris« »legenda italská«. — Mikuláš I. byl papežem od roku 858 a zemřel dne 13. listopadu 867. Po něm dne 14. prosince 867 nastoupil papež Hadrián II., který zemřel koncem roku 872. V prosinci roku 872 stal se jeho nástupcem papež Jan VIII.; též pak roku 880 vydal bullu »Industriae tuae«, povolující slavostně slovanskou bohoslužbu, kterou však uznal a schválil už papež Hadrián. (Srv. Život Metodějův, kap. VIII. a Prameny děj. čes. I., 45, 65, 78, 97.) Táž bulla z roku 880 vedle starší historie moravské je hlavním obsahem i textovým základem spisu »Privilegium Moraviensis ecclesiae« (srv. výše str. 94 n.) a tak i naši legendy. — Podle Života sv. Konstantina též zemřel jako mnich v Římě 14. února léta 869. (Srv. Prameny dějin českých I., str. 37.)

dicens : Scriptum est enim : „Omnis spiritus laudet Dominum !“ Et si omnis *Psal.*
 spiritus laudando magnificat Dominum, cur me prohibetis sacrarum missarum *150. 6.*
 solemnium et horarum slavonice modulare ? Siquidem, si quivissem illi populo
 105 aliter aliquomodo ut ceteris nacionibus subvenire in lingua greca vel latina,
 omnino, que reprehenditis, non sanxissem. Sed quia idiotas viarum dei
 totaliter eos reperiens et ignaros, solum hoc ingenium, almiflua spiritus
 sancti gracia cordi meo inspirante, comperi, per quod eciam innumerorum
 populum Deo acquisivi. Quapropter, patres et domini, cogitate consulcius,
 110 si institutionis mee normam hanc expediat inmutare ! At illi audientes
 et admirantes tanti viri industriam et fidem, studiosa deliberacione pre-
 habita, statuerunt supradicto ordine et sermone in illis partibus, quas Deo
 beatus Cyrillus acquisierat, sicut statuerat, canonicas horas cum missarum
 solemnium ita debere deinceps celebrari.

92. Beatum Cyrillum ꝑ sanctum Cyrillum **A.** — 93. Cur videlicet ꝑ cur **A, C, E.** — Fuis-
 set ꝑ fuerit **A, C, E.** — Et sanctorum patrum ꝑ et in hoc sanctorum **C.** — Instituta ꝑ sta-
 tuta **A, C, E.** — 95. Dixit ꝑ cum deus dixit **E.** — Fratres et domini ꝑ fratres domini **A.** —
 Apostoli dicentis *nemá* **A, C.** — 97. Que impugnatis ꝑ quam impugnatis **B, E.** — 98. Quam
 statuisti ꝑ qua statuisti **A, C.** — 99. Canere ꝑ decantari **B.** — 100. Pro ꝑ per **A.** — Huiusmodi ꝑ
 huius **E.** — Institutione ꝑ institutionem **A.** — Inter eos *nemá* **E.** — 101. Protulit ꝑ attulit **A, C.** —
 102. Laudet ꝑ laudat **C.** — 103. Cur me ꝑ cur me ergo **B.** — Sacrarum missarum solemnium
 et horarum ꝑ sacra missarum solemnium **A, C.** — 104. Siquidem ꝑ Et quidem **A.** — Si qui-
 vissem ꝑ si quivissemus **E.** — 105. Aliquomodo ꝑ aliquando **B, E.** — Ut ceteris ꝑ cum ceteris
B. — 106. Omnino, que reprehenditis, non sanxissem ꝑ omnino non, si potuissem **A.** — Sed
 quia ꝑ sed quoniam **A.** — 106. Reperiens ꝑ reperi **A.** — 108. Comperi *nemá* **B, E.** — 109.
 Deo ꝑ deo meo **A.** — Patres et domini ꝑ fratres **A.** — 112. Ordine et sermone ꝑ sermone **C.**
 — 113. Acquisierat ꝑ acquisierat et **A, C.**

8.

115 Cum igitur fama viri dei magnificaretur in populo, expavescens, ne rumi- *Privile-*
 gero populi celebraretur favore, sub magna vigilancia deliberavit potius soli Deo *gium Mo-*
 cognitus esse, quam hominum efferi laudibus, sciens omnium esse virtut- *raviensis*
 tum veram in humilitate custodiam, episcopatu renuncians, habitum *ecclesiae.*
 induit monachalem et ex auctoritate apostolica dereliquit post se sanctum
 120 Methudium, fratrem suum, gloriosis virtutibus glorificandum, cui pro fe-
 dere caritatis eterne, tamquam pius magister discipulo suo, amore devoto,
 curam commendavit pastorem, in quo caritatis munificencia, religio opti-
 me vite et verbi dei instancia veraciter residebat.

Factus igitur Moravorum antistes et lucerna patrie, gregem commissum cure sue discreta pietate monuit, docuit et correxit, evellens nocua, salubria 125 seminans, ecclesias dei ad culmen summi honoris erigens, mira exercens, unumquemque a polluta religione persuasit discedere et baptismum Christi induere; tali instancia vir dei rexit ecclesiam sibi commenda- tam. Sic per suam salutarem doctrinam sanctissimum Christi nomen resonabat in ore cunctorum. Sic omnes quiescebant in pulchritudine 130 pacis, omnes gaudebant in agnitione veritatis, universi letabantur in sanctitate christiane religionis.

115. Cum igitur ꝑ dum igitur **A.** — Viri dei ꝑ viri **B.** — 117. Sciens omnium esse virtutum veram in humilitate custodiam **E.**; quapropter **B.** — 118. Episcopatus ꝑ episcopatum **C.** — 123. Instancia ꝑ constancia **A.** — 124. Factus igitur ꝑ factus ergo **A.** — 126. Summi ꝑ summe **C.** — Honoris ꝑ decoris **A., C., E.** — 127. Religione ꝑ gentilium religione **A., C.** — 128. Baptismum Christi induere ꝑ per baptismum induere Christum **A., C.** — Tali ꝑ cum **E.**; insuper cum **B.** — 131. Commendatam ꝑ commissam **B.** — 129. Sic per ꝑ Super **B.** — 131. Letabantur ꝑ letati sunt **C., E.** — 132. Christiane religionis ꝑ religionis **B.**

9.

*Privile-
gium Mo-
raviensis
ecclesiae.*

Cernens autem ludificator animarum diabolus populum suis semper mancipa- tum serviciis sibi subtrahi et Christo regi applicari, nequiciarum indutus armis ad tantam malignitatis Deo odibiles excitavit perfidiam, ut sediciosus Swatopluk, 135 princeps doli, cum sibi adherentibus fraudum complicibus, fremeret in tantum, quod religiosum principem, avunculum suum, occulte pocione veneni appeteret occidere, quatenus in loco eius posset regnare. Sed pius rex, sumpto ignoranter potu letali, divina se gracia protegente, nil nocuum sensit in corpore. 140

184. Christo regi ꝑ vero regi Chrsto Ihesu **A., C.** — 135. Ad tantam malignitatis *nemá* **A.** — Odibiles ꝑ odibilem **A.** — Excitavit ꝑ excitat **E.** — Sediciosus *nemá* **A.** — Swatopluk ꝑ Swathopluk, avunculus regis **A.** — 136. Fremeret ꝑ seviret **C.** — 137. Avunculum suum *nemá* **A.** — Pocione ꝑ potacione **A.** — 138. In loco ꝑ loco **C.**

10.

*Privile-
gium Mo-
raviensis
ecclesiae.*

Postquam vero devotus rex fuisset naturali morte preventus et Swatopluk regnum Moravie gubernaret sua feritate, inflatus fastu arro- gancie cum ministris sathane, qui sibi pari conspiracione, tamquam ca-

nes rabidissimi erant connexi, doctrinam viri dei vanam fore asserebant,
 145 et eos, qui una secum erroneos revocaverant ad viam veritatis, salutis
 et gracie, laborabant exterminare. Preco autem Christi constantissimus
 plebem Deo fidelem admonuit, ut in via veritatis persisteret, qui
 alacri corde salutaria eius monita capaciter susceperunt. Rebelles vero
 contumaciter aspernabantur legem Domini, plurimis iniuriis afficientes
 150 sacerdotes Domini.

141. Postquam vero ꝑ postquam autem **A**. — Preventus ꝑ defunctus **A, C**; mortuus **E**. —
 142. Swatopluk ꝑ Swatopluk sediciosus, de quo supra dictum est **A**. — Feritate ꝑ pravitate
A. — Fastu arrogancie *nemá* **A**. — Arrogancie ꝑ arrogacione **E**. — 143. Cum ministris ꝑ cum
 ministerio **E**. — 144. Connexi ꝑ connexi, qui et **A**. — Viri dei ꝑ servi dei **A, C**. — 145. Una
 secum ꝑ secum **A**. — Secum ꝑ cum eis **B**. — Erroneos ꝑ errores **E**. — Revocaverant ꝑ revo-
 cabant **C**; revocabat **A**. — Veritatis *nemá* **A, C**. — 147. Fidelem ꝑ fidem **A**. — Que alacri ꝑ
 qui alacri.

11.

Pater autem angelicus alta consideratione perpendens, quomodo
 nonnullos pie credentes splendor lucis accenderat, et alios impie cre-
 dentes et derogantes tetra caligine diffuderat, et quomodo sequaces boni
 currunt ad gloriam et perfidi trahuntur ad penam, illorum declinans pertina-
 155 ciam, illos tamquam hostes religionis catholice abhorruit, omnem eorum
 conversacionem detestans, Davitico suffultus eulogio, dixit intra se: decetero non
 sedebo cum concilio malignancium et cum sceleratis non manebo, sed adherebo
 innocentibus et circumdabo altare Dei mei. Quapropter in frontosum principem
 Swatopluk et suos satellites et in omnes eius gad[al]es excommunicacionis fulmi-
 160 navit sentenciam.

*Privile-
gium Mo-
raviensis
ecclesiae.*

151. Angelicus ꝑ almificus **A**. — 152. Impie credentes et ꝑ impie **A, C**. — 153. Caligine
 ꝑ caligo **A, C**. — Diffuderat ꝑ difunderat **E**. — 156. Eulogio ꝑ exemplo **A, C, E**. — 158.
 Innocentibus ꝑ invocantibus **C**. — In frontosum ꝑ **A, C**; frontosum **B**. — 159. Excommuni-
 cacionis ꝑ excionis **A**.

12.

Quo facto Romam adiit, volens beatum Cyrillum secum reducere;
 sed inveniens eum mortuum, peciit papam, ut saltem fraternum cor-
 pus exanime secum posset Moraviam deferre, pro devocione gentis
 ipsius noviter converse. Cui petitioni cum non annuisset apostolicus,

beatus Methudius occulte pro tempore stetit Rome et tandem quadam 165
 nocte ingrediens ecclesiam sancti Clementis, in qua corpus fraternum
 fuerat sepultum, illud occulte recipiens, versus Moraviam secum depor-
 tare voluit. Cumque iam per aliquot dies corpus sanctum secum porta-
 ret in via et in loco quodam ameno requiesceret, et postea cum corpore
 sancto ulterius vellet procedere, nulla ratione ab illo potuit loco abire. 170
 Beatus autem Methudius oracionibus insistens, peciit sibi divinitus re-
 velari, quonam corpus illud sacrum deberet deferri. Tunc sanctus Cy-
 rillus, manu dextra elevata, ostendit fratri suo Metudio, multis viden-
 tibus, quod Romam iterum deberet reportari. Quo reportato, papa
 cum populo romano sancto occurens corpori et reverenter illud recipiens, 175
 in ecclesia sancti Clementis, ubi ante iacuerat, iterum sepelivit.

*Legenda
 italská.*

161. Adiit ꝑ adire B, E. — Beatum ꝑ beatumque B. — Reducere ꝑ ducere B; adducere volens E. — 163. Posset ꝑ possit A, C, E. — 165. Beatus Methudius ꝑ sanctus Methudius A, C, E. — 167. Versus Moraviam ꝑ ad Moraviam B. — 168. Cumque iam ꝑ cumque B. — Corpus sanctum ꝑ corpus suum E. — Portaret ꝑ portasset A, C, E. — 169. Et in loco in quodam ꝑ in loco quodam C. — Requiescerat ꝑ pausaret causa requiesci A, C. — Et postea cum corpore sancto ulterius vellet procedere ꝑ postquam autem vir sanctus ulterius voluisset cum corpore sancto procedere A, C, E. — 170. Abire ꝑ recedere A, C. — 171. Beatus autem Methudius ꝑ at beatus Methudius C; *nemá* A. — 172. Corpus illud ꝑ corpus A. — Sacrum ꝑ sanctum A. — Deferri ꝑ deferre A, C. — 174. Romam iterum ꝑ Romam A, C, E. — Deberet ꝑ debet C. — Reportari ꝑ deportari B. — Reportato ꝑ deportato B. — 175. Recipiens ꝑ suscipiens A.

13.

Post hec Swatopluk penitencia ductus super his, que viro sancto iniuste intulerat, misit per nuncios ad virum sanctum, per quos peciit, ut reverteretur ad ecclesiam suam, promittens errata emendare. Tunc vir dei gregem suum revisere properat, quam reliquerat corpore, non 180 affectu. Ad cuius adventum occurrentes nobiles cum civibus patrie et in mirum exultacionis gaudium versi, grates deo dixerunt: Visitasti Domine terram tuam, letificasti eam, remittens nobis nostrarum pastorem animarum.

178. Intulerat ꝑ intulit A, C; obtulit E. — 179. Ut reverteretur ꝑ quatenus reverteretur C. Emendare ꝑ corrigere et emendare E. — 180. Reliquerat corpore, non affectu ꝑ reliquerat, dirigere cupiens pro affectu A. — 182. Grates ꝑ gratulantes A, C, E. — 183. Terram *nemá* A. — Tuam ꝑ nostram A, C. — Letificasti eam ꝑ letificasti nos in ea A.

14.

185 Accidit autem, ut rex Swatopluk in quodam convivio ducem Boemie, *Diffun-*
 nomine Borzywoy, sub mensa sua in detestacionem sue perfidie locaret, *dente*
 incongruum asserens debere cum christicolis hominem gentilem edere; *sole.*
 quem sanctus presul Methudius convertit ad fidem catholicam, predi-
 cens ei ore prophetico, si baptizaretur, quod ipse et sui successores
 190 potenciores omnibus principibus et regibus fierent. Cuius verbis dux
 Borzywoy consenciens, se peciit cum triginta suis numero baptizari.

Quo baptizato, sacerdotibus secum receptis, in Bohemiam revertitur
 et uxorem suam, sanctam Ludmillam, cum multitudine gentis Bohemie
 procuravit baptizari.*

195 Qui in Christi fide viventes post multa tempora animas Christo
 reddiderunt, sancta exempla post se relinquentes posteris usque in ho-
 diernum diem, ad laudem et gloriam Deo omnipotenti, cui est honor et
 gloria in secula seculorum, amen.

188. Borzywoy ꝛ Worsiuoi B. — In detestacionem ꝛ in testacionem A. — 187. Edere ꝛ
 sedere A. — 189. Quod ipse ꝛ ipse C. — 190. Verbis ꝛ verbo A. — 191. Borzywoy ꝛ Worsiuoi
 B. — Triginta ꝛ XXX^a A, C. — 192. Quo baptizato *nemá* A. — Bohemiam ꝛ Boemiam C.
 — 193. Bohemie ꝛ Boemie C; boemice A. — 194. Procuravit ꝛ procurat C.

VI.

CHRISTIANI MONACHI PASSIO SANCTE LUDMILAE

podle rukopisu bodecenského.

*Z rukopisů legendy Kristiánovy zachoval se v rukopise bodecen-
 ském text nejstarší. Je sice dosti vzdálen původního archetypu a, jak
 již Pekař správně poznal, je v některých svých částech pozměněný a
 zkrácený. Nicméně se zřetelem k svému stáří je pro kritiku legendy
 Kristiánovy i jiných skladeb s Kristiánem příbuzných dosti důležitý.*

* Zde končí rukopisy A, C a E.

A proto připojujeme jeho otisk. Rukopis bodecenský je částí velkého *legendaria*, jež v XII svazcích mělo obsáhnouti životy a utrpení křesťanských svatých. Z těch však se zachovalo toliko pět svazků, obsahujících legendy svatých, jichž svátky se slavily v měsících lednu, dubnu, květnu, září a říjnu. Prvé čtyry svazky jsou v Münsteru v univerzitní knihovně. Pátý je na zámku svobodného pána von Brenken, od místa, kde stával klášter Böddecke, nepříliš vzdáleném.

Již počátkem století XV. byly v klášteře Böddecke péčí tamních opatů přepisovány staré životopisy světců. A zejména za opata Arnolda de Holte někdy po roku 1454 vzniklo pak zmíněné »*M agnum legendarium*«, v němž se dochovala i Kristiánova legenda o sv. Ludmile. Je to *Codex Monasteriensis* nr. 23. (*Catalogus* 214. IV) na pergameně, vzdělaný péčí Konráda de Hersfeldia a Antónína »de Lippia«, diakona, snad původem Čecha z České Lípy. Tím si můžeme asi vysvětliti jeho zájem o české světce. Vedle života a utrpení kněžny Ludmily jsou ve Velkém *legendariu* bodecenském též životy sv. Vojtěcha, sv. Stanislava, sv. Václava. *Passio s. Liutmila martiris* je zapsáno ve zmíněném rukopise nr. 23 na fol. 86^a—92^b.

Rukopis nevznikl přepisem staršího *legendaria*, nýbrž jako svod legend a životů svatých v různých rukopisech v okolí kláštera se vyskytujících. Dva prameny přicházejí při tom obzvláště v úvahu, totiž »*codices nonnulli minores Bodecenses*« a »*passionale quoddam Treverense*« ze století XIII. Ale mimo to byly sebrány legendy o svatých z Belgie, z Holandska, z Porýní a také legendy o českých svatých. U Bollandistů připomíná se *legendarium* jako »*Passionale Bodecense insigne et pervetustum*«. Je to týž rukopis, z něhož přepsal a otiskl některé legendy P. Gamans.

Podrobný popis rukopisů *legendaria* podal H. Moretus S. J. v pojednání *De magno legendario Bodecensi*, *Analecta Bollandiana*, tom. XXVII., Bruxellis, 1908, str. 257 n. (Srv. též J. Pekařovy poznámky v *Čes. čas. hist.* XIV. [1908], str. 257—8.)

Pekařovi znám byl toliko přepis P. Gamanse z roku 1641. A již podle tohoto přepisu přišel Pekař k přesvědčení, že původní rukopis pocházel asi z XI.—XII. století. Pravopis některých vlastních jmen, jako na př. »Zuentepulk«, »Boriwoi«, »Gradiz«, »Liutmila«, »Budz«,

naznačuje, že rukopis nemohl vzniknouti po století XII. Vedle jazykových známek naznačuje věc i obsah rukopisu. Legenda o sv. Ludmile je v něm zapsána ještě s úvodní částí, líčící a obhajující slovanskou bohoslužbu, která od konce století XI. byla v Čechách pronásledována a každá zmínka o slovanském křesťanství v Čechách potlačena. Z rukopisu XI.|XII. století přepsána byla pak legenda v polovici století XV. do zmíněného velkého legendaria bodecenského. A právě proto, že prepisovačem byl asi cizinec, neznalý českého jazyka, přepsal jména osob i míst v legendě se vyskytujících tak, jak je našel zapsány ve své staré předloze. (Srv. výše str. 380.)

Byla-li Kristiánova legenda o sv. Ludmile zkrácena a poněkud pozměněna již v své staré předloze, či teprve při přepsání do legendaria bodecenského, nedá se bezpečně zjistiti. Pravděpodobnější je však při celkovém rázu bodecenského legendaria, že byla ze své starší předlohy přepsána bez podstatnějších změn. A že tudíž její zkrácení a upravení je staršího data. Podobně nelze zjistiti, zda legenda byla do bodecenského rukopisu převzata z rukopisu českého původu či z jiného rukopisu, který se zachoval někde na západě. Pravděpodobnější je však asi, že byl to spíše rukopis některého západního kláštera, kam snad již v XI.|XII. století se z Čech dostal.

*Laskavostí ředitelství univerzitní knihovny v Münsteru byla mi zaslána fotografie ludmilské legendy Kristiánovy z rukopisu bodecenského. Z ní otištěn následující text. V něm menším tiskem označeny jsou části, které Kristián převzal ze svých starších předloh a po straně u každého odstavce udán je pramen, z něhož Kristián čerpal. Rozdělení na kapitoly odpovídá Pekařově edici legendy Kristiánovy v jeho spisu *Legenden*, l. c. str. 88 n.*

PASSIO SANCTE LIUTMILE,
QUE COLITUR SEPTIMO DECIMO KALENDAS OCTOBRIS.

1.

QUIRILLUS QUIDAM natione Grecus, tam latinis, quam ipsis Grecorum apicibus instructus, postquam Bulgri vel Bulgarii fidem Christi perceperunt, aggressus est in nomine sancte trinitatis et individue unitatis regionem quan-

Diffundente sole.

Privilegium Moraviensis ecclesiae.

dam Sclavorum, que Morawa nuncupatur, quatinus in ea verbum domini constanter et intrepide predicaret. Postquam igitur cooperante gracia divina lucratus est gentem illam Domino, eciam apices vel characteres novos invenit et Vetus Novumque Testamentum pluraque alia documenta sacre scripture de greco seu latino sermone in sclavonicam transtulit linguam. Missas preterea cetera[s]que canonicas horas publica resonare voce statuit, quod et usque hodie in partibus Sclavorum a pluribus agitur, maxime in Bulgariis, multaque ex hoc anime Christo domino acquiruntur.

Diffari-dente sole. Privilegium Moraviensis ecclesiae.

Cum ergo quodam tempore memoratus Quirillus Romam causa orationis adisset, a summo pontifice vel a reliquis sapientibus et ecclesie rectoribus redarguitur, quod contra statuta canonum ausus fuerit missas sclavonice celebrare seu sclavonica lingua statuerit canere. Illo vero humiliter illis satisfaciendo nec tamen omnino mitigare valente, arrepto Psalterio versum psalmigraphi in medium protulit, quo dicitur: ‚Omnis spiritus laudet Dominum‘. Et statim versui alludens: ‚Si, inquit, omnis spiritus laudet Dominum, cur me patres electi prohibetis, missarum celebritates modulari sclavonice vel alia queque de latino vel greco sermone vertere? Si enim quirem ullo modo subvenire populo illi, ut ceteris nacionibus lingua latina vel greca omnimodis, id non presumpsissem. Sed cernens populum dure cervicis fore et omnino ydiotas et ignaros viarum Dei, solum hoc omnipotente cordi meo inspirante comperi, per quod eciam multos illi acquisiui. Quapropter ignoscite michi, patres et domini! Siquidem et Paulus, doctor gentium, in epistola sua ad Corinthios inquit: ‚Loqui linguis nolite prohibere!‘ Audientes hec illi et admirantes tanti viri fidem, auctoritate sua statuunt et firmant suprascripto sermone partibus in illis missarum sollempnia ceterasve canonicas horas ymnizari.

Psal. 150, 6

Corinth. 14, 39

Beatus ergo Quirillus post hec, monachicum habitum suscipiens, diem clausit extremum, relinquens supramemoratis in partibus fratrem suum nomine Methudium, virum strenuum, omnique sanctitate decoratum. Qui postquam multos in horreo Domini manipulos congregarat, a principe, qui partibus in illis tunc dominabatur et imperabat universe terre ceu magnificus imperator, statuitur summus pontifex, habens sub se septem eiusdem sanctitatis pontifices.

Privilegium Moraviensis ecclesiae.

Sed quia ab ipso mundi exordio, postquam sumpsit amaritudinem vetiti pomi prothoplastus homo, seminarium discordie inter humilitatem et superbiam, inter dileccionem et odium et reliqua virtutum

odoramenta viciorumque fetorem humani generis inimicus usque ad presens fundere non desistit, dolens populum suis semper serviciis mancipatum sibi subtrahi, veroque regi domino Christo acquiri, totis nequiciarum armis indutus, venenata discordiarum semina inter ipsos primarios rectoresque iactitat et avaricie ignita tela parat in tantum, ut Zuentepulk, qui erat nepos principis vel regis religiosi, qui institutor et rector totius christianitatis seu religionis benignus exstiterat, ipsum avunculum suum insidiis appetitum regno pelleret, visu privaret, vitamque eius veneno conaretur auferre. Hausto tamen illo pestifero potu, protegente se divina gracia, nil adversi patitur.

Deinde Zuentepulk, tiranide suscepta, fastu arrogancie inflammatus, cum sibi militantibus sodalibus pontificis Methudii predicacionem mellifluam respuit, monitaque sacratissima non pleniter recepit. Plebem etenim suam populumque subiectum, partim Christo, partim diabolo servire permisit. Quapropter a pontifice beate memorie Methudio pars illa, que diabolo potius elegit servire quam Christo, anathemate percussa, cum sulcis suis et fructibus diversis cladibus attrita, data est in direpcionem et captivitatem et predam et derisum ac desolacionem atque in sibulum universe carni gradienti per eam, quoniam nulla societas luci ad tenebras nec convencio Christi cum Belial. Quorum exempla nos quoque videmur respicere, qui eisdem passibus conamur incedere, quoniam qui domum vicini sui conspicit concremari, suspectus debet esse de sua.

*Privilegium
Mora-
viensis
ecclesiae.*

*Jer. 18.,
16.
Corinth.
6., 14 s.*

2.

Tandem pestilencie cladibus afflicti infelices illi, qui nunc sunt Sclavi Boemi sub Arcturo positi, postquam diu sine lege, sine principe vel rectore vel urbe, uti bruta animalia sparsim vagantes, fructibus terre sue sive aliis rebus suis destituti sunt, phitonissam quandam adeunt, postulantes ab ea spiritum consilii et responsum divinacionis. Quo accepto, civitatem statuunt, cui nomen Pragam imponunt. Postea invento quodam sagacissimo atque prudentissimo viro, cui verocissimum erat agriculture officium, responsione phitonisse gubernatorem eum agrorum suorum statuunt, cognominatum Primiz, iuncta ei in matrimonio supramemorata virgine phitonissa. Sicque demum a clade et multiplici peste eruti, du-

*Diffun-
dente
sole.*

cem sibi vel principem preposuerunt, vocitatum Boriwoi, servientes ipsi, uti ceperant, demoniorum simulachris et profanis sacrificiorum ritibus debachantes.

*Diffun-
dente
sole.*

Princeps igitur iste Boriwoi, cum excellentissime forme et egregie iuventutis flore nitesceret, quodam tempore negotii sui populique sibi commissi causa, ducem vel regem Zuentepulk, qui, ab incepta pertinacia mitigatus, viam veritatis constanter apprehenderat, adiit, tunc temporis Morawe una cum Methudio pontifice commorantem. A quo videlicet rege benigne suscipitur, ad convivium pariter cum reliquis asciscitur. Verum sessionis ei locus inter christicolos minime conceditur, sed ritu paganorum ante mensam pavimento iubetur insidere.

*Diffun-
dente
sole.*

Cuius presul Methudius iniurie condolens, fertur dixisse ad eum: ,Ve, inquit, quod tu talis tantusque haut erubescis a principalibus sedibus repelli, cum et ipse in fascibus ducatum obtineas, sed magis cupias ob nefandam ydolorum culturam cum subulcis humotenus incubare.‘ At ille: »Quid, inquit, ob huiusmodi rem periculi pacior vel quid michi boni conferet christianitatis ritus?‘ ,Si, inquit presul Methudius, abrenunciaveris ydolis et habitantibus in eis demonibus, dominorum [tuorum] dominus efficieris, cunctique hostes tui subicientur dicioni tue et progenies tua augmentabitur velut fluvius maximus, in quo diversorum confluunt fluentia rivulorum.‘ ,Et si, inquit Boriwoi, res se ita habet, que mora est baptizandi?‘ ,Nulla, ait pontifex, tantum paratus esto ex integro corde credere in Deum, patrem omnipotentem eiusque unigenitum, dominum nostrum Ihesum Christum, et in spiritum paraclitum, illuminatorem omnium fidelium animarum, non tantum mundialis causa tantum substantie, verum capessende salutis anime tue et acquirende perhennitatis gloria, simul eciam percipienda societate sanctorum et ineffabili leticia eorum.‘

*Diffun-
dente
sole.*

Hiis et huiusmodi mellifluis exhortacionibus accensa mens iuvenis estuabat gratiam baptismi percipere; et ne ulla mora fieret, cum hiis, qui comitabantur eum, terratenus pedibus pontificis advoluti, obnixius postulabat. Quid plura? Mane facto ducem ipsum et triginta, qui cum eo venerant, catetizans, peractis ieiuniorum ex more solempniis, sacro sancto baptismatis fonte innovavit, plenterque eum de fide Christi instruens, multis locupletatum donis, ad propria redire concessit, tribuens ei venerabilis vite sacerdotem nomine Kaych. Qui reversi in sua, supradictum sacerdotem statuunt in castello, cui vocabulum inerat Gradicz, fundantes ecclesiam in honore beati Clementis, pape et martiris, multa

detrimenta sathane ingerentes, populum vero multum Christo domino acquirantes.

Que cernens perfidus ille chelidrus, propriis armis sumptis, antiqua bella repetit, populum cunctum Boemorum in furorem principis accendit, eo quod paternos mores relinqueret, et novam atque inauditam sanctitatis legem christianorum arriperet. Surgunt igitur adversus eum uno animo eademque sententia et suis eum a finibus proturbare conantur seu etiam vitam ipsam auferre moliuntur. Quo agnito, princeps sese ab eis removet, rursusque regem Zuentepulc sive pontificem Methudium repetivit. A quibus clarissime et, ut decebat, humanissime suscipitur et aliquantulum apud eos degens, doctrinam Christi perfecte nanciscitur.

Diffundente sole.

At vero plebs prefata in nequicia sua permanens, quendam ducem Zroy-mir,* cuius nomen in latinum vertitur sermonem ‚iudica pacem‘, qui apud Teutonicos profugus exulabat, de sua gente missis legatis ad propria reducant sibi que principem statuunt. Verum quia veritas minime fallitur, que ait in evangelio: ‚Omnis plantatio, quam non plantavit pater meus celestis, eradicabitur‘, ipsa cooperante, dissipatum est consilium pravorum velociter. Nam isdem eorum electus dux, licet ex ipsis genitus esset, diuturna tamen exulatio proprio eum privaverat labii eloquio. Quapropter a suis electoribus reicitur, primum se ipsos accusantibus, videlicet quod talem sibi elegissent, cuius neque vocem vel sermonem possent haurire et quorum clamores aures, ignaras lingue sue, penetrare non valerent. Et quoniam dei providencia disponente supramemoratus princeps Boriwoi plurimos amicorum inibi secedens reliquerat, agitur eorum consilio, ut animus furencium plebium erga benignum rectorem mitigaretur atque adversus perfidum invasorem toto annisu instigaretur in necem. Verum quoniam pars quam maxima perfidorum tiranno favebant, ineunt consilium, quo civitatem metropolim Pragam adeant et ibi simul egredientes in campum, quid sibi gerendum foret, iuxta beneplacitum utriusque partis diligenter exquirant. Perfidorum ergo pars, perperam agens, arma secum loricasque occulte in eundem campum detulit, ut si hii, qui ex parte principis Boriwoi erant, eis in omnibus assentire nolent, quilibet eorum excelsa voce occultum in medium proclamaret signum in-quiens: ‚Variemus, variemus nos !‘ sicque lorice et galeis, quas abscondite tulerant, induti, universos contradictores suos frameis necarent. Quod consilium

Interpolace XI./XII. století.

Math. 15., 13.

* Srv. výše str. 232.

eorum pessimum partem Boriwoi minime latuit. Itaque et ipsi, loricis sub tunicis induti, procedunt in campum pro diffiniendo statu principis sui. Cumque parti Zroimir non placuisset consultus partis Boriwoi, unus eorum, vocem in altum elevans, proclamat: „Heya nostri, variemus nos!“ Qua voce cognita pars Boriwoi, que loricata erat sub tunicis, „bene, inquit, bene dixisti! Ecce nunc diversis coloribus variatus apparebis!“ Sicque, ferro obtruncato, illo cunctos eius socios fugam inire coegerunt et falsum principem eorum patria repulerunt.

Diffundente sole.

Morawe dehinc properantes, pristinum principem Boriwoi illuc reducunt et loco proprio restituunt. Quoniam vero isdem princeps, Morawe degens, omnipotenti Deo votum voverat, quod si cum Dominus ad propria cum honore reduceret, basilicam in honore beate genitricis et perpetue virginis Marie edificaret, reversus sine mora votum suum implere studuit in civitate Pragensi. Hic inquam princeps primus fundator sanctorum locorum, congregator clericorum et tantille, que tunc fuit, religionis existit constitutor.

3.

Fuit in provincia Boemorum.

Habuit etiam uxorem nomine Liutmilam, filiam Zlauboris, comitis ex provincia Sclavorum, que Speu antiquitus nuncupabatur, nunc a modernis propter civitatem noviter inibi constructam Milnick vocitatur. Hec nimirum Liutmila sicut prius in errore gentilitatis immolando simulachris fervens extiterat, ita postmodum, imitando virtutes mariti sui, ad religionem christianitatis conversa, facta est ferventissima famula Christi. Suscepit igitur ex ea sepememoratus princeps tres filios totidemque filias et, ut ei Methudius pontifex prophetico ore predixerat, cotidianis incrementis cum omni gente sua regnoque augmentabatur.

Diffundente sole.

Fuit in provincia Boemorum.

Peracto vero temporis sui cursu, plenus dierum et omni bonitate, diem clausit extremum. Suscepitque pro eo regnum eius primogenitus filius eius Zpitigneu, cunctis virtutibus et fama sanctitatis admodum fulgens. Imitator siquidem patris factus, fundator existit ecclesiarum dei, congregator sacerdotum et clericorum, perfectusque in fide Christi, peractis vite sue annis quadraginta, ex hac luce migravit ad astra. Cuius post transitum frater eius W[r]atizlau regni suscepisse dinoscitur gubernacula, ducens uxorem, nomine Drago-myrr, ex provincia Sclavorum paganorum, que dicitur Ztodor, Iezabeli illi assimilanda[m], que prophetas malicia sua trucidavit seu

Eve, prothoplasti uxori, que Cayn et Abel enixa est. Peperit namque ex ipso principe natos binos, unum vocitatum Wen[c]ezlaum, alterum vero Bolezlaum. Sed hec locum suum prestolentur.

Igitur religiosa matrona Liutmila, viduata viro, orbata iam uno filio maiore, in domo propria consistens, memorans pristine ignorantie et erroris sui, cotidie cum lacrimis preterita crimina deflebat. Et sicut antea exhibuerat membra sua servire immundicie et iniquitati ad iniquitatem, ita demum exhibebat eadem servire iusticie in satisfaccionem, dicens illud apostoli: ‚Quem fructum habui tunc in illis, in quibus erubesco nunc?‘ Testantur hec inopie pauperum sublevate ab ea, quorum indigenciis ut mater obsecratur, alens esurientes, refocillans sicientes, peregrinos et egentes vestimentis tegens. Testantur eciam clerici, quos devota mente ceu proprios natos procurabat. Cunctis tamen hiis silentibus testantur ecclesie Christi, quas diversis ditavit opibus auri et argenti, non ut quibusdam mos est, ex rapinis vel substantia egencium, sed de sibi collata a Deo substantia. Pia, mansucta, omnibusque benivolencie fructibus repleta, in elemosinis larga, in vigiliis pernox, in oracione devota, in caritate perfecta, in humilitate profusa, in obsequiis servorum dei succincta in tantum, ut quibus diurne lucis solacium minime impendere valeret, noctibus per manus domesticorum solacia allegare desudaret, evangelicum implens illud, quod iubet agapen agere ignorante sinistra, quid faciat dextra. Porro cuncta virtutum eius insignia stilo [si conemur] depingere, lux diurna nobis ante deficiet, quam pagina. Equidem ianua domus eius nocte dieque omni transeunti patuit ita, ut cum beato Iob proclamare valeret: ‚Ostium meum viatori patuit. Oculus fui ceco et pes claudo.‘ Mater orphanorum, viduarum consolacio, victorum seu carceratorum erat visitatrix indefessa et in cunctis bonis operibus perfecta.

Cum itaque prefatus dux W[r]atizlau in regno fratris sui defuncti successisset, firmato regno, basilicam in honore beati Georgii statuit, sed morte preventus, eius consecracionem diu desideratam minime perspexit. Filium vero suum Wen[c]ezlaum estuantis animi puerum literis divinis tradiderat imbuendum in civitate, que Budz nuncupatur, ubi ab antecedente fratre suo Zpitigneu in honore principis apostolorum beati Petri consecrata inerat ecclesia. Cumque sagax ingenio cuncta, que a pedagogo sibi tra-

*Fuit in
provincia
Boemo-
rum.*

*Rom. 6.
21.*

Matt. 6. 3.

*Iob 31.
32.
Iob. 29. 15.*

*Diffun-
dente
sole.
Fuit in
provincia
Boemo-
rum.
Crescente
fide.*

dita forent, spiritu sancto inspirante, alte memorie commendaret, genitore ex hac vita migrante annorum fere triginta trium in metropolitanam urbem revocatur et in paterna sede ab omni plebe sublimatur. Sed quoniam puericie vel adolescencie necdum perfecte florem transcenderat, inito cuncti satrape prudenti consilio, beate memorie Liutmile, Christi famule, ducem ipsum rudem cum fratre suo Bolezlao educandos commiserunt, donec illis etatis robur favente Deo accresceret.

Quo viso mater predictorum puerorum, que viduata iam pridem fuerat viro, filio eiusdem venerabilis matrone, diabolo instigante, totum venenosi pectoris animum in famulam dei Liutmilam accendit, malisque suspicionibus artatur, estimans ob educacionem iuvenum, quos socru sui cunctus commiserat populus educandos, regno se rebusque privari, illamque dominium nanciscituram universum. Quapropter inito perversissimo cum viris Belial consilio toto annisu eam extinguere molitur.

*Fuit in
provincia
Boemo-
rum.*

Venerabilis autem et devota Christi famula Liutmila hoc agnito, humilitatis atque paciencie arripiens arma contra arrogancie stimulum, per internuncios mandare studuit nurui, inquiens: ‚Non aliqua regni tui porcio male blandientis cupiditatis ardore animum meum invasit neque tui dominacionem cupio ullam habere! Recipe filios tuos, et ut animo libet, regna cum illis! Michi vero libertatem concede serviendi Christo, quocumque locorum placuerit tibi!‘ Sed sicut assolet plerumque fieri, ut in quantum se humilitas pro Deo incurvaverit, tantum se fastus arrogancie, diabolo impingente, erigat, mitissimam atque benignissimam precem sancte Liutmile nurus sua ductrix non solum suscipere, verum insuper audire contempsit. Quod cernens Christi famula, memorans illud apostolicum: ‚Nolite resistere malo, sed date locum ire‘ et illud evangelicum: ‚Si persecuti vos fuerint in civitate ista, fugite in aliam‘, a civitate metropolitana secedens cum suis, castellum quoddam, haut longe positum, adiit, tanto magis virtutum gemmis se exornans, quanto cercior erat mox se persecutore sequente martirii palmam promereri, oracioni scilicet devotissime insistens, vigiliis et ieiuniis insudans et largam cunctis manum per opera misericordie prebens.

*Rom. 12.,
19.*

*Matth.
10. 23.*

Beatus vero Wen[c]ezlaus tenere licet adhuc etatis, cum matre degens,

eciam in hiis diebus spiritu prophecie claruit et, revelante sibi Christo domino, cuncta, que ventura erant, circa venerabilem animam suam, aperta visione, conticinio noctis agnovit. Cuiusdam denique presbiteri Pauli, qui lateri beate Liutmile devotus inherens devotissime in omnibus obsecundabatur, ei atrium, quod bastis edium muniebatur ambitibus sub sancti Wen[c]e[z]lai clarissimo obtutu omni meniorum cultu dessertum et humane possessionis habitacione omnino comparuit alienum. Quod videlicet ipse, pulsa sompni gravitate carnalis, cordis speculatione pervigilis excitatus, quibusdam prudenti sermone innotescens et subinde, quid futuri pronunciasset hec eadem ostensio, prophetanti ore edisserens, convocatos quam plures de suis huiusmodi dictis alloquitur: „Sero me accubantem, o dulces amici vosque o familiares clientuli, noctis silencio gravis et alta sustulit visio, quoniam Pauli presbiteri porticum tota edificiorum sublimitate et hominum cultu videbam penitus desolatum. Quo viso mestus deicior et interne sollicitudinis molestia consternor. Sed tamen, ut immensa omnium cognitoris pietate considerata in spem, qua credenti cuncta posse promissum est, transferor, huius sompni veritatem imminente iam casu pernoscendam ad certam rei excessionem iuxta clare solucionis interpretamenta explanare aggredior. Domorum namque visa destruccio felicem avie mee Luitmile, venerabilis matrone, portendit obitum. Que matris mee, tam genere, quam operum inquinacione gentilis, furie conspiracione facta cum aliquot ministris ad scelus eque paratis, non multum hinc processuro tempore, clanculum irruentibus viris crudelissimis, crudelem incurret passionem. Hec igitur sagacis et electi iuvenis coniectura post non longa tempora est impleta.

*Crescente
fide.
Gampold.*

4.

Siquidem, ut prefati sumus, subtrahente se famula Christi Luitmila ab obtutibus perfidorum, prefata ductrix quosdam proceres, filios iniquitatis Thunnam et Commonem, cum valida manu Thetinis, sic enim appellabatur castellum, quo confugerat, ad perdendam socrum suam direxit. Prescia vero memorata Christi famula futurorum, antefatum presbiterum suum Paulum accersiens, monuit eum sacra missarum solemniam celebrare confessionemque suam ante scrutatoris cordium effundens oculos intentissime, conscia iam de percipiendis beneficiis altissimi, armis fidei se totam muniens, fixis in terram genibus oravit ad Dominum, quo eius

*Fuit in
provincia
Boemo-
rum.*

spiritum, quem ipse creaverat, dignaretur in pace suscipere. Celebritate dehinc missarum peracta, dominici corpori et sanguinis sacramento communicans, psalmodiam indefessa mente concinere studuit.

*Fuit in
provincia
Boemo-
rum.*

Cum ecce circa vesperam supranotati tyranni domum illius aggressi, valvas dirumpentes, reliquos sociorum forinsecus armatos frameis clipeisque statuunt, ipsi vero tanquam capitanei homicide, paucis secum assumptis, cubiculum, quo dei famula incumbibat, ostio violenter effracto, bachantes ingrediuntur. Quibus beata Liutmila humili voce: ,Que nam, inquit, repentina vesania vos agitat? Non erubescitis neque mente pertractatis, quemadmodum egomet vos ceu proprios filios educavi, auro, argento et vestibus insignibus ditavi? Quod si qua mea in vobis est iniquitas, queso, intimate! At illi, saxis rigidiores aures ad hec obturantes, non veriti sunt manus in eam mittere, lectoque extractam proicere. ,Paulisper, inquit illa, oracioni me incumbere sinite! Cumque hoc carnifices permisissent fieri, expansis manibus purissimas preces in conspectum Domini fudit. Quibus expletis, conversa ad interfectores suos, dixit: ,Si mei interitus causa adventastis, obsecro, ut mucrone caput meum auferatis! Hoc autem dicebat exemplo martirum libenter sanguinem suum pro Christo fundere gestiens et palmam martirii cum ipsis sine fine percipere votis omnibus anteponeus, quam eciam non dubitamus eam promeruisse, quoniam sacra testante scriptura: ,Iustus quicumque morte preoccupatus fuerit, anima eius in refrigerio erit.' Porro funesti carnifices preces eius verbaque spernentes, fune guturi eius inmisso, suffocacione vitam illi abstulere presentem, victure in evum cum eo, quem semper dilexerat, Ihesu Christo domino nostro. Suscepit ergo martirium felix ac Deo digna Liutmila septima sabbati sub die septimo decimo Kalendas Octobris prima vigilia noctis.

Sap. 4. 7.

*(15.) 16.
Sept. 920.*

*Fuit in
provincia
Boemo-
rum.*

Cuius universi vernaculi simul et omnis clerus eius in diversa sparsi, pastore perempto, diversis in latibulis latitantes, vitam presentem sibimet conservavere. Qui tamen postea, recedentibus crudelissimis carnificibus, ad officium funeris eius cum magno fletu convenientes, honestissime cuncta, que ad sepulturam tante martiris congruere videbantur, peregerunt et sanctissimam glebam domine sue cum intima devocione terre commendarunt.

Crudelissimi vero carnifices, direptis spoliis, ad dominam suam regressi, gau-

dium illi permaximum intulerunt de nece innocentis matrone, estimantes tam ipsi, quam illa, se in eternum locupletari atque in eternum victuros; quibus iam atrocia et inextinguibilia gehenne ignis supplicia parabantur. Usurpans igitur perfidissima ductrix cunctam suppellectilem socrus sue, cum antefatis tyrannis regnare cepit, ditans eos propinquosque eorum ac familiam totam opibus eximiis auri, argenti et veste preciosa inestimabili. Regnaveruntque in tota provincia Boemorum velut magnifici duces, sed non ex Deo.

Fuit in provincia Boemorum.

Quibus nimirum inestimabiliter gaudentibus atque letantibus, iusta ulcio divine vindicte improvisc supervenit. Namque patre suo, principe discordiarum diabolo, exagitante, coevos et coetaneos suos omnes ceperunt contemptui habere. Qua de re excrevit dissensio et odium permaximum inter principales admissi sceleris auctores Thunnam videlicet et Commonem necnon et dominam ipsorum ita, ut omnis cogitatus et sermo domine de interitu eorum die noctuque versaretur. Quod animadvertens memoratus Thunna tyrannus, irruente in se pavore horribili, cum omnibus sibimet affinitate iunctis ex eadem provincia fuga labens, omnibus exosus, vagus et profugus, huc illucque versatus est; et nemo ex stirpe eius progenitus in propria reditum ulterius habuit. Common eciam latibulum fuge cum germano suo querens, comprehensus atque capitali sententia addictus, una cum fratre vitam presentem pariter et futuram amisit. At vero domina eorum, cernens eos fugam iniisse, omnem venenosi pectoris furorem in posteros illorum diffundens, universos a maiore usque ad minorem una die unaque sententia perdidit.

Fuit in provincia Boemorum.

Et hoc primum signum sancte Liutmile claruit, dum Dei disponente providencia ex interfecto-ribus eius nullus superfuit. Alii namque de propriis habitaculis secedentes et in diversa fugientes, cunctis exosi effecti, divina ulcione tacti, exhalaverunt spiritum vite, alii impiissima morte sunt defuncti, quamplures eciam gladio plexi sunt. Et impletus est sermo dominicus, quem in evangelio dicit: 'Omnis, qui acceperit gladium, gladio peribit.'

Math. 26., 52.

Hiisdem diebus ad tumulum beatissime et venerabilis matrone Liutmile, divina cooperante gracia, virtutum merita preclara patuerunt. Nam ex eius monumento tanta fraglancia miri ac suavissimi odoris emanavit, que cunctorum aromatum et florum odoramenta evinceret. Quamplures eciam cereos ac lampades, divino lumine flagrantes, intempeste noctis silencio terque quaterque oculorum hauserunt acie. Quibus cognitis, prefata ductrix nimio timore

Fuit in provincia Boemorum.

prostrata, quid sibi foret agendum ignorabat. Tandem venenosum rursus instaurans consilium, apparitores suos Thetinis misit, quo venerabile corpus tumultatum iacebat, in mandatis iubens, quod domum beate Liutmile super tumulum eius statuerent in modum basilice, aptans ei nomen in honorem beati Michaelis archangeli, ut si deinceps inibi claruisset signum aliquot, non meritis beate martiris, verum sanctorum, quorum inibi detinerentur pignora, deputeretur. Quo facto tantus cunctos ingredienti basilicam horror invasit, ut non, nisi cum veneratione maxima, auderent ingredi. Sed et preclara et insignia dehinc in eodem loco patuere virtutum miracula.

5.

*Crescente
fide.*

Hiis ita gestis, annuente Christo, olim electus dux Wen[c]ezlaus annos puericie transcendens, gratissimo iuventutis flore nitescebat et cuncta, que a pedagogo apicum sibi tradita fuerant, alta memoria revolvens, animo estuanti implere cupiebat opere, quod aure perceperat. Quapropter ipsius perfida genitrix cum quibusdam assencientibus sibi filiis Belial, invidentes actibus eius studiisque sanctissimis, invicem dixerunt: ‚Heu, quid agimus? Quove nos vertemus? Princeps siquidem, qui a nobis in regni fastigio sublimatus est, perversus a clericis et quasi monachus factus, per abruptam et assuetam vite nostre semitam nos gradi non sinit. Et si hoc in puericia vel adolescencia gerit, quid putas facturum est in iuventute vel senecta?‘ Ab illa ergo die ipsi inportuni ei esse ceperunt, nimis cum increpantes et per plura scelera illi inpingentes.

*Crescente
fide.*

Que cuncta vir deo carus armis fidei repellens et clipeo se paciencie muniens, illeso animo perferebat et quocienscunque locum quietis habere poterat, clericos et alios viros religiosos, quorum doctrina pascebatur, libenter audiens, codicellum semper aliquem sub tegmine claudis sui gestabat, in quo diligentissime lectitans, cum interno gemitu de duricia cordis populi sui necnon incredulitate dolebat. Tandem confortatus a Deo et virtute se magna precingens, matre sua et universis primariis accitis, post asperam increpacionem huiusmodi verbis usus est: ‚Cur, o filii sceleratorum, viri iniqui et semen mendax, prohibetis me obtemperare mandatis domini nostri Ihesu Christi? Quod si vos tedet servire Christo, cur saltim ceteros impeditis? Ego nunquam de cetero, timore

vestro retardatus, servire cessabo omnipotenti Deo sincero et puro animo.'

Hec et hiis similia plurima protestatus, inspirante sibi spiritu sancto, consilium definivit apud se, ut genitricem suam, que causa tocus erat perturbacionis, a patria removeret, quatinus, ea propulsa et cunctis eius assentaneis viris impiis, furor discordiarum sopiretur paxque ecclesie Christi accresceret. Et dispositis omnibus, que ad pacem regni videbantur pertinere, matrem rursus cum honore ad propria revocaret. Que omnia, iuvante se opifice Deo, opere complevit. Nam matrem regno cum scandalo pepulit maximo, dignam ei ulcionem reddente omnipotente Deo, ob effusionem innocentis sanguinis beate Liutmile, quam ipsa necari fecerat sine causa. Sed quoniam timore casto, qui permanet in seculum in seculi plenus erat, memor preceptorum divinorum, quibus patrem et matrem honorare precipimur, facta undique concordie et pacis compositione, genitricem suam rursus, elapso aliquo tempore, patrie restituit, que tamen honore dominacionis usque ad obitus sui diem caruit.

*První slo-
vanská le-
genda o
sv. Vác-
lavu.
Předloha
Druhé slo-
vanské le-
gendy o
sv. Vác-
lavu.*

TRANSLATIO SANCTE LIUTMILE.

Recordatus post hec venerabilis avie sue beatus Wen[c]ezlaus, quante sanctitatis in presenti vita fuisset, quante claritatis meritum apud omnipotentem Deum optineret, lacrimarum ymbre totus perfusus, inito sacratissimo consilio cum sacerdotibus et religiosis quibusdam viris, misit cos ad supramemoratum castellum Thetinis, mandans, quo vel ossa beate martiris seu pulverem consumpte carnis digna translacione ad se usque perducerent.

*Fuit in
provincia
Boemo-
rum.*

Implentes vero iussa domini sui, hii, qui allegati fuerant, basilicam ingressi sunt, qua sacratum corpus tumultatum iacebat. Elevataque tabula sepulchri, cum viderent eam ex maxima parte putredine consumptam, sublevare formidaverunt, dicentes: ‚Si lignum putridum est, quanto magis et, que intus latent? Et rursum claudere voluerunt sarcophagum cum diligencia magna. Quorum consiliis unus ex eis Paulus presbiter obsistens, cuius et superius mencionem fecimus, qui semper beate Liutmile, dum in terris deguit, in amicitiiis iunctus in omni servicio devotissimus obsecundabatur, dixit: ‚Nequaquam, ut dicitis, fiet, sed iuxta principis iussa. Si vel pulverem consumpte

*Fuit in
provincia
Boemo-
rum.*

carnis invenero, tollam.' Cui vix tandem ceteri assensum prebentes, unanimiter tabulam sublevantes, tumultum discooperunt. Quam dum sustollunt, frangitur ita, ut memoratus Paulus cum humo supra corpus iacentis caderet. Unde tamen concite surgens, humumque velocius amovens, cum sibi iunctis sodalibus invenit corpus sacrum ab omni corruptione sciunctum, preter quod vultus eius de fractura cooperuli, dum amoveretur, factus fuerat pulverulentus.

*Fuit in
provincia
Boemo-
rum.*

Ingenti dehinc gaudio accensi, grates immensas omnipotenti Deo persolventes, glebam illam sanctissimam a tumba sustollentes, lintheaminibus preciosis, ut decebat, involvunt, altario presentarunt, laudes gratesque immensas divine clemencie referunt. Riteque cunctis solemniter peractis, feretro cam locantes, duorum terga equorum onerant, sicque eadem nocte ad metropolim usque urbem Pragam instanter properant. Repertum est autem corpus felicitis et deo devote famule Liutmile quarto decimo Kalendas Novembris sexta feria.

19. Oct.
925.

6.

*Fuit in
provincia
Boemo-
rum.*

Cuius sacratissimam glebam priusquam urbi inferrent, ad principem baiulos boni nuncii premiserunt, qui tante talisque matrone corpus incorruptum se repperisse referrent. At ille continuo surgens et ad ecclesiam cum summa alacritate properans, postquam ibidem Christo domino grates immensas persolvit, accito clero turbaque fidelium, cum ingenti processione obvius ire properat. Occurrunt igitur ei fideles geruli, vehentes sepememorate glebam Liutmile martiris Christi. Quam statim sacerdotes et levite alacriter suis inponentes humeris, benedicentes Deum cum psalmis et laudibus urbi intulerunt, ecclesiamque ingressi, coram altari ingenti strepitu personantes statuerunt.

*Fuit in
provincia
Boemo-
rum.*

Quod popularis tam fidelium quam infidelium curiositas perscrutans, in unum congregati petunt ecclesie ianuas, frequentantes et ipsi beate martiris excubias. Cuius et corpus detegentes, cum viderent eam incorruptam Christo domino fuisse servatam, magnalia Dei indefessis vocibus personavere, nemoque veritati obsistere quiebat, quia cunctis patebat integritas corporis ac capillorum firmitas, vultusque nitescebat, velut in hac constituta vita. Vestimentorum insuper pulchritudo et integritas talis splendebat, ac si eodem texta foret die.

Dehinc effossa humo compositoque sepulchro in eadem basilica tumulare conati sunt martirem Christi. Sed ex ipsa fossa repente aqua emanavit. Quo viso, multi eorum, qui aderant, eum sepulchri locum Christi famule minime placere, protestati sunt. Replentesque rursus fossam, quam fecerant, sarcofago cum sacro pignore iuxta altare statuto, divinum prestolantes auxilium ad sua singuli regressi sunt.

Fuit in provincia Boemorum.

Modico post hec temporis elapso spacio, supradictus princeps beatus Wen[c]ezlaus Ratisponam missis legatis, quia Boemi tunc temporis episcopatus illius parrochie erant subditi, pontificem eiusdem civitatis, nomine Tutonem, consuluit, quidnam sibi foret agendum de predicto corpore martiris Christi. At ille secundum datam sibi a Deo scienciam, ut vir magne discrecionis et industrie, alta consideracione rem ipsam perpendens, postquam audivit basilicam illam adhuc benedictione pontificali carere, nam et hoc ipsum dilligentissime ab hiis, qui transmissi fuerant, inquirere curavit, coepiscopum suum cum aliquantis clericorum choris allegavit, quo ecclesiam illam dedicaret et postea corpus beate martiris in loco ipso, quo aqua innundare ceperat, tumularet. Quod ubi completum est eo ordine, quo dixerat episcopus, nullum prorsus aque vestigium apparuit in loco, quo tumulande erant sacratissime martiris ossa. Consecracione itaque basilice rite peracta et beate martire tumulata episcopus ille remuneratus a principe, ut dignum fuerat, propria petivit.

Fuit in provincia Boemorum.

Anniversario autem die post translacionem sancte martiris glebe ad declarandum meritum famule sue Christus dominus simulque ad gloriam nominis sui insigne dignatus est prodigium operari. Nam ut moris est christiane religioni congregato clero memoriam talium agere, cum post oracionem ac refecionem corporum pariter residerent, quidam parvulus infirmate corporis gravatus atque curvatus sursum omnino non valens aspicere, postquam ante ostium basilice, ubi corpus tante requiescit matrone, pro virtute Christi per meritum ipsius singultuosus imploravit precibus, ilico erectus est et virtuti proprie restitutus. Quod videntes, qui ibidem convenerant, omnipotenti Christo laudes canebant, cui est honor et gloria, virtus et potestas per eterna secula seculorum, amen.

Fuit in provincia Boemorum.

VII.

FACTUM EST.

Homilie o svaté Ludmile z konce XI. století.

Homilie o sv. Ludmile, počínající slovy »Factum est«, zachovala se v sedmnácti rukopisech, které podle jejich povahy možno rozdělit v několik skupin. U celé řadě rukopisů dochovala se homilie »Factum est« samostatně. Jsou to rukopisy E, F, G, H, I. K těm sluší se připočítati také rukopisy L a M, kde se čte zmíněná homilie s jakýmsi historickým úvodem o pokřtění Bořivoje a Ludmily. U četných rukopisech podobný historický úvod nahrazuje legenda »Diffundente sole«. Jsou to rukopisy A, B, C, D, P, Q. U rovněž dosti četných rukopisech jako historický úvod k homilii »Factum est« položena byla legenda o svaté Ludmile, počínající slovy »Fuit in provincia Boemorum«. Jsou to rukopisy K, N, O, R. A opět závěrem k »Factum est« připojuje se velmi často úryvek z Kristiána, jednající o Ludmilině translaci, počínající slovy »Recordatus avie sue«.

Popis rukopisů, kde »Factum est« je ve spojení s »Fuit in provincia Boemorum« neb ve spojení s legendou »Diffundente solc«, podán při novém vydání těchto legend na str. 482—85. Zbývá nám tudíž podati zejména povšechné popisy rukopisů, v nichž »Factum est« se vyskytuje samostatně. Pro přehlednost připojují se však také stručné údaje o rukopisech již popsaných.

- A.** *Rukopis Národního musea v Praze, sign. XII. D. 4, XV. stol., fol. 316^a—317^b. Srv. »Diffundente sole« rukopis A.*
- B.** *Rukopis Národního musea v Praze, sign. XV. E. 5, XV. stol., fol. 412^b—414^b. Srv. »Diffundente sole« rukopis B.*
- C.** *Rukopis Národní a universitní knihovny v Praze, sign. X. B. 7., XV. stol., fol. 115^b—117^b. Srv. »Diffundente sole« rukopis C.*
- D.** *Rukopis Státní a universitní knihovny ve Vratislavi (Staats- und Universitäts-Bibliothek in*

Bresslau), sign. IV. F. 183., XV. stol., fol. 148^b—151^a.¹ Srv. »Diffundente sole« rukopis **D** a **F**.

- E.** Rukopis Bavorské státní knihovny v Mnichově (*Bayerische Staatsbibliothek in München*), sign. Clm 21547, pochází podle písma z konce XIII. století. Je psán na pergameně a je v něm zapsána mimo jiné *Jakoba de Voragine Legenda aurea*. Některými znaky hlásí se rukopis k své české provenienci. Tak na fol. 9^b jsou zápisy počínající: »Ista est cronica a primo rege Wencceslao«. Na fol. 197^a—207^b je zapsána legenda o sv. Václavu, počínající slovy »Oriente iam sole«. Na fol. 207^b—209^a zapsána je naše legenda »Factum est«. Rukopis končí uprostřed strany a uprostřed věty. Vše nasvědčuje, že písař svoji předlohu celou neopsal. (Stejně neukončen jako **E** je také rukopis **F**.)
- F.** Rukopis Kapitulní knihovny v Praze, sign. F. CV., pochází ze XIV. století a obsahuje *Sermones de sanctis*, mezi nimiž je zapsána legenda o sv. Václavu (»Oriente iam sole«) a naše legenda »Factum est« na fol. 178^b—179^b. Předlohou rukopisu byl patrně rukopis **E**. Podrobnější popis má A. Podlaha, *Soupis rukopisů knihovny metropolitní kapituly pražské*, l. c. II., nr. 967.
- G.** Rukopis Státní a universitní knihovny ve Vratislavi (*Staats- und Universitäts-Bibliothek in Bresslau*), sign. I. Q. 422., pochází z druhé polovice XV. století; obsahuje *Sermones varii* (zčásti od Jordána z Quedlinburka) a legendy, mezi nimi i legendu o sv. Václavu (»Venerabilis Wenceslaus ex alto sanguine ducis oriundus«) a na fol. 257^b—259^a legendu o sv. Ludmile, počínající slovy »Factum est«. Rukopis pochází z augustiniánského kláštera v Zahani.
- H.** Rukopis Kapitulní knihovny v Olomouci, nr. 44, byl psán v polovině XIV. století. Obsahuje *Lectionarium de tempore et de sanctis, pars estivalis*, mezi nimiž jsou též legendy o českých svatých, totiž o sv. Václavu (»Crescente fide«) a o sv. Lud-

mile »Factum est«. Povšechné údaje o rukopisu má též B. Dudík, Die Handschriften d. Bibliothek des Metropolitancapitels in Olmütz, l. c. str. 127.

- I.** *Rukopis Národního musea v Praze, sign. XIII. F. 13, z druhé poloviny XIV. století. Je v něm zapsána Jakoba de Voragine Legenda aurea, a to část letní (»Passionale estivale«). Tam na fol. 182^a—183^b čte se naše legenda »Factum est«. Rukopis pochází z kostela v Krumlově. O rukopisu srv. F. M. Bartoš, Soupis rukopisů Národního musea v Praze, l. c. sv. II., č. 3360.*
- K.** *Rukopis Národní a universitní knihovny v Praze, sign. XIV. A. 7, fol. 198^a—199^b, ze století XIV. Srv. »Fuit in provincia Boemorum« rukopis N.*
- L.** *Rukopis Kapitulní knihovny v Olomouci, nr. 230, byl psán na konci XIII. století. Je to pergamenový rukopis menšího formátu a obsahuje Vitae sanctorum, mezi nimiž jsou i životy českých a polských světců. Naše legenda »Factum est« zapsána je na fol. L7^a—L9^b. U rukopise jsou často některá slova vyradivována a nahrazena jinými, což nasvědčuje, že text je opisem starší předlohy. Původní upravovatel se zálibou připojoval k legendám o českých svatých jakési historické úvody, jejichž obsah zčásti se opírá o kroniku Kosmovu. Tak při legendě o sv. Vojtěchu a podobně také v naší legendě. O rukopise srv. B. Dudík, Die Handschriften der Bibliothek des Metropolitancapitels in Olmütz, l. c. 134.*
- M.** *Rukopis Kapitulní knihovny v Olomouci, nr. 182, byl psán asi v druhé polovici XIV. století. Obsahuje Breviarium, v němž se čtou i životy českých světců Václava, Ludmily, Vojtěcha, Cyrila a Metoděje (»Tradunt annales«), Prokopa. Naše legenda »Factum est« je zapsána na pěti foliích a k ní se hned připojuje translace sv. Ludmily, počínající slovy »Recordatus avie sue« podle legendy Kristiánovy. Textem je rukopis celkem shodný s rukopisem L.*
- N.** *Rukopis Národního musea v Praze, sign. XVI. D. 11.,*

fol. 145^a—146^b, z počátku století XV. O rukopisu srv. »Fuit in provincia Boemorum« rukopis **L**.

O. Rukopis knihovny základu Ossoliňských ve Lvově nr. 1944, z XV. století, fol. 380^a—382^b. O rukopise srv. »Fuit in provincia Boemorum« rukopis **C**.

P. Rukopis knihovny benediktinského kláštera v Rajhradě, sign. H. l. 6., z XV. stol., fol. 176^a—177^b. O rukopise srv. »Diffundente sole« rukopis **E**.

Q. Rukopis Thunovské knihovny v Děčíně, nr. 211, z XV. století, fol. 262^a—266^a. O rukopise srv. »Diffundente sole« rukopis **G**.

R. Rukopis cisterciáckého kláštera ve Vyšším Brodě, nr. 106, z XV. stol., fol. 182^a—184^a. O rukopise srv. »Fuit in provincia Boemorum« rukopis **I**.

Stanoviti přesné schema filiace jednotlivých rukopisů a tak s bezpečností přiblížiti se archetypu skladby při velkém počtu a různosti rukopisů není možné. Nejlepší text má rukopis **I**, jenž je také základem naší edice; s ním textově v jisté souvislosti jsou rukopisy **E**, **F**, **H** a **R**. Textově jednu větev tvoří skupina rukopisů s »Diffundente sole« **A**, **B**, **C**, **D**, **P**, **Q**; s ní je příbuzná skupina rukopisů, kde »Factum est« je spojena s legendou »Fuit in provincia Boemorum« **O**, **N**, **K**.

O rozsahu jednotlivých rukopisů možno si povšechně učiniti představu podle připojeného schematu. — Číslo značí jednotlivé kapitoly.

F	1		3	4	5	6	7						
E, G	1	2	3	4	5	6	7						
N	1	2	3	4	5	6	7	8			11	12	
M	1	2	3	4	5	6	7	8				12	
H	1	2	3	4	5		7	8			11	12	
A, B, C, D, I, K, L, O, P, Q, R	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	

Legendu tiskem vydal J. Dobrovský, Kritische Versuche, l. c. II., Ludmila und Drahomir, str. 17—52, podle rukopisu C. Vydání Dobrovského přetiskl ve spojení s legendou »Diffundente sole« Josef Emler ve Fontes rerum Bohemicarum, Praha, 1873, I., str. 193 až 198.

Legenda o sv. Ludmile je v podstatě zpracováním úryvku z legendy Kristiánovy. V textu slovní shody s předlohou vyznačeny jsou menším tiskem.

Základem našeho vydání je rukopis I.

[HOMELIA IN FESTO]

LUDMILE, PATRONE BOHEMORUM

I.

FACTUM EST, ut post mortem venerabilis viri sui assecla Christi beata Ludmila usque in finem vite sue in castitate utriusque hominis perseverans, corpus suum vigiliis, ieiuniis, diversisque afflictionibus castigaret et in servitatem spiritus redigeret, exhibens se sanctam et immaculatam, irreprehensibilem et immobilem ab spe evangelii, quod s

** Rukopisy L, M a N do první věty homilie »Factum est« ukládají jakýsi historický úvod o Bořivojovi a pokřtění jeho lidu. Rukopis L začíná těmito větami:*

Factum est, ut post mortem illustris principis Boriwoi, terre Boemie catholici primi ducis, qui a venerabili patre domino Methudio, Welegradense episcopo, temporibus Arnolui, imperatoris, et Zuatoplud, regis Moravie, anno domini DCCC^o XCIII^o cum sibi grata coniuge domina Ludmila fuisset baptizatus, ipsa Ludmila, Christi famula, vidua, casta manens tempore vite sue, corpus suum vigiliis, ieiuniis, diversisque afflictionibus castigabat et in servitatem spiritui redigeret, exhibens se sanctam et irreprehensibilem coram Deo propter sanctum evangelium, quod audivit. Et vere vidua erat, quia sicut a viro, sic erat ab amore seculi destituta. *A t. d.*

Rukopis M má tento začátek:

Factum est post mortem illustris principis Borzywoy, terre Bohemie primi ducis catholici (qui a venerabili patre et domino Methudio, Welegradense epis-

audivit. Et vera vidua erat, quia sicut a viro, sic ab amore mundi, erat destituta.*

Nadpis: De sancta Ludmila **B, E, F, O, P**; de sancta Ludmila, martire **G, K**; sequitur de sancta Ludmilla **R**; hic Ludmile **I**; passio et vita sancte Ludmille, martyris **A**; passio sancte Ludmile, martiris **L**; vita et passio sancte Ludmille ducisse **Q**; vita sancte Ludmillae **C**; assunt sollempnia Ludmille beate **M**; de sancto Quirillo et Metudio, de sancta Ludmilla **D**; Ludmille, patrone Bohemorum **N**.

1. Factum est *factum est autem* **A, B, C, D, Q**. — Ut *nemá* **G, K, O**. — Viri *filii* **D**; *nemá* **C**. — Sui *nemá* **H**. — Assecla Christi *nemá* **F**. — 2. In finem *ad finem* **F**. — Utriusque hominis *nemá* **F**. — Perseverans *— fideliter perseverans* **A, B, C, D, F, H, K, N, O, P, Q**. — 3. Corpus suum *corpus* **A, B, C, D, P, Q**. — Diversisque *et diversis* **A, Q**; *diversis* **B, C**; *diversisque afflictionibus* *nemá* **F**. — Castigaret *castigans* **A, B, C, D, L, M, N, P, Q**; *castigavit* **K, O**. — 4. Spiritus *spiritum* **B**; *spiritui* **D**; *spiritus* *nemá* **E, G, H, I, R**. Redigeret *redigens* **A, B, D, L, M, N, P, Q**; quia in servitutem spiritum reddiderat **K, O**; et in servitutem spiritus redigens *nemá* **C**. — Sanctam et *sanctam* **D, O**. — 5. Et *nemá* **O**. — Immobilem *inviolabilem* **D**. — Ab spe *ad spem* **K, O**. — *Slova:* exhibens se sanctam *až po:* quod audivit *nemá* **F**. — 6. Vere *vera* **A, B, Q**. — *Slova:* sicut a viro, sic *nemá* **G**. — A viro *a viro suo* **N**. — A viro sic *a viro sibi* **R**. — Erat destituta *segregata* **G**. —

2.

Hec enim erat illa benedicta Jahel, que Syzarram evangelico lacte in se sopivit et clavo penitencie confodit et extinxit. Quisquis igitur

copo, temporibus Arnolphi, imperatoris, et Swatopluk, regis Moravie, cum grata sibi coniuge domina Ludmila fuit baptizatus et cum sibi plebe subiecta), quod assecla Christi beata Ludmila, vidua, usque in finem vite sue in castitate utriusque hominis fideliter perseverans, corpus suum vigiliis et ieiuniis diversisque afflictionibus castigaret et in servitutem spiritui redigeret, exhibens se sanctam, immaculatam et irreprehensibilem atque immobilem a spe evangelii, quod audivit. Et vere vidua erat, quia sicut a viro, sic erat ab amore mundi destituta et operibus pietatis intenta. Nam erat mater pauperum, pes claudorum, oculus cecorum, orphanorum et viduarum pia consolatrix. (*Poslední věta je vzata z legendy »Fuit in provincia Boemorum«.*) *Rukopis M pak pokračuje kapitolou 2:* Hec enim fuit illa benedicta Jahel *a t. d.*

Rukopis N začíná takto:

Ludmile, patrone Bohemorum. Beata Ludmilla, famula Christi, usque in finem vite sue post mortem viri sui Borzywoy in castitate utriusque hominis perseverans fideliter, corpus vigiliis et ieiuniis ac diversis afflictionibus castigaret in servitutem spiritum redigeret, exhibens se sanctam *a t. d.*

exemplo huius gloriose matrone mortificaverit membra sua, que sunt 10
super terram, avariciam, fornicacionem et huiusmodi, Syzarram in suo
cubiculo videbitur interemisse. Et quia erat inter malos bona, dicere
poterat cum Psalmista: facta sum sicut uter in pruina. Quid per pru-
inam, nisi mali, qui temporibus eius non fervebant caritate, sed allge-
bant infidelitate, designantur! Dicat ergo: facta sum sicut uter in 15
pruina, id est inter malos michi commissa inviolate retinens, quia iusti-
ficaciones Domini non sum oblita; vel quia uter fit de exuviis mortui
animalis, per ipsum intelligitur hec matrona beata, que castigavit cor-
pus suum, crucifigens illud cum viciis et concupiscenciis, que iam, ut
pellis mortui animalis, non sensit frigus peccati. Carnalia enim desi- 20
deria ita in se extinxerat, ut minime ea sentiret, tamquam et ipsa simi-
liter iam extincta. Nec frangebatur adversitatibus, quoniam mollis
erat ad obediendum anime imperiis.

Psal.
118. 83.

B. Hec enim ꝑ hec E, F, G, H, L, N, P; hec enim fuit M. — Illa *nemá* O. — Syzarram; *některé rukopisy píší* Zyzaram, Sizaram, Zizaram; Zizaniam. — Evangelico ꝑ ex evange-
lico F, L. — 9. Sopivit ꝑ sopuit F, L; popivit N. — Confodit ꝑ confudit et extinguit P; tru-
cidavit L. — Quisquis ꝑ quis A, B, D, P, Q. — Igitur ꝑ ergo C, N. — 10. Huius ꝑ illius D. —
Mortificaverit ꝑ mortificavit D, N; mortificat G. — Que *nemá* N. — 11. Avariciam ꝑ avari-
ciam scilicet et M. — 12. Cubiculo ꝑ cubili M. — Videbitur ꝑ videbat B. — Interemisse ꝑ pere-
misse M. — Dicere ꝑ dici D. — 13. Poterat ꝑ potuit N. — Psalmista ꝑ psalmista dicens D. —
Facta ꝑ factus E, I, R. — 14. mali ꝑ homines mali A, B, Q. — Eius ꝑ suis A, B, N, Q. —
Fervebant ꝑ fervebantur I; fruebant L; furebant N. — Caritate ꝑ caritatem P; in caritate N.
— 15. Infidelitate ꝑ infidelitate eciam fidelitate C; infidelitate animi L. — Designantur ꝑ in-
desinenter A, B, Q; consignantur C; signantur N; et signanter dicat K, O. — Ergo ꝑ sic K,
O. — Facta ꝑ sancta D. — 16. Inviolata ꝑ inviolata A, B, K; ymmolata O; immolate N, P;
inviolata *nemá* D. — 17. Iustificaciones ꝑ in sanctificationibus P. — Domini ꝑ tuas A, B, C,
D, N, Q; tuis P; Oblita ꝑ oblita conservare F, L, P. — *Rukopis A má předcházející tři věty*
o jném pořádku; a sice 1. id est inter malos bona, 2. quia per pruina, 3. quia non sunt
oblita. — Fit ꝑ dicitur P. — De exuviis ꝑ ex unius K, M, N, O, P; ex uniis pele C; *nemá* B,
K, N, O. — Mortui animalis ꝑ mortuorum animalium A, C, D, L, P, Q; vel quia uter de ex
animalium mortuorum N. — 18. Per ꝑ per vero K; per ipsum vero pelle O; per ipsum R. —
Hec ꝑ quod fuit. — 19. Illud *nemá* E, G, I, R. — Ut *nemá* B, D. — 20. Mortui ꝑ mortua C;
mortue N. — Sensit ꝑ sentit A, Q. — Animalis *nemá* A, B, C, E, G, I, K, M, O, P. — *Skupina rukopisů*
A, B, E, G, P, R *má tento slovosled*: que iam ut pelis mortui non sensit frigus
peccati. — *Rukopis M nemá slova*: Et quia erat inter malos bona až po ut pellis mortui ani-
malis. — Carnalia enim ꝑ carnalia quoque. — 21. In se ꝑ in se beata Ludmila M. — Extinxe-
rat ꝑ extinxit Q. — Ut ꝑ ita ut E, I, N, R. — Ea *nemá* A, B, C, D, G, K, O, Q. — Tam-
quam *nemá* G. — Et ꝑ eciam K, O; *nemá* N. — Ipsa *nemá* K. — Similiter ꝑ simul A, B, C, D,
K, N, O, P, Q. — 22. Extincta ꝑ extincta esset A, B, Q. — *Rukopisy L a M místo slov*: ut

ea minime *až po*: ipsa extincta *maji*: ut quasi mortua ipsa de cetero non sentiret. — Quoniam *]* quam **B, D, G, I, Q.** — Mollis *]* non **N.** — **23.** Ad obediendum *nemá* **E.** — Imperiis *]* impiis **N**; anime imperiis *]* **B.** — *Rukopis F odstavec počínající slovy*: Hec erat illa benedicta Jabel *až po*: ad obediendum anime imperiis *nemá*. — *Rukopis H vynechává věty, počínaje od slov*: vel quia uter fit ex unius mortui animalis pelle *až*: ad obediendum anime imperis. —

3.

Vere igitur dicere Domino potuit: iustificaciones tuas non sum ob- *Kristián*
25 lita. Operibus eciam misericordie affectuose insudabat, peregrinos hos-
 picio recipiens tribulatos, patientibus solacium subministrans, ele-
 mosinis vacans, sacerdotes domini universumque clerum honorifice pro-
 curans; vere mater fidelium fidem Christi totis conatibus nitebatur
 ampliare. Hec est Judith vidua in omnibus famosissima, quoniam
30 timebat Deum valde. Nec erat, qui loqueretur de illa verbum malum.
 Ieiunians frequenter et sine intercessione orans, quia videlicet pium
 mentis affectum semper in Deum dirigebat, bonis operibus, ut supra
 diximus, insudando. Hec curam salutis gessit fidelium et sine polu-
 cione peccati manens, Holofernem, id est dyabolum, confusionis prin-
35 cipem, superavit. Ipsa inquam firma fide, spe alta, caritate lata, tem-
 peratis et placitis moribus et tocius perfeccionis vinculo colligata Deo,
 nec in morte ab eo separatur.

24. Vere *]* dicere vero **A, B.** — Igitur *nemá* **D, M, N, P.** — Domino *]* Christo **L**; *nemá* **P.**
 — Potuit *]* poterat **A, B, C, D, L, M, N, P, Q**; poterat cum propheta **K, L, M.** — Sum *nemá*
N. — Oblita *]* oblitus **K.** — **25.** Eciam *]* autem **H.** — Insudabat *]* insudabat et **G.** — **26.** Re-
 cipiens *]* recipiebat **G.** — Peregrinos hospicio recipiens *]* hospicio recipiens **I, R.** — Tribulatos *]*
 tribulacionem **C, E, F, G, H, I, L, M**; tribulaciones **B, D, K, O, Q.** — **27** Universumque *]*
 universum **B.** — **28.** Vere *nemá* **B, C, D, K, N, O, P.** — Fidem *nemá* **D.** — **29.** Hec est *]* hec
N. — Famosissima *]* famosa **A, B, C, D, M, N, P, Q.** — **30.** Deum *nemá* **C.** — Qui *nemá* **C.**
 — De illa *]* ad illam **C**; de ea **N.** — **32.** Deum *]* eum **B, C, D, P.** — **33.** Bonis operibus *nemá*
I. — Diximus *]* dictum est **L**; dixi **P.** — *Rukopis M nemá větu*: quia videlicet pium mentis
 affectum *až po*: insudando. — Hec *nemá* **M.** — Salutis *nemá* **A, B, C, D, N, P, Q.** — Fide-
 lium *]* curam de salute infidelium gerens **R**; omnium fidelium **R.** — **34.** Sine *nemá* **E, G.** —
 Sine polucione peccati manens *]* et polucionem peccati non favens **G.** — **35.** Ipsa *]* ista **A.** —
 Inquam *]* namque **I.** — Fide *]* spe **E.** — Lata *]* leta **G**; letata **P.** — **36.** Colligata *]* colliga-
 tur **A.** — **37.** In morte *]* morte **G.** — Ab eo *]* ab ipso **E, L, M.** — Separatur *]* separata **A,**
B, Q; potuit separari **L, M.** — *Rukopis F nemá slova*: Vere mater fidelium *až po* ab eo separa-
 tur. — *Rukopis H a N nemají větu*: Ipsa inquam *až po*: ab eo separatur.

Hec in terra Bohemie oritur, ut stella matutina, que solis iusticie, qui est Christus, quasi prenuncia fidei lumine tenebras erroris effugabat. Hec est primula veri veris, id est gracie, nam hec prima inter 40 sanctos terre iam dicte sanctificata esse non ignoratur. Ipsa namque et aurora potest dici, nam luce sanctitatis diem cultus divini subducebat. Hec est prima propaginum, quas vidit pincerna Pharaonis, altera quidem beatus dux Wenceslaus, tertia sanctus pontifex Adalbertus, qui omnes per tortular martirii in calicem regium convivii celestis 45 feliciter influxerunt. Ex quibus agente Deo vinea Domini Sabbaoth dilatata est in terra horroris et vaste solitudinis et usque nunc rore oracionum eorum, ne a fide arescat, irrigatur. Quoniam autem beata Ludmila sicut prima fidelium mater in terra sepe dicta sic et in celo interventrix exstitit, exigunt eius merita, ut ei debitus honor a fide- 50 bus impendatur.

Studiose igitur est collenda hec propago, ut ab eius meritis nobis effluat poculum salutare. Hec quanto gravius pressa prelo martirii, tanto fecundior adhesit vere viti. Qualiter autem iam fructu maturato celos altitudine sua penetraverit, audiamus. 55

39. Est *nemá* G, O. — Erroris ꝑ horroris B; *nemá* N. — Effugabat ꝑ effugavit N. — 40. Hec est ꝑ hec A, B, C, D, N, Q. Primula ꝑ virga G. — Gracie *nemá* O. — *Rukopis* F *nemá slova*: Hec est primula *až po* gracie. — Nam hec ꝑ nam beata M. — 41. Sanctos terre ꝑ sanctos huius terre F. — Namque ꝑ inquam B, C, D, E, O; nam E, F; eciam M; tamen N. — Et aurora ꝑ ut aurora A, B; *nemá* P, Q. — Luce ꝑ lumine C. — Cultus *nemá* N. — Divini ꝑ divinum attentius L, M. — *Rukopis* F *nemá větu*: Ipsa namque et aurora *až po*: subducebat. — 43. Hec est ꝑ hec B, C. — Prima *nemá* O. — 44. Dux *nemá* A, B, I, O. — 45. Regium ꝑ regii N; regni A, B, D, O, Q. — 46. Feliciter *nemá* E, F, I, B. — Influxerunt ꝑ confluerunt E, F, I, B. — Agente deo *nemá* E, G. — Sabbaoth *nemá* D. — 47. In terra ꝑ terra B. — Rore ꝑ terre B; *nemá* G, N. — 48. Oracionum ꝑ oracione G, O; *nemá* C. — A fide ꝑ in fide M. — Irrigatur ꝑ misericorditer irrigatur L, M. — Quoniam autem ꝑ quoniam enim A, Q; cum B. — 49. Mater ꝑ est mater A, Q. — Sepe dicta ꝑ sepe dicta fuit M. — Et in celo ꝑ in celo O. — 50. Exstitit ꝑ existit Q. — Exigunt ꝑ exigent B, Q; exigentibus A; quid exigunt P. — Eius ꝑ enim C. — *Rukopis* H *nemá větu*: Quoniam autem beata Ludmila *až po*: impendatur. — 52. Est collenda ꝑ incollenda E; *nemá* G. — 53. Salutare ꝑ salutaris E, G. — Hec quanto ꝑ quanto enim N. — Pressa ꝑ compressa G; pressa fuit M. — Prelo ꝑ prelis C, E, N, O; tello D; plurimo G; prelo P. — Martirii ꝑ martirio G. — 54. Vere viti ꝑ veritati H; vere viti Christo I. — Qualiter ꝑ quare E, G. — Iam fructu ꝑ fructu A, B, D, Q; videbatur fructu N. — 55. Penetraverit ꝑ penetravit B, C, N, P, Q. — Audiamus ꝑ breviter audiamus M. — 46—55. *Rukopis* F *nemá věty*: Ex quibus agente deo *až po*: audiamus.

Princeps enim tenebrarum, qui et dyabolus, considerans per lucem ancille Christi minorari tenebra infidelitatis in populo, misit in cornus eius, que paganico adhuc ritu tenebatur, ut in mortem eius exardesceret. Que Iezabelico spiritu inflamata, nequissimis duobus satellitibus accersitis, Tunna videlicet et Gomone, mandavit, ut consilium cordis eius, quod in necem sue socrus tractaverat, diligenter exequerentur, ut, ea videlicet occisa, beatus puer Wenceslaus, qui eius custodie fuerat deputatus, facilius a doctrina Christi averteretur, et sic ea dominante, cultus christianus de terra per omnia tolleretur; quod post mortem eius crudeliter attemptavit. Sacerdotes enim substantia privatos expulit de terra, sub capitali sententia prohibens, ne quis eorum amplius in terra compareret vel cum sancto duce loqueretur; valvas ecclesiarum obstruens, iam quasi libera sub ritu paganico demoniis immolabat et non Deo.

58. Qui et ꝑ qui dicitur **A, B, N, Q**; qui et dyabolus dicitur **A, B, N, Q**. — Qui et dyabolus ꝑ humani generis inimicus **M**. — Lucem ꝑ vitam **A, B, Q**. — 57. Ancille Christi ꝑ puelle Christi **B**. — Minorari ꝑ enervari **A, C, D, E, P, Q**; enarrare **B**; enarrari **N**; eternari **O**. — In cor *nemá* **P**. — 58. Nurus eius ꝑ Dragomyr, nurus eius **M**. — Ut *nemá* **N**. — Eius ꝑ ancille Christi **N**. — 59. Jezabelico ꝑ zabelico **C**; diablico **F**; eciam dyabolico **N**. — Duobus *nemá* **A, B, C, P, Q**. — 60. Satellitibus ꝑ consiliariis **F**. — Accersitis ꝑ accersuris **B**; accitis **D, H, I**; vocatis **N**; *nemá* **F**. — Tunna ꝑ Thuna **A, Q**; Thunra **E**; Tuma **B**; Thuma **N**; Tumia **B**; Thumma **M**; Gumma **P**; Tuncia **C**; Tulna **D** ꝑ *poznámkou po straně*: Tynnia. — Videlicet ꝑ scilicet **N**; *nemá* **F, E, O, P**. — Gomone ꝑ Gumone **A, B, C, P, Q**; Gumnone **E, M, O**; Bomone **D** ꝑ *po straně*: Symone. — Eius ꝑ sui **M**; *nemá* **E, F, G**. — 61. Tractaverat ꝑ tractaverant **A**. — *Rukopis M nemá větu*: quod in necem sue socrus tractaverat. — Diligenter *nemá* **A, B, Q**. — Exequerentur ꝑ exequentur **D**; exquirereetur **O**. — 62. Occisa *nemá* **P**. Puer ꝑ princeps **A, B, C, Q**. — Custodie ꝑ cottidie fuerat deputatus custodie **N**. — Fuerat ꝑ erat **A, B, C, Q**; *nemá* **P**. — 63. A doctrina ꝑ a cultu **A, B, C, N, P, Q**. — Averteretur ꝑ diverteretur **C**; verteretur **D**. — Et sic ea dominante ꝑ et sic per omnia, ut ante **A, B, C, D, P, Q**; *stejně* **N**, *ale misto* ut *má* velut. — 64. Quod post mortem ꝑ que post mortem **A, B, Q**. — 65. Attemptavit ꝑ attemptaverunt **G**; attemptatur **O**. — Enim ꝑ eius **A, B, Q**; *nemá* **N**. — 66. De terra ꝑ de terra et **N**. — Prohibens ꝑ prohibuit **N**. — Amplius ꝑ aliquas **C**. — 67. Compareret ꝑ comparet **H**; permaneret vel compareret **A, Q**. — Valvas ꝑ tabulas **P**. — 68. Quasi ꝑ tamquam **D**. — Sub ritu ꝑ spiritu **E, F, G, H, I, L**. — Immolabat ꝑ immolaret **L**. — Demoniiis ꝑ demonis **F, I**; demonibus **C**. — Et non deo ꝑ et non vero deo **N**; *nemá* **F**. — 62—69. *Rukopis M nemá věty*: ut ea videlicet occisa až *po*: et non deo.

Kristián. Sancta vero Ludmila, mortis future prescia, in Thetyn fuge presidium 70
 peccit, accipiens dispensacionis exemplum a Domino, qui volentibus
 cum lapidare abscondit se et exivit de templo; in hac enim fuga Do-
 minus dedit dilectis suis signum, ut fugiant a facie arcus, ut liberentur
 dilecti sui. Propter fideles enim, quorum tunc unica mater in Bohemia
 existebat, ut in ea solacium non amitterent, fideliter, arbitror, eam 75
 fuge presidium arripuisse. Licet enim dissolvi cuperet et esse cum
 Christo, tamen adhuc in carne manere propter fideles conservandos
 et ampliandos diligebat.

Sed quia placita erat Deo anima eius, ne ficcio deciperet eam, voluit
 cicius ipsam educere de medio nacionis prave et perverse. At ista 80
 matrona devota, plena dei spiritus, ad deduccionem suam se prepa-
 rans, laudes Davidicas indesinenter labiis cordis et oris personans,
 agonem suum Domino commendabat, ut spiritum eius in pace susci-
 pere digneretur. Confessione nichilominus facta et viatico salutari
 sumpto, videlicet corpore et sanguine domini nostri Ihesu Christi, exitum 85
 suum communivit.

70. Sancta ꝑ beata **M**. — Vero ꝑ igitur **G**; *nemá* **P**. — Thetyn ꝑ Theten **A, E, G**; Tetyn
C, D, P, Q; castellum Tetyn **M**. — 71. Peccit ꝑ arripuit **M**; fugit **F**. — Dispensacionis *nemá* **F, M**. —
 Exemplum a domino ꝑ exemplo Domini salvatoris **L**. — Volentibus ꝑ a volentibus **K, M**;
 cum vellet **B**; volentes **A, C, N, P, Q**. — 72. Abscondit se ꝑ abscondit **C**. — In hac enim
 fuga ꝑ quia in hac fuga **L**; in qua quidem fuga **M**. — 73. Dilectis ꝑ discipulis **N**. — Signum ꝑ
 significacionem **A, B, C, D, O, P, Q**; sacrificacionem **N**. — Ut fugiant ꝑ fugientes **L, M**. —
 Arcus *nemá* **M**. — Liberentur ꝑ deliberentur **B**; liberarentur **M, N**. — 74. Dilecti sui ꝑ dilecti
A, B, C, D, K, N, O, P, Q; ut dilecti aliquando **L, M**. — In Bohemia ꝑ Bohemia **B**. — 75.
 Existebat ꝑ erat **F**. — 76. Eam fuge ꝑ eam fugere et fuge **A, B, Q**. — Licet enim ꝑ licet **A, B, D, N, P**. —
 Cuperet ꝑ cupierit **A, B, Q**. — Et esse ꝑ esse **K**. — 77. Manere ꝑ permanere ta-
 men adhuc in carne **A, B, C, D, K, N**; et iam cum Christo permanere, tamen adhuc esse in
 carne **L**. — 78. Diligebat ꝑ diligebatur **B**; ligebat **P**. — 79. Sed quia ꝑ sed **Q**. — Erat ꝑ enim
 erat **N**; fuit **A, B, Q**. — Deo ꝑ deo vita spiritualis id est **A, B, Q**. — Eius ꝑ ipsius **A, B, D**,

* *Rukopisy K a O za slovy: quam sibi compaciens, revocabat přidávají větu, převzatou z legendy »Fuit in provincia Boemorum«, která v obou rukopisech »Factum est« předchází a v jejímž textu je také vypuštěna, a to: »Quid, fratres, cum tanto furore venistis? Nonne ego vos nutriví ut filios? Aurum et argentum meum, ac vestes preciosas vobis dedi. Et si quam culpam unquam vobis intuli, dicite*

N, P, Q. — Ne ficcio deciperet *nemá* **O.** — Eam ꝑ animam illius **G.** — **80.** Cicius *nemá* **L.** — **74—78.** *Rukopis M nemá věty:* propter fideles enim *až po:* nacionis prave et perverse. — At ista ꝑ at illa **B, C, G, N, Q;** ipsa **K, O;** illa *nemá* **F.** — **81.** Plena dei spiritus *nemá* **A.** — Deduccionem ꝑ devocionem **A, B, C, K, N, O, Q;** educcionem **M;** deduccionem **I,** *ale pak opraveno na:* educcionem; mortem **F.** — Suam *nemá* **L.** — Se preparans ꝑ properans **A, B, Q;** se sperans **N.** — **82.** Davidicas *nemá* **B, C, D, E, I, O, P, Q;** debitas **G;** igitur **N;** resonat **A;** personat **B, Q;** persolvans **O.** — **83.** Commendabat ꝑ commendavit **L.** — *Rukopis F nemá větu:* laudes Davidicas *až po:* personans. — Eius ꝑ suum **M.** — In pace *nemá* **F.** — **84.** Confessione ꝑ confessus igitur **M.** — Facta *nemá* **A, B, C, D, I, K, L, N, O, P.** — **85.** Sumpto ꝑ presumto **M.** — *Rukopis F nemá větu:* nichilominus et viatico salutari sumpto videlicet. — Domini nostri *nemá* **A, B, C, D, I, K, N, O, P, Q.** — *Rukopis M nemá slova:* videlicet corpore et sanguine domini nostri Jhesu Christi. — **88.** Communivit ꝑ commendavit **A, B, C, D, N, P, Q.** — *Rukopis H nemá kapitolu 6.:* Sancta vero Ludmila *až po:* exitum suum communivit.

7.

Venit itaque tempus, quod condixerant sibi mandati executores *Kristián.* sceleratissimi, et vi dirumpentes hostia domus, ubi ancilla Christi quiescebat, atrita fronte, vultu livido, lingua mordaci, plena veneno mortifero, reverencia insuper a se per omnia proiccta, dominam suam trahere ante pedes suos non formidaverunt. At illa voce columbina commemorans beneficia, que frequenter eis obtulerat, a scelere cepto, plus iniquitati eorum, quam sibi compaciens, revocabat.* Qui tamquam canes rabidi, misericordia prorsus alieni, cepta crudelissime **95** prosequabantur, fune guttur eius constringentes. At illa, obsecro, inquit, ut mucrone caput meum auferentes et in sanguine** volutari me facientes, more sanctorum martirum pro Christo sanguinem fundencium, migrare ad celum sustineatis. At illi, ad preces eius tamquam aspís aures obdurantes, inmerso fune gutturi spiritum exire compulerunt. Hoc enim permittente **100** Domino agebatur, ut quanto ei durior mors infereretur, tanto ampliorem gratiam consequeretur. Sic fune de sceno mundi extrahitur, sic fune torquem auream collo suo comparat gloriosam.

michi!

** *Zde slovy:* caput meum auferentes et in sanguine *končí uprostřed věty rukopis E a F.* *V rukopisu E je skoro současnou rukou připojena po straně poznámka:* cruore id est. *Podobně rukopis G končí tu větou:* in sanguine me ungentes merear sic transire ad Dominum.

87. Venit J et venit K; advenit O; venit itaque J venit F. — Condixerant J dixerant O, P. — Sibi J illi G. — 88. Sceleratissimi J scelerati L *nemá* G. — *Rukopis M vĕtu:* Venit itaque tempus *a t. d. obměňuje takto:* Venit itaque tempus vespertinum, quo invicem condixerant mandati executores scelestissimi et vi *a t. d.* — Et vi J et invidi A, B, C, Q; invidi N; *nemá* F. — Hostia *nemá* C. — 89. Atrita J atrito M; atonita K, O. — 90. Insuper *nemá* N. — *Rukopis F nemá slova:* atrita fronte až *po:* per omnia. — Proiecta J deiecta D; reiecta N. — Dominam J differentiam P. — Trahere J crinibus trahere M. — Formidaverunt J formidaverunt D; formidaret I; formidarent N; formidant L. — At illa J illa H; *nemá* P. — 92. Commemorans J memorans M. — 93. Eorum J ipsorum G. — Compaciens J compaciendo K, O. — Quam sibi compaciens, revocabat J quam sibi ipsi eos revocabat A, B, Q. — 94. Rabidi J rapidi C, E, F, H. — Misericordia J a misericordia A, N, Q; *nemá* O; a venia C; anima B, K; animam P. — Misericordia prorsus alieni J animus pulsus altera O. — Cepta *nemá* F. — Crudelissime J crudeliter L, *ale opravuje na:* crudelissime. — 95. Prosequebantur J prosequuntur, *opravuje na:* prosequabantur L. — Fune guttur J funem gutturi P. — Eius Christi famule L. — 96. Mucrone J in merore P. — Meum *nemá* I. — Auferentes J auferatis D, N. — Et in sanguine J et sanguinem A; sanguine B, Q. *nemá* O. — Facientes J satisfaciendo A, Q; *nemá* O; facietis D. — 97. More J ut more A, Q. — Martirum *nemá* P. — *Rukopis K nemá slova:* et in sanguine me volutari facientes. — 98. Ad celum J ad celestia L; ad Dominum H. — Sustineatis J faveatis L; faciatis M. — Obdurantes J obturantes A, B, C, K, O, Q. — 99. Enim J idem A, B, Q. — 100. Domino J deo O, K. — Ut J licet A, B, C, Q. — Mors J dolor et mors P. — Tanto ampliozem gratiam consequeretur J maiori in celo gloria frueretur L. — 101. Sic J sic sic L, K; et sic L. — de sceno mundi J de sceno mundi, *pak opravuje:* de hoc mundo L. — Sic fune *nemá* A, B, Q. — *Rukopis H nemá slova:* Sic fune de sceno mundi až *po:* comparat gloriosam.

8.

Sic Hester in regia graditur palacia, facta regni socia et nitens in gloria, populum Christi prece tuetur, ne perimatur ab hostibus; et hoc in veracissimum adopcionis glorie signum indubitanter post mortem 105 suam Christi pedisequa est consecuta.

In illo enim instanti beatus ille spiritus rediit ad Deum, qui fecit illum, gaudens et plenus victoria et eductus artatis arteriis latitudinem obtinet terminis non angustatam. Occurunt autem ei omnes sancti a maiore usque ad minorem cum summo sacerdote Christo 110 Ihesu et congrirant circa illam quasi accensis facibus illi spiritus luminosi congratulantes advenienti.

103. In regia J regia O. — Regni J regi D, L, N, P. — Et hoc *nemá* A, B, H, I, O, Q; et hoc inde C. — Et hoc in veracissimum adopcionis glorie signum J et hoc glorie signum verum, quam L. — 106. Est J est feliciter L. — Consecuta J secuta C. — *Rukopis M na mlsto vĕt, počínaje 98.:* At illi ad preces až *po 106.:* consecuta *má tato slova:* Illi autem obturantes aures suas precibus eius annuere noluerunt, sed misso fune in guttur eius strangulando spiritum

exire compulernt. *A pokračuje:* In illo autem instanti *a t. d.* — 107. Deum ꝑ dominum **A, B, C, D, N, Q**; eum **M**. — Fecit ꝑ dedit **C, D**. — 108. Artatis ꝑ artatus **B, Q**; arcus **O**. — 109. Terminis ꝑ criminis **B**; celorum **A, Q**. — Angustatam ꝑ angustam **A, B, C, D, I, O, P, Q**. — Latitudinem celi optinuit et gaudium sine fine **L**. — *Rukopis M nemá konec věty:* et eductus artatis arteris *až po:* non angustatam. — Autem nemá **A, B, C, D, E, O, P, Q**. — Occurrunt autem ꝑ et occurrunt **N**. — 110. Sancti nemá **A, B, C, D, E, O, P, Q**. — Summo sacerdote nemá **N**. — 111. Quasi nemá **A, C, D, H, K, L, O**. — Accensis facibus nemá **C, N**. — Illi nemá **L**. — *Rukopis M konec věty:* et congrirant circa illam *až po:* luminosi *zkracuje takto:* congratulantes advenienti.

9.

O Bohemia,* si adverteres, qualis muneris precio dotaris, quam lucidi luminis radiis illustraris, quam magne advocate interventu
 115 adiuvaris, perciperes, quam ingentis leticie et gaudii occasio tibi sub-
 est! O si ponderares, quam gloriosum depositum in te relictum est,
 utique cum reverencia celebritateque magna magnipenderes donum
 Dei tibi commissum! Time igitur, ne ingratitude tua dantis manus con-
 stringat, in petendis utique virtuosior esses virtute depositi, si dili-
 120 gencius illud custodires! Adverte de medio tui matrem fidelium, faut-
 ricem fidei christiane laureatam in celos migrasse, matrem, inquam
 iam sublimiter honorificatam et pro te, si te dignam exhibeas, oratu-
 ram Deo astitisse! Age festum letantis in celo, ut eius leticie consors
 esse merearis! Felicem te reputa, dum de medio tui assumpte recolis
 125 felicitatem! Sit tibi hec dies solempnis, ne quitquam servilis operis
 liceat agere in ea, ut cum sancta Ludmila in celo perheniter sabati-
 zare merearis! Agant in te solempnia tanti festi ecclesie cuncte, re-
 sonet os ordine consorcio, non silcat vox a cantus officio, organa can-
 nant tacta tripudio, iubilet cor plenum sancto gaudio, clerus et popu-

* *Rukopis M kapitoly 9—11, počínající slovy:* O Bohemia, si adverteres *až po:* testimonia non defuerunt *vynechává a na místo této části skladby má pouze větu:* Ad cuius sanctitatis Domino cooperante miracula plura patuerunt. *Pokračuje pak dále slovy:* Nam lictores eius diversus interitus in brevi delevit, ita ut nullus *a t. d.*

Podobně rukopis N vynechává chvály sv. Ludmily, počínaje slovy: O, Bohemia, si adverteres *v kapitole 9 až na konec kapitoly 10 a slova:* non debet esse aliena *a pokračuje kapitolou 11 a slovy:* Hec fuit prima patrona fidelium Christi in terra Bohemie *a t. d.*

lus, senes cum iunioribus, matrone cum virginibus, simul in unum 130
 dives et pauper exultent huius festi celebritate! Propagatrix enim
 fidei et mater inclita, interventrix grata in celo pro cunctis pie inter-
 pellat, quos devotos viderit sue interesse festivitati! O felix Bohemia
 felici munita presidio! O quante iam terre sunt, que tanto carent ful-
 cimento, que si haberent ipsum, utique leticia magna tripudiarent! Re- 135
 sonent itaque ora predicantium in laudem et gloriam tante festivi-
 tatis, quam celitus divina miracula non tacuerunt.

113. Dotaris ꝑ ditaris I, P. — 115. Perciperes ꝑ participes I; percipe A, B, K, Q; precipue O. — Leticie et ꝑ magne B, C, D, K, O, P, Q. — Subest *nemá* P. — *Rukopis P nemá slova*: O, si ponderares *až po*: relictum est *a pokračuje*: Hec est utique cum reverencia *a t. d.* — *Rukopis B nemá slova*: gloriosum depositum *až po* utique cum reverencia. — 117. Magna *nemá* K, O. — 118. Dei *nemá* H, I, P. — 118. Time ꝑ tunc B, C, D, I, O, P, Q; nunc A. — Igitur ꝑ ergo A, B, C, D, K, O, P, Q. — Ne *nemá* B, O, Q. — Ingratitudo ꝑ magnitudo A, D, P. — Dantis ꝑ donantis B, C, Q. — 119. In petendis ꝑ inpedientes K, O. — 121. Migrasse ꝑ transmigrasse A, B, C, D, K, O, P, Q. — 122. Exhibeas ꝑ exhibueris A, Q. — 125. Felicitatem ꝑ honestatem vel felicitatem D. — Sit ꝑ sed sit A, B, C, D, Q. — Quitquam ꝑ quidquid B, C, D, K, O, P; nec quidquid Q. — 126. Cum *nemá* C. — Perheniter ꝑ pleniter K, O. — Sabatizare ꝑ sub baptizare O. — 127. Cuncte *nemá* A, B, C, Q. — 128. Resonat ꝑ resonent I, K, O, P; resonantes B, Q. — Os ꝑ hos I; eius O; eis H; eius K, *ale opraveno na*: os. — Ordine ꝑ ordines B, C, Q. — Consorcio ꝑ consono A, B, C, D, P, Q; consocio H, N. — A cantus ꝑ cantus A, B, C; autem totus O. — 129. Canant ꝑ canent A, Q. — Tacta *nemá* A. — Iubilet ꝑ jubilet et A, B, C, D, K, O, P, Q. — Et populus ꝑ populusque A, B, C, D, P, Q. — 131. Enim ꝑ vere C, P; *nemá* I. — 132. Pie *nemá* O. — 133. Devotos ꝑ devote A, B, C, D, P, Q. — Viderit ꝑ videt A, B, Q. — 134. Felici munita presidio ꝑ felici vidua decorata L. — 135. Ipsum ꝑ ipsam A, B, Q. — Magna *nemá* A, B, C, Q; leticia cum magna K, O. — Tripudiarent ꝑ exultarent L. — 136. Itaque ꝑ igitur L; *nemá* A, B, C, D, P, Q. — Festivitatis ꝑ matris L. — 137. Quam *nemá* K, O. — Celitus *nemá* L. — Non tacuerunt ꝑ illustrarunt L.

IO.

Sanctum autem esse* non autumo, qui claritatem sanctorum aut irridens contempnit vel desidia victus nec laudat, nec laudantem solli-

* *Rukopis H nemá část legendy, počínaje kapitoly 10. a slovy*: Sanctum autem esse *až po slova v kapitole 12.*: sanctimonie declarabant effectum.

** *Rukopis L slova odstavce kapitoly 10.*: Attende eciam *až po* preconiiis effere non desinas *obměňuje a píše takto*:

Attende eciam . . . ne veniente Domino cum servo nequam arguaris, qui pecuniam a Domino receptam inutiliter conservavit et, quia in ipsa minime laboravit, de premio nil recepit. Sic nec tibi sufficit ad salutem sanctas reliquias auro et

140 citus audit, nec reveretur. Adverte igitur, o Bohemia, quanti precii est, quod habes, annuncia, nec taceas, quid laudis, quid honoris, quid prerogative habeas, quis tibi thesaurus est creditus, tam gratus, quam etiam admirandus! Age memoriam sanctificationis eius, adverte, quod colis, et effectuose colle, quod advertis! Cogita patronatum eius
145 et gaudebis in collendo!

Attende etiam, o collegium sanctimonialium Christi, apud quas tantus thesaurus depositus est, ne veniente** Domino arguaris quasi servus nequam, qui abscondit pecuniam Domini sui! Recole, quod ei minime profuerit habere ipsam in sudario repositam, quia in eius
150 augmento non laboravit. Sic nec tibi sacrosanctas reliquias, tectas auro aut pannis delicatis involutas, in scrinio custodire sufficit, nisi labores ad multiplicationem laudis earum, ut non solum sint laudabiles apud te, sed etiam laus eius, cuius sunt reliquie, longe lateque divulgetur. Nam nec tacendo aut occultando et ipsius Jhesu Christi gloria, sed
155 predicando est in terris dilatata. Cave igitur, ne per tuam incuriam honor tam grate martyris Christi et in celo sollempnis, in terris obfuscetur, aurum igne martirii purgatum et corone celestis regis adaptatum altis preconiiis effere non desinas!

Mater enim bona, refugium pauperum, propagatrix fidei christiane, iam celesti congregationi iuncta, iam revelata facie regem cernens in gloria, a cultu solempni non debet esse aliena.
160

138. Autumo ꝑ estimo L; autumo omnino B, D. — 139. Irridens ꝑ deridens L. — Contempnit ꝑ contempnerat B, C. — Desidia ꝑ desideria B, C. — Nec laudat ꝑ neque laudat L; non laudat K, O; *nemá* C. — Sollicitus ꝑ solícite B, C, D, P. — 140. Nec reveretur ꝑ neque animo reveretur L; sed nec reveretur I, C. — *Rukopis A a Q nemá větu, počínaje slovy: Sanctum autem esse až po: animo reveretur.* — 141. Quid laudis ꝑ quid laudas A, B, D, P, Q. — Quid honoris ꝑ quid honoras A, B, D, P, Q. — Quid prerogative ꝑ prerogative A, B, C, Q. — 142. Quis tibi ꝑ quod tibi A, B, C, D, O, P, Q; que tibi L. — Creditus ꝑ traditus A, Q.

pannis involutas sericeis custodire, nisi per labores fructuosas, id est predicationes salubres et exemplum bone vite laudem eius, per quam non solum apud te in castro et civitate Pragensi vel terra Boemie sancta et laudabilis habeatur, verum etiam laus ipsius et patrocinium apud Deum per provincias adiacentes cum reverentia publicentur.

Nam non tacendo aut occultando et ipsius Ihesu Christi gloria, sed predicando est in terris per apostolos et doctores ecclesie dilatata. Cave igitur, ne per tuam

— Quam ꝑ tam O. — Tam gratus quam *nemá* C. — 143. Eius *nemá* O. — 145. Gaudebis ꝑ gaudebis salubriter L. — 148. Eciam ꝑ et C, D, I, K, O, P; *nemá* L. — 148. Recole ꝑ crede A, B, C, D, P, Q. — Quod ei ꝑ ei B, Q. — 149. Minime ꝑ non A, Q. — Quia ꝑ qui A, D, P, Q. — 150. Laboravit ꝑ laborabant A, B, D, P, Q. — Sic nec ꝑ sed nec D. — Tibi *nemá* A, B, C, D, K, O, P, Q. — 151. Aut pannis ꝑ vel pannis C, D. — Pannis delicatis ꝑ panno delicato A, B, Q; panniculis delicatis K, O. — Nisi ꝑ ubi C. — Labores ꝑ laborares A, B, C. — 152. Apud te *nemá* N. — 153. Sed eciam ꝑ sed et O, K. — Eius ꝑ eorum Q; *nemá* A, I. — Cuius ꝑ quorum A, B, Q. — Sunt *nemá* D. — Divulgetur ꝑ devulgentur B. — 154. Nec tacendo ꝑ non tacendo, B, C, D, K, O, P, Q. — Tacendo ꝑ tacenda A, C, Q. — Ocultando ꝑ occultanda A, C, Q; oscultando O. — Et ipsius ꝑ est ipsius A, C, D. — 155. Predicando ꝑ predicanda A, C, Q. — Incuriam ꝑ iniuriam A, B, Q. — 156. Tam grate ꝑ tante C. — Et in celo ꝑ eciam in celo B, C, D; eciam *nemá* A, Q. — Sollempnis ꝑ sollennis D. — In terris *nemá* C. — 157. Et corone celestis regis adaptatum ꝑ qua in vita lucebat I; *nemá* O, K. — 158. Adoptatum ꝑ adoptatam B. — 160. Christiane; *za tímto slovem má rukopis A škrt-nutou větu: consumatam reperientibus sublevare formidaverunt z textu translace sv. Ludmily »Recordatus avie sue«.* — Congregacioni ꝑ congratacioni A, B, D, Q. — Cernens ꝑ cernit A, B, C, Q. — 161. Solempni ꝑ solleni D. — Aliena ꝑ aliquid aliena L. — Speculum ꝑ spectaculum O. — 164. Postmodum ꝑ postmodum postea A. — 165. In gloriam ꝑ in gloria B, C, D, Q.

II.

Hec prima patrona*** fidelium Christi in terra Bohemie, hec mater cleri, consolatrix miserorum, speculum et exemplar sanctitatis, migrans ad Dominum, collocavit aput te corpusculum suum postmodum in gloriam resumendum. 165

Reliquit apud te membra corporis sui ad tuum solacium, peccantium refugium et loci habitacionis tue sublimitatem. Redolet obsecro continens virtute contenti, ut eam videlicet imitari non pigeat, cuius reliquias tam fideliter observas, quorum sanctitati virtuosa testimonia non defuerunt. 170

166. Membra corporis sui ꝑ membra sua N. — Ad tuum solacium . . . sublimitatem ꝑ ad loci sublimitatem et penitencium solacium et solamen L. — 167. Refugium *nemá* P. 168. Contenti

incuriam honor tam grate martiris Christi, in celo iam sollempnis, in tuo monasterio obfuscetur *a pokračuje zase slovy: Mater enim bona a t. d.*

*** *Rukopis L obměňuje opět slova odstavce: Hec prima patrona až po in gloriam resumendum takto:*

16. září Hec prima patrona fidelium . . . migrans ad Dominum per martirium XVI.
 920. Kalendas Octobris, sepulta in Tetin primo fuit, deinde translata ad ecclesiam
 10. listopadu sancti Georgii Prage III° Ydus Novembris, sua ossa venerabiliter collocavit.
 926 (?) * *Tu končí rukopis P s poznámkou: Respice cedula, kde byl patrně konec skladby; leč vložka v rukopise není.*

nemá A. — Videlicet *má* L, *ale škrtnuté*; *nemá* C, D, N; videlicet in veritate B. — 169. Tam fideliter *nemá* N. — Observas ꝑ ut observas A, Q; tandem ut fideliter observes B; observens I. — Quorum ꝑ cuius L *na místě škrtnutého*: quorum. — Testimonia non defuerunt ꝑ miracula patuerunt L.

12.

Lictores enim beate Ludmile fideliumque Christi adversarios diversus interitus in brevi delevit, ut nullus de ipsorum cognacione remaneret. Quod utique velud Hester ab Assuero, ita hec optinuit a Christo ad solacium eorum, quos hinc migrans reliquerat desolatos.* *Kristián.*

175 Odoris eciam mira flagrantia de gleba sacri corporis eius vaporabat, que omnium superans odorem aromatum sanctimonie ipsius declarabat effectum. Lampades insuper ardentes septenis vicibus descendere vise sunt super tumbam eius, claritatem fidei, qua in vita lucebat, significantes.**

180 Hec audiens nurus eius iniqua captaque timore magno mandavit, ut super tumulum venerabilis corporis domus, in qua, dum viveret, matrona Christi habitabat, in modum basilice locaretur, quasi sub honore beati Michaelis, ut si que deinceps miracula ibi fierent, non sanctitati eius, sed beati Michaelis ascriberentur.

185 Et ecce licet invite occurit occasio honorem Christi ampliare, nesciente utique, quia sive per occasionem, sive per veritatem Christus annuncietur, gaudium famule Christi per hoc multiplicatur. Claruit autem ibi postmodum miraculis non paucis ad edificacionem populi et ad insinuacionem sue sanctitatis, quam assecuta est in virtute fidei

190 Jhesu Christi, qui*** cum Deo patre† et spiritu sancto vivit et regnat Deus†† per omnia secula seculorum, amen. †††

** *Zde slovy*: qua in vita cluxerat, designantes *končí rukopis* M.

*** *Zde slovy*: qui vivit et cetera *končí rukopis* A.

† *Zde slovy*: qui cum patre *končí rukopis* B a K.

†† *Zde slovy*: vivit et regnat deus *končí rukopis* Q.

††† *Zde slovy*: per omnia secula seculorum, amen *končí se rukopisy* C, D, H, I, O, R.

Rukopis L *odstavec*: Et ecce licet invita až po: secula seculorum, amen *nahrazuje těmito větami a doplňky*.

Passa est igitur sancta Ludmila, ducissa Boemie, pro nomine Domini, faulrix

171. Fideliumque ꝑ fidelium **A, B, C, D, L, N, Q.** — 172. De ipsorum ꝑ de eorum **A, B, C, Q;** ipsorum **P.** — 174. Ad solacium ꝑ solacium **D;** solaciumque **A, B, Q.** — Hinc ꝑ de mundo **M;** *nemá* **N.** — Relinquerat ꝑ reliquit **B, Q.** — 175. Eciam *nemá* **A.** — De gleba sacri corporis ꝑ de sacro corpore **L.** — 178. Omnium ꝑ omnem **A, B, C, D, M, N, O, P, Q.** — Aromatum ꝑ aromaticum **A, B, D, M, N, O, P, Q.** — Ipsius ꝑ eius **L;** *nemá* **M.** — 177. Arden-tes *nemá* **M.** — Septenis ꝑ septem **C.** — 178. In vita *nemá* **C.** — Lucebat ꝑ eluxerat **M;** lucebat inter homines **A, B, C, D, L, N, P.** — Significantes ꝑ designantes **L, M.** — 180. Nurus eius ꝑ nurus sua **K.** — Captaque ꝑ capta est **O.** — Timore magno ꝑ timore nimio **A, B, C, D, K, N, O, P.** — 181. Super *nemá* **I.** — Tumulum ꝑ tumbam **A.** — 182. Quasi ꝑ ut quasi **A, B, D, Q.** — Beati Michaelis ꝑ sancti Michaelis **A, B, K, Q.** — 183. Ut si ꝑ vel si **A, B, Q.** — Si que deinceps ꝑ si deinceps **L.** — Sanctitati eius ꝑ sanctitati beate Ludmille **A, B, C, D, K, Q.** — 184. Beati Michaelis ꝑ beato Michaeli **A, B, O;** sancto Michaeli **C, D, K, U.** — 185. Et ecce ꝑ ecce **K;** cui **A, B, C, D, K, O, Q.** — Honorem Christi ꝑ honorem **A, B, Q.** — 186. Nesciente ꝑ nescienti **A, B, C, D, I, Q.** — Utique ꝑ itaque **A, B, Q.** — Christus annuncietur — annuncietur **A, B, C, D, Q.** — 187. Gaudium ꝑ in gaudium **C.** — *Rukopis N nemá vřtm:* Et ecce licet invite *až po:* multiplicatur. — 188. Non paucis ꝑ paucis **O.** — 189. Sue sanctitatis ꝑ eius sanctitatis **A, B, Q.** — 190. Ihesu Christi ꝑ domini nostri Jhesu Christi **A.** — Et spiritu sancto *nemá* **O.** — 191. Per omnia ꝑ in omnia **D.**

VIII.

VERŠE I ANTIFONY O SV. LUDMILE.

Podle legendy »Factum est« velmi záhy, v století XII., skládány byly verše i antifony k účelům bohoslužebným (srv. Dobroslav Or el, Hudební prvky svatováclavské, Svatováclavský sborník, Praha 1937, str. 321 n.). A byly pak proplétány lekcemi z některé legendy ludmil-

16. září 920. cleri et pauperum pia mater, in loco Thetin per carnifices supradictos XVI° Kalendaris Octobris et ibi sepulta primo fuit, ubi multis miraculis choruscavit. Postea vero quarto Ydus Novembris translata sunt ossa eius sacra Pragam ad ecclesiam sancti Georgii, quam filius eius dux Wratislaus, pater sancti martiris Wencclai, construxit, in qua abatissam et sorores posuit sub regula Benedicti Domino famulantes.

Et sic sancte Ludmille reliquie in cista pulchra retro altare sancti Georgii cum magna devocione, sicut in presenti cernitur, sunt locata ad honorem domini Jhesu Christi, patrone supradicte et salutem populorum veniencium devotorum. Cuius festum quidam dominus episcopus Pragensis synodaliter per Boemiam IIII° Ydus Novembris in vigilia beati Martini pontificis singulis annis statuit celebrandum.

ské, at už »Fuit in provincia Boemorum« nebo »Subtrahente se« anebo »Factum est«. V této podobě, jako část officia o sv. Ludmile, zachovaly se nám zmíněné verše i antifony v rukopisech značného stáří, a to z XIII. a XIV. století. Je dosti pravděpodobné, že verše, ale zejména antifony níže otištěné nevznikly najednou, ale skladba rostla pokračováním a rozšiřováním pozdějších skladatelů.

Nejstarším rukopisným svědectvím pro existenci veršů i antifon o svaté Ludmile, jak již výše (str. 288) bylo vyloženo, je rukopis Národní a universitní knihovny v Praze, sign. VI. E. 13, kde na fol. 491 čtou se incipity veršovaných skladeb o sv. Ludmile »Lux vera lucis radium« a »Quasi stella matutina«, kteroužto slokou v některých rukopisech začínají antifony »Ecce iubar matutinum«. Poněvadž pak rukopis VI. E. 13 byl psán na konci století XII. (srv. výše str. 286, pozn. 310), je patrné, že verše i antifony o sv. Ludmile vznikly před touto dobou. Předlohou těchto veršů a antifon byla legenda »Factum est« (str. 288 n.); náleží tudíž vznik zmíněných veršovaných skladeb do století XII. a nikoli až do doby Karla IV., jak míní A. Blaschka, Die Wenzelslegende Karls IV., l. c. str. 89.

Verše o sv. Ludmile »Lux vera lucis radium« otiskujeme podle rukopisu Národní a universitní knihovny v Praze, sign. XII. G. 11 a z konce století XIII., kde se čtou na fol. 127^a (A), a podle rukopisu téže knihovny XII. F. 5 z konce století XIII., kde zapsány jsou na fol. 10^a—10^b. (B)

Antifony o sv. Ludmile »Ecce iubar matutinum« zachovaly

Svátek umučení sv. Ludmily slavil se původně v den její mučednické smrti dne 16. září. (Srv. výše str. 56—58.) Ale později, snad až v století XIII., bylo synodou pražskou rozhodnuto, že má se slaviti v den její translace, t. j. dne 10. listopadu. (K tomuto dni jsou zpravidla také zařaděny lekce o sv. Ludmile v našich breviářích ze XIV. a XV. století.) Nicméně svátek dne 16. září se živou tradicí udržuje dále, což potvrzují i záznamy v středověkých našich kalendářích. Podle legendy »Fuit in provincia Boemorum« k vyzdvižení těla sv. Ludmily došlo dne 19. října a k jejímu přenešení do Prahy dne 21. října 925. Církevní translace slavila se patrně v den uložení jejího těla do hrobu u sv. Jiří za přítomnosti řezenského biskupa dne 10. listopadu (926?). Srv. též J. Peřák, Legenden, l. c. str. 224—225.

se nejúplněji v rukopise kapitoly olomoucké Nr. 44., již výše (str. 539) popsaném, ze století XIV. (A) Přihlíželi jsme však i k jiným rukopisům, a to zejména k rukopisům Národní a universitní knihovny v Praze, sign. XII. G. 11 a ze století XIII., kde antifony nížeji otištěné zapsány jsou na fol. 193^a—196^b (B), dále k rukopisu téže knihovny sign. VII. F. 23, rovněž ze století XIII., kde antifony o sv. Ludmile čtou se na fol. 727^b—730^a (C), a k rukopisu téže knihovny sign. XII. F. 5 z konce XIII. století, kde text antifon je znamenán na fol. 8^a—10^a. (D) Mimo to přihlíželi jsme též k rukopisu fary v Kremnici, popsaném při vydání legendy »Fuit in provincia Boemorum«, kde naše antifony se střídají s lekcemi zmíněné legendy o sv. Ludmile. (E)

[Versus] de sancta Ludmila.

1. LUX VERA LUCIS radium sparsit in emisperium Bohemorum ad gaudium per Ludmille martyrium.
2. Vetus error iam abiit, lumen fidei adiit gens bohema et gracie, baptismum et spem glorie.
3. Dum Christi vacat laudibus prima noctis vigilia, nurus hanc plena fraudibus sua necat familia.
4. Mortale solvens debitum Deo commendat spiritum, celicum subit aditum et lictores interitum.
5. Insignia sunt sanctitatis: redolent suaviter dono fontis pietatis ossa sua perhenniter.
6. Lauda deum Bohemia, psalle, gaude, tripudia, Ludmille per suffragia regna sperans celestia.
7. Altissimi veri Dei nobis donet memoria, ut regnemus, licet rei, cum Ludmilla in gloria.
8. A sompno pigros excita, soporem mentis abice, in laudes tuas incita eterni patris unice.

9. Nostros mentes illumina, claritate eximia perduc ad vite lumina, da gaudiorum premia.
10. Nobis prosit suffragium Ludmileque martirium, perhenne confer bravium, Christe, redemptor omnium.
11. Actus nostros sic corrige, ne delinquamus iterum, celeste munus porrige, conditor alme siderum.
12. Presta, beata trinitas, manere in concordia, concede, simplex unitas, beata nobis gaudia.
Amen, amen, amen.

Antiphonae cum responsoriis de sancta Ludmila.

1. ECCE IUBAR MATUTINUM, veri solis primum, fulget in Bohemia, diem fidei vicinum monstrans, per martyrium altatur in gaudium; ore psalencium iubilet ecclesia!
2. Laudem clerus concinat Ludmile matri pie, choro chorus accinat festum agens hodie.
3. Mater cleri fuit et solacium, faulrix veri sinusque fidelium.
4. O, dulcis effusio matris absque fraude, o lucis diffusio celi plena laude.
5. Luce plena fidei fulget ut aurora Ludmila martyr dei paganismi ora, ex qua lucis indicia sparguntur in Bohemia in Tarthareorum fugamen errorum; gaudia varia depromat ecclesia.
6. Prima noctis vigilia transmeat in gaudia felix hec matrona; hec sunt sacra sollempnia, gaudeat Bohemia in tanta patrona!
7. Preciosa mors Ludmile in conspectu Domini, cuius prece nephas vile relaxatur homini.
8. Quasi stella matutina in medio nebule et ut uter in pruina vita Christi famule, nam in gravi tempore fidem opprimente castigato corpore munda luxit mente.

9. O Ludmila mater bona, o Boemorum patrona, tuis beatis precibus nos serves a nocentibus.
10. Assunt sollempnia Ludmile beate, canat ecclesia cum iocunditate.
11. Firma fide preambula sudat in operibus Ludmila, Christi famula, serviens pauperibus.
12. Servans sanctimoniam semper cordis meri, dilatat ecclesiam facta nutrix cleri.
13. Hec est illa vidua dans duo minuta, in datis precipua laude Christi tuta.
14. Gaude celum primo flore carpto de Boemia, cuius sancta grato rore roratur ecclesia.
15. Ista Christi famula, veritatis emula, veri veris fit primula.
16. Nobilis ex genere, sed fide nobilior, quam conservans tenere Christo fit propinquior.
17. Hec ancilla veri Dei fit dilatatrix fidei.
18. In virtutum culmine stetit elevata, sanctitatis lumine procul dilatata.
19. Ut columba sine felle caritatis fluens melle sanctitatis.
20. Hec est Iudyth vidua, ieiunans frequenter, celi petens ardua et orans ardentem.
21. Omni carens infamia vitam conservabat, per fletus et ieiunia corpus macerabat.
22. Numquam cum ludentibus hec commiscebatur, sed iuncta merentibus hos consolabatur.
23. Hec est prima propaginum, quas vidit pincerna, ex qua manat vite vinum petente superna.
24. O propago fructu grata, vite clara generata.
25. Hec Iahel mirabilis Sysaram prostravit, clavum figens per tym-

pora, dum insuperabilis carnem edomavit dure deducens tempora.

26. Pietati studuit, largitate claruit.
27. Quamvis in divitiis, non tamen in deliciis, carnis efflua, abstinens a vitiis et vanis blanditiis casta vixit vidua, resecans superflua.
28. Res tenebat non ad fastum, sed ad tegmen et ad pastum.
29. Si queratur femina fortis, hec est una, que devincens crimina fulget velud luna.
30. Ludmila felix matrona, digna laude varia, o Boemorum patrona, nos illustra gracia.
31. Munda manens penitus, finem prestolatur, cui mortis celitus tempus revelatur.
32. Mortis ante prescia, munda consciencia, summit eucharistiam ad augendam gratiam.
33. Cum cordis fervore psallens mente, psallens ore.
34. Fune demunt, non mucrone vitam eius cum Gumnone Thunna mortis avidi, premissis duro sermone, tamquam canes rabidi.
35. In Christi collegium, confirmantes odium, sic tortores isti premunt ovem Christi.
36. Mors lictorum velox et varia subsecuta facta nepharia.
37. Et odoris mira fraglantia sunt honoris eius indicia, ad sepulchrum enim luminaria divinitus descendencia.
38. Laudes canens Davidicas prestolatur interitum, per quem in edes celicas reddat beatum spiritum.
39. Inmersus funis gutturi torquem collo fert auream huic viduate turturi, Ihesu salva nos per eam.
40. Sic Hester in regia graditur palacia, facta regni socia. Hec eius prima gracia, quod lictores variis interemit gladius cum omni familia.

41. Laus celestis resonet, cui terra consonet in Ludmile gloria per varia gaudia.
42. Salutem ex inimicis dedit patrie felicitate predilecte famule mystice Iahel benedictus dominus Deus Israhel.
43. Gaudenti congaudeamus filii ecclesie, diem festum recolamus Ludmile matris pie, nam in ea collaudamus collatorem glorie.
44. Consortes celi curie festum colamus hodie.
45. O mater Bohemie, Ludmila flos gracie, o felix patrona, o celi curie consors et glorie, fulgens sub corona.
46. O quam leta facie regem cernis glorie, supra carnis morem celi sedis hodie cum palma victorie possides decorem.
47. Nos tuo iuvamine de mundi caligine perduc ad honorem, sanctorum splendorem.
48. Exultavit spiritus die sui exitus in Deo salvante, quam respexit celitus pro causa interitus ipsam sublimante.

5. Ut aurora ꝑ in aurora **B, D.** — Paganismi ora ꝑ paganismi hora **B, C, D.** — Tartareorum ꝑ Thartareorum **B, C;** Tartareorum **D.** — *Rukopis B a F verše 2.—5. nemá a pokračuje veršem 6.: Prima noctis vigilia.* — 7. *Rukopis B verš 7. nemá.* — Cuius prece ꝑ cui prece **D.** — 9. *Pisat rukopisu C verš 8. vydřel, takže možno čísti toliko konec verše: a nocentibus.* — 12. Cordis meri ꝑ cordis veri **E;** meri nemá **B, D.** — Facta nutrix ꝑ sancta nutrix **F.** — 13. Tuta ꝑ tua **C;** cura **D.** — 14.—19. *Rukopis B nemá verše 14.—19.* — 14. Grato rore ꝑ grati rore **A;** grata rore **B.** — 15. Ista Christi ꝑ ista est Christi **C.** — 16. Christo fit ꝑ Christo **B.** — 18. Dilatata ꝑ sublimata **E.** — 19. Fluens melle ꝑ sine melle **E.** — 22. Iuncta merentibus ꝑ cuncta cum merentibus **E.** — 24. Vite clara ꝑ vite **C.** — 25. Hec Iahel ꝑ hec est Iahel **C.** — Carmen ꝑ carmen **A.** — 26. Largitate ꝑ claritate **F.** — 27. Casta vixit ꝑ casta **C.** 28. Ad tegmen ꝑ ad tegimen **F;** ad regimen **C.** — 31. *Veršem 31. končí rukopis F.* — 33. Psallens ore ꝑ ore **C.** — 34. Thunna ꝑ Tunna **B;** Thonna **D;** Thunia **A, E.** — Rabidi ꝑ rapidi **A.** — 35. Sic tortores ꝑ nunc tortores **C.** — Tortores isti ꝑ tortores **B.** — 39. Collo fert ꝑ circumfert **A.** — 42. *Pisat rukopisu C verš 42. vydřel.* — 43. Matris pie ꝑ matris pie prece **C.** — 45. *Pisat rukopisu C verš 45. vydřel a ponechal pouze slova: glorie fulgens sub corona.* — 46. *Rukopis B nemá konec verše 45.: fulgens sub corona a začátek verše 46.: o quam leta facie regem cernis glorie.* — 48. *Veršem 48. končí se rukopisy B, C, D.*

REJSTŘÍK

jmen osobních i místních, jakož i věcí k pramenům
v Přílohách vydaných.

A.

Agri principis 496.
agriculture officium 525.
agrorum gubernator in Boemia
(Přemysl) 525.
anchora cum corpore s. Clementis
512.
anni puericie principis Bohemorum
534.
antistes Moravorum Methodius 505;
— Ratisponensis 480.
srv. též episcopus, presul, pontifex.
apices sive littere sclavice 487.
apostoli Moravie (Cyrillus et Me-
todius) 502.
apostolicus (papa Romanus) 516,
519; srv. též papa; apostolica doc-
trina 516.
archiepiscopalis sedes in Wele-
hrad 514.
arma et operimenta exercitus princi-
pis Bohemorum 496.
Arnolf, král východofranský 542,
543.
aurum et argentum 470, 475, 498,
529, 532, 533, 548.

B.

Basilica s. Georgii in civitate Pra-
gensi 480, 481, 492, 529; consecra-
cio basilice s. Georgii 537; — b.
Marie in civitate Pragensi 528; —
b. Michaelis in Tetin 478, 534,
535; srv. též ecclesia, templum.

Bavoři, provincia Bavarorum 498.
beata Ludmila 535, 536, 537, 542,
543, 544; beatissima Liutmila 533;
beata i. e. deo digna Liutmila 532.
beatus Cyrillus 503, 516; — Geor-
gius 529; — Methudius 520; — Mi-
chael 500, 534, 555; — Wenceslaus
495, 496, 497, 499, 500, 537; —
puer Wenceslaus 547; — dux Wen-
ceslaus 546; — Petrus 529; srv. též
sancta, sanctus.
beneplacitum Bohemorum 527.
Boemia, Bohemia, Bohemi 491, 495,
548, 551, 552, 553, 558, 559; Bo-
hemi et Sclavi 489; Bohemie
conversio 511; — dux 521, 527; —
dux electus 491; — dominum uni-
versum 530; — ducatus 526; —
gens 521; — plebs sive satrape 530;
— primarii 534; princeps 471, 527,
528, 535, 536, 537; Bohemorum reg-
ni princeps 534; — princeps dux
Boriwoi 542; — principis etatis ro-
bur 530; — principes et reges lin-
gue slavonice 469; — terra 546,
553; — provincia 477, 533; — pa-
tria 528, 535; — regnum 492, 528,
530, 535; — principatum et reg-
num 470; — regni gubernacula
528; — populus 550; — populus
cunctus 527, 530; — prima patrona
Ludmila 542, 543, 554; — terre
sancti 546.
bohoslужba slovanská povolena
Římem 488, 516, 517, 524.

Boleslav I., kníže český 485, 499, 500, 529, 530; dán na vychování Ludmile 471.

Bořivoj, kníže český 485, 490, 495, 528; — dux Boemie 521; — dux Bohemorum 469; — princeps vel dux Boemie 526; — comes provincie Boemorum 467, 469; — iuvenis 526; — baptizatus a b. Metudio 526, 542; — piissimus 489; — religionis christiane constitutor 528; — primus dux catholicus Boemie 542; — exul de Boemia 527; — dominus regni Moravie 526; — moritur 492.

Budeč, urbs Budecz 495; civitas Budz 529; ecclesia b. Petri in Budz 529.

Bulharsko, Bulhaři, Bulgri vel Bulgarii, 487, 503, 513, 515, 523, 524; misse sclavonica lingua in B. 524.

C.

Capitalis sententia 547.

captivi christiani liberati 512; srv. servi, mancipia.

Cařihrad, Constantinopolis 511, 513.

castellum Gradicz 526; — Tetin 530, 535; srv. též castrum, civitas, urbs.

castrum et civitas Pragensis 553; — Welehrad 514.

Chersona 512.

cilicium asperum b. Wenceslai 496.

Cirillus, Quirillus 487, 503, 504, 515, 517, 519, 520, 524; — natione Grecus 503, 523; — Constantinus 511; — factus sacerdos 511; — dictus Philosophus, Thessalonica ortus 511; — verus doctor gen-

tis Moravie 513; — episcopus 511; — factus monachus 504, 511, 524; factus monachus 25. dec. 868 511; — moritur 14. febr. 869 488, 504, 516, 524; — et Methodius sacerdotus dei 514; — et Methodius viri sancti 468; — et Methodius, festum eorum in Moravia 502.

cives Moravie 520.

civitas Thesalonica 511; civitates Boemie 496; — Moravie 514; — Budz 529; — Praga 500, 525, 528; — metropolitana Boemie 527, 530; — et castrum Pragense 553; — Ratisponensis 537; — Milnik noviter constructa; srv. též castellum, castrum, urbs.

s. Clemens, papa, 512, 513; ecclesia s. Clementis in castello Gradicz 526; ecclesia s. Clementis Rome 520.

clerus, clerici 470, 497, 537; clerici et presbiteri 498; clerici et viri religiosi 534; clerus universus 545; clerus et populus 515, 551; clerus Ludmile 475, 497, 529; clerus ducis Wenceslai 500; clerus Pragensis 481, 536; clerus coepiscopi Ratisponensis 537.

clipeus 532.

coepiscopus Ratisponensis 537.

comes provincie Bohemorum princeps Boriwoy 467; — Zlaubor ex provincia Sclavorum 528; — (hrabie) de Bohemia 467.

Common, procer Boemie v. Gommon.

communio corporis et sanguinis Christi 532, 548.

conversio Bohemorum 521, 526, 527; — Bulgarorum 513; — Gazarorum

512; — Moravorum 513, 514, 517, 525.
 consecratio basilice (s. Georgii in civitate Pragensi) 529, 537.
 Constantinopolis v. Cařhrad.
 crusine et vestimenta 498.

D.

Dedicatio ecclesie (s. Georgii in civitate Pragensi) 537.
 doctor gentium b. Paulus 524.
 demonia 501, 526, 547; demoniis immolare agnos et porcellos 497.
 domestici Ludmile 529.
 dominacionis honor in patria Boemorum 535.
 domus Ludmile 529, 534, 549, 555; — Christi 470.
 Drahomir, Dragomir, uxor ducis Wratislai, mater s. Wenceslai 470, 471, 473, 485, 486, 497, 498, 530, 531, 533, 534, 535, 547, 555; — de provincia Ztodor 528.
 dux Boemorum 491, 495, 496, 521; — et princeps Boemorum 495, 526; — vel rex Moravie 526; — in regno Boemie 529; — Boemorum electus 491, 527; ducatus Bohemie 526; duces magnifici 533.

E.

ecclesia, ecclesie in Boemia 496, 498, 528, 529, 535, 547; — Moravie 518; — b. Petri in civitate Budecz 495, 529; — s. Clementis in castello Gradicz 526; — s. Marie in civitate Pragensi 495; — s. Georgii in urbe Pragensi 479, 480, 495, 536, 537, 554, 556; — s. Viti in civitate Pragensi 499; — cathedralis in Welehrad 514; — s. Clementis

Rome 516, 520; — in Chersona 512.
 electio ducis Boemorum 495, 496, 527, 530, 534.
 episcopus Cyrilus 511; episcopatus Moravie 517; — Pragensis 556; — Ratisponensis 480, 499, 537; — Welegradensis 542, 543.
 errores doctrine Methodii 505.
 excommunicationis sententia contra regem Swatopluk 519.
 exercitum principis Boemorum 473, 496.
 exilium presbiterum Bohemie 498.

F.

Farina de tritico 496.
 festum b. Ludmile 551.
 funeris officium b. Ludmile 476, 532.

G.

Gazarorum provincia 512, 513.
 gens Boemorum 521, 528; — Moravorum 504, 513, 519, 524; — Moravorum illustrissima 504; — Moravorum sancta 514.
 gentilitas 469, 470, 505 sr. pohanství, idolatria.
 Gradicz castellum v. Levý Hradec.
 greca lingua 514; Grecus sc. b. Cyrillus 503.
 Gummon, Gummo, Common, procer Bohemorum 477, 531, 533, 547, 561.
 gubernator agrorum Boemie 525.

H.

Hadrian II., papeř (867—872) 515, 516.
 hospites et peregrini 496.

I.

Idola paganica, idolatria in Bohemia 468, 470, 486, 489, 490, 495, 498, 526; *srv. též* gentilitas.
imperator Arnolfus 542, 543; — Constantinopolitanus 511, 513; — Swatopluk 488, 524.
infideles in Praga 480.

J.

iudicium principis Boemorum 496.
Jan VIII., papež 516.
Judei 511.

K.

Kanonisace sv. Ludmily 480.
Kaych, sacerdos slavonicae linguae in Bohemia 490, 526.

L.

Latina lingua 514.
levite et sacerdotes v. sacerdotes.
Levý Hradec, castellum Gradiz, ecclesia s. Clementis 491, 526.
libri ecclesiastici 469, 497, 498.
Libuše, Lubussa, phitonissa 489, 525.
lingua bohémica 527; — greca, latina, slavonica in ecclesia 515, 517.
littere 495, 529.
Ludmila, Liutmila, uxor Boriwoi, 467, 469—481, 485, 489, 491, 492, 521, 523, 528—533, 535—537, 542—556, 558—562; — filia comitis Zlavyboris 467, 528; — baptizata 491, 542; — ducissa Boemie 555; — educacio Wenceslai et Boleslai 530; — domus in Tetin 555; — moritur 475; — sepulchrum

555, 561; — miracula 475, 481, 555, 556; — translacio 478—481, 535—537, 554, 556, 557; — sanctitas 555, 558; — festum 551, 557, 559, 562; — reliquie 553, 554, 556; — prima patrona in Bohemia 542, 543, 551, 553, 559, 561, 562; versus et antiphone 558—562.

M.

Magistri de Bavaria et Suevia 498.
mancipia 498.
Mělník, Milnick, civitas noviter constructa 528.
mensa principis Bohemorum 498.
Metoděj, Methudius, 487, 489, 490, 491, 502, 520, 524; — germanus Constantini 513, 514; — factus episcopus 504; — revertitur Moraviam 520; — Moravorum antistes 485, 505, 511, 518, 525, 526, 527; — summus pontifex Moravie, habens sub se septem pontifices 488, 524; — Welegradensis episcopus 542; — baptizavit principem Bohemorum Boriwoi 489—491, 526; — baptizavit Ludmilam 491; — proctví o Přemyslovcích 469, 489, 490, 492, 521, 528; — eius doctrine errores seminantes 505; — eius persecucio a rege Swatopluk 518, 519; — anathemate percussit Moraviam 525; Cyrillus et Methodius viri sancti 468, 503; sacerdotes dei 514; eorum festum in Moravia 502; *srv. též* Ciril.
metropolis urbs Boemie Praga 527, 530, 536.
Michael, imperator Constantinopolitanus 511.

Mikuláš I., papež (858—67) 515, 516.
 militia regalis Moravie 504.
 minister principis b. Wenceslai (Podiven) 497.
 misse lingua sclavonica 487, 488, 515, 524.
 Morava 487, 489, 491, 519, 520, 528; — regio Sclavorum 524; — terra spaciosa 503; — patria 518; — partes 517; — terra et populus 515; — populus 514, 517, 524; Moravorum gens 504; — gens illustrissima 514; — gens sancta 514; — nobiles et cives 520; — opida et civitates, vici et ville 514; regnum 518, 525; — rex Rastislaus 518; — princeps Rastislaus 513; — rex Swatopluk 527, 542, 543; princeps Moravie statuit summum pontificem terre 524; Moravi idiote viarum dei 504, 517; — conversio 503, 511; — apostoli 502; — pontifex Methudius 517, 518, 526, 527, 528; — septem pontifices 488, 524; — anathemate percussa a Methudio 525; — desolata 525.

N.

Němci, Teutonici 527.
 nobiles Moravie 520; — populi Boemie 495.

O.

Officium agriculture 525.
 operimenta exercitus principis Boemie 496.
 opida Moravie 514.
 organa in ecclesia 551.
 ornamenta ecclesiastica 469.

P.

Palacium principis Boemorum 497.
 papa Romanus 499, 515, 519, 520.
 parrochia episcopatus Ratisponensis 537.
 partes Moravie 517; — Sclavorum 524; — plebis Boemorum 527.
 patria Boemorum 528, 535; — Moravie 518.
 patriarcha Constantinopolitanus 511.
 Paulus apostolus 501; — doctor gencium 488, 524; — presbiter b. Ludmile 473, 474, 479, 531, 535; — presbiter maior civitatis Pragensis 497.
 pauperes 529.
 pavimentum 473, 475.
 pedagogus apicum principis Wenceslai 529, 534.
 peregrini 529.
 Philosophus sc. Constantinus-Cyrilus 512, 513.
 phitonissa quedam, Libuše 489, 525.
 plebes Boemorum 527; — eligunt principem Boemorum 530. (Podiven), minister b. Wenceslai 497.
 pohanství v Čechách 467, 468, 480, 497, 521, 525, 526, 527, 528, 536, 547, 559; — na Moravě 504, 514, 518, 524; — v zemi Stodoranů 528; pohanské žertvy 497.
 pontifex Adalbertus 546; — b. Martinus 556; — civitatis Ratisponensis 480, 537; — Moravie Methudius 524, 525, 526, 527, 528; summus pontifex Moravie Methodius statuitur a principe Moravie 524; summus pontifex Romanus 487, 503, 511, 524; pontificalis benedic-

- tio basilice 480, 537; *srv.* presul, episcopus, archiepiscopus, papa.
- populus Boemorum 496, 527, 547, 550; — et exercitus Boemorum 495; populus Moravorum 504, 514, 517, 525; — Moravie dure cervicis 524; — Romanus 520.
- Praha, Praga civitas, urbs 472, 473, 479, 489, 495, 500, 525; — castrum et civitas 553; — civitas metropolitana Boemie 527, 530, 536; — episcopus 556; — palacium principis 497; — ecclesia b. Marie 491, 528; — basilica s. Georgii 492, 529, 536, 537, 554, 553, 556; ecclesia s. Viti 499.
- prelia b. Wenceslai 498.
- Přemysl, Primiz[1], Primislaus, vir sagacissimus atque prudentissimus 489; — cui agriculture erat officium 525.
- presbiter Paulus 473, 474, 531, 535, 536; — maior civitatis Pragensis Paulus 497; — Uenus in urbe Budecz 495; presbiteri Ludmille 497; presbiteri et clerici 496, 498.
- presul Methudius 489, 490, 504, 521, 526; *srv.* též antistes, episcopus, pontifex.
- přijímání pod obojí způsobou 472, 472, 473, 474.
- primarii Boemorum 534; — rectoresque Moravie 525.
- primogenitus filius et eius successio in regno Boemorum 469.
- princeps Boemorum 471, 479, 480, 497, 527, 528, 535, 536, 537; — regni Boemorum 469, 534; — vel rector Boemorum 525; — Boemie dux Boriwoi 542; — vel dux Boemorum 495, 526; — vel rex Moravie 525; — Moravie ceu imperator 524; — Moravie (Rastislaus) 513, 518; — Swatopluk 505, 518.
- principatum Boemie 489, 496, 499; — et regnum Boemie 470.
- proceres Bohemie 531. *Srv.* též primarii rectores, satrape.
- provincia Bavarorum 498; — Boemorum 477, 533; — terre Boemie adiacentes 553; — Gazarorum 513; — Melnizensis 489; — Suevorum 498; — Sclavorum et eius comes Zlavibor 528; — Sclavorum Ztodor 528.
- psalmi 536.
- Pšov, provincia Sclavorum 528.
- puerica principis Boemorum 534.

R.

- Rapine in Boemia 529.
- Rastislav, Rastislaus, princeps vel rex Moravie 513, 514, 524; — princeps vel rex religiosus 518, 525; — rex devotus 518; — institutor christianitatis 525.
- Ratispona v. Řezno.
- rector vel princeps Boemie 525, 527; — christianitatis Moravie, rex Rastislaus 525; rectores et primarii Moravie 525; rectores ecclesie Romane 516, 524.
- regalis milicia Moravie 504; regales vestes b. Wenceslai 496.
- reges Bohemie 469; *srv.* též dux, princeps.
- regio Sclavorum Moravia 524.
- regnum Boemie 469, 470, 492, 528, 529, 534, 535; — sc. dominium Dragomyr 530; — Liutmile 530; — Moravie 518, 525.

Řekové 523.

rex Moravie 504; — (Rastislaus) 514, 515, 518; — Swatopluk 527, 542, 543; — vel dux Moravie 521; — vel princeps Moravie 525.

Řezno, Ratispona 537, 480; — episcopatus 499, 537.

Řím, Roma, 487, 488, 499, 503, 504, 505, 515, 519, 520, 524.

S.

Sacerdotes 490, 497, 498; — et levite 479, 536; — et clerici 469, 528; — et clerus 545; — et viri religiosi; — Ludmile 547; sacerdos Kaych 526; sacerdotes Domini Cyrilus et Methudius 505, 514, 515, 519; — de Moravia 521; — Pragenses 480.

sacramenta catholice fidei 514; — corporis et sanguinis Christi 472, 473, 474, 532.

sanctus Adalbertus 546; — Cyrillus et Methudius 504, 512, 514, 520, 521, 524, 543; — Clemens 512, 513, 515, 516; sancta Liutmila 530, 533, 535, 536, 537, 542, 548, 551, 553, 555; sanctus Wenceslaus 531, 534, 547, 556; sanctorum pignora in basilica b. Michaelis 534; sanctitatis fama principis Zpitigneu 528; sancta gens Moravorum 504, 514; sancti terre Bohemie 546.

Sarraceni 511.

satrape Bohemie 530.

Sclavi, Sclavorum regiones 487; partes 524; Sclavi Boemi 525; — de Ztodor 528; — sclavonica lingua in ecclesia 487, 488, 515, 516, 517, 524.

sedes archiepiscopalis in Welehrad

514; — paterna principum Boemie 530.

sentencia capitalis 533, 547.

sepulchrum, sepultura Ludmile 475, 476, 478, 532, 535, 537, 561.

sermo grecus, latinus, sclavonicus 524.

servitus captivorum christianorum 513.

simulacra demoniorum, gentilitatis 469, 526, 528.

Slavibor, comes de provincia Sclavorum 467, 528; — comes de provincia Melnizensi 489.

Spitihněv, Zpitigneu, dux Boemorum, 469, 485, 492, 495, 528, 529.

Soluň, Thessalonica, 511.

stolec knížecí, sedes paterna principum Boemie 530; — arcibiskupství moravského 485.

subulci 526.

Stodoraně, Sclavi pagani de provincia Ztodor 528.

Strojmír, Zrojmir i. e. iudica pacem, 527, 528.

summus pontifex v. pontifex.

Svatopluk, Zuentepulc, dux vel rex Moravie 469, 485, 489, 491, 520, 521, 526, 527, 542, 543; — quasi imperator 488, 524; — nepos regis religiosi (Rastislai) 525; avunculus (Rastislai) 518, 525; — sediciosus 505, 518; — princeps frontosus 519; — anathemate percussus a Methudio 519; Svatoopluk II., nepos primi 488.

Švábové, de Suevia 498.

T.

Taberne, in tabernis bibere 498.

tabule ecclesie 500; tabula sepulchri lignea 535, 536.

templum in Chersona 512; — s. Georgii) in civitate Pragensi 480; — s. Viti in civitate Pragensi 499; srv. basilica, ecclesia.

terra Boemie 497, 546, 547, 553; — Gazarorum 512; — Moravie 503, 513; — Bulgarorum 503; srv. též provincia.

Testamentum Vetus et Novum slavonice 514, 524.

Tetín, Thetyn, castellum, 472, 473, 478, 530, 531, 534, 535, 548, 555, 556; domus s. Ludmile 534, 555; tumulum s. Ludmile 555; basilica b. Michaelis 478, 534, 535, 555.

Teutonici 527.

Thessalonica civitas 511, v. Soluň.

translacio Ludmile 535—537, 554, 556.

triticum metere 496.

tumulum b. Ludmile 474, 478, 533, 536, 555.

Tunna, Thunna, procer Bohemie, 477, 531, 533, 547, 561.

Tuto, pontifex civitatis Ratisponensis, 499, 537.

U.

Učen, Ucenus, presbiter in urbe Budecz, 495.

urbs Boemie 525; — Budecz 495; — Praga 479, 495; — metropolitana Praga 530, 536; — Ratispona 499; srv. též civitas, castellum, castrum.

V.

Václav, Wenceslaus, dux Boemorum 469, 470, 478, 485, 486, 492, 495, 496, 499, 500, 529—531, 535 až 537, 546, 547, 556; electus dux 534; puer 472; educatus a Ludmila 471; factus vir 498.

Velehrad, sedes archiepiscopalis Moravie 485, 514, 542; ecclesia s. Marie 514; kostel sv. Víta 485.

vestes 475, 532; — regales b. Wenceslai 496; vestimenta Liutmile 480, 536.

vinea principis 497.

s. Viti ecclesia in civitate Pragensi 499.

Vratislav, Wratizlaus, dux Boemorum, 469, 470, 485, 486, 492, 495, 496, 528, 529, 556.

Vojtěch, sanctus pontifex Adalbertus, 546.

Z.

Ztodor, provincia, v. Stodoraně.

OPRAVY A DOPLŇKY

Na str. 19 ř. 6 ke slovům: kdež ‚Ludmila ležela‘ přidej poznámku:
Srv. také rukopis legendy ve Vyšším Brodě a níže str. 475.

Na str. 58—59 k poznámce 47 připoj doplněk:

Je zajímavé, jak *Pekař*, *Legenden* l. c. str. 223, poznamenává, že *Hájek* jako rok smrti kněžny Ludmily (správně!) udává rok 920.

Na str. 59 k poznámce 50 připoj doplněk:

V rukopise kapituly pražské (srv. *A. Podlaha*, *Soupis rukopisů kapitolních* II., nr. 1012) je na fol. 218^b tato zpráva: »Anno nat. d. 874 Borziwoy baptisatus est in Olmutz per beatum Metudium, archiepiscopum Welegradensem.« Rukopis dal zhotoviti a jeho zprávy sebrati Jan z Dubé roku 1436 v Žitavě. Zpráva je zajímavá tím, že odchyluje se od tradice odvozené z Kosmy, který jako rok křtu Bořivojova udává rok 894.

Na str. 76 ř. 3 od dola ke slovům ‚v století XIV.‘ připoj poznámku:

Úcta slovanských apoštolů Cyrila a Metoděje je na Moravě i v Čechách do-
svědčena již před dobou Karla IV. (Srv. výše str. 73, 284, 285, 508.) Roku
1310 v katedrálním kostele olomouckém dal olomoucký kanovník Telchontius
(z Telče) zříditi svatým Cyrilovi a Metodějovi oltář, jehož nadání bylo pak
r. 1330 a 1360 rozhojnéno. Srv. *B. Dudík*, *Hist. Forschungen in der Bibliothek*
zu St. Petersburg, *Sitzungsberichte d. Wiener Akademie* XCV (1879) str. 349.

Na str. 79 ř. 8 místo: ‚toho Kristiána‘ čti ‚toliko Kristiána‘.

Na str. 81 ř. 11 místo: Bulgri čti: Bulgri vel Bulgarii.

Na str. 103 k poznámce 89 dodej:

S touto skutečností je v zdánlivém rozporu list mohučského arcibiskupa Ha-
tona papeži Janovi IX., domněle z roku 900, který *G. Friedrich* podle *Mühl-
bachera*, *Die Regesten d. Kaiserreiches unter d. Karolingern* I., p. 720, pokládá
za padělek X. století, kde se píše o stížnosti biskupů bavorských na Moravany.
A žc »Maravenses populi Francorum potestati rebelles iacent« a v ohledu cír-
kevním »seorsum metropolitane gloriantur a vestra concessione esse sublimatos,
cum nunquam metropolitana sedes inter illos haberetur, sed semper illorum [sc.
Bavariae] provincię et diocesi coherent«. Dále pak se opakuje, že »illi autem
Maravenses ... a vestra concessione dicunt se metropolitanum accipere«. Arci-
biskup Hato žádá proto papeže, aby zakročil ve prospěch Bavorů a proti Mo-

ravanum, »ut tandem cognoscant cui dominatui subiaci debeant«. Neboť nepomůže-li prý papežské napomenutí »nolint Francorum principibus colla submittere; et credimus absque sanguinis effusione et multa cede ex utraque parte tunc posse bene contigere«. (Srv. G. Friedrich, Codex dipl. Bohemiae I., nr. 368, p. 337—338.) Ve skutečnosti nejde v tomto padělků z X. století o popření existence moravského arcibiskupství, nýbrž o nároky biskupa pasovského na kraje slovanské a také na Moravu, které se odůvodňovaly tradicí Lauriaca-Lorchu z dob římských. (Srv. str. 161—166.) List výše citovaný se zachoval skutečně v rukopise vídeňské Nationalbibliotheky nr. 1051, kde se čtou i jiná falsa Pilgrima Pasovského, k nimž dle vši pravděpodobnosti náleží. Popírání existence moravské církevní organizace a moravského arcibiskupství je pak v této souvislosti spíše svědectvím pro jeho existenci, ano i pro jistý význam této organizace ještě v druhé polovici století X. Srv. str. 196.

Na str. 109 k poznámce 95 dodej:

Uplatnění se bulharských vlivů v Čechách pro X. století neb i dobu něco pozdější není pravděpodobné. Srv. též studii O. Jansena Český podíl na církevněslovanské kultuře ve sborníku Co daly naše země Evropě a lidstvu, Praha, 1939, str. 13, kde ukazuje, že literární styky mezi Čechami a Bulharskem byly celkem nepatrné a dokládá tuto skutečnost jazykovou a literární povahou staroslovanských textů, dochovaných v Bulharsku.

Na str. 115 ř. 13 ke slovům: »ruský letopis ... rozváděl českou předlohu« připoj tuto poznámku:

Podobně píše též O. Jansen, l. c. str. 15—16, a zdůraňuje, že předlohou ruského »pravení« byl velkomoravský spis, náležející do řady apologií slovanské bohoslužby, asi Privilegium moraviensis ecclesiae, který se mohl dostat na Rus toliko přes přemyslovské Čechy. Správný postřeh O. Jansena třeba korigovati jen potud, že Privilegium moraviensis ecclesiae vzniklo v přemyslovských Čechách a nikoli na staré Moravě.

Na str. 137 k poznámce 108 dodej:

Je však též možné, že Kristián v líčení prokletí Moravy arcibiskupem Metodějem je prostě ohlasem Privilegia církve moravské, které mělo snad podobnou zprávu o církevním zakročení Metoděje proti Svatoplukovi a zničení jeho říše jako »legenda bulharská«. Srv. výše str. 113.

Na str. 153 ř. 19 ke konci odstavce přidej tuto poznámku:

Srv. též níže v Přílohách str. 556 přípisek k homilii o sv. Ludmile, počínající slovy »Factum est« v rukopise kapituly olomoucké nr. 230 z konce XIII. sto-

letí, kde se setkáváme s dosti podobným omylem, jako v »Diffundente sole«; píše se tam totiž, že Vratislav, otec sv. Václava, založil kostel sv. Jiří a při něm ženský klášter řehole sv. Benedikta. Pozdějším stoletím splývalo v jedno založení kostela sv. Jiří knížetem Vratislavem na začátku století X. a zřízení ženského kláštera při témže kostele Mladou, sestrou Boleslava II. na konci X. století.

Na str. 160 ř. 6 místo: „neušel pozornosti“ čti: „ušel pozornosti“.

Na str. 169 r. 19 na konec odstavce připoj poznámku:

»Pokud se týče poměru »Diffundente sole« a václavské legendy »Crescente fide« asi z polovice X. století, bylo by možné poukázat na dva-tři obraty celkem shodné a které mohl autor »Diffundente« případně převzít z »Crescente fide«. Je to v první řadě údaj o křtu Bořivojově, a že Bořivoj »una cum exercitu necnon et omni populo suo ... baptizatus est«. Dále je to zpráva o založení kostela Panny Marie, i když tento čin »Crescente fide« přičítá Spitihněvovi, kdežto »Diffundente« jeho otci Bořivojovi. Podobně literární obrat v »Diffundente« kap. 6. »ubi multa detrimenta sathane ingerentes« může být ohlasem věty z »Crescente fide« kap. 5. »et gaudere cepit fides christiana et *dyabolo* fiebant *plurima* detrimenta«. Je však také možné, že je to běžná fráze soudobé křesťanské latiny.

Na str. 175 k poznámce 139 dodej:

O zkáze říše moravské skrze Maďary píše kolem roku 973 také Pilgrim Pavlovský. A že církevní organizace na Moravě zůstala až do jejího zrušení Maďary na konci století IX. neb na počátku století X.: »... usque ad tempora Hunnorum ... quorum barbarica feritas non solum predictam Lauriacensem civitatem, verum etiam in circuitu adiacentes regiones depopulavit atque funditus desolavit«. A podobně v jiném padělaném listu Pilgrimově asi z téže doby se píše, že oblast podunajská »frequenta populatione barbarorum (t. j. Maďarů) deserta et in solitudine redacta« zůstala bez církevní správy »usque dum invictissimus augustus et pater patrie (t. j. Oto I.) ... bellico tropheo eorum vires retundit« (t. j. v bitvě na Lechu roku 995). Srv. *G. Friedrich*, *Codex dipl. Bohemiae*, I. c. nr. 370, str. 340 a nr. 374, str. 345.

Na str. 196 k poznámce 180 dodej:

Srv. též dodatek k poznámce 89 na str. 103.

Na str. 272 ř. 20 čti: „Srv. výše str. 263.“

Na str. 308 pozn. 343 ř. 5 místo: „Boleslavem I.“ čti: „Boleslavem II.“

Na str. 336 k poznámce 377 dodej:

Naproti tomu kronikář *Hájek* udává, že Václav se narodil roku 908. Týž kronikář udává (správně) rok smrti kněžny Ludmily rokem 920. Snad z toho důvodu, vedle jiných, rozhodl se *Pekař* pro rok 908 jako rok narození knížete Václava. Srv. *J. Pekař*, *Legenden*, l. c. 223.

Na str. 427 k poznámce 472 připoj dodatek:

Také *O. Jansen* v své pozoruhodné studii: Český podíl na církevněslovanské kultuře v sborníku *Co daly naše země Evropě a lidstvu*, l. c. str. 13, vyslovuje se v ten smysl, že moravsko-panonská legenda o sv. Metodějovi se dostala na Rus přes Čechy. A při tom zdůrazňuje okolnost i námi výše zmíněnou, že nejstarší text církevněslovanské legendy o sv. Metodějovi je v ruském rukopise z XII. století, a to v sousedství s církevněslovanskou legendou o sv. Vítu.

Na str. 431 k poznámce 477 dodej:

a týž: *Zagadnienie autorstwa Bogurodzicy*, Hnězdno, 1935.

Na str. 437 k poznámce 491 dodej:

Srv. též *O. Jansen*, Český podíl na církevněslovanské kultuře, l. c. str. 14, kde ukazuje na ruské vlivy církevní v starých Čechách a také na jisté rozšíření úcty ruských světců Borise, Gleba, Olgy, Dmitrije, ano připouští, že z ruského prostředí pronikla do Čech též ruská cyrilice a uplatnila se pak vedle tradiční hlaholice.

Na str. 443 k poznámce 493 dodej:

Srv. též *E. Klich*, *Polska terminologja chrześcijańska*, Poznań, 1927, a *T. Lehr-Splawiński*, *Misja słowiańska św. Metodego a Polska*, *Collectanea Theologica* roč. XIII., 1932.

Mimo to prosím, aby drobné omyly tiskové čtenář sám si laskavě opravil.

DOSLOV

Odevzdávaje toto obsáhlé dílo veřejnosti, nemohu pominouti, abych aspoň několika slovy nezmínil se o jeho vzniku a nepoděkoval svým vzácným příznivcům, kteří jakýmkoli způsobem svojí pomocí přispěli ku zdaru této práce.

Na odborného čtenáře — a přítomné dílo je převahou určeno toliko pro odborné čtenáře a historické badatele! — kniha, jednající o pramenech desátého století v Kristiánově legendě o sv. Václavu, učiní nepochybně dojem, že jde v ní o revisi otázky stáří a významu »nejstarší kroniky české«, jak práci Kristiánovu Pekař svého času označil, její pravosti či podvrženosti. Netajím nikterak, že přítomná kniha skutečně podává revisi kristiánské otázky, byť snad na poněkud jiném základě, než jak řešení zmíněného problému přinesly výtečné práce Pekařovy. Nicméně pokládám za účelné poznamenati, že nedostal jsem se k napsání této práce pochybnostmi o správnosti soudů Pekařových, s nimiž jsem se v podstatě vždy stotožňoval a také nyní se stotožňuji.

Snad čtenáře poněkud překvapí, že přítomná práce o české literární tvorbě zejména v století X. vznikla při mých studiích o dějinách slovenských. Zabývaje se otázkou českých kulturních vlivů na Slovensku, narazil jsem na zajímavou variantu v legendě »Diffundente sole«, že slovanská bohoslužba dosud se udržuje v zemích slovanských a zvláště v Uhrách. Podle běžných názorů legenda »Diffundente sole« byla pokládána za literární výtvar asi z XIII. století. Ať pak zmíněná varianta svým obsahem náležela do století X. nebo do století XIII. slibovala pozoruhodný námět, že by se slovanská bohoslužba uržela v Uhrách a patrně na Slovensku do doby, kdy už jinde v našich krajích nebylo po ní stopy. Počal jsem tudíž studovati ruko-

pisy zmíněné legendy, k nimž pro úplnost přibral jsem vůbec cyrilské legendy našeho středověku. Poněvadž pak legenda »Diffundente sole« měla úzký vztah i k legendám ludmillským, počal jsem sbírat materiál i pro toto thema. Při tom přišel jsem k poznatku, že cyrilská legenda »Diffundente sole« netvoří celek s ludmillskou legendou »Factum est«, nýbrž že jsou to dvě literární díla, každé z jiného prostředí a jiného věku. Toto studium přivedlo mne k objevení legendy »Beatus Cyrilus« a k rekonstrukci »Privilegia církve moravské«. A souvislost »Privilegia« s legendou o sv. Prokopovi opět k rukopisnému studiu legend prokopských. Sebráním co možná úplného materiálu pro legendy cyrilské a ludmillské podařilo se mi potom objeviti ludmillskou legendu »Fuit in provincia Boemorum« v jejím původním rozsahu a ukázati, že je to literární práce snad už z doby sv. Václava. Tím vším podařilo se mi objeviti neb aspoň zrekonstruovati historické prameny pro první část legendy Kristiánovy, jednající o Cyrilovi, Metodějovi, Bořivojovi a Ludmile. Pro druhou část Kristiána, která jedná o Václavovi, historické prameny byly již celkem známé. Přes to byla tu řada otázek, s nimiž bylo přece jen nutno se vypořádati a se zřetelem k nově objeveným pramenům řešiti znova i otázku stáří a historickou hodnotu skladby Kristiánovy.

S hlediska heuristického byla přítomná práce dosti namáhavá a ne snadná i když mohl jsem se do jisté míry opřítí o početné rukopisné objevy a údaje Pekařovy. Leč ani dnes nelze říci, že je tato práce vykonána s naprostou úplností a s konečnou platností. A nevzdávám se naděje, že časem podaří se, třeba v nějakém pozdějším rukopise, objeviti původní text církevněslovanské legendy o sv. Ludmile, text »Privilegia církve moravské«, legendu »Diffundente sole« v jejím samostatném znění, úplnější a původnější text české recense legendy »Crescente fide« a také text české recense legendy Gumpoldovy. Nicméně přišel jsem k přesvědčení, že poznatky, kterých jsem nabyl při svém studiu našich legend z X. a XI. století, stojí již za to, abych je sdělil veřejnosti a nečekal, až časem podaří se snad objeviti i výše naznačené texty. Snad moje práce bude při tom podobným ukazatelem cesty, jako mně byla v tom svědomitá a podnětná práce Pekařova.

Závěrem budiž mi ještě dovoleno, abych co nejsrdečněji poděkoval

všem, kdo mne při studiu a při mé práci jakýmkoli způsobem podporovali.

Na prvním místě děkuji panu ministrovi školství a národní osvěty *Dru Janu Kaprasovi*, profesoru Karlovy university, k jehož laskavému podnětu, jakotžo redaktora Svatováclavského sborníku, moje práce byla přijata a vydána v tomto velkém našem národním díle. Podobně děkuji kolegovi *Dru Karlu Stloukalovi*, rovněž redaktoru Svatováclavského sborníku, za všecku podporu a přátelské porozumění, s nímž jsem se při tisku práce vždy setkal. A nemohu také pominouti, abych tu nepoděkoval i samému *Svatováclavskému výboru*, který vydání mé práce umožnil.

Dále děkuji co nejoddaněji všem správcům a ředitelstvím knihoven a ústavů, jejichž laskavostí bylo mi umožněno studium i fotografování početných rukopisů a které mimo to vlídně zodpověděly moje dotazy neb přímo obstaraly fotografie rukopisů. Jsou to zejména: *Knihovna metropolitní kapituly v Praze*, *Knihovna metropolitní kapituly v Olomouci*, *Knihovna metropolitní kapituly v Bratislavě*, *Bibliotéka metropolitní kapituly v Krakově*, *Národní a universitní knihovna v Praze*, *knihovna Národního musea v Praze*, *Universitní knihovna v Bratislavě*, *Bibliotéka Jagiellońska v Krakově*, *Bibliotéka Czartoryských v Krakově*, *Universitní knihovna ve Vratislavi* (Universitätsbibliothek in Bresslau), *Státní a universitní knihovna v Mnichově* (Bayerische Staatsbibliothek in München), *Národní knihovna ve Vídni* (Nationalbibliothek in Wien), *Universitní knihovna v Münsteru* (Universitätsbibliothek in Münster), *Veřejná knihovna v Drážďanech* (Öffentliche Bibliothek in Dresden), *Zemská knihovna ve Fuldě* (Landesbibliothek in Fulda), *Knihovna zakladu im. Ossolińskich ve Lvově*, *Bibliotéka na zámku Kórniku*, *Bibliotéka Wyszego seminarjum v Lublíně*, *Knihovna benediktinského kláštera v Rajhradě*, *Klášterní knihovna ve Vyšším Brodě*, *Klášterní knihovna v Admondu* (Klosterbibliothek in Admond), *Klášterní knihovna v Lilienfeldu* (Stiftsbibliothek in Lilienfeld), *Klášterní knihovna ve Starém Brně*, *Farní knihovna v Kremnici*, *Knihovna konventu Dominikánů v Olomouci*, *Český zemský archiv v Praze*, *Zemský archiv v Brně*, *Státní historický ústav v Praze*, *bibliotéka Metternichovská*

v Kynžvartě, Thunovská knihovna v Děčíně a Dietrichštejnská bibliotéka v Mikulově.

Obzvláštními a přátelskými díky jsem zavázán *Dru Rudolfu Holínkovi*, docentu university Karlovy v Praze, tehdy asistentu Historického semináře v Bratislavě, který se mnou kollacinoval většinu textů a též jinak svoji vědeckou zkušeností a zájmem o moji práci byl mi nápomocen. Podobně děkuji *univ. prof. Dru Janu Vilíkovskému v Brně*, který rovněž mi kollacinoval některé texty a upozornil mne na důležité rukopisy. Dále děkuji srdečně za pomoc při vydání latinských textů *univ. prof. Dru Boh. Rybovi v Praze* a *univ. prof. Dru Jaroslavu Ludvíkovskému v Brně* a mimo to za pomoc neb za cenná upozornění *univ. prof. Dru Frant. Hrubému v Brně*, *univ. prof. Dru Dobroslavu Orlovi v Praze*, *univ. prof. Dru Romanu Jakobsonovi v Brně*, *univ. prof. Dru Aug. Neumannovi v Olomouci* a zvláště panu řediteli knihovny Bollandistů *Maurisovi Coensovi v Bruselu*. Panu *prof. Dru Hugo Siebenscheinovi* děkuji za pomoc při vzdělání německého résumé, konečně pak panu řediteli tiskárny *K. Dyrnkovi* děkuji za všecku péči a porozumění při sazbě spisu. Za zprostředkování některých dotazů a obstarání fotografií děkuji také zástupitelským úřadům bývalého československého státu v Berlíně, v Mnichově a v Krakově.

SEZNAM

použitých a v knize citovaných rukopisů.

- Admont**, klášterní knihovna nr. **316** str. 466; nr. **412** str. 493; nr. **603** str. 484, 485; nr. **654** str. 493.
- Blaubeuren** v. Fulda.
- Bratislava**, kapitulní knihovna nr. **65** str. 466.
- Drážďany**, veřejná knihovna, **Dresden**, die öffentliche Bibliothek, sign. **I. 43** str. 463, 464.
- Děčín**, knihovna hrabat z Thunů nr. **211** str. 121, 484, 541.
- Fulda**, Landesbibliothek sign. **Aa 96** str. 506.
- Krakov**, biblioteka Czartoryských nr. **2767** str. 14, 15, 461; nr. **3064** str. 508.
- biblioteka metropolitní kapituly nr. **29** str. 508.
- biblioteka Jaeielanská nr. **2446** str. 508; nr. **3408** str. 508.
- Kremnica**, farní knihovna nr. **V** str. 15, 460, 461, 558.
- Lublin**, seminární biblioteka str. 466.
- Lvov**, biblioteka základu Ossoliňských nr. **1944** str. 121, 461, 541.
- Mikulov**, biblioteka knížat z Dietrichštejna sign. **I. 70** str. 465.
- Mnichov**, bavorská státní knihovna, **München**, Bayerische Staatsbibliothek, sign. **C1m. 21547** str. 539.
- Münster**, universitní knihovna nr. 23 (Catalogus 214. IV) str. 522, 523.
- Moravská Třebová**, farní knihovna str. 76, 466, 502.
- Olomouc**, biblioteka metropolitní kapitoly nr. **3** str. 494; nr. **12** str. 462, 506; nr. **16** str. 69; nr. **44** str. 494, 539; nr. **54** str. 507; nr. **112** str. 494; nr. **155** str. 464, 494, 502, 507; nr. **182** str. 73, 540; nr. **227** str. 494; nr. **230** str. 73, 56, 120, 224, 380, 540.
- studijní knihovna sign. **II. 196** str. 465.
- Opava**, gymnasijsní knihovna str. 494.
- Praha**, knihovna metropolitní kapitoly sign. **F. CV** str. 539; sign. **G. V** str. 375, 494; **G. 33** str. 464.
- knihovna Národního musea sign. **III. D. 44** str. 484, 485, 486; sign. **III. D. 45** str. 485, 486; sign. **XII. D. 4** str. 283, 482, 538; sign. **XII. D. 11** str. 76, 501; sign. **XIII. F. 13** str. 540; sign. **XIV. C. 2** str. 462; sign. **XV. E. 5** str. 482, 538; sign. **XVI. D. 11** str. 121, 463, 540.
- Národní a universitní knihovna sign. **I. A. 42** str. 464; sign. **V. B. 1** str. 463; sign. **VI. E. 4** str. 461; sign. **VI. E. 13** str. 56, 286, 288, 377, 378, 384, 557; sign. **VI. G. 17** str. 494; sign. **VII. D. 9** str. 462; sign. **VII. F. 23** str. 383, 558; sign. **VII. G. 7** str. 377; sign. **X. B. 7** str. 467, 482, 538; sign. **X. B. 12** str. 72, 464, 506; sign. **XII. E. 1.** str. 57; sign. **XII. E. 14** str. 461; sign. **XII. F. 5** str. 377, 558; sign. **XII. G. 11a** str. 377, 383, 557; sign. **XIII. C. 1a** str. 57; sign. **XIII. H. 3** str. 463; sign. **XIV. A. 7** str. 121, 463, 540; sign. **39. D. 4** str. 463; sign. **40. F. 10** str. 464.

Rajhrad, knihovna benediktinského opatství sign. **D/K I. b. 13** str. 466; sign. **H. L. 6** str. 121, 483, 541; sign. **H. g. 14** str. 506.

Videň, národní knihovna, **Wien**, Nationalbibliothek nr. **4410** str. 465; nr. **4759** str. 465.

Vratislav, universitní knihovna, **Bresslau**, Universitätsbibliothek, sign. **IV. F. 183** str. 483, 539; sign. **L. Q. 338** str. 494; sign. **I. Q. 422** str. 539; sign. **IV. Q. 156**, str. 483.

Vyšší Brod, klášterní knihovna nr. **106** str. 462.

SEZNAM PRAMENŮ

- Adest dies gloriosa*, cyrilská legenda z doby Karla IV. 72, 502.
- Anastasius*, bibliotekář římské kurie († 879), autor legendy italské 71.
- Annaly fuldské* 59, 175, 181, 191, 192, 203, 229, 417, 418.
- sv. Rudberta salcburského 337.
- pražské 337.
- trevírské 339.
- Antifony* o sv. Ludmile 559—562.
- Anonymus Belae* (regis Hungarie II. 1131—41) notarius 199, 200.
- Arabské cestopisy* 194, 196, 356.
- Auctarium Garstense* 337.
- Beatus Cyrillus*, legenda z XII. století 76, 77, 78, 106, 451, 501—505, 510.
- Bruno Querfurtský*, Vita s. Adalberti 51, 162, 163, 195, 259, 277, 307, 309, 311, 313, 321, 324, 332, 346; Historia quinque fratrum 311, 430, 447, 448; Bruno a Slavníkovci 315; Bruno a Kristián 308, 400.
- Čech Mikuláš* 310.
- Conversio Baguariorum et Carantanorum* 102, 166—169.
- Crescente fide*, legenda o sv. Václavu z X. století 9, 42, 43, 51, 52, 53, 151, 230, 231, 237, 238, 240, 247, 262, 263, 266, 275, 276, 278, 293, 304, 306, 315, 319, 329, 330, 332, 338, 342, 346, 348, 355, 356, 359, 360, 381, 382, 387, 394, 416, 420, 424, 425, 426, 485; — a její prameny 28; — vznikla v Čechách 27, 28, 30; — a její česká recense 30, 243, 244, 245, 258, edice české recense 493—501; — a její recense bavorská 27—29, 48, 63, 125, 334, 419, 493; — a legenda Fuit in provincia Boemorum 23—26, 258, 259; — a Gumpold 248—65; — a Druhá slovanská legenda o sv. Václavu 251, 270, 271; — a Kristián 241 až 247, 370, 373, 374, 382; — a legenda Diffundente sole 169, 573; — a Vavřinec z Montecassina 314; — a rukopis Dobrovského 272; — a legenda o sv. Šebestiánovi 250; — a její literární styl 249, 258; — a její historická cena 226, 245.
- Chronicon pictum* Vindobonense, historia Hungarorum 62, 201.
- Cronica* (Bohemiae) a primo rege Wenceslao 539.
- Dagone iudex* 207, 208.
- Dalimil* 9, 73, 138, 154, 175, 202, 221, 223, 225, 226, 233, 235, 236, 284, 327, 339, 347, 351, 365, 366, 379, 386; — znal Kristiána 233; — a historie o Strojnírovi 235.
- Dětmar Merseburský* 210, 215, 333.
- Diffundente sole*, Epilogus de s. Quirillo et conversione Moraviae et Bohemiae, Vita Borivoi, primi christiani ducis Boemorum 9, 52, 59, 65, 77, 79, 103, 106, 117^d—236, 238, 240, 280, 284, 285, 304, 305, 318, 326, 327, 328, 343, 344, 380, 385, 386, 389, 401, 405, 406, 418, 419, 423, 429, 433, 440, 446, 453, 510, 538, 541, 542, 572, 573; — edice 481—493; — rukopisné dochování 119; — doba vzniku 165, 166; — prameny domácí a cizí 126, 169; — a Život Konstantinův-Cyrlův

- 126; — a Privilegium církve moravské 81—91, 98; — a Fuit in provincia Boemorum 128, 144 až 147, 149, 150—155; — a Crescente fide 169, 573; — a Život sv. Prokopa 93; — a Conversio Baguariorum 166—169; — a padělky Pilgrimovy 161, 165; — a Kristián 68, 129—152, 324, 325, 370, 372; — a Factum est 123—125, 283—284; — a Tempore Michaelis imperatoris 71; — a Karla IV. Život sv. Václava 119; — styl 129; rytmika 152; literární struktura 148—152; drobné interpolace 154 až 156; — a její historický obsah i literární hodnota 169—232; přemyslovská pověst 142; osobní a místní jména i jejich stránka linguistická 157, 158; drobné anachronismy; — a pražské biskupství 165, 166.
- Druhá slovanská legenda o sv. Václavu* (slovanský Gumpold, též legenda Nikolského) 53, 180, 226, 230, 238, 241, 244, 248, 250, 251, 253, 255, 261, 262, 263, 264, 267, 294, 306, 330, 333, 335, 338, 339, 347, 360, 387, 394, 407, 432, 493; — a doba jejího vzniku 267; — a Gumpold 249—265; — a Crescente fide 251, 270—271; — a Kristián 265 až 278.
- Ecce iubar matutinum* 53, 288, 383, 557, 559.
- Epilogus terre Moravie atque Bohemie*, — de s. Quirillo et conversione Moravie et Bohemie, srv. Diffundente sole.
- Einhardi Vita Caroli* 352.
- Evangelium Nikodemovo* 406.
- Factum est*, homilie o sv. Ludmile 9, 52, 56, 68, 76, 120, 121, 125, 234, 281—301, 359, 397, 461, 481, 556, 572; — edice 538—556; — rukopisy 283; — doba vzniku 288 až 290; — a Diffundente sole 123 až 125, 283—284; — a Kristián 285, 287, 288, 302; — literární hodnota 281.
- František Pražský* 375.
- Fuit in provincia Boemorum* (legenda Menckenova) 9, 13, 14, 15, 16, 57, 68, 107, 118, 120, 124, 129, 143, 145—147, 157, 166, 177, 179, 186, 193, 228, 238, 240, 244, 260, 262, 287, 294, 304, 306, 329, 330, 336, 340, 341, 342, 387, 389, 390, 395, 398, 416, 419, 425, 495, 556, 557; — edice 459—481; — doba vzniku 29, 30, 58; — překladem staroslovanské legendy o sv. Ludmile do latiny 19, 22; — a slovanský prolog o sv. Ludmile 20—21; — a Život sv. Metoděje 23; — a Crescente fide 23, 259; — a Recordatus 15, 378; — a Diffundente sole 127, 128, 129; — a Kristián 15, 16, 145—147, 370—373, 377, 391; — a Factum est; — historická data 55 n.
- Gaude celum primo flore viz Ecce iubar matutinum.*
- Gaudericus de Velletri* 71.
- Gesta Hungarorum vetera* 62, 201.
- Gumpold*, legenda o sv. Václavu 9, 23, 24, 42, 43, 52, 53, 228, 230, 237, 238, 240, 241, 244, 248, 251, 262, 263, 264, 266, 268, 272, 275, 276, 293, 304, 316, 329, 330, 332, 333, 340, 346, 347, 349, 356, 358, 359, 382, 387, 394, 397, 493, 494; — a

- Kristián 246—247, 315, 369, 370; — rukopis Wolfenbüttelský 43, 293, 369; — a *Crescente fide* 248 až 265; — česká recense 247—248, 266, 269, 277, 360; — a rukopis bodecenský legendy Kristiánovy 382; — a Kosmas 390; — interpolace 347; — a Vojtěch 316; — slovanský viz Druhá slovanská legenda o sv. Václavu .
- Hájek Václav z Libočan* 571, 573.
- Historie o protivěnstvích církve moravské* 110, 114—116.
- Historie o Strojmirovi* 9, 225, 232—236.
- Hodierna festivitas*, cyrilská legenda z doby Karla IV. 72.
- Homiliář opatovický* 296, 369, 452.
- Homilie Řehoře Velkého* slovansky 406.
- Ibráhím ibn Jakúb* 207.
- Kanapar, Vita s. Adalberti* 307, 309, 346.
- Karel IV.*, Život sv. Václava 119, 284, 484, 485; — a *Diffundente sole* 169; — a jeho kronika česká t. ř. Pulkava 141, 308, 310, 366, 380, 393, 431, 434, 444, 445, 485; — a pojetí českých dějin 344.
- Kéza Šimon* 203.
- Kijevské listy* 409.
- Konstantin Porfyrogenetos* 195.
- Kosmas* 59, 67, 121, 123, 143, 155, 158, 169, 176, 179, 180, 185, 188, 189, 190, 199, 202, 206, 210, 222, 234, 308, 343, 345, 352, 384, 402, 404, 408, 426, 427, 439, 442, 443, 446, 450, 457, 452, 540, 571; — a *Privilegium církve moravské* 65, 99, 107, 385, 429; — padělal *Privilegium církve české* 99, 429; — a Kristián 368, 369, 384—397; — a *Fuit in provincia Boemorum* 391, 395; — a *Diffundente sole* (*Epilogus terre Moravie atque Bohemie*) 118, 385; — Gumpold 390, 397; — a přemyslovská pověst 318; — a Ludmila 231, 289, 294—295; — a Václav 392; — a Boleslav I. 391; — a jeho pojetí starších dějin 343; — a slovanské křesťanství 65, 117, 118, 189, 231, 345, 379, 385; — a národní vědomí 299; — a jeho první pokračovatel 290.
- Kristián* 103, 118, 119, 120, 126, 161, 176, 225, 228, 230, 231, 232, 234, 236, 263, 285, 286, 291, 293, 401, 405, 411, 416, 432, 433, 434, 446, 451, 452, 453, 493; — rukopisné dochování a stáří textů 369, 375—382; rukopis bodecenský 69, 77, 184, 186, 235, 237, 293, 380, 381, 385; edice textu rukopisu bodecenského 521—537; — a jeho úryvky: legenda o sv. Cyrilovi 69, 77; legenda o sv. Ludmile (*Subtrahente se*, legenda *Wattenbachova*) 9, 52, 68, 120, 286, 297, 376, 377, 384, 452, 556; přenešení sv. Ludmily (*Recordatus*) 22, 38, 41—50, 53, 56, 120, 121, 376, 378, 461, 477; a jeho prameny: části ludmilské 13 až 236; části václavské 237—280; filiační schema 367, 368; strukturální rozložení pramenů 10, 11, 41, 238; dějový postup a prameny 238; strukturální a kompoziční celek 238; 239; jednodušnost skladby 375; způsob literární tvorby 240; literární nadání 239; stylová jednodušnost 360, 370—375; — a *Privilegium církve moravské* 79, 81—91, 324,

325, 370; — a *Diffundente sole* 81—91, 129—152, 168, 169, 324, 325, 370, 372; — a *Fuit in provincia Boemorum* 15, 16, 145—147, 370—373, 377, 378, 391; — a *Crescente fide* 241—247, 266, 370, 373, 374, 382; — a Gumpold 246 až 247, 315, 369, 370; — a česká recenze Gumpolda 277, 278; — a Druhá slovanská legenda o sv. Václavu 265—278; — a První slovanská legenda václavská 278—280; — a Cicero 143, 168, 304, 386; — a Kosmas 65, 235, 368, 369, 384—397; — a *Factum est* 286, 287—288, 302, 383, 384; — a homiliář opatovický 369; — a Bruno Querfurtský 400; — a *Tempore Michaelis imperatoris* 70, 71; — a legenda bulharská 108; — a menší interpolace 323, 327, 359, 364; — a jazykové archaismy 369; — a doba jeho vzniku 7—9, 122, 124, 303, 307, 328, 356, 367—400; — je padělkem? 397—400; — Slavňkovec 306, 308, 309, 311, 322, 324, 358, 399; — mstivý a krvavý 321, 322, 324, 358; — mnichem břevnovským 307; — a Vojtěch 307, 314, 319, 324, 327, 328, 343, 356; — a Přemyslovci 142, 312, 317—323, 371, 387; — a klatba Metodějova 105; — a křest Bořivojův 106, 344; — a sv. Ludmila 141, 328—330, 344; — a datum smrti sv. Ludmily 57; — a jeho výklad o Pšovu 154, 155; — a Drahomíř 319, 320, 344; — a sv. Václav 344; — a saský převrat při nastoupení sv. Václava 330—334; — a datum smrti sv. Václava 357; —

a Přibyslava 345; — a Podiven 361; — a Boleslav I., 318, 319, 320, 344, 357, 362, 391, 397; — a Boleslav II. 358—359; — a pražské biskupství 42, 43, 340; — a slovanské křesťanství 138, 139, 325, 327, 328, 343, 381, 382, 399, 410, 413, 429; — a kontinuita dějin moravských a českých 305, 343; — a jeho přínos dějepisný 303—366; — nejsarší kronika česká 304; moravská a česká *historia sacra et prophana* 305; — a jeho patriotism 300, 323.

Legenda bulharská 100, 104, 105, 107, 109, 513, 572; — a *Privilegium* církve moravské 100, 108—116.

Legenda italská, *Vita s. Constantini cum translacione s. Clementis* 70, 71, 120, 509, 513, 516.

Legenda moravská viz *Tempore Michaelis imperatoris*.

Legenda o sv. Metodějovi českého původu 92.

Legenda o sv. Prokopovi 56, 92, 107, 234, 296, 299, 307, 379, 422, 423, 433, 438, 439, 451; její interpolace 433; domněle slovanská 422.

Legenda o sv. Svoradovi 195, 204.

Legenda o sv. Šebestiánovi 250.

Letopisy české 59.

Letopisy hradištsko-opatovické 59, 143, 405.

Letopisy mnicha sázavského 422, 432, 464.

Licet plura, sermon o přenešení sv. Václava, viz Vojtěch.

Listy Kijevské 406.

Miracula s. Emmerami 340, 341.

Nestor 207, 209.

Oportet nos fratres, legenda o sv. Vác-

- lavu 233, 273, 348—352, 359, 364, 366, 369, 379, 382, 485, 539.
- Památky frisínské* 449.
- Pilgrim Pasovský a jeho padělky* 160, 163—166, 196, 198.
- Petrus Damiani, Vita s. Romualdi* 430, 448.
- Píseň svatováclavská* 234.
- Pověst vremenných let* 513.
- Pravidlo Bonifácovo slovansky* 406.
- Privilegium církve moravské* 65—116, 51, 162, 163, 195, 259, 277, 307; 141, 143, 149, 158, 162, 166, 170, 178, 231, 238, 239, 297, 307, 324, 325, 326, 342, 348, 385, 401, 416, 428, 440, 453, 509, 510, 516, 572; — a jeho rekonstrukce 78—92; — a Historie o protivenstvích církve moravské 115; — a bulla *Industriae tuae* 94, 95, 96, 97; — a Život Metodějův 104; — a legenda bulharská 108—116; — a *Diffundente sole* 119; — a Kristián 78—92; — a jeho historická cena 107.
- Privilegium církve pražské* 67, 231, 443.
- Privilegium kostela sv. Jiří* 443.
- Prolog o sv. Ludmile*, slovansky 9, 13, 14, 16, 17, 53, 56, 57, 341.
- Prolog o sv. Cyrilovi a Metodějovi* 513.
- První slovanská legenda o sv. Václavu* (legenda Vostokovova) 51, 52, 124, 180, 181, 242, 244, 248, 264, 272, 273, 275, 293, 304, 306, 315, 329, 332, 335, 338, 341, 357, 379, 380, 394, 398, 406, 408, 409, 414, 424, 425, 495; — a její ruské redakce 329, 330, 335, 336, 345, 394, 433; — a Vavřinec z Montecassina 314; — a Kristián 278—280.
- Pulkava* viz Karel IV.
- Quasi stella matutina* viz *Ecce iubar matutinum*.
- Quemadmodum*, cyrilská legenda z doby Karla IV. 72, 159, 284, 508.
- Regino* 174, 192, 221, 229, 421; pokračovatel Reginona 339.
- Rukopisy Zelenohorský a Královédvorský* 405.
- Umučení sv. Ludmily*, staroslovanská legenda 13—64, 124, 341, 342; — a První slovanská legenda o sv. Václavu 30—40; — doba vzniku (926—29) 40; — umělecké hodnoty 34; schema literárního vlivu 54; — slovanský prolog o sv. Ludmile výtahem z *Umučení* 9, 13, 14, 16, 17, 53, 56, 57, 341.
- Tempore Michaelis imperatoris* (legenda moravská) 69—75, 106, 120, 126, 140, 178; — a její polské recenze 508; — edice 505—521; doba vzniku 72.
- Tradunt annales historie*, cyrilská legenda z doby Karla IV. 159.
- Ut annuncietur*, legenda o sv. Václavu 248.
- Vavřinec z Montecassina*, autor legendy o sv. Václavu 60, 220, 259, 274, 279, 300, 311—314, 316, 324, 345, 360, 399; — a jeho prameny 314; — pod vlivem Vojtěchovým 313, 314; — a První slovanská legenda o sv. Václavu 314; — a *Crescente fide* 314.
- Versus de s. Ludmila*, edice 558—559.
- Vita s. Ambrosii* 162.
- Vojtěch*, sermon *Licet plura* o přenešení sv. Václava 312, 313.
- Widukind* 218, 331, 333, 334, 335, 337, 339, 340, 348, 349, 350, 351,

- 352, 354, 392, 394, 395; — kdy psal 334; — a jeho cena pro české dějiny 334.
- Zakládací listina biskupství pražského* 185, 187, 211.
- Zlomky pražské* 406.
- Život sv. Jeronyma* 159.
- Život sv. Konstantina-Cyrila*, staroslovansky 126, 139, 162, 234, 511, 516.
- Život sv. Metoděje*, staroslovansky 104, 108, 206, 427; — domněle českého původu 70; — a Privilegium církve moravské 104.
- Život sv. Nauma* 137.
- Život sv. Víta*, staroslovansky 406, 427.

SEZNAM LITERATURY

- Abramovič D. J. 436.
 Athanasius P. 364.
 Aubin H. 209, 212.

 Bachmann Ad. 180, 291, 440.
 Bartoš F. M. 332, 334, 339, 348,
 462, 463, 482, 507, 540.
 Bielowski Aug. 433.
 Birkenmayer J. 328, 431, 574.
 Birnbaum J. 293.
 Blaschka Ant. 285, 557.
 Boček Ant. 466, 502.
 Böhmer J. F. 339.
 Brackmann A. 348.
 Bretholtz B. 14, 15, 180, 210, 291,
 389, 391, 452, 464.
 Brückner A. 467.
 Büdinger M. 278, 406.
 Bühler Non. 506.

 Cibulka J. 49, 174, 204, 223, 226,
 227, 257, 314, 335, 338, 339, 347,
 350, 357.
 Coens M. 15.

 D'Elvert 502.
 Dobner G. 290.
 Dobrovský J. 12, 68, 69, 123, 124,
 167, 178, 180, 232, 272, 282, 291,
 404, 435, 462, 467, 486, 505, 506,
 508, 542.
 Dudík B. 462, 466, 493, 540, 571.
 Dümmler E. 160, 180, 181, 218,
 448.
 Dvorník Fr. 100, 415.

 Emler J. 282, 283, 285, 467, 486,
 493, 542.

 Fejér G. 378, 437.
 Fiala E. 154.
 Flajšhans V. 381.
 Florianus M. 62.
 Florovskij A. V. 207, 435.
 Friedrich G. 57, 93, 95, 96, 97,
 103, 157, 160, 163, 164, 173, 174,
 187, 191, 196, 198, 206, 223, 306,
 308, 431, 432, 434, 444, 445, 449,
 450, 571, 572, 573.
 — Jos. 70.

 Gebauer J. 437.
 Ginzl J. 486, 509.
 Götz L. K. 509.
 Grunskij N. 407.
 Gruzín Vl. 199, 227.
 Guth K. 223.

 Hanka V. 406.
 Hanuš J. 296.
 Havránek B. 407, 411, 416, 442.
 Hecht Ferd. 296.
 Helmling L. 431.
 Hirsch Th. 160.
 Höfler C. 296, 452.
 Holder-Egger O. 11, 464, 467.
 Holinka R. 194, 204.
 Holtzmann R. 165, 206, 211, 212.
 Horánek K. 445.
 Horcicka Ad. 431.
 Hrubý Fr. 205.
 — Václ. 213.
 Hrušovský Fr. 206.

 Chaloupecký V. 71, 74, 92, 101,
 137, 142, 162, 165, 176, 177, 187,
 190, 194, 195, 196, 199, 200, 201,

- 204, 209, 221, 307, 318, 328, 353,
354, 381, 386, 399, 423, 427, 430,
432, 433, 435.
- Chytil J. 502.
- Jagič V. 409.
- Jakobson R. 55, 299, 381, 431.
- Jansen O. 572, 573, 574.
- Janko J. 205.
- Jedlicki M. Z. 352.
- Jireček H. 66.
- Kalousek J. 60, 292.
- Kameníček Fr. 502.
- Kapras J. 484.
- Knaus F. 435, 437.
- Kętrzyński Vojt. 461, 466.
- Klich E. 574.
- Kolář J. 13.
- Köpke R. 218.
- Kubíček Ant. 494.
- Lamanskij V. 407.
- Lehmann P. 506.
- Lehr-Splawiński T. 442, 574.
- Lichtblau J. 503.
- Lippert J. 180.
- Loserth J. 190, 346.
- Markquart J. 194.
- Matějček J. 293.
- Mathesius V. 163, 221.
- Mayer v. Knonau 441.
- Mencke 19, 467.
- Miklosič J. 100.
- Mohlberg C. 102.
- Moretus H. 186, 381, 522.
- Mühlbacher 571.
- Naegle 180.
- Niederle L. 18.
- Nikol'skij N. 101, 102, 209, 407.
- Novotný V. 15, 109, 175, 180, 202,
203, 212, 216, 218, 221, 248, 291,
292, 293, 295, 313, 346, 352, 404,
434, 440.
- Orel Dobr. 27, 299, 494.
- Ottenthal E. 339.
- Palacký Fr. 296, 406.
- Pastrnek Fr. 101, 102, 103, 183,
278.
- Patera Ant. 466.
- Pekař J. 7, 8, 10, 14, 15, 18, 19, 23,
27, 28, 29, 30, 40, 41, 42, 51, 52,
53, 55, 57, 58, 59, 60, 63, 65, 67,
70, 71, 73, 76, 99, 103, 105, 109,
123, 124, 130, 131, 132, 133, 150,
151, 154, 159, 160, 167, 179, 180,
181, 182, 184, 185, 191, 202, 223,
226, 232, 237, 240, 241, 243, 245,
246, 247, 248, 250, 266, 268, 274,
278, 279, 280, 281, 292, 294, 295,
302, 305, 308, 309, 310, 312, 313,
314, 317, 323, 327, 331, 338, 339,
348, 351, 352, 359, 360, 361, 363,
364, 366, 368, 369, 371, 376, 377,
379, 380, 381, 382, 383, 385, 393,
397, 410, 422, 467, 493, 494, 509,
510, 521, 522, 557, 574.
- Podlaha Ant. 539, 571.
- Pokorný V. 466, 503.
- Polívka J. 441.
- Polkowski Ign. 508.
- Procházka 441.
- Perwolf J. 509, 510.
- Ryba Boh. 186, 274, 377.
- Sasinek Fr. V. 408, 460.

- Serebrjanskij N. J. 13, 18, 220,
 294, 329, 433, 467.
 Schoeder Hild. 17, 105.
 Schulte W. 348.
 Skalský G. 191, 213.
 Slavík J. 250, 251, 265, 278, 279,
 304.
 Sobolevskij A. 407, 431.
 Spangenberg J. 119, 180, 295,
 347.
 Sreznevskij J. 407.
 Stanislav J. 206, 449.
 Stasiewski B. 187, 207.
 Stender-Pederson A. 55, 381.
 Stopniak P. 466.
 Suysken 162.

 Škultéty J. 434.

 Tadra F. 159, 285.
 Theiner 435.
 Tille V. 466, 493.
 Tomek W. W. 180.
 Truhlář J. 56, 461, 463, 464, 482,
 506.

 Vacek Fr. 109, 249.
 Vajs J. 220, 226, 294, 297, 467.
 Vašica J. 23, 181, 245, 247, 248,
 266, 274, 338, 437, 445.
 Vilfkovský J. 466, 493.
 Voigt H. G. 308, 312.
 Vondrák V. 180, 408, 409.
 Vostokov A. 406.

 Waitz G. 353.
 Wattenbach W. 180, 406.
 Weingart M. 19, 28, 31, 32, 38, 39,
 61, 137, 139, 159, 162, 167, 181,
 191, 198, 204, 226, 242, 272, 275,
 278, 279, 280, 299, 329, 394, 402,
 407, 408, 411, 415, 419, 420, 426,
 436, 444, 449, 495.
 Wenzel G. 437.
 Westberg 194.
 Wojciechowski Z. 188, 209, 212.

 Zakrzewski St. 195.
 Zoepf L. 39.
-

THEMATICKÝ A CHRONOLOGICKÝ PŘEHLED LÁTKY

ČESKÝ STÁT

Čechy, Češi (Slavi Bohemi 81, 132, 142, 176, 177, 192, 193; — kmenová knížetství 182, 191, 192, 193, 211; Charvátsko 17, 18, 190, 191, 203, 211, 413; Zlicko neb Kouřimsko 190, 268, 365, 413, 446, jeho rozsah 366; Lučané neb Žatecko 154, 155, 211, 365; Pšované 17, 211; Domažilici, Sedličané, Lemúzi, Děčané, Litoměřici 211; Slezané 187, 211, srv. Slezsko; Dědošici, Třebované, Pobobrané 211; Moravané srv. Morava; Čechy východní 196 v. Slovensko; Vislané srv. Krakovsko; — národ divoký 323, 356; — pohanské 142, 386, 412; — sjednocení země a vlády koncem IX. století 153, 155, 175, 176, 190, 191, 192, 193, 222, 365; vrchní kníže 175, 192, 222.

Morava, Moravané, Sclavi Marahenses 177, 193, 402; — barbarský stav před křesťanstvím 111; — počátky křesťanství 162; — pokřtěna za časů sv. Augustina 130, 140, 141, 159, 160, 162; — a křesťanství před Cyrilem a Metodějem 182, 412; — pokřtěna od Cyrila a Metoděje 68, 161, 163; — v době Rastislavově 114; — slovanská bohoslužba za Metoděje 108; — a episkopát německý 234, 415; — za Svatopluka 172—173; — poplatná říši římské 352; — a zhouba království Svatoplukova 113; — a církevní její organizace 198, 571; sedm biskupství 89, 160, 161, 163, 173, 174;

čtyry ještě za maďarského vpádu 161; Nitra, Ostřihom, Velehrad 196, 197; — sekty kacířů, spor o »filiogue« 164; — rozsah staré Moravy až po Odru a Hron 189; — a rozpad říše Svatoplukovy 174, 421; — po roku 895 418; arcibiskup a biskupové na Moravě slovanského obřadu (kolem r. 900) 161, 174, 175, 415; — zpusťována od Maďarů 184; — a její rozsah v století X. 184, 187, 203, 222; — rozdělena na část českou, uherskou, rakouskou a polskou 184, 189; — hranicí Mailberg 188; — hranicí Tatry 188; — kdy získána k Čechám 184; — se Slovenskem částí českého státu v X. století 61, 94—205; — a její biskup r. 976, 163, 185, 198; — opanována Boleslavem 212; — a slovanská bohoslužba v století X. a XI. 77, 78, 440, 441, 451; — literární tvorba 78; — a moravský patriotism 78; — a biskupství r. 1063 a jeho domnělé privilegium 79; — a historická tradice politická i kulturní 170, 297, 401.

Rastislav 114, 132, 234, 304, 326, 410, 452; —, král (Svatopluk) zbožný 88, 89, 97, 101, 172; — a Svatopluk 103, 141; — a Metoděj 89, 103.

Svatopluk I. († 894) 135, 202, 206, 210, 218, 222, 225, 226, 267, 284, 304, 322, 326, 388, 410, 411, 412, 452; — povstání proti Rastislavovi 108; — jeho povaha, tyran, surový, dobrého neznalý 104, 112, 113; — král mocný jako císař 89, 132, 172;

- vytrhl Čechy z područí Bavor 192, 221, 417; — a Bořivoj 106; — a Lužice 215; — a Metoděj 88, 89, 104, 112, 326, 417; — a kněží němečtí, Wiching 104, 112, 113; — pronásledoval slovanskou bohoslužbu 97, 101, 112; — dán od Metoděje do klatby 90, 91; — zemřel (894) 202; — a rozklad jeho říše 132; — postoupil prý své království Bořivojovi 221; — a jeho sídlo na Velehradě 73, 222, 284, 285.
- Svatopluk II.* 61, 202, 221; — o jeho konci 203—204; snad zabit 907 od Maďarů 62.
- Cyril a Metoděj* rodem Řekové 80, 81; z Alexandrie 159; — Římané 76; — vzdělání též v latině 100, 102, 325; před cestou na Moravu přišli do Říma 80, 81; — přeložili Starý a Nový Zákon a jiné do jazyka slovanského 84, 85, 102; — obrátili na víru křesťanskou Bulhary 80, 81; přišli na Moravu (863) 80—82, 130, 515; zavedli na Moravě slovanskou bohoslužbu 84, 85, 130; — kárání papežem pro slovanskou bohoslužbu 84, 85; — a Řím 100, 416, 422; — odešli do Říma (867) 85, 131, 515; — hádání v Benátkách 96, 97; — hájí v Římě slovanskou bohoslužbu 84, 85, 131; — dosáhli schválení slovanské bohoslužby Římem 86, 87; Cyril vstoupil do kláštera (868) 86, 87, 102, 111, 132, 326, 511; Cyril ustanovil svým nástupcem na Moravě Metoděje 85, 88, 131; Cyril zemřel (14. února 869) 98, 511, 516; — »sanctus Cyrillus« 155; tradice a její význam 170, 284; — renaissance kultu za Karla IV. 76, 454, 571.
- Metoděj* 48, 131, 222, 226, 267, 298, 342, 410, 437, 451, 452, 453; stal se arcibiskupem moravským (870) 103; — arcibiskupem moravským (870—85) 65, 88, 89, 103, 111, 132, 173, 326; ustanoven arcibiskupem od papeže či od krále moravského 103, 142; — a jeho sedm biskupství 89, 142, 165; — biskup velehradský 224; — a velehradská tradice moravská 72, 73, 76, 222, 284, 285, 571; — jeho arcibiskupství a Bavoři 420; — a jeho spory se Svatoplukem 88, 89, 104, 112, 326, 417; — dal Svatopluka (879) do klatby 90, 91, 104, 105, 113, 343; naplnění klatby na Moravě 137, 321, 322; — odešel (879/80) do Říma 90, 91, 96, 105; — pokřtil Bořivoje 51, 106, 133—34, 177, 342, 411, 571; — a jeho proroctví při křtu Bořivoje o Přemyslovscích 72, 107, 128, 134, 136, 140, 218, 219, 228; — přišel do Čech 135, 140, 224, 225, 405, 412; — pokřtil Ludmilu 51, 106, 135, 140, 141, 224, 225, 412; — arcibiskupem nad Čechy 215, 216, 414; — a historická tradice česká i bulharská 23, 92, 110; — a tradice velehradská 73, 284, 285, 508, 571, 573; — biskup ostřihomský 197; — Čechy a stará Morava církevně pod Mohučí (976) 185.
- Slovensko* 195, 402, 421, 423, 434, 441; — rozsah a hranice 195, 199, 200, 201, 222; — východní 199; — a jeho obyvatelé »Sclavi et Boemi« 200; — a Pribina, kníže nitranský (830) 182 — částí Moravy 188, 190,

- 197, 199; — »Dolní Morava« 201; — staré Nitransko 199, 200; — diecese nitranská a později ostřihomská 173, 195; — »Čechy východní« 196; hranice 188; »provincia Wag« 188; — pod panstvím českým 200, 201; stopy českého panství na Slovensku (»kostel«, sv. Jimram) 203, 204, 205, 413, 425; kostely, kostelce a hradské fary 204, 205; — a křesťanství (825—830) 182, 204; — a slovanská bohoslužba 156, 425; — nitranský biskup Wiching 101; — opanováno Maďary (c. 1003—1005) 195, 200, 572, 573; — a jeho provincie Gemer a Novohrad 200; — české státoprávní nároky na Slovensko 190.
- Krakovsko* 187, 421, 423, 441; — rozsah a hranice 188, 206, 207; — pokřtění Vislanů 105, 125, 209; — příslušelo k Moravě 190, 205, 206; — pod panstvím českým 194, 205—210; stopy českého panství v Krakovsku 208; — Oldřich, údělný kníže v Krakovsku 207.
- Slezsko* 333, 421, 423, 441; — rozsah 212, 222; — a stará Morava 190, 210; — za Vratislava I. 63; jméno hradu Vratislavy 213; — pod českým panstvím 191, 210—215; — pod Piasty od roku 990; »regnum ablatum« 206, 211.
- Lužice, Milsko* 17, 18, 34, 55, 154, 155, 193, 210, 212, 215—218, 402, 413.
- Přemyslovci, Přemysl a pověst o založení státu* 132, 142, 175, 317, 327, 388; Přemysl »oráč« 133, 137, 142, 175, 318, 386, 388; Krok 389; Libuše 132, 133, 142, 175, 317, 327, 386, 388; Stadice 389; Praha založena 132, 142, 175, 317, 386, 388; — pohané 318; — a počátky křesťanství a pokřtění 14 knížat v Řeznu (845) 181, 182, 183, 222—232, 233, 412; křesťanství z Vlach, Řek i Němec 412; — pokřtění 118; — a slovanské křesťanství 119, 125, 183; — poplatné říši od dob Karla Velikého 339, 352; — podřízení Bavorům 42, 43, 335, 347, 353, 354; věrnými říši 222; — předními knížaty v Čechách 179, 193, 412; — expanse a vzrůst jejich moci po roku 895, 219, 229; — pokračovatelé Mojmirovců 170, 221, 343; vládci Moravy 418; jejich křesťanské vztahy ke Krakovsku 209; — a moravská tradice církevní i politická 165, 166; — a Slavníkovci 310, 312, 313, 314, 315, 316; — a Piasti 212, 433.
- Bořivoj, první křesťanský Přemyslovec* (* 855, † 891) 20, 32, 34, 55, 128, 192, 267, 305, 318, 327, 341, 343, 386, 389, 410, 451, 452; — comes 20, 153; — narodil se c. 855 55, 59; — oženil se s Ludmilou c. 873 17, 55, 59, 64; — podřízen Svatoplukovi 106, 133; Čechy poplatné Moravě 352; — byl pohan 182, 387; — pokřtěn od Metoděje c. 874 20, 25, 49, 59, 65, 68, 118, 133, 134, 143, 175, 177—183, 227, 327, 342, 388, 404, 405, 411, 571; — proroctví Metodějovo 106; — jeho říše rostla 20, 136; — nebyl pánem Moravy 165, 140, 165, 183—186, 220; — ochráncem žáků Metodějových 106, 417; — založil první křesťanský kostel na Levém Hradci 135; pohanská reakce proti křesťanství a

návrat Bořivojův 135, 183, 225, 226, 327, 412; — založil kostel P. Marie v Praze 226, 573; — neuznán Řeznem 48, 49; — zemřel c. 891 20, 59.

Strojmír, domnělý kníže český za pohanské reakce proti Bořivojovi 135, 137, 138, 356.

Kaich, slovanský kněz a organisátor českého křesťanství 135, 406, 411, 418.

Levý Hradec, první křesťanský kostel v Čechách 135, 222, 223, 411, 413, 415, 442.

Praha, kostel P. Marie slovanského obřadu 222, 223, 227, 412, 424, 442.

Ludmila, manželka knížete Bořivoje 20, 32, 34, 36, 55, 136, 244, 259, 305, 341, 429, 451, 452, 453; — narodila se 859 59; dcera Slavibora, knížete srbského 17, 128, 142, 153, 154, 155, 390; — původem z Milska 154; či z Pšova neboli Mělníka 133, 142, 143; — pohanka 387; — pokřtěna od Metoděje 49, 51, 118, 135, 140, 141, 405; — vychovala Václava a Boleslava v obřadu slovanském 229, 263, 272, 296, 329, 409, 424; — a slovanské křesťanství v Lužici 217; — poručnická vláda (916—920) 60, 330, 336; — a Drahomír 260, 263, 320, 330; — a její kněžstvo 6, 37; — zavražděna 16. září 920 21, 58, 330; — a svátek jejího umučení dne 15. neb 16. září 56, 57, 557; 10. listopadu 57, 557; pochována na Tetíně, zázraky na jejím hrobě 19, 38; translace 19. října 925 21, 38, 40—50, 58, 336, 340, 424; přenešení do Prahy 21. října

925 46, 557; — pohřbena v kostele sv. Jiří 21, 230, 231, 345, 557; — kanonisace 47; slovanská legenda o jejím mučednictví z doby sv. Václava 50—52; velká legenda 238; — a zázraky u sv. Jiří 22, 50; — svatost a úcta v Čechách v století X. 32, 232, 290—296, 452; — úcta na Rusi 294, 436; — a slovanské křesťanství 296—298; — nelibost kněží latinských a popírání její svatosti 289, 294, 295, 297; — zázrak roku 1100, 390, 391; — význam její svatosti pro Čechy 50; — patronka národní 300.

Slavibor, kníže země srbské, otec sv. Ludmily 17, 18, 20, 32, 35, 128, 214, 217; — poplatný Přemyslovcům 217; — comes 153; — hrabě mělnický 154.

Milsko, země srbská, Horní Lužice, 17, 18, 34, 55, 154, 155, 193, 210, 212, 402; slovanská bohoslužba 216; — částí církevní organizace moravské a české 215, 216, 217; — pod českým panstvím 215—218, 413; — poplatek do Čech 215, 216, 217; státoprávní nároky české 216; — po r. 950 pod říší 217, 218.

Mělník-Pšov, hrad, 17, 41, 133, 138, 143, 154, 328, 369, 389, 390.

Pavel, slovanský kněz Ludmilin a Václavův 25, 32, 55, 230, 259, 261, 340, 424, 425; arcipřít (presbiter maior) hradu pražského 45, 46, 424, 446.

Tetín, hrad, 18, 20, 32, 5, 48, 55, 340, 424, 442, 446.

Spitihněv, kníže český (891—905) 25, 27, 32, 55, 128, 136, 220, 305, 328, 390, 442; — narodil se c. 874; —

v čele knížat českých 155; — založil či dobudoval kostel P. Marie v Praze 226, 573; — založil kostel sv. Petra a Pavla na Budči 227, 230, 420, 424, 442; — kněz Učen 249, 420, 424, 442; — jeho poměr k slovanskému křesťanství 228, 420; — odtrhl se od Moravy 417; — jeho vyrovnání s říší a Řeznem z roku 895, 181, 192, 194, 202, 203, 228, 229, 232, 270, 335, 340, 352, 353, 417, 418, 419, 421, 422; — politické pozadí dohody s říší 220, 417; — dohoda s říší umožňuje přemyslovskou expansi na Moravu 421; — dohoda s episkopátem bavorským zachovává slovanskou bohoslužbu 229, 419, 422; — sv. Jimram 228, 229, 421, 432; — primogenitura v Čechách 63; — zemřel c. 905 59, 60.

Vratislav I., kníže český (905—916), 25, 32, 34, 55, 128, 138, 192, 202, 203, 220, 305, 328, 336, 341, 345, 353, 382, 390, 415, 423, 424, 450; — narodil se c. 883 60; — údělný kníže v Slezsku 62; — oženil se s Drahomírou 61, 63; — děti jeho Václav, Boleslav, (Spitihněv), Přibyslava a další tři dcery 62; — budovatel velkého českého státu 220, 221; rozsah českého státu 63, 187—222; — vládl na Moravě a na Slovensku 61, 193, 202, 219; — pádem v Slezsku 213; — bojoval s Maďary 61, 62, 355; — založil kostel sv. Jiří 61, 136, 572; — a jeho poměr k slovanskému křesťanství 228, 229, 423, 424; — biskup Notar 198, 227, 414, 415, 424; — výchova kněžice Václava 329; — zemřel, snad

v boji s Maďary 60, 63, 338.

Drahomíra, Drogomir, manželka knížete Vratislava, 25, 32, 34, 35, 38, 51, 55, 138, 244, 250, 260, 274, 319, 328, 330, 335, 336, 339, 344, 357, 389, 390; — ze Stodoran 41, 136, 214; — ze Stodor, dceř hraběte českého 154; Stodorany a Lutici 27, 41, 63, 154, 155, 214, 331, 339, 344; — křesťankou 27, 63, 319, 320; — domněle pohankou 260, 261, 319, 333, 382; — a Ludmila 260, 263, 320, 330; — Tunna a Gummon, její velmoži 32, 55; — a zavraždění Ludmily 21, 58, 330; — vyhnala kněží Ludmily 260; — a její poručnická vláda (920—922) 60, 61, 329, 331, 336, 355; — a spojení s Lutici 331, 332, 333; — vyhnána od Václava 334; — povolána zpět z vyhnanství 336, 337; — při smrti Václava 337; — dala Václava pohřbít 279.

Václav, Wenceslaus, kníže český, (922 až 929) 25, 32, 34, 35, 36, 37, 40, 55, 128, 136, 228, 296, 305, 329, 389, 390, 399, 442, 452; — narodil se r. 904 63, 64, 336, 338; — prvorozený syn knížete Vratislava 63; — měl dva bratry a čtyři sestry 345; — obřad postřižin asi r. 914 61; — znalý latiny, řečtiny a slovanštiny 424, 432, 433; vzdělanost 362; poslán (asi 916) na Budeč a učil se latině 61, 63, 329; péčí Ludmily vzdělán v písmě slovanském 409; vychován (za její poručnické vlády 916—20) od kněžny Ludmily 6, 263, 329; — jeho mládí a jeho křesťanské sklony 245; zbožné ctnosti 346, 355, 356; — a kněží křesťanští

330, 331; křesťanská ideologie a její politické důsledky 331; — nosil roucho žíněné 346; — kupoval otroky a daroval církvi 356; — a zbytky pohanství 332, 346; — a pitky dvořanů 332, 346; pohanské žertvy 346; — a život erotický 347; byl ženat (asi před r. 922) 273, 274, 338, 347; jeho žena zhřešila 274; měl syna Zbraslava 274; — nastoupil osmnáctiletý vládu r. 922 269, 332, 334, 336; povstání proti Václavovi 279, 330, 331, 332, 333, 334; domácí válka 332; zápas strany »křesťanské« se stranou »pohanskou« a jeho politické pozadí 331; povstání proti Václavovi a Drahomíř 331; saský převrat a zakročení Jindřicha I. v Čechách r. 922 330—334; — a Jindřich I. 331, 333, 335, 340, 348, 355, 362; přátelství s Jindřichem I. povahy křesťanské a politické 334, 349, 353, 362; — složil lenní slib a odváděl poplatek, Čechy a poplatnost 334, 351, 352, 354; poplatek 120 volů a 300 hřiven stříbra 352; — a vymanění Čech z područí Bavor 353, 354; — a »osvobození vlasti« 350, 351; — a převládnutí vlivů saských 354; — ostatky sv. Víta a jejich státní význam 349, 350, 351; — Řezno a Bavoři 48. 249, 271, 335, 338, 426; převládnutí vlivů saských 335, 350; — povstání proti Václavovi zmařeno a potrestáno 333, 335, 349; — vyhnal matku Drahomíř 269, 270, 272, 273, 279; — dal přenést r. 925 ostatky Ludmiliny 40, 47, 338, 340; — a slovanská bohoslužba 341, 343, 362, 398, 399, 423—27; — a kněžší la-

tinští 425, 426, 441, 442; rušil chrámy pohanské 338; — stavěl kostely 338; služba boží jako »u velkých národů« 338; — dokončil kostel sv. Jiří 341; postavil kostel sv. Víta 264, 337, 341, 347, 350; — pokořil knížete kouřímského 338, 364, 365, 366, 413; — a jeho boje 338; války s Maďary 349, 355; — Jindřichovi I. užitečným spojencem v bojích s Maďary 349, 355; — denár sv. Václava 213; — chce odejít do Říma, státi se mnichem a vládu vzdáti Boleslavovi 264, 348; Boleslav toužil po »moci královské« 316; — vyzbrojen odejel do Staré Boleslavi 271, 272; — zavražděn 28. září 929 348, 357; datum smrti 393—395; — zavražděn domněle 935 394; — pohřben Drahomírou a knězem Pavlem v Staré Boleslavi 279, 357, 424; pronásledování přátel a stoupenců Václavových 358; vražedné Václavovi a jejich trest 358, 380; translace Václavova r. 932 275, 338, 359, 393, 394, 395, 396; zázraky »staré« 363; »nové« 360; osvobozuje vězně 363; zázrak s klerikem 360; zázrak u Rokytky 360; zázrak u Vltavy 360; — světec 155, 280; šíření svatosti v Bavořích a v Sasku 334; na Rusi 436, 437; v době Vojtěchově 313; ochráncem Čechů v stol. XI. 299, 359; patronem národním 299, 323, 359, 364; píseň svatováclavská 299.

Praha, hrad (922, 925) 22, 32, 55; 193, 446; — a křesťanství 223, 226; — pohané v Praze (925) 46; — kostel sv. Jiří 33, 38, 47, 136, 138, 153, 291, 329, 341, 442, 572; sv. Jiří první křesťanský kostel uvnitř hra-

du pražského 229; sv. Jiří vysvěcen 231; sv. Jiří a slovanská bohoslužba 227, 230, 231, 297, 424; klášter sv. Jiří 33, 231; — kostel sv. Víta (922) 30, 42, 231, 257, 264, 270, 275, 335, 337, 347, 354, 361, 396, 426, 427, 442, 443; původně zasvěcen sv. Jimramovi 335; vysvěcen (930) 337, 338, 393; kněz Štěpán u sv. Víta 363; sv. Vít a slovanská bohoslužba 227, 426, 427; kostel sv. Víta, Václava a Vojtěcha 300.

Přibyslava, sestra sv. Václava, mniška u sv. Jiří 62, 268, 344, 345, 360, 363, 371.

Podiven, rytíř Václavův, 249, 268, 276, 277, 334, 347, 371, 397; nový svatý 361, 362; jeho ostatky a hrob 396.

Boleslav I., kníže český (929—967), 25, 30, 35, 36, 136, 184, 185, 190, 194, 207, 208, 213, 219, 250, 305, 310, 316, 334, 336, 339, 344, 349, 350, 357, 358, 362, 390, 392, 393, 395, 408, 424, 427; — vychován Ludmilou 263, 329; — povaha 316, 317, 320, 391; — toužil po »moci královské« 316; — zavraždil Václava 348, 357; — »ukrutný« 315, 320, 357, 362, 390, 391, 392; — kající 275, 276, 358, 397; — dal přenést Václava do Prahy 275, 276, 277, 360, 395, 396; — a polabští Slované 339; — a Jindřich I. 339, 352, 361; — a Ota I. 217, 428, 573; — jeho vojenská moc 220; — a Maďaři 355; — a Lužice 218; — a jeho mince 191, 213; Mstina, velmož Boleslavův 37; Krasej, kněz Boleslavův 446.

Strachévas, syn Boleslava I., mnich

u sv. Emmerama v Řezně 308, 310, 397, 398.

Stará Boleslav 272, 393, 424, 442.

Boleslav II., kníže český (967—999), 30, 184, 185, 188, 199, 207, 208, 212, 213, 231, 308, 309, 310, 313, 319, 321, 333, 357, 427, 443; — 20 hradeckých kostelů 443; — a jeho listina pro klášter břevnovský z roku 993 431; *Hemma*, manželka Boleslava II., 43, 154, 293; Václav, syn Boleslava II., 321.

Pražské biskupství 29, 44, 79, 163, 166, 183, 185, 198, 231, 295, 297, 313, 347, 427, 340, 343, 443; pod Mohučí 185; Praha a Pasov 163; misijní program Prahy v Polsku a v Uhrách 163. Dětmar, biskup pražský (975—982) 29, 427, 443, 448.

Klášter sv. Jiří v Praze 295, 297, 301, 443.

Klášter na Břevnově 300, 301, 308, 311, 431, 432, 434, 444, 450.

Slavníkovci, knížecí rod ve východních Čechách 193, 211, 310, 365, 432; — jejich panství 185, 190—194, 321, 365, 366, 413; — a Přemyslovci 312, 313, 314, 315, 316, 346, 371, 383, 400; — a Boleslav Chrabrý 321; — protipřemyslovská agitace václavskými legendami 312, 315; — a křesťanství 318; — a slovanská bohoslužba 327, 328, 413; — slavníkovské mince 213; — vyhubení (995) 321.

Vojtěch, Adalbertus, druhý biskup pražský (982—997) 198, 296, 366, 371, 399, 444, 446, 447, 452; jeho matka Střezislava 345, 347; — jeho povaha 315, 357; doba a přátelé 311, 312, 48; — a Boleslav II. 357;

- povolán z Říma do Prahy (993) 309; — a založení Břevnova 307; — prostředníkem k poznání Gumpolda 246; — a Kristián 307, 314, 319, 324, 328, 343, 356, 399, 400, 429; — a Přibyslava 345; — a pokřestění Maďarů 163, 342; — a slovanská bohoslužba 328, 343, 399, 413, 430, 432; Hospodine pomiluj ny 328, 399, 431; Bogurodica 328, 431, 574; sermon »Licet plura« 308, 312; — světec 281, 288; úcta v pravoslavné církvi 431.
- Radla-Anastasius*, opat »provincie slovanské 309, 431.
- Boleslav III.*, kníže český 321; katastrofa českého státu po smrti Boleslava II. a kolem roku 1000 321, 433.
- Jaromír*, kníže český (1003—1012), 321, 433. Klášter Veliš (1003) 444; Vršovci 444.
- Oldřich*, kníže český (1012—1034), 184, 207, 209, 321, 433; údělný kníže v Krakovsku 207; — a založení kláštera sázavského 433; — a jeho darování klášteru sázavskému falsem 433, 434.
- Břetislav I.*, kníže český (1034—1055) 185, 187, 436, 437, 444, 445; Judita, manželka Břetislavova 436; — a slovanská bohoslužba 434, 435; — a založení kláštera sázavského 434; *sv. Prokop* 453; — hradecký kněz v Kouřimí 412; — a Řím 423; — světec 289; — patronem národním 300. *Klášter Sázava* 249, 307, 311, 404, 412, 422, 423, 433, 441, 442, 444, 445, 446; — založen roku 1032 434; — Prokop ustanoven opatem 443; — autorita Říma 423; — slovanští mniši roku 1055 vypuzeni 434; jejich exil v Uhrách 436; — slovanští mniši roku 1096 vypuzeni 73, 450; — a Břevnov 311, 398, 434, 450; — úcta sv. Gleba a Borise 311, 432, 437; »heredes de Milobus«, falsum donace z XII. století 433, 434. *Klášter Rajhrad* (1045) 445. *Poustevna sv. Ivana pod Skalou* (1034—55) 437, 445.
- Spitihněv II.*, kníže český (1055—1061) 435, 437; — a slovanská bohoslužba 436, 438; Jaromír, biskup pražský 79, 435, 439.
- Vratislav II.*, kníže český (1061—1092), 439, 440; Šebíř, Severus, biskup pražský 396, 440; poměr k slovanské bohoslužbě 440.
- Břetislav II.*, kníže český (1093—1100) 450; biskup Herman 452.
- Fridrich*, kníže český (1179—1189), 225, 327.
- Čechy a Řím* 86, 87, 170, 327, 402, 415.
- Slovanské křesťanství* a slovanská bohoslužba v Čechách a v zemích českého státu 51, 73, 76, 99, 107, 117, 119, 120, 130, 138, 171, 172, 177, 180, 223, 227, 228, 229, 249, 297, 325, 378, 379, 401—455, 571, 573; Východ a Západ 48, 49, 402; — a kontinuita mezi křesťanstvím moravským a českým 99, 108, 165, 166, 170, 401, 410; státotvorný význam 193, 194; — rozšíření 172, 440—446; — v krajinách slovanských, t. j. v Čechách a sousedství 85, 172, 341; — v Čechách, rozsah 327, 328, 409, 411; na Moravě, na Slovensku, v Krakovsku, Slezsku, v Lužici 78, 216, 423; slovanské terminologie

- 423, 441; — v krajích karpatských 408, 436; — v Bulharsku 85; — kulturní jazyk 403; — literární tvorba 116; — probouzí historický zájem 115; — tradice literární 116; — archiv moravské církve v Čechách 94, 99; — vytváří nový typ křesťanské vzdělanosti 402; — stránka dogmatická 415; — úcta sv. Klimenta 224; — a Cařihrad 64, 116, 194, 402; — a římská kurie 73, 170, 171, 416; — překlady z latiny a do latiny 102, 416; — famosissimum studium lingue sclavonice 435; — schisma z r. 1054 a jeho vliv v Čechách; Řehoř VII. a slovanské křesťanství 414; — a její zákaz r. 1096 93, 94, 398; — a počátky germanisace 403; — a Innocens IV. (1252) 378, 379; srv. též Přemysl Otakar II., Karel IV.
- Národní vědomí* a jeho probuzení koncem XI. století 171, 233, 234, 282, 289, 298, 299—302, 359, 403; souvislost českého nacionalismu se slovanským křesťanstvím 299; vnikání cizinců do českých ústavů církevních 301, 453; patriotismus státní a církevní 300; — a čeští světci 298—302; svatý nacionalism 300; národní vědomí v století XIII. a XIV. 301.
- Václav I.*, král český (1230—1253), jeho povaha 349.
- Přemysl Otakar II.*, král český (1253 až 1278), 221, 376, 379, 508; — jeho plán založiti arcibiskupství v Olomouci 383, 384; — a tradice velehradská 73, 285, 508; — a renesance cyrilometodějství 284, 454, 508; — dcera Kunhuta 60.
- Václav II.*, král český (1278—1305), 221.
- Jan z Dražic*, biskup pražský († 1343), 375, 376, 399, 506.
- Karel IV.*, císař a král český (1346—1378), 445, 484, 485; — obnovení staré říše moravské 156; — a Metodějovo proroctví o Přemyslovcích 178; — a renesance slovanské bohoslužby 72, 108, 376, 379, 380, 454; — a legenda o sv. Václavu 356; — a tradice velehradská 73, 284, 285; — a klášter na Slovanech 404, 431; — a tendenční interpolace v legendách 156.
- Říše a Čechy* 64, 305, 323, 352, 402; Karel Velký (768—814) a poplatek z Čech 352; Ludvík Zbožný (781—840) 352; Arnulf, král východofranský (887—889), a Čechy 192, 202, 210, 220, 222, 228, 353, 417, 418; Ludvík Dítě (889—911) 221; Bavorsky a Čechy 48, 181, 220, 415; sv. Bonifác 453; Pasov a Praha (973) 163—165; Pilgrim Pasovský a kraje slovanské 163, 164, 449, 571, 572; Řezno a Čechy 42, 43, 47, 48, 182, 202, 417, 419, 453; Tuto, biskup řezenský (893—930) 29, 42, 43, 47, 49, 231, 263, 264, 270, 340, 426; Michal, biskup řezenský, 49, 347, 392, 393, 426; sv. Wolfgang a založení pražského biskupství 347; Řezno a slovanská bohoslužba 194, 419; Sasové, saská dynastie a Čechy 181; Jindřich I. (919—936) a sv. Václav 331, 333, 334, 337, 40, 348 až 355, 362, 426; Jindřichovo tažení do Čech (922) 334, 336, 337; Jindřich přijal od Václava lenní slib a závazek poplatnosti 334; daroval

- Václavovi ostatky sv. Víta 350; Jindřichovo tažení do Čech (929) 337, 339, 340, 362; Jindřich mstí smrt sv. Václava a porobil Boleslava 339; Ota Velký (936—973) 163, 220, 349, 392, 394, 395, 427, 447, 573; Ota II. (973—983) 246, 249; Ota III. 430, 431; Jindřich II., 195; Adalbert, arcibiskup magdeburský 447; Boso, biskup Merseburský 216, 448.
- Polsko*, polský stát, Poláci a Čechy 310, 311, 402, 447; — Sclavi Poloni 177; — a křesťanství 163; — za prvních Piastů, rozsah 208; — stát severský 189, 208; — za Měška I. 206; — za Boleslava Chrabrého 185, 195, 206, 208, 214, 310, 321; — a Morava, Krakovsko, Slezsko, Lužice 189, 218; — české vlivy 433, 441; — a slovanské křesťanství 431, 432, 574.
- Rusko* a Čechy 207, 208, 209, 210, 231, 417, 428, 429, 432, 436, 437, 448, 453; — a Čechy v X. století 207, 208, 209, 210; — kněžna Olga 447; Vladimír 209; styky slovanských kněží českých s Ruskem 428, 429, 432, 436, 453, 572; úcta ruských světců (Borise, Gleba, Ivana) v zemích českých 436, 437, 574.
- Uhry*, Maďaři, uherský stát a Čechy 161, 194, 195, 351, 392, 408, 434, 436, 437, 484; — hranice 188; — — pustošili Bavorsy 160; — zničili Moravu 174, 571, 572, 573; — a Morava 185, 189, 196, 198, 202, 203; — král uherský a Metoděj 106; — a Slovensko 195, 199; — a jejich boje s českým Vratislavem (c. 905—906) 61, 62; za sv. Václava (922—29) 354; — a křesťanství 163, 164, 307, 342; — a jejich kníže Árpád 200; Tudund (973) 197; král svatý Štěpán (997—1038) 189, 342; král sv. Ladislav 365; král Ondřej I. (1046—60) 435; král Bela I. (1061 až 1063), Bela II. (1131—41), Bela III. (1172—96), Bela IV. (1235 až 1270) 200; král Ondřej II. (1205 až 1235) 435; — Vyšhrad, řecký klášter 435; — a slovanská bohoslužba 156.
- Bulharsko*, Bulhaři 130, 138, 139, 172, 231, 325, 428, 429, 433, 484, 513, 572; — obrácení na víru křesťanskou od Cyrila a Metoděje 80, 81, 101, 110—113, 140; — a stará Morava 115; — žáci Metodějovi odešli do Bulharska (885) 417; — a slovanská bohoslužba 156.

OBSAH

Úvod str. 7—12.

I. Umučení svaté Ludmily. (»Fuit in provincia Boemorum«) Legenda z první polovice X. století, snad z doby svatého Václava, str. 13—64.

Celkový ráz legendy a její rozsah i obsah str. 13—23. — Legenda »Fuit« a »Crescente fide« str. 23—27. — Česká a bavorská recenze »Crescente fide« str. 27—29. — Doba vzniku legendy ludmilské str. 29—30. — Poměr slovanské legendy václavské a ludmilské str. 30—33. — Literární struktura legendy ludmilské a václavské str. 33—40. — Slovanská legenda ludmilská a václavská dílem téhož autora str. 40. — Translace Ludmily je původní částí legendy str. 40—50. — Slovanská legenda ludmilská z doby sv. Václava str. 50—52. — Literární ohlasy legendy ludmilské str. 52—55. — Historická data v legendě ludmilské 55—64.

II. Privilegium církve moravské. Apologie slovanské bohoslužby z konce X. století, str. 65—116.

Prameny pro rekonstrukci Privilegia str. 67—78. — Rekonstrukce textu Privilegia str. 78—92. — Domácí legenda o Cyrilovi a Metodějovi str. 92—94. — Hlavní pramen Privilegia bulla »Industriae tuae« str. 94 až 98. — Kdy a kde vzniklo Privilegium str. 98—99. — Historická cena Privilegia str. 99—108. — Privilegium a legenda bulharská str. 108—114. — Historie o protivenstvích církve moravské str. 114—116.

III. Křest Bořivojův. (»Diffundente sole«.) Apologie slovanského křesťanství z konce X. století, str. 117—236.

Epilogus Moraviae atque Bohemiae str. 117—118. — Celkový ráz legendy »Diffundente sole« str. 118—119. — Rukopisné dochování »Diffundente sole« str. 119—121. — Dosavadní názory na »Diffundente sole« str. 121—123. — »Diffundente sole« a »Factum est« str. 123—129. — »Diffundente sole« a Kristián str. 129—137. — Různosti literárních motivů v »Diffundente sole« a v Kristiánovi str. 137—141. — Význačné shody »Diffundente sole« a Kristiána str. 141—143. — Po-

měr textu »Diffundente sole« a Kristiána str. 144—148. — Literární struktura »Diffundente sole« a Kristiána str. 148—152. — Textové anachronismy a starobylost forem jazykových str. 152—158. — Vliv pramenů bavorských str. 158—160. — Pilgrim Pasovský str. 161—163. — Praha a Pasov str. 163—166. — Datum vzniku »Diffundente sole« str. 166—170. — Moravská historie v »Diffundente sole« str. 170—175. — Česká historie v »Diffundente sole« str. 175—177. — Křest Bořivojův str. 177—183. — Bořivoj pánem Moravy str. 183—186. — O rozsahu českého státu v století X. str. 187—190. — Panství Slavníkovců str. 190—194. — Morava a Slovensko str. 194—205. — Krakovsko str. 205—210. — Slézsko str. 210—215. — Lužice str. 215—218. — Rozsah českého státu a »Diffundente sole« str. 218—222. — Počátky křesťanství v Čechách a »Diffundente sole«. Křest Ludmilin str. 222—232. — Historie o knížeti Strojnírovi str. 232—236.

IV. Prameny václavské legendy Kristiánovy. (Legenda »Crescente fide« a legenda Gumpoldova), str. 237 až 280.

Prameny václavské legendy Kristiánovy str. 237—240. — »Crescente fide« a Kristián str. 241—245. — Gumpold a Kristián str. 246—247. — Česká recenze Gumpolda str. 247—248. — »Crescente fide« a Gumpold str. 248—265. — Druhá slovanská legenda václavská a Kristián str. 265—278. — První slovanská legenda václavská a Kristián str. 278—280.

V. Obrana úcty svaté Ludmily. (Legenda »Factum est« z konce XI. století), str. 281—301.

Povšechná charakteristika legendy »Factum est« str. 281—283. — Kompoziční skupiny v rukopisech str. 283—284. — Předlohy legendy »Factum est« str. 285—288. — Doba vzniku str. 288—290. — Úcta sv. Ludmily str. 290—296. — Sv. Ludmila a slovanská bohoslužba str. 296—298. — Čeští světcí a národní vědomí na konci století XI. a v století XII. str. 298—302. — »Factum est« a vznik Kristiána str. 302.

VI. Hodnota Kristiána jako historického pramene, str. 303—366.

Celkový ráz skladby Kristiánovy str. 303—306. — Kristián — Slavníkovec, jeho osobnost str. 306—312. — Kult svatováclavský a Slavní-

kovci str. 312—317. — Kristián a Přemyslovci str. 317—323. — Kristiánův přínos historický str. 324. — Kristián a pokřtění Moravy a Čech str. 324—327. — Kristián a slovanská bohoslužba str. 327—328. — Kristián a historie sv. Ludmily str. 328—330. — Povstání proti Václavovi a saský převrat z r. 922 str. 330—341. — Přemyslovci spojení s moravským křesťanstvím str. 341—344. — Kristiánovy sympatie k některým Přemyslovcům str. 344—348. — Sv. Václav a Jindřich I. str. 348—358. — Translace sv. Václava a zázraky. Podiven. Kníže Kouřimský str. 358—366.

VII. Doba vzniku legendy Kristiánovy, str. 367—400.

Povšechný rozhled 367—370. — Stylistická jednotnost Kristiána str. 370—375. — Rukopisné stáří textů Kristiána str. 375—384. — Kristián a Kosmas str. 384—393. — Datum smrti Václavovy str. 393—397. — Je Kristián padělkem? str. 397—400.

VIII. Slovanská bohoslužba v Čechách, její politický, kulturní i historický význam, str. 401—454.

Povšechný rozhled str. 401—403. — Zápas o slovanskou bohoslužbu v novější historiografii str. 403—411. — Slovanská bohoslužba za Bořivoje str. 411—418. — Spitihněv a podřízení Čech Řeznu roku 895 str. 418—423. — Sv. Václav a slovanská bohoslužba str. 423—427. — Pražské biskupství a obrany slovanské bohoslužby str. 427—430. — Sv. Vojtěch a slovanská bohoslužba str. 430—433. — Slovanská bohoslužba v století XI. str. 433—438. — Vratislav a jeho žádost o povolení slovanské bohoslužby str. 439—440. — Rozšíření slovanské bohoslužby str. 440—446. — Vliv slovanské bohoslužby na západě 446—449. — Zákaz a persekuce slovanské bohoslužby 449—453. — Renaissance slovanské bohoslužby str. 454—455.

Přílohy str. 457—570.

I. Fuit in provincia Boemorum str. 459—481. — II. Diffundente sole str. 481—493. — III. Crescente fide české recense str. 493—501. — IV. Beatus Cyrillus str. 501—505. — V. Tempore Michaelis imperatoris (legenda moravská) str. 505—521. — VI. Christiani monachi passio s. Ludmilae podle rukopisu bodecenského str. 521—537. — VII. Factum est str. 538—556. — VIII. Verše i antifony o sv. Ludmile str. 556—562. — Lux vera lucis radium str. 558—559. — Ecce iubar matutinum str. 559—562. — Rejstřík k Přílohám str. 563—570.

Opravy a doplňky str. 571—574.

Doslov str. 575—578.

Rejstříky str. 579—599.

·Seznam použitých rukopisů str. 579—580. — Seznam pramenů str. 581 až 586. — Seznam literatury str. 587—589. — Chronologický a tematický přehled látky str. 590—599.

Neue Quellen zur Geschichte Mährens und Böhmens
im X. Jahrhundert (Résumé) str. 601—630.

SVATOVÁCLAVSKÝ SBORNÍK

NA PAMÁTKU

1000. VÝROČÍ SMRTI KNÍŽETE VÁCLAVA SVATÉHO

VYDAL

NÁRODNÍ VÝBOR PRO OSLAVU SVATOVÁCLAVSKÉHO TISÍCILETÍ

S PODPOROU VLÁDY PROTEKTORÁTU ČECH A MORAVY

A MINISTERSTVA ŠKOLSTVÍ A NÁR. OSVĚTY

DÍL II.

SVATOVÁCLAVSKÁ TRADICE

SVAZEK 2.

VÁCLAV CHALOUPECKÝ:

PRAMENY X. STOLETÍ

LEGENDY KRISTIÁNOVY O SVATÉM VÁCLAVU

A SVATÉ LUDMILE

REDIGOVALI

KAREL GUTH, JAN KAPRAS, ANTONÍN NOVÁK,

KAREL STLOUKAL

ZA SPOLUPRÁCE

VILÉMA KREMRA

VE 2000 VÝTISCÍCH TYPY CLAUDE GARAMOND

VYTISKLA

DYRYNKOVA TISKÁRNA V PRAZE

GRAFICKOU ÚPRAVU ŘÍDIL KAREL DYRYNK

INICIÁLY NAKRESLIL

CYRIL BOUDA

1939